

**MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEȘ**

ARGESIS XVI

STUDII ȘI COMUNICĂRI

**SERIA
ISTORIE**

PITEȘTI - 2007

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ

ARGESIS

Studii și comunicări

Seria Istorie

XVI

EDITURA ORDESSOS

PITEȘTI

2007

ARGESIS

Seria Istorie

Analele Muzeului Județean Argeș
Pitești

ARGESIS

History series

Annals of the Argeș County Museum
Pitești

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Acad. **Constantin BĂLĂCEANU-STOLNICI**

Dr. **Nicolae CONSTANTINESCU**

Conf. univ. dr. **Spiridon CRISTOCEA**

Prof. univ. dr. **Radu Ștefan VERGATTI**

Dr. **Cristian MOISESCU**

Conf. univ. dr. **Vasile NOVAC**

Prof. univ. dr. **Constantin C. PETOLESCU**

Dr. **Constantin REZACHEVICI**

COMITETUL DE REDACȚIE:

Prof. univ. dr. **Radu STANCU** – Director fondator

Conf. univ. dr. **Spiridon CRISTOCEA** - Redactor responsabil

Drd. **Dragoș MĂNDESCU** - Secretar de redacție

Prof. **Elena ROTARU**

Drd. **Marius PĂDURARU**

EDITORI:

CONSILIUL JUDEȚEAN ARGEȘ

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ

Adresa redacției: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Pitești
tel./fax: 0348/401374

EDITORIAL STAFF:

THE ARGEȘ COUNTY COUNCIL

THE ARGEȘ COUNTY MUSEUM

Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047, Pitești

Phone/Fax: 0348/401374

PITEȘTI - ROMÂNIA

Culegere și tehnoredactare computerizată: **Ionel DOBRE**

Traduceri în limba engleză: **Dan ZAVULOVICI**

I. S. S. N. 1453 - 2182

S U M A R

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ

RADIAN ANDREESCU, ALIN FRÂNCULEASA, DANIEL GARVĂN, TIBERIU NICA, ION TORCICĂ, LOREDANA NIȚĂ, VALENTIN DUMITRAȘCU – Noi cercetări arheologice în Muntenia. Descoperirile de la Urlați (jud. Prahova)	11
DRAGOȘ MÂNDESCU – Două vase gumelnițene de tip askos din colecția Muzeului Județean Argeș	39
ION PĂTRAȘCU – Un sceptru de piatră din eneoliticul târziu descoperit la Roșiorii de Vede, județul Teleorman	45
SERGIU HAIMOVICI – Studiul unor resturi arheozoologice descoperite în așezarea de secol VI p.hr. de la Bălăceanca „Ecluză” (jud. Ilfov)	47
DANIEL SPÂNU – Falerele, o categorie de obiecte cu funcțiuni variabile.....	53
ION PĂTRAȘCU – Așezarea geto-dacă de la Orbeasca de Sus - sat (județul Teleorman)	67
LEONARD VELCESCU – Discuție asupra unor „probleme” în legătură cu statuile de daci din Forul lui Traian, la Roma	81

ISTORIE MEDIEVALĂ

NICOLAE CONSTANTINESCU – Basarab I și contribuția sa la consolidarea Țării Românești	103
CLAUDIU NEAGOE, CĂTĂLIN BOBOC – O istorie a peisajului urban câmpulungean (secolele XIV-XVIII)	127
MIHAELA ȘERBAN – Căsătoria în cea mai veche pravilă din Țara Românească - <i>Îndreptarea legii</i> -	137
TOMA-COSMIN ROMAN – Aspecte din activitatea vamală a Sibiului medieval. Registrul vigesimal din anii 1536-1570	141
RADU OPREA – Succinte observații privind genealogia și declinul politic al boierilor Craiovești în secolul al XVI-lea.....	159
CRISTINA ANTON-MANEA – Un personaj al timpului său - Pană mare clucer Părdescu	167
DRAGOȘ UNGUREANU – Plătitorii de impozite în perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu	177

RADU ȘTEFAN VERGATTI – Mormântul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu	201
MARIA-VENERA RĂDULESCU – Cahle cu decor de inspirație heraldică grifonul passant, leii rampanți - afrontați	209
ROXANA DOROBANȚU-DINA – File din istoria unui vechi monument istoric din sec. XVIII - Biserica „ <i>Sfinții Voievozi</i> ” din satul Negreni județul Argeș.....	229
FLORINA MANUELA CONSTANTIN – „Cum să faci cerneală să scrii cu dânsa pă hârtie”. Prepararea lichidelor pentru scris în manuscrisele românești (sfârșitul secolului al XVIII-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea)	243

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

ION DUMITRESCU – Un pomelnic al Mănăstirii Valea din secolul al XIX-lea	257
CLAUDIU NEAGOE – Prezența unor arnăuți eteriști la Câmpulung în primăvara anului 1821	263
C. A. PROTOPOPESCU, DINICĂ CIOBOTEA – Izvoare istorice inedite despre evenimentele din 1821 și Tudor Vladimirescu	267
ALEXANDRA ȚÂNȚĂREANU – Din activitatea social-culturală a marelui ban Mihalache Ghica	279
TEODOR DINA – Satul Piscani, județul Argeș, în perioada aducerii la linie a caselor izolate	289
VASILE NOVAC – Noi date inedite despre viața și activitatea locuitorilor din plașa Argeș, în anul 1834	297
TEODOR MAVRODIN – Aspecte sanitare în județul Argeș în perioada 1831-1840	335
SPIRIDON CRISTOCEA – Școli particulare din Pitești în anul 1846	343
MARIUS PĂDURARU – Cinci inspecții întreprinse în anul 1882 în comunele județului Argeș, de prefectul colonel Alexandru A. Budișteanu (1836-1919)	355
VALENTIN MOTREANU – Aspecte ale unor lucrări edilitare în comuna urbană Pitești, 1907-1913	387
VASILE TUDOR – Despre primii aerostieri români și luptele lor din 1917	395
CRISTIAN-MARIUS BALEA – Revista „România Militară” între necesitatea reînființării și dificultățile inerente noului început (1920-1921)	403

AURELIAN CHISTOL – Relații româno-germane în perioada 1934-1937	409
VASILE TUDOR – Cu avioanele IAR-39 împotriva partizanilor din Crimeea	417
IONEL CLAUDIU DUMITRESCU – Două mituri ale celui de-al Doilea Război Mondial	425
ION ȘTEFAN – Aspecte privind alegerile din noiembrie 1946 în județul Muscel	431
STELUȚA PĂTRAȘCU – „Avem în permanență bagaje făcute” - rechiziționarea conacelor moșierești din anul 1948 în județul Teleorman	439
SIMONA PREDA – Remanente ale discursului naționalist de tip comunist în istoriografia românească postdecembristă (1990-2005)	449

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI

CONSTANTIN ALIN IONESCU, MĂDĂLINA-ADELA IONESCU – „Grija față de om” în filosofia lui Aristotel	457
ION BICA – De la <i>Imperium Romanorum</i> la <i>Basileia Bizantină</i> etape importante în evoluția procesului de grecizare a Imperiului Roman de Răsărit (secolele IV-VII d.hr.)	463
RADU OPREA – Câteva însemnări despre originea și activitatea arhimandritului Iosif - primul egumen al Mănăstirii Argeș	469
IOAN OPRIȘ – Scurtă istorie a unui antimis	475
OCTAVIAN UNGUREANU – Maria a României, regina soldat și artist	479
MARIA GEORGESCU – Din familia Brătienilor - Sabina Cantacuzino	483
MIHAIL M. ROBEA – Interiorul locuinței tradiționale din Mioveni - Argeș.....	489

ADDENDA

CONSTANTIN REZACHEVICI – Răspuns la un alt mod de a ataca <i>Tratatul de istoria românilor</i> (de data aceasta vol. V) din 2003	499
NICOLAE CONSTANTINESCU – Recenzie, Neagu Djuvara, <i>Thocomerius - Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești</i>	509

CONTENTS • SOMMAIRE

ARCHAEOLOGY AND ANTIQUE HISTORY

RADIAN ANDREESCU, ALIN FRÂNCULEASA, DANIEL GARVĂN, TIBERIU NICA, ION TORCICĂ, LOREDANA NIȚĂ, VALENTIN DUMITRAȘCU – Nouvelles recherches archéologiques en Muntenia. Les découvertes de Urlați (dep. Prahova)	11
DRAGOȘ MĂNDESCU – Two Askos Type Gumelnița Vessels from the Collection of the Argeș County Museum.....	39
ION PĂTRAȘCU – A Stone Scepter from Late Neolithic Discovered at Roșiorii de Vede, Teleorman County	45
SERGIU HAIMOVICI – L'étude des restes archéozoologiques découverts dans l'établissement de VI ^{ème} siècle p. Chr. De Balaceanca „Ecluse” (dep. Ilfov).....	47
DANIEL SPÂNU – The <i>Phalera</i> , a Category of Objects Having Different Functions	53
ION PĂTRAȘCU – The Gaeto-Dacian Settlement from Orbeasca de Sus - Village (Teleorman County).....	67
LEONARD VELCESCU – Discussion sur quelques "Problèmes" concernant les statues de daces du Forum de Trajan, a Rome	81

MEDIEVAL HISTORY

NICOLAE CONSTANTINESCU – Basarab I et sa contribution à la consolidation de Valachie.....	103
CLAUDIU NEAGOE, CĂTĂLIN BOBOC – A History of Câmpulung's Townscape (the 14-th – 18-th Century).....	127
MIHAELA ȘERBAN – The Marriage in the Oldest Code of Laws From Walachia - <i>The Reforming of the Law</i> -	137
TOMA-COSMIN ROMAN – Aspects of the Custom Activity in the Medieval Sibiu. The Customs Register from 1536-1570	411
RADU OPREA – Short Observations Regarding the Genealogy and the Political Decline of the Craiovești Boyars in the 16-th Century	159
CRISTINA ANTON-MANEA – A Man of his Time: Pană Părdescu the High Lord Steward	167

DRAGOȘ UNGUREANU – The Income Tax Payers During the Constantin Brâncoveanu's Reign	177
RADU ȘTEFAN VERGATTI – The Voivode Constantin Brâncoveanu's Tomb.....	201
MARIA-VENERA RĂDULESCU – Stove Tiles with Heraldic Motifs	209
ROXANA DOROBANȚU-DINA – Pages of History of an Old Monument from the 18-Th Century, the <i>Saints Voivodes Church</i> from Negreni, Argeș County.....	229
FLORINA MANUELA CONSTANTIN – “How to Make Ink to Write With it on Paper”. The Preparation of the Writing Liquids for the Romanian Manuscripts (the End of the 18-th Century – the First Half of the 19-th Century).....	243

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

ION DUMITRESCU – A 19-th Century List of Dead People Belonging to Valea Monastery	257
CLAUDIU NEAGOE – The Presence of Some Hetaerist Mercenaries in Câmpulung in the Spring of 1821.....	263
C. A. PROTOPODESCU, DINICĂ CIOBOTEA – Unpublished Historical Sources About Tudor Vladimirescu and the 1821 Events.....	267
ALEXANDRA ȚÂNȚĂREANU – The Social and Cultural Activity of the Great Ban Mihalache Ghica	279
TEODOR DINA – The Village Piscani, Argeș County, During the Building of the Houses in Linere	289
VASILE NOVAC – New Information about the Life and the Activity of the Inhabitants from the Argeș District in 1834	297
TEODOR MAVRODIN – The Sanitary System in the Argeș County Between 1831 and 1840	335
SPIRIDON CRISTOCEA – The Private Schools from Pitești in 1846.....	343
MARIUS PĂDURARU – Five Inspections of the Colonel Alexandru A. Budișteanu (1836-1919), the Prefect of the Argeș County, in the Parishes of the Argeș County in 1882	355
VALENTIN MOTREANU – Aspects of Some Works of Public Utility in the Urban Parish Pitești 1907-1913.....	387
VASILE TUDOR – About the First Romanian Aerostiers and Their Battles from 1907	395
CRISTIAN-MARIUS BALEA – The „România Militară” Magazine: The Necessity of the Refoundation and the Inherent Difficulties of the New Beginning (1920- 1921).....	403

AURELIAN CHISTOL – Two Myths of the World War II.....	409
VASILE TUDOR – Guiding the IAR-39 Airplanes Against the Partisans in Crimea	417
IONEL CLAUDIU DUMITRESCU – Two Myths of the World War II	425
ION ȘTEFAN – About the Elections from November 1946 in the Muscel County	431
STELUȚA PĂTRAȘCU – `Our luggage is always ready` - Requisition of Landlords' Mansions in 1948	439
SIMONA PREDA – The Persistence of the National Speech of the Communist Regime in the Romanian Post Communist Historiography (1990-2005)	449

HISTORY OF CULTURE AND PERSONALITIES

CONSTANTIN ALIN IONESCU, MĂDĂLINA-ADELA IONESCU – The Concern for the Man in Aristotle's Philosophy	457
ION BICA – From <i>Imperium Romanorum</i> to <i>Byzantine Basileia</i> Important Stages of the Evolution of the Graecisation of the Eastern Roman Empire (the 4-th 7-th Centuries A.D.)	463
RADU OPREA – Few Notices about the Origin and the Activity of the Archimandrite Iosif – the First Superior of the Argeș Monastery	469
IOAN OPRIȘ – Short History of an Antimis.....	475
OCTAVIAN UNGUREANU – Mary of Romania, the Soldier and Artist Queen	479
MARIA GEORGESCU – From the Brătianu Family – Sabina Cantacuzino	483
MIHAIL M. ROBEA – The Inside of the Traditional Houses from Mioveni Argeș.....	489

ADDENDA

CONSTANTIN REZACHEVICI – An Answer to Another Way of Attacking <i>The Treatise of Romanians' History</i> (this time volume V)	499
NICOLAE CONSTANTINESCU – A Voivode of Cumanian Origins in the Beginning of Walachia	509

Responsabilitatea asupra conținutului științific al studiilor și
comunicărilor publicate revine în totalitate autorilor.

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ

NOI CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN MUNTENIA. DESCOPERIRILE DE LA URLAȚI (JUD. PRAHOVA)

RADIAN ANDREESCU, ALIN FRÎNCULEASA,
DANIEL GARVĂN, TIBERIU NICA, ION TORCICĂ,
LOREDANA NIȚĂ, VALENTIN DUMITRAȘCU

Localitatea Urlați este situată în nord-estul județului Prahova, în zona colinară a dealurilor subcarpatice, la 25 km nord de municipiul Ploiești. Este străbătută de la nord la sud de râul Cricovul Sărat, și traversată de paralela 45°. Situl arheologic din localitatea Urlați, punctul „La Câmp” sau „La Islaz”¹, este situat la aproximativ 50 de metri est de piața agricolă săptămânală de „La Moară” și la 150 metri sud-vest de Liceul Teoretic „Brâncoveanu Vodă”, la sud de lacul fostului C.A.P. Este plasat pe prelungirea unei terase primare ce „coboară lin” spre sud-vest în lunca mlăștinoasă din zonă. Reperele geografice sunt: latitudine 44°59'03.91" nord, longitudine: 26°14'13.00" est. Situl arheologic a fost descoperit prin cercetări de suprafață de A. Frînculeasa în anul 2002.

Obiectivele cercetării

Cercetările arheologice de la Urlați, cu extensie în bazinul râului Cricovul Sărat, s-au derulat în cadrul unui proiect ce vizează abordarea sistematică a ariei de nord a culturii Gumelnița. Un alt obiectiv al proiectului este înțelegerea/precizarea dinamicii locuirii neo-eneolitice în această zonă, cu o preocupare pentru locuirea în zona de deal sau din imediata apropiere a acestora². Cercetările din situl de la Urlați³ s-au derulat în trei campanii arheologice pe perioade scurte, de câte două-trei

¹ Primele materiale arheologice culese prin cercetări de suprafață au fost marcate și inventariate sub toponimul „La motopompă”.

² Andreescu R., *Proiectul „Începuturile civilizație europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos”*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2004, A XXXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Jupiter-Mangalia 25-28 mai 2005, 2005, p. 421-423; Andreescu R., *Proiectul Începuturile civilizație europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2005, A XL a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Constanța 31 mai-3 iunie 2006, 2006, p. 405-406; Andreescu R., *Proiectul Începuturile civilizație europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, p. 399-401; Andreescu R., Frînculeasa A., Paveleț E., Nica T., Tocică I., *Considerații preliminare asupra așezării eneolitice de la Mălăieștii de Jos (Jud. Prahova)*, Mousaios, XI, 2006, p. 9-33.

³ Colectiv de cercetare: R. Andreescu (M.N.I.R.) - responsabil științific, A. Frînculeasa (M.J.I.A.P.). La săpături au mai participat M. Peneș (2004), A. Gheorghievici, 2004, I. Adamescu, 2004-(M.J.I.A.P.), D. Garvăn, 2005-(C.M.J. Neamț), T. Nica, 2004, 2005 (M.C.G. Oltenița), I. Torcică, 2006 (M. J. Teleorman).

săptămâni, în luna octombrie a anilor 2004, 2005 și noiembrie în anul 2006⁴. În aceste prime campanii de cercetare s-a urmărit evaluarea primară a acestui sit arheologic, pentru trasarea unei strategii de cercetare sistematică. Precizăm câteva din obiectivele principale ale cercetărilor arheologice din cadrul acestui sit: ● stabilirea stratigrafiei; ● identificarea unor zone de locuire mai intensă a sitului arheologic, având în vedere că acesta este foarte întins (aproximativ 2,5 ha); ● determinare și înțelegerea tipului de ocupare/locuire a acestei terase de către comunitățile umane.

Metodologie de cercetare

- În prima campanie arheologică derulată în anul 2004 a fost stabilit un ax central pe lungimea sitului, ax ce a avut orientarea NE-SV. Pe lungimea acestuia au fost trasate la distanțe de 15-25 metri, mici sondaje cu dimensiuni de 2x1 m. Acestea au fost orientate cu lungimea, pe axul stabilit inițial. De asemenea, pe lățimea maximă a sitului, în zona de nord a fost trasată o secțiune perpendiculară pe axul așezării. Aceasta a avut orientarea NVN-SES. Pe acest ax a fost trasat un sondaj de 2x1 m (sondajul numărul 8) în zona în care apăruseră la suprafață materiale arheologice încadrate în cultura Starcevo-Criș. Nu am putut sonda toată lungimea sitului, deoarece în prezent partea de est a terasei este antropizată, fiind ocupată de case și gospodării.

- În campania arheologică din anul 2005 a fost stabilit un ax ce traversa așezarea aproximativ de la NVN la SES pe lățimea maximă a sitului (130 m). Axul din această campanie a fost trasat aproximativ perpendicular pe cel din campania anului 2004. Pe lungimea acestui ax au fost trasate și cercetate 11 suprafețe, plasate din 10 în 10 metri, începând cu metrul 20. Aceste suprafețe au avut dimensiuni variabile de 2x1 m (denumite convențional sondaje), 4x2 m, 6x2 m (denumite convențional casete). Acest ax a suprapus și sondajul 8 trasat în campania 2004.

- În anul 2006 am trasat un ax pe lățimea sitului în zona de sud-vest a acestuia. Axul a fost orientat aproximativ sud-nord, la 50 metri de limita de vest a sitului. Pe lungimea acestui ax de aproximativ 60 de metri au fost trasate un număr de 6 sondaje, plasate la distanțe egale de 10 metri.

Stratigrafia sitului

Stratigrafia sitului nu este unitară pe toată întinderea acoperită prin cercetări arheologice. Situl are mai curând o stratigrafie orizontală. Au fost surprinse în câteva casete succesiuni culturale, ce fac din acest sit un important reper pentru cronologia culturală relativă a preistoriei în această zonă a Munteniei. Au fost descoperite materiale arheologice încadrate în epoca neo-eneolitică - culturile Starcevo-Criș și Gumelnița, epoca bronzului - cultura Tei, cultura Chilia-Militari (sec. II-III d.Hr.), epoca medievală. Prin cercetări de suprafață au fost descoperite materiale arheologice aparținând culturii Boian.

Precizăm că în toate sondajele și casetele cercetate, nivelul arheologic a fost

⁴ Andreescu R., Frînculeasa A., Peneș M., Paveleț E., *Urlați, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2004, A XXXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Jupiter-Mangalia 25-28 mai 2005, 2005, p. 395-397; Andreescu R., Frînculeasa A., Garvăn D., Nica T., *Urlați, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2005, A XL a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Constanța 31 mai-3 iunie 2006, 2006, p. 381-383; Andreescu R., Frînculeasa A., *Urlați, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, 386-387; Niță L. Frînculeasa A., *Considerații asupra materialului litic cioplit descoperit în așezarea gumelnițeană de la Urlați (jud. Prahova)*, Argeșis, XIV, 2005, p. 41-53.

surprins la adâncimea de -0,18/0,22 m față de nivelul actual de călcare, fiind suprapus direct de stratul arabil ce are culoarea brun-verzuie. Materiale arheologice au fost descoperite și în poziție stratigrafică secundară „întoarse” de plug.

Cultura Starcevo-Criș

În anul 2004 materiale arheologice atribuite culturii Starcevo-Criș au fost descoperite în sondajul 8, trasat în partea de nord-est a sitului, într-o zonă în care apăruseră la suprafață materiale arheologice încadrate respectivei culturi. La adâncimea de -0,18/0,22 m a putut fi observat un nivel brun, nisipos, în care au apărut câteva fragmente ceramice gumelnițene. La adâncimea de -0,24/0,26 m a fost descoperită o groapă, notată *Cpl* 2. Groapa nu a putut fi cercetată integral: intra în profilurile de vest și nord ale sondajului, avea dimensiunile cercetate de 0,90x0,80 m. În suprafață a apărut ca o pată de culoarea verzui-cenușie. Groapa perforează straturile gălbui-roșiatic lutos și gălbui nisipos, sterile din punct de vedere arheologic, adâncindu-se până la -0,55/0,58 m față de nivelul actual de călcare, având mai curând aspectul unei alveolări. Inventarul complexului constă din fragmente ceramice aparținând culturii Starcevo-Criș. Majoritatea fragmentelor ceramice au foarte multă pleavă în pastă, prezintă o angobă roșiatică, atât pe suprafața exterioară, cât și interioară, miezul având culoarea neagră. Câteva funduri de vase descoperite sunt profilate inelar. Restul materialului arheologic a fost descoperit în strat (Pl. 9). Nivelul arheologic are 0,10/0,15 m grosime. În campania din anul 2005 în primele trei suprafețe cercetate plasate pe panta lină de nord a sitului (sondajele 1, 2 și caseta 1) au fost descoperite în strat materiale arheologice aparținând culturii Starcevo-Criș. Acestea constau în fragmente ceramice și câteva unelte litice cioplite. În sondajele din campania anului 2006 nu am descoperit materiale arheologice din cultura Starcevo-Criș.

Materialul litic cioplit este format din 10 piese din silex crem-marونیu. Tipologic aceste piese se pot clasifica astfel: șapte piese sunt lame-suport, un gratoire pe lamă, o lamelă, o așchie.

Cultura Boian

Prin cercetări de suprafață a fost descoperit un fragment ceramic cu un decor tipic culturii Boian, faza Giulești. Acesta este o buză de vas, are culoarea gălbui-portocalie. Decorul constă în excizarea unor „dinți de lup” și este plasat imediat sub buza fațetată în interior. Sub acest decor apar o succesiune de linii orizontale paralele, adâncite.

Cultura Gumelnița

Materiale arheologice atribuite culturii Gumelnița au apărut aproape în toate suprafețele cercetate, majoritate descoperite în strat sau gropi menajere. Nu au fost descoperite locuințe. În strat, dar și în gropile menajere cercetate a fost descoperit chirpici ars provenind probabil de la pereții sau vetrele unor locuințe incendiate.

Cpl. 3/2004 a fost cercetat în sondajul numărul 7/2004 la adâncimea de -40/42 cm. Era o groapă de mari dimensiuni, ce intra în profilurile de nord și de sud ale casei. Avea formă de sac. Diametrul gropii este de 1.40 m, iar adâncimea maximă de 1.15 m. Inventarul constă în foarte multă ceramică fragmentară, unelte din silex, foarte multe oase. Pe fundul gropii au fost descoperite depuse pe orizontală una peste alta, o rășniță și frecătorul din piatră, cu partea activă în jos (rășnița), oase mari de bovine, bucăți mari de chirpici ars provenit de la o vatră dezafectată (gardină), chirpici nears, cenușă, lemn ars, nuclee de piatră, lemn ars. Remarcăm descoperirea în această groapă

a unor fragmente ceramice pictate cu grafit. De asemenea câteva fragmente ceramice sunt excizate sau imprimate, încrustare cu pastă albă prăfoasă. Au fost descoperite și fragmente decorate prin incizii constând în linii orizontale paralele sau hașură, uneori în spații rezervate. Unele fragmente sunt pictate cu roșu înainte de ardere, în spații delimitate de linii incizate. Au fost identificate ca forme castroane cu umăr carenat sau cu buza îngroșată, castroane bitronconice, cupe bitronconice etc. Groapa perforează două nivele geologice sterile arheologic, unul galben-roșiatic lutos, celălalt galben-albicios nisipos bogat în concrețiuni calcaroase. Nu excludem ca această groapă să fi fost contextul unei acțiuni cu un rol de cult, rășnița și frecătorul, oasele de animale, bucățile de gardină de vatră par să fi fost depuse intenționat pe fundul gropii.

Complexul 3/2005 a fost cercetat în caseta 3/2005. Acesta este o groapă circulară în plan, în profil are formă de clopot. Umplutura era negricioasă. A fost surprinsă în plan la adâncimea de 30/35 cm. Se adâncește până la -1,70/1,75 m. Inventarul nu foarte bogat, era alcătuit din ceramică fragmentară, unelte de silex (12 piese), un cap de statueta antropomorfă, oase, chirpici ars. Pare să fi fost o groapă de extras lutul, folosită ulterior ca groapă menajeră.

Complexul 4/2005 a fost descoperit în caseta 2/2005 la adâncimea de -0,90/0,95 cm, fiind tăiat de o locuință adâncită din epoca medievală (Cpl. 2/2005). Este o groapă circulară în plan cu diametrul de 0,84 m, având în profil formă de sac. Se adâncește aproximativ 0,50/0,60 m. Umplutura este de culoare cenușiu-negricioasă. Inventarul este foarte bogat, constă din foarte multă ceramică fragmentară, un vas fiind întregibil, fragmente de linguri din lut, aproximativ 50 de piese din silex, o rășniță din piatră, unelte din piatră, unelte din os, un pandantiv din os, două astragale de porc perforate, foarte mult material osteologic, multe pietre de râu.

Legat de stratigrafie remarcăm apariția în strat a materialelor arheologice atribuite culturii Gumelnița descoperite/depuse pe două, dacă nu chiar trei nivele. Cel mai vechi „nivel” este marcat prin apariția unor materiale imediat deasupra sterilului sau chiar adâncite în acesta. Precizăm că aceste „nivele” sunt greu de separat stratigrafic, grosimea stratului gumelnițean este de 15-20 cm. De asemenea nu am surprins complexe arheologice gumelnițene suprapuse. În sondajul 7/2004 am constatat următoarea succesiune stratigrafică. La adâncimea de -18 cm au fost descoperite în strat câteva fragmente ceramice încadrate în cultura Chilia-Militari. La -23 cm adâncime au fost descoperite fragmente ceramice încadrate în epoca bronzului. Ceramica este nedecorată, de culoare negricioasă sau cărămizie, având în pastă nisip grosier. La adâncimea de -28/32 cm a apărut în strat ceramică gumelnițeană foarte fragmentară. De asemenea au fost descoperite mai multe piese litice, un fragment de apucătoare de capac în formă de căsuță, un fragment de statueta antropomorfă. După demontarea acestui strat, la adâncimea de -35 cm a apărut un al doilea strat cu ceramică gumelnițeană fragmentară dispusă orizontal. În acest nivel remarcăm descoperirea unui fragment de castronaș modelat din pastă fină, decorat prin incizii (Pl. 2/7)). Are umărul carenat, pe care apare o mică apucătoare perforată vertical. Sub acest strat de ceramică, la adâncimea de -40-42 cm a fost descoperită o groapă de mari dimensiuni, notată *Cpl. 3*. Groapa perforează două nivele geologice sterile arheologic, unul galben-roșiatic lutos, celălalt galben-albicios nisipos bogat în concrețiuni calcaroase. De altfel și complexul 3/2005 era suprapus de ceramică gumelnițeană descoperită în strat.

În caseta 2/2004 la adâncimea de -18/20 cm într-un strat brun nisipos, au fost descoperite câteva fragmente ceramice încadrate epocii bronzului. La -23/25 cm în stratul de culoarea brun-negricios, au apărut foarte multe fragmente ceramice încadrate în cultura Gumelnița, mai multe unelte și așchii de silex, un vârf de sulită din silex, oase de animale. Fragmentele de vase ne-întregibile erau dispuse pe orizontală. După demontarea acestui nivel am putut observa că acest strat suprapune un alt nivel în care apare ceramică în cantități mai reduse. În acest ultim nivel au fost descoperite mai multe unelte de silex, dar și o statueta antropomorfă fragmentară. Grosimea nivelului arheologic este de 18-20 cm, are culoare brun-negricios, pământul fiind lutos. Stratul arheologic suprapune nivelul steril arheologic ce apare la adâncimea de -32/35 cm, are culoarea galben roșiatic, pământul fiind lutos. Precizăm că zona în care a fost trasată această casetă se află spre marginea sitului, zonă ce prezintă o ușoară pantă spre SV.

V. Materiale arheologice

V.1. Ceramica

Ceramica descoperită poate fi ușor încadrată tipologiei ceramicii gumelnițene¹. O particularitate a ceramicii gumelnițene de la Urlați este prezența unor elemente ce amintesc de tipologia ceramicii aspectului cultural Stoicani-Aldeni. Situație este explicată de apropierea așezării de la Urlați de arealul așezărilor respectivului aspect cultural. Având în vedere că a fost abordată o suprafață redusă din așezarea gumelnițenă, rezultatele nu pot genera concluzii care să depășească un stadiu strict preliminar. De altfel încercând să analizăm ceramica din două complexe închise, respectiv gropi menajere, rezultatele sunt apropiate. Remarcăm totuși cantitatea diferită de material arheologic a celor două gropi, raportat la volum, dar și tipologia inventarului.

A fost descoperită ceramică fragmentară, modelată din pastă fină, semifină sau grosieră. Ceramica fină are culoarea negricioasă, uneori fiind lustruită, dar și cenușie mai rar roșiatică. Sunt lustruite inclusiv vase de mai mari dimensiuni, din categoria ceramicii semifine, castroane, străchini. Apare foarte rar pictura cu roșu crud după ardere, benzi înguste (linii mai curând) pictate cu alb înainte de ardere, foarte rar urme de grafit, fără să poată fi precizate anumite motive decorative. Apare ca decor și incizia fină sau mai pronunțată, constând uneori în hașuri, decorul „scrijelit” combinat cu pastă albă încrustată, impresiunile circulare sau elipsoidale. Câteva fragmente ceramice prezintă „decor fățuit”. Un fragment de vas este decorat cu „paranteze” (Pl. 6/1), iar altul are decor canelat vertical (Pl. 4/19). Vasele de mari dimensiuni sunt barbotinate, dar există și vase nedecorate.

Străchini: sunt cele mai numeroase, cu diferite variante. Au formă tronconică sau bitronconică. Bitronconismul este determinat uneori de partea superioară „trasă” spre interior. Unele au buza îngroșată spre interior. Există și străchini ce au umăr puțin pronunțat, fără să se poată vorbi de carenă. Doar câteva sunt decorate prin incizii sau cu impresiuni circulare. Cele mai simple străchini sunt cele tronconice cu buza rotunjită sau teșită. Unele străchini au „agățătoare” dispuse pe pântec, perforate orizontal.

Castroane: sunt numeroase prezintă diferite variante, tronconice sau rotunjite, fiind modelate atât din pastă fină, semifină, dar și grosiere (Pl. 3/3, 4; 4/1, 4, 14-16; 5/10-14; 6/1, 4, 5). Cele din categoria fină au diametre de 8-12 cm, iar cele din pastă

¹ Voinea V. M., *Ceramica complexului cultural Gumelnița-Karanovo VI, fazele A1 și A2*, Constanța, 2005.

grosieră cu barbotină fină ajung să aibă diametre de 20-28 cm. Un castron de mari dimensiuni, modelat din ceramică ce prezintă lustru amintește de vase din fază A1 a culturii Gumelnița (Pl. 5/1)². Un castronaș de mici dimensiuni are fundul rotunjit, umărul ușor carenat, decorat prin incizii fine (Pl. 12/7). Are analogii cu vase descoperite în așezări ale aspectului Stoicani-Aldeni³. Un castron are un decor prin incizii grosiere dispuse simplu sau în hașuri (Pl. 2/8). Un fragment de vas din această categorie este decorat cu paranteze (Pl. 6/1), decor ce se dezvoltă în etapa A2 doua a culturii Gumelnița, fiind foarte prezent în etapa B1⁴. Există castronașe ce pot fi incluse în categoria vaselor miniaturale (Pl. 5/3, 4).

Pahare: sunt relativ numeroase. Au pereții rotunjiți, având aspectul unor boluri, două din acestea având formă aproape bitronconică cu umăr ușor pronunțat (Pl. 2/9; 4/8, 9; 5/8). Un pahar este decorat spiralic (două S dispuse oblic „îmbucate”) prin incizie, în interiorul spațiului delimitat de incizii fiind pictat cu ciocolatiu (Pl. 2/1).

Boluri au dimensiuni reduse, pastă fină, buza rotunjită, pereții rotunjiți, nedecorate (Pl. 5/6). Unele boluri pot fi incluse în categoria cupelor.

Vase miniaturale: au formă tronconică sau sferoidală. Din categoria vaselor miniaturale a fost descoperit și un vas fragmentar de tip cupă cu picior tronconic (Pl. 3/9).

Alte tipuri de vase: au fost descoperite și vase de dimensiuni mai mari, având pereții curbați, decorate cu barbotină fină, ce au diametre de 25-30 cm (Pl. 2/2; 5/7). În această categorie intră și trei vase fragmentare ce au gâtul înalt cu buza rotunjită, fiind fragmente de la vase amforoidale (Pl. 6/6, 8-9). Unele vase au formă semisferoidale, cu partea superioară scurtă, umărul rotunjit mai mult sau mai puțin pronunțat.

V.2. Materialul litic cipolit gumelnițean⁵

Lotul de material litic cioplit analizat este format din 275 piese. Grupa uneltelor este formată din 21 piese de tip *grattoir*, 3 piese de tip *burin*, 11 lame retușate, 4 lamele retușată, o așchie retușată, trei troncaturi. Restul pieselor reprezintă nuclee, percutoare, așchii și suporturi⁶.

Majoritatea pieselor este reprezentată de silexul caracteristic platformei pre-balcanice, cenușiu, maroniu-roșcat, maroniu-gălbui maroniu-roșcat, cu puncte albe, vinețiu. La nivel macroscopic, textura și culoarea silexului par să indice exploatarea a cel puțin patru galeți/blocuri diferite. Alte categorii de materie primă, reprezentate de piese izolate: gresie maroniu-roșcată (o așchie de tip *entame*), radiolarit (o lamă mezială neretușată), jasp și materie primă neidentificată (gri-închis, cu granulație medie, asemănătoare gresiei, de care se deosebește, însă, prin pigmentația albă).

Foarte multe piese au fost descoperite în strat, dar și în complexe (gropi menajere). În complexul 3/2005 au fost descoperite 12 piese din silex, între care și trei gratoare. În complexul 4/2005 au fost descoperite 50 de piese, între care 4 gratoare, o lamelă retușată, o lamă cu troncatură, 2 lame retușate (Pl. 8).

² Voinea V. M., *op.cit.*, p. 37.

³ Dragomir I. T., *Eneoliticul din sud-estul Moldovei, aspectul Stoicani-Aldeni*, București, 1983.

⁴ Voinea, *op.cit.*, p. 59.

⁵ Analiza a fost realizată de L. Niță – Universitatea Valahia Târgoviște.

⁶ Niță L., Frînculeasa A., *op.cit.*; Niță L., *Materialul litic cioplit*, Cronica Cercetărilor Arheologice, Campania 2005, 2006, p. 383.

275 piese		
Tip piese	Nr. Piese	Materie primă
Percutoare	6?	Gresie/Silex
Nuclei	4	Silex/Jasp
Percutoare – Nuclei	2	Silex
Suport (Lame/Lamele)	163	Silex/Jasp/Opal/Radiolarit
Așchii	63	Silex/Jasp/Gresie
Unelte	53	Silex/Jasp

V.3. Unelte din piatră

Din piatră au fost descoperite două fragmente de topoare șlefuite. De asemenea au fost descoperite mai multe râșnițe, frecătoare, percutoare, cute. În complexul 4/2005 au fost descoperite alături de un fragment de râșnișă peste 30 de pietre de râu de dimensiuni diferite.

V.4. Unelte din os

Au fost descoperite mai multe unelte din os, toate în complexe 3/2004 și 4/2005. Uneltele au fost realizate din oase de animale, respectiv tibii, ulne, radius de suine sau ovicaprine. Tipologic au fost identificate împungătoare și dălțițe (Pl. 7/7). Tot din os am descoperit un mic *pandantiv* șlefuit, ce are formă dreptunghiulară, plat, perforat în zona centrală (Pl. 7/6). De asemenea a fost descoperit un astragal perforat și șlefuit (Pl. 7/5).

V.5. Plastica antropomorfă

Plastică antropomorfă este în general fragmentară (Pl. 7/1). Remarcăm o statueta antropomorfă din lut ars în poziție orantă cu brațele întinse orizontal, fragmentară, are modelați sânii prin mici pastile aplicate (Pl. 7/1b). O altă statueta fragmentară are corpul plat (Pl. 7/1a). Au fost descoperite și două capuri de statuete modelate asemănător, prin presare și obținerea unor lobi departajați de o nervură ce marchează nasul (Pl. 7/1c, d). Nu sunt perforate în zona lobilor. Picioarele unei statuete modelate separat și apoi lipite, au marcate plastic gleznele (Pl. 7/1f).

V.6. Plastica zoomorfă

A fost descoperit un fragment de cap de suină, din lut ars, realist modelat (Pl. 7/4). Este perforat de-a lungul râului. Pentru o reprezentare zoomorfă fragmentară este greu de precizat specia căreia îi aparține.

V.7. Alte piese din lut

Un fragment de apucătoare de capac în formă de căsuță a fost descoperit în sondajul 7/2004 (Pl. 2/10). Acoperișul este modelat în două ape. O piesă de mobilier este reprezentată de un scaunel din lut cu spetează și patru picioare (Pl. 7/3). Are analogii cu numeroase piese descoperite în aria gumelnițeană⁷. Au fost descoperite și cozi de linguri și polonice (Pl. 7/2). Două fragmente de cozi, pictate cu roșu-ciocolatiu, ce sunt „îndoite” la capăt în unghi de 90°, au analogii cu piese descoperite în cadrul așezărilor Stoicani-Aldeni.

⁷ Comșa E., *Despre obiectele de mobilier din epoca neolitică de pe teritoriul României*, Pontica, XIII, 1980, p. 32-56.

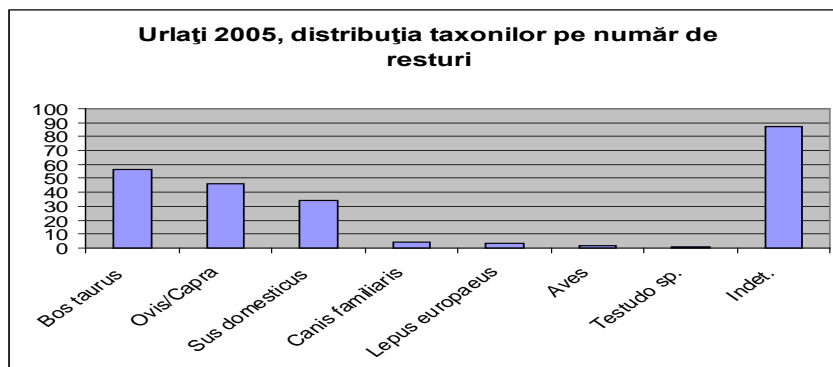
V.8. Piese din metal

În complexul 3/2004 a fost descoperită și o mică piesă de cupru cu diametrul de aproximativ 1cm, având forma unei mici verigi, într-o stare de conservare precară.

VI. Materialul osteologic gumelnițean⁸

În complexul 3/2004 numărul de resturi este de 84, din care 44 au putut fi determinate cu exactitate, celelalte fiind fragmente de coaste și așchii, toate provenind de la mamifere. Fragmentele osoase au toate caracteristicile unor resturi menajere, respectiv urme de spargere, dezarticulare etc. Pe lângă aceste urme de activitate antropică, majoritatea resturilor prezintă urme de dinți de carnivore, cel mai posibil câini. Ca număr de resturi, predomină vita domestică (*Bos taurus*), cu 19 fragmente ce provin de la minim doi indivizi, unul adult, de peste 3,5 ani și unul de sub trei ani. Predomină fragmentele din scheletul apendicular, cu excepția unui molar, unui fragment de mandibulă și a două vertebre. Din cauza gradului ridicat de fragmentaritate, nu s-a putut face diferența între resturile de oaie (*Ovis aries*) și cele de capră (*Capra hircus*), drept pentru care au fost luate în considerare împreună. Astfel ovicaprinele sunt reprezentate prin 13 fragmente, ce aparțin la minim doi indivizi, unul de sub șase luni și unul de peste doi ani. Raportul dintre resturile de schelet cefalic și cele de schelet apendicular este de aproape 1/1. Porcul domestic (*Sus domesticus*), este reprezentat prin 11 resturi, însă predomină ca număr minim de indivizi, respectiv trei: un adult de peste doi ani și doi indivizi sub șase luni. Fragmentele determinate aparțin doar scheletului membrelor. Au fost identificate și două fragmente aparținând câinelui (*Canis familiaris*), ce pot proveni de la un singur individ adult. Prezența câinelui este însă atestată de către urmele evidente de dinți de pe majoritatea oaselor descoperite.

În campania 2005 au fost prelevate 243 fragmente osoase, din care 152 au putut fi determinate, restul de 91 nefiind determinabile, putând fi atribuite totuși mamiferelor. Au fost identificate două complexe gumelnițene (3 și 4) și un complex medieval, din acestea provenind 181 fragmente osoase. La scara întregii săpături, predomină ca număr de resturi vita domestică, urmată de ovicaprine și de porcul domestic. În procente foarte mici apar și resturi de câine, iepure de câmp, păsări și un fragment carapace de țestoasă de uscat. Au fost identificate relativ numeroase oase prelucrate.

⁸ Analiza a fost realizată de V. Dumitrașcu - Universitatea Valahia Târgoviște.

Cultura Tei

A fost cercetat parțial un singur complex în campania din anul 2004. Era o groapă ce perfora nivelul eneolitic, cobora până la adâncimea de 1,20 m. Inventarul era sărăcăcios și consta în ceramică fragmentară nedecorată. Celelalte materiale arheologice atribuite culturii Tei au fost descoperite în poziție stratigrafică secundară, în strat. A fost descoperită ceramică fragmentară, câteva unelte și oase de animale.

Ceramica de epoca bronzului este foarte fragmentară, are suprafața exterioară aspră datorită prezenței nisipului, are culoarea negricioasă, cenușie sau cărămizie, foarte puțină este decorată. Cele câteva fragmente negricioase, cărămizii, cenușii sunt decorate prin împunsături (Pl. 10). Un fragment de vas are un decor cu brâu alveolat sub buză (Pl. 10). Au fost descoperite și două fragmente de topoare din piatră șlefuită, ambele perforate. Astfel în campania 2004 a fost descoperit un topor fragmentar din piatră șlefuită, de culoare negricioasă, cu gaură de înmănășare (Pl. 10). Un alt topor-ciocan fragmentar din piatră șlefuită, culoarea verzuie, cu gaură de înmănășare a fost descoperit în 2005. Ceafa toporului este circulară (Pl. 10).

Cultura Chilia-Militari

Materialele Chilia-Militari constau în fragmente de vase lucrate la roată, în special ceramică cenușie cu funduri inelare, fragmente de amfore romane cărămizii, dar și ceramică lucrată la mână grosieră, având în pastă nisip și pietricele. Un fragment de amforă culoarea gălbuie este din pastă caolinoasă.

Epoca medievală

În campania din anul 2005 a fost cercetat parțial un complex din epoca medievală. *Cpl. 2/2005* a fost descoperit în caseta 2/2005 (Pl. 11). A fost surprins la adâncimea de -35-40 cm. Complexul este un bordei ce se adâncește până la -0,90-0,95 m față de nivelul actual de călcare. Are formă rectangulară, colțul de nord-est surprins în săpătură era ușor rotunjit, intră în profilurile de est, vest și sud ale casetei. Avea dimensiuni (cercetate) de 2,11x2 m. Umplutura avea culoarea negricioasă. Pe latura de nord-vest a bordeiului a fost cercetat un cuptor cotlonit. Acesta a fost construit de la nivelul podelei bordeiului. Cuptorul avea lungimea de 0,80 m și lățimea cercetată 0,50 m. Avea cupola și pereții groși de 0,5-0,7 m, care s-au prăbușit în interiorul său. În gura cuptorului era amenajată o vatră fățuită (0,63x0,48 m) pe care era scoasă probabil cenușa. Această vatră avea trei refaceri constând în lipituri succesive groase de 2-4 cm. Podeaua era simplă din lut, avea culoarea cenușie, pigmentată puternic cu lemn ars. Inventarul constă din ceramică fragmentară roșiatică, atât smălțuită cât și nesmălțuită, piese din fier (cuie, o potcoavă de asin, un fragment de lamă de cuțit). Complexul ar putea data grosso-modo din sec. XVII-XVIII.

Considerații generale

Pentru zona centrală a nordului Munteniei sau imediat apropiată datele despre epoca neo-eneolitică sunt în general inconsistente, deși cercetări arheologice au fost întreprinse încă din anii '30 ai secolului XX la Ionești-Palade⁹, Puntea de Greci¹⁰, Sărata-Monteoru¹¹, Aldeni¹², Bălănești¹³ etc.

⁹ Berciu D., *Săpături și cercetări arheologice în ultimii trei ani (1933-1935)*, BCMI, XXIII, fasc. 83, 1935, p. 29.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Nestor I., *Raport asupra cercetărilor și săpăturilor de la Sărata Monteoru*, Rapoarte MNA 1942-1943,

Cultura Stacevo-Criș este relativ puțin cunoscută în Muntenia¹⁴. Pentru Muntenia am identificat până în prezent 49 de puncte în care au fost descoperite materiale arheologice atribuite culturii Starcevo-Criș. Cercetări arheologice sistematice, în care am inclus sondajele și săpăturile de salvare, s-au derulat în 14 din punctele repertoriate. Celelalte puncte arheologice atribuite culturii Starcevo-Criș provin din descoperiri fortuite sau realizate în urma unor cercetări de suprafață. Precizăm că anumite descoperiri ar trebui privite cu rezervă, multe puncte fiind determinate prin câteva cioburi, etalonul principal fiind prezența în pasta ceramicii a pleavei. Există situri care sunt pluristratificate (pentru epoca neo-eneolitică), iar pleava apare constant ca degresant în ceramica epocii neo-eneolitice. Majoritatea descoperirilor atribuite culturii Starcevo-Criș din Muntenia sunt de suprafață, multe puncte fiind identificate prin câteva fragmente ceramice, în general atipice (vezi descoperirile de la Gura Vitioarei, Gherăseni, Bălteni, Băiești, Bucșani, Lapoș, Tohani, Boldești-Scăieni, Boldești-Grădiștea, Tohani, Ploiești, Păulești, Ciorani etc.).

Cu excepția săpăturilor sistematice de la Târgșoru Vechi, Dulceanca, Măgura, celelalte cercetări au avut fie un caracter de salvare (Ceptura de Sus, Brăteștii de Sus) sau au fost sondaje (Urlați, Fântânele). La Gherăseni, Vadu Săpat (3 puncte) descoperirile Starcevo-Criș constau în câteva fragmente ceramice. Pentru siturile de la Brăteștii de Sus, Ceptura, Târgșoru Vechi, Urlați, Deagurile, Dulceanca, Măgura sunt publicate complexe arheologice. Există informații asupra stratigrafiei siturilor în care au fost descoperite materiale arheologice Starcevo-Criș pentru așezările de la Brăteștii de Sus, Ceptura de Sus, Târgșoru Vechi, Urlați, Vadu Săpat „*Budureasca 1*”, Gherăseni, Fântânele (jud. Prahova), Lapoș, București „*Mihai Vodă*”, Dulceanca, Măgura¹⁵.

În așezarea descoperită în localitatea Urlați ceramica are pleavă în pastă, suprafețele exterioară și interioară sunt roșiatice, miezul are culoarea neagră. Ceramica grosieră este decorată cu brâu alveolat, proeminențe, unele fragmente prezentând urme de barbotină fină. Foarte rar apar fragmente cu angobă roșiatică. Câteva funduri de vase descoperite sunt profilate inelar sau au postamente înalte de 1-2,5 cm. Pe baza ceramicii așezarea ar putea fi încadrată unei faze finale a culturii Starcevo-Criș. Lipsa unor materiale tipice face dificilă o încadrare cronologică cât mai exactă.

În nordul și centrul Munteniei ceramica descoperită are un aspect grosier, foarte rar apar urme de pictură roșie. Aceasta este în general aplicată ca fond al vasului. Nu au fost descoperite fragmente ceramice decorate cu ajutorul picturii. Aspectul „rudimentar” al ceramicii Criș a fost explicat printr-un proces de „barbarizare” pe care îl capătă civilizația Starcevo-Criș pe măsură ce se depărtează de nucleul ei central,

1944, p. 28.

¹² Ștefan Gh., *Raport asupra săpăturilor de pe „Balaurul”, comuna Aldeni, jud. Buzău*, Rapoarte MNA 1942 și 1943, 1944, p. 31-34; idem, *Raport asupra săpăturilor și cercetărilor arheologice de la Băiești-Aldeni (jud. Buzău)*, în Rapoarte MNA 1942 și 1943, 1944, p. 74-76.

¹³ Dumitrescu H., *Raport asupra cercetărilor și săpăturilor din județul Buzău*, Rapoarte MNA, 1944, p. 49-50.

¹⁴ Teodorescu V., *Cultura Criș în centrul Munteniei (Pe baza săpăturilor arheologice de la Tîrgșorul Vechi)*, SCIV, XIV, 2, 1963, p. 252-274; Frînculeasa A., *Cultura Starcevo-Criș în Muntenia (Cu privire specială asupra centrului și nordului Munteniei)*, Valachica, Studii și cercetări de istorie și istoria culturii, 19, 2006, p. 35-56 (cu bibliografia aferentă).

¹⁵ *Ibidem*.

datorită adoptării modului de viață sedentar de comunitățile locale epipaleolitice¹⁶. Acesta ar corespunde mai ales ultimei faze, orizont considerat „de trecere (decădere)”, de schimbare a ordinii, impunându-se noi principii de viață care au produs transformări substanțiale, sesizabile în ceramică¹⁷. E. Comșa leagă descoperirile din centrul Munteniei de „roirea” unor grupuri venite din Oltenia, de-a lungul zonei de dealuri, cel puțin până la Târgșoru Vechi, iar pentru nord-estul Munteniei, de grupuri pătrunse într-o fază târzie dinspre Moldova¹⁸. Gh. Lazarovici precizează că pătrunderea comunităților Starcevo-Criș spre Moldova se face inclusiv din Câmpia Română și nu invers, la un nivel cronologic Starcevo-Criș IIIA¹⁹. S. Marinescu-Bâlcu respinge ideea pătrunderii „pe un drum ocolit” a triburilor Criș din Moldova spre Muntenia, considerând că descoperirile de la Târgșoru Vechi „constituie dovezi ale unui curent care a mers de la vest și sud către est și nord”²⁰.

Descoperirile de la Târgșoru Vechi, Fântânele, Budureasca²¹, Brăteștii de Sus²², Ceptura de Sus²³, Dulceanca²⁴ au fost încadrate într-un interval cronologic Starcevo-Criș II final – Starcevo-Criș IIIA. Așezarea din sectorul D de la Târgșoru Vechi, dar și descoperirile izolate de la Ceptura²⁵, Sărăcești²⁶, Lapoș (vetre aflate probabil în complexe de suprafață), Croitori și Grozăvești ar putea fi posterioare celor de mai sus. Datele de care dispunem sunt inconsistente, de aceea aceste încadrări trebuie tratate cu rezervă.

Privind harta vom remarca două importante concentrări cu descoperiri atribuite culturii Starcevo-Criș în Muntenia, pe vale Oltului, respectiv în apropierea zonei de curbura a Carpaților. Alte câteva așezări sunt descoperite în interfluviul Vedea-Dâmbovița. Pentru așezările de pe valea Oltului, dar și pentru cele din zona Teleorman-Neajlov situația nu pare deloc întâmplătoare. Putem presupune o pătrundere în Muntenia de la Sud spre Nord (posibil și dinspre zona Olteniei) pe văile acestor râuri. Această imagine nu trebuie absolutizată, fiind determinată mai curând de stadiul actual al cercetării.

Absența unor cercetări sistematice face dificilă încadrarea majorității descoperirilor din apropierea curburii Carpaților pentru a confirma/infirma diversele propuneri cronologice, implicit asupra căilor de pătrundere ale comunităților Starcevo-Criș admise/respinse de către cercetării ce s-au aplecat asupra subiectului. În stadiul actual al cercetării putem constata o pătrundere relativ târzie dinspre Sud a comunităților Starcevo-Criș în nordul Munteniei, majoritatea așezărilor (încadrabile)

¹⁶ Ursulescu N., 2001, *Neoliticul timpuriu*, Istoria Românilor, vol. I, București, p. 131.

¹⁷ Maxim Z., *Neo-eneoliticul din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, p. 30-31

¹⁸ Comșa E., 1987, *Neoliticul pe teritoriul României-considerații*, București, p. 29; idem, *Așezarea Starcevo-Criș de la Dulceanca*, Analele Banatului, S.N., 1994, p. 39.

¹⁹ Lazarovici Gh. *Neoliticul timpuriu în România*, Acta Musei Porolisensis, VIII, p. 64.

²⁰ Marinescu-Bâlcu, *Asupra unor probleme ale culturii Criș*, SCIVA, 26, 4, 1975, p. 504.

²¹ Teodorescu V., *op. cit.*, p. 267.

²² Tudor E., Chicideanu I., *Săpăturile arheologice de la Brăteștii de Sus județul Dâmbovița*, Valachica, 9, 1977, p. 133.

²³ Lichiardopol D., *Un cuptor aparținând culturii Criș descoperit la Ceptura*, SCIVA, 35, 1, 1984, p. 83.

²⁴ Comșa E., *Așezarea Starcevo-Criș de la Dulceanca*, Analele Banatului, S.N., 1994, p. 39.

²⁵ Teodorescu V., *op. cit.*, p. 267.

²⁶ Berciu D., *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 33.

fiind date în faza a III a. Aceste așezări probabil sunt posterioare celei de la Măgura, unde a fost precizată o pătrundere de la sud de Dunăre la un nivel cronologic al fazei IIB a culturii Starcevo-Criș²⁷.

De altfel descoperirile recente ale unor materiale arheologice Precriș la Măgura impun reevaluări în ce privește evoluția neoliticului timpuriu la sud de Carpați²⁸. Absența unor cercetări sistematice constante, determină stadiul actual al cunoașterii a culturii Starcevo-Criș în Muntenia și implicit a procesului de neolitizare a acestui spațiu.

Cultura Boian a fost identificată în cadrul sitului de la Urlați doar printr-un ciob decorat prin excizie și incizie, tipic fazei Giulești. Nu am reușit să identificăm încă nucleu locuirii Boian în acest sit, de aceea nu vom, urmând ca prin cercetări viitoare să aducem completările necesare. Așezări Boian în Prahova au fost identificate la Târgșoru Vechi, Budureasca, Ciorani, Tomșani, Boldești-Grădiște, Ploiești, Potigrafu, Ghinoaica, Tohani.

Cultura Gumelnița prezintă în nordul Munteniei anumite particularități relevate de cercetările arheologice derulate de-a lungul timpului. Așezările plasate în câmpie sunt atribuite, cu mici excepții, culturii Gumelnița, așa cum este cazul celor de la Surdulești²⁹, Brăilița³⁰, Gherăseni³¹, Târgșoru Vechi³², Geangoești³³, Teiu³⁴, Morteni³⁵, Moara din Groapă³⁶, Lișcoteanca³⁷, Cireșu³⁸, Popești³⁹, Însurăței⁴⁰, Ziduri⁴¹, Negrilași⁴², Glavacioc⁴³, Colceag⁴⁴, Urlați⁴⁵ etc.

²⁷ Mirea P., *Considerații asupra locuirii Starcevo-Criș din sud-vestul Munteniei*, Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, XXII, 2005, p. 48-49.

²⁸ Andreescu R. et alli, *Măgura, com. Măgura, jud. Teleorman*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, p. 226-228.

²⁹ Petrescu-Dâmbovița M., *Cercetări arheologice la Surdulești*, Materiale, I, 1953, p. 523-542.

³⁰ Harțuche N., *Complexul arheologic Brăilița*, București, 2002, B.THR.XXXV.

³¹ Comșa E., *Les figurines en os appartenant a la phase moyenne de la culture Gumelnița*, Dacia, N.S., XXIII, 1979, p. 73, fig. 4/9.

³² Teodorescu V. 1961, în Popescu D., Constantinescu N., Diaconu Gh., Teodorescu V., 1961, *Șantierul arheologic Târgșor*, Materiale, VII, p. 635; Frînculeasa Alin, *Descoperiri arheologice din epoca neo-eneolitică la Târgșoru Vechi, județul Prahova*, Cumidava, XXIX, 2007, p. 11-27.

³³ Boruga C., *Plastica antropomorfă gumelnițeană de la Geangoești*, Valachica, 1, 1969, p. 215-226; Mihăiescu G., Ilie A., *Tell-ul gumelnițean de la Geangoești*, Ialomița, IV, 2003-2004, p. 71-80.

³⁴ Nania I., *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor dela Teiu*, SAI, IX, 1967, p. 7-24.

³⁵ Diaconescu P., *Cercetări arheologice în bazinul mijlociu al Argeșului. Așezarea eneolitică de la Morteni, jud. Dâmbovița*, Valachica, 10-11, 1978-1979, p. 97-113.

³⁶ Gioglovan R., *Raport preliminar de cercetare arheologică la Moara din Groapă, județul Dâmbovița (1976). Intervenție de salvare*, în Arhiva Valachica, VIII, 1976, p. 49-54.

³⁷ Harțuche N., *Cercetările arheologice de la Lișcoteanca I. Așezarea „Movila Olarului” (1970-1976)*, Istros, V, 1987, p. 7-90.

³⁸ Sîrbu V., *Cercetările arheologice de la Cireșu (jud. Brăila). Așezarea Gumelnița și descoperirile postneolitice*, Istros, I, 1980, p. 9-31.

³⁹ Cioflan T., *Cercetările arheologice de la Popești, județul Argeș*, Argesis, VII, 1995, p. 5-12.

⁴⁰ Pandrea, S., Sîrbu, V., Neagu, M., *Cercetări arheologice în așezarea gumelnițeană de la „Însurăței-Popina I”, jud. Brăila. Campaniile 1995-1999*, Istros, IX, 1999, p. 146-169.

⁴¹ Măndescu D., *Tellul gumelnițean de la Ziduri (com. Mozăceni, jud. Argeș)*, Argesis, X, 2001, p. 7-19. idem, *Cercetări arheologice pe Valea Dâmbovicului*, Argesis, XI, 2002, p. 31-42.

⁴² Măndescu D., *Cercetări arheologice pe Valea Dâmbovicului*, Argesis, XI, 2002, p. 40.

⁴³ Mirea P., Frînculeasa A., *Locuirea eneolitică gumelnițeană de la mănăstirea Glavacioc (județul Argeș)*, Argesis, XIV, 2005, p. 55-74.

⁴⁴ Frînculeasa A., *Un vas zoomorf descoperit la Colceag (județul Prahova)*, Argesis, XIII, 2004, p. 11-26.

Așezările descoperite în zona dealurilor subcarpatice cum ar fi cele de la Aldeni⁴⁶, Bălănești⁴⁷, Gura Vitioarei⁴⁸, Mălăieștii de Jos⁴⁹, Budureasca⁵⁰, Boboci⁵¹, Apostolache⁵², Coțatcu⁵³ etc., sunt atribuite aspectului cultural Stoicani-Aldeni. Acesta a fost definit ca un „aspect mixt” sau “facies de sinteză” între civilizațiile Gumelnița și Precucuteni-Cucuteni⁵⁴).

Foarte puține obiective arheologice atribuite culturii Gumelnița descoperite în zonă sunt cercetate. În județul Prahova așezări Gumelnița au fost descoperite la Târgșoru Vechi, Boboci, Seciu, Ploiești, Boldești-Gradiștea, Independența, Gherghița, Iordăcheanu, iar la Apostolache, Mălăieștii de Jos, Gura Vitioarei, Budureasca, Vadu Săpat, Tohani, Ghinoiaica au fost identificate așezări atribuite aspectului Stoicani-Aldeni⁵⁵. De altfel zona cuprinsă în interfluviul Teleajen-Buzău prezintă o particularitate pentru cultura Gumelnița. Au fost descoperite atât așezări de tip tell

⁴⁵ Andreescu R., Frînculeasa A., Peneș M., Paveleț E., *Urлаți, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2004, 2005, p. 395-397; Andreescu R., Frînculeasa A., Garvăn D., Nica T., *Urлаți, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2005, 2006, p. 381-383; Andreescu R., Frînculeasa A., *Urлаți, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, 386-387.

⁴⁶ Ștefan Gh., *Raport asupra săpăturilor de pe „Balaurlul”, comuna Aldeni, jud. Buzău, Rapoarte MNA 1942 și 1943*, 1944, p. 31-34; idem, *Raport asupra săpăturilor și cercetărilor arheologice de la Băiești-Aldeni (jud. Buzău)*, în Rapoarte MNA 1942 și 1943, 1944, p. 74-76; Ștefan Gh., Comșa E., *Săpăturile arheologice de la Aldeni (reg. Ploiești, r. Berceni)*, în Materiale, III, 1957, p. 93-102; Comșa E., *Figurinele neolitice din așezarea de la Fulga (jud. Buzău)*, SCIVA, 45, 2, 1994, p. 105-122; Comșa E., *Raporturile dintre comunitățile culturii Gumelnița și cele ale aspectului cultural Aldeni II, reprezentate prin figurinele antropomorfe*, C.C.D.J., XIII-XIV, 1995, p. 19-28.

⁴⁷ Dumitrescu H., *Raport asupra cercetărilor și săpăturilor din județul Buzău*, Rapoarte MNA, 1944, p. 49-50.

⁴⁸ Comșa E., Georgescu V., *Cetățuia geto-dacă de pe Dealul Movila de la Gura Vitioarei*, S.C.I.V.A., 32, 2, 1981, p. 271-282.

⁴⁹ Idem, *Așezarea neolitică de tip Aldeni II de la Mălăieștii de Sus (jud. Prahova)*, S.C.I.V.A., 34, 4, 1983, p. 334-349; Andreescu R., Frînculeasa A., Paveleț E., Nica T., Torcică, I. *Considerații preliminare asupra așezării neolitice de la Mălăieștii de Jos (Jud. Prahova)*, Mousaios, XI, 2006, p. 9-33.

⁵⁰ Teodorescu V., Peneș M., *Matricea de incidență a siturilor de la Budureasca (Budureasca I-Budureasca 31) jud. Prahova, oglindă a continuității multimilenare de viață, a unității culturale și a densității paleodemografice în zonă*, AMIAP, I, 1984, p. 11-50.

⁵¹ Peneș M., Paveleț E., *Așezarea de la Boboci, comuna Jugureni, județul Prahova*, Mousaios, VII, 2001, p. 9-15.

⁵² Andreescu R., Frînculeasa A., Paveleț E., *Apostolache, jud. Prahova*, Cronica cercetărilor arheologice, campania 2003, A XXXVIII a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Cluj-Napoca, 26-29 mai 2004, 2004, p. 42-43.

⁵³ Grigoraș Laurențiu, Paveleț Eugen, 2007, *Studiu preliminar privind cercetările arheologice efectuate în tellul eneolitic de la Coțatcu, com. Podgoria, jud. Buzău*, Mousaios, XII, p. 7-26.

⁵⁴ Ștefan Gh., *Raport asupra săpăturilor de pe „Balaurlul”, comuna Aldeni, jud. Buzău, Rapoarte MNA 1942 și 1943*, 1944, p. 31-34; idem, *Raport asupra săpăturilor și cercetărilor arheologice de la Băiești-Aldeni (jud. Buzău)*, în Rapoarte MNA 1942 și 1943, 1944, p. 74-76; Petrescu-Dâmbovița M., *Cetățuia de la Stoicani*, Materiale, I, 1953, p. 13-155; Comșa E., *Unele probleme ale aspectului cultural Aldeni II (Pe baza săpăturilor de la Drăgănești-Tecuci)*, SCIV, XIV, 1, 1963, p. 7-32; Dumitrescu Vl., *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie*, SCIV, 14, 1, 1963, p. 51-76; Nițu A., *Reconsiderarea Ariudului*, Aluta. Studii și comunicări, 5, 1973, p. 57-124; Dragomir I. T., *Eneoliticul din sud-estul Moldovei, aspectul Stoicani-Aldeni*, București, 1983; Șimon M., 1986, *Unele probleme ale aspectului Stoicani-Aldeni*, SCIVA, 37, 1, p. 5-28.

⁵⁵ Marea majoritate a siturilor Gumelnița descoperite în județul Prahova sunt distruse antropocum este cazul celor din localitățile Ploiești, Seciu, Vilcele, Boboci, Boldești-Gradiștea, Ghinoiaica sau natural cele de la Apostolache, Budureasca “La Grec”.

atribuite culturii Gumelnița, dar și cu stratigrafie orizontală, acestea din urmă plasate în general pe terase sau boturi de deal, atribuite aspectului cultural Stoicani-Aldeni.

Bazinul Cricovului Sărat sau zona imediat apropiată este relativ bogat în astfel de obiective arheologice. Au fost descoperite așezări de tip tell la Colceag, Vâlcele, dar și așezări situate pe terase la Urlați, Iordăcheanu, Apostolache, Ciorani. Săpături arheologice pe suprafețe restrânse au fost realizate la Apostolache⁵⁶ și Urlați⁵⁷, ambele așezări fiind plasate pe terasă. Aceste așezări au o stratigrafie orizontală, stratul cultural fiind modest având 15-25 centimetri grosime. Așezările de tip tell descoperite deocamdată numai în zona de câmpie/sudică a bazinul Cricovului Sărat au înălțimi de 2-2,5 metri, diametre de 50-60 metri. Absența unor săpături arheologice în tell-urile din zonă determină stadiul actual al cunoașterii.

Așezarea de la Urlați este situată din puncte de vedere geomorfologic la zona de contact dintre câmpia piemontană și dealurile subcarpatice. Pare să „asigure legătura” între așezările din sud/câmpie și cele din nord/dealuri, atât în ce privește tipul de așezare, cât și componenta culturală prin amestecul de materiale arheologice tipice Gumelnița ce sunt covârșitoare, dar și prin apariția unor materiale ce pot fi încadrate inventarului aspectului Stoicani-Aldeni (paharele, decorul cu impresiuni elipsoidale, statuete antropomorfe, cozile de linguri îndoite la partea proximală etc.).

Fără să putem avea o listă tipologică completă a ceramicii și a decorului acesteia, dar și în lipsa unor alte elemente specifice, concluziile nu pot avea decât un caracter preliminar. Pe baza observațiilor asupra materialelor descoperite, așezarea de la Urlați ar putea să fi evoluat într-un interval cronologic delimitat de sfârșitul fazei A1 și faza A2 a culturii Gumelnița. Cercetări viitoare vor aduce date noi.

Deși au fost descoperite numeroase situri, *cultura Tei* este puțin cunoscută în nordul Munteniei. Lipsa unor cercetări arheologice ample face dificilă o abordare a descoperirilor Tei din așezarea de la Urlați. Remarcăm prezența consistentă a comunităților Tei în județul Prahova. Au fost descoperite așezări, morminte, dar și piese izolate atribuite culturii Tei. Majoritatea siturilor au fost identificate prin cercetări de suprafață, săpături inconsistente fiind derulate la Târgșoru Vechi „*La mănăstire*”, Urlați. Situri atribuite culturii Tei au fost descoperite în județul Prahova în localitățile Târgșoru Vechi⁵⁸, Mehedința⁵⁹, Soimești⁶⁰, Ploiești „*Nord*”, Ploiești „*Găgeni*”⁶¹, Ploiești „*Triaj*”⁶², Mălăieștii de Jos „*Mornel*”⁶³, Vadu Săpat-Budureasca⁶⁴, Tătărani⁶⁵,

⁵⁶ Andreescu R., Frînculeasa A., Paveleț E., *Apostolache, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2003, 2004, p. 42-43.

⁵⁷ Andreescu R., Frînculeasa A., Peneș M., Paveleț E., *Urlați, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2004, 2005, p. 395-397; Andreescu R., Frînculeasa A., Garvăn D., Nica T., *Urlați, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2005, 2006, p. 381-383; Andreescu R., Frînculeasa A., *Urlați, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, 386-387.

⁵⁸ Leahu V., 1966, *Cultura Tei*, București, p. 18; idem, 2003, *Cultura Tei*, B.THR., XXXVIII, București, p. 25; un alt obiectiv arheologic Tei este situat în punctul „*La Moară*” din aceeași localitate.

⁵⁹ Leahu V., 1966, *op. cit.*, p. 18.

⁶⁰ Teodorescu V., 1974, *Monumente din istoria județului Prahova. Cele mai vechi izvoare*, p. 9-23, în Prahova tradiții de luptă și înfăptuiri socialiste, Ploiești, p. 13, fig. b; Leahu V., 2003, *op. cit.*, p. 25.

⁶¹ Leahu V., 1966, *Cultura Tei*, București, p. 18; idem, *Cultura Tei*, B.THR., XXVIII, București, 2003, p. 23.

⁶² Idem, 1966, *op. cit.*, p. 18; idem, 2003, *op. cit.*, p. 23.

⁶³ Comșa E., Georgescu V., 1983, *Așezarea neolitică de tip Aldeni II de la Mălăieștii de Sus (jud. Prahova)*, SCIVA, 34, 4, p. 347.

Perșunari⁶⁶, Mizil⁶⁷, Potirafu⁶⁸ Mălăieștii de Sus „La Gogan”⁶⁹, Mănești⁷⁰, Șirna⁷¹. La Ploiești-Triaj au fost descoperite morminte de înhumatie⁷². Se pare ca morminte Tei au fost descoperite și în localitatea Șoimești. În localitățile Sinaia, Teișani și Tătaru au fost descoperite topoare din bronz de tip Pădureni atribuite culturii Tei⁷³.

Pe baza celor câteva fragmente ceramice decorate așezarea de la Urlați ar putea fi încadrată, cu rezervele de rigoare, în faza a III a culturii Tei. În Urlați în punctul „La lac la Frâncu”⁷⁴, dar și în apropiere în localitatea Șoimești „Merez” au fost descoperite așezări din cultura Monteoru, probabil faza târzie, zona părând a asigura contactul între cele două arii culturale. De altfel la Șoimești „Merez” există descoperiri ale culturii Tei, dar și Monteoru.

Locuirea de sec. II-III d.Hr. surprinsă doar prin câteva fragmente ceramice vine să completeze o hartă bogată în astfel de descoperiri în Muntenia. De altfel, tot în localitatea Urlați am mai descoperit alte două așezări Chilia-Militari în punctele „La lac la Frâncu” și „La lac la Tacu”/„La autogară”.

Deși abordat doar prin câteva sondaje, fiind cercetată o suprafață de 86 m², direct proporțional, situl de la Urlați a generat descoperiri consistente, oferind oportunitatea cercetării într-un spațiu bine delimitat a unor obiective arheologice din mai multe epoci. Prezența în cadrul aceluiași sit a unor materiale din culturile Starcevo-Criș, Boian și Gumelnița reprezintă o situație foarte rar înregistrată în Muntenia, ce trebuie remarcată și în același timp valorificată. Accesul facil la sit este un atu ce poate fi eficient exploatat în cazul unei cercetări sistematice. De asemenea situl este în cea mai mare parte neacoperit/nedistrus de construcții edilitare sau civile, fiind relativ bine conservat.

Lista ilustrațiilor:

Pl. 1 - Harta localității Urlați; situl arheologic cu poziționarea săpăturii arheologice; Pl. 2 - Ceramică, cultura Gumelnița; Pl. 3 - Ceramică, cultura Gumelnița; Pl. 4 - Ceramică, cultura Gumelnița; Pl. 5 - Ceramică, cultura Gumelnița; Pl. 6 - Ceramică, cultura Gumelnița; Pl. 7 - 1 Plastică antropomorfă-cultura Gumelnița, 2 Cozi de linguri - cultura Gumelnița; scăunel din lut, cultura Gumelnița; 4 piesă zoomorfă din lut-cultura Gumelnița; 5 astragale perforate; 6 piesă din os; 7 unelte din os; Pl. 8 - Unelte din silex; Pl. 9 - Ceramică, cultura Starcevo-Criș; Pl. 10 - 1-2 Ceramică, cultura Tei; 3-4. Topoare din piatră, cultura Tei; Pl. 11 - Plan complexe arheologice 1, 2, 4; 2 Profil bordei și cuptor, epoca medievală; 3 Ceramică medievală; 4-5 Piese din metal, epoca medievală.

⁶⁴ Teodorescu V., Peneș M., *op.cit.*; Leahu *Cultura Tei*, B.THR., XXXVIII, București, 2003, p. 19.

⁶⁵ Leahu V., *op.cit.*, p. 25.

⁶⁶ Peneș M., *Lista de monumente și situri arheologice*, Lista monumentelor din județul Prahova, Ploiești, 1998, p. 8.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 7-8.

⁶⁸ Inedit, ceramică aflată în patrimonial MIAP.

⁶⁹ Descoperire A. Frînculeasa, I. Torcică, B. Pană - cercetări de suprafață 2006.

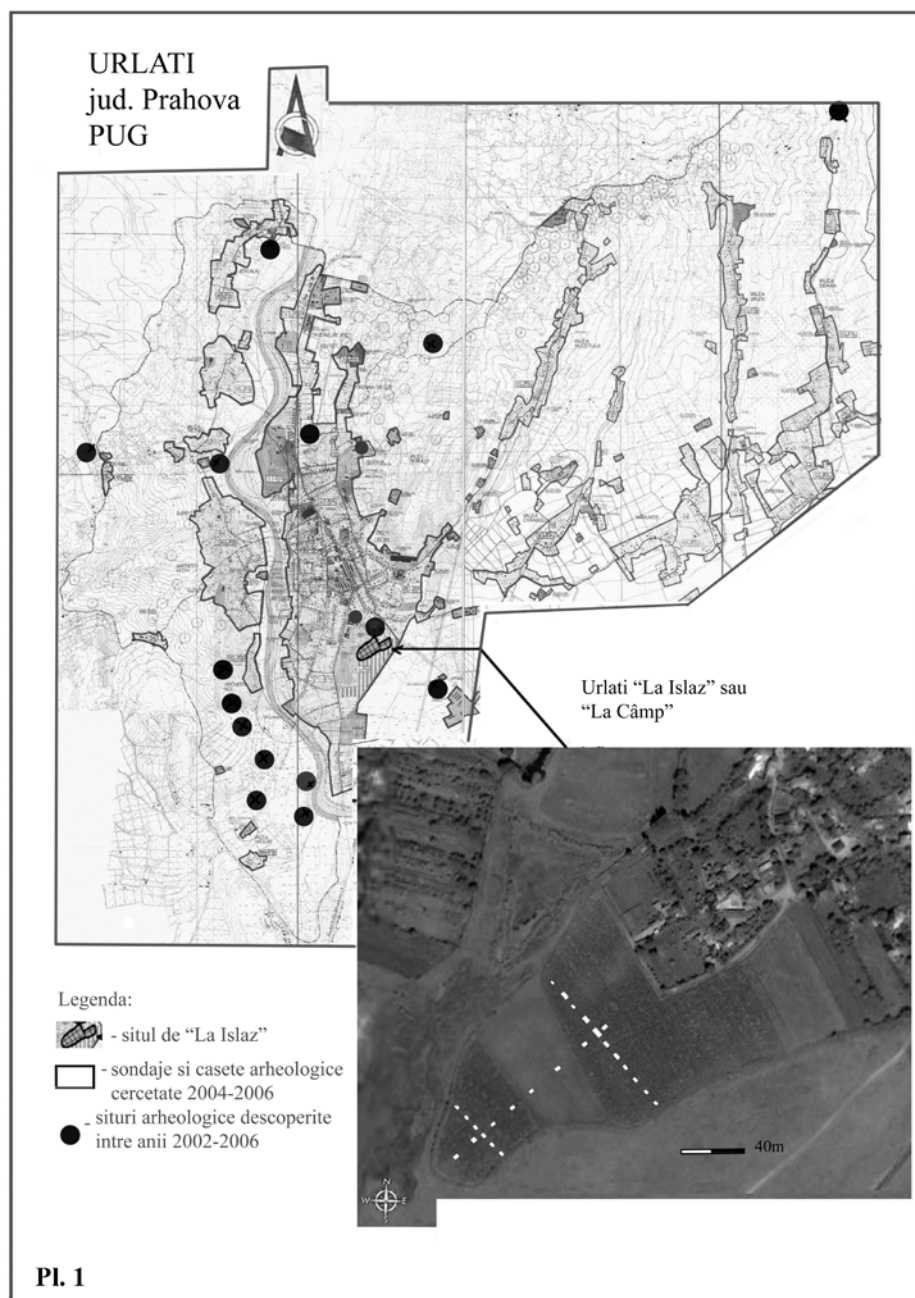
⁷⁰ Descoperire A. Frînculeasa, B. Ciupercă - cercetări de suprafață 2007.

⁷¹ Inedit; cercetări Șt. Olteanu, N. Grigore.

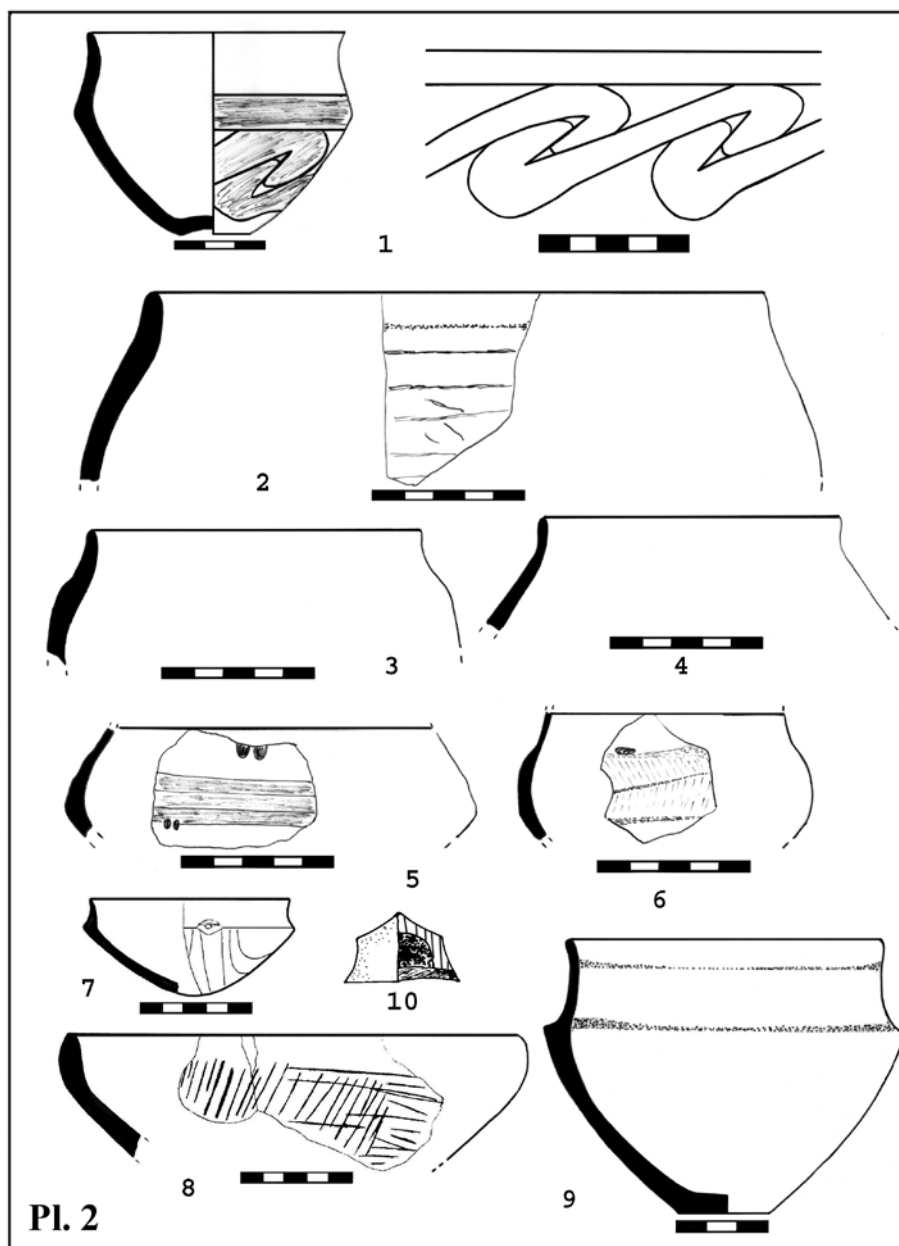
⁷² Leahu V., *op.cit.*, p. 23, 125.

⁷³ Palincaș N., *Un topor de bronz găsit în București și câteva observații cu privire la tipul Pădureni*, BMTA, 5-6, 1999-2000, p. 263-270.

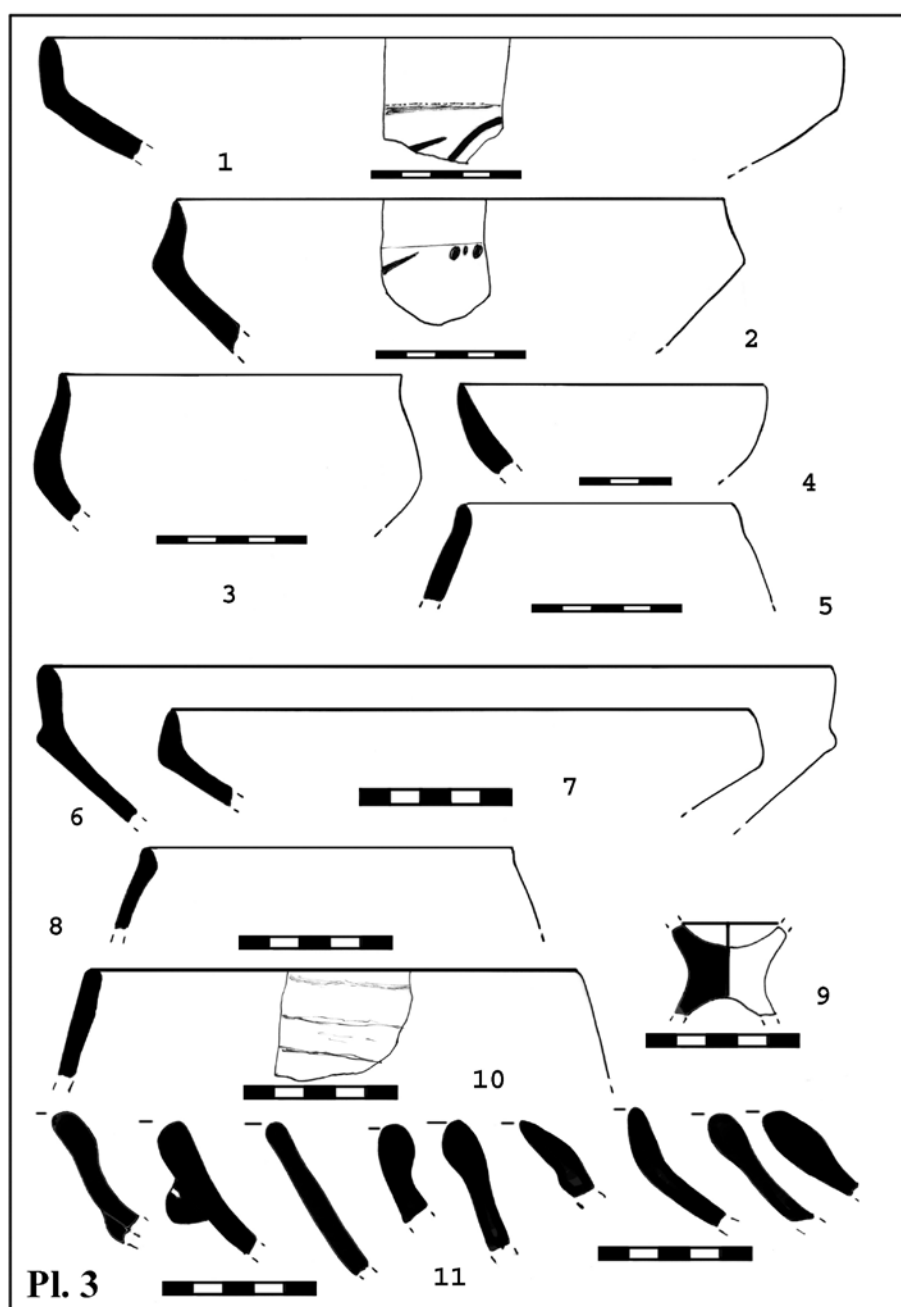
⁷⁴ Inedit.

Pl. 1 - Harta localității Urlați; situl arheologic cu poziționarea săpăturii arheologice.

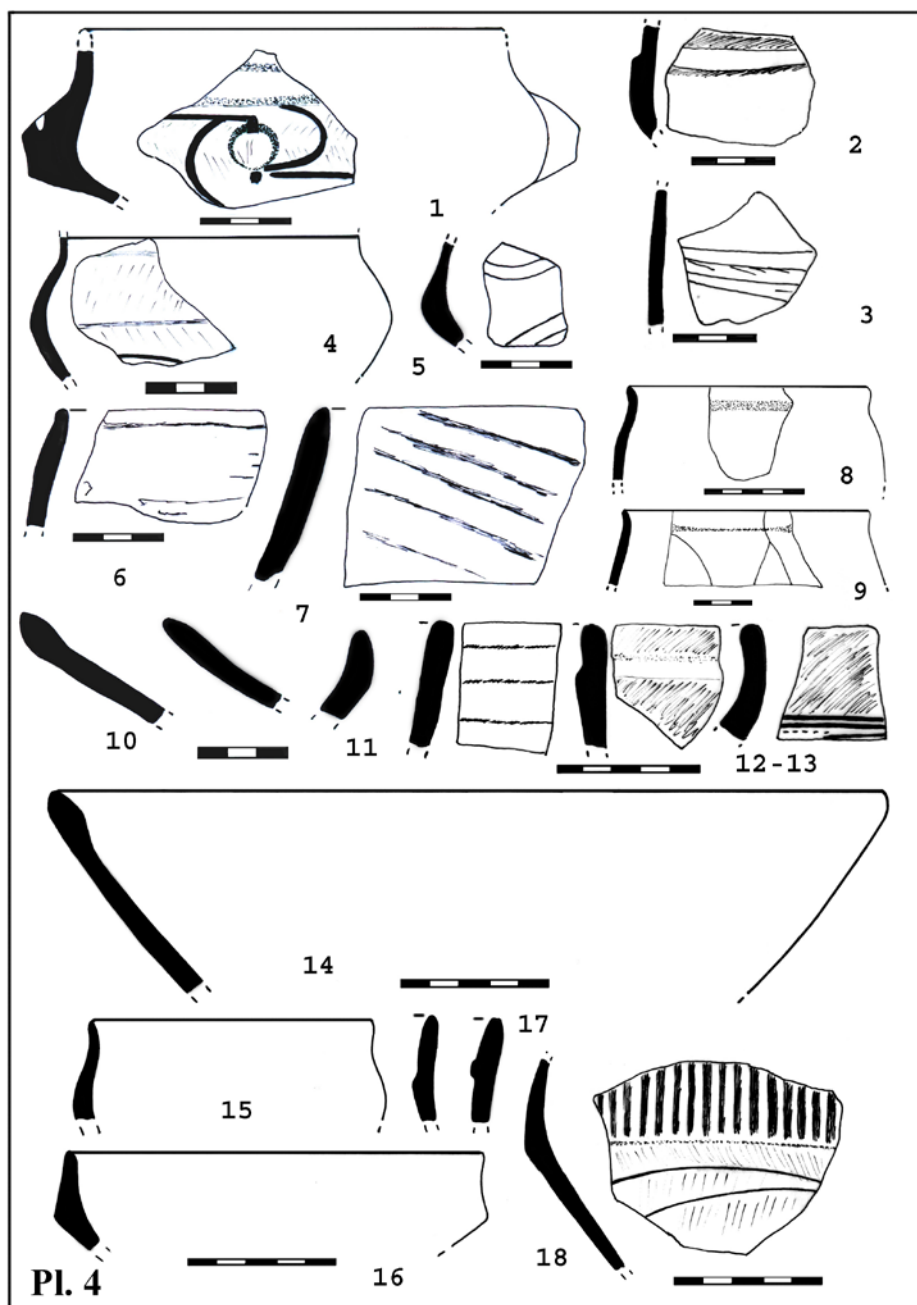

Pl. 2 - Ceramică, cultura Gumelnița.

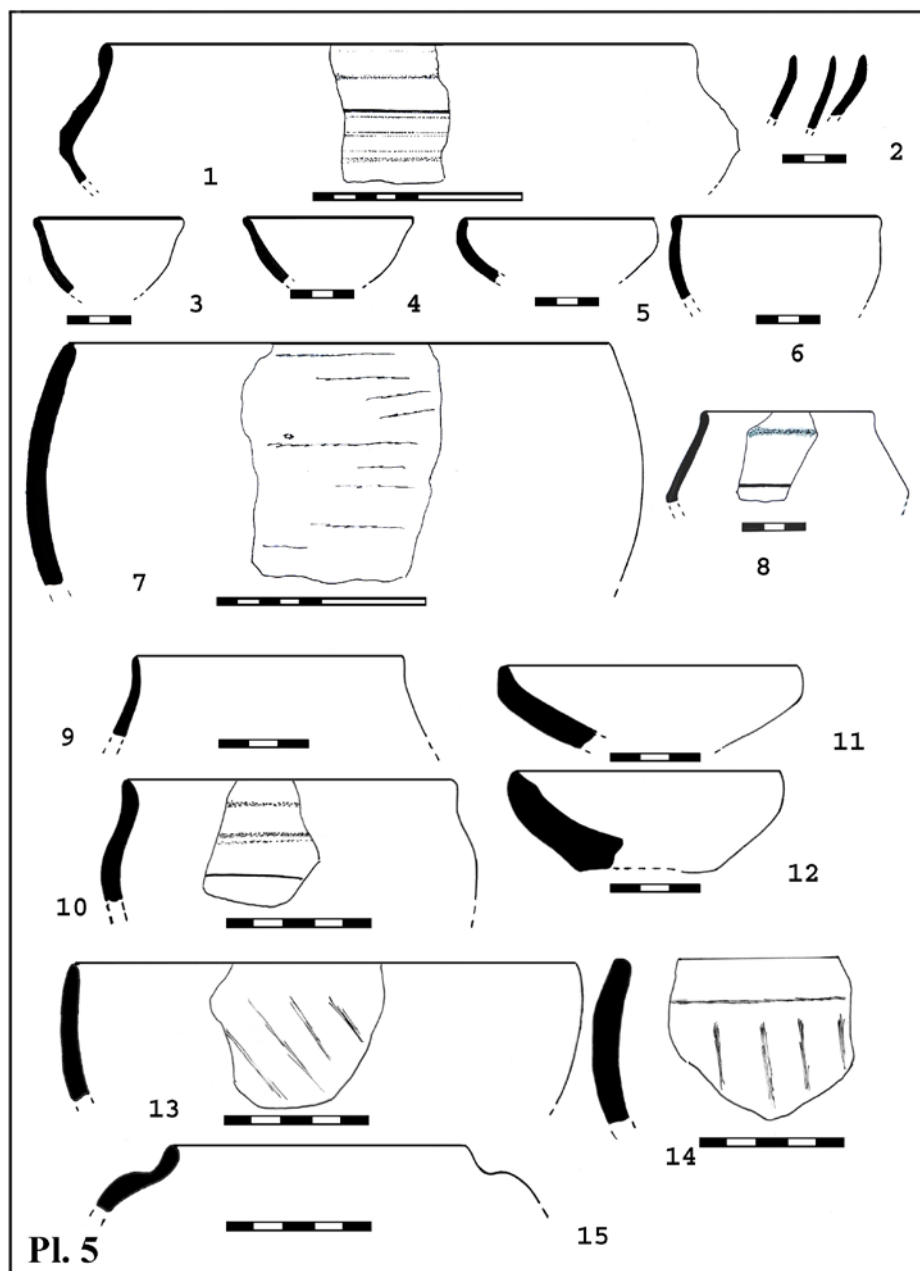

Pl. 3 - Ceramică, cultura Gumelnița.

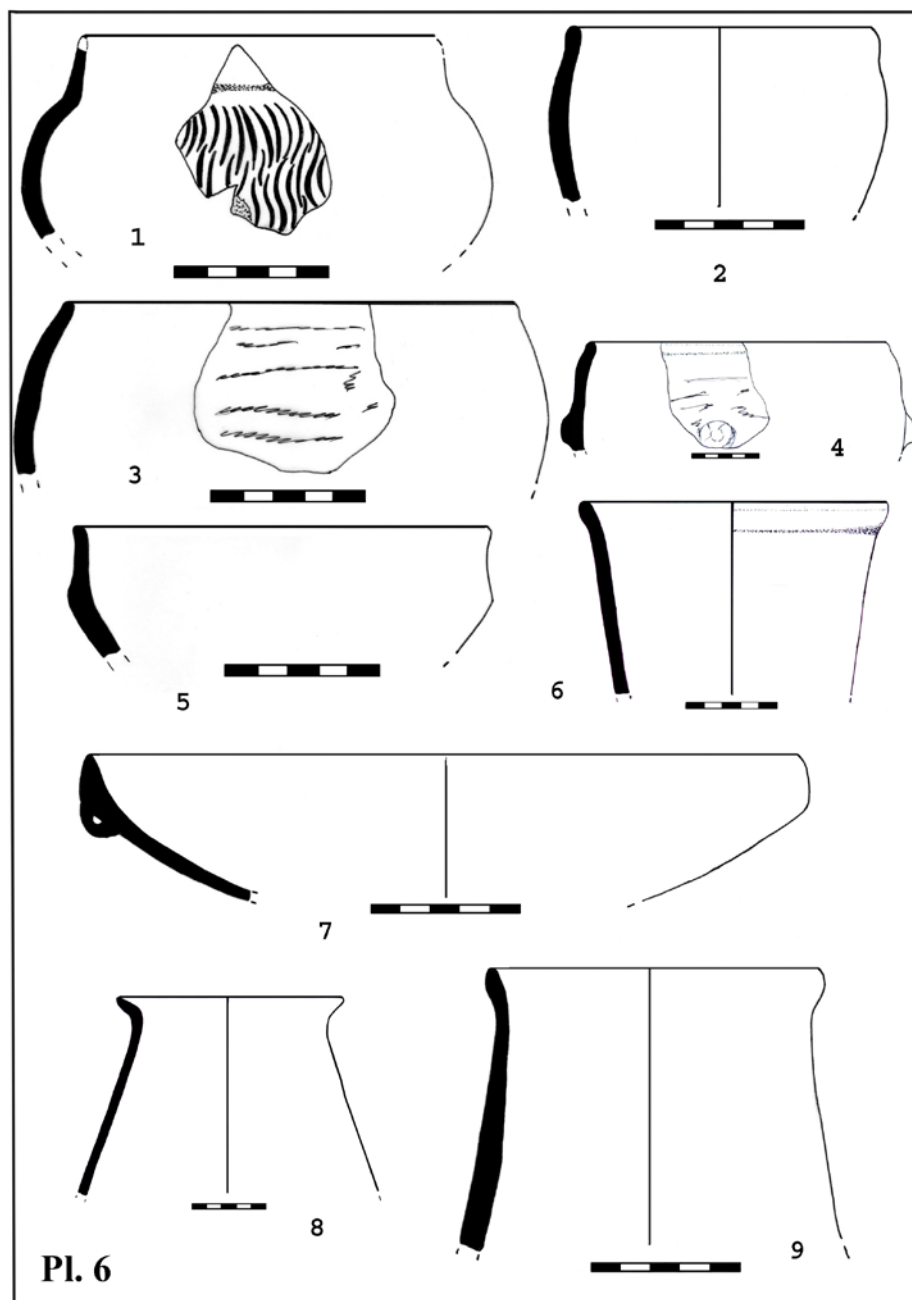

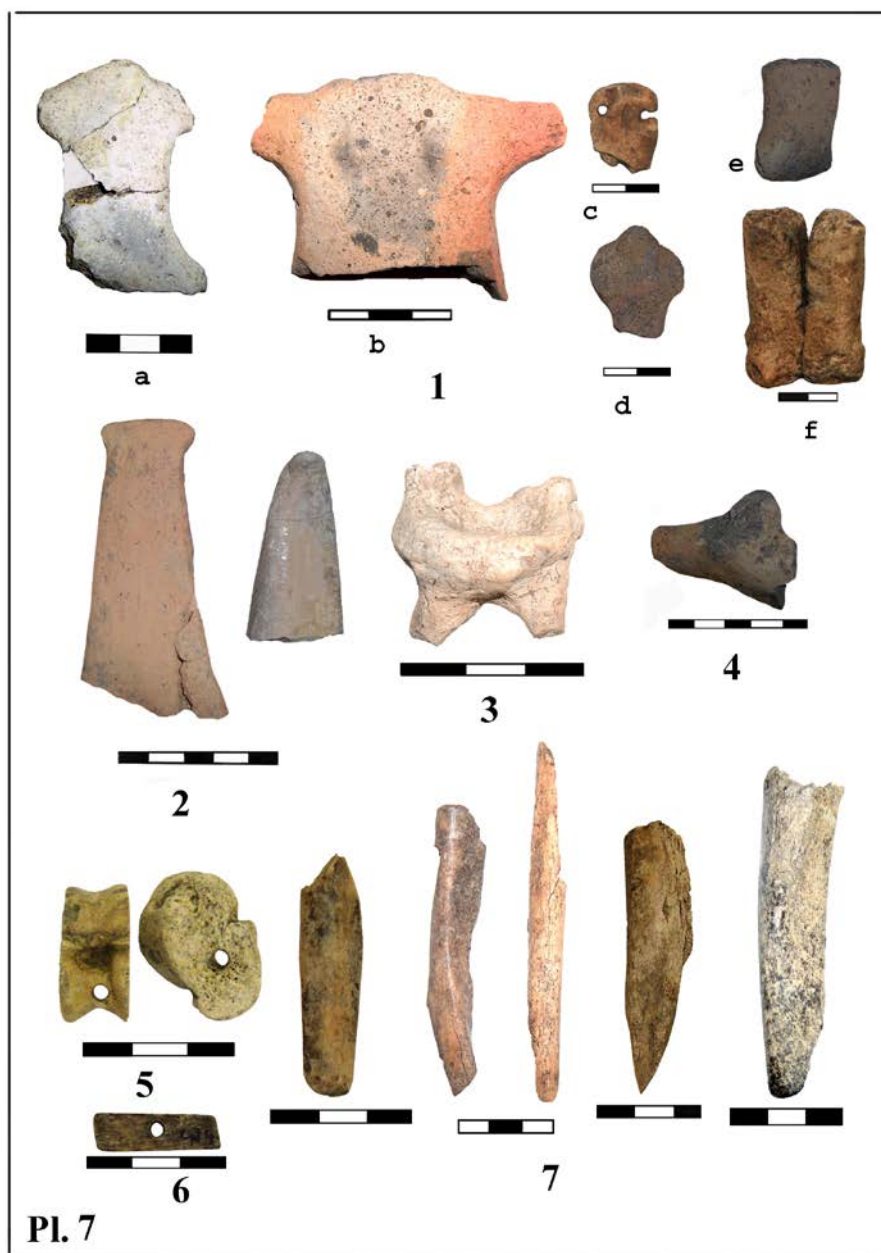
Pl. 4 - Ceramică, cultura Gumelnița.

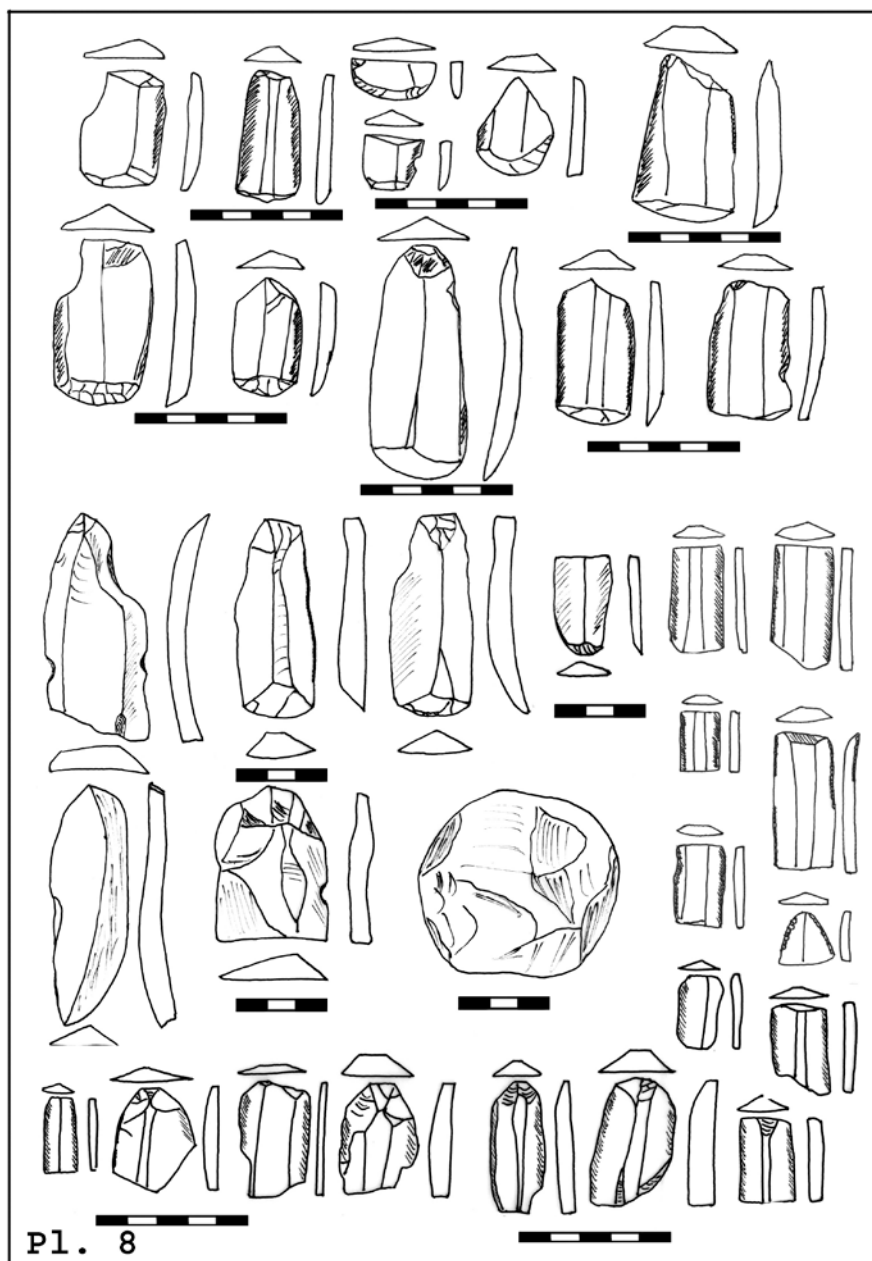
Pl. 5 - Ceramică, cultura Gumelnița.

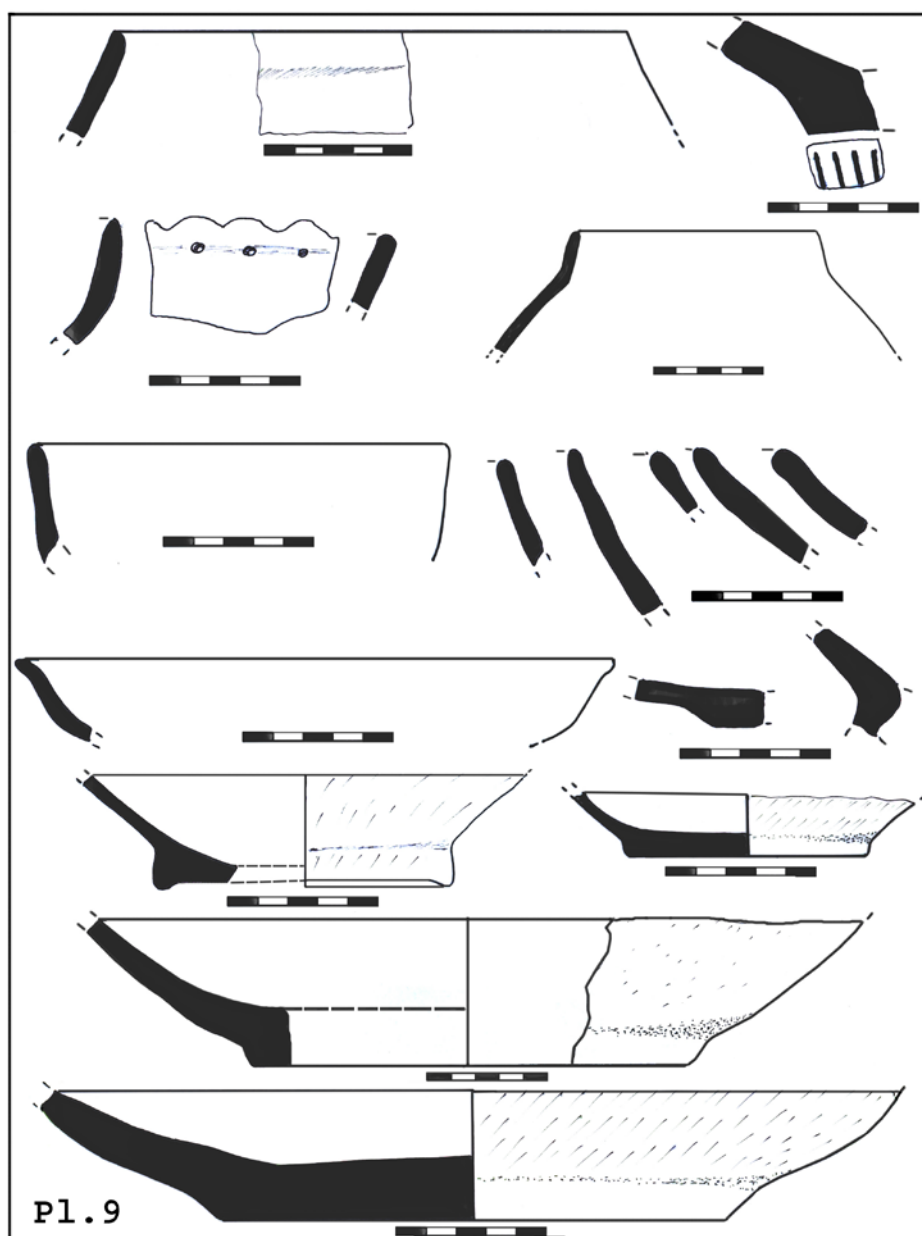
Pl. 6 - Ceramică, cultura Gumelnița.

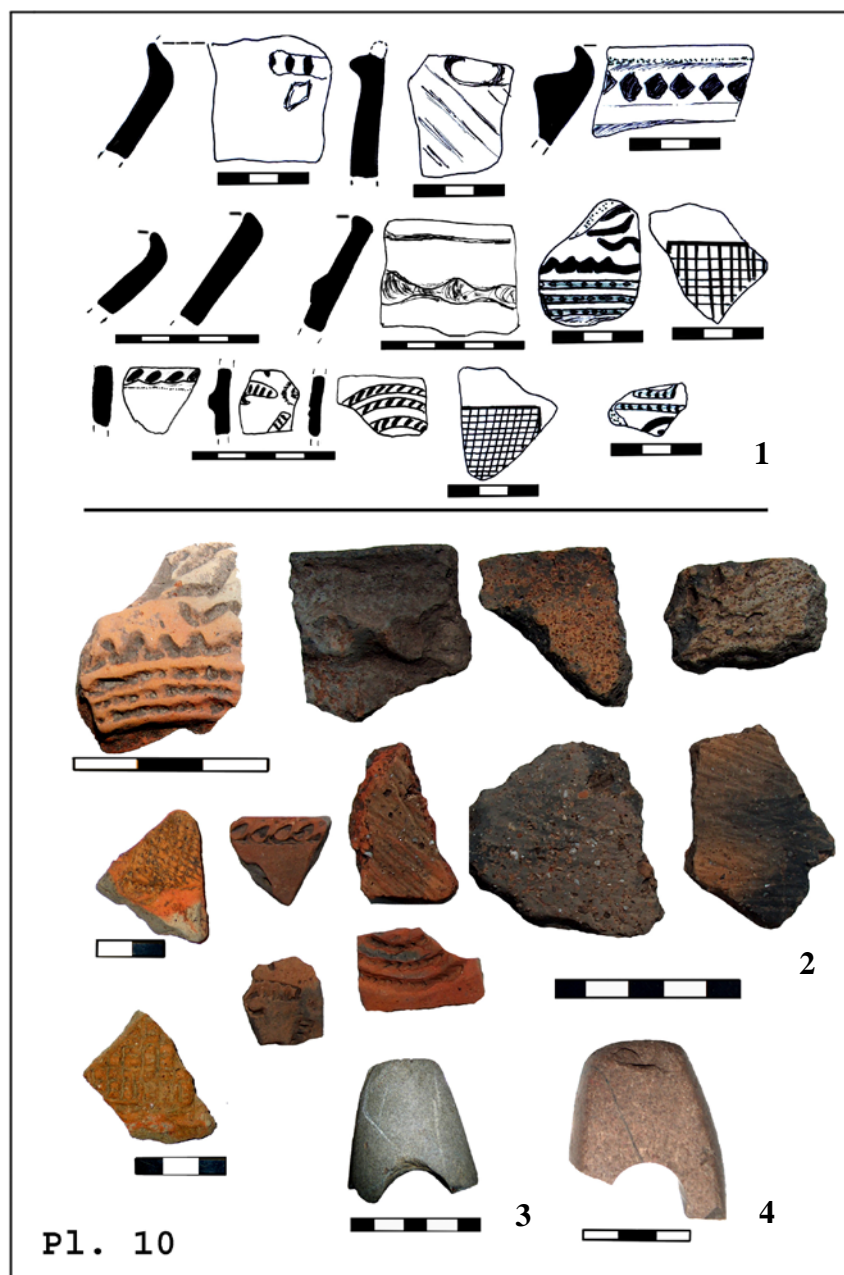
Pl. 7 - 1 Plastică antropomorfă-cultura Gumelnița, 2 Cozi de linguri - cultura Gumelnița; scăunel din lut, cultura Gumelnița; 4 piesă zoomorfă din lut-cultura Gumelnița; 5 astragale perforate; 6 piesă din os; 7 unelte din os.

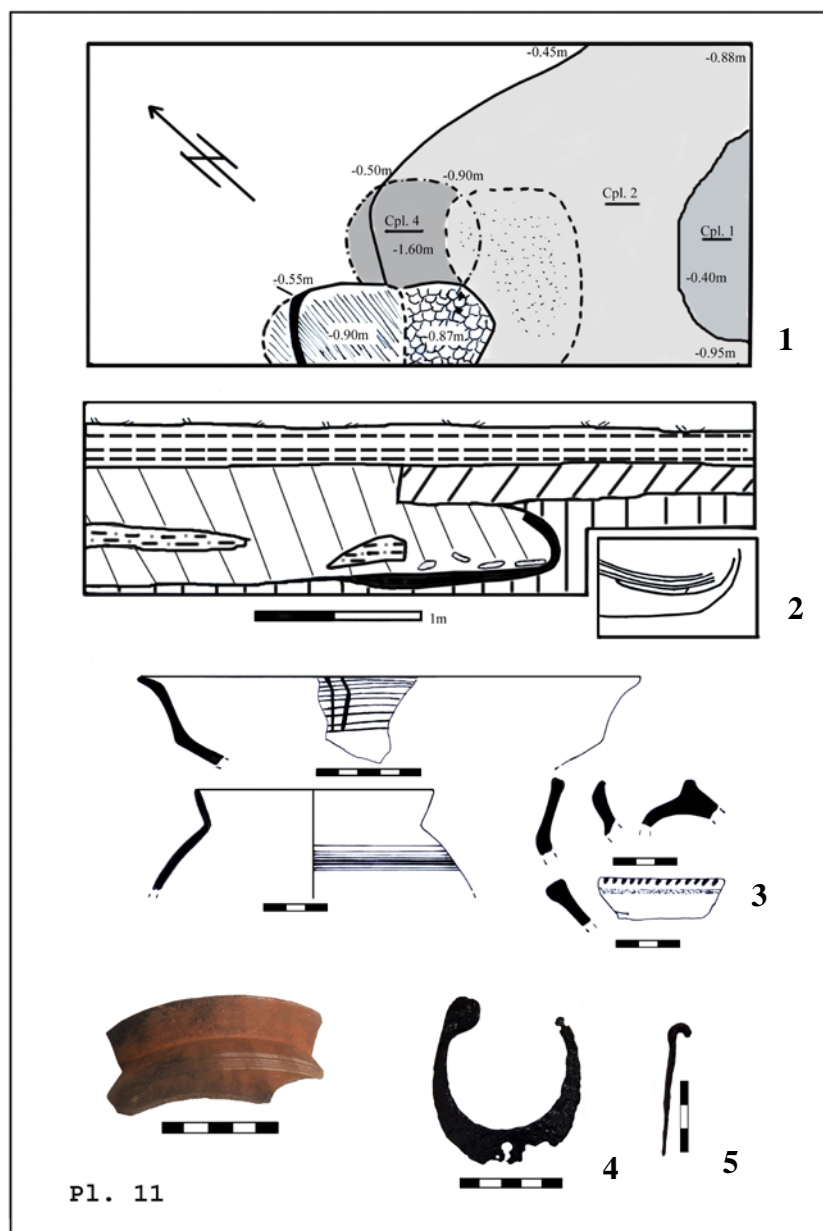
Pl. 8 - Unelte din silex.

Pl. 9 - Ceramică, cultura Starcevo-Criș.

Pl. 10 - 1-2 Ceramică, cultura Tei; 3-4. Topoare din piatră, cultura Tei.

Pl. 11 - 1 Plan complexe arheologice; 2 Profil bordei și cuptor, epoca medievală; 3 Ceramică medievală; 4-5 Piese din metal, epoca medievală.

NOUVELLES RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES EN MUNTENIA.
LES DECOUVERTES DE URLATI (DEP. PRAHOVA)*Résumé*

Les recherches archéologiques de Urlați avec extension dans le bassin de la rivière Cricovul Sarat, ce sont déroulées dans le cadre d'un projet qui a vise l'abordation systématique de l'aire nordique de la culture Gumelnita. Un autre objectif du projet est celui de comprendre/préciser la dynamique de l'habitation dans la zone collinaire ou dans la zone située a proximité. Les recherches du site de Urlați ce sont déroules en trois campagnes archéologiques sur des brefs périodes de deux trois semaines, pendant le mois d'octobre de années 2005, 2005, et novembre de l'année 2006. Pendant ces premières campagnes de recherche on a suivi l'évaluation primaire de ce site archéologique, pour tracer une stratégie de recherche systématique. La stratigraphie du site n'est pas unitaire au long de la surface couverte par des recherches archéologiques. Le site a plutôt une stratigraphie horizontale. Par l'intermédiaire des fouilles archéologiques ont été surprises des successions culturelles qui font de ce site un important repère pour la chronologie culturelle relative de la préhistoire dans cette zone de la Muntenia. Ont été découvertes des matériaux archéologiques encadrés dans l'époque neo-eneolithique – les cultures Starcevo-Criș et Gumelnița, dans l'époque du bronze – la culture Tei, la culture Chilia-Militari (II-IIIe siècle ap.J.C.), dans l'époque médiévale. On a découvert par des recherches de surface des matériaux archéologiques appartenant à la culture Boian, la phase Giulești.

Le plus nombreux matériel découvert a été le matériel appartenant à la culture Gumelnita. Une particularité de la céramique de la culture Gumelnita de Urlați est la présence de quelques fragments qui rappellent de la typologie de la céramique du aspect Stoicani-Aldeni. La situation est expliquée par le voisinage de l'habitation de Urlați de l'aire des habitations du aspect Stoicani-Aldeni.

La site de Urlați a été abordé seulement par quelques sondages, étant recherchée une surface de 86 mètre carrés, directement proportionnel, mais ce site a engendré des découvertes consistantes, offrant l'opportunité de la recherche dans un espace bien délimité de certains objectifs archéologiques de plusieurs époques d'intérêt archéologique. La présence dans le cadre du même site de quelques matériaux des cultures Starcevo-Criș, Boian et Gumelnita représente une situation rarement enregistrée en Muntenia, qui doit être remarquée et mise en valeur dans le même temps. L'accès aisé au site est un atout qui peut être efficacement exploité au cas d'une recherche systématique. Aussi, le site est en grande partie découvert/pas détruit par des constructions édilitaires ou civiles, étant relativement bien conservé.

DOUĂ VASE GUMELNIȚENE DE TIP ASKOS
DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN ARGEȘ

DRAGOȘ MĂNDESCU*

Tellurile eneolitice din județul Argeș oferă una dintre cele mai expresive imagini de ansamblu asupra aspectelor particulare ale culturii Gumelnița în arealul său nordic. Două dintre aceste telluri, și anume cele de la Teiu și de la Ziduri, se individualizează prin prezența în inventarul ceramic a vaselor de tip askos.

Askosii eneolitici, categorie ceramică din care fac parte și cele două piese pe care le vom prezenta în cele ce urmează, au fost în repetate rânduri discutați în literatură, inclusiv prin intermediul unor studii speciale¹. Forma joasă cu baza plată, toarta de susținere poziționată deasupra vasului, gura plasată excentric la capătul axului lung sunt elemente ce ne permit să atribuim askosului o funcționalitate bine definită în contextul ceramicii gumelnițene, aceea de păstrare și turnare de lichide.

Askosul de la Teiu (nr. inv. I. V. 3029) are dimensiunile de 17,5 cm lungime, 11,3 cm lățime și 7,8 cm înălțime (Pl. 1). Este lucrat din pastă comună, în care se observă câteva pietricele, bine frământată și atent modelată. Suprafața este netezită, iar datorită arderii secundare a căpătat tente diferite, de la roșcat la brun deschis. Pe părțile laterale se observă o serie de incizii fine, dese, orizontale sau ușor oblice, iar pe un mic segment al suprafeței exterioare, către bază, un pigment brun-închis aplicat, ce nu este exclus să constituie vestigiile unei picturi. Toarta lipsește, ruptă din vechime, însă urmele de prindere pe partea superioară a vasului arată că era una solidă, cel puțin în zona bazei. Gura este larg deschisă cu diametrele de 8 x 6 cm. Coordonatele topostratigrafice sunt marcate cu tuș negru pe talpa vasului²: „Teiu 63, Tell 1, S 6, T III, □ 1, 1,20-1,50”.

Așadar, vasul a fost descoperit în tellul nr. 1 de la Teiu (Gumelnița B1), în campania din 1963, ultima desfășurată în acel sit. Din păcate, contextul din care făcea parte acest askos ori vreun eventual complex de care aparținea ne rămân necunoscute, cercetările sistematice efectuate în perioada 1959-1963 în tellul nr. 1 de la Teiu, de

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ S. Marinescu-Bîlcu, *Askoi et rhytons énéolithiques des région balkano-danubiennes et leurs relations avec le Sud, à la lumière de quelques pièces de Căscioarele*, în „Dacia”, N. S., 34, 1990, p. 5-21; mai recent, V. M. Voinea, *Ceramica complexului cultural Gumelnița-Karanovo VI. Fazele A1 și A2*, Constanța, 2005, p. 46 și urm.

² Marcare olografă Ion Nania.

către Sebastian Morintz și Ion Nania, rămânând în cea mai mare parte inedite³, astăzi cu greu (dacă nu imposibil) de recuperat⁴.

Askosul de la Ziduri (nr. inv. I. V. 3581) are dimensiunile de 14,3 cm lungime, 12 cm lățime și 10 cm înălțime (Pl. 2). Este modelat ușor neglijent, dintr-un lut în care a fost amestecată (ca degresant) o cantitate apreciabilă de nisip, mici pietricele și particule de mică. Suprafața este aspră, de culoare brun-roșcată, cu urme de ardere secundară. Toarta, simetric boltită, este de dimensiuni reduse. Gura are diametrele de 7 x 6,5 cm și este diferențiată de restul corpului vasului printr-o mică inflexiune, buza fiind astfel bine marcată. A fost descoperit campania din anul 2000, în S 1, □ 6, complexul nr. 2, la -0,32 m adâncime. Respectivul complex era o locuință de suprafață (locuința nr. 1) cu plan rectangular, amplasată în zona centrală a sfertului nord-estic al tellului, având dimensiunile de 6,3 x 4,1 m. Locuința făcea parte din ultimul nivel de locuire a așezării (Gumelnița B1), resturile pereților incendiați și prăbușiți fiind reperate imediat după îndepărtarea solului actual⁵.

Deși ambele piese au fost descoperite în telluri aparținând aceleiași faze culturale (Gumelnița B1) și despărțite de o distanță relativ mică în spațiu (circa 8 km), între ele există diferențe semnificative. Pornind de la aspectul exterior, forma joasă și aplatizată a askosului de la Teiu contrastează cu corpul înălțat și bombat, cu gura bine marcată, a celui de la Ziduri, elemente ce-l apropie pe acesta din urmă de formele mai târzii ale așa-numitei *Askos Kanne*⁶. Din punct de vedere al tehnicii de execuție, askosul de la Teiu este realizat cu o mult mai mare preocupare pentru simetrie, acuratețe și grijă pentru detaliu, dintr-o pastă superioară calitativ celei din care a fost modelat vasul de la Ziduri. Un alt element distinctiv este ornamentul fin incizat de pe askosul de la Teiu. În cazul în care meșterul ceramist a intenționat să sugereze o blană de animal, atunci acest askos se apropie de categoria ceramică bine individualizată a vaselor zoomorfe gumelnițene⁷.

Însemnătatea celor două vase prezentate aici este și mai mult reliefată de faptul că askoii sunt prezențe mai timide în repertoriul ceramic al siturilor gumelnițene nordice. Valoarea lor documentară se argumentează în mod diferit. Pentru askosul de la Ziduri un avantaj îl constituie cunoașterea contextului de care aparținea. Piesa de la Teiu este cu atât mai relevantă cu cât cantitatea de informație pe care o deținem relativ la descoperirile din acel tell rămâne în continuare extrem de laconică și fragmentară.

Askorii de la Teiu și de la Ziduri alcătuiesc încă o mărturie a persistenței nealterate, până către sfârșitul epocii pietrei, a modelelor și influențelor de sorginte sudică, egeeană și balcanică, ce au stat la originea civilizației Gumelnița, considerată pe bună dreptate centrul cultural al Europei de-acum șase milenii.

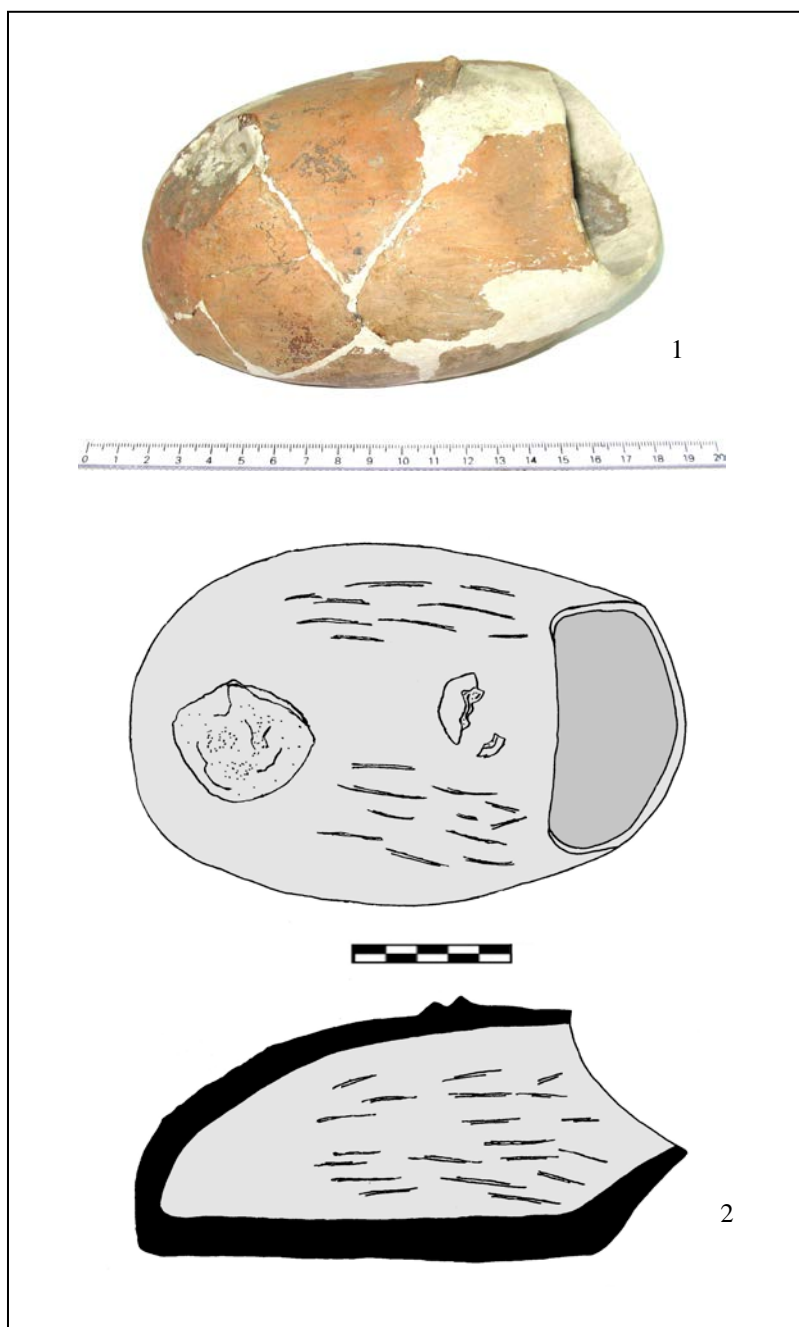
³ S. Morintz, *Tipuri de așezări și sisteme de fortificație și de împrejmuire în cultura Gumelnița*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche” 13, 1962, 2, p. 273-284; I. Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „Studii și Articole de Istorie” 9, 1967, p. 7-23.

⁴ D. Măndescu, *Sfârșitul epocii pietrei și începutul epocii metalelor în zona Argeș*, în „Argesis”, 12, 2003, p. 60-62, fig. 3.

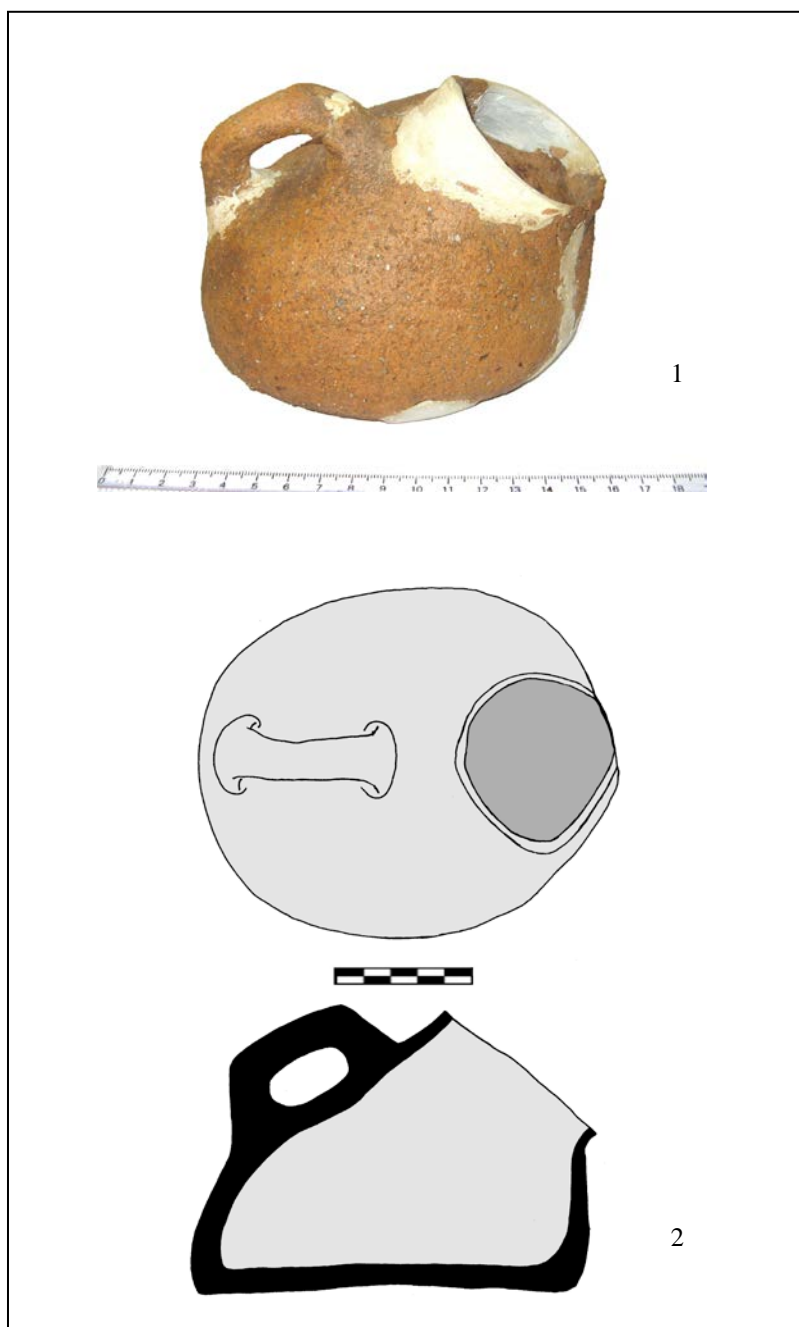
⁵ Idem, *Tellul gumelnițean de la Ziduri*, în „Argesis”, 10, 2001, p. 11, fig. 7/1; Idem, *Cercetări arheologice pe Valea Dâmbovicului, I. Șantierul arheologic Ziduri*, în „Argesis”, XI, 2002, p. 33-34, fig. 4.

⁶ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 7

⁷ Mai recent, pentru această categorie ceramică, v. Alin Frînculeasa, *Un vas zoomorf descoperit la Colceag (județul Prahova)*, în „Argesis”, 13, 2004, p. 11-26 (cu bibliografia).

Pl. 1. Askosul de la Teiu.

Pl. 2. Askosul de la Ziduri.

TWO ASKOS TYPE GUMELNIȚA VESSELS FROM THE COLLECTION
OF THE ARGEȘ COUNTY MUSEUM.*Abstract*

The Askos type vessels were discovered in the archaeological diggings from two tell settlements in the South of the Argeș County: Teiu and Ziduri. Both the settlements belong to the Gumelnița B1 Phase and they are spatially placed at the northern border of the Gumelnița Culture.

The two vessels are of great importance especially because of the rare presence of the Askos pottery in the North side of the Gumelnița sites. Their documentary value is differently sustained. The fact that the context, i.e. a surface dwelling, which the piece from Ziduri belongs to represents an advantage. Because the discoveries from Teiu are extremely fragmental and little known the piece found in this tell becomes very important.

The Plates' explanations:

Pl. 1. The Askos from Teiu.

Pl. 2. The Askos from Ziduri.

UN SCEPTRU DE PIATRĂ DIN ENEOLITICUL TÂRZIU
DESCOPERIT LA ROȘIORII DE VEDE, JUDEȚUL TELEORMAN

ION PĂTRAȘCU*

În colecția Muzeului Municipal Roșiori de Vede (județul Teleorman) se află un sceptru de piatră cu patru lobi¹. Din păcate nu este cunoscut cu exactitate locul de descoperire al piesei, aceasta s-ar fi găsit „în zona orașului”².

Piesa are următoarele caracteristici:

Lungimea, între capetele a doi lobi diametral opuși, este de 7,7 cm, iar lungime unui singur lob este de 2,7 cm. Grosimea maximă a unui lob, situată în zona mediană, este de 2,3 cm. Gaura pentru coadă are la un capăt diametrul de 1,3 cm, iar la celălalt 1,00 cm.

La Dunărea de Jos, obiecte asemănătoare au fost descoperite la Rădoaia (Republica Moldova), Bârlălești, Ocna Sibiului, Decea Mureșului. O altă piesă, identică cu cea descoperită la Roșiori de Vede, provine din zona Cernăuților (Ucraina), fără a se cunoaște punctul de descoperire³.

Piese de „tip Marjupol”⁴, după cum sunt cunoscute acestea în literatură, au fost descoperite, prin săpături arheologice sau fortuit, pe un spațiu foarte întins, din bazinul fluviului Volga și până în cel al Mureșului⁵, fiind date la sfârșitul neoliticului.

A STONE SCEPTER FROM LATE NEOLITHIC DISCOVERED
AT ROȘIORII DE VEDE, TELEORMAN COUNTY

Abstract

The paper presents a late Neolithic stone scepter discovered at Roșiori de Vede (Teleorman County).

Explanation of the figure:

Fig. 1. 1 The stone scepter from Roșiori de Vede (Teleorman County); 2 The map with the discovery area.

* Inspectoratul de Poliție al Județului Teleorman, Alexandria.

¹ Muzeul Municipal Roșiorii de Vede, nr. inv. 56.

² I. Spiru, *File de istorie teleormăneană*, Alexandria, 1996, p. 15. Autorul o consideră greșit ca fiind „o insignă” din epoca geto-dacică.

³ Muzeul Bucovinei din Suceava, nr. inv. C 123.

⁴ V. Dergacev, în „Thraco-Dacica”, 20, 1999, p. 45.

⁵ *Ibidem*, p. 41-45, fig. 12/23; 15/7-9.

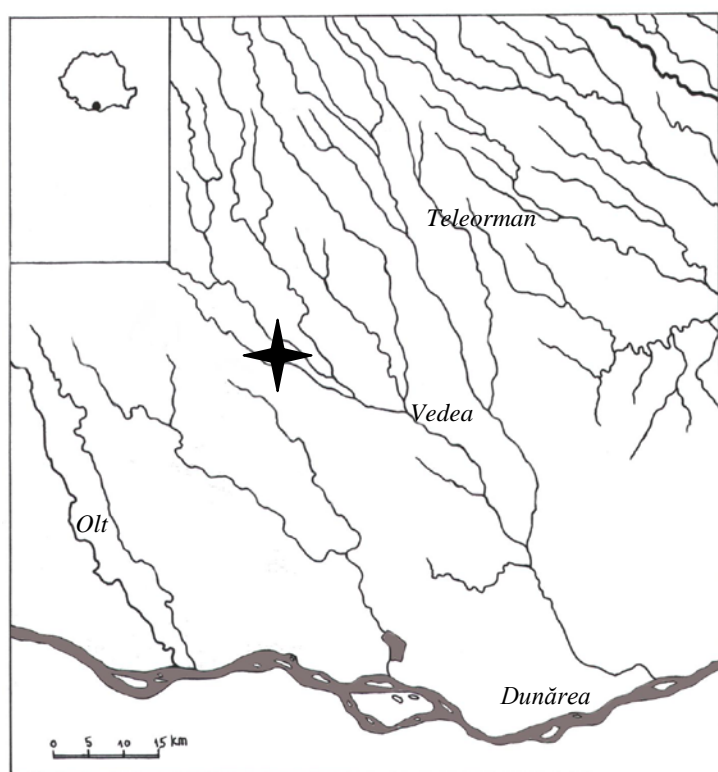
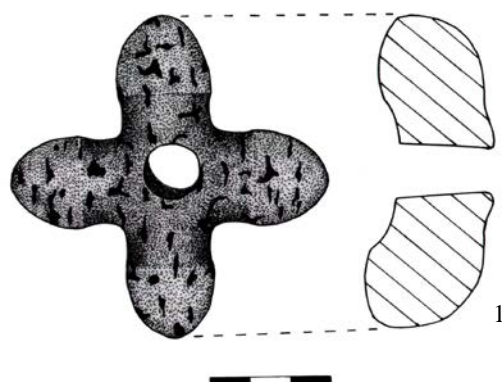

Fig. 1. 1 Sceptrul descoperit la Roșiori de Vede (jud. Teleorman);
2 Harta cu zona în care a fost descoperit sceptrul de piatră.

STUDIUL UNOR RESTURI ARHEOZOOLOGICE
DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA DE SECOL VI P.HR.
DE LA BĂLĂCEANCA „ECLUZĂ” (JUD. ILFOV)

SERGIU HAIMOVICI*

I

Așezarea se găsește așezată la cca. 500 m. est de satul Bălăceanca (com. Cernica), spre S-E de București, pe un bot de terasă înalt, pe malul drept al râului Dâmbovița. Zona aparține la așa-zisa Câmpie a Bucureștiului, ce are o altitudine de cam 60 m și geologic, către suprafață, avem straturi foarte noi, de la începutul Holocenului cu pietrișuri și nisipuri, iar solurile sunt aluviale. Vegetația este alcătuită din culturi agricole și pajiști secundare stepizate; spre N-E apar petice de păduri reprezentate prin stejărișuri (*Quercus robur*), amestecate cu alte specii lemnoase, alcătuind împreună asociația vegetală cunoscută cu numele de *Quercetum mixtum*, ele reprezentând resturi ale vechilor codrii ai Vlăsiei.

II

Materialul faunistic ne-a fost dat spre studiu de arheologul Vasilica Sandu de la O.P.C.N. – M.B. căreia îi mulțumim.

Resturile animaliere ce au fost determinate provin din cinci gropi și 13 bordeie și sunt în număr de 385 aparținând la următoarele grupuri sistematice: moluște – lamelibranhiate cu un singur rest, o valvă de la specia *Unio crassus* (scoica de râu); păsări cu cinci resturi reprezentate prin fragmente osoase provenind de la specia *Gallus domestica*, adică găina domestică și cele mai multe 379 aparținând mamiferelor. Dintre acestea 376 provin de la mamifere domestice cu șase specii (a se vedea tabelul alăturat), iar doar trei aparțin unei specii sălbatice și anume mistrețul (*Sus scrofa ferus*) și provin probabil de la un singur individ.

În cele ce urmează vom trece în revistă fiecare specie în parte, mai ales pentru cele domestice.

După cum se vede pe tabelul alăturat specia cu cele mai multe resturi este reprezentată de *Bos taurus* (taurine sau cornutele mari, prin denumirea economică). Reprezintă, am putea spune cam jumătate din materialul osos, dar trebuie să amintim că specia este de talie mare și totodată că din punct de vedere economic ea este polivalentă.

---

* Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

S-au găsit resturi de la toate fragmentele osoase, lipsind doar axe cornulare și de aceea nu putem aprecia care era tipul acestora. Dat fiind cantitatea mare a resturilor s-a putut pune în evidență o serie de date considerând morfologia, dar și faptul că s-a putut executa multiple măsurători. Se poate constata, având la dispoziție resturi de la craniu că taurinele aparțineau grupului „primigenius”, ce era comun pentru taurinele din zona noastră a Europei. Pe baza resturilor unor oase mai cu seamă pe metapodale întregi că acestea erau totuși de talie destul de joasă și anume doar în medie de 1066 mm adică 1,065 m. Înălțimea la greabăn (talie) a fost calculată pe baza a trei metapodale întregi, aparținând toate sexului femel. După alte măsurători, dar și morfologic, s-a constatat însă că existau și indivizi mai înalți și mai masivi aparținând masculilor castrați (boi) dar și unul provenind aproape sigur de la un taur. Numeric, între mature, preponderente erau femelele (vacile) urmate de către castrați. Având în vedere resturile reprezentate prin apariția și erodarea dinților, dar chiar și după oasele lungi, că erau sacrificați, pe de o parte tinerii, dar nu prea mulți și pe de altă parte, ici colo, câte un adult, dar mai cu seama maturii mergând pâna la după zece ani, când se consideră de către specialiștii de azi că s-a ajuns la sfârșitul vârstei economice.

După taurine, dar cu o frecvență mult mai mică, reprezentând cam $\frac{1}{4}$ din resturile determinate, se situează porcinele. Se știe că ele, ca talie, sunt mai mici în raport de cornutele mari, un porc reprezentând cam a treia parte dintr-un taurin. De asemenea, acestea sunt doar monovalente, producătoare de carne prin sacrificare (poate doar grăsimea ce este mai fluidă avea atunci alte folosințe decât una comestibilă). Porcul din așezare aparținea unui tip primitiv, cu botul alungit, cu osul lacrimal oblong, cu partea posterioară a occipitalului bine oblică, cu membre relative lungi, apropiindu-se ca morfologie de strămoșul său, mistrețul. Dimorfismul sexual este încă bine vizibil. După dinți, dar, de asemenea și după oasele lungi cât și vertebre se constată că sacrificarea se făcea mai ales între limitele de 1,5-2 ani, când indivizii ajungeau la maturitate și la o marime acceptabilă, așadar, mai târziu decât la porcul actual; am găsit însă și resturi de la doi porci cu vârste între 4-5 ani, poate scroafe ținute pentru prăsilă.

Ovicaprinele se așează pe al treilea loc, ele fiind și mult mai mici în raport cu porcinele. Am găsit și resturi de la *Ovis aries* (oaia) cât și de la *Capra hircus* (capra). Ovinele sunt în cantitate mai mare decât caprinele. Se știe că pentru *Ovicaprinae* diferențierea pe schelet a celor două genuri este foarte dificilă, dar totuși am reușit să determinăm până la specie resturile de cornute mici și să arătăm frecvența de mai sus. Ca și la taurine femelele sunt preponderente dar am găsit și două axe cornulare, unul de la un berbec și altul de la un țap. Se știe că și ovicaprinele sunt polivalente, în afară de carnea rezultată prin sacrificare, ele dau prin femele lapte, iar ovinele și lână, atât de necesară, la latitudinile noastre pentru a fi transformată în veșminte, dar nu numai, pentru perioada rece a anului. În ceea ce privește vârsta de sacrificare situația se apropie de cea a taurinelor: se tăiau și tineri, probabil mai ales masculii ce nu-și mai aveau rostul aproape deloc la maturitate, dar femelele se țineau până la vârste înaintate pentru ovicaprine, adică chiar 6-7 ani după cum o arată eroziunea dentitiei. Talia celor două specii: oaia și capra era de asemenea oarecum joasă, arătând că și acestea aparțineau unui tip primitiv neameliorat.

Ca frecvență urmează calul, care este și el polivalent și totodată are o talie mare, poate chiar mai înaltă decât taurinele căci resturile calului aparțin la indivizi destul de mari. Acesta este și el polivalent și credem totodată că era și el sacrificat

pentru a i se folosi carnea. Printr-un metapodal întreg s-a putut stabili o înălțime la greabăn de 1314 mm., deci cu ceva mai mult de 1,30 m, o talie oarecum medie. Se constată după dinți că s-au găsit și indivizi de peste 10-12 ani.

Câinele, are doar două resturi, unul dintre ele, un maxilar inferior de pe dreapta, din bordeiul B 35 s-a putut măsura și prin lungimea acestuia și a dinților jugali se poate constata că craniul ce le aparținea era chiar bine mare având după Brinkmann 170 mm. și după Dahr 170,6 mm. Era o specie folositoare, dar necomestibilă.

Mistrețul este singura specie de mamifere sălbatice existentă. A fost găsit în bordeiul B 38, unde au apărut, laolaltă și toate speciile de mamifere domestice, acest bordei reprezentând de altfel cam jumătate din întregul material osteologic determinat. Cele trei fragmente provin de la același individ ce este de talie destul de mare, cu o înălțime la greabăn cu ceva sub un metru, probabil un mascul. Dacă-l punem alături de mamiferele domestice el ar reprezenta doar 0,90% din fragmente și 2,22% din indivizii prezumați de la mamifere.

Am lăsat la urma găina, care are, așa cum am arătat, cinci resturi ce ar aparține la doi indivizi prezumați, toate găsite în bordeiul B 35. După măsurători, dar și morfoscopic specia apare foarte mică ca talie și primitivă, aproape de neluat în seamă pentru economia animalieră. Totuși este important de specificat găsirea ei (în acea perioadă ea era încă rară în siturile arheologice studiate). Această specie pe lângă carnea sa, producea și ouăle indispensabile pentru a intra în conținutul unor deserturi mai sofisticate, ce își făceau de acum loc la începutul evului mediu de la noi.

III

Având în vedere cele de mai sus, să trecem la stabilirea importanței acestor specii determinate pentru economia animalieră a locuitorilor din așezarea respectivă.

Este aproape sigur că culegerea scoicilor nu era o ocupație stabilă a purtătorilor respectivei culturi. Un râu ca Dâmbovița, prin porțiunea sa inferioară, considerând și faptul că cursul apei era destul de domol, având în vedere altitudinea locului, era cu totul propice pentru a se dezvolta, către malul râului, aceste vietăți – evident apa Dâmboviței nefiind atunci poluată ca acum.

Vânătoarea se executa și ea doar ocazional, lipsind aproape total, după cum am văzut, speciile de mamifere sălbatice. Se știe actualmente, având în vedere studiile de arheozoologie, că în zonă se găseau atunci în afară de mistreț și alte artiodactile comestibile, ca cerbul, căpriorul, poate chiar și bourul și dintre carnivore chiar și ursul. Este posibil ca mistrețul găsit în materialul nostru să fi fost omorât întrucât el ar fi devastat probabil culturile agricole ale populației. Ambientul, păduros, era cu totul propice pentru ca sălbătăciunile enumerate să-și facă culcuș în acesta.

Creșterea animalelor domestice, cele șase specii specificate mai sus, era însă, probabil alături de agricultură o ocupație de bază a locuitorilor așezării.

Am văzut că taurinele, ovicaprinele și calul erau de altfel polivalente. Taurinele, pe lângă faptul că erau comestibile prin carnea lor, produceau însă și lapte dat de femele, din care se puteau face prin industrializare, un număr mare de produse ce se mâncau. Totodată însă acestea prin faptul că erau „motoare animale” ajutau din plin munca locuitorilor fie în agricultură, fie în căraușie. Ovicaprinele, deși mult mai mici, dădeau pe lângă carne și lapte, folosindu-se la ele produsele lactate ce apăreau după industrializarea acestora, întrucât ele se puteau prin păstrare să fie la îndemână chiar

iarna, când taurinele și ovicaprinele, cu caractere primitive, așa cum am arătat, erau înfărcate și de aceea proteinele animale deveneau mai puține, produsele lactate industrializate fiind singurele care puteau fi folosite acum pentru a compensa lipsa laptelui. La nevoie, în anotimpul friguros se puteau de asemenea sacrifica și indivizii de taurine și ovicaprine, dar prin alegere, mai ales tineretul masculin sau indivizii bătrâni ce nu mai erau folositori, dar aceștia din urmă, după cum se știe, dădeau de acum o carne nu atât de bună pentru a fi folosită ca aliment. Trebuie să spunem că iarna se împuțineau și furajele încât unii indivizi de orice vârstă erau sacrificați pur și simplu de nevoie. Reamintim de asemenea, că ovinele furnizau și lâna lor.

Calul, cu frecvența mai mică era și el polivalent furnizând atât carnea atât prin sacrificare dar totodată fiind un „motor animal” de prim rang, folosind cu precădere în cărușie – el fiind cu mult mai sprinten decât taurinele ce au un mers domol; desigur se folosea de asemenea în echitație, ca tovarăș al omului, fie la nevoie, sau chiar direct pentru luptă călare. Am văzut că, asemenea, taurinelor, el era sacrificat de obicei tot spre bătrânețe.

Porcinele, sunt monovalente, porcul fiind crescut doar pentru carne și grăsime (am văzut ca aceasta era folosită mai ales pentru făclii, aproape singura sursă de lumină noaptea, mai ales la drum); totuși nu putem să trecem specia ca fiind prin aceasta polivalentă. Trebuie să subliniem că datorită caracterului său primitiv, neameliorat, porcul era sacrificat atunci mult mai târziu ca vârstă decât actualmente.

Câinele, aproape sigur necomestibil era folosit doar ca animal de pază; credem că nu existau la noi atunci „câini de salon”.

Trebuie să amintim că după sacrificare sau/și moarte că de la toate mamiferele se foloseau, în afara de carne și unele produse ale lor cum ar fi (pentru cele care nu putrezesc) coarne, dinți, oase ca atare dar și unele moi (care dispar însă prin putrezire) piei și blană, intestine, stomac, vezică urinară, tendoane ș.a. și de aceea precizăm că în materialul nostru noi am găsit canini de porc și mistreț ce poartă urme de prelucrare, cât și o tibie de oaie cu diafiză șlefuită ca împungător și cu epifiza inferioară ca mâner. De asemenea, am găsit bucățele sub forma unor dinți, de coarne, aproape sigur de cerb care reprezentau resturi ale unor piepteni. Este important de adăugat că am constatat de asemenea că existau și piese cu caractere patologice: un maxilar inferior de ovicaprine cu urme de parodontoză la M_1 - M_2 dar și unele vertebre de taurine cu exofite cât și o falanga I de cal ce poartă de asemenea exofite în zona epifizei inferioare.

În ceea ce privește agricultura, precis și ea o ocupație de bază, nu putem spune mai nimic căci în mod direct nu avem date pe care să le folosim. Dar indirect arătăm ca frecvența oarecum înalta a taurinelor – mai ales ai indivizilor castrați – reflectă într-o oarecare măsură că prezența lor socotind că aceștia erau intens folosiți pentru munci legate direct de aceasta ocupațiune.

IV

La sfârșit trebuie să arătăm, având în vedere speciile de mamifere găsite, unele dintre ele, chiar stenoece, ca de exemplu mistrețul, dar și cele domestice ce se trag din strămoși ce nu ocoleau pădurea, că zona era cu totul împădurită, agricultura făcându-se doar pe parcele rezultate prin eliminarea vegetației lemnoase, care însă după ce se făcea pe ele o agricultură extensivă și erau din când în când lăsate în pârloagă, pădurea avea puterea de a se reface în mod natural. Având în vedere cele de mai sus putem considera

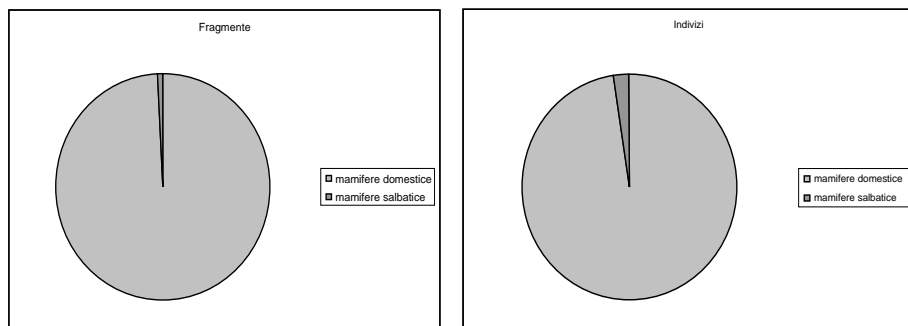
că climatul era mai puțin excesiv față de actualitate, cu ierni mai blânde și veri mai răcoroase; de asemenea, că populația avea bine la îndemână, lemnul ca atare ce era folosit prin prelucrare în varii necesități.

De asemenea să conchidem, având în vedere frecvența speciilor domestice că locuitorii așezării erau cu totul precis autohtoni, iar situl a fost ocolit de către slavi, care în acea vreme, ajungând în actuala Muntenie, se îmbulzeau să treacă Dunărea. Se știe că slavii erau cu precădere crescători de porcine, frecvența joasă a porcului în sit arătând că locuitorii nu se amestecaseră cu aceștia.

Tabelul reprezentând frecvența speciilor de mamifere prin fragmente și indivizi prezumați

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
<i>Bos taurus</i> -taurine	197	52,39	19	43,18
<i>Sus scrofa domest.</i> – porcine	88	23,41	12	27,27
<i>Ovicaprinae</i> - adică <i>Ovis aries</i> și <i>Capra hircus</i>	64	17,02	7	15,91
<i>Equus caballus</i> - cal	25	6,65	4	9,09
<i>Canis familiaris</i> – câine	2	0,53	2	4,55
Total mamifere domestice	376	-	44	-
<i>Sus scrofa ferus</i> - mistreț	3	0,90	1	2,22
Total general	379	-	45	-

Frecvența mamiferelor pe ocupații economice (creșterea animalelor domestice și vânătoarea)

L'ETUDE DES RESTES ARCHAEOZOOLOGIQUES DECOUVERTS
DANS L'ETABLISSEMENT DE VIÈME SIECLE P. CHR.
DE BALACEANCA „ECLUSE” (DEPART. ILFOV)

Résumé

Le site de Bălăceanca se trouve à S-E de București dans une plaine traversée par la rivière de Dâmbovița.

Les restes déterminés sont en nombre de 385: un reste appartient à une moule d'eau douce, cinq à une poule et 379 aux mammifères – six espèces domestiques et une sauvage, le sanglier (voir le tableau).

On a fait une étude morphoscopique et biométrique pour chaque espèce et puis on a indiqué les occupations des habitants du site, spécialement l'élevage. Finalement on a conclu sur l'ambient de jadis et aussi sur l'appartenance des habitants du site: ils étaient des autochtones.

FALERELE, O CATEGORIE DE OBIECTE CU FUNCȚIUNI VARIABILE

DANIEL SPÂNU*

Cuprins:

1. Circumstanțe ale folosirii falerelor
  - 1.1. Falerele în surse literare și în armata romană
  - 1.2. Reprezentări iconografice ale falerelor
  - 1.3. Funcțiuni ale falerelor determinate arheologic
2. Valențele funcționale ale falerelor din Dacia preromană
3. Dificultățile determinării funcționalității falerelor nituite
  - 3.2. Sisteme de montare a falerelor sarmatice
  - 3.3. Considerații asupra numărului și tematicii falerelor de la Lupu
  - 3.4. Setul de falere de la Galiče
  - 3.5. Observații asupra numărului și poziției niturilor pe falere
4. Încheiere

Pe baza izvoarelor literare și iconografice, falerele au fost percepute în general ca ornamente ale harnașamentului calului. Unele descoperiri cu caracter funerar, în care falerele se asociază cu piese de harnașament, au susținut uneori această interpretare. Totuși, nu orice placă din metal prețios sau din bronz, de formă circulară, fie ea chiar bogat ornamentată, a servit împodobirii hamurilor calului. Falerele constituie deci o categorie de obiecte determinată ca atare pe criterii formale, dar care au îndeplinit utilizări multiple. Tentativa de identificare a evantaiului de utilizări cărora le-au putut fi destinate falerele din perioada răspântiei dintre ere (epoca elenistică și romană imperială) constituie obiectivul demersului de față.

1. Circumstanțe ale folosirii falerelor

1.1. Falerele în surse literare și în armata romană

Falerele apar în sursele literare referitoare la Antichitatea greco-romană ca ornamente ale harnașamentului de paradă al cailor și au fost menționate în contextul unor schimburi de daruri practice în cadrul raporturi diplomatice dintre diferite centre de putere ale lumii antice. La sfârșitul secolului al V-lea, regele Agesilaos II al Spartei dăruia solului persan un cal împodobit cu falere (Plutarch, *Agesilaos* 13), iar mai bine de două secole mai târziu, Senatul Republicii Romane, stabilea primele raporturi clientelare cu elita conducătoare din Noricum, trimițând fraților regelui,

---

* Institutul de arheologie „Vasile Pârvan“, București.

printre alte obiecte de preț și doi cai împodobiți de asemenea cu falere (Titus Livius, *Ad urbe condita* 60, 5). La rândul său, Vercingetorix, în semn de acceptare a capitulării impuse de Caesar, depunea la picioarele acestuia calul cu falere și armele sale (Florus, *Epitome* II.I.45.26). Aceste exemple indică în mod elocvent faptul că în medii culturale diferite, falerile montate pe harnașament erau percepute ca însemne ale prestigiului suveranilor. Totuși, de-a lungul timpului sau în contexte culturale particulare, funcționalitatea falerelor a cunoscut unele abateri.

Potrivit lui Polibius 6.39, în cursul secolului al II-lea a.Chr., dacă pentru uciderea unui dușman un infanterist roman dobânda o fială, un luptător călare dobânda o faleră. Cu timpul, potrivit inscripției lui Cn. Pompeius Strabo (CIL 12 nr. 709), deja în cursul secolului I a.Chr., această diferențiere pare să fi fost abandonată, iar falerile, alături de *torques* și *armillae* (Tacitus, *Germania* 15.11) au fost integrate în categoria de distincții denumite *dona militaria*, acordate în egală măsură infanteristului și călărețului. Astfel, deși falerile au continuat să ornameze harnașamentul calului (expresia *eqvus phaleratus* este pilduitoare), falerile dobândite de pedestrași au fost purtate, asemeni unor medalii, la piept sau montate prin intermediul unor rețele de curele peste platoșe, așa cum o indică, nu atât de obscurele surse literare, cât mai ales sugestiva evidență iconografică¹. Prin urmare, în armata romană funcția inițială a falelei, aceea de ornament ale hamurilor s-a estompat, semnificația ei de obiect de prestigiu amplificându-se.

1.2. Reprezentări iconografice ale falerelor

Reprezentările iconografice sunt cele pe baza cărora s-au putut obține informațiile cele mai complete asupra modului de ornamentare a harnașamentului cu falere. Din păcate, astfel de reprezentări, ilustrative pentru modul de ornamentare a harnașamentului la finele erei vechi și la începutul celei noi sunt relativ rare și provin din regiuni destul de îndepărtate, din afara Imperiului Roman: Bactria, Germania, Danemarca sau Anglia².

1.2.1. Reliefurile budiste din Bactria

O sursă extem de prețioasă pentru posibilitățile de ornamentare a harnașamentului a fost evidențiată de Klaus Fischer într-un studiu dedicat reliefurilor budiste din primele secole p.Chr., descoperite în regiunea Gandahāra (nord-vestul Pakistanului și Afganistanul de est), în antica Bactria³. În anumite scene din viața prințului Siddhartha este reprezentat calul mitic Kanthaka, acordându-se o atenție particulară redării accesoriilor și ornamentelor de harnașament: falere de crupă și de piept, precum și ornamente cu pană pe frunte⁴. Probabil că la aceleași surse iconografice a recurs și Mordvinceva în efortul de a reconstitui modul de organizare a seturilor de falere în vederea ornamentării harnașamentului sarmatic. Semnificativ este că pe unele dintre aceste reliefuri, Bodhisattva călare este reprezentat cu vestimentația

¹ Maxfield V. A. 1981, 91-95, pl. 10-11. S. 92: "the literary references to phalerae during the Republic are too sparse and too vague to allow of any close determination of the date at which phalerae ceased to be the sole preserve of the mounted soldier".

² Dezbateri asupra reprezentărilor iconografice ale harnașamentului în epocă Latene sunt oferite de Müller-Karpe A. 1989, 147, fig. 4 și Hachmann R. 1990, 776-784. Trebuie remarcat faptul că deși reprezentările de cai sunt extem de diverse, redarea explicită a falerelor ornamentând curelele de harnașament sunt relativ rare.

³ Fischer K. 1980, 277-sqq. (*Excurs über den Hengs Kanthaka*), mai ales 292-293, fig. 13, 14, 16-18, 20.

⁴ Fischer K. 1980, 293.

proprie cavalerilor nomazi (pantaloni și tunica strânsă pe mijloc), o conjunctură care sugerează relațiile strânse dintre Bactria și populațiile nomade (sarmatice) din stepa euro-asiatică.

1.2.2. Recipientul în formă de cal de la Louvre

În colecțiile Muzeului Louvre se află un recipient interpretat de Allen⁵ ca rython, dar care înfățișază de fapt un cal înșeuat și înhămat confecționat din tablă în repusaj. În zonele de intersectare a benzilor care redau curelele de pe capul calului au fost reprezentate șase falere: câte două pe fiecare dintre părțile laterale ale capului și două pe frunte și pe botul calului⁶. Hamurile de pe pieptul calului și par să fi fost ornamentate și ele, numai cu falere (redate sub forma unor discuri reliefate prin repusaj), alternate cu pandantivi. Și de această dată, numărul falerelor de pe piept este de trei, iar cel al falerelor de pe crupă este de două. De asemenea, cureaua care cuprinde abdomenul calului pare să prezinte și ea discuri reliefate. Din păcate, origina spectaculoasei piese este necunoscută, iar încadrarea ei cronologică pe baza detaliilor ornamentale este imprecisă.

1.2.3. Reprezentări în arta funerară romană

O serie de reprezentări iconografice, de această dată din lumea romană, și anume de pe Rinul mijlociu, atestă montarea pe harnașament a falerelor, într-o combinație similară celor ilustrate de reliefurile din Bactria: câte două falere pe crupă, două pe umeri și una pe pieptul calului. În acest sens pot fi evocate reliefurile de pe monumentul funerar de la Dienheim, cele ale monumentului dela Wesseling-Keldenich sau de pe diferite alte pietre funerare datate în primul secol al Principatului⁷. Unele dintre aceste monumente funerare par să fi aparținut, după toate probabilitățile, unor soldați din trupele auxiliare recrutate în Tracia⁸, o origine care l-a influențat de altfel și pe Sigmar von Schnurbein să atribuie etnic falera din castrul de la Oberaden⁹. Pe de altă parte, unele dintre reprezentările de falere de pe reliefurile funerare de pe Rin prezintă o ornamentație florală compusă din patru sau șase sau petale cordiforme¹⁰, care se aseamnă în mod surprinzător cu decorațiile falerelor redată pe reliefurile bactriene¹¹. Atât pe reliefurile budiste, cât și în arta funerară romană, calul cu harnașament ornamentat cu falere (*equus phaleratus*) se vedește a fi un simbol al statutului posesorului său – fie personaj mitologic, fie defunct eroizat¹². Semnificativă în acest sens este expunerea peste lorica a falerelor, alături de colane sau brățări, și ele

⁵ Allen D. F. 1971, pl. XVII, b-c.

⁶ Ornamentarea hamurilor capului calului poate fi recunoscută pe numeroase reprezentări de cai din arta grecească, dar și tracică: în frescele de la Vergina (Andronicos M. 1994, 116, fig. 71), pe falerile de la Letnica (Alexandrescu P. 1983, fig. 4) sau pe cnemida I de la Agighiol (Alexandrescu P. 1984, 96, fig. 7) ș.a.

⁷ Hachmann R. 1990, 776-777, fig. 47/2; Gabelmann H. 1973, 135-142, fig. 1 și 39.

⁸ Gabelmann H. 1973, 161, nt. 16 cu literatura mai veche.

⁹ Schnurbein S. v. 1986.

¹⁰ Piatra funerară a lui Togitio (Gabelmann H. 1973, 163, fig. 25) sau reprezentările de pe friza monumentului de la Wesseling-Keldenich (Gabelmann H. 1973, 173, fig. 30). În alte cazuri, cum sunt stelele funerare ale lui C. Romanus Capito, Reburus sau T. Flavius Bassus (Gabelmann H. 1973, 166, fig. 26, 168, fig. 28, 173, fig. 30), decorul falerelor reprezentate constă numai din valuri concentrice. Nu trebuie pierdută din vedere nici reprezentarea de falera de harnașament de pe un fragment de stelă de la Chameleux-Herenville (Gabelmann H. 1973, 155, fig. 22), pe care se poate recunoaște un patruped redat într-o poziție încordată, foarte asemănătoare animalelor reprezentate pe falere de argint de la Sark și Oberaden.

¹¹ De exemplu, Fischer K. 1980, 256, fig. 20.

¹² Gabelmann H. 1973, 171.

montate pe aceeași rețea de curele pe care s-au fixat și plăcile decorative, așa cum o ilustrează unele reliefuri funerare romane, dintre care cel mai cunoscut se regăsește pe stela lui Sertorius¹³. Prin urmare, atât falerele, cât și colanele sau brățările sunt expuse ca însemne ale triumfului și prestigiului, și nu mai sunt întrebuințate potrivit funcțiunii lor curente (colanele la gât, brățările pe brațe ș.a.), astfel că asistăm la o degenerare a funcțiunii contracarată de o sporire a semnificației simbolice.

1.2.4. Reprezentarea falerelor în arta celtică

De asemenea, și în reprezentările de cai de pe reliefurile cazanului de la Gundestrup se poate recunoaște indicarea unor falere pe crupa și umerii unor cai¹⁴, o situație care este ilustrată și de monedele "Verica" emise în sudul Angliei¹⁵. Semnificația reprezentării cailor împodobiți cu falere din scena de pe peretele cazanului de la Gundestrup nu este nici ea lipsită de însemnătate. Potrivit lui P. Grosse, scena VI ar putea ilustra, nu atât un ritual sacrificial, ci mai degrabă un ritual de trecere de la rangul de pedestru din registrul inferior la rangul de cavaler în registrul superior¹⁶. Această interpretare corespunde însă pasajului din ciclul Tûatha-Dê-Danann (*Táin Bó Cuailnge*), în care războinicii răniți în bătălia fantastică de la Mag Tured sunt vindecați, iar puterile lor sporesc, după ce au fost scufundați într-un puț magic amenajat de către divinitatea Dianecht¹⁷. Din perspectiva acestei interpretări, se poate considera că și în iconografia cazanului, falerele constituie un accesoriu ornamental specific harnașamentului cailor eroilor-cavaleri mitici.

Exemplele de reprezentări iconografice evocate indică diversitatea de posibilități de ornamentare a hamurilor cu falere. Cu toate acestea, se poate considera că zonele preferențiale de pe corpul calului care par să fi fost ornametate cu falere erau capul și pieprul animalului, dar și crupa acestuia. Pe de altă parte, trebuie precizat că în toate exemplificările iconografice evocate, falerele sunt integrate ornamentației fastuoase a harnașamentului cailor unor personaje mitologice sau ai unor defuncți eroizați. Cu alte cuvinte, falerele, ca ornamente de harnașament au fost reprezentate în contexte iconografice în care s-a urmărit fie onorarea *post mortem* a unor cavaleri ai

¹³ Castro Pérez L. 1998, 181, fig. 62; asocierea falerelor, colanelor sau a unor *armillae* ca *dona militaria*, montate prin intermediul unei rețele de curele, peste platoșe se regăsește pe diferite stele funerare de pe cuprinsul imperiului: Castro Pérez L. 1998, 180, fig. 61, Maxfield V. A. 1981, pl. 10-11. Uneori, chiar și cavalerii ajung să poarte falerele peste platoșe, renunțând la împodobirea cu acestea a hamurilor, așa cum o ilustrează stela lui C. Marius, eques în legiunea *I Germanica* descoperită la Bonn (Maxfield V. A. 1981, pl. 10a). De această dată reliefurile înfățișază două garnituri de falere și unite de curele – una reprezentată peste platoșa cavalerului, cealaltă expusă la picioarele calului. Pe unele reliefuri funerare nu se reprezintă decât falerele, renunțându-se la imaginea eroizată a defunctului, care este înlocuită de însemnele prestigiului său (Maxfield V. A. 1981, pl. 11/b-c). Astfel, se poate considera că în arta funerară romană, garniturile de falerele ajung să dobândească o vădită semnificație votivă.

¹⁴ Placa interioară nr. VI.

¹⁵ Müller-Karpe A. 1989, 147, fig. 4/7.

¹⁶ Grosse R. 1963, 73; în același sens Castro Pérez L. 1998, 107: "The scene seems to suggest a circular movement in which the spear throwers possibly advance to be submerged in the cauldron and to leave it transformed into knights". Asupra interpretării scenei VI ca reprezentare a unui ritual de sacrificiu: Filip J. 1961, 175; Kimmig W. 1965, 135; Hachmann R. 1990, 821-827; Wieland G. 1999, 48-49. Interpretarea ca scenă de sacrificiu a plăcii VI de pe cazanul de la Gundestrup ar putea fi confirmată și prin analogie cu o scenă de pe un flacon roman ilustrat de Walters H. B. 1921, 21, pl. 13, nr. 78. De această dată Artemis pare să arunce într-o fântână o mască umană (*oscillum*), probabil un substitut al sacrificiului uman.

¹⁷ În acest sens: Even A. 1956, 92, Olmsted G. S. 1976, 97, Birkhan H. 1997, 783 ș.a.

armatei romane, fie înfățișarea plină de fast a unor războinici sau prinți mitici. Astfel de contexte tematice și iconografice exprimă în mod elocvent caracterul simbolic deosebit cu care au fost înzestrate falerele în diferitele contexte culturale evocate – roman, celtic sau budist.

1.3. Funcțiuni ale falerelor determinate arheologic

1.3.1. Falerele ca ornamente de harnașament

Regiunea care a oferit cercetării lotul cel mai consistent de falere databile în perioada de sfârșit a epocii fierului este regiunea nord-pontică. Din păcate, lucrarea recentă a Valentinei Mordvinceva¹⁸, dedicată falerelor sarmatice a evidențiat într-o măsură nesatisfăcătoare și simplificatoare modul de amenajare a contextelor funerare din care provin astfel de piese. Cercetătoarea simferopolitană a adoptat accepțiunea încetățenită în literatura arheologică de interpretare a falerelor în mod unilateral ca ornamente ale harnașamentului. O serie de detalii cum sunt verigile de pe reversul unora dintre falere sau tije duble încrucișate de pe reversul altor exemplare ar pleda într-adevăr în acest sens¹⁹.

Mordvinceva propune o clasificare întemeiată pe determinarea poziției falerelor pe harnașament²⁰ (falere de umăr, de piept și cap) care se întemeiază numai parțial pe observații tehnice asupra pieselor studiate, în elaborarea ei, un rol decisiv deținându-l sursele iconografice. În cadrul acestor categorii funcționale diferite de falere, Mordvinceva a distins pe criterii morfologice mai multe tipuri a căror diferențiere se face pe baza sistemelor diferite de montare a falerelor pe curelele de harnașament și a morfologiei pieselor.

Din păcate, documentarea precară a majorității descoperirilor realizate în condiții de cele mai multe ori întâmplătoare sau inexpressivitatea unor contexte constituie piedici mai greu de depășit în vederea elucidării circumstanțelor contextuale pe baza cărora s-ar fi putut în care au fost identificate falerele repertoriare. În ansamblu, trebuie remarcată ponderea precumpănitoare a descoperirilor pentru care datele contextuale sunt fie inexistente, fie nu au fost prezentate sistematic și satisfăcător în evidența și literatura arheologică. Precaritatea stării de documentare a unui număr semnificativ de contexte în care au fost identificate falere poate lasa loc și altor interpretări.

Contexte în care falerele se asociază cu piese de harnașament sunt rare și nesigure, așa cum se întâmplă în cazul descoperirii de la Balaklija. Din păcate în această descoperire a fost realizată întâmplător astfel că asocierea dintre falerele și psalia argintată ar putea fi considerată ca incertă²¹.

Un exemplu mai convingător este însă oferit de o descoperire recentă din nord-vestul Bulgariei, unde, într-un mormânt de incinerare de la Koilovci, șase mici falere de bronz se asociază cu o zăbală de tip Werner XVI, precum și cu alte câteva plăci care aparțineau probabil ornamentării harnașamentului²². De asemenea, trebuie semnalat și demersul metodologic complex întreprins de Andreas Müller-Karpe pentru deslușirea

¹⁸ Mordvinceva V. 2001.

¹⁹ Cf. Pfrommer M. 1993, 5-13.

²⁰ Mordvinceva V. 1999, 139-142, fig. 3-4; Mordvinceva V. 2001, 43-48, fig. 7-8.

²¹ Fettich N. 1953, 141-142: "Nach Aussage einzelner Finder seien letztere Fundobjekten (die Pfalern) in einem Haufen, nach anderen Findern jedoch vereinzelt gelegen".

²² Lazarova S., Paunova V. 2003.

posibilităților de reconstituire a modului de montare în harnașament a falerelor dintr-un mormânt cu resturi ale unui car și două zăbale din necropola de la Wederath (mai precis mormântul 1445)²³.

1.3.2. Falere ca omphaloi ai unor recipiente

Ideea montării prin sudarea a unor falere ca omphaloi în interiorul unor recipiente este ilustrată în mai multe cazuri în morintele princiare de la Vergina unde mai multe aplici circulare înfățișând busturi de silen sau de Pan au fost montate în interiorul unor recipiente de tip *kalix*²⁴. Un alt exemplu de montare a unor falere în interiorul unor recipiente – de această dată două mici patere – este oferit de exemplarele provenind dintr-un mormânt din secolul al IV-lea a.Chr. de la Balșoia Bliznica în regiunea Kobanului²⁵. Montarea de plăci circulare cu reprezentări ale unor busturi umane pe interiorul unor vase – în general forme deschise (fiale), o regăsim și în cazul unor piese de la începutul epocii imperiale descoperite în Georgia²⁶ sau în Italia, cele mai reprezentative exemple fiind oferite de fialele de la începutul epocii imperiale: Boscoreale²⁷, Hildesheim²⁸ sau din Egipt (Hermoupolis)²⁹. Prin urmare, se poate considera că această modalitate de ornamentare a interiorului unor recipiente a fost practică în mod curent orfeveria elenistică și romană. Trebuie precizat însă că în stadiul actual al cercetării, montarea ca *omphaloi* a unor falere în interiorul unor cupe de tip *mastos* nu s-a evidențiat decât la Jakimovo³⁰. Această conjunctură ar putea reflecta într-o anumită măsură caracterul original al soluției adoptate de orfevrul care a confecționat cupele acestui tezaur.

1.3.3. Falera ca ofrandă votivă

În colecțiile muzeului Louvre se află două falere dintre care una, întreagă prezintă o inscripție grecească, potrivit căreia, piesa ar fi fost dedicată de o persoană cu numele Mithridates³¹, templului zeiței Artemis (ἹΝΑΟΣ ΑΡΤΕΜΙΔΑ ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΒΑ ΜΙΘΡΑΤῆ)³². Perechea ei, păstrată fragmentar, prezintă la rândul ei începutul similar al unei inscripții (ἹΝΑΟΣ ...). De această dată, falerile, deși ar fi putut servi și ca ornamente ale harnașamentului, (ambele prezintă câte patru orificii pentru nituri), în mod evident au constituit în cele din urmă obiectul unui gest votiv, de consacrare în beneficiul unei divinități. Nu vom fi poate niciodată în măsură să precizăm dacă actul de dedicare a presupus consacrarea falerelor ca piese de sine stătătoare, sau a implicat consacrarea unei întregi garnituri de falere.

2. Valențele funcționale ale falerelor din Dacia preromană

Identificarea falerelor ca ornamente de harnașament fost asumată în mod aproape unilateral, mai ales pentru descoperirile atribuite unor populații sarmatice de

²³ Müller-Karpe A. 1989, 145-156, fig. 12-14.

²⁴ Andronicos M. 1994, 150-151, fig. 113-114; 212-213, fig. 179-180.

²⁵ Piotrovsky B., Galanina L., Grach N. 1986, fig. 200-201. Semnificativ este de această dată că falerile de bronz au fost montate pe micile patere prin intermediul unor nituri și nu prin sudare ca în celelalte exemple evocate.

²⁶ Boltounova A. I. 1963, 431, fig. 101/4-5.

²⁷ Walters H. B. 1921, 7-8, fig. 6; Künl S. 1997, 14-15, fig. 7.

²⁸ Gregarek H. 1997, 92-92, fig. 2-3.

²⁹ Mielsch H. 1997, 42-46, fig. 1-5.

³⁰ Die Thraker 2004, 153, nr. 207b-c.

³¹ Hachmann R. 1990, 685 îl identifică pe dedicant cu însuși Mithridates al VI-lea Eupator.

³² Allen D. F. 1971, pl. XIV-XV.

călăreți. Totuși, o serie de cojuncturi în care au fost identificate falerele din Dacia preromană (sau mai precis din Transilvania și de la Dunărea de Jos), pledează pentru o revizuire a acestei interpretări.

Dacă pe una dintre falerele de la București-Herăstrău³³ a fost inițial sudată o fibulă de bronz anume confecționată pentru a putea fi inserată în spațiul concav al reversului piesei, la Jakimovo³⁴, falerele au fost montate ca *omphaloi* în interiorul unor cupe conice. Funcționalitatea falerelor de la București-Herăstrău se regăsește și în cazul mai multor "broșe" (fibule-falere) din contexte funerare din Crimeea³⁵ și stepele nord-pontice³⁶, datate în secolele II-I a.Chr. Alte exemple din perioada elenistică târzie se regăsesc și în Peninsula Balcanică, de exemplu la Mesembria Pontica/Nesebar în Bulgaria³⁷ sau în Albania la Dyrrachion/Dures³⁸. În stadiul actual al cercetării este mai greu de precizat dacă ideea montării unei falere pe o fibulă are o origină nord-pontică sau balcanică. Totuși, concentrarea mai frecventă a unor astfel de piese în descoperiri din Crimeea ar putea constitui un indiciu pentru identificarea originii soluției tehnologice și estetice de montare a unei falere pe o fibulă.

Pe de altă parte, trebuie precizat că la Jakimovo și București-Herăstrău, falerele nu prezintă găuri de nituire, prezente însă pe falerele tezaurului de la Lupu³⁹, falerele cu cavaler și gîfon de la Surcea⁴⁰, sau placa circulară din mormântul 11 de la Brad⁴¹ și în general în cazul falerelor folosite ca ornamente de harnașament din regiunea nord-pontică.

Tot ca falere au fost interpretate și cele patru piese de formă hemisferică de la Surcea care însă au fost interpretate, prin analogie cu piesele de la Sâncrăieni, și ca baze de kantharos⁴². Pentru interpretarea lor ca falere destinate probabil ornamentării harnașamentului capului calului ar putea fi invocate analogiile cu piese relativ asemănătoare de la Jančokrak și Balakleja în estul Ucrainei⁴³. Totuși, numai în cazul primeia dintre exemplele nord-pontice amintite, bordura falerelor este prevăzută cu două orificii pentru montarea prin nituire pe hamuri. Absența niturilor de pe piesele hemisferice de la Surcea oferă un indiciu care ar infirma interpretarea lor ca ornamente de harnașament. Nu trebuie însă uitat că în contextul descoperirii de la Surcea au fost identificate și câteva nicovale a căror prezență sugerează că plăcile ornamentale ar fi putut aparține unui orfevru și astfel se aflau în curs de prelucrare în momerntul abandonării și îngropării lor. Piesele hemisferice de la Surcea puteau fi transformate de

³³ Popescu D. 1948.

³⁴ Milčev A. 1973; Die Thraker 2004, 153, nr. 207b-c.

³⁵ Širokaja Balka (Simonenko A. V. 1993, 64-66, fig. 20/b), Ust'-Alma (Puzdrovskij A. 2004, fig. 2/6, fig. 4), Tavel', curganul nr. 2 (Daševskaja 1991, 121, pl. 65/3), Neapolis Skytica (Daševskaja O. D. 1991, 121, pl. 65/4; Zaicev Y. P., Mordvinceva V. 2004, 199, fig. 7/9; Zaytsev Y. P. 2004, 162, fig. 112/2; 172, fig. 122/1), Beliaus' tumulul 156 (Daševskaja O. D., Mihlin B. J. 1983, 143, fig. 9; Daševskaja O. D. 1991, 121, pl. 65/1a-b, 2; Zaicev Y. P., Mordvinceva V. 2004, 201, fig. 9/28).

³⁶ Sokolovo (Simonenko A. V. 1994, 109, nr. 17, 126, fig. 8; 2004 139, 166, fig. 4/8), Smol'janinova (Simonenko 2004 139, 166, fig. 4/7).

³⁷ Galabov I. 1955, 141-144, fig. 7-8b, fig. 9b and 11; Tonkova M. 2002, 104-105, pl. I/6.

³⁸ Treister M. Y. 2001, 189-190, fig. 93.

³⁹ Glodariu I., Moga V. 1994; 1997; Spănu D. 2002.

⁴⁰ Fettich N. 1953, 128-129, pl. XVI; Székely Z. 1954a, 5-14, pl. I-IV.

⁴¹ Ursachi V. 1987a, 119, fig. 12/28; Ursachi V. 1995, 246, pl. 210/37, pl. 333/4.

⁴² Székely Z. 1954b, 38; Popescu D. 1958.

⁴³ Mordvinceva V. 2001, 48 (tipul 6 al falerelor de căpăstru), 78-79, nr.cat. 66 și 71.

un meșter orfevru, fie și puțin experimentat, atât în baze de kantharos, ca la Sâncrăieni, cât și în ornamente pentru harnașament, așa cum ar sugera-o analogiile nord-pontice, dar aceasta numai în măsura în care aici, funcția de ornamente ale hamurilor ar putea fi demonstrată temeinic. Funcțiunea explicită a plăcilor hemisferice de la Sâncrăieni ca baze de kantharos, și apropierea geografică între această descoperire și cea de la Surcea ar pleda pentru infirmarea interpretării pieselor de aici ca ornamente ale căpăstrului calului așa cum propune, poate fără suficiente argumente elocvente, Valentina Mordvinceva pentru exemplarele de la Jančokrak și Balakleja.

În concluzie, trebuie remarcat faptul că toate plăcile ornamentale interpretate ca falere, dar care în mod sigur (Jakimovo, București-Herăstrău) sau aproape sigur (Surcea) nu au fost montate pe rețele de curele de harnașament, argumentul decisiv reprezentându-l absența unor orificii destinate niturilor.

3. *Dificultățile determinării funcționalității falerelor nituite*

3.2. **Sisteme de montare a falerelor sarmatice**

Sistemele complexe de fixare pe curelele de harnașament atestate atât în descoperirile sarmatice nord-pontice, cât și în descoperiri din lumea celtică sunt multiple: a) câte două benzi încrucișate atașate de patru nituri⁴⁴, b) trei benzi montate lateral și în partea superioară a reversului falerelor, fiecare cu câte două nituri⁴⁵, c) montarea plăcilor de argint pe un suport de bronz fie prin răsfrângerea marginilor, fie cu ajutorul niturilor și a chitului de orfèvrerie⁴⁶. În cazul falerelor din regiunile Dunării Inferioare, ultimele două sisteme nu sunt atestate. Numai falerile mari de la Galițe⁴⁷ prezintă un sistem de fixare cu patru nituri care permitea montarea unor benzi încrucișate, astfel că interpretarea lor ca ornamente de harnașament ar putea fi mai plauzibilă.

3.3. **Considerații asupra numărului și tematicii falerelor de la Lupu**

Tematica celor șapte falere de la Lupu permite distingerea a trei grupe: o pereche de falere cu cavaler, o alta cu pasăre de pardă cu șarpele în ghiare și trei falere cu reprezentarea câte unui personaj feminin. Se poate pune întrebarea dacă această repartiție tematică și numerică (două perechi și un triplet) nu ar putea corespunde unei anumite distribuții compoziționale a falerelor pe suport. În orice caz, corespondențele iconografice semnificative dintre cele trei falere cu personaj feminin sugerează că acestea puteau forma o unitate iconografică și trebuiau percepute conjugat.

În eventualitatea în care s-ar considera că acest suport ar fi fost constituit de o rețea de curelele de harnașament, s-ar putea presupune o anumită relație între numărul de falere grupate tematic și amplasarea acestor plăci pe diferitele părți ale corpului calului. Astfel, una dintre perechile de falere putea ornamenta hamurile de-o parte și de alta a crupei calului, o altă pereche putea fi plasată pe tâmplele calului, iar cele trei falere cu personaj feminin puteau ornamenta umerii și pieptul calului. De sigur, o astfel de presupunere nu este decât ipotetică, iar distribuirea tematică a falerelor pe

⁴⁴ Sistemul de atașare cu benzi încrucișate este atestat nu numai în descoperirile nord-pontice, ci și în regiunile central și vest-europene, de exemplu la Wederath, într-un mormânt cu falere, piese de harnașament și de car (Müller-Karpe A. 1989, 145-156).

⁴⁵ Mordvinceva V. 2001, - falere de umăr, variantele 1A și 1B.

⁴⁶ Mordvinceva V. 2001, 43-48, falere de piept (I), tipul 3A și falere ale capului calului (III), tipurile 1, 3, 4 și 5A.

⁴⁷ Fettich N. 1953, 135-137, fig. 5-6.

harnașament se putea face și într-un mod diferit: cele trei falere cu personaj feminin puteau ornamenta de asemenea capul calului, iar celelalte două perechi umerii și crupa ș.a.

Acceptarea identificării unei astfel de funcționalități pentru falerele de la Lupu ar avea menirea de a accentua complexitatea simbolică a acestui inventar. Pe de altă parte, trebuie precizat însă că sistemul simplu de fixare al falerelor de la Lupu, cu câte două nituri, precum și fragilitatea tablei extrem de subțiri constituie caracteristici care ar putea fi considerate mai degrabă improprii pentru plăcile ornamentale ale harnașamentului.

Unele corespondențe tematiche dintre falerele de la Lupu și scenele de pe falerele redată pe stela funerară a lui Sertorius pe care s-ar putea recunoaște reprezentări de chipuri ale unor divinități feminine, un vultur și un cal, ar putea sugera chiar o întrebuintare diferită de cea a montării lor pe hamuri. Chiar dacă aceste reprezentări nu se identifică în mod direct cu tematica de pe falerele tezaurului transilvănean, totuși posibilitatea ca aceste piese să fi fost montate peste un veșmânt ceremonial asemeni exemplului oferit de reliefurile de pe stelele funerare romane, nu ar trebui pierdute din vedere. Fragilitatea tablei și prezența a numai câte două nituri pe falerele de la Lupu ar putea fi considerate ca argumente utile în acest sens. Nu în ultimul rând, iconografia complexă a falerelor și mai ales corespondențele iconografice strânse dintre scenele reprezentate (mai ales cele cu divinitate feminină) oglindesc preocuparea pentru transmiterea unui mesaj mitologic, simbolic și religios care depășește prin semnificație cerințele ornamentării harnașamentului unui armăsar, fie el și de paradă. Putem să ne imaginăm că expunerea unor imagini cu un mesaj iconografic atât de complex, adevărate icoane ale religiei timpului lor, s-ar putea asocia acelor ritualuri desfășurate de păstrătorii tradițiilor comunitare și religioase locale, poate chiar prin montarea lor peste veșminte. În ciuda acestor posibile ipoteze de interpretare a modului de întrebuintare a falerelor de la Lupu, ar fi poate mai prudent ca acestea să fie percepute doar ca piese de prestigiu cu valențe votive, evitându-se o determinare funcțională certă.

3.4. Setul de falere de la Galiče

Față de tezaurul de la Lupu, la Galiče⁴⁸ regăsim o combinație tematică și numerică diferită de falere: trei falere cu profil trapezoidal (o falera cu bustul unui personaj feminin, o alta cu reprezentarea unui cavaler și cea de a treia cu motive vegetale) se asociază cu 11 falere hemisferice. Dintre acestea din urmă, cinci prezintă diametre de 14,8-15,1 cm, iar celelalte șase un diametru de 8,9-9,7 cm. Această configurație a setului de falere de la Galiče sugerează, în eventualitatea interpretării lor ca ornamente de harnașament, o multiplicare a elementelor de decor, concentrate poate mai ales în zona capului calului. Cele șase dintre falerele hemisferice cu diametru mai mic de la Galiče prezintă numai câte două orificii pentru nituire, o caracteristică specifică exemplarelor pe care cercetătoarea simferopolitană le consideră ca falere ale căpăstrului, (de exemplu la Žutovo, Taganrog sau Balakleja)⁴⁹ și cum o sugerează și detaliile de pe recipientul equiform de la Luvru. În schimb celelalte cinci falere hemisferice, cu diametre de 14,8-15,1 cm, prevăzute cu câte patru orificii pentru nituire

⁴⁸ Fettich N. 1953, 135-140, fig. 5-12.

⁴⁹ Mordvinceva V. 2001, 48 (tipul III.5B).

ar corespunde însă falerelor identificate de aceeași autoare ca ornamente ale hamurilor de umăr ale calului⁵⁰. Trebuie subliniat că, spre deosebire de falerele de la Lupu, cele de la Galiče sunt realizate dintr-o tablă mai groasă.

De asemenea, majoritatea falerelor de aici – cele 11 falere hemisferice, și una dintre cele cu profil trapezoidal – prezintă o ornamentație vegetală și numai celelalte două falere (cu personaj feminin și cavalier) se apropie de complexitatea mesajului iconografic de la Lupu. Schema quadripartită de ordonarea motivelor vegetale de pe falerele hemisferice de la Galiče se aseamănă de altfel cu cea a ornamentelor florale de pe harnașamentul redat în reliefurile bactriene sau renane. Identificarea falerelor de la Galiče (cel puțin a celor hemisferice) ca ornamente de harnașament este prin urmare plauzibilă, cu atât mai mult cu cât acest tezaur provine dintr-o regiune în care practica depunerii de accesorii de harnașament în morminte (zăbale de tip Werner XVI-XVII, mai rar pinteni, dar și falere de bronz în inventarul funerar de la Koilovci) pare să fi constituit o cutumă curentă în perioada de sfârșit a epocii Latène.

3.5. Observații asupra numărului și poziției niturilor pe falere

Spre deosebire de exemplele evocate mai sus, de la Jakimovo și București-Herăstrău, funcționalitatea celorlalte falerele precum cele de la Lupu, Galiče și falerele cu cavalier și grifon de la Surcea nu poate fi dedusă decât pe baza unor indicii legate de sistemul de fixare pe suport. Sistemul de fixare a fost asigurat prin plasarea a câte două nituri pe falerele de la Lupu și Surcea (falera cu grifon și cea cu reprezentarea cavalierului), dar și în cazul falerelor mici ce la Galiče sau de patru nituri diametral opuse, plasate aproape de marginea plăcii, în cazul falerelor mari de la Galiče și a celei de la Brad. În unele cazuri, intenția de a fixa falerele cu nituri este indicată de orificiile plăcii falerelor (la Galiče) sau de zonele deteriorate în urma unei posibile smulgeri a falerelor de pe suport (la Lupu). Semnificativ este și faptul că pe falerele de la Lupu, distanța dintre nituri este variabilă de la o piesă la alta, astfel că nu se poate presupune un sistem unic și standardizat de montare pe suport. La Surcea niturile suprapun și chiar deteriorează elementele compoziției, în timp ce la Lupu fixarea niturilor s-a efectuat evitându-se elementele reliefate ale scenelor reprezentate. În ambele cazuri nituirea pare să fi fost efectuată ulterior finalizării ornamentației.

Spre deosebire însă de falerele de la Galiče, unde niturile (fie patru, fie numai două) au fost plasate pe marginile răsfârnte ale falerelor, la Lupu și Surcea, niturile, plasate în câmpul ornamental, se situează la o oarecare distanță de suprafața descrisă de marginile falerelor. Această caracteristică a sistemelor de fixare pe suport a falerelor de la Lupu și Surcea sugerează că acestea nu puteau fi montate pe suprafețe plane și nici pe curele supuse unor tensiuni mai mari care ar fi deteriorat marginile pieselor. Putem bănuși că în aceste două cazuri, materialul folosit ca suport pe care erau montate falerele prezenta o structură extrem de flexibilă, care se putea adapta ușor concavității reversului falerelor, probabil o piesă textilă sau o piele subțire. Prin urmare, pe baza observațiilor legate de poziția orificiilor de nituire pe falere, putem bănuși că exemplarele de la Surcea și Lupu nu au fost destinate împodobirii unor curele de harnașament.

---

⁵⁰ Mordvinceva V. 2001, 43 (tipul I.2)

4. Încheiere

Scopul acestei dezbateri dedicată falerelor nu este acela de a afirma caracterul eronat al unei unice interpretări funcționaliste, ci de a schița evantaiul multiplelor funcționalități, precum și complexitatea diferitelor semnificații pe care le poate ilustra și conține această categorie de obiecte. Sursele literare și reprezentările iconografice permit identificarea falerelor ca elemente ornamentale ale harnașamentului și în același timp ca însemne de prestigiu ale unor personaje mitice (*Siddhartha*) sau istorice (*Vercingetorix*). Mai ales, pe baza posibilelor analogii iconografice, se poate considera că, în genere, falerile puteau fi amplasate pe harnașament pentru a masca racordurile hamurilor de pe părțile laterale ale corpului calului la crupă și sub greabăn, pe piept și pe hamurile capului, la tâmpile sau pe frunte. Totuși, așa cum o indică falerile de la Luvru dedicate Artemisei, practica infanteriștilor romani de a expune falerile peste platoșe sau unele exemple din Dacia, Crimeea sau din stepele nord-pontice sugerează că aceste piese puteau "transcede" strictei funcțiuni de ornamentare a harnașamentului în sfera obiectelor de prestigiu, de reprezentare, sau cu caracter votiv. După cum remarcă pe bună dreptate Jochen Garbsch⁵¹, indiferent de funcțiunea lor, ca ornamente ale harnașamentului sau ca medalioane montate pe platoșe, pe scuturi sau pe veșminte, discurile ornamentale reliefate din metal prețios aveau un rol fundamental decorativ, dar totodată simbolic.

Literatura citată

- Alexandrescu P. 1983 - Alexandrescu P., Le groupe de trésors thraces du nord der Balkans (I). *Dacia* 27, 1983, 45-66
- Alexandrescu P. 1984 - Alexandrescu P., Le groupe de trésors thraces du nord der Balkans (II). *Dacia* 28, 1984, 85-97
- Allen D. F. 1971 - Allen D. F., The Sark Hoard. *Archaeology*, 103, 1971, 1-31.
- Andronicos M. 1994 - Andronicos M., Vergina. The Royal Tombs and the Ancient City. Athens 1994.
- Birkhan H. 1997 - Birkhan H., Kelten. Versuch einer Gesamtdarstellung ihrer Kultur. Wien 1997.
- Boltounova A. I. 1963 - Boltounova A. I., L'influence de l'art antique sur la toreutique du Caucase des premiers siècles de notre ère. *Conngres Int. d'Archéologie Classique*, Paris 8, 1963, 427-432.
- Castro Pérez L. 1998 - Castro Perez L., The Sacred Torcs. Prehistory and Archaeology of a Symbol. Edinburgh, Cambridge, Durham 1998.
- Daševskaja O. D. 1991 - Daševskaja O. D., Pozdnie skifi v Kr'imu. *Arheologija SSSR* 1991.
- Daševskaja O. D., Mihlin B. J. 1983 - Daševskaja O. D., Mihlin B. J., Èeyire kompleksa s fibulami iz Beljausskogo mogil'nika. *Sovetskaja Arheologija* 3, 1983, 129-147.
- Die Thraker 2004 - Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus. 23. Juli bis 28.

⁵¹ Garbsch J. 1978, 12.

- November 2004. Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland. Mainz 2004.
- Even A. 1956 - Even A., Notes sur le Mercure celtique III. Le Dieu celtique Lvgvs. OGAM 8/1, 1956, 81-110.
- Fettich N. 1953 - Fettich N., Archäologische Beiträge zur Geschichte der Sarmatisch-dakischen Beziehungen. Acta Archaeologica Hungarica 3, 1953, 127-178.
- Filip J. 1961 - Filip J., Die keltische Zivilisation und ihr Erbe. Prag 1961.
- Fischer K. 1980 - Fischer K., Zu erzählenden Gandhara-Reliefs. Allgemeine und Vergleichende Archäologie - Beiträge 2, 1980, 229-296.
- Gabelmann H. 1973 - Gabelmann H., Römische Grabmonumnete mit Reiterkampfszenen im Rheingebiet. Bonner Jahrbücher 173, 1973, 132-200.
- Galabov I. 1955 - Galabov I., *Kamenni grobnici pri Nesebar*. IzvestijaSofia 19, 1955, 135-144.
- Garbsch J. 1978 - Garbsch J., Römische Paraderüstungen. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 30, München 1978.
- Glodariu I., Moga V. 1994 - Glodariu I., Moga V., Tezaurul dacic de la Lupu. Ephemeris Napocensis 4, 1994, 33-48.
- Glodariu I., Moga V. 1997 - Glodariu I., Moga V., Der Schatzfund von Lupu. Germania 75, 2, 1997, 585-596.
- Gregarek H. 1997 - Gregarek H., Der Hildesheimer Silberfund. In: Prittwitz u. Gaffron H.-H. v., Mielsch H. (ed.), Das Haus lacht vor Silber. Die Prunkplatte von Bizerta und das römische Tafelgeschirr. Bonn 1997, 91-98.
- Grosse R. 1963 - Grosse R., Der Silberkessel von Gundestrup - ein Rätsel keltischer Kunst. Ein Zeugnis des Läuterungs- und Einweihungsweges bei den Kelten. Dornach 1963.
- Hachmann R. 1990 - Hachmann R., Gundestrup-Studien. Untersuchungen zu den spätkeltischen Grundlagen der frühgermanischen Kunst. Sonderdruck aus Bericht RGK, 71, 1990, 565-903.
- Kimmig W. 1965 - Kimmig W., Zur Interpretation der Opferszene auf dem Gundestrup-Kessel. Fundberichte Schwaben 17, 1965, 135-145.
- Künzl S. 1997 - Künzl S., Römisches Tafelgeschirr. Formen und Verwendung. In: Prittwitz u. Gaffron H.-H. v., Mielsch H. (ed.), Das Haus lacht vor Silber. Die Prunkplatte von Bizerta und das römische Tafelgeschirr. Bonn 1997, 9-30.
- Lazarova S., Paunova V. 2003 - Lazarova S., Paunova V., A Late Iron Age Grave from the Village of Koilovtsi in Central North Bulgaria. Archaeologia Bulgarica 7, 1, 2003, 45-58.
- Maxfield V. A. 1981 - Maxfield V. A., The military Decorations of the Roman Army. London 1981.
- Mielsch H. 1997 - Mielsch H., Römisches Tafelsilber aus Ägypten. In: Prittwitz u. Gaffron H.-H. v., Mielsch H. (ed.), Das Haus lacht vor Silber. Die Prunkplatte von Bizerta und das römische Tafelgeschirr. Bonn 1997, 41-57.
- Milčev A. 1973 - Milčev A., Novotkrito sredario trakisko sakroviste ot s. Iakimovo III, Mihailovgradsko. Arheologija Sofia 1, 1973, 1-14.
- Mordvinceva V. 1999 - Mordvintseva V., A Typology of the Sarmatian Phalerae. III Century BC - II Century AD. Acta Archaeologica København 69, 1999, 137-147.

- Mordvinceva V. 2001 - Mordvinceva V., Sarmatische Phaleren. Archäologie in Eurasien 11, Rahden 2001.
- Müller-Karpe A. 1989 - Müller-Karpe A., Ein keltischer Streitwagenkrieger des 3. Jahrhunderts v. Chr. In: Haffner A., Gräber - Spiegel des Lebens. Zum Totenbrauchtum der Kelten und Römer am Beispiel des Treverer-Gräberfeldes Wederath - Belgium. Mainz 1989, 141-160.
- Olmsted G. S. 1976 - Olmsted G. S., The Gundestrup version of Táin Bó Cuailnge. Antiquity 58, 1976, 95-103.
- Piotrovsky B., Galanina L., Grach N. 1986 - Piotrovsky B., Galanina L., Grach N., Scythian Art. Leningrad 1986.
- Pfrommer M. 1993 - Pfrommer M., Metalwork from the hellenized East. Catalogue of the Collections. The J. Paul Getty Museum, Malibu, California 1993.
- Popescu D. 1948 - Popescu D., Nouveaux trésors géto-daces en argent, Dacia 11-12, 1945-1947 (1948), 35-69.
- Popescu D. 1958 - Popescu D., Le trésor de Sîncrăeni. Dacia NS 2, 1958, 157-206.
- Puzdrovskij A. 2004 - Puzdrovskij A., Pogrebenie s fibuoi-broš'io s izobraženiem ženskogo božestva iz Ust'-Alminskogo nekropolij. The burial with fibula-brooch with the image of a goddess from the Ust'-Alma Necropolis. Bosporskie Issledovanija 7, 2004, 288-298.
- Schnurbein S. v. 1986 - Schnurbein S. v., Dakisch-thrakische Soldaten im Römerlager Oberaden. Germania, 64,2, 1986, 409-431.
- Simonenko A. V. 1993 - Simonenko A. V., Sarmat'i Taurii. Kiev 1993.
- Simonenko A. V. 1994 - Simonenko A. V., The problem of the Sarmatian penetration in the North Pontic area according to archaeological data. Il Mar Nero 1, 1994, 99-136.
- Simonenko A. V. 2001 - Simonenko A. V., Pogrebenie u s. Cisten'koe i "strannye" komplekxy poslednykh vekov do n. e. Niznevolzskij archeologiceskij vestnik (Volgograd) 4, 2001, 92-106.
- Simonenko 2004 A. V. Simonenko, *Hronologija I periodizacija sarmatskih pamiatnikov severnogo prièernomor'ja*. In: *Sarmatskie Kultur'I Evrazii: problem'i regional'noi hronologii. Doklad'I k 5 mejdunarodnoi konferencii "problemii sarmatskoi arheologii i istorii"*. Krasnodar 2004, 134-173.
- Spânu D. 2002 - Spânu D., Studien zum Silberschatzfund des 1. Jahrhunderts v.Chr. von Lupu, Rumänien. Prähistorische Zeitschrift 77, 1, 2002, 84-136.
- Székely Z. 1954a - Székely Z., A szörcei lelet. In : Székely Z., Kovács D., Adatok a dákok késo vaskori muveltséhez. Csikszereda 1954, 5-14.
- Székely Z. 1954b - Székely Z., A csíkszentkirályi lelet. In : Székely Z., Kovács D., Adatok a dákok késo vaskori muveltséhez. Csikszereda 1954, 18-24.
- Tonkova M. 2002 - Tonkova M., Nakiti s polihromna ukrasa ot V-I v. pr. Hr. ot Trakija. Izvestija Burgas 4, 2002, 98-113.
- Treister M. Y. 2001 - Treister M. Y., Hammering Techniques in Greek and Roman Jewellery and Toreutics. Ed. J. Hargrave, Brill, Leiden-Boston-Köln 2001.
- Ursachi V. 1987a - Ursachi V., Zargidava. Cetatea dacica de la Brad. Thraco-dacica 8, 1-2, 1987, 100-126.
- Ursachi V. 1995 - Ursachi V., Zargidava. Cetatea dacică de la Brad. Bibliotheca thracologica X, București 1995.

Walters H. B. 1921 - Walters H. B., Catalogue of the Silver Plate (greek, etruscan and roman) in the British Museum. London 1921.

Wieland G. 1999 - Wieland G., Keltische Viereckschanzen: einem Rätsel auf dem Spur. Stuttgart 1999.

Zaicev Y. P., Mordvinceva 2004 – Zaicev Y. P., Mordvinceva V., Varvars'kije pogrebenija kr'ima 2 v. do n.e. - 1 v n.e. In: Sarmatskie Kultur'I Evrazii: problem'i regional'noi hronologii. Doklad'I k 5 mejdunarodnoi konferencii "problemii sarmatskoi arheologii i istorii". Krasnodar 2004, 174-204.

Zaytsev Y. P. 2004 – Zaytsev Y. P., The Scythian Neapolis (2nd century BC to 3rd century AD). BAR Int. Ser. 1219, 2004.

THE PHALERA, A CATEGORY OF OBJECTS HAVING DIFFERENT FUNCTIONS

Abstract

The aim of this debates dedicated to the *phalera* is not that of pointing out the wrong aspect of a unique functionalistic interpretation, but to present the many ways in which they could be used as well as the complexity of their various significances. The literary sources and the iconographical representations allow to identify the *phalera* as ornamental elements of the harness and in the same time as prestigious distinguishing marks of some mythical (*Siddhartha*) or historical (*Vercingetorix*) characters

Apart from their function as the ornamental elements of the harness or as medallion set on the breast plates or shields or garment, the ornamental discs made of precious metals had both a decorative and symbolic role.

AȘEZAREA GETO-DACĂ DE LA ORBEASCA DE SUS - SAT
(JUDEȚUL TELEORMAN)

ION PĂTRAȘCU*

În marginea de nord-est a localității Orbeasca de Sus, la sud de grajdurile fostului C.A.P., se află o așezare geto-dacă datată în perioada clasică¹. Aceasta este amplasată aproape de malul drept al „Gârlei”, vechi braț al râului Teleorman.

Cercetările efectuate de Emil Moscalu între anii 1970-1972, 1974 au scos la lumină mai multe gropi în care se aflau vase întregi și fragmente ceramice, un obiect de modelat ceramica și o daltă de fier.

După afirmațiile autorului săpăturilor, așezarea pare a fi fost de scurtă durată, cu un strat de cultură, „quasi inexistentă”². Pentru datarea acesteia ne folosim atât de materialul ceramic din gropi cât mai cu seamă de tezaurul monetar alcătuit din 143 denari romani republicani³ descoperit aici în 1972. Ultima emisiune monetară datează din anul 48 a. Chr.

După cum se poate lesne observa și din ilustrație, conținutul gropilor este sărac. Cu excepția gr. 4/1971, în care se găsesc fragmente ce provin de la 10 vase, în celelalte gropi numărul acestora variază de la unul la șase exemplare.

Din cele 36 vase descoperite, întregi sau fragmentare, 13 sunt modelate la roată, iar 23 cu mâna, raportul dintre cele două specii ceramice subliniind încă o dată caracterul rural al așezării de la Orbeasca de Sus – Sat.

În ceea ce privește tipurile ceramice prezente aici, nu lipsesc opaițul tronconic (fig. 2/5; 3/6-8; 7/5,6), fructiera, lucrată atât cu mâna cât și la roată (fig. 1/1; 3/9,10; 4/1; 5/3; 8/1-3), cămile bitronconice (fig. 1/2; 2/2; 3/1; 6/2; 8/4), vasele de tip pythos (fig. 2/6, 8; 4/2), castroanele modelate cu mâna (fig. 6/1; 7/2) sau strecurătoarele modelate la roată (Pl. 2/3; 6/4).

Toate tipurile ceramice prezente în această așezare își găsesc bune analogii în numeroase așezări geto-dace datate în linii mari în a doua jumătate a sec. II – sec. I a. Chr., dar lipsa unor tipuri ceramice specifice celei de-a doua jumătăți a sec. II a. Chr., procentul mare al ceramicii modelate cu mâna și tezaurul monetar descoperit aici ne determină să restrângem evoluția așezării de la Orbeasca de Sus – Sat la prima jumătate

* Inspectoratul de Poliție al Județului Teleorman, Alexandria.

¹ M. Babeș, Dacia NS., 15, 1971, p. 379; S. Morintz, Dacia NS., 16, 1972, p. 346; S. Morintz, Dacia NS., 17, 1973, p. 383.

² E. Moscalu, Dacia N.S., 21, 1977, p. 334, nota 14.

³ E. Moscalu, C. Beda, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 265-275. Monedele se eșalonează pe o perioadă cuprinsă între 168/165 a. Chr. și 48 a. Chr. (C. Vibius Pansa, Sydenham, Roma, 947). MJT. nr. inv. 10194-10336.

a sec. I a. Chr. și primii ani ai celei de-a doua.

Prezența în gr. 1/1970 a unui obiect de modelat ceramica (fig. 1/4) este pe deplin justificată dacă ținem seama de faptul că această categorie reprezintă aproape 2/3 din total.

Conținutul gropilor, refăcut pe baza materialelor depozitate în colecțiile Muzeului Județean Teleorman, se prezintă astfel:

S I; Gr. 1/1970

1. Vas cu buza dreaptă, pereții aproape verticali și fundul drept. Puțin mai sus de zona mediană prezintă patru butoni orizontali, trași din corp, iar între aceștia se găsesc șiruri de alveole realizate cu unghia prin impresiune. Vasul este lucrat cu mâna dintr-o pastă obișnuită, având suprafața de culoare cărămiziu-cenușie. D gură = 7,2 cm; D bază = 5,3 cm; H = 8 cm. . MJT, inv. nr. 8870. (fig. 1/3).
2. Cană lucrată cu mâna, buza evazată, corp bitronconic și fund drept. Vasul prezenta o toartă supraînălțată, ruptă din vechime. Pasta este mediu poroasă cu nisip și rare pietricele; culoarea cenușie cu pete brune. Suprafața este lustruită. D gură = 7 cm; D max. = 8 cm; D bază = 6 cm; H = 10,5 cm. MJT, inv. nr. 8872. (fig. 1/2).
3. Fragment dintr-o "fructieră" lucrată la roată; pasta fină, iar suprafața de culoare cenușie deschisă. D gură = 37,5 cm. . MJT, f.n.i. (fig. 1/1).
4. Obiect de prelucrat ceramica, lucrat cu mâna dintr-o pastă obișnuită. Suprafața este poroasă. Lipsește un fragment din talpă. H = 8,8 cm; L = circa 10,5 cm. . MJT, inv. nr. 8791. (fig. 1/4).

Gr. 2/1970

1. Fragment dintr-un vas lucrat cu mâna, buza evazată, corp bitronconic cu umărul rotunjit. Decorul constă dintr-un brâu orizontal, în relief, situat sub buză, patru butoni orizontali, plăți, prevăzuți cu câte două alveole în capăt și legați între ei prin brăuri alveolare, unele orizontale și altele în ghirlandă ? D gură = circa 26 cm; H cons. = 17 cm. MJT, inv. 8868. (fig. 1/5).

Gr. 3/1970

1. Vas bitronconic lucrat cu mâna dintr-o pastă obișnuită. Vasul are buza evazată, corp bitronconic și fund drept. Pe partea superioară a corpului prezintă patru butoni orizontali. Suprafața este fină cu foarte slabe urme de lustruire, de culoare cenușie. H = 48 cm; D gură = 17 cm; D max. = 24 cm; D bază = 13 cm. MJT, inv. nr. 8875. (fig. 2/1).
2. Cană lucrată la roată dintr-o pastă fină; suprafața este nedecorată, de culoare cenușie. Vasul are buză evazată, corp bitronconic, fund cu standring, prezintă o toartă supraînălțată, ruptă din vechime. H = circa 11 cm; D gură = 5,8 cm; D max. = 8 cm; D bază = 5 cm. MJT, inv. nr. 8873. (fig. 2/2).
3. Strecurătoare lucrată la roată dintr-o pastă fină conținând nisip; culoare cenușie. Vasul are buza ușor evazată, corp bitronconic cu partea inferioară rotunjită. Toarta este ruptă din vechime. Deasupra diametrului maxim o linie orizontală incizată; pe partea inferioară orificii. H = 9,5 cm; D gură = 7,5 cm; D max. = 8,4 cm; . MJT, inv. nr. 8871. (fig. 2/3).

4. Vas cu buza dreaptă, corp svelt, partea superioară rotunjită, iar cea inferioară tronconică, fundul drept. Piesa este lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, având suprafața lustruită și nedecorată. H = 59 cm; D gură = 18 cm; d max. = 27 cm; D bază = 15 cm. . MJT, inv. nr. 8874. (fig. 2/4).
5. Opaț lucrat cu mâna dintr-o pastă obișnuită; fragmentar. Piesa are corp tronconic și fund drept. Toartă este verticală și probabil, se prindea sub buză și puțin deasupra fundului. D bază = 9,7 cm; H cons.= 14 cm.. MJT, f.n.i. (fig. 2/5).
6. Fragment de pythos lucrat la roată, buză orizontală, corp bitronconic. Vasul prezintă pe partea superioară a corpului caneluri orizontale, paralele. Suprafața exterioară este poroasă și de culoare cenușiu-cărămizie. D gură = circa 24,5 cm. MJT, f.n.i. (fig. 2/6).
7. Daltă de fier dreptunghiulară, cu un capăt ascuțit, iar celălalt rotunjit și îngroșat datorită loviturilor aplicate. H = 6,3 cm; l = 2,6 cm; grosime max.= 0,7 cm. MJT, inv. nr. 11679. (fig. 2/7).

Gr. 1/1971

1. Fragment din partea superioară a unui pythos lucrat la roată dintr-o pastă obișnuită; suprafața exterioară fină. Vasul are buza lată și orizontală, două caneluri orizontale și paralele pe partea superioară a corpului sub care se găsește un decor excizat, „în val”. MJT, f.n.i. (fig. 2/8).

Gr. 4/1971

1. Fragment din partea superioară a unui vas bitronconic lucrat cu mâna; buza evazată umăr rotunjit. Suprafața este nedecorată, de culoare cenușie. D gură = 31 cm. MJT, f.n.i. (fig..).
2. Fragment dintr-un vas lucrat cu mâna, probabil bitronconic, cu buza evazată și îngroșată. Suprafața este de culoare cărămizie. D gură = 17 cm. MJT, f.n.i. (fig..).
3. Fragment dintr-un vas, bitronconic (?) lucrat cu mâna dintr-o pastă obișnuită; suprafața cenușie. Decorul este alcătuit din patru butoni legați între ei prin brăuri alveolare orizontale. MJT, f.n.i. (fig. 3/3).
4. Fragment din partea superioară a unui vas lucrat cu mâna, corp bitronconic (?). Decorul constă din patru butoni orizontali, scurți și aproximativ rotunzi, între care se află linii incizate adânc, în paranteză, dispuse oarecum vertical, pe partea superioară. Suprafața exterioară are o culoare cenușie cu pete mai închise pe alocuri. MJT, f.n.i. (fig. 3/1).
5. Fragment dintr-o cană lucrată cu mâna, buza evazată, gât scurt și corp bitronconic(?) Vasul era prevăzut cu o toartă puțin supraînălțată (fig. 3/2).
6. Fragment dintr-un opaiț lucrat cu mâna. Vasul are buza dreaptă, corp tronconic și fund drept. Prezintă o toartă verticală aproximativ rotundă în secțiune. Suprafața exterioară este poroasă, de culoare cenușie deschisă. H = 9,3 cm. D gură = 27,8 cm; D bază = 13 cm. MJT, f.n.i. (fig. 3/7).
7. Fragment dintr-un opaiț lucrat cu mâna de culoare cenușie cu pete negre pe alocuri. Vasul are buza dreaptă, corp tronconic și fiind drept, iar toarta verticală este rotundă în secțiune. H = 7,7 cm; D gură = 14,2 cm; D bază = 4,3 cm. MJT, inv. nr. 9762. (fig. 3/6).
8. Fragment dintr-o fructieră lucrată la roată; suprafața lustruită, de culoare cenușie închisă. MJT, f.n.i. (fig. 3/9).

9. Fragment dintr-o fructieră lucrată cu mâna, buza evazată și lată, umăr rotunjit și corp tronconic. Suprafața exterioară este de culoare cenușiu închisă spre negru și lustruită. H cons. = 11 cm; D gură = 40 cm. MJT, inv. nr. 17078. (fig. 3/10).

10. Fragment dintr-un opaiț lucrat cu mâna de culoare cenușie. Vasul are buza dreaptă, corp tronconic și fund drept, iar toarta verticală este aplatizată în secțiune. H = 8,2 cm; D gură = 24 cm; D bază = 7 cm. MJT, inv. nr. (fig. 3/8).

Gr. 5/1971, S III.

1. Picior de fructieră lucrată la roată dintr-o pastă fină; suprafața exterioară lustruită, de culoare cenușie deschisă. MJT, inv. nr. 17079. (fig. 4/1).

2. Fragment din partea inferioară și baza unui vas de dimensiuni mari – pythos – lucrat la roată dintr-o pastă de bună calitate. Suprafața este modelată îngrijit, fină spre poroasă, de culoare cărămizie-roșcată. H cons. = circa 30 cm ; D bază = 17,5 cm. MJT, inv. nr. 9774. (fig. 4/2).

3. Capac ceramic lucrat cu mâna dintr-o pastă obișnuită. Are corp tronconic, iar mânerul este aproximativ pătrat în secțiune; suprafața exterioară este lustruită, de culoare cenușie închisă. H = circa 8 cm; D max. = 11,3 cm. MJT, inv. nr. 9764. (fig. 4/3).

Gr. 1/1972

1. Fragment din partea superioară a unui vas bitronconic lucrat cu mâna dintr-o pastă grosieră. Vasul are buza evazată și îngroșată și corp, foarte probabil bitronconic. Sub buză se păstrează un fragment dintr-un brâu alveolar vertical. Suprafața exterioară este de culoare cenușie. MJT, f.n.i. (fig. 5/1).

2. Fragment din pansa unui vas lucrat cu mâna dintr-o pastă grosieră. Fragmentul prezintă un buton orizontal, aplatizat, care prezintă două alveolări în capăt. Suprafața este de culoare cenușie. MJT, f.n.i. (fig. 5/2).

3. Fragment din partea superioară a unei fructiere lucrate la roată dintr-o pastă fină, de culoare cenușie. MJT, f.n.i. (fig. 5/3).

4. Fragment din partea superioară și umărul unei amfore elenistice. Suprafața este fină, de culoare alb-gălbuie. MJT, f.n.i. (fig. 5/4).

Gr. 3/1972

1. Partea inferioară a unui vas bitronconic lucrat cu mâna. Suprafața este lustruită și de culoare cenușie. H cons. = 20,6 cm; D bază = 14 cm. MJT, inv. nr. 10135. (fig. 6/2).

2. Castron lucrat cu mâna dintr-o pastă obișnuită; buza evazată, umăr unghiular, corp tronconic și fund drept. Decorul constă din patru butoni: doi, rotunzi, dispuși pe diametrul maxim, iar alți doi, plați, pe partea inferioară a corpului. Suprafața este lustruită, de culoare cărămizie-cenușie. H = 23 cm; D gură = 44 cm; D bază = 17 cm. MJT, inv. nr. 10141. (fig. 6/1).

3. Strecurătoare, fragmentară, lucrată la roată dintr-o pastă fină, cu suprafața de culoare cenușie deschisă. Buza evazată, umăr unghiular și corp aproximativ conic, cu pansa arcuită. Prezenta o toartă, probabil ușor supraînălțată, ruptă din vechime. Decorul constă din patru linii orizontale incizate: trei deasupra umărului, iar a patra la jumătatea distanței dintre umăr și fund. Sub aceasta din urmă vasul prezintă numeroase perforații. MJT, inv. nr. 10134. (fig. 6/4).

4. Cană lucrată cu mâna dintr-o pastă mediu poroasă, având ca degresant nisip și rare pietricele. Buza, care lipsește în cea mai mare parte, este evazată, corp bitronconic cu partea superioară mai scundă și umărul rotunjit, iar fundul drept. Vasul prezintă o toartă verticală, cu un mic umbo la partea superioară, care unește buza cu umărul. Suprafața exterioară, brun-cărmizie cu pete cenușii închise, este lustruită și nedecorată. H = 20 cm; D gură = 12,4 cm; D max. = 14,2 cm; D bază = 8,8 cm. MJT, inv. nr. 10136. (fig. 6/3).

Gr. 3/1974

1. Fragment din partea superioară a unui vas lucrat cu mâna, având buza ușor evazată și corp rotunjit. Suprafața exterioară este poroasă, de culoare cenușie. Vasul prezenta patru butoni rotunzi, orizontali, dispuși diametral, între care erau trasate incizii lungi și oblice. MJT, f.n.i. (fig. 7/1).

2. Fragment din buza și corpul unui vas lucrat cu mâna, de dimensiuni mari, având suprafața exterioară poroasă, de culoare cărmizie-cenușie. MJT, f.n.i. (fig. 7/2).

3. Fragment dintr-un vas bitronconic, lucrat la roată, având suprafața fină, de culoare cenușie. Decorul, situat deasupra diametrului maxim, constă dintr-o linie incizată „în val”, aflată între două linii orizontale, de asemenea incizate. D max. = circa 36 cm. MJT, f.n.i. (fig. 7/3).

4. Cupă fragmentară cu buza evazată și corp sferic, lucrată la roată. Suprafața exterioară este fină, nedecorată, de culoare cenușie deschisă. MJT, f.n.i. (fig. 7/4).

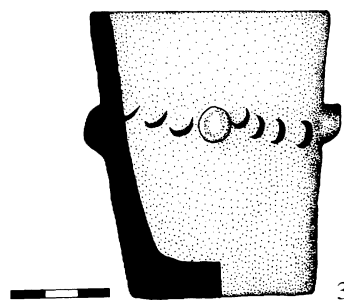
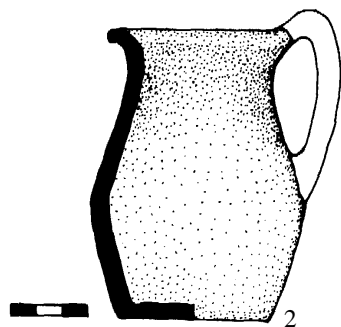
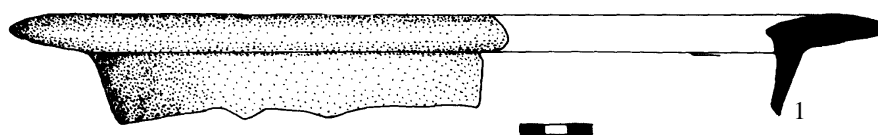
5. Opaiț fragmentar, lucrat cu mâna dintr-o pastă grosieră cu nisip și pietriș. Buza evazată, corp tronconic, fund drept. Toarta verticală, trasă din buză, lipsește în cea mai mare parte. Suprafața exterioară foarte poroasă, de culoare cenușie cu o pată mare cărmizie deschisă. H = 8 cm; D gură = 11,6 cm; D bază = 6 cm. MJT, f.n.i. (fig. 7/5).

6. Fragment dintr-un opaiț tronconic lucrat cu mâna dintr-o pastă grosieră, cu suprafața exterioară poroasă, de culoare cărmizie, iar cea interioară neagră. Vasul avea corp tronconic, baza dreaptă și o toartă verticală. Lipsesc buza, o parte din corp și toarta în întregime. MJT, f.n.i. (fig. 7/6).

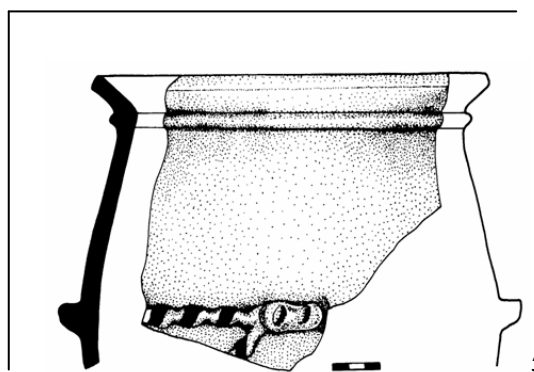
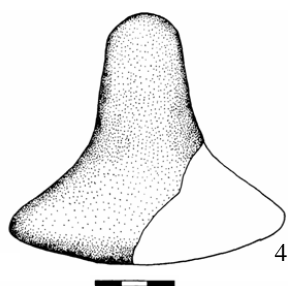
La aceste materiale se adaugă o cană modelată la roată (fig. 8/4) și trei fragmente de fructiere (fig. 8/1-3), descoperite în strat, precum și două fragmente de cupe cu decor în relief găsite pe suprafața așezării:

1. Fragment de cupă cu decor în relief; buza evazată, corp semisferic. Suprafața este fină, de culoare cenușie. D gură = circa 13 cm. O.S. – Sat; 1974, *passim*. MJT, inv. nr. 17150. (fig. 8/).

2. Fragment de cupă cu decor în relief; buza evazată, corp semisferic. Suprafața este fină, de culoare cenușie. D gură = circa 13 cm. O.S. – Sat; 1974, *passim*. MJT, inv. nr. 17149. (fig. 8/)

Gr. 1/1970

Gr. 2/1970

Fig. 1. Orbeasca – Sat . 1-4 Gr. 1/1970; 5 Gr. 2/1970.

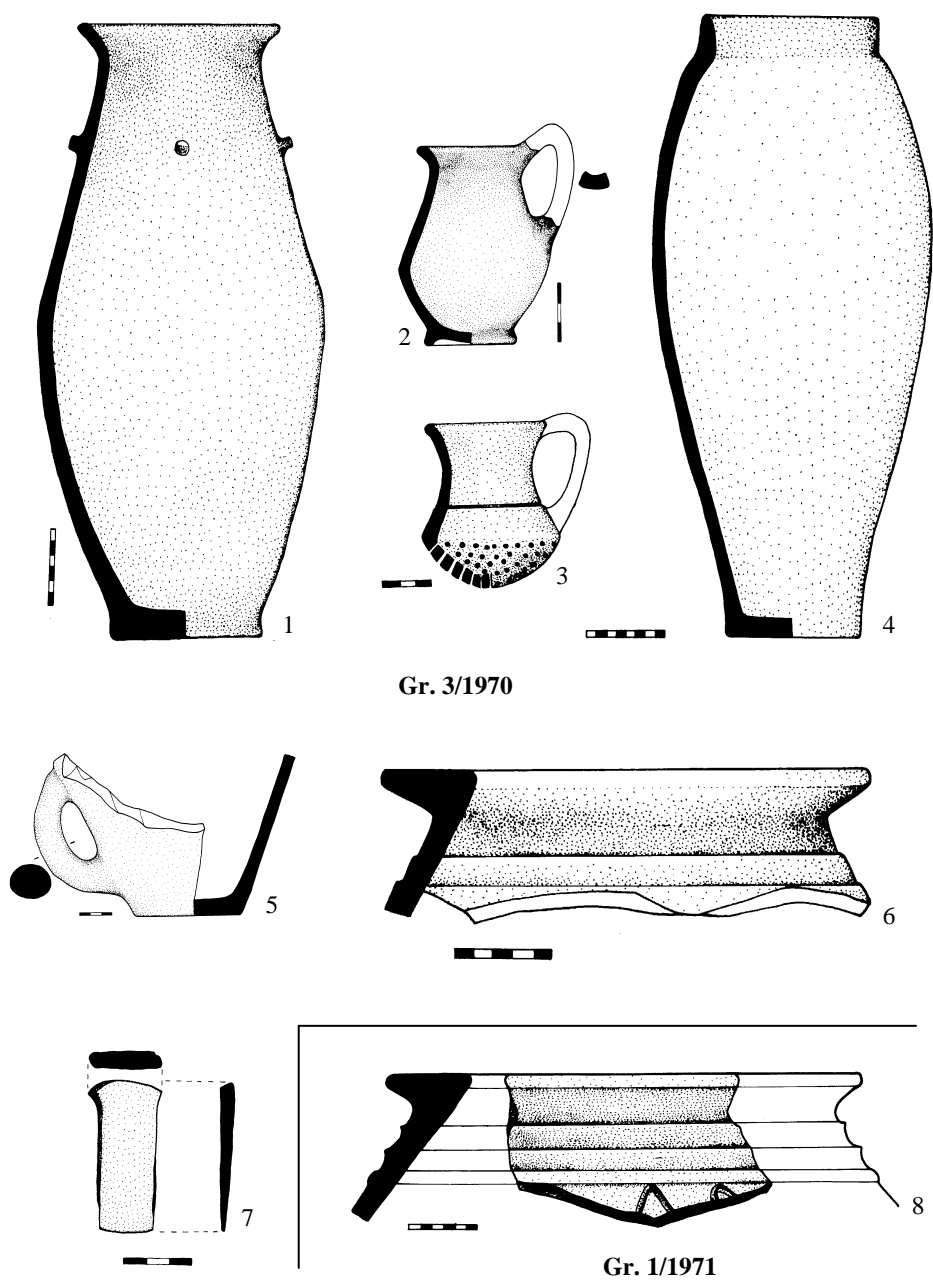
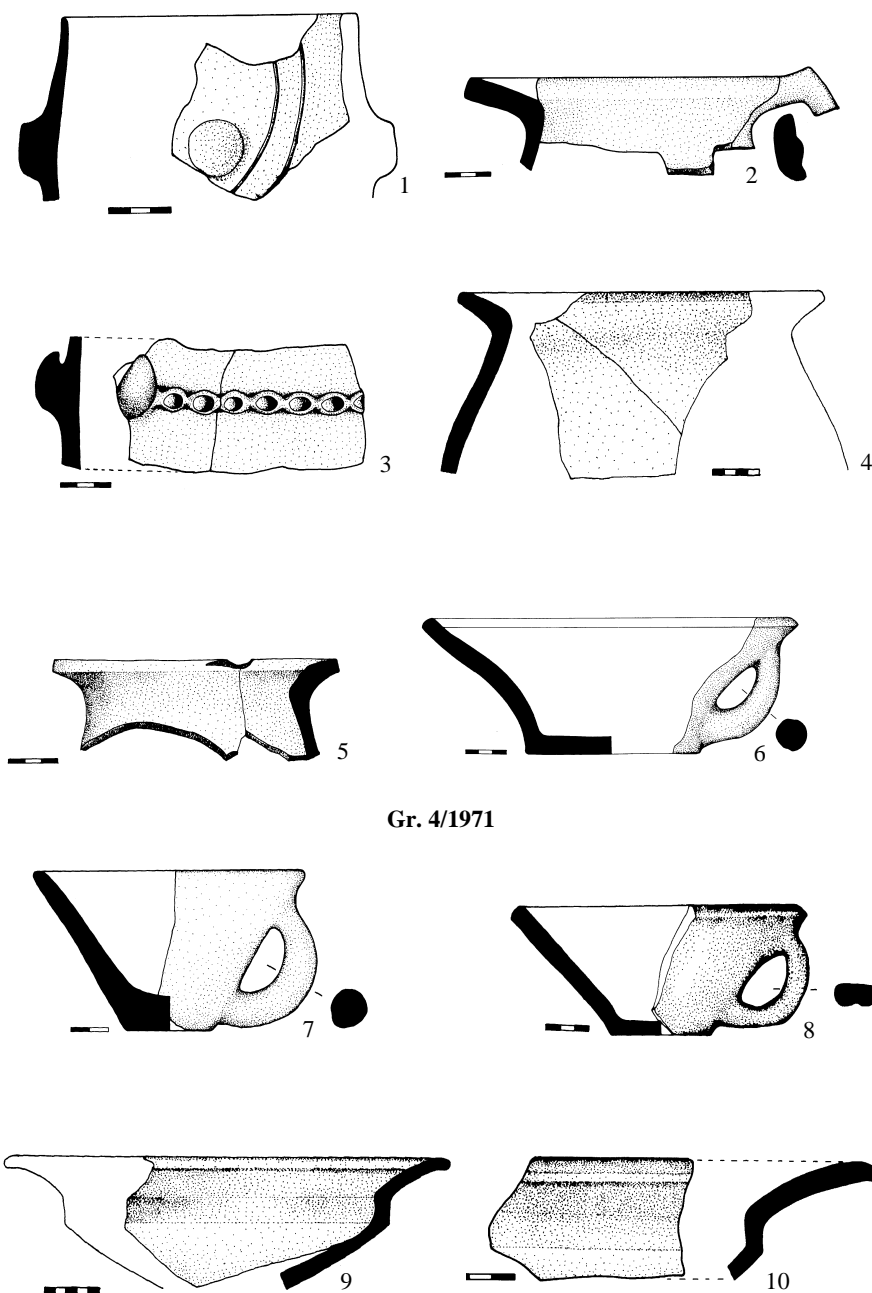

Fig. 2. Orbeasca de Sus – Sat. 1-7 Gr. 3/1970; 8 Gr. 1/1971.

Gr. 4/1971

Fig. 3. Orbeasca de Sus – Sat. 1-10 Gr. 4/1971.

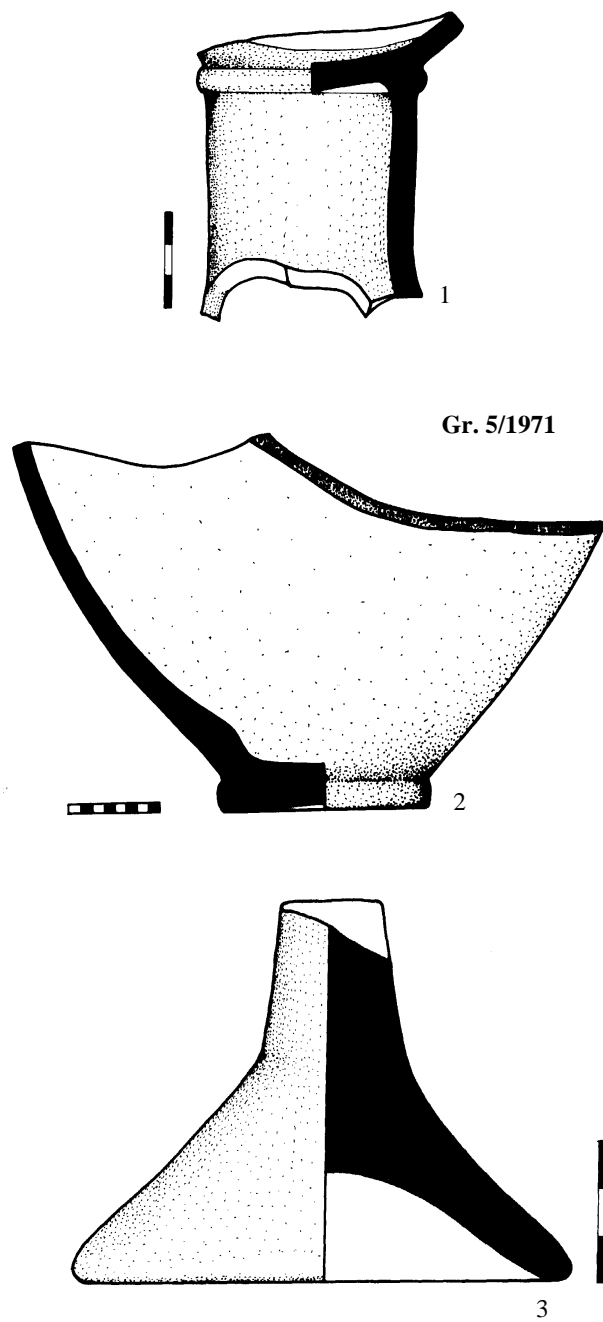
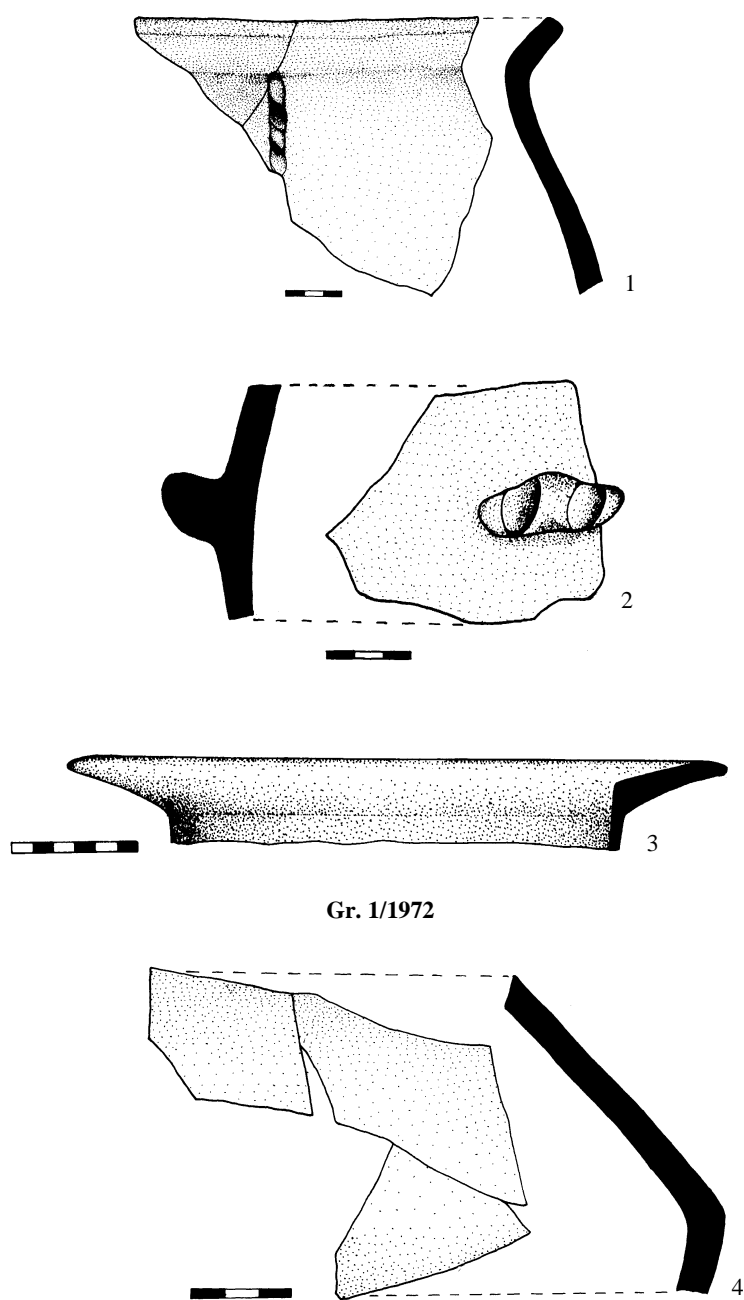

Fig. 4. Orbeasca de Sus – Sat. 1-3 Gr. 5/1971.

Gr. 1/1972

Fig. 5. Orbeasca de Sus – Sat. 1-4 Gr. 1/1972.

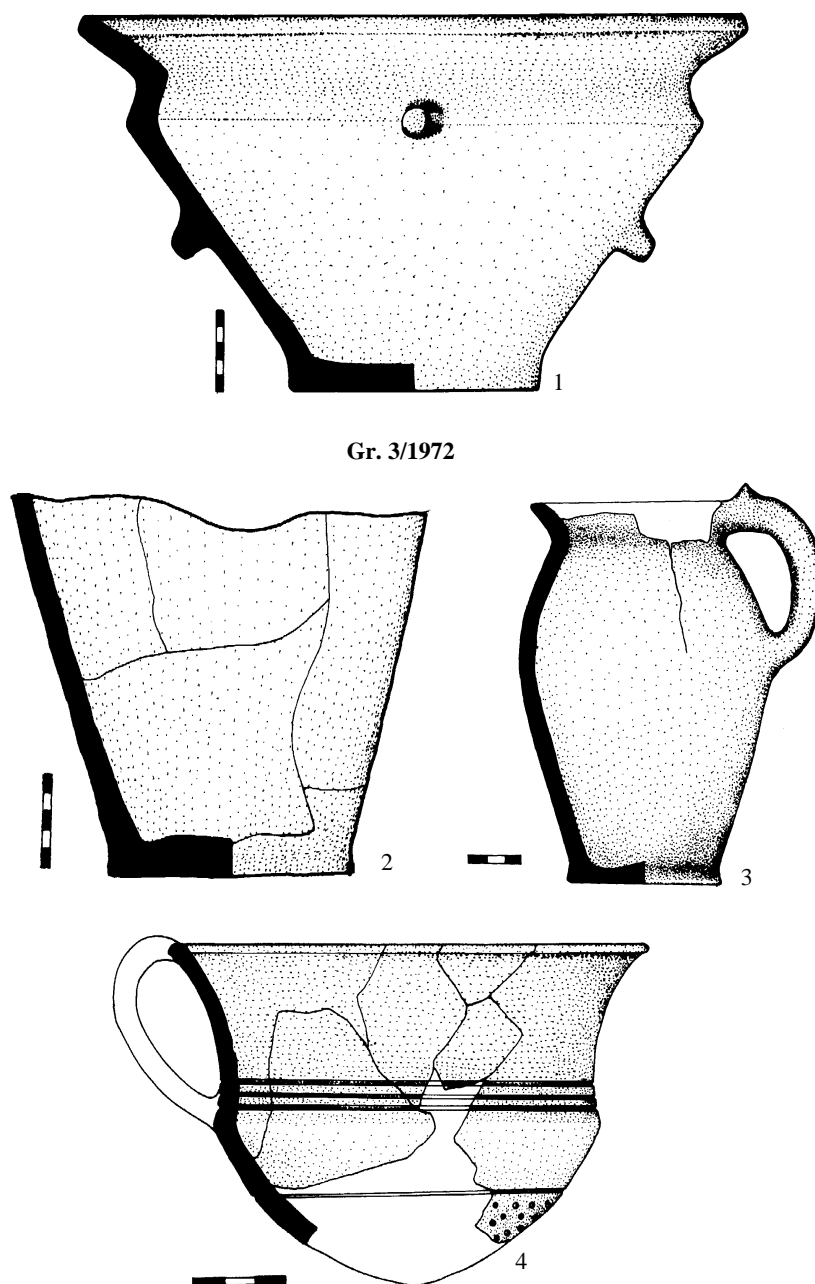

Fig. 6. Orbeasca de Sus – Sat, 1-4 Gr. 3/1972.

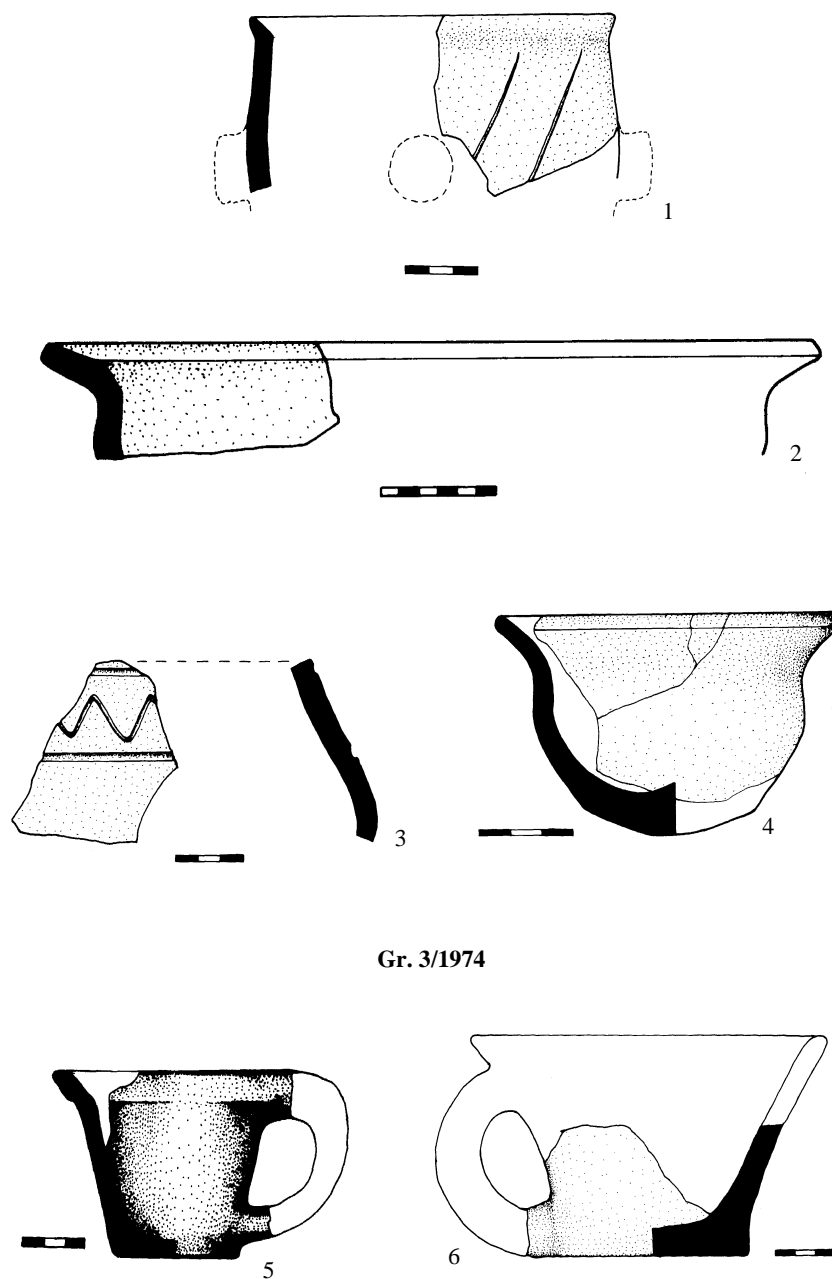

Fig. 7. Orbeasca de Sus – Sat. 1-6 Gr. 3/1974.

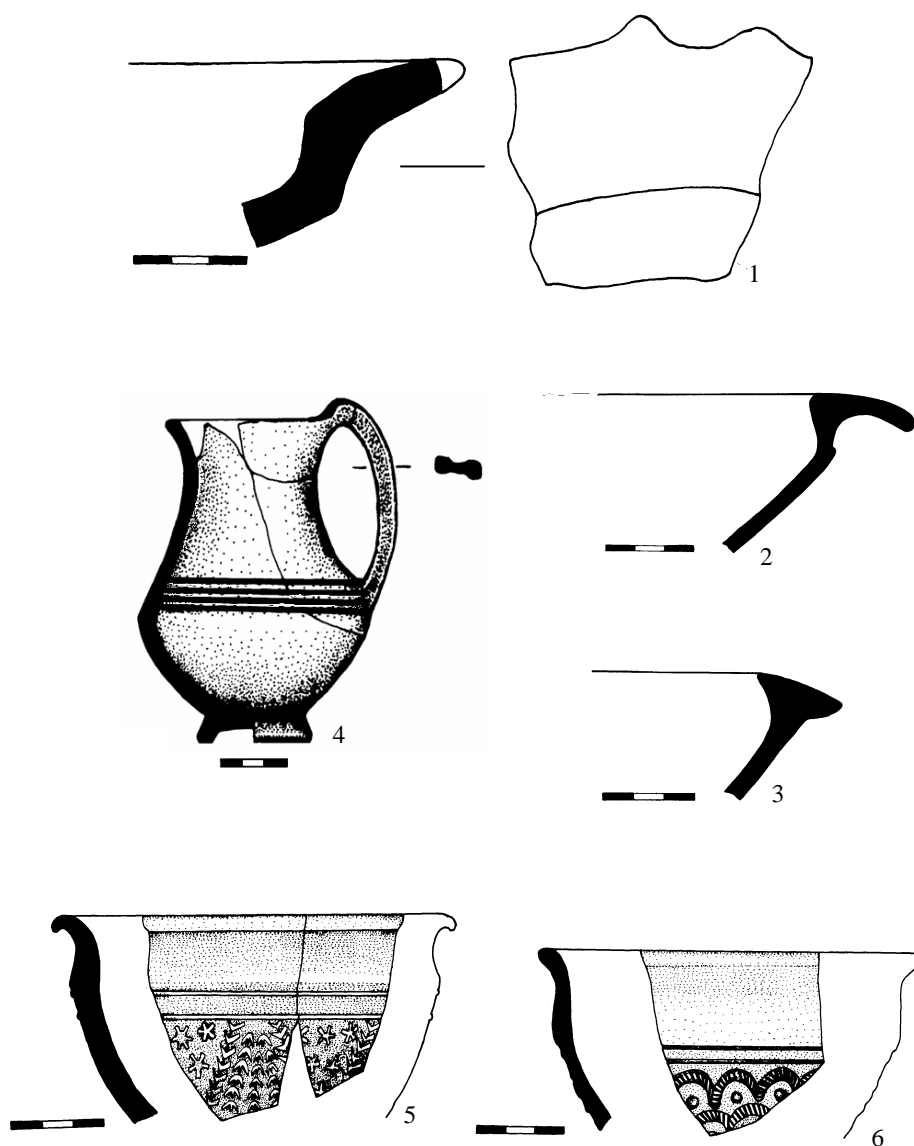

Fig. 8. Orbeasca de Sus – Sat. 1-4 stratul de cultură; 5-6 passim.

THE GAETO-DACIAN SETTLEMENT FROM
ORBEASCA DE SUS - VILLAGE (TELEORMAN COUNTY)

Abstract

A Gaeto-Dacian settlement placed at Orbeasca de Sus – village. Here E. Moscalu researched (between 1970 and 1972, then in 1974) some holes containing pots and fragments of pottery. In the same place, a treasure of Romanian republican denars buried in 48 B.C. was accidentally found.

The present paper presents the inventory of pottery and an iron chisel, organized in complexes following the marks present on the materials preserved in the collection of the Teleorman County Museum.

DISCUȚIE ASUPRA UNOR „PROBLEME” ÎN LEGĂTURĂ CU
STATUILE DE DACI DIN FORUL LUI TRAIAN, LA ROMA¹

LEONARD VELCESCU*

A nu se pierde din vedere: acest domeniu al istoriei artei este un univers al ideilor, ipotezelor, concluziilor plauzibile, nu suntem pe teritoriul științelor numite exacte.

Statui monumentale de Daci, provenind din Forul lui Traian, la Roma.

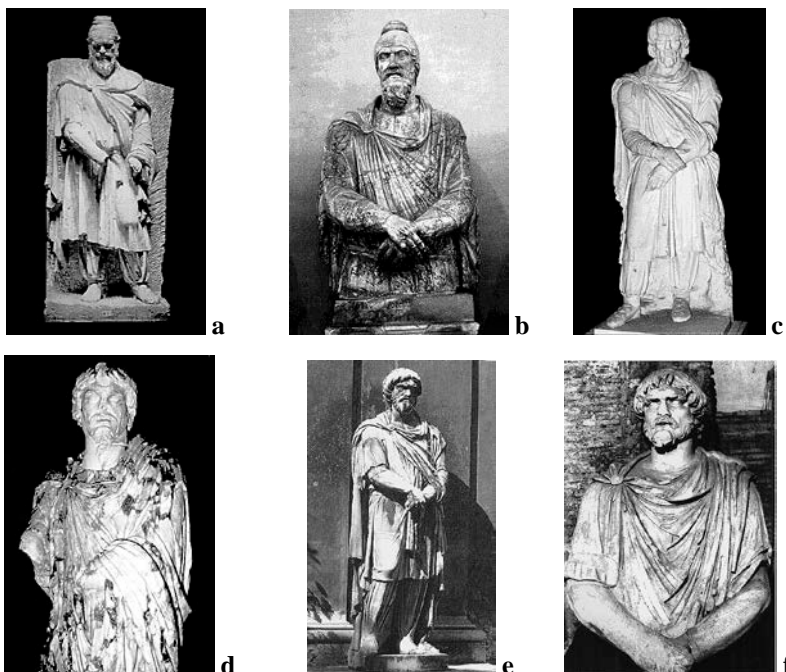

Fig. 1 (a-f). Statui de Daci: (a) Muzeul Vaticanului; (b) Muzeul Vaticanului; (c) Roma, colecția Torlonia; (d) Roma, Muzeul Palatin; (e) Roma, colecția Ludovisi; (f) Roma, Muzeul Canonica; a, b, d, f: fotografiile autorului.

¹ Un alt articol legat de acest subiect, în limba franceza, este în curs de pregătire: *Observations sur les statues de Daces du Forum de Trajan, à Rome*.

* Cercetător în istoria artei, Perpignan, France. Adresa e-mail: velcescu66@yahoo.fr.

După cum se cunoaște Romanii au reprezentat în arta sculpturală popoarele de la Nord de Dunăre printre care și pe Daci, mă refer, în primul rând, la Columna lui Traian (Roma), inaugurată în Forul lui Traian la 12 mai 113 d.Hr. Binecunoscutele basoreliefuri ale Columnei relatează războaiele purtate de Romani împotriva Dacilor în anii 101-102 și 105-106 d.Hr.

Dar, reprezentări de Daci nu au fost executate numai în basorelief ci și în *ronde-bosse* (fig. 1), statui de mari proporții, depășind dimensiunile naturale, variind de la 2,17 m, 2,20 m, 2,25 m, 2,34 m, 2,39 m, 2,44 m, 2,60 m, 3,00 m, ajungând până la dimensiuni impresionante de 3,15-3,24 m, cum este indicat și în acest tablou (fig. 2).

Muzeu	Nr. în catalog	Dimensiuni aprox. (m)	Material
Florența (<i>Boboli</i>)	85	2,17	porfir roșu
Florența (<i>Boboli și Laboratorio</i>)	84 și 87	2,20	porfir roșu
Vatican nr. inv. 10534	48	2,25	marmură albă
Napoli (Muz. <i>Nazionale</i>)	89 și 90	2,34	marmură albă
nr. inv. 6116 și 6122		2,38	marmură albă
Luvru (MA 1381 și MA 1385)	121 și 122	2,39	porfir roșu + marmură albă
Roma (<i>Torlonia</i>) nr. inv. 412	67	2,44	marmură albă
Florența (<i>Pitti</i>)	83	2,44	marmură albă
Roma (<i>Casino dell'Aurora Ludovisi</i>)	80 și 81	2,47	marmură albă
		2,53	marmură albă
Roma (Forul lui Traian)	3-8 și 10-11	2,60	marmură albă
Roma (Forul lui Traian, Vatican – <i>Chiaramonti</i> , Muzeul Capitolului, Muzeul <i>Palatino</i> , Muz. <i>Canonica</i>)	1-2, 54, 66, 71, 76	aprox. 3,00	<i>pavonazzetto</i> + marbre blanc
Arcul lui Constantin (Roma)	58-65	aprox. 3,00	<i>pavonazzetto</i> + marmură albă
Muzeul Capitolului (Roma)	78 și 79	3,24 și 3,15	marmură gri

Fig. 2. Tablou reprezentativ de statui de Daci (nr. în catalog, dimensiunile, ce fel de material), luat din cartea mea: *Dacii în sculptura romană – studiu de iconografie antică; în curs de publicare*.

O mare parte din aceste statui ce reprezintă Daci au fost realizate în urma războaielor dintre Romani și Daci (între 101 și 106 d.Hr.) pentru a fi plasate în Forul lui Traian, la Roma.

Câteva cuvinte despre complexul Forului lui Traian: situat în centrul Romei, acest For a fost construit de arhitectul Apollodor din Damasc² la nord-vest de Forul mai

² Apollodor din Damasc, en grec Απολλόδορος (Damas, v. 60 - ?, 129 ap. J.-C.), arhitect grec născut în Siria. Colaborator apropiat al lui Traian, unul dintre cei mai mari artiști ai epocii imperiale romane. S-a remarcat datorită unor realizări celebre: podul peste Dunăre, la *Drobeta* (în Dacia), Forul lui Traian (Roma), Columna lui Traian (Roma), etc. În timpul domniei lui Hadrian, celebrul arhitect intră în conflict cu împăratul roman, și din ordinul acestuia, Apollodor este exilat și apoi va fi omorât. Conform tradiției, Hadrian l-ar fi condamnat la moarte în urma faptului că Apollodor ar fi luat în derădere niște planuri

vechi al lui *Augustus*, al cărui plan diferă de canoanele celorlalte piețe publice din Roma și care reprezintă o combinație originală dintre stilul arhitectural oriental și cel occidental. Construit în 6 ani (inaugurat în anul 112), Forul lui Traian ocupa o suprafață de 300 m pe 185 m, între colinele *Capitolium* (pe care era construit templul lui Jupiter Capitolin) și *Quirinalis* (de la Quirinus, numele lui Romulus după moartea sa) (fig. 3), prezintă schema axială clasică a forului la apogeul său, articulând spații acoperite și descoperite, suplețea curbelor zidurilor laterale și din spate. Centrul comercial (halele) de aproximativ 150 de magazine, prăvălii, dughene și birouri, construit, pe 5 nivele, pe panta colinei *Quirinalis*, completează Forul lui Traian pe care-l domină. După planul tradițional³ (fig. 4), în partea de sud-est a forului se găsea intrarea principală, formată dintr-un arc monumental cu o singură deschidere. Vasta piață a forului era înconjurată de un portic cu coloane. La nord-est se afla impozanta construcție - *Basilica Ulpia*. Pe fațada acestui monument precum și pe porticul înconjurător se aflau plasate numeroasele statui monumentale, reprezentând Daci; două secole mai târziu unele statui de Daci din Forul lui Traian vor fi luate și expuse pe arcul de triumf a lui Constantin, din Roma, în apropierea Colosseului. *Basilica Ulpia*, în spatele ei, spre nord-vestul forului, se aflau cele două biblioteci, pentru a adăposti, una volumele (*volumina*) grecești, cealaltă, pe cele latinești, precum și o prețioasă colecție de cărți scrise pe pânză de in și pe fildes. Între cele două biblioteci se înălța Columna lui Traian, care de altfel se află și azi, și este singurul monument din Forul lui Traian care a rămas în picioare, aproape intact.

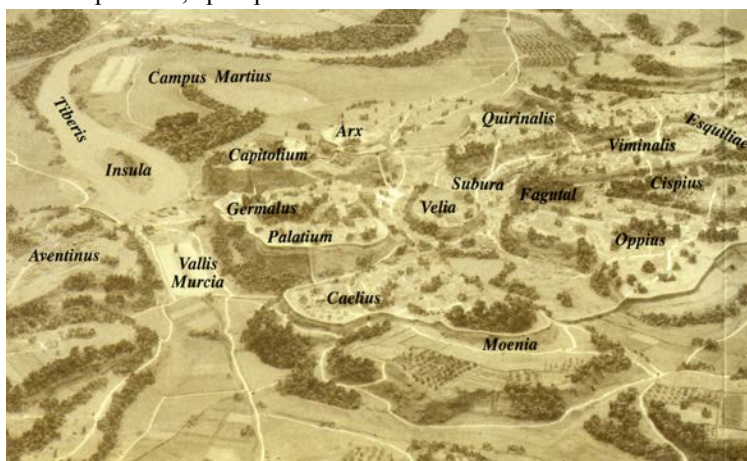

Fig. 3. Planul topografic al Romei arhaice în timpul regilor etrusci Tarquins până în primele decenii ale Republicii romane (509-27 î.Hr.); harta Museo della Civiltà Romana: Roma archaica, 1995, Tipografia Chiovini, Roma.

arhitecturale realizate de împăratul roman; Dion Cassius, *Hist. Romaine*, LXIX, 4, (E. Gros et V. Boissée, Paris, 1867, p. 471): «...Apollodoros, arhitect care construieste la Roma Forul, Odeonul și Gimnaziul lui Traian, el [Hadrian] îl exilă mai întâi, pe urma îl omorî».

³ În urma noilor săpături arheologice efectuate în Forul lui Traian, începând cu anul 1998, planul tradițional cunoscut al acestui For este susceptibil de a suporta anumite modificări. A se vedea mai departe «noul plan» al Forului lui Traian.

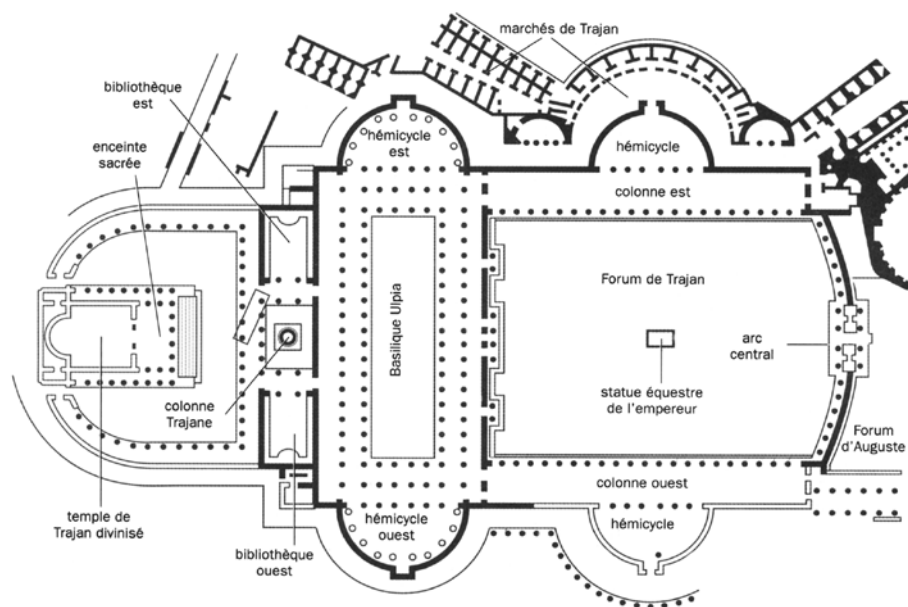

Fig. 4. Forul lui Traian (Roma), planul tradițional; Filippo Coarelli, *Guide archéologique de Rome*, Paris, Hachette, 1994, p. 76; ca urmare a noilor săpături arheologice planul Forului lui Traian a fost modificat: a se vedea mai departe.

Statuia lui Traian din vârful Columnei a dispărut, fiind înlocuită în anii 1589-1590 din ordinul papei Sixtus V cu statuia apostolului Petru, sculptată la 1587 de Gerolamo della Porta, statuie ce există și azi. Reliefurile sculptate pe fusul Columnei puteau fi privite, în vechime, de la etajul bibliotecilor. La nord-vest, este presupus ca forul sa fi fost închis de Templul lui Traian⁴, edificat de împăratul Hadrian în memoria predecesorului său. Forul lui Traian si-a păstrat admirația până în antichitatea târzie. Istoricul Ammianus Marcellinus⁵ relatează cum împăratul *Flavius Iulius Constantius*, cu reședința în noua capitală de la Constantinopol, vizitând Roma în anul 357 d.Hr., a rămas uimit de complexul construcțiilor Forului lui Traian și de statuia ecvestră a împăratului, situată aproximativ în mijlocul pieței acestui For. Acest complex monumental a rămas intact până în secolul IV⁶, ca pe urmă, dea lungul veacurilor, să

⁴ În această zonă a fost descoperită inscripția Templului, dedicată Divinului Traian și Divinei Plotina, azi păstrată la Muzeul Vaticanului; vezi și nota 8.

⁵ Ammianus Marcellinus, *Histoire*, XVI, 10, 15, text stabilit și tradus de Édouard Galletier cu colaborarea lui Jacques Fontaine, Paris, 1968, p. 167.

⁶ Distrugerea Forului lui Traian a început destul de timpuriu, la începutul sec. IV d.Hr., datorită faptului că au fost deplasate din acest complex unele elemente iconografice de decor (relief cu Daci, statui de Daci) pentru a fi incorporate la Arcul lui Constantin, la Roma, monument inaugurat în anul 315 d.Hr. În anul 663, Împăratul bizantin Constant II a luat anumite statui din bronz și ornamente din Roma. Și, probabil, printre aceste opere se număra și statuia lui Traian, din bronz aurit, care se afla în vârful Columnei (dispărută în cursul evului mediu). De asemenea, trebuiesc semnalate o serie de cutremure de pământ devastatoare care au

cadă treptat în ruine. Prețioasele materiale de construcție au fost recuperate pentru a servi la edificarea diferitelor clădiri, iar o bună parte din operele de artă au fost luate pentru a împodobi diverse vile și grădini particulare, devenind astfel colecții private și, mai târziu, de stat. Din păcate, în ziua de azi, din acest faimos și de excepție For nu a rezistat decât Columna lui Traian, restul a ajuns numai ruine (fig. 5).

Fig. 5. Forul lui Traian, Roma:
a) vedere spre Mercati
Traianei; b) vedere spre
resturile colonadei Basilica
Ulpia și Columna lui Traian.

zdruncinat Italia, în diferite perioade, cauzând, în mod sigur, importante distrugeri în Forul lui Traian: în anul 801 (25 sau 30 aprilie) d.Hr., un altul semnalat în anul 1222 (11 ianuarie) la Köln (Cologne) și care a fost simțit până în Italia, un altul în 1348 (25 ianuarie), produs în Carintia (Austria) și care s-a extins până la Roma. La începutul sec. XI o mică biserică a fost amenajată în spațiul bazei Columnei lui Traian; azi este încă vizibilă urma săpată, sub formă de acoperiș, deasupra intrării, distrugând o parte din inscripția antică a acestui monument. În cursul evului mediu distrugerea Forului lui Traian s-a accentuat datorită faptului că o mare parte din prețioasele mărmuri colorate au fost luate pentru a fi utilizate atât la diferite construcții cât și în sculptura contemporană. Columna lui Traian a fost salvată datorită unui decret dat de Senatul roman, datat din 27 martie 1162, care declara, amenințând cu moartea, interzicerea de a deteriora și care prevedea protejarea acestui monument lăsat de Roma imperială orașului sfânt. Această solitudine a fost menținută în continuare pentru Columna lui Traian, dar, din păcate, nu era prevăzută și pentru alte zone ale Forului lui Traian, care au continuat să fie exploatate din ce în ce mai mult, mai ales în sec. XVI, pentru construcția noilor biserici; vezi: Feu A. Nibby, *Itinéraire de Rome et de ses environs*, Rome, 1842, t. I, p. 206; Alexis Perrey, «Mémoire sur les tremblements de terre, le quatrième siècle de l'ère chrétienne jusqu'à nos jours (1843 inclus)», în *Mémoires couronnés et mémoires des savants étrangers*, publicat de l'Académie royale des sciences et belles-lettres, Bruxelles, t. XVIII, 1845, p. 12, 21-22, 23; Salomon Reinach, *La Colonne Trajane*, Paris, 1886; Michael Grant, *Le Forum romain*, Paris, Hachette, 1971, p. 179 et suiv. (IX. La destruction du Forum).

Câteva cuvinte despre noile săpături efectuate în Forul lui Traian (Roma), «noul plan» și noile descoperiri.

În anul 1998 (luna iunie), la Roma, au fost începute noi săpături arheologice⁷ în Forul lui Traian, într-o zonă neexplorată până la această dată (fig. 6). Descoperirile ce au urmat au dus la noi discuții și semne de întrebare în ceea ce privește planul tradițional al acestui For, fiind acceptat până la această dată de majoritatea specialiștilor (fig. 4). Localizarea exactă a Templului⁸ lui Traian și a intrării triumfale⁹ a acestui For a condus la reflexii și analize noi în rândul arheologilor și istoricilor. Deja, înainte de 1998, săpăturile arheologice întreprinse sub conducerea lui R. Meneghini în Forul lui Traian nu au adus rezultatele așteptate, dovedind că în zona unde se credea amplasarea Templului lui Traian, la nord-vest de Columnă, nu sunt urme de templu¹⁰.

Fig. 6. Forul lui Traian (Roma), vedere de ansamblu; în partea dreaptă, pe imagine, între șoselele Via dei Fori Imperiali și Via Alessandrina, se află zona săpăturilor recente, efectuate după anul 1998.

⁷ Aceste săpături arheologice au fost realizate în Forul lui Traian, cu ocazia Jubileului 2000, la Roma. Șantierul arheologic a fost coordonat de Eugenio La Rocca (responsabil cultural la primăria din Roma) și de colaboratorii săi principali, R. Meneghini și R. Santangeli Valenzani; vezi: «Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome», în *Archéologia*, nr. 368, iunie 2000, p. 43-47; E. La Rocca, S. Rizzo, R. Meneghini, R. Santangeli Valenzani, «Fori Imperiali. Relazione preliminare degli scavi eseguiti in occasione del Giubileo del Duemila», în *Römische Mitteilungen*, 108, 2001, p. 171-283.

⁸ Săpăturile arheologice efectuate anterior anului 1998, la nord-vest de Columnă, au scos la iveală fragmente de coloane colosale (diam. aprox. 2 m și 2,12 înălțimea capitelului) monolite de granit și o inscripție dedicatoare Divinului Traian și a Divinei Plotina. Datorită descoperirii acestei inscripții a fost presupus amplasamentul Templului lui Traian, la nord-vest de Columnă; vezi Filippo Coarelli, *Guide archéologique de Rome*, Paris, Hachette, 1994, p. 86; Pierre Gros, «La «militarisation» de l'urbanisme trajanien à la lumière des recherches récentes sur le Forum Traiani», în *Traiano Emperador de Roma*, «L'Erma» di Bretschneider, Roma, 2000, p. 239; pentru locul unde este azi păstrată această inscripție vezi nota 4.

⁹ În planul clasic (tradițional) al Forului lui Traian intrarea monumentală este situată în partea de sud-est, în axul acestui For, în vecinătatea Forului lui August, dar săpăturile din 1998 par să infirmе această ipoteză.

¹⁰ R. Meneghini, «Templum Divi Traiani», în *BCAR* (Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma), 97, 1996, p. 47-88; Pierre Gros, *Op. cit.*, p. 241; vezi și J. E. Packer, J. Burge, «Templum divi Traiani Parthici et Plotinae: a debate with R. Meneghini», în *Journal of Roman Archaeology*, t. 16 (2003), p. 109-136.

De asemenea este important de semnalat că în această zonă a fost descoperit un zid, din perioada lui Traian, situat la nord-vest de Columnă, și care se pare că ar fi constituit limita complexului Forului lui Traian. Concluzia provizorie a arheologilor ar fi aceea că acest zid constituia spatele monumentalei colonade a fațadei Templului (fig. 7). La starea actuală a cunoștințelor imaginea acestui templu este puțin credibilă deoarece profunzimea lui nu putea să fie decât redusă, sau mai degrabă ar putea fi asemănat cu un «*pridvor*» colosal. Iar în ceea ce privește amplasarea intrării monumentale a Forului lui Traian a fost și ea modificată, în urma săpăturilor arheologice începute în anul 1998. Nu i se mai acordă localizarea bine cunoscută, cum am fost obișnuiți să o vedem pe planul tradițional al Forului lui Traian, în partea de sud-est, spre Forul lui August (fig. 4).

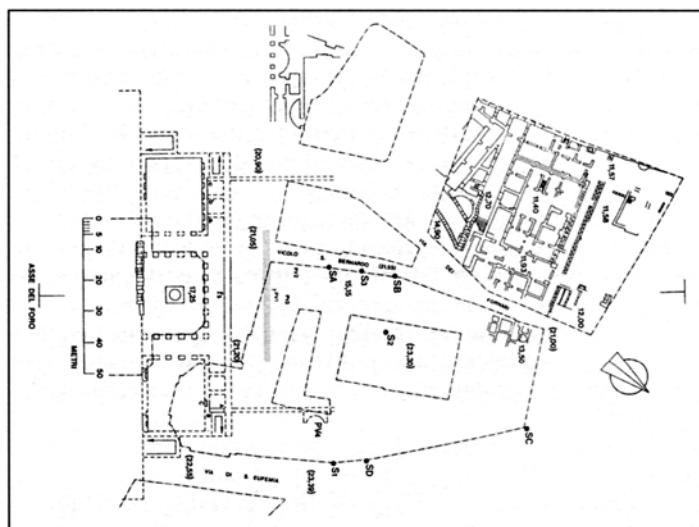

Fig. 7. Elemente planimetrice și arheologice a zonei de la nord-vestul Columnei Forului lui Traian, după săpăturile arheologice recente (Roberto Meneghini).

Acum o nouă ipoteză a fost formulată: acest acces monumental al Forului lui Traian ar fi putut să fie situat, sub forma unei grandioase propilee (*propylaion*), la nord-vest de Columnă, spre *Campus Martius*. Cu alte cuvinte, acest «*pridvor*» colosal, discutat mai sus, ar fi de fapt intrarea monumentală a Forului lui Traian sub aspectul unui imens *propylaeon*. Ce anume concluzie trebuie reținută? Ipotezele formulate mai sus trebuiesc reținute, dar nu sunt definitive. Analize aprofundate și alte descoperiri arheologice pot duce la o concluzie mai certă. În ceea ce privește noua reconstituire a planului Forului lui Traian (fig. 8), observăm că Templul lui Traian¹¹ nu mai figurează, precum nici intrarea monumentală.

¹¹ Probabil că amplasarea exactă a Templului lui Traian se situa în vecinătatea bibliotecilor din Forum, la nord-vest de Columnă. A se vedea în acest sens, Aulu-Gelle, *Les nuits attiques*, livre XI, 17, 1 (text stabilit și tradus de René Marache, Paris, Les Belles Lettres, 1989, t. III, p. 23, și nota nr 1): «*Edicta ueterum praetorum sedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani ...*» («*Comme nous nous trouvions assis dans la bibliothèque du temple de Trajan ...*»).

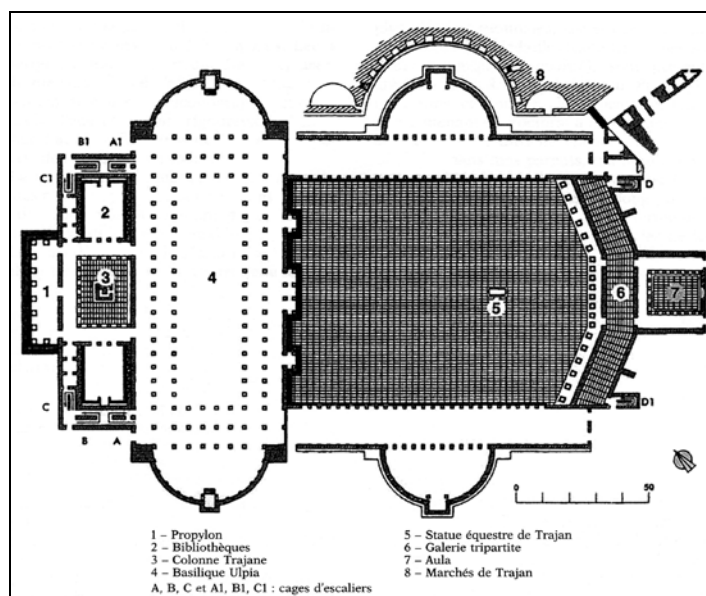

Fig. 8. Noul plan al Forului lui Traian cu modificările de rigoare, ca urmare a recentelor săpături arheologice (după Nathalie de Chaisemartin, *Rome, paysage urbain et idéologie*, Paris, 2003, p. 198).

Dacă ar fi să se accepte ca intrarea principală a Forului lui Traian să fi fost situată la nord-vest de Columnă, dinspre *Campus Martius*, atunci se poate înțelege dificil cum putea avea acces sosirea alaiului triumfal spre spațiul pieței publice a acestui For, din moment ce accesul este propriu-zis barat: de Columnă, de cele două biblioteci și de impunătoarea *Basilica Ulpia*. În același timp este greu de acceptat faptul ca vastul spațiu al pieței Forului lui Traian să nu fi avut intrare monumentală¹². De asemenea un alt aspect trebuie pus în discuție: s-a emis ipoteza că intrarea monumentală era reprezentată prin aceste propilee, discutate mai sus, atunci ce facem cu reprezentarea reală a acestei intrări păstrată pe monedele antice din perioada lui Traian, imagine ce nu corespunde cu propileele, și care nu poate fi ignorată¹³ (fig. 9).

Foarte probabil, continuarea săpăturilor arheologice (în limita posibilităților în spațiul urban actual al Romei) în aria Forului lui Traian, vor lărgi în continuare

¹² În scurta descriere a Forului lui Traian a lui Ammianus Marcellinus (vezi nota 5) se amintește de statuia ecvestră a lui Traian care se găsea în centrul curții de la intrare: «*Traiani equum solum locatum in atrii medio*». Pentru a desemna spațiul pieței Forului lui Traian, autorul antic folosește cuvântul *atrium*. Cum se știe, acest cuvânt *atrium* înseamnă locul, piața, precum și spațiul întâlnit imediat după intrare; Pierre Gros, *op. cit.*, p. 249.

¹³ Câteva imagini stilizate a diferitelor părți arhitecturale din Forul lui Traian au ajuns pînă în zilele noastre datorită reprezentărilor pe monedele din perioada lui Traian. Printre aceste reprezentări figurează și intrarea impozantă a Forului lui Traian, reprezentare acceptată de majoritatea specialiștilor în domeniu ca fiind într-adevar intrarea monumentală a acestui For. Se remarcă, acest acces al Forului lui Traian are o singură deschidere monumentală, și nu trei ca la arcurile de triumf.

analizele și ipotezele plauzibile legate de aceste subiecte discutate mai sus¹⁴. Săpăturile arheologice efectuate în Forul lui Traian (Roma) între anii 1998-2000 au adus la lumina zilei încă trei sculpturi de Daci, dintre care două statui acefale și un cap (fig. 10-12).

Fig. 10. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice recente (1999): fragment de statuie acefală de Dac, din marmura alba, provine de la aticul porticurilor; perioada domniei lui Traian (98-117 d.Hr.); înălțimea aprox. 165 cm, lățimea aprox. 85 cm, grosimea aprox. 54 cm. Inițial statuia avea aprox. 2,60 m.

Fig. 9. Intrarea monumentală a Forului lui Traian reprezentată pe o monedă antică, perioada lui Traian; după Harald Kùthmann și Bernhard Overbeck, *Bauten Roms auf Mùnten und Medaillen*, Verlag Egon Beckenbauer, München, 1973, imagine reprezentată pe copertă.

Bibliografie: Lucrezia Ungaro, *I marmi colorati della Roma imperiale*, 2002, p. 336-337, fig. 35; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 682 (nota 128); catalogul expoziției: *Dacia Avgvsti Provincia*, București, 2006, p. 93.

¹⁴ A se vedea de asemenea: Filippo Coarelli, *Guide archéologique de Rome*, Paris, Hachette, 1994, p. 83-89; James E. Packer, *The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments*, 3 vol., University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1997; Pierre Gros, «La «militarisation» de l'urbanisme trajanien à la lumière des recherches récentes sur le *Forum Traiani*», în *Traiano Emperador de Roma*, «L'Erma» di Bretschneider, Roma, 2000, p. 227-249; Eugenio La Rocca, «Il Foro di Traiano in base alle più recenti ricerche», în *Traiano Emperador de Roma*, «L'Erma» di Bretschneider, Roma, 2000, p. 251-285; R. Meneghini, «Il Foro di Traiano. Ricostruzione architettonica e analisi strutturale», în *MDAI (Rom.Mitt.)*, 108, 2001, p. 245-266; J. E. Packer și J. Burge, «Templum divi Traiani Parthici et Plotinae: a debate with R. Meneghini», în *Journal of Roman Archaeology*, 16 (2003), p. 108-136; Nathalie de Chaisemartin, *Rome, paysage urbain et idéologie*, Paris, Armand Colin, 2003, p. 195-200; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 689-690 (și notele); Antonella Corsaro, «Arhitectura și topografia Forului lui Traian în lumina recentelor săpături arheologice (1998-2006)», în catalogul expoziției: *Dacia Avgvsti Provincia*, București, 2006, p. 35-43; Martin Galinier, *La Colonne Trajane et les Forums impériaux*, Rome, École française de Rome, 2007, p. 2, 167-172, 184-185, 187-190.

Statuile de Daci: scurtă prezentare a reconstituirilor Forului lui Traian, locul exact ocupat de statui în cadrul arhitectural. Păreră ipotetică: numărul estimativ de statui de Daci realizate pentru Forul lui Traian. Numărul considerabil al statuiilor de Daci realizate pentru un spațiu arhitectural bine definit: pentru fațada clădirii *Basilica Ulpia*, pentru porticurile pieței Forului Traian, pentru intrarea monumentală, pentru *Porticus Purpuretica*. Funcționalitatea acestor statui în Forul lui Traian: cariatide funcționale sau nu funcționale, reprezentare a poporului dac. Câteva cuvinte despre statuile de Daci realizate în porfir roșu și despre *PORTICUS PURPURETICA*, situat în acest For, neidentificat încă în ziua de azi.

Fig. 11. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice recente (1998): fragment de statuie acefală de Dac, din marmură albă, provine de la aticul porticurilor; perioada domniei lui Traian (98-117 d.Hr.). Inițial statuia avea aprox. 2,60 m.

Bibliografie: internet: <http://www.traiano.com>; *La Repubblica*, 13 iunie 1999; «Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome», în *Archéologia*, nr. 368 iunie 2000; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 682 (nota 128).

Fig. 12. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice efectuate recent (1999): fragment, cap de Dac, din marmură albă; înălțimea aprox. 38 cm; perioada domniei lui Traian (98-117 d.Hr.).

Bibliografie: internet: <http://www.traiano.com>; *La Repubblica*, 13 iunie 1999; «Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome», în *Archéologia*, nr. 368 iunie 2000; Lucrezia Ungaro, *I marmi colorati della Roma imperiale*, 2002, p. 337-338, fig. 37; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 682 (nota 128); catalogul expoziției: *Dacia Avgvsti Provincia*, București, 2006, p. 92.

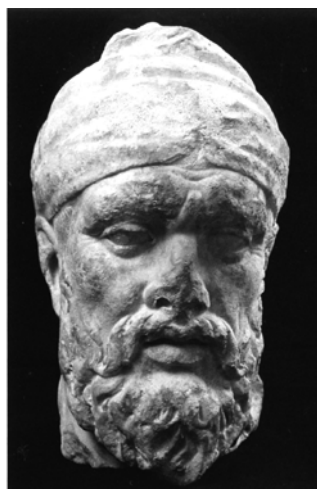

Fig. 13. Reconstituirea Forului lui Traian: fațada părții de sud de la Basilica Ulpia și latura de nord-est a porticului Forului (James E. Packer, *The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments in Brief*, University of California Press, 2001).

După cum arată reconstituirile efectuate ale Forului lui Traian¹⁵ statuile de Daci erau situate la înălțime (fig. 13), deasupra fiecărei coloane de susținere a galeriilor porticurilor și a fațadei de la *Basilica Ulpia*. O primă «problemă» ar fi aceea că înălțimea acestor statui de Daci, găsite până în ziua de azi¹⁶, variază destul de mult între ele, fapt ce nu se poate admite din punct de vedere estetic. După reconstituirile realizate de specialiștii Forului lui Traian, aceste statui ar fi făcut parte într-un cadru arhitectural bine definit, reprezentând cariatide¹⁷ (fig. 13-16). Astfel, înălțimea acestor sculpturi ar fi trebuit să fie, în mod obligatoriu, exact aceeași pentru toate. Aici nu este deloc cazul: înălțimea acestora variază mult de la o statuie la alta.

Plecând de la ideea că măsurătorile înălțimii ar fi fost efectuate cu o precizie suficientă, statuile menționate mai sus ar putea fi clasate în trei categorii:

- cele care au înălțimea de 2,60 m,
- cele care au înălțimea de 3,00 m,
- restul de statui, având înălțimi destul de eterogene care pot fi cuprinse între 2,25-2,53 m și 3,15-3,24 m.

¹⁵ Vezi James E. Packer, *The Forum of Trajan in Rome: a study of the monuments*, 3 vol., 1997, University of California Press, Berkeley Los Angeles London.

¹⁶ Desigur aici sunt puse în discuție numai statuile de Daci descoperite și presupuse ca proveniind din Forul lui Traian.

¹⁷ Cariatidele sunt de două tipuri: funcționale, având principalul rol de element de susținere într-un edificiu, și nefuncționale, îndeplinind rolul de element de înfrumusețare. Statuile discutate mai sus ar putea fi incluse, mai de grabă, în cea de a doua categorie, adăugând că aceste statui, sub formă de false cariatide, au fost realizate pentru a reprezenta poporul dac.

Fig. 14. Reconstituirea unei statui de Dac sub formă de «cariatidă» din Forul lui Traian (după James E. Packer, *Forum of Trajan in Rome. A study of the monuments*, University of California Press, 1997, vol. 2, pl. 34).

găsesc expuse în Muzeul Forului lui Traian, multe fragmente sunt în rezervele acestui For, precum și în alte colecții de stat cât și private din lumea întreaga.

După reconstituirile Forului lui Traian, statuile din primele două categorii pot fi considerate că ar fi făcut parte din acest For, înscrise într-un element arhitectural bine definit; James E. Packer¹⁸, care a întreprins în anul 1972 reconstituirea grafică a Forului lui Traian¹⁹, dă de altfel înălțimea medie a acestor statui de Daci din For, indicând dimensiunile următoare: 2,682 m (pentru colonada porticurilor), 3,084 m (pentru *Basilica Ulpia*). Iar reprezentările statuiilor de Daci din cea de a treia categorie nu pot fi clasate, în complexul Forului lui Traian, în grupul «cariatidelor», din cauza diversității înălțimii lor, precum și din punct de vedere estetic. Se poate presupune că aceste statui, din această categorie, au făcut totuși parte din Forul lui Traian, realizate în perioada lui Traian, precum și în epoci diferite, dar nu se cunoaște locul exact pe care l-au ocupat. O altă ipoteză ar fi: aceste sculpturi provin pur și simplu din alt loc, total diferit de Forul lui Traian. Dintre sculpturile de Daci cunoscute, o mare parte au fost descoperite în acest For în urma săpăturilor arheologice, altele (nu toate) au fost găsite în colecții private și se presupune ca ar provenii tot din Forul lui Traian. Actual, aceste sculpturi se

¹⁸ James E. Packer este profesor la Northwestern University, Department of Classics, Evanston, Illinois (Etats-Unis).

¹⁹ Zone ale Forului lui Traian au fost aduse la lumina zilei în anii 1812-1814 și 1828-1833, dar integralitatea rapoartelor săpăturilor arheologice nu au fost niciodată publicate. Cercetătorii în domeniu au pus de mult timp în evidență rolul său ca model pentru construcțiile și forurile viitoare. Și cu toate acestea, nu se cunoșteau decât aproximativ planurile și volumele, până când în 1972 James E. Packer a întreprins reconstituirea grafică a monumentelor. Noua reconstituire a Forului lui Traian se fondează pe indicațiile planului antic *Forma Urbis*, pe siluetele construcțiilor reproduse pe monedele din perioada lui Traian, pe scurtele descrieri a autorilor antici, precum și pe noul plan elaborat de *Getty Center* și reproducerea la scara 1:1 a fragmentelor prezente încă *in situ*. Pentru reconstituirea grafică a Forului lui Traian vezi: James Packer, Kevin Lee Sarring și Rose Mary Sheldon, «A New Excavation in Trajan's Forum», în *American Journal of Archaeology*, vol. 87, nr. 2, aprilie 1983, p. 165-172; «*Foro Traiano. Contributi per una ricostruzione storica e architettonica*», în *Archeologia Classica*, vol. XLI, 1989, cu contribuțiile următoare: Pensabene P., «*Premessa*», p. 27-32, Milella M., Pensabene P., «*Introduzione storica e quadro architettonico*», p. 33-54, Milella M., «*I ritrovamenti*», p. 55-100, Piazzesi G., «*Gli edifici: ipotesi ricostruttive*», p. 125-214, Ungaro L., Messa L., «*Pannelli con rilievi d'armi dal Foro di Traiano: nota preliminare*», p. 215-236 și Stucchi S., «*Tantis Viribus. L'area della colonna nella concezione generale del Foro di Traiano*», p. 237-291; James E. Packer, «*Trajan's Forum in 1989*» (Review article), în *American Journal of Archaeology*, vol. 96, 1992, p. 151-162; James E. Packer, *Forum of Trajan in Rome. A study of the monuments*, (3 vol.) University of California Press, 1997; *idem*, *The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments in Brief*, University of California Press, 2001.

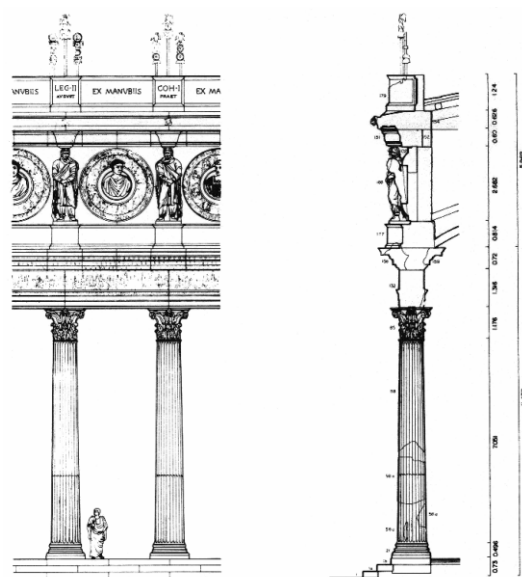

Fig. 15. Forul lui Traian (Roma), detaliu colonadei nord-est a porticului, fațada sud-est. Restituție efectuată cu ajutorul elementelor arhitecturale găsite in situ, repuse în pozițiile lor inițiale. După James E. Packer, «Trajan's Forum in 1989», în, AJA, 96, 1992, p. 158.

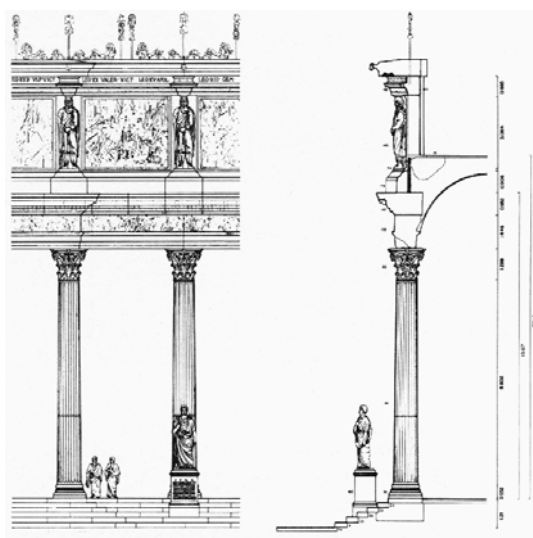

Fig. 16. Basilica Ulpia, detaliu fațadei sud-est, spre Forul lui Traian. Restituție efectuată cu ajutorul elementelor arhitecturale care au fost găsite in situ, repuse în pozițiilor lor inițiale. După James E. Packer, op. cit., 1992, p. 159.

În ceea ce privește numărul aproximativ al statuilor de Daci, se poate formula, în mod plauzibil, suma acestor sculpturi, dar numai pentru cele care ocupau un loc destul de bine definit, adică într-un ordin arhitectural, ca false cariatide: în cadrul părții superioare a porticurilor care înconjurau aria pieței Forului lui Traian, pe partea sud-est a fațadei *Basilica Ulpia* (fig. 13, 17), deasupra coloanelor intrării monumentale reprezentată pe monedele antice din perioada lui Traian (fig. 9) și din *Porticus Purpuretica*. Este dificil de susținut și de dat un număr relativ de statui de Daci în afara celor reprezentate ca false cariatide. Desigur, se poate presupune că din acest număr de statui de Daci ar fi putut fi plasate și în alte părți ale Forului lui Traian, cum ar fi de exemplu: sculpturi de Daci plasate în nișe, între coloanele intrării monumentale (fig. 9), ori în nișele porticurilor, sau în alte amplasamente din acest For. După cum se poate susține pe planul Forului lui Traian aceste statui de Daci erau plasate în jurul pieței acestui For. Acel faimos *Porticus Purpuretica*, menționat în Antichitate²⁰, este presupus ca ar fi existat, la Nord-Vest, în zona Columnei și a celor două biblioteci, nedemonstrat, până azi, din punct de vedere arheologic.

După planul clasic (fig. 4), tradițional, al Forului lui Traian, numărul coloanelor porticurilor fiind mai redus, statuile Dacilor apar și ele mai reduse²¹,

²⁰ *Porticus Purpuretica*: Giovanni Battista De Rossi, în *Bulletino di Archeologia Cristiana, seconda serie, anno quinto*, 2, 1874-75, p. 50, n. 9; CIL, 1876, t. VI, nr. 222: «COLVMNIS PVRPVRITICIS»; CIL, 1899, t. XV, nr. 7191: «in foro Traiani in purpuretica»; Paul Allard, «Colliers d'esclaves», în *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris, 1914, t. III, p. 2146, nr. 13: «TENE ME NE FVGIAM ET REVOCA ME IN FORO TRAIANI IN PVRPVRITICA AD PASCASIVM DOMINVM MEVM» (inscripție pe spatele unei monede din timpul lui Constantin); Samuel Ball Platner și Thomas Ashby, *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Londra, 1929, p. 239; Richard Delbrueck, *Antike Porphywerke*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 49, 135; Maria Luisa Lucci, «Il porfido nell'antichità», în *Archeologia Classica*, vol. XVI, 1964, p. 246; Nicolae Sabău, «Trei statui din porfir, reprezentând daci, la Florența», în *Apulum*, t. XIV, 1976, p. 491; Marina Milella – Patrizio Pensabene, «Introduzione storica e quadro architettonico», în *Archeologia Classica*, vol. XLI, 1989, p. 50; Gioia Piazzesi, «Gli edifici: ipotesi ricostruttive», în *Archeologia Classica*, vol. XLI, 1989, p. 138; *Histoire Auguste - les empereurs romains des Ier et IIIe siècles*, Probus II.1, p. 1072-1075: «II. 1. Pentru a nu dezamăgi prietenia ta care îmi este atât de scumpă [eu îți voi spune că] am întrebuințat în mod esențial cărțile de la biblioteca Ulpia, care se găsește în zilele noastre la termele lui Dioclețian, ca și cele din palatul lui Tiberiu; de asemenea am consultat registrele scribilor porticului de porfir, fără să uit actele Senatului și poporului.», ediție bilingvă, latină-franceză, traducere din latină de André Chastagnol, ed. stabilită de A. Chastagnol, Paris, 1994; E. Papi, «Forum Traiani: Porticus Porphyretica», în *Lexicon Topographicum Urbis Romae*, vol. nr. 2 (D-G), 1995, p. 356; Lucrezia Ungaro, «I Daci dal Foro di Traiano», în *I marmi colorati della Roma imperiale*, 2002, p. 132-133; *Porphyre: La pierre pourpre, des Ptolémées à Bonaparte*, Philippe Malgouyres, Clément Blanc-Riehl, Editions de la Réunion des musées nationaux, Paris, 2003, p. 50; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 470, 681, 690; Martin Galinier, *La Colonne Trajane et les Forums impériaux*, Rome, École française de Rome, 2007, p. 193.

²¹ Numărul ipotetic al statuilor de Daci după planul «vechi» al Forului lui Traian: *Basilica Ulpia*, pe fațada sud-est, spre vastul perimetru al acestui For: 16 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 2 statui (la unghiuri, unde aticul fațadei de la *Basilica Ulpia* se întâlnește cu aticurile celor două porticuri); se poate presupune că nu puteau lipsi statui în aceste locuri, pentru considerente estetice; porticul nord-est (fațada spre interior), 21 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 1 statuie (la unghiul de întâlnire dintre aticul porticului nord-est cu galeria sud-est a Forului lui Traian); porticul sud-vest, simetric cu cel nord-est (fațada spre interior), 21 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 1 statuie (la unghiul de întâlnire dintre aticul porticului sud-vest cu galeria sud-est a Forului lui Traian); aticul galeriei sud-est (fațada spre interior), 12 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 8 statui pe aticul intrării monumentale (despre controversata intrare monumentală a acestui For a se vedea comentariile de mai sus) reprezentată pe monedele din timpul lui Traian (pe planul clasic se pot deduce 8 statui de Daci, 4 spre interiorul Forului lui Traian + 4 la exterior).

deasupra fiecărei coloane, așa cum se pot vedea pe restituirile și reconstituirile grafice (fig. 15-16). Dar, în urma elaborării noului plan al Forului lui Traian (fig. 8), ca urmare a recentelor săpături arheologice (a se vedea mai sus), amplasarea numărului de coloane de susținere a porticurilor apar mai multe, și deci numărul statuiilor de Daci este mai mare:

Fațada sud-est de la <i>Basilica Ulpia</i> :	: 16 + 2 statui de Daci (cele presupuse la colțuri, din motive estetice); pentru mai multe detalii vezi și nota 21.
Aticul porticului nord-est (fațada int.)	: 25 statui de Daci + încă 2 statui la colțuri.
Galeria tripartită sud-est (fațada int.)	: 20 de statui la nivelul aticului spre curtea interioară.
Aticul porticului sud-vest (fațada int.)	: 25 statui de Daci + încă 2 statui la colțuri.

Total : 86 + 6 statui de Daci la colțuri, existența lor aici este discutată ca fiind mai puțin probabilă. Deci 86 statui «sigure», iar 92 sunt discutabile.

+ : 5 (sau 7, vezi nota 21) statui de Daci din porfir roșu-vișiniu, găsite până în ziua de azi, care ar provenii tot din Forul lui Traian, din *Porticus Purpuretica*, menționat în Antichitate, spațiu arhitectural care nu a fost încă identificat exact unde se afla (vezi nota 20). Câte statui de Daci ar fi făcut parte în acest portic din porfir roșu nu se știe, și probabil că nu se va ști niciodată; la această sumă se ia în considerație numărul existent de statui de Daci din porfir roșu-vișiniu, care au fost găsite până acum.

Deci un total aproximativ de: : 86 (sau 92) + 5 (sau 7) = 91 (sau 99) de statui de Daci, în Forul lui Traian, unde se presupune amplasamentul lor exact, la nivelul aticelor. Iar restul de statui care au dimensiuni total diferite de cele discutate mai sus, nu pot fi plasate tot în această categorie de «cariatide».

Deci până acum avem un total aproximativ de statui de Daci de 78 + 4 (cele de la unghiuri, discutate mai sus): 78 până la «82» de reprezentări. La acest total ar trebui adăugate și reprezentările de Daci din porfir roșu-vișiniu care se pot presupune că ar fi făcut parte din amintitul *porticus purpuretica* din Forul lui Traian (vezi nota 20); din numărul inițial necunoscut de statui de Daci din porfir roșu-vișiniu au mai rămas 5: două se află la Muzeul Luvru iar celelalte trei se află la Florența (două în parcul Boboli iar cea de a treia la Muzeul *Laboratorio delle pietre dure*); la aceste statui de Daci din porfir roșu-vișiniu trebuie menționate încă două statui de Daci, pierdute sau distruse: fragmentul statuii de Daci din porfir roșu-vișiniu, de la *Laboratorio delle pietre dure*, împreună cu un altul foarte asemănător, se găsea încă cu «Lupoica» de la Galeria *Uffizi*, într-o rezervă, printre materiale brute, în vederea de a fi reutilizate. În ceea ce privește originea sa, putem să ne referim la informația lui Zobi, cum că în 1597, marele Duc *Fernando I*, aduse de la Roma 350 de piese din porfir, fragmente de opere antice, pentru decorarea Capelei Prinților. Cu toate acestea trebuie notat că ieșirile din Roma a materialelor prețioase erau destul de frecvente între mijlocul sec. XVI și până în cel de-al XVIII; mari cantități de porfir și de serpentin sunt menționate în inventarele din anul 1553. Pentru a doua mențiune referitoare la un alt fragment de statuie de Daci, din același material, probabil pierdut, vezi Lucrezia Ungaro, «I Daci dal Foro di Traiano», în catalogul expoziției *I marmi colorati*, 2002, p. 132: «esemplari in porfido... un esemplare di proprietà di un commerciante ma poi smarrito...» (exemplare din porfir ... un exemplar a făcut parte din proprietatea unui comerciant, ca pe urma sa se piardă); Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 681 (nota 117). Deci la acest total (arătat mai sus) de statui de Daci se poate adăuga și cele de porfir: 78 (sau «82») + 5 (sau «7»), statuile de Daci din porfir, pentru un total de 83 (sau «89») de statui de Daci «cariatide». Reamintesc, cifrele-totale puse în paranteză și între ghilimele au fost prezentate în acest mod pentru a sublinia aprecierea ipotetică și variabilă a acestor statui, deci mai puțin sigure decât totalul nepus între ghilimele.

Din alte estimări și variațiuni²², la diferiți autori, în ceea ce privește numărul statuiilor de Daci din Forul lui Traian, reies următoarele:

- pe fațada de la Basilica lui Traian: 15 statui de Daci
- în jurul Forului pe trei laturi, la aticul porticurilor: 60 de statui de Daci
- deci un total de 75 de statui de Daci²³
- după alte ipoteze²⁴ un total de 82 de statui de Daci pentru Forul lui Traian.

Fig. 17. Monedă din perioada lui Traian: fațada, intrarea principală de la Basilica Ulpia¹; după Richard Stoll, *Architektur auf römischen Münzen*, Trier, 2000, p. 43, fig. 65.

În urma reconstituirilor efectuate a monumentelor Forului lui Traian, se poate considera că din numărul total inițial al statuiilor de Daci care își găseau oarecum amplasamentul logic în acest For, precum și din cele care nu intrau în această categorie, multe din ele au fost pierdute, unele au fost distruse, să spunem, în mod natural (cutremure, degradarea forului, etc.), despre altele se poate afirma că au fost efectiv sparte în mod voit²⁵, cum avem destule exemple în acest sens (fig. 18 a-f); de asemenea se poate adăuga și faptul că, alte statui de Daci sunt probabil ignorate, aflându-se actual prin colecții private (nemaivând informații despre ele), sau altele «așteaptă» în continuare săpăturile arheologice pentru a fi scoase la lumina zilei²⁶.

Aceste statui anunțate mai sus la fig. 18, se admite din ce în ce mai mult de a fi susceptibile că au fost sparte în mod deliberat de mâna omului pentru a fi reutilizate, de exemplu, ca material de construcție, la decorare (în cazul statuii de porfir roșu, vezi fig. 18 a), sau ca material în sculptură. Văzute de aproape aceste opere antice par într-adevăr lovite în mod voit de un corp metalic pentru a fi sparte. Acest lucru se vede foarte clar pe capul de Dac păstrat la Muzeul Termelor din Roma (fig. 18 d). El prezintă urme de ciocan și de daltă care se pot remarca foarte bine în zona ochilor,

²² Jutta Pinkerneil, *Studien zu den Trajanischen Dakendarstellungen*, Freiburg, 1983, p. 217-218, precum și tabloul explicativ de la nota 594 (p. 282); la acest autor estimarea numărului statuiilor de Daci variază în funcție de numărul coloanelor, de la 21 până la 30 pentru fiecare latură a Forului lui Traian.

²³ Lucrezia Ungaro, «I Daci», în *Bulletino della Commissione Archeologica Comunale di Roma*, XCV, 2, 1993, p. 146 și nota 32.

²⁴ Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 687.

²⁵ Vezi mai sus nota 21: informațiile lui Zobi referitoare la distrugerea statuiilor antice pentru a fi reutilizate la diferite construcții și sculpturi contemporane secolelor 16-18. Este de necrezut faptul și paradoxal în același timp, că în plină perioadă a Renașterii (renașterea artei și a culturii antice greco-latine) italiene, precum și în cea a Barocului, distrugerea vestigiilor monumentelor Romei ia o atât de mare amploare încât se ajunge până a se sfârâma pentru a se transforma în var, chiar o parte din vestigiile antice; vezi în acest sens Michael Grant, *Le Forum romain*, p. 188.

²⁶ Încă zone din Forul lui Traian nu au fost săpate arheologic niciodată, cum sunt porțiunile ce se găsesc sub șoselele *Via dei Fori Imperiali* și *Via Alessandrina*.

sprâncenelor, frunții. Este evident, această sculptură era prevăzută pentru a fi sfărâmată, distrusă. Din fericire, această operă a ajuns totuși, în starea care se află, să fie salvată de o mână necunoscută.

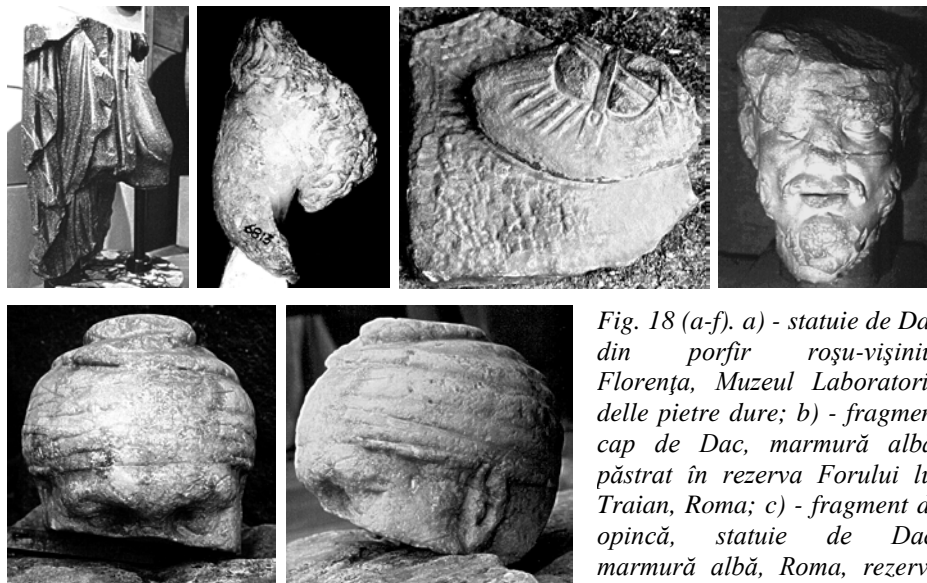

Fig. 18 (a-f). a) - statuie de Dac din porfir roșu-vișiniu, Florența, Muzeul Laboratorio delle pietre dure; b) - fragment cap de Dac, marmură albă, păstrat în rezerva Forului lui Traian, Roma; c) - fragment de opincă, statuie de Dac, marmură albă, Roma, rezerva Forului lui Traian; d) - cap de

Dac, marmură albă, Roma, Muzeul Termelor (la rezervă); e-f) – cap de Dac, marmură albă, Roma, Porticus Octaviae, Fornici del teatro del Marcello (la rezervă).

Dar să revenim din nou la discuția începută mai înainte în legătură cu seria de statui de Daci ale căror dimensiuni diferă față de cele din categoria «cariatidelor». Aceste statui nu pot să facă parte din seria acestora, deoarece nu intră în seria celor cu dimensiuni de 2,60 și 3,00 m, adică spațiului determinat includerii acestora în arhitectura aticului de la *Basilica Ulpia* și aticurilor porticurilor din piața forului, fiind de dimensiuni diferite, precum și din punctul de vedere al esteticului, și deci nu puteau fi puse la rând cu cele din categoria celor care au înălțimile amintite mai sus. Aceste statui de Daci, probabil că au făcut parte din Forul lui Traian, dar amplasarea exactă nu a fost identificată (de exemplu în nișele²⁷ cu statui care apar pe monedele romane cu Forul, din perioada lui Traian, vezi fig. 9). În continuare, putem considera că o parte din această categorie de statui de Daci, care au, cum am spus, dimensiuni și stiluri diferite, au fost realizate în perioade diferite, posterioare celor sculptate în perioada lui Traian pentru forul său, și nu în mod obligatoriu pentru acest amplasament. Nu ar fi prea dificil de imaginat ca statui de Daci să fi fost realizate și pentru «împodobirea» vilelor, în primul rând, pentru împăratul Traian, precum și pentru marile personalități romane. Prezentându-se astfel lucrurile, se poate explica în mod plauzibil această diversitate de dimensiuni și stiluri (epoci diferite) la aceste statui discutate mai sus.

²⁷ Le diversși autori se acceptă prezența Dacilor reprezentați în nișe; vezi A. S. Stefan, *op. cit.*, p. 690, n. 173.

Fig. 19. Figuri de Daci reprezentate pe Columna lui Traian (Roma) și în arta statuară; aceste opere (statui) sunt păstrate: a-b) Florența, Giardino di Boboli; c) Berlin, Staatliche Museen; d-e) Muzeul Vaticanului; f) Madrid, Museo del Prado; g) Muzeul Vaticanului, sala Braccio Nuovo; h) Roma, Museo Canonica; i) Roma, colecția Torlonia.

Pe urmă, nu trebuie să ignorem și statuile de copii de Daci (fete și băieți), o parte găsită în forum, altele nu se știe (se presupune că provin ca și celelalte, tot din Forul lui Traian), și unde erau situate în forum (fig. 20). Astfel, în ceea ce privește multitudinea de statui de Daci din Forul lui Traian, se poate pune în continuare întrebarea: unde erau locurile lor exacte în complexul acestui For?

De asemenea, studiate cu atenție chipurile acestor reprezentări de Daci, observăm că nu sunt redată la fel, în mod stereotip, așa cum sunt de exemplu reprezentate divinitățile antice. Deci, aceste «portrete» au fost luate după viu, după modele reale, cu alte cuvinte Dacii, sau prizonierii Daci au servit de model pentru figurile de pe Columnă și statui (fig. 19).

Subliniem în continuare: aceste opere constituie adevărate lecții de sculptură și reprezentare realistă a unui personaj. Artiștii romani au redat în mod magistral aspectul fizic exterior cât și interiorul psihic al fiecărui Dac.

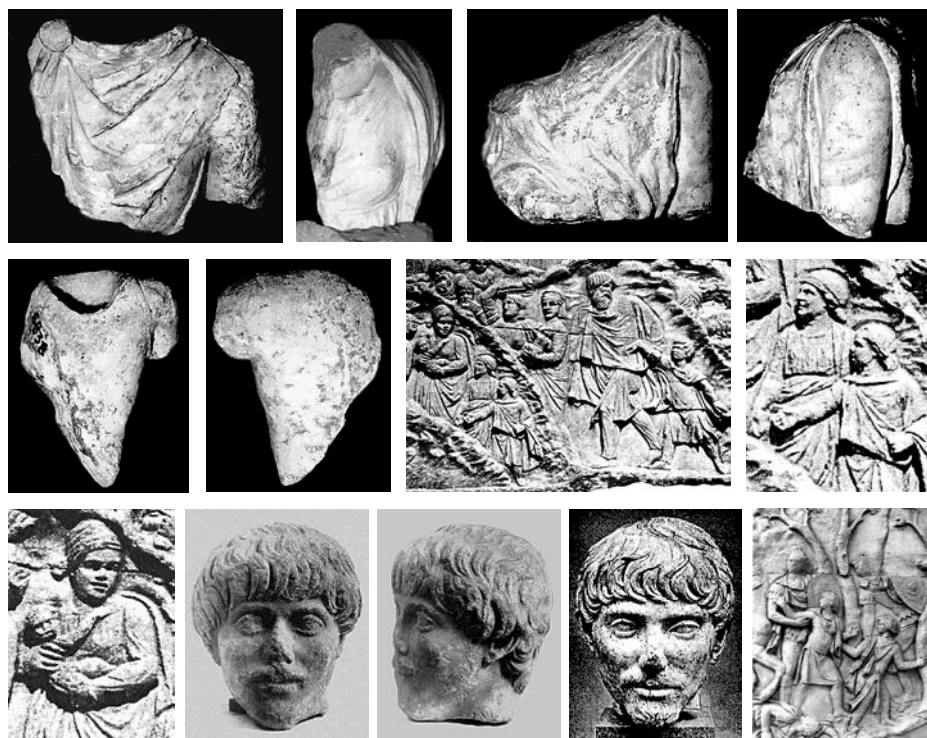

Fig. 20. a-f) Roma, fragmente de statuete de copii de «Barbari» găsite și păstrate în rezervele Forului lui Traian; g-i) Roma, copii de Daci reprezentați în scenele Columnei lui Traian; j-l) capete de copii de «Barbari» păstrate la Muzeul Vaticanului și la New York, Metropolitan Museum; m) Columna lui Traian, copii de Daci din familia regală capturați de soldații romani.

Aceste sculpturi de copii «barbari», găsite în Forul lui Trajan precum și altele a căror proveniență este susceptibilă de a fi tot din acest For, și care după toate probabilitățile reprezintă copii de nobili Daci, din familia regelui Decebal. Poate fi dedus, în mod plauzibil, că aceste reprezentări de copii de «Barbari» propuși ca fiind copii de Daci, nu puteau fi realizate pentru forul lui Traian la Roma decât dacă proveneau din linia regală a lui Decebal. Nu se poate imagina ca Romanii să fi reprezentat copii de Daci, alții decât copii de nobili din familia regelui dac.

În continuare prezint, pe scurt, singurul personaj dac reprezentat în sculptura statuară romană de mai multe ori. Din numărul impresionant de statui de Daci studiate câteva mi-au atras atenția în mod deosebit, pentru marea lor asemănare între ele. Aceste statui de Daci le-am propuse ca reprezentând aceeași persoană, ca fiind, probabil, regele Decebal (fig. 21). Logic, artiștii romani nu puteau să reprezinte în sculptură un Dac oarecare, de mai multe ori, ci o persoană foarte importantă din rândul lor. Nu mai intru în detalii, acest subiect a fost analizat și dezvoltat în lucrări precedente²⁸.

Fig. 21. «Portrete» de nobili Daci propuse ca reprezentând, de fapt, una și aceeași persoană, regele Decebal; a) Roma, Columna lui Traian, «scena» XXIV, bătălia de la Tapae; b) Roma, Muzeul Vaticanului, sala Braccio Nuovo; c) Florența, Giardino di Boboli; d) Florența, Museo dell'Opera di Santa Maria del Fiore.

În concluzie:

Cu ce scop au fost realizate aceste statui de Daci («simplă» propagandă politico-militară)? În Forul lui Traian a fost realizat un adevărat «program» iconografic. De ce Romanii au executat acest program iconografic imens dedicat poporului dac? Este un alt subiect.

Se va încerca a se da răspuns la aceste întrebări într-un articol viitor.

Notăm numai:

Încercând de a justifica numărul impresionant de statui de Daci, realizate de artiștii romani pentru Forul lui Traian, ideea poate fi avansată că aceste sculpturi ar fi, un nobil «omagi» dedicat de către Romani celui mai puternic adversar al lor. Mai multe argumente au fost invocate pentru susținerea acestei afirmații: respectul, chiar admirația, resimțită de Traian în ceea ce privește războinicii Daci, cum atestă de

²⁸ Leonard Velcescu, *Dacii în sculptura romană. Studiu de iconografie antică*, teză de doctorat, în curs de apariție (2008); de același autor, pentru mai multe detalii despre «portretele» lui Decebal, vezi de asemenea articolele, «"Reprezentări" statuare ale regelui Decebal», în *Dava*, nr. 1, octombrie, 2000, pe internet, <http://www.iatp.md/dava> și «Représentations statuarires du roi Décébale», în *SCIVA*, t. 58, 2007.

asemenea numărul mare de legiuni romane compuse numai din soldați daci, precum și aurul dacilor, luat ca pradă de război, care a contribuit în mod esențial la redresarea economică a Imperiului roman.

Acest popor de războinici «redutabili», care, fusese foarte greu învins de Romani, dădu atîția militari de valoare în legiunile Imperiului, nu putea fi ignorat de iconografia antică romană. Dacă se adaugă acestui fapt importanta pradă de război adusă de Romani din Dacia, incomensurabilele bogății care au «salvat» în mod practic Imperiul roman de la dezastru economic, se înțelege pentru ce Romanii au fost atît de «recunoscători» față de cei pe care îi învinseseră. Se poate deci considera că împăratul Traian a dedicat oarecum acest monument important (Forul) de asemenea și Dacilor.

Marea calitate a sculpturilor din perioada lui Traian caracterizează aceste statui de Daci, realizate în momentul când arta «portretistică» romană se găsea în punctul ei culminant, la apogeu, adică imaginea umană a fost transpusă în piatră la un înalt grad artistic.

Aceste studii iconografice au ca rol de a situa mai bine aceste reprezentări de Daci, realizate de artiștii romani, în timpul domniei lui Traian, de a sublinia importanța acestor sculpturi și de a fi studiate la adevărata lor valoare.

DISCUSSION SUR QUELQUES "PROBLÈMES" CONCERNANT LES STATUES DE DACES DU FORUM DE TRAJAN, À ROME

Résumé

Dans cet article l'auteur veut mettre en évidence quelques observations sur les nombreuses statues monumentales de Daces, réalisées par les Romains, sous le règne de l'empereur Trajan (98-117 ap. J.-C.), pour le Forum de Trajan, à Rome. Plus précisément ces sculptures ont été faites à la suite des guerres menées par Trajan contre la Dacie, en 101-102 et 105-106 ap. J.-C.

Cet ensemble de statues posent une série de «problèmes», et l'auteur essaye de répondre à toutes ces questions d'une manière pertinente:

- quelques exemples de statues de Daces réalisées par les artistes romains pour le Forum de Trajan;
- la place exacte et la fonction occupée dans le Forum par ces statues;
- la variété des dimensions de ces sculptures et leurs styles;
- discussions et analyses sur les nouvelles fouilles archéologiques effectuées dans ce Forum, à partir de l'année 1998;
- les différences entre le plan ancien, classique, du Forum de Trajan et le nouveau plan, avec les nouvelles modifications;
- les nouvelles découvertes: trois nouvelles statues de Daces;
- le nombre approximatif de statue de Daces réalisées pour ce Forum;
- les reconstitutions effectuées par les Américains;
- la haute qualité artistique de ces statues pour les «portraits» de Daces;
- l'«identification» du roi des Daces, Décébale dans la statuaire.

Les Romains n'ont jamais réalisé, jusqu'ici, tant de statues de «Barbares». On peut affirmer que, plus que le Gaulois, le Germain, le Parthe, ou autres «Barbares», le Dace eut une place privilégiée dans l'art romain et au cœur de Rome (le Forum de Trajan). Le peuple dace a été, on peut dire, glorifié d'une manière sans précédent par les Romains, au point de donner l'impression d'une «sympathie» ou «admiration» tout à fait à part envers ce peuple.

ISTORIE MEDIEVALĂ

BASARAB I ȘI CONTRIBUȚIA SA LA CONSOLIDAREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI*

NICOLAE CONSTANTINESCU**

Țara Românească era deja o realitate politică în geografia Europei de sud-est a anului 1300 - un corolar pe plan suprastructural al procesului de unificare sesizabil în veacul al XIII-lea în sânul formațiunilor teritoriale de rang voievodal (ele însele, de reținut, constituite din vechime prin voința electivă a stăpânilor de pământ, a *cnejilor* - clasa dominantă feudală în devenirea ei istorică)¹. A fost așadar un proces intern, de durată, precipitat totuși spre finalul veacului amintit, căci conjunctura relațiilor internaționale din centrul și sud-estul continentului s-a dovedit a fi atunci favorabilă românilor de la sud de Carpați². Focarul genezei statale se localizează la Argeș³, unde rezida de altfel (în *Curtea Veche*, v. nota preliminară) voievodul-unificator, recunoscut de ceilalți de o seamă cu el ca *Mare Voievod*; personaj învăluit însă în umbră, fapt care a încurajat mai târziu (în secolele XVI-XVII) țesătura tradiției istorice muntenești despre „Negru Vodă” și „Radu Negru”, ca fondator al statului⁴, în realitate fiind vorba de *Tihomir* (v. infra).

* Din partea de interpretări istorice (respectiv cap. VII, *Mari voievozi din veacul al XIV-lea și opera lor*, 1. *Rolul istoric al lui Basarab I*) a lucrării noastre, *Curtea de Argeș (1200-1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984 - în al cărei sumar inițial a fost inclus și conținutul articolului de față, dar care, din motive ce nu interesează aici, nu a văzut lumina tiparului (v. infra, n. 4).

** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

¹ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964, p. 29 (distincția cnezat-voievodat), 66 („Cnejii ca nobilime prestatală”); idem, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 169, 179 și urm., 292 și urm., 309 și urm. Cf. C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1974, p. 267-268. De reținut și opinia lui N. Iorga, *Istoria românilor*, III (*Cititorii*), București, 1937, p. 172 („Ca ordine internă, în țara care acum s-a întemeiat solid, osebiria de clase nu e încă netedă, cu atât mai puțin profundă”).

² Vezi articolele din 1962, 1967 ș.a. ale Mariei Holban, reunite în volumul *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981 - cu atente analize pe baza izvoarelor scrise; cf. Sergiu Iosipescu, în vol. *Constituirea statelor feudale românești [= CSFR]*, București, 1980, p. 41 și urm. În ceea ce ne privește, am înfățișat unele interpretări istorice în articolul din *RdI*, 34, 1981, p. 681-701.

³ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 268-270; cf. Șt. Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I «Întemeietorul» până la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 28-30. v. infra, n. 21.

⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 163. Recenta încercare a lui N. Stoicescu de a pune lucrurile la punct (v. *CSFR*, 1980, p. 97-164) este neconvingătoare, în pofida bogatei bibliografii folosite - v. critica lui Șt. S. Gorovei, în „AIIAI”, XX, 1983, p. 89-105. În problema datelor tradiției istorice muntenești, punctul nostru de vedere a fost exprimat în cap. VI (*Repere istorice înainte de anul 1300. De la «țări» la Țara Românească*) din partea de interpretări istorice menționată (supra, n. preliminară) - v. și *Curtea de Argeș* (1984), p. 11 și urm.

Noul stat feudal - o contribuție românească la însăși construcția politică a Europei medievale - sau, ca să respectăm oglinda izvoarelor: *terra Transalpina*, *Ungrovlahia* („Vlahia dinspre unguri“), *Walachia* etc., a trebuit să parcurgă în mod necesar etape de acumulări și experiențe pe planuri multiple în direcția consolidării mecanismului complex al vieții de stat organizate și în primul rând să se apere de pericolul extern. În această ultimă privință, un moment cardinal se situează în anul 1330, în domnia voievodului Basarab I - considerat și el ca întemeietor al Țării Românești; de fapt, a fost *un continuator* și vom încerca să definim aici rolul său în consolidarea statului feudal muntean, înfățișând desfășurările care au precedat sau au însoțit momentul istoric din 1330, unele cunoscute, altele reclamând clarificări, dacă nu chiar nuanțări interpretative, - doar în măsura posibilului, firește, date fiind lacunele numeroase din baza documentară de care dispunem. În orice caz, nu este vorba aici de o istorie a Țării Românești în primele sale decenii de existență ci, mai degrabă, de o încercare de a sistematiza puncte de vedere exprimate în istoriografie, riscând totodată și opinii personale. De la sine înțeles, chiar dacă întâmpină rezistență (de rutină) în receptarea lor datele investigației noastre arheologice de la Curtea de Argeș vor fi ancorate planului interpretativ de aici, întrucât se raportează direct și fără dubii la dimensionarea memorabilului moment istoric din 1330, la urmările sale, la personalitatea voievodului Basarab I.

1. Începuturile domniei lui Basarab I. Opțiuni politice

Un fiu de voievod român. Basarab - sau *Basaraba*⁵ - era fiul lui Tihomir, astfel preciza un prețios document angevin într-o vreme când cel dintâi era denunțat ca „infidelis Olacus noster“, izvor de care ne ocupăm în § 2 (*infra*, n. 44). Dacă este acceptabil scenariul istoric propus pentru finalul veacului XIII, în textura acestuia trebuie să facem loc unui eveniment familial petrecut în casa voievodală de la Argeș, în *Curtea Veche* de acolo, stăpânită de Tihomir [voievod]: prin 1280 sau în jurul acestui reper cronologic a văzut lumina zilei viitorul cărmuitor al Țării Românești. Oricum, Basarab s-a născut cu cel puțin un deceniu înainte de 1300, afirmație care se verifică, documentar, pe două căi. Prima ține seama de faptul că Basarab era deja în fruntea țării sale în anii '20 ai veacului XIV și că, în 1351-52 (rotund: 1352), se stinge din viață la Câmpulung, cu siguranță la o vârstă destul de înaintată. A doua privește însăși familia lui Basarab: fiica sa, Teodora, se căsătorise cu Ivan Alexandru *înainte* ca acesta să fie proclamat țar la Tîrnovo (1331); întrucât mai știm că întâiul născut din această căsnicie a fost Mihail Asen (desemnat succesor al țarului, dar care a murit de timpuriu, în 1355), și că vlăstarul româno-bulgar avea în 1338 vârsta de 15 ani⁶ - însemna că țărița îl adusese pe lume în anul 1323 și că ea însăși, pentru a fi nubilă la această dată, trebuia să se nască nu mai târziu de anii 1305-1308. În scurt, admitând acest canevas cronologic - ar mai rezulta că Basarab era cam de aceeași vârstă cu acela care va fi

⁵ *Infra*, n. 9.

⁶ Gregoras, *Byzantina Historia*, ed. Bonn, I (1829), p. 546. Cf. Al. Burmov, *Izbrani proizvodenija*, I, Sofia, 1968, p. 290 (cu semnificative, totuși, tăceri).

chemat pe tronul Ungariei: Carol Robert de Anjou, născut în anul 1288, potrivit *Cronicii Pictate*⁷.

Succesor în domnie: de când anume? Și în această privință, penuria documentară ne obligă la reconstituiri ipotetice, de lucru, căci au rămas cu totul obscure împrejurările și data dispariției „domnului necunoscut” al anului 1300, de care amintește N. Iorga în ultima sa sinteză (semnificativ, totuși, savantul vorbea cândva de „Basarab, fiul necunoscutului «Thocomerius»”) ⁸ [subl. ns.]. Altminteri, opinia că Basarab a preluat scaunul domnesc de la părintele său este de mult acceptată în istoriografia românească (în pofida incongruențelor care au dominat o vreme aspectul onomastic, propriu-zis, al acestei succesiuni)⁹. Când s-a putut petrece transmiterea tronului voievodal al Țării Românești?

În general, istoricii au pornit de la reperul cronologic sigur: menționarea lui Basarab I în anul 1324 (v. infra), ceea ce înseamnă că el era domn înainte de această dată. Astăzi, după publicarea unor documente angevine necunoscute vechii istoriografiei, putem afirma: voievodul se afla în fruntea țării transalpine în anii 1319-1321, oricum înainte de 29 oct. 1321 - astfel rezultă din datele care privesc *problema Mehădiei*, asupra căreia trebuie să stăruim încă de pe acum, deoarece este în strânsă legătură nu numai cu debutul domniei lui Basarab I, ci și cu fluxul relațiilor sale cu regele angevin, în parte chiar cu ansamblul situației politice din Peninsula Balcanică premergătoare momentului 1330.

Astfel, dintr-o diplomă datată 16 martie 1322 aflăm că Dionisie Széchy, pe atunci „castelan de Jdioara și de Mehădia”, era răsplătit de regele Carol Robert pentru felurite merite - între altele, el dând dovada de vitejie în războiul purtat împotriva lui „Uroș, răposatul rege schismatic al Rasciei [Vrosius quondam rex scismaticus Rascie]”¹⁰, fiind vorba așadar de conflictul sârbo-ungar despre care știm că a avut loc în anul 1319 (ca o prelungire, de fapt, a unor alte conflicte locale - rebeliuni etc. - de după anul 1312)¹¹. Mai târziu, la 27 martie 1329, o nouă diplomă regală acordată aceluiasi Dionisie (atât de amestecat în evenimentele de care ne ocupăm aici) relua, în transumpt, diploma din 1322 și adăuga acest amănunt: „Și, în sfârșit, când l-am pus pe acest magistru Dionisie [...] (mai mare) peste cetatea noastră numită Mehădia, aflată la

⁷ G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor* [=IIR], XI, București, 1937, p. 100, 224; v. și ed. Szentpétery Imre, *SRH-I* (1937, Al. Domanovszky), p. 195.

⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 152, 154; idem, în *CvL*, XXXIV (1900) - articol republicat recent în vol. N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Șerban Papacostea, București, 1984, p. 124.

⁹ Avem în vedere stadiul istoriografie din veacul trecut și de la începutul celui actual, când avea o largă circulație teoria lui Bogdan P. Hasdeu despre „dinastia Basarabilor” - v. *Istoria critică a Românilor*, II, București, 1875, p. 137 („Tugomir Basarab (1300)”; idem, *Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Țării-Românești*, București, 1898, p. 268 (în Oltenia, 1298-1310: „Mircea Basarabă”). Însuși Dimitrie Onciul vorbea de „Ioan Tugomir Basarab”, până la 1330, iar după această dată de „Alexandru Basarab”, învingătorul lui Carol Robert de Anjou - v. *Radul Negru și originile Principatului Țării Românești* (1891-1892), în *Opere*, ed. A. Sacerdoțeanu, I, București, 1968, p. 358-360, 362 etc. În bună parte, lucrurile s-au lămurit abia după descoperirea celebrului grafit din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș (1920) - v. D. Onciul, în *BCMI*, X-XVI (1923), p. 101-104, rămânând totuși în totală umbră figura și personalitatea lui *Tihomir* (un nume personal, ca de altfel și al lui Basarab).

¹⁰ Györffy Gy., *Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez* (Contributions à l'histoire des Roumains aux XIII-e siècle et aux origines de l'État roumain), II, în „Történelmi Szemle”, 3-4 (1964), p. 548-549; cf. M. Holban, *Relații* (1981), p. 93 și urm.

¹¹ S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 62 și urm.

margine, pentru a sta împotriva bulgarilor, a lui Basarab, voievodul Țării Românești, a regelui schismatic al Serbiei și a tătarilor [*contra Bulgaros, Bazarab, woyuodam Transalpinum, regem Rascie scismaticum, ymo et Tartaros... constituissemus*] [...], el, cu grija priceperii sale obișnuite“ etc.¹². Evident, conținutul celor două acte angevine se completează reciproc: în momentul numirii lui Dionisie Széchy la Mehadia (să mai notăm că acesta era deja castelan de Jdioara la 16 decembrie 1320) - doi dintre cei nominalizați și vizați în egală măsură de regele angevin, ca inamici potențiali, erau strict contemporani; unul era *kralj-ul* sârb, menționat încă în 1322, iar celălalt era voievodul român, menționat însă abia în 1329. Întrucât se consideră că ambele documente s-ar referi la craiul sârb Uroș III Dečanski¹³ și nu la tatăl acestuia Uroș II Milutin, cum stau lucrurile în realitate (de altfel, se crede că Milutin a murit în 1320, când de fapt, evenimentul a avut loc la 29 octombrie 1321)¹⁴ - să încercăm schițarea cursului așa-zisei probleme a Mehadii, care, neîndoielnic, prefigurează *problema Severinului* etc.

Sunt binecunoscute peripețiile drumului către tronul ungar căroră a trebuit să le facă față regele Carol Robert: nerecunoscut, în 1302, de către o bună parte a marilor feudali (de „oligarhie“, cum apreciază istoriografia maghiară, chiar cea actuală), Angevinul a fost silit să lupte din răzputeri pentru a se impune, în 1308, având totuși de înfruntat în continuare adversari de temut; între aceștia din urmă se număra și voievodul Transilvaniei, Ladislau Kán, care s-a opus noului rege ani în șir, până la destituirea din 1315; mai mult, o fiică a voievodului urma să devină soția lui Uroș III - împrejurare care a alimentat la rândul-i înverșunarea lui Carol Robert împotriva craiului Milutin și a lui Ladislau Kán¹⁵. De asemenea, stări de revoltă se manifestă în Banat și tocmai de aceea regele este nevoit să stea o vreme la Timișoara, unde semnează zeci de acte în acei ani. Într-adevăr, se răsculase un ban, pe nume Teodor Voyteh, iar fiul acestuia - Ioan Voyteh - deținea cu forța chiar cetatea Mehadii (1315-1317), refuzând supunerea¹⁶. Cetatea se afla în partea apuseană a Banatului de Severin - căci partea răsăriteană a acestei formațiuni politico-administrative, creată de regele Andrei II, fusese deja pierdută de regatul Ungariei în anii '90 ai veacului XIII, odată cu ascensiunea voievodului-unificator din Argeș, Tihomir, fiind încorporată așadar Țării Românești¹⁷. Este lesne de explicat strădania Angevinului de a rezolva, cu armele,

¹² Györffy Gy., *op. cit.*, p. 551-552; *DRH*, D, I, p. 41.

¹³ Györffy Gy., *op. cit.*, p. 552 (n. 80); M. Holban, *Relații* (1981), p. 94 (n. 14).

¹⁴ M. Holban, *op. cit.*, p. 100; v. însă Leonida Mavromatis, *La fondation de L'Empire Serbe. Le kralj Milutin*, Thessalonique, 1978, p. 72 (n. 218), 83 (încoronarea lui Uroș III Dečanski: 6 ianuarie 1322) - în continuare: *L'Empire Serbe* (1978).

¹⁵ B. Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria, 1290-1403*, Roma, 1938, p. 80 și urm., 100-118, 125-126; cf. L. Mavromatis, *op. cit.*, p. 55 (n. 151).

¹⁶ Györffy, Gy., *op. cit.*, p. 547-548 (la p. 541, se afirmă fără temei: *Basarab a fost instituit voievod de către rege, în 1316; v. și p. 568: „C'est á partir de 1316 qu'on tient compte du règne de Bazarab de Valachie, soumis á la mouvance du roi de Hongrie“*); cf. M. Holban, *Relații* (1981), p. 97-98. care pune lucrurile la punct.

¹⁷ „Între 1291 și 1330, când seria banilor ungurești de Severin constatați prin documente este întreruptă, Basarabii izbutiră să recucerească Severinul: în 1330 el se găsește în posesiunea lui «Basarab fiul lui Thocomer», voievodul Transalpin, de la care regele Carol Robert îl lua atunci“ - D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui* (1901-1903), *ed. cit.*, II, 1968. p. 65. Oricum, savantul medievist vedea stăpânirea Severinului de către domnii români în alt context istoric, potrivit teoriei sale despre preexistenta unui Banat românesc anterior penetrației ungare (*ibidem*, p. 45 și urm.), așadar Severinul nu reprezenta o

situația tulbure de la Mehadia: nu era vorba doar de restabilirea autorității regale față de un mărunț rebel, ci de un plan politic și militar mult mai cuprinzător, care viza redobândirea Severinului și, desigur, asaltarea Țării Românești. Dar însuși faptul că, în acei ani ai deceniului al doilea, regele Carol Robert a trebuit să *plănuiască* astfel de acțiuni împotriva unei țări vecine, asupra căreia avea pretenții de stăpânire - ne demonstrează că la Severin și în restul Țării Românești nu se afla un *vacuum de autoritate* (cu atât mai puțin putea fi vorba aici de un teritoriu mobilat cu dregători regali, sau cu tătari - cum încearcă să prezinte lucrurile unele curente istoriografice)¹⁸, ci un voievod român - un Domn - în stare să reziste acestor planuri de expansiune, iar acesta nu putea fi decât Basarab I. Și nu era singurul care stătea în calea strategiei angevine.

Căci în Balcani și la Adriatică se ridicase de mai multă vreme *kralj-ul* Uroș II Milutin, unificatorul ținuturilor sârbești - cel mai puternic monarh din Peninsulă¹⁹; nu întâmplător, regele Carol Robert îl considera pe Milutin, în 1322: „în acea vreme dușmanul nostru de căpetenie [*eo tempore noster emulus specialis*]“ (supra, n. 10). Decis să-l înfrunte pe Milutin, regele Ungariei trece fără zăbavă la fapte: îi pune în mișcare pe oamenii săi din Bosnia și de pe litoralul adriatic, se aliază cu Filip de Taranto (pretendent la tronul Constantinopolului) și, după câteva eșecuri răsunătoare, izbutește până la urmă să ocupe Belgradul și să reînvie astfel banatul de Mačva (toamna anului 1319; pe litoral, Durazzo - cucerit de Milutin în 1315 - a fost reocupat de rege în anul 1321) etc.²⁰.

Tocmai aceste desfășurări, alături de altele, și-au aflat ecoul în documentele regale din anii 1322 și 1329; avusese loc cândva recuperarea Mehadii, posibil după 1317, când cetatea, se mai aflase în mâinile răzvrătitului Ioan Voyteh și înainte de încheierea expediției din 1319 împotriva lui Milutin - mai probabil, însă, între 1319 și 29 octombrie 1321, data morții craiului sârb; se îndeplinise, așadar, condiția necesară ca un dregător regal, om de nădejde, să fie instalat de rege la Mehadia și acesta era Dionisie Széchy. Rezultă limpede, *post factum*, potrivit literei și spiritului diplomei din 1329, că voievodul Basarab I se afla în fruntea Țării Românești la pragul dintre deceniul al doilea și al treilea. Este o ipoteză hazardată să admitem că debutul în domnie al acestuia se va fi situat cu un deceniu înainte, *către c. 1310*? Nicidecum.

---

feudă pentru Basarab; o afirmase anterior: „Regii Ungariei, neputând să izbutească prin arme a supune pe domnii români, caută a-și menține titlul de suzeranitate prin cesiunea de teritorii ardelenesti ca feuduri ungurești. Astfel ei salvau măcar aparența unei suzeranități asupra principatelor române, pe când în realitate suzeranitatea nu era decât pentru feudurile ungurești din Ardeal, date domnilor români“ (Almașul, Făgărașul, n. ns.) - v. *Originile Principatelor Române* (1899), ed. cit., I, p. 653. În consens cu D. Onciul este și P. P. Panaitescu, *Introducere* (1969), p. 313-314 (v. și p. 261-262, 267-268). Pentru detalii, pe baza unei minuțioase analize a izvoarelor - v. M. Holban, *Relații* (1981), p. 49-89 (*Despre Țara Severinului și Banatul de Severin în secolul al XIII-lea*) cu concluzia: în 1233 a fost doar o înjghebare a Banatului de Severin (p. 67: „banatul efemer din 1233“) și tot astfel în 1243 sau 1247; abia în împrejurările dramatice din 1260 (agresiunea bulgară a lui Rostislav), odată cu numirea magistrului Laurențiu (fost voievod al Transilvaniei) ca ban de Severin, se poate vorbi de existența reală a acestui Banat (p. 85, 89). „Când se va mai pomeni de acest banat, va fi în legătură cu stăpânirea reală a domnului Țării Românești, care într-o anumită etapă va fi socotit și ban de Severin printr-o ficțiune de cancelarie în urma compromisului cu regele angevin de la Buda, obligat să se mulțumească cu iluzia că Severinul este o feudă a coroanei sale“ (p. 89).

¹⁸ *Supra*, n. 16.

¹⁹ L. Mavromatis, *L'Empire Serbe* (1978), p. 16, 52-55, 65-67.

²⁰ *Ibidem*, p. 67 (n. 197-201); cf. B. Hóman, *Gli Angioini* (1938), p. 126-130.

Ipoteza are toate valențele unui fapt real, ca reper cronologic și istoric, ea urmând desigur să fie verificată ulterior prin publicarea altor izvoare scrise, care își așteaptă, cu siguranță, rândul.

Opțiuni politice. Țara stăpânită de Basarab I nu s-a născut prin cuceriri teritoriale în dauna altor state și popoare, ci prin *adunarea* teritoriului locuit de români sub o singură cârmuire („Într-o lume de văi - scria N. Iorga - în care românii trăiseră până acuma răzleți, cu toate cuprinderile, mai mult teoretice, în «țeri», valea Argeșului a ajuns a-și impune voievodul, care e acuma Domn românesc, cu tendința de a ocupa tot teritoriul locuit de neam“) ²¹. Acest dat istoric și-a pus amprenta pe osatura întregii vieți politice, interne și externe, a Țării Românești în veacul XIV și mai departe, el explică în ultimă privire și opțiunile politice ale lui Basarab I.

Firește, încă nu suntem în situația de a decela cu exactitate programul intern de guvernare în prima parte a domniei voievodului, avem numai câteva licăriri documentare în acest sens - de pildă, în legătură cu faptul că în timpul său mai existau forțe centrifugale, stăpânitori de pământ gata să se desprindă de autoritatea domnului din Argeș (fugari, până la urmă, în regatul Ungariei, cum vădește o sursă de mai târziu); așa încât, ca să amintim tot o remarcă a lui N. Iorga, autoritatea lui Basarab I a fost indiscutabilă („încunjurată de un mare prestigiu intern“, desigur, mai ales după epopeea victorioasă din 1330) ²², dar programul său de guvernare a stârnit și împotrivire, nu s-a bucurat deci de liniște absolută în interiorul țării, ceea ce se potrivește de altfel cu natura orânduirii feudale, a statului feudal incipient și în curs de consolidare.

Altminteri, nu încape îndoială că Basarab I a fost preocupat de organizarea țării - administrație, fiscalitate, putere armată etc. - și îndeosebi de asigurarea hotarelor. Două din hotarele Țării Românești erau stabile - Carpații și Dunărea (în pofida unui curent istoriografic, care pune în cauză hotarul dunărean, răstălmăcindu-se unele izvoare) ²³, dar amenințarea plutea asupra hotarului de vest, la Severin, iar cel răsăritean se prezenta oarecum difuz, către Milcov și Siret, din cauza presiunii tătarăști din spre țărmul de nord al Mării Negre și dinspre Gurile Dunării; oricum, nu întâmplător îl lauda papa Ioan XXII pe voievodul român, în anul 1327, considerându-l pe acesta „cucernic principe catolic“ (sic !), învrednicit cu fapte „de laudă“, împotriva „dușmanilor crucii, veniți din îndepărtatele meleaguri ale Germaniei și Poloniei și din ținuturile înconjurătoare [*et circumpositis regiombus*]“ etc. ²⁴, sugerându-ne că Basarab I era de pe atunci angajat în lupta împotriva acelor „hostes crucis“ care erau în primul rând tătarii păgâni ²⁵.

²¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, III (1937), p. 159.

²² *Ibidem*, p. 158.

²³ De pildă, Ivan Bojilov, în „Byzantinobulgarica“, IV, Sofia, 1973, p. 113-119 (răstălmăcindu-se pasaje din Gregoras, ed. cit., I, p. 390 și din Geograful Anonim, 1308); ar fi vorba, cel puțin de teritoriul aflat în aval de Orșova - p. 118: „wenigstens von Orșova bis zur Donaumündung“. Altminteri, cf. *Istoria României*, II, 1962, p. 163 (Șt. Ștefănescu).

²⁴ *DRH*, D, I, p. 39-40.

²⁵ S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 72-73 se îndoiește de „colaborarea militară probabilă a Țării Românești cu forțele Transilvaniei angevine din 1326“, împotriva tătarilor, război care „ar fi avut ca rezultat întinderea stăpânirii Țării Românești la Dunărea de Jos până la Chilia“ (p. 73, cu bibl. indicată în n. 212); într-adevăr, lipsește fondul documentar în sprijinul ipotezei de mai sus, dar nu încape îndoială că politica externă a lui Basarab I trebuia în chip necesar să fie direcționată și împotriva pericolului tătar (cf. opinia lui P. P.

Dar sensul major al opțiunilor politice ale lui Basarab I ni se dezvăluie, în al treilea deceniu, în relațiile cu regatul Ungariei, care ajung repede pe primul plan. Este semnificativ faptul că în decurs de un an, și anume după implicarea voievodului român în conflictul dintre bizantini și bulgari (1323: conflict grefat, trebuie precizat, pe criza dinastică ivită în Bizanț - în 1320, răscoala lui Andronic III împotriva bunicului său Andronic II)²⁶, în anul 1324 se profilase deja o punte de înțelegere între regele angevin și voievodul român. La 26 iulie 1324, un dregător regal - Martin, fiul lui Bugar, comite de Sălaj; bănuie că și-a adus contribuția la rezolvarea problemei Mehădiei, în sensul că l-a convins pe Ioan Voyteh să predea cetatea prin bună învoială²⁷ - era răsplătit de regele Carol Robert pentru meritele de care a dat dovadă, inclusiv „în purtarea soliilor noastre, în mai multe rânduri, la Basarab, voievodul nostru al Țării Românești [*in deferendo pluribus vicibus nostra<s> legaciones ad Bazarad, woyuodam nostrum Transalpinum*], unde și-a îndeplinit slujba soliei sale în chip credincios și vrednic de laudă²⁸. Acesta este documentul care, pentru prima dată la scară cronologică, îl amintește pe Basarab I ca voievod al Țării Românești. Atunci, însă, în 1324, voievodul era vasal al coroanei angevine - acesta este sensul expresiei „woyuodam nostrum Transalpinum“. Episodul - lesne de înțeles - a fost larg discutat în istoriografie.

Este de observat, mai întâi, că misiunea comitelui Martin nu a fost prea ușoară, căci acestuia (respectiv regelui) i-au trebuit câteva demersuri pe lângă voievodul din Argeș; „în mai multe rânduri“ au fost făcute călătoriile-solii ale celui amintit, așadar cel puțin două sau trei au avut loc înainte de 26 iulie 1324 (și, evident, după instalarea lui Dionisie Széchy la Mehădia, c. 1320). De reținut, cu alte cuvinte, inițiativa regală, durată tratativelor cu voievodul român și, nu pentru ultima oară, numele castelanului de la Mehădia. Într-adevăr, cum s-a afirmat recent, a existat o legătură între trăgănarea voievodului și soarta de moment a lui Dionisie Széchy: Basarab I va fi fost de acord cu acceptarea suzeranității angevine, cu condiția ca acel om intrigant și belicos de la Mehădia să fie îndepărtat (s-a constatat, de altfel, că Dionisie mai este menționat în funcția de castelan de Mehădia la 22 februarie 1324, pentru ca ulterior să fie menționat doar ca mare stolnic, *magister dapiferorum*)²⁹, ceea ce s-a și întâmplat, căci îl vedem pe același dregător, *cu ambele funcții*, menționat iarăși abia la 27 martie 1329, în diploma de care ne-am ocupat³⁰.

Dacă așa au stat lucrurile, înțelegem mai bine de ce au fost necesare mai multe solii ale comitelui Martin: o vreme, cererea voievodului a fost socotită inacceptabilă, căci știrbea prestigiul regal și sacrifică unul din principalii pioni ai strategiei angevine față de Țara Românească; au primat însă, până la urmă, interesele politice majore de moment și acestea au condus spre realizarea unui compromis. Ultima misiune a solului regal perfectase probabil detaliile; așa se explică de ce regele Carol Robert se

Panaïtescu despre pământul românesc - „pământ de cruciată“, *op. cit.*, p. 248-250); nu întâmplător, mai târziu, Basarab I va fi acuzat de regalitatea ungară de „colaborarea“ cu păgânii - o răsturnare, de fapt, a realităților.

²⁶ Cantacuzino, ed. Bonn, I (1828), p. 173-175.

²⁷ M. Holban, *Relații* (1981), p. 94-96, 127-130. Evident, în lumina celor de față, nu poate fi acceptată afirmația (p. 100) că Mehădia încă nu era recuperată de rege în primăvara anului 1322.

²⁸ *DRH*, D. I, p. 36-37.

²⁹ *DIR*, C, XIV-II, p. 111; cf. M. Holban, *op. cit.*, p. 100-101, 128-131.

³⁰ M. Holban, *op. cit.*

deplasează în vara anului 1324 în Transilvania (îl întâlnim acolo, la Deva și pe Târnave, semnând și diploma pentru comitele Martin, căci la 10 august 1324 se afla deja la Sibiu)³¹. În scurt, rezultatul: Basarab I era recunoscut de rege în fruntea Țării Românești, ca Domn al acesteia, iar voievodul, la rândul său, în calitate de stăpânitor al Severinului, ca feudă concedată (fictiv desigur), recunoștea suzeranitatea angevină. Acesta era conținutul compromisului din 1324, atât de discutat în istoriografie³². Va fi prestat Basarab I și omagiul feudal cuvenit? Pare puțin probabil³³.

Altminteri, fragilitatea acestui compromis a ieșit îndată în evidență, iar aceasta datorită politicii diferite a celor două părți - *strategia ofensivă* a Angevinului, cu nădejdea că planurile ascunse, *de supunere necondiționată a întregii țări transalpine*, se vor realiza curând, în contrast cu *strategia apărării, a neatârării politice*, promovată de voievodul român. Puse față în față, cele două opțiuni nu puteau crea decât o stare conflictuală.

De altfel, în regat existau destule forțe ostile unei înțelegeri cu Basarab I - dregători, din anturajul regelui (în afară de castelanul de Mehadia, un promotor al politicii de forță mai era și Toma Szécsenyi, voievodul Transilvaniei) care, cu siguranță, nu au aprobat cele convenite în anul 1324 și cu atât mai puțin acceptau unele curente de simpatie față de voievodul Țării Românești. Ilustrativ în această ultimă privință este un act al capitlului de Tytel (18 iunie 1325): un anume Ștefan, fiul comitelui Parabuh, fusese pur și simplu denunțat că îl lăudase (*conlaudasset*) pe „Basarab transalpinul, necredincios al sfintei coroane“, afirmând că „puterea domnului nostru regele nu poate întru nimic să stea împotriva și să se compare cu puterea lui Basarab [*potentie ipsius Bazarab non in aliquo posset contraire et equari*]“ - curată ponegrire (*delaudatio*)³⁴. Chiar dacă actul respectiv nu provine din cancelaria regală, el vădește totuși existența acelui grup ostil lui Basarab I la curtea regală și, desigur, în afara acesteia. Ceea ce înseamnă că îndată după 1324, voievodul găsisese deja un prilej, sau mai multe, de a-și afirma opțiunea politică de căpetenie precizată mai sus și a devenit astfel, potrivit normelor vieții feudale, un „necredincios“ (*infidelis*) - culpa cea mai gravă.

Se explică, așadar, de ce abia la 27 martie 1329 a găsit de cuviință regele Carol Robert să dezvăluie sensul ascuns al unei măsuri administrative luate cu un deceniu mai devreme: după 1324, se acumulaseră destule fapte care, în ochii regelui, cântăreau în așa măsură încât punerea în practică a planurilor ofensive împotriva Țării Românești și a lui Basarab I să nu mai întârzie. Restaurarea situației la Mehadia, prin

³¹ DIR, C, XIV-II, p. 126 și urm. Cf. Ilie Minea, în CI, V-VII T 929-1931, Iași, 1932, p. 328 - în continuare: Basarab (1932).

³² M. Holban, *op. cit.*, p. 101.

³³ „Vom atrage atenția și asupra repulsiei pentru omagiu pe care o arată toți domnii români pe rând. Pentru refuzul de omagiu și de tribut se luptă și cade Litovoi. Pentru ace lași motiv Basarab provoacă intervenția militară a regelui Ungariei...” - scria N. Iorga (1915-1916), v. *Studii* (1984), ed. cit., p. 61; v. și p. 83-84 (dar cu opinia despre Severin: „Aceasta era singura adevărată feudă ungurească, de la 1234 încă, până la această vreme când cetatea împlinea un veac de existență tulburată și plină de vicisitudini”). În aceeași privință, inclusiv asupra noțiunii medievale acoperite de cuvântul „independență“ (noțiune care „nu exista atunci“) - v. *Istoria Romanilor III*, 1937, p. 166-167.

³⁴ DRH, D-I, p. 37-38; comentarii la M. Holban, *Relații*, 1981, p. 101-103 (ne raliem totuși lui Györfy Gy, *Adatok II*, p. 549-550: aprecierea că Basarab era „necredincios“ în 1325 nu aparține denunțătorului, Pavel fiul lui Iwanka de Ugal, ci chiar emitentului, magistrul Ladislau, prepozitul capitlului de Tytel).

reșezarea acolo a lui Dionisie Széchy, arăta limpede că în 1329 lucrurile se prezentau la fel ca în anii 1320-1322: aceleași erau ținuturile strategice ale Ungariei angevine, aceiași erau dușmanii potențiali ai regatului (cu deosebirea că în 1329 era vorba într-adevăr de Uroș III Dečanski), inclusiv Basarab I.

Am atras deci și noi atenția asupra unei trăsături caracteristice a politicii angevine, relevată ca atare de către Maria Holban: ori de câte ori, față de Țara Românească, se urzesc planuri de cucerire - acestea coincid totdeauna cu momentele în care voievozii Țării Românești își manifestă pe diverse căi și cu diferite mijloace (politice, economice, militare etc. - ceea ce s-a întâmplat deseori pe parcursul veacului XIV) voința de a exista și cârmui de sine-stătători - astfel de planuri reprezintă contramăsuri, represalii, inclusiv *manu militari*; iar preliminariile se circumscriu în Banat sau în Transilvania (unde se deplasează de regulă și regalitatea din Vișegrad sau Buda), debutând cu instalarea (reinstalarea) unor dregători belicoși - cazul lui Dionisie Széchy, la Mehadia (ulterior, rolul acesteia va fi luat de Orșova, iar ca persoane, sub Ludovic I, de către frații Himfy). În 1329, într-adevăr, suntem în preajma unui conflict armat, în ajunul invaziei împotriva Țării Românești.

2. Războiul de apărare din 1330

În bună parte, evenimentele din anul 1330 s-au desfășurat sub semnul alianțelor, cu excepția celor petrecute pe teritoriul Țării Românești și legate de invazia angevină, ceea ce este cazul să precizăm de pe acum. Tocmai datorită acestui joc al alianțelor, îl vedem pe Basarab I angajat în conflictul ce izbucnise în Balcani, de data aceasta între sârbi și bulgari, sfârșit cu bătălia de la Velbujd (28 iulie 1330).

Înrudit cu casa dinastica bulgară, voievodul sârbe și atunci în ajutor, pe când sârbi erau sprijiniți de raguzani³⁵. În această privință, prezintă un interes deosebit acea pagină din scrierea raguzanului Luccari care, deși apărută la peste un sfert de mileniu mai târziu, arunca semnificative lumini asupra momentului 1330, căci în ea ni se vorbește chiar de acest conflict din Balcani, cum a remarcat încă D. Onciul³⁶. Desigur, sursele folosite de autorul târziu nu i-au îngăduit acestuia să afle numele voievodului român din 1330 - el procedând prin digresiune, introducând în narația sa un mic pasaj despre „Negro Voevoda“, despre construcțiile sale etc., ba chiar și despre „fiul“ său („Vulaico“) -, voievod despre care Luccari credea că *nu a participat* la luptele din Balcani. Contextul scrierii raguzanului ni-l arată pe acest voievod - Basarab I, firește - ca pe un suveran de care se ținea seama în politica generală din sud-estul Europei. Căci nu avem nici un motiv să ne îndoim că un *ambasciadore* fusese trimis în Țara Românească (la Argeș, fără doar și poate) de către *Dussan*, cum preciza Luccari (este vorba de viitorul Ștefan IV Dușan, asociat de timpuriu la domnia tatălui său Uroș III Dečanski)³⁷ - și acest sol nu era nimeni altul decât un strămoș al autorului: *Niccolò Luccari*³⁸. Misiunea acestuia - una dintre cele mai timpurii înregistrabile documentar cu

³⁵ Gregoras, ed. cit., p. 391, 394; cf. L. Mavromatis, *L'Empire Serbe* (1978), p. 80; S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 74-75 (cu data luptei: 18 iulie).

³⁶ *Originile* (1899), ed. cit., p. 636-637 (n. 83).

³⁷ L. Mavromatis, *op. cit.*, p. 72.

³⁸ Pe acest *patrizio raguseo* îl aflăm, de altfel, în calitate de sol la curtea sârbească din Skopje în 1323 - v. *Cronica Ragusino Iunii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*, ed. Sp. Nodilo, în „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium“, XXV, Zagreb, 1893, p. 112, 118.

privire la raporturile noastre cu sârbii și cu cetatea de la Adriatică - avea menirea să-l convingă pe „Vulaico“ să stea alături de sârbi, sau măcar să rămână neangajat în conflict (*star neutrale in quella guerra*); cu atât mai mult, cu cât însuși Niccolò Luccari putuse constata *la fața locului* că și bulgarii acționau în aceeași direcție (*gli Ambasciatori Bulgari lo sollecitavano a fare lega con esso loro*); grea dilemă pentru voievodul român, arată Luccari, acesta afirmând că voievodul ar fi promis neutralitatea³⁹.

Cert lucru, în pofida confuziilor în jurul numelui, amintita pagină istoriografică trebuie reținută căci ea redă ecoul târziu al unor fapte și desfășurări petrecute aievea, în preziua invaziei angevine din 1330. Ea vădește, dacă mai e nevoie să o subliniem, ascensiunea lui Basarab I, ponderea sa în contextul politic al sud-estului european - implicit deci creșterea în importanță a Țării Românești. Cât de ferm a fost atunci terenul pe care a crescut și s-a dezvoltat acest stat feudal, se va vedea din cele următoare.

Izvoare privitoare la invazia angevină din 1330. Pe fundalul evenimentelor din Balcani, regele Carol Robert pregătea minuțios atacul împotriva Țării Românești, scopul fiind să-l alunge din scaunul domnesc pe Basarab (*expelleret*, potrivit Cronicii Pictate), de fapt să supună întreaga țară - țelul strategiei politice angevine. În afară de izvorul citat - care nu este strict contemporan cu evenimentele -, dispunem de alte surse documentare, unele de valoare inegalabilă pentru istoria noastră, iar ele ne vin din trei direcții : 1) acte emise de însăși cancelaria regală ungară, începând cu anul 1331, conținând referiri directe sau aluzii la expediția angevină; în fapt, avem de-a face cu *versiuni* asupra acestei expediții și ele, ca atare, pot fi lesne recunoscute ulterior, întrucât au fost preluate (mai exact: prelucrate) de Cronica Pictată, iar prin intermediul acesteia de către alte compilații, inclusiv *cronici germane*; 2) acte de adeverire, emanând din cancelariile unor capitluri (de ex., cel din Alba Iulia, 1331) sau ale unor mânăstiri (de ex., cel din Szekszard, 1331); 3) continuatorul operei din 1326 a lui Petru de Dusburg (foarte probabil, chiar cronicarul însuși), respectiv adaosurile contemporane, din 1330, la *Cronica terre Prussie*. Altfel spus, izvoarele provin mai ales din mediul ungar dar nu exclusiv din acesta, dovadă fiind și documentele papale (chiar dacă ele respiră poziția ideologică a regalității angevine).

Oricum, să reținem *versiunile* cancelariei regale - definite și ordonate ca atare de către Maria Holban. Într-adevăr, după eșecul suferit în Țara Românească, regele Carol Robert și anturajul său au fost siliți să evoce faptele petrecute, să explice scopurile și să justifice rezultatele dezastruoase ale expediției din 1330. Lesne de înțeles, asemenea versiuni - trei la număr - se bat cap în cap, dar explicația rezidă în faptul că destinația lor era diferită, chiar dacă ele s-au conturat aproape simultan și sunt înregistrabile documentar la câteva luni - un an de la dezastru. Astfel, *prima versiune*, de uz extern, se referă la o expediție împotriva tătarilor (!), ar fi fost - evident -

³⁹ Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa, libri quatro*, Veneția, 1605, p. 49-50. Despre participarea lui Basarab I la lupta de la Veibuyd, v. Radojčić, *Zakonik cara Dušana 1349 i 1354*, Belgrad, 1960, p. 142 (ap. Anca Iancu, în *Studii istorice sud-est europene*, I, București, 1974, p. 15); v. și L. Mavromatis, *op. cit.*, p. 80-82. Deznodământul luptei, se știe, a fost fatal țarului bulgar Mihail Șișman - v. și *Cronica Ragusino lunii Restii*, ed. cit., p. 120 (exaltă contribuția raguzanilor la victoria sârbilor: „per opera particulare dei soldati italiani...“).

victorioasă, dar că o „cursă mișlească [*proditoriis...in regressu insidiis*] îi fusese pregătită regelui la întoarcere, cum aflăm din scrisoarea de răspuns a papei Ioann XXII (5 august 1331)⁴⁰. Celelalte versiuni sunt de uz intern: *a doua*, în ordinea substanței plăsmuite, prezenta expediția regală ca o simplă „plimbare pașnică” prin Țara Românească, regele fiind însoțit doar de o mică escortă - „cursa” fiind doar sugerată; versiunea este întâlnită frecvent în *formulele de repecetluire* a unor acte regale anterioare, respectiv *cu al treilea sigiliu regal* (căci al doilea sigiliu fusese pierdut chiar cu prilejul expediției)⁴¹. În sfârșit, *a treia versiune* prezintă și cel mai înalt interes, pentru simplul motiv că, de această dată, regele Carol Robert nu a mai putut ocoli adevărul: existau prea mulți martori ai dezastrului suferit, ei știau prea bine care au fost scopurile expediției, cunoșteau dimensiunea oastei regale etc. - așadar nu puteau fi înșelați; de aceea, versiunea se întâlnește în diplomele regale care răsplăteau pe participanții la invazie, *decu pe veteranii scăpați cu viață* (sau *mai ales* pe aceștia, căci există și documente cu versiunea a doua referitoare la veterani)⁴².

De ce am insistat în această privință? Mai întâi, pentru că, procedural (metodologic) izvoarele și îndeosebi cele ungare comportă o triere a lor, ele nu pot fi privite global, nediferențiat - ci în funcție de cele ce afirmă prin substratul lor, așadar prin schema celor trei versiuni stabilite de Maria Holban (v. n. 42). În al doilea rând, pentru că în circuitul emisiunilor de acte referitoare la invazia angevină din 1330 s-au ivit și situații neașteptate, cazuri particulare - și unul dintre acestea ne interesează îndeaproape.

De pildă, cornițele Pavel de Nagymárton, judele curții regale și fratele său Laurențiu, castelan de Pincota și comite de Zarand - ambii participând la expediția din Țara Românească -, au adresat regelui rugămintea ca un număr de cinci scrisori patente (*littere patentes*), privitoare la stăpânirea și bunurile unor moșii din Austria, să fie reunite în una singură, privilegială (*littere privilegiales*), confirmată de rege; ceea ce se și întâmplă, căci patentele celor doi (din iunie-august 1332) sunt reproduse întocmai în diploma din 26 noiembrie 1332, act întărit, desigur, cu al treilea sigiliu regal. Întâmplare fericită și pentru istoria noastră, știut fiind că drumul de la patentă la privilegiu era atunci, în mod obișnuit, mai lung decât apare în cazul de față, el măsurându-se adesea în ani de zile⁴³. Fără îndoială, regele a făcut atunci o excepție, abătându-se de la procedura de rutină, luând în considerare faptele de arme ale celor doi și, mai probabil, statutul dregătorului său (Pavel era în funcție cel puțin din 1328 - o va deține de altfel până prin 1348; ambii frați sunt menționați în documente încă din 1319). Or, doar în ultima parte a diplomei privilegiale din 26 noiembrie 1332, către

⁴⁰ DRH, D, I, p. 44-45.

⁴¹ *Ibidem*, p. 47 (doc. din 2 noiembrie 1332, o confirmare a altuia din 6 nov. 1325; în actul renovat se menționează numele celui ce purtase cu el al doilea sigiliu regal: Andrei, vicescambiar și prepozit de Alba, omorât în războiul din 1330).

⁴² *Ibidem*, p. 52-54 (2 ianuarie 1333), 57-58 (19 mai 1335) ș.a. Despre versiunile cancelariei ungare - v. M. Holban, *Relații* (1981), p. 107-113, 131-136.

⁴³ Cf. Francisc Pali, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI-XTV)*, în *DIR, Introducere*, II (1956), p. 228, 231-235 și îndeosebi p. 254-259 (cu precizarea: fiind acte cu dispoziții juridice de caracter provizoriu, *littere patentes* sau *l. aperte* erau ulterior transcrise în *l. privilegiales, privilegia* - dar transcrierea „se face după un interval de timp, uneori de câțiva ani sau chiar zeci de ani” și numai în cazul când nu se iveau contestații în legătură cu acțiunea juridică, de ex., danie, împărțire de moșii etc.; procedură diplomatică valabilă, evident, pentru întregul regat).

final, găsim formula incriminatorie la adresa voievodului Țării Românești: „am ajuns în niște ținuturi de margine ale regatului nostru, ce erau ținute pe nedrept de către Basarab, schismaticul, fiul lui Tihomir [*per Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum*], spre marea noastră nesocotire și a sfintei coroane, acest Basarab, necredinciosul nostru român, etc.”⁴⁴. Dacă beneficiarii diplomei nu s-ar fi grăbit cu reunirea patentelor și nu ar fi găsit înțelegerea suveranului angevin, cine știe dacă azi am cunoaște numele tatălui lui Basarab I, căci mai târziu multe amănunte legate de invazie s-au stins din memorie, reclamând mărturii pentru reconstituirea faptelor⁴⁵. Atunci, însă, în 1332, anul „neuitatei înfrângerii” (N. Iorga) era prea apropiat, așa încât și prețiosul amănunt istoric se află la locul său.

Traseul și etapele invaziei angevine. Scenariile propuse în această privință sunt numeroase, de altfel în acest sector de analiză și interpretare situându-se și principalele controverse în legătură cu desfășurarea și deznodământul invaziei angevine din 1330. Recenta încercare de a pune lucrurile la punct, a lui C. Rezachevici⁴⁶, temerară prin chiar titlul ei, va stârni, desigur, noi controverse. În ceea ce ne privește, nu oferim aici o reconstituire a scenariului real, de odinioară - stadiul actual de cunoștințe nu îngăduie decât aproximații -, ci o schiță de tablou susceptibilă de a căpăta contururi mai limpezi în viitor. Vom apela, desigur, la izvoarele scrise și, repetăm, la datele investigației arheologice de la Curtea de Argeș.

1) Conform practicii vremii, mobilizarea oastei ungare de invazie s-a făcut din ordinul regelui (*regio edictu*, cf. diploma din 1332, n. 44), trupele urmând să-i stea la dispoziție pe o durată determinată, fiind lăsate apoi la vatră (*residencia exercitus*). Deși se cunoaște că în anul 1330 regele angevin era angajat și pe alte fronturi de luptă (*infra*, Petru de Dusburg; v. și *Cronica Pictată*), actul la care ne referim îndată a avut, socotim, o strânsă legătură cu debutul expediției lui Carol Robert împotriva Țării Românești. Este vorba de un act de adeverire al capitlului de Cenad (1 august 1330): gâlceava pentru stăpânirea unei moșii de pe Mureș, în comitatul Cenad, lua sfârșit prin buna înțelegere dintre părți (*in grabă*, putem adăuga), cu toate că „a fost amân timeră pentru a cincisprezecea zi după lăsarea la vatră a oastei domnului nostru regele”⁴⁷. Rezultă, așadar, că un ordin de mobilizare fusese dat din vreme (oricum, cu cel puțin o lună-două înainte de 1 august 1330, deci cam pe timpul preliminarilor luptei de la Velbujd), iar faptul că pricina amintită se referă la Banatul actual și că ea a fost stinsă repede, fără complicarea celor în litigiu, ne convinge că oastea mobilizată de rege trebuia să se adune în acest ținut și că de aici urma să pornească mai departe, împotriva Țării

⁴⁴ DRH, D, I, p. 50-51. Posedăm o fotocopie după originalul actului (aflat la Arhiva Națională Ungară /MOL 2733), ca și alte fotocopii, datorită bunăvoinței prof. Györfy György din Budapesta, căruia îi adresăm mulțumiri și pe această cale.

⁴⁵ Vezi actul datat 18 ianuarie 1357: în motivare se arată că tatăl beneficiarilor (magistrul Laurențiu, fiul lui Emeric, din neamul Ossul) luptase în 1330 împotriva lui Basarab și „a fost ucis prin vărsarea sângelui său, precum știm din arătările și spusele neîndoielnice împărțite nouă de credincioșii noștri baroni” (subl. ns.) - DRH, C-XI, p. 79, transumpt în actul lui Ludovic I din 4 februarie 1364.

⁴⁶ Cf. AIIAI, XXI (1984), p. 73-87 (I), bogat în indicații bibliografice (deși incomplet în această privință); la data predării articolului de față (25 iulie 1985), nu cunoșteam conținutul părții a II-a a contribuției autorului. În orice caz, suntem în dezacord cu d-sa în ce privește localizarea bătăliei din 9-12 noiembrie 1330 în partea apuseană a Țării Românești (tot astfel cum nu se justifică nici idiosincrazia față de logica unor desfășurări legate de invazia angevină din 1330).

⁴⁷ DIR, C, XIV-II, p. 333.

Românești. Presupunem, în consecință, că regele și-a convocat oastea la Timișoara (ca mai târziu, sub Ludovic I, împotriva lui Vlaicu Vodă, 1365), sau poate la Mehadia, mai aproape de ținta imediată a invaziei - Severinul.

2) Într-adevăr, potrivit Cronicii Pictate aceasta debutează cu ocuparea Severinului, în *septembrie* - încearcă să precizeze compilatorul târziu al narației, care mai adaugă: „... regele a cuprins Severinul și fortăreața lui [*Zeurim et castrum ipsius*]“, fiind instalat acolo, ca ban, Dionisie Széchy. Întrucât este singurul izvor care aduce astfel de precizări (inclusiv afirmația despre plata regulată a tributului vasalic din partea lui Basarab, ca și despre binecunoscuta ofertă de pace a acestuia, respinsă cu trufie de către rege), inexistente ca atare în actele de cancelarie, au fost decelate în toate acestea unele elemente provenite din *tradiția orală anonimă* și ajunse la cunoștința compilatorului din vremea lui Ludovic I, cu fireasca lor încărcătură de dojană la adresa regelui Carol Robert; alături de această tradiție, a existat probabil și o sursă paralelă de informație, datorată chiar celui menționat în Cronica Pictată, comitelui Donch de Zvolen⁴⁸. De asemenea, o sursă putea fi și Pavel de Nagymárton, judele curții regale (până în 1348, iar apoi prin arhiva moștenită de la el).

Pe deasupra umbrelor de îndoială care planează asupra acestei *etape severinene* a invaziei⁴⁹ - ea a existat oricum, itinerarul dinspre vest al regelui Carol Robert fiind indiscutabil -, rămâne stabilit un fapt: ocuparea părții răsăritene a Banatului de Severin a avut loc fără lupte, altminteri actele oficiale ar fi abundat în informații, amplificând victoria ca o contrapondere a dezastrului final. Se explică, așadar, tăcerea documentelor în legătură cu începutul invaziei și, desigur, „umplutura“ din contextul amintit al Cronicii Pictate.

3) Oastea regală pătrunde în adâncul Țării Românești, ținta fiind de această dată chiar capitala - Argeșul. Această etapă a invaziei este prezentată lapidar în Cronica Pictată (Argeșul nu este în nici un fel menționat), iar actele de cancelarie o evocă la fel de fugitiv (*accessissemus, perambulassemus, etc.*)⁵⁰. Referința Cronicii Pictate - oastea întregă, oameni și cai, cuprinși de foamete „în țară necunoscută, între munți și dealuri cu păduri“ - nu este chiar întâmplătoare: deși era vreme de toamnă, cu recolta în bună parte strânsă, nu este exclus ca totul să fi fost ascuns sau pârjolit în calea invadatorilor (o tactică de tradiție la români); de asemenea, s-ar putea ca anul 1330 să fi fost marcat de o recoltă mai slabă, datorită calamităților naturale din anii anteriori⁵¹. Altminteri,

⁴⁸ Ed. cit., p. 108-109, 233-234 (și ed. *SRH*, I, p. 496-498). Comentarii la M. Holban, *Relații* (1981), p. 116 și urm., 131 și urm.

⁴⁹ Datorită necunoașterii întinderii exacte a Banatului de Severin (*supra*, n. 17). Ar fi destule motive să presupunem că regele a stat mai multă vreme la Severin, pentru a explica durata ulterioară a expediției, pe care am vedea-o mai scurtă. Cât privește solia de pace din partea lui Basarab I, aceasta probabil că nu a existat ca atare. Să fie vorba cumva de o scrisoare adresată regelui - prevenitoare dar decisă - înainte de invazie (voievodul fiind la curent cu pregătirile acesteia), episod plasat însă de compilatorul Cronicii Pictate în con textul amintit? Răspundeți-i în scrisoarea voastră */per vestras litteras/* cu favoarea bunătății regale“, ar fi rostit între altele nobilul din suită - împrejurare ce se putea ivi, de bună seamă, și anterior, la Vișegrad sau Buda, la Timișoara sau Mehadia. Îndoiala persistă, în sfârșit, cu privire la angajamentele (oricum exagerate) pe care și le-ar fi asumat voievodul român; *acestea nu-și mai aveau, rostul după începerea invaziei!*

⁵⁰ *DRH*, D, I, passim (cf. p. 53: *fuissemus*, 1333; 58: *visitassemus*, 1336).

⁵¹ Indicații imprecise (și mai ales pentru *Europa*, în anii 1328, 1331/32) la Dr. Réthly Antal, *Időjárasi események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig* (Fenomene climatice și calamități naturale înregistrate în Ungaria până la 1700), Budapesta, 1962, p. 41-42.

pasajul citat ne poate sugera și traseul străbătut de regele Carol Robert după etapa Severinului: *ținutul subcarpatic*, adică drumul prin culoarul depresionar Tismana-Tîrgu Jiu-Horezu, apoi Râmnicul Vâlcea și de aici, peste Olt și dealuri, direct la Argeș; simplă supoziție, pe considerentul că oastea de invazie trebuia să se grăbească către Argeș pe un drum mai scurt - și nu de ocol, admitând traseul pe marginea Podișului Getic, prin Craiova-Slatina, iar de aici prin Pitești către Argeș.

4) În orice caz, *etapa argeșeană* a invaziei este relativ limpede documentată și vom stăruî asupra ei întrucât firele dezastrului final al aventurii angevine *de aici* au pornit. Un episod - insolit și misterios întrucâtva - a fost considerat de istoriografie că se înscrie în etapa precedentă, a străbaterii țării, dar episodul *Bakó*, la care *ne oprim*, se poate mai organic lega de evenimentele petrecute la Argeș⁵².

Astfel, cum ne înfățișează diploma pentru vicecancelarul Thatamer și fratele său Bakó (16 noiembrie 1336 - v. n. urm.), un tandem comparabil cu acela al fraților Pavel și Laurențiu din 1332, regele îi răsplătea pe cei doi și îndeosebi pe Bakó - care copilărise la curtea regală, iar în campania din 1330 se aflase în slujba voievodului Toma al Transilvaniei; el își primejduse de multe ori viața, „mai ales atunci când am cercetat cu toată puterea oastei noastre Țara Românească, și <când> el, din porunca măritului bărbat Toma, voievodul Transilvaniei, stăpânul său, s-a grăbit după noi și după stăpânul său, cu puțini oameni, în niște solii și treburi tainice [*post nos et ipsum dominum suum, in occultis legationibus et factis cum paucis personis hominum... properavit*], apărându-se de dușmani și de primejdia morții prin iscusința sa istească și mântuindu-se printr-un noroc și o întâmplare vrednică de mirare, și ne-a ajuns tocmai sub cetatea Argeș [*et recte sub castro Argvas nos adiunxit*], unde noi și întreaga noastră oaste am rămas uimiți de sosirea lui neașteptată și unde și-a îndeplinit în chip vrednic de laudă însărcinările ce i-au fost date și pe care el și le-a luat asupra sa. Totuși, după acestea, la întoarcerea sa de acolo, nu a scăpat fără a se alege cu o rană grea, iar de pe urma mării pierderi de sânge și a crâncenei lupte, el a pierdut cu timpul lumina ochiului drept”⁵³.

Ciudată și interesantă postură a acestui Bakó, pe care trebuie să-l vedem, potrivit pasajului de mai sus, mai degrabă ca pe un căpitan de *comando* (ierite-ni-se anacronismul) decât ca pe un „sol” înzestrat cu rafinament diplomatic, să zicem de talia comitelui Martin din 1324. Bakó a fost un luptător, înainte de toate, a dat și a primit lovituri, iar misiunea sa nu a putut fi decât militară, distructivă. Problema este *când* și *unde* și-a îndeplinit el rolul încredințat în fruntea cetei sale. S-au făcut felurite presupuneri în această privință, opiniile fiind convergente îndeosebi asupra următorului fapt: Bakó rămăsese în urma oastei regale, și-a îndeplinit misiunea și i-a ajuns pe rege și voievodul Toma într-un moment când întreaga oaste se afla deja tăbărâtă în fața Argeșului⁵⁴. Dar pasajul de care ne ocupăm - întregul episod-Bakó - comportă și o altă interpretare, un scenariu diferit (ca să revenim la cele spuse în paginile precedente),

⁵² I. Minea, *Basarab* (1932), p. 333 (Bakó ar fi fost trimis să ia legătura cu adversarii ai voievodului); cf. M. Holban, *Relații* (1981), p. 134-133 și S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 82-84.

⁵³ *DRH*, D, I, p. 58. Datarea documentului este controversată: 17 oct. 1336 (Györffy Gy., *Adatok* - II, p. 560-561); 1336 <după 11 noiembrie> (ed. cit.), întrucât conține în transumpt și judecata din această zi a judeului Pavel de Nagymárton; adoptăm aici datarea - 16 nov. 1336 - după Fr. Pali, în *DIR, Introducere*, I (1956), p. 461 (n. 5).

⁵⁴ *Supra*, n. 52.

care încearcă să reconstituie cele petrecute realmente *la Argeș*. Căci acolo, de prisos să demonstrăm, se afla Basarab I.

a) Oastea de invazie ajunge într-adevăr la Argeș, își organizează tabăra, foarte probabil pregătindu-se de asediul aceluia „castrum”, care nu putea fi decât orașul-capitală, mai exact *Curtea Veche* de acolo, reședința voievodului Basarab⁵⁵. Cine cunoaște topografia așezării, își poate imagina chiar ambianța taberei regale, identificând locul acesteia: nu în jurul reședinței domnești de pe terasa înaltă din stânga râului Argeș, ci în fața acesteia, pe malul drept („Peste Râu”, cum zic localnicii), unde - coincidență întâmplătoare? - debusează tocmai drumul dinspre Vâlcea, prin Tigvenii de pe Topolog. Acelui loc se potrivește expresia din documentul - 1336: „sub castrum Argyas” și mai ales formularea dintr-un document de mai târziu - „ante castrum Argyas” (în fața implicând și o bariera naturală, care nu era alta decât râul Argeș).

b) Extenuată și înfometată, pândită și poate chiar împresurată de oștenii lui Basarab I - oricum *hărțuită*, cum indica diploma din 30 iunie 1347 pentru Ștefan Lackfi: „pe când pomenitul tatăl al nostru [...] și-a așezat tabăra în fața cetății Argeș [ante castrum Argyas castra metatus fuisset], același Ștefan, acum voievod (al Transilvaniei), atunci fiind mare comis și comandant al oștirii tatălui nostru [...], prinzând șase dintre necredincioșii schismatici, care i-au atacat pe oamenii credincioși tatălui nostru, i-a adus tatălui nostru, iar pe cei mai mulți dintre aceștia i-a ucis, etc.”⁵⁶, soluția unei *păci cu Basarab I* era singura alternativă din partea regelui angevin.

Este *pacea* convenită, la Argeș desigur (deși nici un izvor nu precizează acest lucru) - o *pace fățarnică*, va proclama îndată regele, după dezastru (*sub fictę pacis astucia*, 1332), învinuindu-l pe Basarab I; un *armistițiu*, cum scria mai târziu compilatorul *Cronicii Pictate*, care brodează pe marginea realității: „De aceea, s-a ordonat o împăcare cu Basarab [*Quo facto treuga ordinata cum Bazarad*], dându-și acesta cuvântul că va asculta de rege și că va da regelui și tuturor oamenilor săi siguranța de a se întoarce acasă și că-i va arăta un drum drept; și astfel regele se întorcea în siguranță punând temei pe credința perfidă a schismaticului”⁵⁷. Așadar, au

⁵⁵ Pentru interpretarea termenului „castrum” trebuie să luăm în considerare spiritul vremii - v. Gy. Györfy, *Civitas, castrum, castellum*, în „Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae”, XXIII, 3-4 (1975), p. 332: „Um die Mitte des XII. Jh. wurde *civitas* (und manchmal *urbs*) in dem Sprachgebrauch durch *castrum* ersetzt; von dieser Zeit an wird *Ujvár* mit *Novum Castrum* übersetzt, und die Hauptstädte der Komitate bzw. die Residenz-städte der Gespane, die bis dahin *civitates* genannt wurden, werden bis zur Auflösung der Burgorganisation im XIII. Jh. *castra* genannt”; iar mai departe: „In den ungarländischen lateinischen Urkunden des XIII-XIV Jh. verbreitete sich der Gebrauch von *castellum* in der Bedeutung 'kleinere Burg oder Festung’”.

⁵⁶ *DRH*, D, I, p. 65-66.

⁵⁷ *Cronica pictată*, ed. cit., p. 110, 234 (ed. *SRH*, I, p. 498). Interpretarea lui Györfy Gy., *Adatok* - II, p. 568 („le voivode Bazarab capitula auprès du château-fort d'Argeș”) a fost respinsă, pe bună dreptate, de M. Holban, dar d-sa a trecut în extrema cealaltă - respingând *de plano* vreo înțelegere oarecare intervenită între rege și voievodul român la Argeș: „Intervenția recentă a capitulării de la Argeș - scrie distinsa autoare - e o încercare de a întregi și confirma *invenția mai veche* (subl. ns.) a păcii fățarnice a lui Basarab, pusă în circulație de *Chronicon pictum* pe la sfârșitul deceniului al 6-lea al secolului al XIV-lea, adică aproximativ patruzeci de ani după eveniment” - *Relații* (1981), p. 115. Desigur, M. Holban identifică și analizează mobilurile care l-au îndemnat pe rege să ticluiască propria-i versiune despre „pacea fățarnică”, „premeditată”, „viclenia” etc. din partea lui Basarab, învinuiri ce cresc progresiv, inclusiv sub Ludovic I (*ibidem*, p. 111 și urm.); or, tocmai proaspetele evenimente consumate în 1368 (comparabile într-un fel cu cele din 1330) l-au putut contamina pe compilatorul *Cronicii Pictate*, care elabora chiar atunci descrierea campaniei din 1330 (*ibidem*, p. 117 și urm.) - cu destule *inconsecvențe*, constată M. Holban, pentru ca episodul „suspensiunii de

avut loc tratative între rege și voievodul român (cu siguranță, ei nu s-au văzut *atunci* față în față; tratativele s-au făcut prin delegați); nici vorbă nu putea fi de supunerea lui Basarab I - ci numai de ceea ce, în formularea menționată și cu văditul scop de a apăra prestigiul regal, înfățișează Cronica Pictată: spargerea taberei regale și întoarcerea oastei invadatoare pe un drum indicat de voievodul român, ceea ce regele angevin a fost silit să accepte.

d) A început retragerea oastei regale - dar în prealabil se va fi petrecut tocmai episodul legat de numele lui Bakó: însărcinat din vreme de voievodul Toma (firește, cu aprobarea regelui), poate chiar în cursul tratativelor și ținându-se seama de dârzenia lui Basarab I - misiunea lui Bakó era într-un fel de sacrificiu, căci viza atacarea reședinței domnești. El și cu oamenii săi au putut rămâne, ascunși, după ridicarea taberei regale, s-au putut strecura până la reședința de sus și să pună focul acolo, nescăpând totuși de încăierarea cu străjile domnești - reușind, deși rănit, să se descurce și *să-i ajungă din urmă* pe rege și pe Toma voievodul; în chip miraculos, mai repede decât se așteptau cei din oastea regală, care încă se afla în *preajma Argeșului*, sensul derivat al expresiei din documentul - 1336 (*sub castro Argyas*). Misiune specială, fără îndoială, căci a și fost considerată „tainică“, știută de puțini oameni, iar mai târziu, după dezastru, nu a fost explicată de cancelaria regală pentru simplul motiv că venea în contradicție cu afirmația despre „perfidia“, „fătărnicia“ lui Basarab I! Cu alte cuvinte, misiunea lui Bakó va fi avut caracterul unui *raid de pedepsire* - de pe urma căruia au căzut pradă focului anexe ale Curții Vechi, cum demonstrează cercetarea arheologică recentă⁵⁸, inclusiv din microzona de vest, dinspre râul Argeș, unde se documentează un orizont de locuire distrus prin incendiu, aparținând târgului existent în 1330 (cercetări inedite). Acest raid, în sfârșit, a putut grăbi declanșarea ripostei zdrobitoare din partea lui Basarab I.

5) Căci legile războiului de cotropire se întorc întotdeauna împotriva celor ce îl provoacă - așa s-a întâmplat și în 1330. Nu ni-l închipuim pe Basarab I și ai săi stând cu brațele încrucișate, privind la oastea invadatoare care se retrăgea pe drumul indicat (admitem traseul prin Loviște, așadar: Argeș-Tigveni-Sălătruc etc., cf. *infra*), ci dimpotrivă decis să-i dea o lecție usturătoare fostului său suzeran. Este tocmai epopeea crâncenă dar victorioasă pentru voievodul român, finalizată prin celebrele lupte care au avut loc pe drumul de întoarcere al regelui angevin.

Luptele au durat câteva zile: de vineri (9) până luni (12) noiembrie 1330 (*feria sexta in vigilia beati Martini et post in sequenti <feria secunda>*), cum precizează Cronica Pictată⁵⁹, care descrie în amănunțime proporțiile dezastrului suferit de rege, îi numește pe oamenii de vază care au căzut (nobili și fețe bisericești), pe cei care l-au ajutat pe rege să scape (aici procedează selectiv, ieșind în evidență acel magistrul Donch

---

arme“ să apară nefiresc, inventat (*ibidem*, p. 119-120). Nu este cazul să stăruim; Cronica Pictată descrie fapte reale, alături de altele închipuite și nu este singurul izvor medieval fără cusururi. Problema nu este alta decât a explica: *de ce, în final, s-a ajuns la teribila încăleștare din 9-12 noiembrie 1330?*

⁵⁸ Cf. *Curtea de Argeș* (1984), p. 56 (și fig. 19/2), 145. Rezultatele cercetărilor arheologice din anii 1983-1984 au fost comunicate la Conferința națională de arheologie (Târgoviște, 22 martie 1985).

⁵⁹ Ed. cit., p. 111 (ed. *SRH*, I, p. 499). Numai în ultima ediție, într-o variantă, se găsește precizarea: *feria secunda*. În prelucrările germane ale Cronicii Pictate se indică, mai precis, intervalul *vineri-luni* („von freytag uncs an den montag“) - v. *Chronicon Henrici de Mügeln germanice conscriptum*, în *SRH*, II (1938, Eug. Travnic), p. 221.

de Zvolen), vorbește de trofee capturate de Basarab, etc. Compilatorul intenționa să dezvolte și unele idei moralizatoare la adresa ungarilor, dar capitolul respectiv, ca și Cronica în întregul ei, se curmă brusc, nu înainte de a mai preciza: scăpat teafăr, regele înfrânt s-a întors la Vișegrad⁶⁰.

Localizarea bătăliei din 1330. În general, încercările de localizare a celebrei bătălii din 1330 au ținut seama de traseul invaziei, de poziția geografică a Argeșului și, desigur, de descrierile lapidare (de fapt, crâmpoie scoase în treacăt la lumină) în cuprinsul actelor de cancelarie, sau, mai ample și însoțite de miniaturi, din Cronica Pictată, privind natura terenului. Obsesiv, aceste izvoare vorbesc de „un loc crângos și păduros cu dese întărituri [*in quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato*]“, sau un „loc strâmt și întunecos [*condenso et obscuro*]“, în fine - „atacul dușmănos a pornit cu cruzime în niște locuri strâmte și păduroase, împrejmuite de întărituri puternice, o dată și a doua oară [*semel et secundo*]“, sugerându-ne că Basarab I și oastea sa lovise de mai multe ori, în atacuri succesive⁶¹. O singură dată, în acel interesant act de adevărire al capitlului de Alba Iulia (16 martie 1331, cel mai timpuriu document original păstrat, care menționează și data dezastrului final) ni se evocă ținutul muntos: regele ajunsese „pe când se întorcea, sub o stâncă oarecare“, în oaste găsimu-se și frații Nicolae și Martin, care se dușmăneau cu sașii din Mediaș și Șeica Mare pentru o moșie (cei doi purtau cu ei privilegiul regal); „Și deoarece aceiași sași [...] se aflau împreună cu domnul rege sub aceeași stâncă, însă deoarece soarta nefiindu-le favorabilă, luni [*feria secunda* (12 noiembrie 1330)], pe când aceia împreună cu alții au fost învinși și supuși sub aceeași stâncă, au pierdut amintitul privilegiu etc.“⁶². Evident, asemenea mențiuni nu ne ajută să identificăm cu exactitate locul desfășurării bătăliei din 1330 - dar nici nu le putem ignora, considerându-le simple elemente ornante în spusa actelor de cancelarie; altminteri, ar trebui să respingem, nejustificat, și referirile la acele *indagines* (cf. doc. din 1332), despre care Cronica Pictată vorbește mai clar: calea de întoarcere a regelui „era cotită și închisă de amândouă părțile de râpe foarte înalte de jur-împrejur și pe unde această cale era mai largă acolo vlahii în mai multe locuri o întăriseră împrejur cu prisăci [*et ante unde erat dicta uia patencior indaginibus in pluribus locis fortiter fuerat circumsepta per Vlachs*]“⁶³.

În sfârșit, de ce nu am acorda credit și interesantului pasaj din Cronica lui Petru de Dusburg? Căci examinarea acestuia ne oferă prețioase informații cu privire la oastea lui Basarab și mai ales la tactica de luptă: atragerea oastei de invazie într-o *ambuscadă* dinainte pregătită. Iată ce ne spune cronicarul teuton: „19. *De vindicta Domini*. Medio tempore, quo Ungari terram Colmensem destruerunt⁶⁴, rex Ungarie cum maximo

⁶⁰ Cronica Pictată, ed. cit., p. 111-112 (și *SRH*, I, p. 499-500). Nu cunoaștem vreun izvor care să îndreptățească afirmația că regele s-a întors, prin Timișoara, la Vișegrad (cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 1801 în afară de compilația târzie a lui Ioan Thurocz.

⁶¹ *DRH*, D, I, p. 47 (v. *infra*, n. 73), 53-54, 57 (doc. din 1333 și 1335).

⁶² *Ibidem*, p. 41-42.

⁶³ Ed. cit., p. 110, 234 (ed. *SRH* - I, p. 498).

⁶⁴ Cronicarul avea în vedere războiul iscat în 1327 între Cavalerii Teutoni, Brandenburg și Boemia, pe de parte și Wladislaw I Lokietek, regele Poloniei, pe de alta (conflict evocat de altfel în cap. 9-10, 17). Calitatea de ginere al regelui polon l-a obligat pe Carol Robert să-i trimită în ajutor o oaste (8000 de oameni, conduși de Vilmoș Drugeth), care în 1330 tocmai devasta țara Culmului (pe Vistula, lângă Torun, azi Chelmno). Lesne de înțeles, deci, unda de satisfacție ce răzbate din relatarea cronicarului teuton cu privire la înfrângerea

exercitu processit contra regem quendam subditum suum. Dum regnum illius invadaret, rustici illius regionis arbores sylve, per quam oportebat Ungaros, redeundo transire, serris previderunt per medium, ut dum una caderet, tangendo aliam deprimeret, et sic deinceps. Unde factum est, ut dum in reditu intrassent Ungari dictam sylvam, et rustici predicti moverent arbores, cecidit una super aliam, et sic cadentes omnes ex utraque parte oppresserunt magnam multitudinem Ungarorum. [19. *Despre pedeapsa Domnului*. În răstimpul când ungurii nimiceau țara Culmului, regele Ungariei porni împotriva unui oarecare rege, supus al său. Tocmai năvălise asupra stăpânirii aceleia, (când) țăranii acelui ținut tăiară pe jumătate, cu ferăstraie, copacii pădurii prin care trebuia (regele) să-i treacă pe unguri la întoarcere, (dar în așa fel) încât de ar cădea unul să-l atingă pe altul și să-l doboare și tot așa în continuare. De unde (și) faptul, că tocmai intrau ungurii în pomenita pădure, că și suszișii țărani mișcară copacii ca să cadă unul peste altul și astfel toți cei doborâți dintr-o parte și cealaltă striviră gloata mare a ungurilor]⁶⁵.

Evident, cheia întregii probleme - a localizării marii bătălii din anul 1330 - constă în identificarea drumului de întoarcere urmat de rege după etapa argeșeană a invaziei. Cronicarul teuton îl evocă laconic - *in reditu* (cf. scrisoarea papei: *in regressu*, n. 40), fără alte precizări toponimice, care lipsesc de altfel și din narația ulterioară a Cronicii Pictate (*rex revertebatur* etc., n. 57)⁶⁶, singurul izvor care specifică: potrivit celor convenite cu voievodul român, era vorba de „un drum drept [*iter rectum*]“, în subtext: *un drum direct către regat*. Ceea ce, să recunoaștem, nu este cazul cu drumul de invazie al regelui, de la Severin către Argeș, urmat apoi în sens invers și la capătul căruia s-ar fi desfășurat marea bătălie - cum ne îndeamnă să credem C. Rezachevici. Dimpotrivă, am anticipat deja, *itinerariul prin Țara Loviștei, către Sibiu*, cum consideră cea mai mare parte dintre istoricii români, *este singurul plauzibil* și asupra acestuia stăruim aici pe scurt.

Într-adevăr, nu putem înțelege finalul dezastruos al invaziei angevine dacă nu luăm în considerare un fapt care ține deopotrivă de geografia fizică și de geografia istorică: existența din adâncă vechime a drumului care lega Transilvania de Țara Românească pe valea Oltului. Numai că, din pricina îngustimii defileului (pe dreapta râului: munții Cindrel-Lotrului, iar peste Țara Loviștei, în aval, munții Căpățânii-Sturului; pe stânga râului: masivul Făgăraș - muntele Cozia), drumul de la Sibiu trecea Oltul la Căineni (în epoca romană: *Pons Vetus*), străbătea Țara Loviștei pe direcția sud-est, prin Grebleștii-Boișoara-Titeștii-Perișanii-Poiana-Sălătruc și Șuicii de azi (multe din acestea, se știe, sunt vechi sate medievale), iar de aici drumul continua: la sud către Argeș (prin Cepari și Tigveni; sau prin Cepari-Vernești-Valea Danului), la vest din nou către valea Oltului, răzbătând (prin Rădăcinești-Sălătrucelul) la Jiblea și Călimănești. Mult mai târziu, în timpul ocupării Olteniei de către austrieci, acest vechi drum

regelui angevin, văzând în aceasta o pedeapsă divină, cum indică și titlul capitoului. Pentru desfășurările din nord, cf. B. Homan, *Gli Angioini* (1938). p. 142 și urm.

⁶⁵ *Cronica terre Prussie*, ed. Max Toppen, în *SRP* [Scriptores rerum Prussicarum], I, Leipzig, 1861, p. 218-219 - izvor semnalat de Emil Lăzărescu, în *RI*, XXI (1935), p. 241-246, cu importante precizări (originalul cronicii, adaosurile contemporane etc.). Îi mulțumim și aici colegului C. Petolescu pentru ajutorul dat la traducerea acestui pasaj.

⁶⁶ Vezi și observația lui C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 73 (mediul curții maghiare nu era familiarizat, dacă nu chiar dezinteresat „de amănuntele de mică toponimie locală românească“).

loviștean („drumul bătrânesc“) trece pe plan secundar, căci în 1719 căpitanul-inginer Fr. Schwanz construiește în defileul Oltului așa-numita „Via Carolina“, corectând astfel traseul către și dinspre Sibiu⁶⁷. Altminteri, în Loviște mai exista o cale de acces către malul Oltului: era drumul de la Titești către sud-vest, prin Bradu-Clocotici și Copăcenii, care răzbătea în Loviștea vâlceană (respectiv Gura Lotrului-Brezoi).

Așadar, nimic nu se opune interpretării că tocmai acest „drum drept“ a fost silit să-l urmeze regele angevin (un itinerar care, de altfel, nu este deloc exclus să fi intrat în calculele strategico-tactice ale invaziei, referitoare la drumul de retragere; fapt intuit din vreme și de Basarab I, prin organizarea cumplitei capcane pe acest traseu). Practic, potrivit viziunii noastre, care ia în considerare ipoteza drumului de venire prin Râmnic - Tigveni, ajungem la concluzia: de la Argeș, regele s-a întors (peste Dealul Momaia) la Tigveni, a urcat pe Topolog la Șuici, ajungând la vechiul drum către Loviște; a trecut prin Sălătruc și prin defileul omonim din Muntele Poiana Spinului, iar apoi prin Perișani-Titești-Câineni la Pasul Turnu Roșu și de aici la Sibiu. Unii au complicat lucrurile, admițând fie ocuparea Argeșului (se vorbește chiar, nejustificat, de „cetatea Curtea de Argeș“) - ceea ce nici un izvor nu confirmă, altfel istoria ar fi consemnat probabil marea bătălie chiar la Argeș -, acceptând în consecință retragerea prin Valea Danului-Vernești, fie asediul cetății de la Poienari (identificată cu acel *castrum Argyas*) - deși, cu siguranță, în 1330 nu exista nucleul patrulei al acestei cetăți⁶⁸ - drept care și drumul de întoarcere al regelui este urcat la Capățâneni-Arefu-Șuici⁶⁹.

Cât privește locul bătăliei din 9-12 noiembrie 1330, în pofida atâtor încercări de identificare în teren - și de mai multă vreme atenția a fost concentrată asupra microzonei Pripoare-Perișani (azi în județul Vâlcea)⁷⁰ - este limpede că discuția nu poate gravita în jurul unui topic, denumit sau nu „Posada“ (de altfel, un asemenea toponim nu este înregistrat de vechile hărți ale Loviștei și nici de documentele medievale, sau mai târziu, referitoare la acest străvechi ținut românesc)⁷¹; cu atât mai puțin, în sfârșit, poate fi acceptată imaginea unei „Posade“ lungi de aproape 30 km, cum se acreditează recent⁷² - o interpretare *sui-generis* a peisajelor-miniaturi din Cronica Pictată (care, evident, sunt fanteziste) în corelație cu realitățile din Loviște, oricum altele decât cele înfățișate.

Căci, de bună seamă, trebuie să luăm în considerare și cele mai vagi indicii care, într-un fel sau altul, ne-ar putea ajuta să identificăm locul de desfășurare a marii

⁶⁷ Ion Conea, *Țara Loviștei. Geografie istorică*, București, 1935, p. 78-82, 83.

⁶⁸ Cum afirmă Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească. Secolele XIII-XVI*, București, 1981, p. 113-114 („turnul pătrat, în orice caz anterior celei de a doua jumătăți a secolului al XIV-lea, poate data din prima parte a veacului amintit“); dimpotrivă, pe baza materialelor arheologice cunoscute, acest vechi nucleu al cetății datează din a doua parte a veacului al XIV-lea. Să mai notăm că și N. Iorga admitea traseul Râmnic-Argeș (recte Poienari), v. *Istoria românilor*, III (1937), p. 177.

⁶⁹ Cf. revista „Argeș“, 3 (70) 1972, p. 17.

⁷⁰ La bibliografia cunoscută, de adăugat: Ing. Mihai Rada, *Posada, 1330 - localizare prin interpretarea fotogramelor aeriene*, în „Analele Institutului de geodezie, fotogrammetrie, cartografie și organizarea teritoriului“, III, 1983, p. 91-98. Atragem însă atenția, că fortificațiile marcate în fig. 4, de la Perișani, reprezintă - o intuiește, dubitativ, și autorul, p. 95 - urmele celor amenajate *ad-hoc* de austrieci, în timpul războiului ruso-turc - cf. C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci*, III (1733-1739), Publicat de Constantin C. Giurescu, București, 1944, doc. nr. 116 (1737), 221 (1738), 263, 269, 287-288, 290 (1739).

⁷¹ În pofida celor afirmate (*supra*, n. 69).

⁷² N. Stoicescu, col. Fl. Tucă, *1330 Posada*, București, 1980, p. 124.

bătălii din 1330 - și asemenea indicii există, mai mult, ele sunt chiar îndeajuns de explicate, întrucât regele însuși, la numai doi ani după dezastrul suferit, a lăsat să-i scape și acest prețios amănunt și anume, *că Basarab l-a lovit lângă hotarul țării invadate* - „și la ieșirea noastră de acolo [*in exituque nostro abinde*]“ (la 2 și 22 noiembrie 1332), „la ieșirea noastră din aceeași țară“ [*in exitu nostro de eadem terram*]“ (la 25 noiembrie 1333)⁷³. Astfel încât, dacă pe drumul de întoarcere, prin Loviște, oastea de invazie a putut fi mereu hărțuită - inclusiv în defileul Pripoare-Perişani -, de ce nu am putea admite că bătălia finală, *decisivă* (*poate din 11-12 noiembrie 1330*), să fi avut loc pe traseul nordic al drumului loviștean, apropiat într-adevăr de granița politică dintre Transilvania și Țara Românească (reper geografic: *Râul Vadului*, pe dreapta Oltului)? De altfel, în acest sens ar pleda și informația căpătată mult mai târziu, în 1574, de călătorul polon Maciej Strykowski: bătălia s-ar fi desfășurat „la două zile de drum de Sibiu“⁷⁴ - ceea ce se potrivește, în spațiu și timp, cu microzona de nord a Țării Loviștei. În consecință, considerăm că atenția trebuie îndreptată asupra microzonei *Boișoara-Câineni* - acolo s-a dat probabil lupta din 1330, o ipoteză de geografie istorică verificabilă documentar și, desigur, în teren.

3. Semnificații și urmări ale momentului istoric din 1330

Eveniment istoric de referință pentru Europa de sud-est, adevărată piatră de hotar pe plan politic și militar pentru Țara Românească - victoria repurtată de Basarab I în anul 1330 a însemnat, înainte de toate, *verificarea trăinicieii statului feudal muntean*. În cursul invaziei din 1330, în fața unei oști impunătoare - în pofida ticlurilor ulterioare, remarcă și N. Iorga, atunci „a fost vorba de una din cele mai largi concentrări de forțe din noua Ungarie și cea d'întăiu mare campanie, cea d'întăiu încercare într-o luptă desperată a regalității angevine“⁷⁵ -, structurile de bază, încă tinere, ale statului sud-carpatic nu numai că nu s-au năruit (cum spera, fără îndoială, Carol Robert), dar au ieșit întărite din acea încleștare armată. Iar dacă au rezistat, meritele revin poporului atacat și voievodului din fruntea țării, care în acel moment de cumpănă a reușit să polarizeze în jurul său interesele întregii societăți românești, să organizeze lupta de apărare și să-l alunge, înfrânt, pe regele angevin. *Ca Domn în fruntea statului*, conchidea același savant, Basarab voievod „a știut să impuie, cu armele în mână, respectul teritoriului său“⁷⁶.

De fapt, cum s-a distins îndeobște în istoriografie, Basarab I nu a obținut doar o răsunătoare izbândă militară (care a făcut imediat ocolul Europei); *ea a fost dublată de una pe plan politic*, al cărei efect s-a resimțit ulterior, pe parcursul veacului al XIV-lea și în cele următoare: pe câmpul de luptă din 1330 a fost consfințită *existența de sine-stătătoare a Țării Românești* (sensul medieval al termenului *independență*, atât de actual astăzi). Atributul „singur-stăpânitor [*samoderzavnyi, αὐτοκράτωρ*]“ din titlul domnesc purtat de oricare dintre urmașii lui Basarab I, ca Mari Voievozi și Domni ai Țării Românești, nu era o ficțiune ci o realitate al cărei punct de pornire nu trebuie căutat în afara țării, căci acest atribut nu a fost conferit de cineva și cândva, dimpotrivă

⁷³ DRH, D, I, p. 47-48 ; Györfy Gy., *Adatok* -II, (1964), p. 555, 557.

⁷⁴ *Călători străini*, III, p. 451; cf. S. Iosipescu, în CSFR (1980), p. 85-86, 91 și 95. Ne putem întreba dacă nu cumva informația căpătată de Strykowski a putut veni chiar din mediul sibiian!

⁷⁵ N. Iorga, *Istoria românilor*, III (1937), p. 179.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 339-340.

fiind câștigat prin lupta și victoria din anul 1330⁷⁷. Bineînțeles, chiar înfrântă, regalitatea angevină din Ungaria feudală nu a recunoscut vreodată *noua identitate istorică* a Țării Românești - nici înainte de 1342, când moare regele Carol Robert, nici după această dată, când tronul ungar a fost moștenit de fiul său Ludovic I, promotorul unei politici de mare anvergură, mai dură și mai expansionistă ca oriunde în Europa feudală și, în plus, bine îmbrăcată ideologic în haina catolicismului ofensiv⁷⁸. Oricum, regalitatea angevină a trebuit să aștepte încă 38 de ani pentru a încerca din nou supunerea țării transalpine - și a eșuat, ca în 1330.

Ceea ce mai înseamnă că evenimentele politico-militare care au marcat epopeea victorioasă din 1330 au stimulat, în chip necesar, și alte resorturi lăuntrice - îndeosebi în sfera vieții economice (agricultură, meșteșuguri, comerț și circulație monetară etc.), în continuă creștere, permițând în scurtă vreme ancorarea solidă a Țării Românești de marile circuite de comerț internaționale⁷⁹, fenomen care, fără a fi determinant, a avut totuși implicații profunde în dezvoltarea vieții orășenești (cum relevă izvoarele scrise, de după 1350, ca și investigația arheologică de la București, Târgoviște, Curtea de Argeș, Câmpulung, Râmnicul Vâlcea ș.a.), cu consecințe firești pe planurile culturii și civilizației⁸⁰.

De altfel, ca să revenim, nu este pură întâmplare că Basarab I a găsit de cuviință să schimbe însăși fața reședinței sale de la Argeș, în jurul anului 1340, construind acolo *Noua Curte* (păstrată și azi în ruină), cum am demonstrat pe cale arheologică. Departe de a fi fost o simplă modificare topografică (și spațială) în structura rezidențială, ctitoria Marelui Voievod reprezenta *atunci*, și mai târziu, *expresia materială a creșterii autorității domnești*, ea exprima cum nu se poate mai limpede *întărirea funcțiilor organizatorice ale statului feudal*, funcții care gravitau în jurul Curții, care se identificau de fapt cu viața acesteia (ceea ce fusese valabil, desigur, și în condițiile existenței Curții Vechi de la Argeș)⁸¹. Așadar, după 1330, când tocmai împrejurările interne și externe erau altele, când Țara Românească devine liberă, *desine-stătătoare*, iar Domnul *singur-stăpânitor* - ridicarea de către Basarab I a noului centru de comandă se justifică obiectiv, istoricește. Rolul acestei Noi Curți, *de minister general*, apare în toată plenitudinea începând cu o doua jumătate a veacului XIV - în administrație, fiscalitate, justiție, politică externă etc. - și foarte curând, în 1359, alături de acest centru al puterii domnești, seculare, va apare la Argeș și sediul mitropolitan al țării.

În sfârșit, tocmai spre a face față cerințelor în direcția consolidării statului feudal, nu este exclus ca Basarab I să-l fi asociat la tron tot atunci, prin 1340, pe fiul său Nicolae Alexandru - o problemă încă supusă discuției, de care ne vom ocupa cu alt prilej.

⁷⁷ Un fertil cadru de discuție la Val. A. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1980, p. 41-46 (cap. „Aportul bizantin la structurarea puterii domnești. Autocrația”). Idem, în *CSFR* (1980), p. 209 și urm.

⁷⁸ Șerban Papacostea, în *CSFR* (1980), p. 169 și urm., cu bibl. indicată.

⁷⁹ Idem, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-VI)*, *Drum și stat*, în „SMIM”, X, 1983, p. 9-17; cf. S. Iosipescu, în „AIIAI”, XIX, 1982, p. 267-284.

⁸⁰ P. P. Panaitescu, *Introducere* (1969), p. 279 și urm.

⁸¹ N. Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, 1968, p. 15-20; v. și lucrarea noastră, *Vladislav I* (1979), p. 54-61.

Acestea sunt datele de substanță care definesc momentul istoric din anul 1330 și consecințele sale pentru Țara Românească și Domnia acesteia, reprezentată prin proeminenta personalitate a lui Basarab I. Subzistă, desigur, încă aspecte obscure, neacoperite pe plan documentar - și însuși locul exact al celebrei bătălii rămâne, probabil pentru multă vreme, nedescoperit. Dar esențial este faptul că o epocă înnoitoare, pe toate planurile, s-a deschis în istoria Țării Românești o dată cu victoria raportată de Basarab I împotriva oștirii invadatoare a regelui Carol Robert. Este deci meritul învingătorului din 1330 că a continuat și amplificat opera de construcție a statului feudal, lăsând urmașului său o țară consolidată, atât cât îngăduiau limitele orânduirii feudale din spațiul românesc.

BASARAB I ET SA CONTRIBUTION À LA CONSOLIDATION DE VALACHIE

Résumé

Vers l'an 1300, se dessinait dans le territoire entre Carpates et Danube une réalité politique aux contours de plus en plus nets: un nouvel état féodal roumain se constituait autour du voïvodat de l'Argeș, avec à sa tête Tihomir - personnage historique qui, dans les sources, demeure encore obscur. Mais la consolidation de cette création d'état (*terra Transalpina*, *Hongrovalachie*, *Walachia* etc.), dans la configuration politique du Sud-Est européen, s'effectuera durant tout le XIVe siècle, et un premier pas en ce sens sera l'œuvre du fils et successeur du dit personnage (voir n. 44), Basarab I (env. 1310-1352); pour être plus précis, le point de départ se situe aux alentours du moment historique - 1330, des événements qui ont eu lieu en cette année, et de leurs conséquences pour le sort ultérieur du pays sud-carpatique.

Sont présentées, et dans certains cas reconstituées, quelques données concernant l'origine et la famille de Basarab, les circonstances du début de son règne - cela sur la base de sources angevines (voir n. 10, 12). Il en ressort que, dès le début, le voïvode roumain s'est trouvé aux prises avec la politique expansionniste de son voisin de Hongrie, le tout nouveau roi Charles-Robert d'Anjou. En 1324, un *modus vivendi* entre les deux souverains semblait présenter des chances de réussite, en ce sens qu'avait probablement réglé le contentieux concernant la domination sur le Severin - mais Basarab avait opté même dans sa condition de vassal du roi angevin, pour une existence libre, indépendante de son pays.

Sur le fond des événements des Balkans, dans lesquels le voïvode a été impliqué, tant sur le plan politique que militaire (1323, 1330 - Velboudz), le roi de Hongrie préparait l'invasion de Valachie. En effet, cette invasion s'est déroulée au cours de l'automne 1330. Les sources se référant à la campagne angevine, y compris les versions formulées par la chancellerie royale à propos des buts poursuivis et son déroulement (of. n. 41-42) sont présentées systématiquement. Les étapes de l'invasion sont établies, en mettant en évidence celle de l'Argeș, où était parvenu le roi (*sub castro Argyas*), contraint à proposer un „armistice“ (*treuga ordinata*, cf. *Chronicon Pictum*, n. 57), à prendre le chemin de retour imposé par Basarab lui-même, qui préparait une riposte écrasante à l'envahisseur. D'autant plus qu'un rapide parti des rangs de la troupe d'invasion (épisode Bakó) s'est soldé par la mise à feu de l'Ancienne Cour d'Argeș, comme en témoignent les recherches archéologiques récentes (cf. n. 58). Sur le chemin

de la retraite, vers Sibiu, en Pays de Loviștea (probablement a la limite N de cette région, à proximité de la frontière politique avec la Transylvanie), a eu lieu la célèbre bataille des 9-12 Novembre 1330 (voir n. 65-74), où Basarab I devait remporter une retentissante victoire militaire.

Une victoire non pas seulement sur le champ de bataille, mais aussi sur le plan politique, puisqu'elle a entériné la nouvelle identité historique de Valachie, sa libre existence: à la tête de l'Etat qu'il conduisait, Basarab devient réellement un *autokrator* après 1330. Les jeunes structures de l'état sud carpatique avaient résisté à l'invasion angevine; et après que cette dernière a été écrasée, dans les nouvelles circonstances politiques, elles se sont consolidées sur tous les plans. En témoignent, entre autres, les réalités d'Argeș: Basarab I fait élever (vers 1340) la Nouvelle Cour, dont le rôle croissant dans la vie de l'état féodal est manifeste dans les étapes ultérieures de son existence du XIVe siècle, quand la Valachie devient un important facteur politique, militaire, économique et culturel dans l'ensemble de l'Europe de l'Est*.

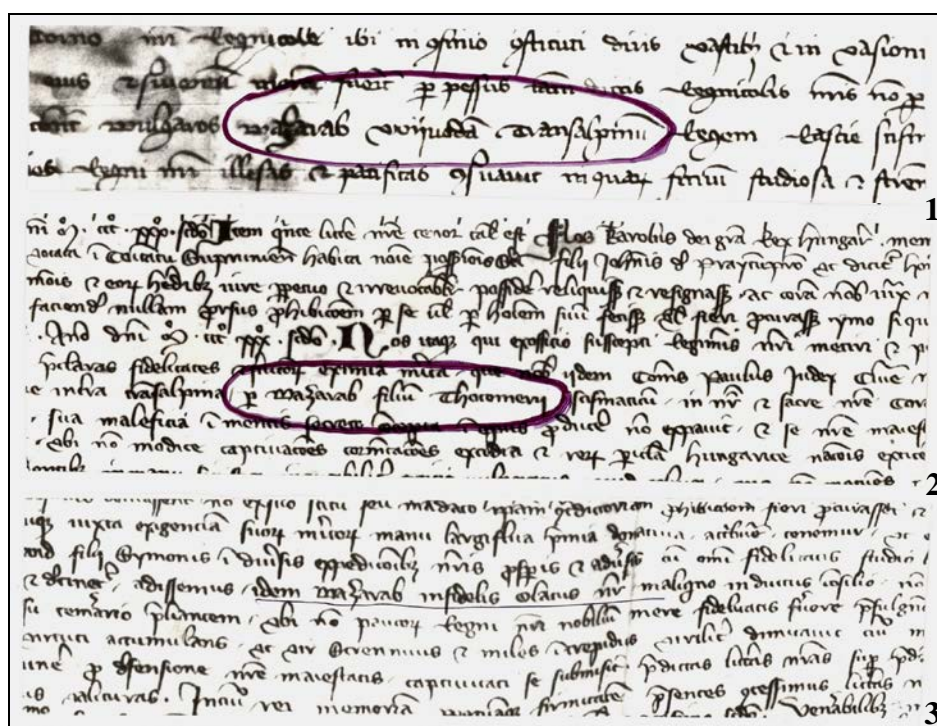

Fig. 1. Mențiuni despre voievodul Basarab I în două diplome ungare: 1. „*Bazarab woyuodam Transalpinum*“ (27 martie 1329 - D.R.H., D-I, nr. 18, p. 41, Arh. Naț. Ung. /MOL/DI. 100035); 2-3. „*per Bazarab filium Thocomery /sic! /*“, „*idem Bazarab infidelis olacus noster*“ (D.R.H., D-I, nr. 25, p. 50 - Arh. Naț. Ung. /MOL/DI. 2733).

* Articolul reproduș din *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, XXIII/2, 1986, p. 553-570.

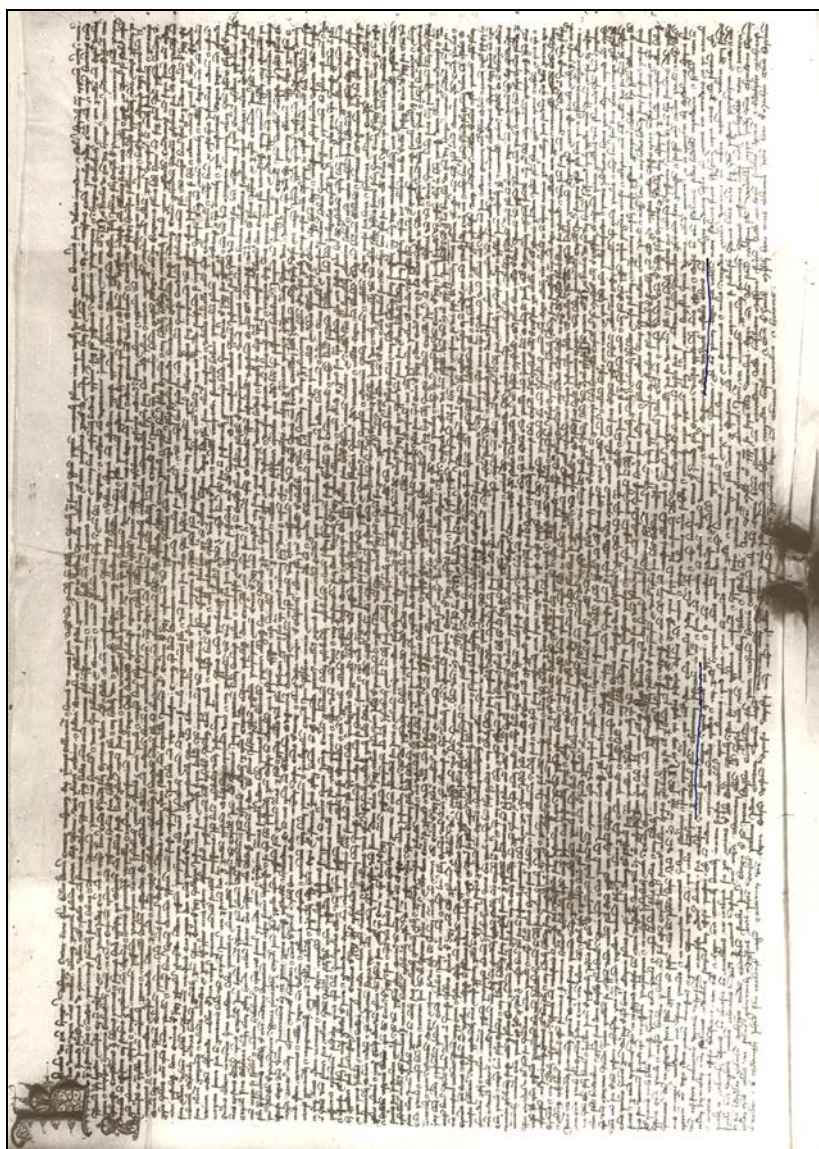

Fig. 2. Diploma-act privilegial din 26 noiembrie 1332 (text integral). Reproduce întocmai /*transumpta*/ cinci patente emise anterior de regele Carol Robert: „*Quarum unius tenor est*“ (= actul din 20 iul. 1332 „*Item secunde talis est*“ (= actul din 17 aug. 1332), „*Item tercie talis est*“ (= actul din 12 aug. 1332), „*Item quarte*“ (= actul din 22 iul. 1332), „*Item quinte*“ (= actul din 22 iun. 1332). „*Nos itaque... etc.*“ (urmează textul privilegial propriu-zis în care, abia în r. 9 /de jos în sus/ se găsesc mențiunile din 26 nov. 1332: *p^{er}* Bazarab *filium Thocomery* /sic!/ și idem *Bazarab infidelis olacus n^{oste}r* (DRH, D-I, nr. 25, p. 49 și urm.; Arh. Naț. Ung. /MOL/, DI. 2733).

O ISTORIE A PEISAJULUI URBAN CÂMPULUNGEAN (SECOLELE XIV-XVIII)

CLAUDIU NEAGOE*
CĂTĂLIN BOBOC**

În condițiile degradării accentuate a mediului înconjurător, datorată în cea mai mare parte intervenției iresponsabile și chiar brutale a omului, se manifestă tot mai pregnant, acum, la începutul secolului XXI, la scara întregii planete, o preocupare serioasă pentru conservarea și reabilitarea cadrului natural, mai ales în spațiul urban.

Mediul a jucat, fără îndoială, un rol extrem de important în evoluția umanității. Între om și natură a existat o permanentă interdependență, o legătură puternică, intimă. Toate trăirile omului și-au găsit în mod firesc corespondent în fenomenele naturii. Natura a influențat permanent viața comunităților umane. Fiecare comunitate, însă, a căutat, în decursul timpului, să modeleze și să-și subordoneze cadrul natural în funcție de propriile nevoi, fără a menține un oarecare echilibru, fără a conștientiza efectele negative ale intervențiilor sale necontrolate, pe alocuri brutale, asupra mediului înconjurător.

A reconstitui astăzi imaginea peisajului urban câmpulungean, pentru perioada secolelor XIV-XVIII, este destul de dificil, deoarece dispunem de foarte puține informații în acest sens. Abia începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, putem creiona cât de cât o imagine a orașului Câmpulung, implicit a peisajului urban câmpulungean.

Ajuns aici în 1640, Petru Bogdan Bakšić, un misionar catolic, care avea să devină câțiva ani mai târziu vicarul apostolic „al celor două Valahii”¹, Moldova și Țara Românească, arăta că orașul „era așezat la poalele munților, între munți mai mărunți”². Un secol mai târziu, mitropolitul Neofit Cretanul, ajuns și el la Câmpulung (14 august

---

* Universitatea din Pitești.

** Biblioteca Municipală „Ion Barbu”, Câmpulung Muscel.

¹ Vezi Francisc Pall, *O vizită în Țara Românească în anul 1644 (relatare inedită a lui Bakšić)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VIII, 1975, pp. 219-220.

² Petru Bogdan Bakšić, *Descrierea Țării Românești, 1640*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1973, p. 209.

1746)³, relatează, printre altele, faptul că orașul Câmpulung este așezat „într-un câmp lung”, dar îngust, „pe malul drept al unui râu, numit tot Câmpulung”⁴.

Pe lângă cele câteva relatări succinte ale unor călători străini din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea, principalele informații despre peisajul urban câmpulungean ne sunt oferite de *Cronica Franciscanilor*, redactată, pe la 1764-1765, de un catolic câmpulungean, pe nume Blasius Kleiner⁵. Acesta a făcut prima descriere cât de cât detaliată a orașului Câmpulung și a cadrului său natural: „Acest târg este situat între cei doi munți nu prea înalți, dar întinzându-se destul de mult, cale de o milă. Între acești [doi] munți curge râul care are același nume ca și orașul – Câmpulung – și astfel târgul poartă numele de Câmpulung, după cum și râul este numit Câmpulung”⁶.

Pornind de la cele trei mărturii, vom încerca în cele ce urmează să reconstituim peisajul urban câmpulungean medieval. Din punct de vedere geografic, Câmpulungul este situat în partea de nord-est a județului Argeș, în depresiunea cu același nume, la o altitudine de 600 m, între râurile Argeșel, în est, și Bratia, în vest. Depresiunea Câmpulungului, limitată la nord de munții Iezer, închisă la sud de culmea Mățău–Ciocanu și la est de culmea Groapa Oii, are un aspect tipic de depresiune submontană și o formă relativ alungită (asemănătoare unui „câmp lung”⁷), fiind una dintre cele mai bine individualizate din țară. Orașul beneficiază de un topoclimat de adăpost, fără curenți atmosferici, având din această cauză un caracter climateric. Importanța cadrului natural și a condițiilor geo-climatice în tratarea problemei evoluției unei așezări urbane a fost invocată într-un studiu relativ recent⁸.

În Evul Mediu, orașul Câmpulung a făcut parte din județul Muscel, atestat documentar la începutul secolului al XVII-lea⁹. La 1764, Blasius Kleiner descria Câmpulungul astfel: „[orașul] se întinde în lungime cale de o oră și mai mult, sunt trei ulițe, una mai mare și două mai mici, orașul începe dinspre sud, iar capătul celălalt se află înspre nord; cale de o zi de hotarele Brașovului și la trei zile de cele ale Bucureștilor. Târgul se bucură de un aer curat și temperat, este bogat în pomi fructiferi, pășuni și apă bună”¹⁰.

³ *Călătoria dintâi a Mitropolitului Neofit, 1746, 14-17 august*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. IX, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1997, p. 342; vezi și Claudiu Neagoe, *Vizita mitropolitului Neofit Cretanul la Câmpulung (14-17 august 1746)*, în „Gazeta de Muscel”, an. VI, 1999, nr. 214, p. 6.

⁴ *Călătoria dintâi a Mitropolitului Neofit, 1746, 14-17 august*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. IX, p. 342.

⁵ George Georgescu, *Câmpulung-Muscel în Cronica franciscanilor de la 1764*, în „Argesis. Studii și Comunicări”, seria istorie, IX, 2000, p. 253.

⁶ *Ibidem*, p. 254.

⁷ Silviu Neguț, Octavian Mândruț, *Geografie*, București, 2000, p. 71.

⁸ Carmen Oprescu, *Propunere pentru o metodologie a analizării și înregistrării evoluției istorice a orașelor*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii și comunicări”, VII, 2003, pp. 43-45.

⁹ Mai întâi a fost menționat cu numele „Pădureț” (19 iulie 1498), apoi și cu numele de „Muscel” (23 ianuarie 1609); Gheorghe Pârnuță, Dorina Panaitescu, *Județul Muscel. Monografie istorică și socială*, București, 2001, pp. 13-14.

¹⁰ George Georgescu, *op. cit.* p. 254. Despre calitatea destul de proastă a apei și de existența unei afecțiuni numită „gușă”, la locuitorii din zona Câmpulungului, relatări interesante ne oferă Ignatii Iakovenko, un funcționar al Consulatului rusesc în Țara Românească (1820); în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. I (1800-1821), îngrijit de: Georgeta Penelea Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban

Cei doi munți, pomeniți în *Cronica* lui Blasius, între care se întindea Câmpulungul, erau în realitate niște dealuri: Mățul (1018m) și Ciocanu (885m)¹¹. Râul care străbătea orașul, Râul Câmpulung sau Râul Târgului, izvora din Muntele Bătrâna și, după ce aduna apa celor patru afluenți, respectiv Cuca, Râușor, Bratia și Bughea, se vărsa în Râul Doamnei în dreptul Colibașului¹².

Orașul, care se întindea de la sud la nord „cale de o milă”, respectiv 1 472,5 m¹³, era străbătut de trei căi de acces, respectiv trei ulițe. Prima, numită „Ulița cea Mare”¹⁴, pornea, probabil, din zona Mănăstirii Negru Vodă și mergea către nordul orașului până în Valea Mare, de unde începea drumul Rucărului și Branului. O a doua cale de acces, zisă „Ulița Râului”¹⁵, mergea tot dinspre sud spre nord, în paralel cu „Ulița cea Mare”. Iar cea de a treia, urca spre nord-vest către platoul Gruului, purtând numele de „Ulița Gruului”¹⁶. Documentele câmpulungene de la sfârșitul secolului al XVIII-lea vorbesc și de o a patra uliță numită „Ulița Carului”¹⁷, aflată în apropiere de „Ulița Râului”.

De-a lungul acestor ulițe se înșirau, probabil, de la sud la nord, cele mai multe dintre casele și grădinile câmpulungenilor¹⁸, la care se adăugau „14 biserici românești și una catolică”¹⁹. În urmă cu 124 de ani de la data scrierii *Cronicii* franciscane, Petru Bogdan Bakšić, menționa, în 1640, la Câmpulung „12 biserici foarte frumoase și o mănăstire mare”²⁰, precum și o biserică „închinată Sf. Iacob cel Mare”²¹. Rezultă, așadar, că, între 1640 și 1764, la Câmpulung au mai fost ctitorite încă două biserici, deși este foarte probabil ca numărul acestora să fi fost mai mare.

Ordinea în care *cronica* lui Blasius Kleiner menționează numele acestor biserici ne întărește și mai mult convingerea că vatra veche a orașului Câmpulung s-a aflat înspre sud, în zona Cloașter – Negru Vodă – Bărăția, pentru că acestea sunt cele mai vechi edificii ecleziastice câmpulungene²². Astfel, după Mănăstirea Negru Vodă, *Cronica franciscanilor* menționează următoarele lăcașe de cult: Biserica Sf.

Rădulescu-Zoner, Marian Stroia (secretar de volum), redactor-responsabil: Paul Cernovodeanu, București, 2004, p. 840; vezi mai nou la: Claudiu Neagoe, *Cele mai vechi relatări despre „gușații” din Argeș și Muscel*, în „Argesis. Studii și Comunicări”, XII, 2003, pp. 203-206.

¹¹ Aurelia Barco, Eugen Nedelcu, *Județul Argeș*, București, 1974, p. 31.

¹² Gheorghe Pârnuță, Dorina Panaitescu, *op. cit.*, p. 17.

¹³ Cf. Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, 1971, p. 98.

¹⁴ Menționată la 5 august 1775 într-un document câmpulungean; Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trâmbaciu, *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung Muscel*, vol. II (1700-1799), București, 1999, doc. 104, p. 196.

¹⁵ Menționată într-un act de vânzare-cumpărare, încheiat la 21 februarie 1776 între Ion Dochină din Câmpulung și logofătul Stanciu Pochină; *Ibidem*, doc. 107, p. 198.

¹⁶ Atestată documentar la 19 noiembrie 1774; *Ibidem*, doc. 96, p. 185.

¹⁷ *Ibidem*, doc. 107, p. 198.

¹⁸ Potrivit unui studiu recent această aliniere ar fi fost posibilă numai în zonele comerciale; Carmen Oprescu, *Câmpulungul muscelan în epoca lui Ștefan cel Mare. Considerații asupra orașului până la începutul secolului al XVI-lea*, în „Historia Urbana”, 2004, nr. 1-2, pp. 18-19.

¹⁹ George Georgescu, *op. cit.*, p. 255.

²⁰ *Ibidem*, p. 211.

²¹ *Ibidem*, p. 212.

²² A se vedea pe larg despre, la Gh. I. Cantacuzino, *Câmpulung. Vechi monumente și biserici*, București, 2002, pp. 77-97.

Gheorghe²³, Biserica Sf. Nicolae a Șubeștilor²⁴; Biserica Adormirea Maicii Domnului²⁵; Biserica Sfânta Treime din Țigănie²⁶; Biserica Sf. Nicolae din Târg²⁷; Biserica Sf. Vineri²⁸; Biserica Sf. Nicolae zisă și Biserica Popa Savu²⁹; Biserica Bradului³⁰; Biserica Sf. Nicolae al lui Popa Albul³¹; Biserica Sfintei Fecioare și Martire Marina³²; Biserica Sf. Nicolae sau Biserica de la Vale³³; Biserica Scheilor³⁴ și, în sfârșit Biserica Sf. Iacob cel Mare a călugărilor franciscani³⁵. Observăm, însă, că nu sunt menționate aici trei biserici importante: Biserica Cloașterului catolic³⁶, Biserica Sf. Ilie³⁷ și Biserica Domneasca³⁸.

Grupând aceste biserici după perioada în care ele au fost date, în urma cercetărilor efectuate până acum, putem reconstitui, într-o oarecare măsură, evoluția

²³ Astăzi numită tot Sf. Gheorghe-Olari, datând din a doua jumătate a secolului al XV-lea; Flaminu Mârțu, *Un ecou al Renașterii în a doua jumătate a secolului XV, la Câmpulung Muscel*, în „Revista Muzeelor”, V, 1968, nr. 5, pp. 449-450.

²⁴ În prezent cunoscută sub numele de „Șubești” sau „biserica Șubeștilor” și datând din secolul al XVI-lea; Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 77.

²⁵ Ridicată la sfârșitul secolului al XV-lea, astăzi cunoscută sub numele de Biserica Fundeni; *Ibidem*, pp. 62-63.

²⁶ Azi dispărută.

²⁷ Azi Biserica Vișoi, atestată la 1774; Ion Popescu Argeșel, *Mănăstirile și bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, București, 2000, p. 95; Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 91.

²⁸ Atestată la jumătatea secolului al XVIII-lea, astăzi dispărută însă; *Ibidem*, pp. 97-98.

²⁹ Atestată, probabil, începând cu jumătatea secolului al XV-lea, astăzi cunoscută tot sub numele de Sf. Nicolae; *Ibidem*, p. 84.

³⁰ Datată la jumătatea secolului al XV-lea, *Ibidem*, p. 97.

³¹ Probabil Biserica Nicuț, datând de la începutul secolului al XVIII-lea, *Ibidem*, p. 85.

³² Astăzi Biserica Sfânta Marina, datată în mod eronat de către Ioan Răuțescu pe la 1100-1200. Săpăturile arheologice efectuate de Flaminu Mârțu au scos la iveală relicve datând din secolele XV-XVI; Ion Popescu Argeșel, *op. cit.*, p. 82.

³³ Biserica Valea, azi dispărută (se afla în apropiere de biserica Sf. Marina spre est). Cea mai veche atestare datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea; Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 94.

³⁴ Biserica Schei, construită în cursul secolului al XVI-lea; Ion Popescu Argeșel, *op. cit.*, p. 85.

³⁵ George Georgescu, *op. cit.*, p. 255. Bărăția ar fi fost ridicată de sașii câmpulungeni la începutul secolului al XIII-lea, fiind vorba de o biserică „catolică mare, cu un turn înalt”; Ioan Răuțescu, *Câmpulung Muscel, monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p. 338.

³⁶ La 1764-1765, când Blasius Keiner și-a redactat cronică, aceasta nu mai exista. Aflăm, totuși, din relatările acestuia că, în 1629, pe timpul domniei lui Alexandru Iliaș (nov. 1627-oct. 1629), un călugăr franciscan, pe nume Luca, a readus în posesia catolicilor locul în ruină al Cloașterului, dar din cauza protestelor și prigonirilor suferite din partea ortodocșilor, el a fost din nou abandonat (George Georgescu, *op. cit.*, p. 256). În 1647, sub domnia lui matei basarab (1632-1654), egumenul mănăstirii Negru Vodă, ieromonahul Melchisedec, „a pus să fie dărâmată până în temelii” biserica Cloașterului, iar piatra a fost folosită pentru ridicarea unui turn-clopotniță la Negru Vodă (cf. Petru Bogdan Bakšić, în *Călători străini*, vol. V, p. 266). Catolicii au redobândit locul Cloașterului în vremea lui Constantin-vodă Șerban (1654-1658). În primăvara anului 1656, domnul porunca judeului și orășenilor câmpulungeni să redea catolicilor acel loc al Cloașterului și să facă „act” de renunțare și recunoaștere în favoarea acestora (George Georgescu, *op. cit.*, p. 256). La 20 mai 1656, județul Gherghina și cei 12 pârgari ai orașului Câmpulung dădeau „carte” părintelui Grigore, parohul Bărăției, prin care adevereau că acest loc al Cloașterului „fost-au al baraiilor de moșie din descălicatul orașului” (Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung Muscel*, vol. I, 1215-1699, București, 1999, doc. 87, p. 244). La rândul său, domnul a întărit această recunoaștere (*Ibidem*, p. 246).

³⁷ Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 66.

³⁸ Ctitorirea ei a fost începută de Mircea Ciobanul în timpul celei de-a treia domnii (1558-1559) și finalizată la 1567, sub domnia urmașului său, Petru cel Tânăr (1559-1568); cf. Șt. Trâmbaciu, *Contribuții la istoricul Bisericii Domnești din Câmpulung Muscel*, în „Argesis. Studii și comunicări”, IX, 2000, p. 164.

spațiului urban câmpulungean medieval, dinspre vatra centrală către periferiile sale: de la o concentrare de nuclee urbane apărute, în secolele XIV-XV, în jurul celor mai vechi lăcașuri religioase, Cloașterul – Negru Vodă – Bărăția și reprezentând vatra inițială a orașului Câmpulung, s-a ajuns, prin apariția de noi nuclee urbane, în veacurile XVI-XVIII, la o extindere a așezării, atât către sud cât și spre nord, precum și la definirea spațiului urban câmpulungean.

Factorul mediu a jucat, fără îndoială, un rol important în evoluția așezării și comunității orășenești de la Câmpulung. Poziția sa geografică „la poalele munților, între munți mai mărunți”³⁹, la întretăierea unor importante drumuri comerciale, care făceau legătura între orașele Transilvaniei și cele ale Țării Românești⁴⁰, a oferit așezării de la Câmpulung cadrul natural propice pentru o dezvoltare economică și socială.

Câmpulungul Muscelului, ca mai toate „câmpulungurile Evului Mediu”⁴¹, a fost la începuturile sale o așezare rurală de agricultori și păstori, o „obște sătească”⁴². Treptat însă, sub influența unor factori de natură economică și politică⁴³, obștea sătească de la Câmpulung s-a transformat, între 1350 și 1450, într-un „târg”, atestat documentar în anul 1431⁴⁴, pentru ca apoi, în primele decenii ale secolului al XVI-lea să capete un „profil urban”, care a devenit tot mai evident începând cu jumătatea veacului al XVI-lea, potrivit unor opinii mai demult exprimate⁴⁵ și reafirmate recent⁴⁶.

Este îndeobște cunoscut faptul că un rol extrem de important în dezvoltarea comunității câmpulungene l-a avut bâlciul sau târgul care se organiza anual, între 16 și 27 iulie, sub numele de „Zborul de la Sf. Ilie”⁴⁷. Târgul de la Câmpulung, tot mai frecventat începând cu veacul al XVI-lea, așa după cum reiese dintr-o relatare a lui Sebastian Münster (1554)⁴⁸, aici venind în fiecare an, „negustori de toate părțile”⁴⁹, în

³⁹ Petru Bogdan, Bakšić, *Descrierea Țării Românești, 1640*, în *Călători străini*, vol. V, p. 209.

⁴⁰ Costin Murgescu, *Drumurile unității românești. Drumul Oilor. Drumurile negustorești*, București, 1996, pp. 107-110.

⁴¹ Vasile Cucu, *Geografia populației și așezărilor umane*, ediția a II-a, București, 1981, p. 230.

⁴² La 6 iulie 1395, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, emite un document în tabăra sa „de lângă satul numit Câmpulung”; în *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. I, (1247-1500), întocmit de P. P. Panaitescu și D. Mioc, București, 1966, doc. 94, p. 151.

⁴³ A se vedea pe larg analiza acestora la: Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, 2004, pp. 395-412.

⁴⁴ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. I (1247-1500), întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, 1966, doc. 69, p. 131.

⁴⁵ Flaminio Mârțu, *Gândirea orășenească din Câmpulungul Muscel medieval în contextul contactelor cu civilizațiile Apusului și Răsăritului*, în „Studii și comunicări”, II, 1982, p. 19.

⁴⁶ Claudiu Neagoe, Ionuț Vasileoiu, *Comunitatea catolică de la Câmpulung Muscel (secolele XVI-XVII)*, în *Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii și documente*, volum editat de Laurențiu Rădvan, Iași, 2006, pp. 106-106.

⁴⁷ Flaminio Mârțu, *Bâlciul, târg internațional* în volumul: *Câmpulung Muscel ieri și azi*, Câmpulung Muscel, 1974, p. 37; Ștefan Trâmbaciu, *Câteva date referitoare la „Zborul de la Sf. Ilie” din Câmpulung*, în „Studii și comunicări”, V, 1989, pp. 301-302; Claudiu Neagoe, *Noi aspecte de la „Zborul de la Sf. Ilie” din Câmpulung Muscel (secolele XVII-XVIII)*, în „Argesis. Studii și comunicări”, XI, 2002, pp. 225-226.

⁴⁸ Sebastian Münster, *Cosmografia, 1544*, în *Călători străini*, vol. I, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), București, 1968, pp. 504-505.

⁴⁹ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, ediție de S. Cris-Cristian, cu o introducere de N. Iorga, Iași, 1929, p. 10.

special din orașele transilvănene⁵⁰, a rămas vestit până la sfârșitul secolului al XVIII-lea⁵¹.

Pornind de la tradiția legendară referitoare la apariția Câmpulungului, reafirmăm opinia enunțată ceva mai înainte potrivit căreia, centrul sau „vatra” acestei așezări s-a aflat în zona cuprinsă între cele trei edificii religioase, considerate a fi cele mai vechi, respectiv Negru Vodă, Cloașterul și Bărația⁵².

Pe măsură ce așezarea de la Câmpulung s-a dezvoltat, devenind un important centru urban al Țării Românești⁵³, limitele acesteia s-au extins atât spre sud, cât și spre nord. Adaosurile de populație, din Transilvania în special, începând cu cele din secolele XIV-XV⁵⁴ și sfârșind cu cele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea⁵⁵, nu numai că au contribuit la accelerarea dezvoltării economice și sociale a orașului Câmpulung, implicit la creșterea numerică a populației acestei așezări, fenomen înregistrat de altfel și la nivelul altor orașe din Țara Românească⁵⁶, dar au impus și modificări importante ale peisajului urban câmpulungean.

Potrivit unui studiu recent, referitor la situația demografică a orașului Câmpulung în Evul Mediu, aflăm că, dacă în anul 1581 se găseau în orașul Câmpulung 1 150 de case, locuite de 4 000 de suflete, în 1640 numărul acestora a scăzut la 500 case, respectiv 2 500 suflete. Apoi, populația acestui oraș avea să înregistreze o ușoară creștere, la începutul secolului al XVIII-lea, ca apoi să scadă îngrijorător de mult spre sfârșitul aceluiași secol: la 1790-1791, mai existau în Câmpulung 340 case și 1 700 suflete⁵⁷.

Așadar, orașul Câmpulung a cunoscut, începând cu ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, o continuă depopulare, determinată de o serie de factori precum fiscalitatea excesivă din anii 1592-1594, epidemia de ciumă din anul 1592 și foametea din toamna anului cauzată de jafurile turco-tătare 1595⁵⁸.

În Evul Mediu apa Râului Târgului a fost exploatată în scopuri meșteșugărești, economice. Dintr-un document de la Constantin Mavrocordat, datat 5 mai 1745, aflăm

⁵⁰ Ștefan Trâmbaciu, *Câteva date privind comerțul dintre Câmpulung, Brașov și Sibiu în secolele XIV-XV*, în „Studii și comunicări”, I, Muzeul din Câmpulung, 1981, pp. 37-41; Idem, *Dezvoltarea comerțului între Câmpulung, Brașov și Sibiu în secolul al XVII-lea și al XIX-lea până în anul 1821*, în „Studii și comunicări”, III, Muzeul din Câmpulung, 1984, pp. 63-69.

⁵¹ Franz Josef Sulzer, în *Călători străini*, vol. X₁, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), București, 2000, p.460.

⁵² Cf. Ion Hurdubețiu și Flaminio Mârțu, *Câmpulungul-Muscel medieval*, în „Studii și articole de istorie”, XI, 1968, pp. 29-32.

⁵³ *Ibidem*, pp. 33-37.

⁵⁴ Sașii au fost, fără îndoială, aceia care au contribuit la accelerarea procesului de „urbanizare” a așezării de la Câmpulung; Carmen Jinga Oprescu, *Considerații asupra genezei orașului medieval Câmpulung-Muscel*, în „Studii și comunicări”, I, Muzeul din Câmpulung, 1981, pp. 11-12.

⁵⁵ La 25 martie 1633, Matei Basarab hotăra ca toți cei care se stabiliseră în oraș până la domnia lui Alexandru Iliaș (1629), să rămână acolo, ceilalți fiind nevoiți să plece la locurile de unde au venit; Șt. Trâmbaciu, Gh. Pârnuță, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung Muscel, 1215-1747*, Pitești, f. a., doc. 4, pp. 78-79; despre stabilirea unor români ardeleni la Câmpulung vezi: Șt. Trâmbaciu, *Așezările de „Ungureni” pe pământul obștei Câmpulungene*, în „Studii și comunicări”, I, 1981, pp. 55-60.

⁵⁶ Louis Roman, *Evoluția numerică a populației Țării Românești și migrația externă (1739-1831)*, în „Studii și articole de istorie”, XXIII, 1973, p. 23.

⁵⁷ Claudiu Neagoe, *Evoluția demografică a orașului Câmpulung-Muscel (secolele XIV-XVIII)*, în „Argesis”, Studii și comunicări, XIII, 2004, p. 211, Anexa, Graficul 2.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 205.

că la Câmpulung vadul de moară fusese împărțit în 36 de părți, 30 aparținând bisericii Bărăției și 6 orașenilor⁵⁹. În 1774, la Câmpulung erau 14 mahalale (Șchei, Biranilor, Valea, Sf. Marina, Sf. Nicolae, Bradului, Popa Savu, Marginea, Târgului, Popa Stoica, Popa Iane, Sf. Gheorghe, Malului, Vițicheștilor), respectiv 320 de case (familii)⁶⁰. Locuințele, dar și cele mai multe dintre bisericile câmpulungene, erau construite, cel puțin până în secolul al XVII-lea, în mare parte din lemn⁶¹. Fără îndoială, incendiile au afectat, de-a lungul Evului Mediu, destul de grav așezarea de la Câmpulung și, implicit, cadrul său natural.

De-a lungul secolelor, Câmpulungul a avut de suferit de pe urma invaziilor și ocupațiilor străine: mai întâi în 1427, în cursul luptelor pentru tronul Țării Românești, între cei doi pretendenți, Dan al II-lea și Radu Praznaglava, primul susținut de unguri, cel de-al doilea de către turci⁶².

În iarna anului 1610-1611, trupele principelui ardelean Gabriel Báthory au invadat Țara Românească⁶³, arzând și prădând bisericile și mănăstirile de sub munte, printre acestea numărându-se, fără îndoială, și mănăstirile de la Câmpulung.

În 1628, edificiile eclesiastice catolice și ortodoxe au fost din nou afectate, de data aceasta de un puternic cutremur. Biserica mănăstirii Negru Vodă, de pildă, ruinată până la temelii, în urma acestui cutremur a devenit biserică de mir⁶⁴. Abia în timpul domniei lui Matei Basarab (1632-1654), complexul monastic și voievodal de la Câmpulung a fost refăcut și transformat din nou în mănăstire⁶⁵. Lucrările de reconstrucție s-au făcut în trei etape, sub directa supraveghere a egumenului Melchisedec: între 1635 și 1638 au fost refăcute biserica, ridicată pe fundațiile celei vechi⁶⁶, casa domnească și chiliile; între 1639 și 1641 a fost ridicată o bolniță din lemn care avea să slujească drept așezământ pentru îngrijirea bolnavilor; iar în anii 1646-1647 s-a ridicat turnul-clopotniță, apoi au fost amenajate curtea hanului mănăstirii și prăvăliile⁶⁷.

⁵⁹ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria românilor*, vol. I-II, București, 1900, doc. LXVIII, p. 304.

⁶⁰ Florina Mohanu, Ioan Hera-Bucur, *Catagrafia județului Muscel din 1774*, în „Revista Arhivelor”, 1992, nr. 3, p. 346.

⁶¹ Biserica Bărăției, de pildă, avea trei case din lemn și doar una din piatră; George Georgescu, *op. cit.*, p. 262.

⁶² Claudiu Neagoe, *Câmpulungul în timpul confruntărilor antiotomane din anii 1426-1427*, în „Argesis. Studii și comunicări”, XII, 2003, pp. 151-153.

⁶³ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești în Cronicari munteni*, vol. I, ediție de Mihail Gregorian, București, 1961, p. 332; Vezi despre, și la Constantin Rezachevici, *Les relations politiques et militaires entre la Valachie et la Transylvanie au début du XVII-e siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, X, 1972, nr. 5, pp. 767-769; Andronikos Folangas, *Conflictele dintre Gabriel Bathory, Radu Șerban și Radu Mihnea pentru Țara Românească în lumina unui izvor grecesc necunoscut*, în „Studii și materiale de istorie medie”, XX, 2002, pp. 53-61.

⁶⁴ Adraiana Boescu, Aurelian Stroe, *Contribuții la datarea fundării mănăstirii Câmpulung*, în „Studii și comunicări”, II, 1982, pp. 42-43.

⁶⁵ Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung-Muscel*, vol. I, doc. 63, pp. 204-209.

⁶⁶ P. Miculescu, *Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung*, București, 1968, p. 1.

⁶⁷ Violeta Popescu, *O personalitate culturală a Câmpulungului din veacul al XVII-lea: Melchisedec din Peloponez*, în „Studii și comunicări”, III, 1983, pp. 57-58.

Câmpulungul a avut de suferit, apoi, în primăvara anului 1658, când tătarii, trimiși împotriva lui Constantin Șerban, au incendiat și prădat orașele de sub munte⁶⁸. Doi ani mai târziu, în 1660, o puternică epidemie de ciumă a împușinat comunitatea câmpulungeană⁶⁹. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, mai precis în toamna anului 1688, orașul Câmpulung a fost ocupat de trupele generalului imperial Federigo Veterani, ele stăpânindu-l cu întreruperi până la începutul anului 1691⁷⁰. Toate aceste evenimente nu fac decât să explice necesitatea fortificării unor lăcașuri de cult câmpulungene, precum mănăstirea Negru Vodă⁷¹.

Câmpulungul a avut de suferit și de pe urma războaielor din veacul al XVIII-lea, acestea lăsând în urma lor numai distrugeri și ruină, așa cum s-a întâmplat mai întâi în timpul războiului austro-turc dintre anii 1716-1718,⁷². Apoi, la 1737 „împărechindu-se oștile și viind din Țara Ungurească cătane și nemți în monastire și în orașul Câmpulungului, apoi la urmă viind și oștile turcești, au scos pe nemți dintr-acest oraș și au dat foc atâta sfintei monastiri, cât și orașului, de au ars cu mare groază”⁷³. Pentru a se salva mulți orășeni, în frunte cu ieromonahul Vasile Geabelea, egumenul mănăstirii Negru Vodă s-au refugiat peste munți, în Transilvania⁷⁴. Până în 1742, când orășenii s-au întors din pribegie, Câmpulungul a cunoscut o depopulare semnificativă și un regres economic⁷⁵. În toamna anului 1737, din porunca Porții, Constantin-vodă Mavrocordat a trimis la Câmpulung un număr însemnat de slujitori, în frunte cu marele armaș Radu Brătășanu, boierul Șerban Greceanu și polcovnicul de Târgoviște, Constantin

⁶⁸ *Călătoria lui Paul de Alep, în Călători străini*, VI, Partea I, volum îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, București, 1976, p. 253.

⁶⁹ Cf. *Relația părintelui Gabriel Tomasi, minorit obs. vicar apostolic în cele două Valahii, lăsată monseniorului nunțiu al Poloniei la 7 februarie 1660, în Călători străini*, vol. VII, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), București, 1980, p. 128.

⁷⁰ Claudiu Neagoe, *Ocupațiile austriece și maghiare la Câmpulung între 1688-1691*, în „Argesis. Studii și comunicări”, 2000, pp. 247-252.

⁷¹ Funcția de apărare a orașului datează de la 1431, fapt atestat documentar în 1431 (*Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. I, 1247-1500, doc. 69, p. 131), dar și dovedit de cercetările arheologice efectuate în a doua jumătate a secolului XX (cf. Carmen Jinga Oprescu, *op. cit.*, p. 12). Din relatările lui Bakšić, de la 1640, aflăm că din porunca lui Matei Basarab s-a ridicat aici o „palisadă” din lemn: „și-a ridicat în jurul mănăstirii ca un fel de cetate din bărne mari înconjurându-o cu 12 bastioane de jur împrejur” (*Călători străini*, V, p. 212). Această „palisadă” ar fi fost înlocuită câțiva ani mai târziu, în 1646, cu un „zid” de piatră (Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 263). Afecțat, probabil, în timpul invaziei tătare din anul 1658, zidul mănăstirii de la Câmpulung a fost reclădit pe la 1711-1712, dacă nu chiar ceva mai devreme (Horia Teodoru, *Meterezele bisericilor câmpulungene*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, 1943, fasc. 115, pp. 85-94), sub egumenia ieromonahului Mihail (Spiridon Cristoce, *Pomelnicul mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung Muscel*, în „Glasul Bisericii”, XLVI, 1987, nr. 3, p. 57). Apoi, la 1737, din porunca lui Constantin Mavrocordat, la cererea Înaltei Porți, el a fost dărâmat (*Ibidem*, pp. 60-61). Potrivit unui izvor cartografic militar austriac din 1790-1791, biserica mănăstirii Negru Vodă era încă înconjurată de o incintă de zid (N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787-1791*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice”, s. II, tom. XXXIV, 1911, Mem. 22, pp. 1282-1286; vezi și Victoria Șerban, Constantin Șerban, *Orașul Câmpulung și împrejurimile sale oglindite într-un manuscris inedit din sec. al XVIII-lea*, în „Studii și comunicări”, II, Muzeul din Câmpulung, 1982, pp. 91-96).

⁷² Claudiu Neagoe, *Orașul Câmpulung în timpul războiului austro-turc (1716-1718)* în „Analele Cercului de Istorie «Gheorghe I. Brătianu» din Câmpulung Muscel”, I-II (1998-1999), 2000, pp. 41-44.

⁷³ Spiridon Cristoce, *op. cit.*, p. 60.

⁷⁴ Ioan Răuțescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p. 30. Vezi Claudiu Neagoe, *Câmpulung, 1737*, în „Argesis. Studii și Comunicări”, X, 2001, pp. 181-183;

⁷⁵ N. Ionescu, *Câmpulungul sub fanarioți*, în „Prietenul nostru”, VII, 1923, nr. 3-4, p. 19.

Lipoveanul, „de au sfârâmat toate zidurile mănăstirii și chiliile de prin prejur”⁷⁶. Câțiva ani mai târziu, probabil în 1742-1743, ieromonahul Nicodim Belețeanu, noul egumen al mănăstirii Negru Vodă (1737-1762)⁷⁷, a refăcut „atât sfânta biserică pe dinlăuntru împodobită cu tâmplă, cu sfintele icoane și cu argintării, și policantru, cât și pe dinafară cu chiliile și cu zidurile și cu altele care se văd făcute de sfîntie-sa și toate clopotile”⁷⁸. Iar în 1749-1750, acesta a refăcut și casa egumenească⁷⁹, precum și porțile din lemn masiv ale turnului-clopotniță cu acele mici orificii pentru tras cu arma în caz de asediu⁸⁰. În timpul războiului ruso-austro-turc dintre anii 1787-1790⁸¹, orașul Câmpulung a fost din nou jefuit și incendiat. Au fost grav afectate, cu această ocazie, mănăstirea Negru Vodă, arzând hanul și prăvăliile unde se ținea de obicei târgul⁸² și schitul Mărculești-Flămânda⁸³, precum și biserica Bărăției⁸⁴. În 1790, orașenii câmpulungeni au avut de suferit de pe urma unei foamete cumplite, provocată de secetă⁸⁵. Pentru a putea supraviețui, unii au fost nevoiți să-și vândă casele și moșiile unor străini. Iată, de pildă, Andrei, ginerele lui Anghel Croitoru din Câmpulung și-a „zălogit” casa pentru 100 de taleri, la 5 mai 1791, împrumutați de la Chivu Brașoveanul⁸⁶. Apoi, a zălogit-o pentru a doua oară, la 21 iulie 1792, pentru 30 de taleri, lui Gheorghe Rucăreanu⁸⁷.

În condițiile unor cercetări arheologice limitate doar la curtea voievodală și a celor mai însemnate edificii religioase, precum și a unui număr extrem de mic de descrieri, am încercat să creionăm, pe cât posibil, imaginea peisajului urban câmpulungean medieval. Sperăm ca cercetările viitoare să aducă informații noi, pe baza cărora să putem reconstitui o imagine cât mai clară, cât mai completă a „peisajului” câmpulungean, în perioada secolelor XIV-XVIII și, de ce nu, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre.

⁷⁶ Spiridon Cristoceă, *op. cit.*, p. 60-61.

⁷⁷ Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 91.

⁷⁸ Spiridon Cristoceă, *op. cit.*, p. 61.

⁷⁹ Cf. Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 267.

⁸⁰ Horia Teodoru, *op. cit.*, p. 100, fig. 22.

⁸¹ Claudiu Neagoe, *Orașul Câmpulung în timpul „răzmeriței” din anii 1788-1790* în „Revista de istorie a Muscelului. Studii și comunicări”, VI, 2001, pp. 91-95.

⁸² Ele au fost refăcute abia în 1799: Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 270; Gh. Cantacuzino, Sp. Cristoceă, Șt. Trâmbaciu, *O mărturie arheologică privind viața economică a Câmpulungului medieval*, în „Studii și comunicări”, II, 1982, pp. 52-53.

⁸³ Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 305; vezi mai nou, Ștefan Trâmbaciu, *Biserica Flămânda din Câmpulung Muscel (Scurt istoric)*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii și comunicări”, VI, 2001, p. 81.

⁸⁴ Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 270.

⁸⁵ Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 305.

⁸⁶ Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung-Muscel*, vol. II, 1700-1799, doc. 156, p. 260.

⁸⁷ *Ibidem*, doc. 157 p. 261.

A HISTORY OF CÂMPULUNG'S TOWNSCAPE
(THE 14-TH – 18-TH CENTURY)

Abstract

The environment had a great importance for the evolution of Câmpulung. The inhabitants of the oldest town of Walachia have been trying along the centuries to model and subordinate the scenery according to their own needs.

Thus the development of the community, the social and demographic changes, and the difficulties influenced the environment in different ways.

In the present paper, the authors try to reconstitute the image of Câmpulung's townscape between the 14-th and 18-th centuries, based upon the accounts of some foreign travelers and upon a local chronicle elaborated by a leader of the Catholic community from Câmpulung.

CĂSĂTORIA ÎN CEA MAI VECHE PRAVILĂ DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ - ÎNDREPTAREA LEGII -

MIHAELA ȘERBAN*

În epoca feudalismului dezvoltat „legea țării” a fost principalul izvor de drept (unicul până în secolul al XV-lea), însă, în paralel, s-a aplicat și dreptul scris, în forma praxiilor bisericești și laice sau a codificării unor obiceiuri juridice.

„Legea țării” era o creație românească, izvorâtă din modul de viață al strămoșilor, dezvoltată de români în condițiile organizării lor în obști și în formațiuni politice cu caracter feudal. Principiul cutumei, cu rolul pe care îl putea juca în lupta de clasă, păstra o valoare politică de care domnitorul și feudalii erau conștienți. Se arătau respectuoși față de cutumă, adăugându-i un număr cât mai mare posibil de măsuri puse în aplicare. Pe de altă parte clasa feudală revenea în mod constant la principiul cutumei de fiecare dată când era vorba de a aduce o justificare juridică privilegiilor sale. Nimeni nu gândea să condamne cutuma însăși, declarând-o rea, prejudiciabilă sau inutilă. Însă domnitorul putea abroga sau alunga o cutumă de o importanță secundară, printr-un simplu ordin, fără a prezenta motivele.

Pravila era legea scrisă. Până la apariția ei instanțele - domnul, cu deosebire - judecau cauzele civile și penale după „legea țării” („lege veche și bătrână”, *lex terrae*), după obiceiul locului, confirmat, întărit uneori de la un domn la altul (neîntărirea însemnând că „un anumit obicei este ridicat, oborât, stricat, călcat, adică abrogat”¹), în stare, câteodată, să intre în conflict cu pravila², capabil însă, în destule cazuri, să mărginească excesele generate de puterea voievodală.

În scopul promovării unei politici de centralizare cât mai accentuate a statului, era nevoie de o legislație scrisă care să ofere posibilitatea introducerii unor noi reglementări pe întreg cuprinsul statului, în toate domeniile vieții sociale și economice, așadar o lege unică pentru toți locuitorii țării. Biserica a jucat un rol important în mecanismul statului feudal, susținând lupta poporului împotriva jugului turcesc, amenințător chiar și pentru ea însăși, și asigurând sprijinul domnilor atât pe plan intern

* Ministerul Educației și Cercetării, Autoritatea Națională pentru Cercetare Științifică.

¹ Valentin Al. Georgescu, Petre Strihan, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova. 1611-1831*, partea I: *Organizare judecătorească*, vol. I (1611-1740), Editura Academiei R. S. România, București, 1979, p. 45.

² „Această funcțiune (limitarea puterii domnești) era mărită prin particularismul și impreciziunea obiceiului, necodificat, sau prin bogăția de conținut a praxiilor, prin numărul colecțiilor care îi conțineau învățătura stufoasă, nelipsită de contradicții și greu de aplicat” (*Ibidem*, p. 41).

cât și pe plan extern³. Astfel, în spiritul tradiției romano-bizantine referitoare la dreptul suveranilor de a proteja biserica și de a menține sub supravegherea lor principalele ei activități publice, domnii Țării Românești au confirmat prin dispoziții generale dreptul de jurisdicție al bisericii⁴.

Pentru consolidarea poziției în stat domnul, în fruntea clasei feudale dominante, avea nevoie de un cod de legi în limba română, destinat să-i sprijine autoritatea judecătorească. Domnia lui Matei Basarab, 1632-1654, a reprezentat, prin longevitatea ei, o perioadă de consolidare complexă a autorității monarhice, constituind una dintre condițiile care au făcut posibilă întocmirea la 1652 a legiurii ce s-a numit *Îndreptarea legii*, primul cod de legi scrise în limba română, tipărit în tipografia domnească de la Târgoviște. Matei Basarab avea nevoie de o legiuire represivă pe care să o folosească împotriva celor care atingeau și primejduiau ordinea socială ce stătea la baza statului feudal⁵.

Îndreptarea legii a apărut ca un remarcabil succes al activității culturale românești bazate pe colaborarea statului cu biserica, constituind o întorsătură în istorie de la reunirea principatelor. Această legiuire reprezintă încununarea constituirii dreptului scris în limba română și în același timp receptarea oficială a legilor și canoanelor bizantine ca norme legale ale Țării Românești. Ea este prima operă juridică din Țara Românească cu un pronunțat caracter laic și cea mai cuprinzătoare legiuire tipărită în limba română în tot cursul evului mediu⁶.

Pravila cuprinde dispoziții de drept penal, cauzele care apără sau micșorează pedeapsa, precum și dispoziții de drept civil privitoare la: bunuri, camătă, capacitate juridică, căsătorie și efectele ei, comoară, donație, despărțire, dijmă, logodnă, măturie, proprietate și posesie, succesiune, testament, etc. Dispozițiile de drept matrimonial au un pronunțat caracter educativ, urmărind să ridice nivelul moral al vieții de familie și să întărească instituția căsătoriei bazată pe *cununie*.

Biserica era inamica dintotdeauna a sexualității, considerată sursă gravă a păcatului. În cazul în care nu se puteau apăra de femei și să viețuiască în castitate, cultivând un singur fel de dragoste, cea „dumnezeiască”, bărbații aveau la dispoziție căsătoria (singurul cadru în care era admisă „dragostea pătimitoare și rea”). Căsătoria era un „păcat necesar”, acceptat de Biserică drept „centru” al universului sexual⁷. În patul conjugal, sufletul nu era atins. Căsătoria justifica într-un fel „păcatul cel trupesc”, era intrinsecă naturii binelui, anulând acea relație ce transmitea culpele dintre trup către suflet. Instituționalizând căsătoria, Biserica a luat-o total în guvernare (facere și desfacere) și i-a stabilit regulile (prin contopirea religiosului și a juridicului), potențând componenta spirituală⁸.

³ Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1980, p. 121.

⁴ Dovada în acest sens este reprezentată de *Pravila de la Govora* (1640) și de *Cârja lui Ioanachie din Ianina* (1645), publicată în limba greacă și tradusă în limba română în 1754.

⁵ Gheorghe Cronț, *Dreptul bizantin în țările române. Îndreptarea legii din 1652*, în *Studii*, anul XIII, 1960, nr. 1, p. 64.

⁶ *Ibidem*, p. 60.

⁷ Mazilu, Dan, Horia, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Editura Polirom, București, 2006, p. 359.

⁸ *Ibidem*, p. 361.

Îndreptarea legii prezintă în mod detaliat toate gradele de rudenie (duhovnicească - prin botez - sau de sânge) și ale „spițelor nuntei”, interzicând căsătoriile între rude de sânge până la a șaptea „spiță”⁹. Rudenia de sânge era de două feluri: în linie directă și în linie colaterală, iar înfrățirea persoanelor era condiționată de respectarea unor forme religioase. Sunt prezentate, de asemenea, condițiile pe care trebuiau să le îndeplinească cei care se hotărâu să se căsătorească:

„Întâi, trebuie să fie slobod despre toate rudeniile, ca să fie taina pre leage și sfântă. A doa, să se păzească cum se cade de vârstă, să nu fie bărbatul bătrân și muierea tânără, nici muierea bătrână și bărbatul tânăr, ce să fie amândouă părțile deopotrivă de ani; iară de va trece o parte mai mare, adecă a bărbatului, atunce iaste bine; iară de va trece muierea să fie de zile mai mare de bărbat, atunce iaste fără de cale”¹⁰.

Cu ocazia constituirii zestrei, lucrurile mobile erau prețuite, cu efectul că la divorț soțul trebuia să răspundă pentru valoarea fixată în momentul prețuirii.

Pentru a se evita infamia morală, coruperea și promiscuitatea, sacrilegiul, erau admise doar trei căsătorii, tradițiile asigurându-i bărbatului rolul de lider în interiorul familiei. Se precizează impedimentele la căsătoriile între rude și este oprită cununia între persoane de vârste prea deosebite, ca fiind împotriva firii¹¹.

Se interzic căsătoriile între creștini și necreștini, între robi și slobodi. Pentru căsătoria robilor era necesar consimțământul stăpânilor lor. Copilul rezultat din unirea unei persoane slobode cu una roabă era întotdeauna slobod.

Pravila prezintă de asemenea pedepse pentru relațiile sexuale interzise. Câteodată însă poruncile Bisericii erau ignorate. Canonul dat „muiarii” „care să va afla cu doi frați” era „să nu se cuminece ani 11”.

Relațiile intime între rude erau pedepsite cu moartea: sânge amestecat iaste un păcat și greșeală și mai rea și mai cumplită decât curvia (*Îndreptarea legii*, glava 211).

Preacurvia (adulterul) era de asemenea pedepsită („Preacurva și preacurvariul 2 ani să fie despărțiți” - *Îndreptarea Legii*, glava 20), inclusiv intenția de adulter. Același cod de legi proclamă dreptul soțului înșelat de a-și omorî soția împreună cu rivalul prins asupra faptului. Adulterinele dovedite (dacă în situația dată se afla o preoteasă, bărbatul, conform glavei 84, trebuia să opteze între rămânerea între ierei și soție) își pierdeau zestrea, care trecea în proprietatea bărbatului, și erau trimise la mănăstire „să-și plângă păcatele”.

Îndreptarea legii conferă multiple drepturi bărbatului. Femeia era considerată inferioară acestuia, având în vedere „neputința și slăbiciunea firii” și faptul că „iaste mai proastă decât bărbatul”¹². Plecând de la această concepție retrogradă, nu a fost greu legiuitorului să recunoască bărbatului dreptul de a-și bate soția, chiar dacă ar fi dat un înscris ce prevedea contrariul. Pravila recomandă într-adevăr bătaia „cu blândețe, iar nu cu vrăjmășie”, dar se grăbește să adauge că bătaia cu palma sau cu pumnul, „de o ar bate cât de mult și cât de des”, nu se consideră ca fiind cu vrăjmășie.

⁹ „A șaptea spiță de sânge oprită iaste de tot să nu se facă, pentru că nu lasă pravila să ia neștine moiare pre fata al doilea văr al său...” *Îndreptarea Legii* - glava 191.

¹⁰ *** *Îndreptarea legii -1652* (în continuare se va cita *Îndreptarea legii*), ediție critică condusă de Andrei Rădulescu, Editura Academiei Române, București, 1962, p. 195

¹¹ *Ibidem*, p. 187-210.

¹² *Ibidem*, p. 217.

Bărbatul ce descoperea adulterul soției sale, putea să o pună în fiare și să o închidă „cum ar fi în temniță” în anumite cazuri, iar uneori să o alunge și să se despartă chiar fără judecată¹³.

Motivetele cele mai importante pentru desfacerea unei căsătorii erau, în lumea veche, adulterul (preacurvia), curvia (în fapt, un adulter repetat), în cazul în care unul dintre soți comitea furturi sau tâlhării, răul tratament aplicat soției, „vrăjmășia” bărbatului, „fanteziile” erotice nocturne ale soțului, neînțelegerile de natură materială, de asemenea în cazul dispariției soțului timp de 5 ani sau și mai puțin în împrejurări de război, în cazul când unul dintre soți aducea ofense domnului, când unul dintre soți se călugărea, pentru vina de erezie sau lepădarea credinței, prin pierderea interesului existent la contractare, în cazul căsătoriilor din interes politic.

Cele mai grave infracțiuni împotriva vieții conjugale, precum incestul și sodomia, erau pedepsite cu moartea¹⁴.

Îndreptarea legii cuprinde bogate dispoziții de drept laic și canoane bisericești, realizând într-o unitate legislativă rânduierile menite să asigure sprijinul reciproc dintre stat și biserică, caracteristic orânduirii feudale¹⁵. Acest cod a reprezentat o puternică contribuție la formarea dreptului românesc. Alcătuitoarea acestei pravile au căutat să dea textelor nu numai claritate, ci chiar să le adapteze potrivit stărilor de lucruri sau situației particulare a țării.

Clasa feudală dominantă, în frunte cu domnul, găsea în *Îndreptarea legii* un prim corp de legi scrise în limba română, destinat să sprijine autoritatea judecătorească și care a rămas unica tipăritură în legislația țării până la apariția legiurilor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea - *Pravilniceasca condică* - și începutul celui de-al XIX-lea - *Legiuirea Caragea* și regulamentele organice.

THE MARRIAGE IN THE OLDEST CODE OF LAWS FROM WALACHIA -THE REFORMING OF THE LAW -

Abstract

During the reign of Matei Basarab a corpus of laws named *The Reforming of the Law* was made. Among other settlements it referred to the marriage institution. The conditions of the marriage were mentioned: there were taken into consideration the family tree, the age, and the social state. For the adultery some punishments as well as the conditions of the divorce were mentioned. All the measures were in conformity with the religious dogma.

¹³ *Ibidem*, p. 182-183.

¹⁴ *Ibidem*, p. 216-218.

¹⁵ *Ibidem*, p. 25.

ASPECTE DIN ACTIVITATEA VAMALĂ A SIBIULUI MEDIEVAL. REGISTRUL VIGESIMAL DIN ANII 1536-1570

TOMA-COSMIN ROMAN*

Activitatea vamală a Sibiului în veacul al XVI-lea a fost una deosebit de importantă și interesantă în același timp. Sibiul era un oraș de graniță care efectua în secolul al XVI-lea un bogat comerț cu Țara Românească. Dar singura rută comercială prin intermediul căreia se putea ajunge rapid la sud de Carpați, era drumul utilizat și astăzi, ce trece prin pasul Turnu Roșu. Aici s-a construit încă din secolul al XIV-lea o cetate de pază a drumului și a pasului, unde se lua vama de pe mărfurile ce „...treceau dintr-o țară în alta”¹. La Turnu Roșu (Rubea Turris) și la Tălmăciu se încasa vama Sibiului în cursul secolului al XVI-lea. Ambele puncte vamale depindeau de sediul central al vămii aflat la Sibiu².

Privilegiul vamal era un drept regal, care în secolul al XVI-lea a fost concesionat unor persoane fizice în schimbul unei taxe. Dacă la începutul secolului al XVI-lea Sibiul era alături de Brașov și Bistrița într-un sistem comun de arendare a vămilor, din 1546 vigesimele³ devin alături de tricesimele⁴ individuale. Din acest moment Sibiul dispunea singur de vama și de oficiul său vamal. Între 1546 și 1599 arendarea vămii Sibiului a oscilat între 800 și 1.000 de florini⁵. Acestea sunt câteva date esențiale referitoare la istoria vămii orașului de pe Cibin.

* Universitatea din Sibiu.

¹ Ștefan Meteș, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, Tipografia lui W. Krafft, 1921, p. 21.

² Samuel Goldenberg, *Despre vama (vigesima) Sibiului în secolul al XVI-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, II, 1965, p. 673-674.

³ Vigesima reprezenta taxa vamală plătită de comercianți la intrarea sau ieșirea din oraș (a douăzecia parte sau 5% din valoarea mărfii tranzitate), Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul*, București, Editura Științifică, 1965, p. 83-84.

⁴ Tricesima reprezenta taxa plătită de comercianți la intrarea sau ieșirea din Transilvania (a treizeci și treia parte sau 3,33% din valoarea mărfii tranzitate), Samuel Goldenberg, *op. cit.*, p. 674.

⁵ Pentru mai multe informații vezi și studiile Nicolae Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupării austriece (1716-1739)*, București, Editura Academiei Române, 1906, p. 244; Radu Manolescu, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiul la începutul secolului al XVI-lea*, în „Analele Universității C. I. Parhon, Seria Științe sociale, istorice”, București, 1956, nr. 5, p. 213; Aurel Dumitrescu-Jippa, Nicolae Nistor, *Sibiul și ținutul în lumina istoriei*, I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976; Ioan Marian Țiplic, *Breslele producătorilor de arme din Sibiu, Brașov, și Cluj secolele XIV-XVI*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2001, p. 103 sq.; Idem, *Legăturile economice ale breslelor producătoare de armament din Sibiu cu Moldova și Țara Românească*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu”, nr. III, 1996, p. 76; Maria Pakucs, *Comerțul cu mirodanii al orașelor Brașov și Sibiu în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în

Însă, în cadrul studiului nostru, nu dorim reluarea sau sintetizarea studiilor deja existente ci mai degrabă completarea lor. În marea majoritate a acestor studii se fac trimiteri la registrele vamale ale Sibiului care în general, din păcate, nu au depășit nivelul de documente de arhivă. Principalul efort de publicare a acestor documente importante ale Sibiului medieval a fost cel realizat în anul 1880. În acest moment vede lumina tiparului volumul de documente intitulat *Rechnung*, la realizarea căruia au participat personalități de prim rang ale Sibiului precum dr. G. D. Teutsch, Heinrich Wittstock, Wilhelm Capesius, Heinrich Herbert, Stepan Kast, dr. Fritz Teutsch și Franz Zimmermann. Aceștia identifică, prelucrează și publică registrele de socoteli ale Sibiului (consulare, economice, vamale etc.) începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Din păcate multe dintre aceste documente sunt păstrate doar fragmentar. Volumul se oprește la anul 1516. În acest volum sunt incluse registrele de venituri și cheltuieli atât cele ale orașului Sibiu, cât și cele ale comunităților aparținătoare Scaunului Sibiu. Importante sunt mai ales registrele vigesimale ale Sibiului (1500-1509) care, prin informațiile deținute dau o imagine a comerțului de la începutul secolului al XVI-lea. Alături de aceste registre mai sunt prezente în paginile volumului și cele ale spitalului, sau cele în care era ținută evidența impozitelor datorate de către cetățeni orașului⁶.

Fig. 1. Coperta Registrului vigesimal al Sibiului din anii 1536-1570.

„Studii și Materiale de Istorie Medie”, nr. XX, 2002, p. 73-88; Idem, *Florini și dinari în Registrele vamale ale Sibiului din secolul al XVI-lea: scurt demers metodologic*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, nr. XXI, 2003, p. 279-285.

⁶ *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation, I. Band von c. 1380-1516*, Hermannstadt, Buchdruckerei der von Clossiuschen Erbin, 1880.

Eforturile editorului registrelor oraşului Sibiu, Franz Zimmermann, au rămas, din păcate, singulare de la 1880 şi până astăzi. De altfel, nu pot să nu îmi exprim surprinderea că, de exemplu, la mai bine de 50 de ani de la apariţia studiului dedicat vigesimei Sibiului de către Samuel Goldenberg aceste documente sunt în continuare date uitării în depozitele arhivei sibiene.

Poate că ar trebui ca în paralel cu utilizarea documentelor de arhivă să facem tot posibilul ca acestea să fie publicate integral, fie în cadrul unor colecţii de documente, fie măcar ca anexe ale studiilor respective.

În aceste condiţii, am considerat necesară publicarea integrală a registrelor vamale, pentru că acestea conţin informaţii deosebite nu numai din punct de vedere istoric ci şi lingvistic, economic etc. Începem eforturile noastre în acest sens prin prelucrarea unui registru de socoteli vigesimale ale Sibiului. Acesta este un registru centralizator al vigesimei anuale din perioada 1536-1570.

Norme de publicare a registrelor

1. Este redat textul latin al documentului, reprodus fidel pentru a putea fi utilizat în cercetarea istorică.

2. Prescurtările paleografice care pot fi considerate sigure şi nu dau loc de îndoieli au fost completate în mod tacit utilizându-se formele uzuale din dicţionar.

3. Formele puţin obişnuite ale cuvintelor şi grafiile caracteristice au fost păstrate în text în aceeaşi formă.

4. Posibilele greşeli apărute în text sunt semnalate şi eventual corectate în note.

5. Lipsa unui cuvânt sau a unei litere se completează între paranteze drepte [ ].

6. Ştersăturile dar şi eventualele modificări făcute în text sunt semnalate în notele de subsol.

7. Cuvântul adăugat deasupra rândului, pe margine, sau scris de o altă mână este trecut în locul cuvenit în text şi este semnalată această acţiune în notele de subsol.

8. Lecturile nesigure şi cuvintele indescifrabile sunt menţionate prin sintagma citire nesigură, ilizibil, sau (...).

9. Cuvintele sau expresiile repetate din neatenţie în textul original se vor reproduce exact aşa cum sunt ele, dar se va specifica acesta în notele de subsol.

10. Cuvintele care sunt redată între paranteze se vor reproduce tot între paranteze rotunde ( ).

11. În ceea ce priveşte întrebuinţarea minusculelor şi a majusculor este valabil uzul modern. Numele sărbătorilor şi cuvintelor din formulele de datare, date după calendarul bisericesc sunt transcrise cu majuscule. De asemenea, ele mai sunt utilizate la începutul propoziţiilor, la numele persoanelor, localităţilor sau popoarelor. Minusculele sunt utilizate la cuvintele din interiorul propoziţiilor şi care nu fac obiectul vreunei excepţii enumerate mai sus.

12. Sunt redată în mod literal toate numele proprii. Numele de botez care sunt date într-o formă prescurtată se întregesc numai dacă ele sunt sigure. Totodată, toate epitetele care se găsesc lângă un nume şi cazul în care acestea au primit un caracter permanent şi s-au transformat în nume de familie, ele sunt redată cu majuscule la fel cu cuvintele care indică o localitate sau numele unui popor.

13. Numele care apar în textele originale în două sau mai multe forme au fost menținute ca atare.

14. Cifrele sunt transcrise după forma păstrată în textul original. Acolo unde sunt scrise cifre sub forma unor semne, prescurtări sau numere romane, vor fi transcrise sub forma cifrelor arabe și se va semnala în note schimbarea.

15. În ceea ce privește ortografia, este menținută în transcriere forma originală a cuvintelor din textele documentelor (de exemplu *uectura* în loc de *vectura* sau *vno* în loc de *uno*).

16. Este respectată grafia silabei **ci** sau **ti** înaintea unei vocale (eciam sau etiam).

17. În legătură cu textele germane s-a ținut seama că transcrierea lor, până la mijlocul secolului al XVI-lea, se face fără nici o modificare, în ceea ce privește utilizarea vocalelor și a consoanelor.

18. În caz că vocalele închise **ö** sau **ü** sunt redată în text prin **eo** sau **eu**, această particularitate a fost păstrată.

19. Se aplică și la textele germane punctuația modernă ținându-se seama de înțelesul exact al frazei.

Registrul de socoteli vamale din anii 1536 – 1570⁷

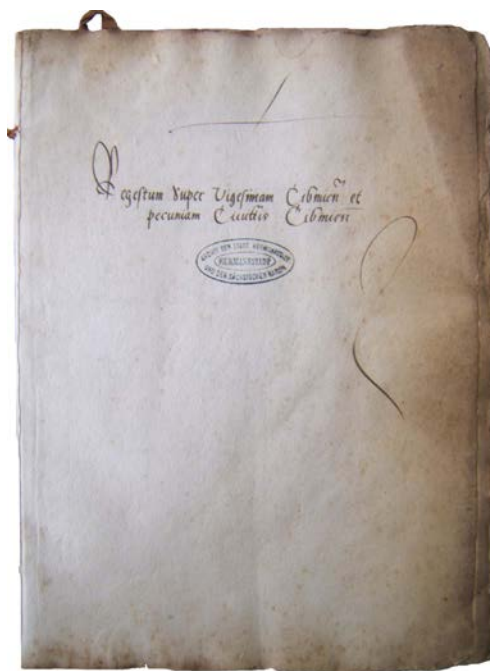

Fig. 2. Fila 1, a Registrului vigesimal al Sibiului, din perioada anilor 1536-1570.

⁷ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sibiu, fond Magistratul Orașului și Scaunului Sibiu, Seria. Socoteli vamale, Registrul nr. 18, 1536 - 1570. Hârtie, copertă din piele, limba latină și germană.

Fila 1.1.**Regestum super vigesimam Cibiniensis et pecuniam Ciuitatis Cibiniensis****Fila 2.1**⁸.**Percepta dominorum Cibiniensis ex vigesima Cibiniensis**

Item Anno Domini 1536, domini Ciuitatis Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis, in una summam computatos perceperunt, ff. 487, d. 70⁹.

Item Anno Domini 1537, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis in simul perceperunt, ff. 667, d. 35.

Item Anno Domini 1538, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 725, d. 18.

Item Anno Domini 1539, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 769, d. 51.

ff. 2649, d. 74.

Fila 2.2.

Item Anno Domini 1540, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, in unam summam computatos, ff. 997, d. 0.

Item Anno Domini 1541, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1142, d. 68.

Item Anno Domini 1542, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1216, d. 40.

Anno Domini 1543, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1532, d. 73.

ff. 4888, d. 81.

Fila 3.1.

Item Anno Domini 1544, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1090, d. 56.

Item Anno Domini 1545, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1535, d. 34.

Item Anno Domini 1546, dominus Magistris Lucas Trapoldianus ex uigesima Cibiniensis quod percepit in unum computatam simul cum pecunia que pro arenda vigesime data est, assignauit, ff. 1138, d. 61.

Anno Domini 1547, Ciuitas Cibiniensis vigesima in arenda habere nos portauit in hoc anno.

ff. 3764, d. 51.

Fila 3.2.

Anno Domini 1548, prudens et circumspecti dominus Martinus Pylgram ex uigesima Cibiniensis quod prouenit, simul computata et ea pecunia, que pro arenda vigesime exposita erat, deposuit, ff. 1497, d. 62.

---

⁸ *Ibidem*, fila 1.2. este nescrisă.

⁹ Toate însemnările din document au fost anulate prin linii trase peste ele, indicând achitarea sumelor datorate de către comercianți vameșilor. Acest lucru nu a mai fost specificat fiecărei însemnări în parte. O situație asemănătoare vezi și la Gernot Nussbächer, *Un document privind comerțul Brașovului cu Moldova la sfârșitul secolului XV (I)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, 1984, nr. XXI p.426.

Anno Domini 1549, dominus Valentinus Sutor ex uigesima Cibiniensis quod prouenit, simul computata et ea pecunia, que pro arenda vigesime erat data, deposuit, ff. 2100, d. 90.

Anno Domini 1550, dominus Matthias Ponczler ex uigesima Cibiniensis quod prouenit, simul computatis, deposuit, ff. 1857, d. 15.

Anno Domini 1551, die 20 Nouembris, deposuit, quibus obligabatur ex vigesima de anno presento, ff. 85, d. 39¹⁰.

ff. 5541, d. 6.

Fila 4.1.

Anno Domini 1554, die 8 May, dominus Francus Baier ex uigesima Cibiniensis deposuit, ff. 3500, d. 0.

Anno Domini 1554, die 28 Septembris, dominis Mathius Ponczler, ex uigesima Cibiniensis, in Consistorium deposuit, ff. 500, d. 0.

Anno Domini 1554, die 31 Decembris, dominus Mathius Ponczler, de uigesima Cibiniensis, in Consistorium in ladulam deposuit, ff. 700, d. 0.

Anno Domini 1555, die 8 May, dominus Mathius Ponczler, de uigesima Cibiniensis, in Consistorio ladulam deposuit, ff. 1400, d. 0.

Anno Domini 1555, die ultima Iuly, Thomas Bomelius de uigesima Cibiniensis in ladulam Consistorio deposuit, ff. 500, d. 0.

ff. 6600, d. 0.

Fila 4.2.

Anno Domini 1556, die 14 Martis Aprilis, dominus Thomas Bomelius et prouenibus vigesime Cibiniensis in Consistorio deposuit, ff. 700, d. 0.

Anno Domini 1556, vicesimo die May, dominus Thomas Bomelius ex prouentibus vigesime Cibiniensis (...) in Consistorium deposuit, ff. 700, d. 0.

Item Anno Domini 1557, decima die Martis Iuny, dominus Thomas Bomelius ex prouenibus vigesime Cibiniensis de septem mensibus deposuit in Consistorium in poraris, ff. 975, d. 0.

ff. 2375, d. 0.

Fila 5.1.

1558, secundo die mensis Iuly, (...) dominus Paulus Poldner juratus Ciuis et prouisor vigesime Ciuitatis Cibiniensis, ea que tempore vigesimationis sue, a Conuersionis (...) die domini Pauli Anni 1557, vsqum ad presentem hunc (...) prouenerunt (...) deposuit, ff. 1130, d. 14.

1559, vigesimo primo die mensis Iuly, dominus Valon Gross vigesimatoris (...) a Visitacionis Marie vsqum ad festum Matthie Apostoli quo finit ad mediam partem vigesimator Ciuium Georgio Hecht vbi fuerunt medice partis vigesime percepta ff. 685, d. 88. De omnibus exposuit ad Ciuitatis necessitatis ff. 343, d. 78, R. quod in Consistorio data ratione exposuit (...), ff. 342, d. 10.

ff. 1472, d. 24.

Fila 5.2.

1559 A die Matthie Apostoli vsqum ad vigesimus primum diem Iuly datis do: Vahen Gross vigesimator, de integra vigesima ronem, vbi fuerunt percepta ff. 716, d. 98. De omnibus exposuit ad Ciuitatis necessitatis ff. 399, d. 54. Amplius super ratione

¹⁰ Text scris probabil de o altă mână.

sui salary dati sunt sibi ff. 25, reliquum quod mansit data rationes in Consistorio deposuit, ff. 292, d. 44.

1560, vltimo die mesis Iuly circumspectus dominus Georgius Hecht vigesimator, dedit de integra vigesima per anni circulus percepta (...) vbi fuerunt percepta ff. 2093, d. 48. De omnibus ad vsum et necessitate *et pro vigesima*¹¹ vna cum suo salario exposuit ff. 1978, f. 46. Reliquum quod mensit data rationem in Consistorio deposuit (...), ff. 115, d. 2.

ff. 407, d. 46.

Fila 6.1.

1562, am 28 February hat der weys herr Peter Lutsch zwanziger, vom 14 tag Augusti des 1560 Jars, bis auff den 16 February des 1562 Jars rechnung gaben, so ist das ein nemen geuosem, ff. 2668, d. 17. Von des selben hatmas auff den Stadthan nemlich bey der grossen posteyn, item dem Sigmond Waldorffer geben vnd gelihen vnd sonst auff andew Stad nat verthom vnd ausgeben das nach nach bheden ist nemlich, ff. 968, d. 60.

Welcis gels (...) gethan.

ff. 968, d. 60.

Fila 6.2.

1564, dem 22 tag Marty, als der herr Seruatius Weidner zwanzeger, vom zwangest, das 1563 iars rechnung geben fatt, so sein die percepta gelesen, ff. 2051, d. 88. Das ausgeben, ff. 1625, d. 44. Also ist der herr schuldig blieben, ff. 426, d. 44. Darauss fatt man im fur seine muhe deputier vnd geben, ff. 25. Bleibt nach, ff. 401, d. 44. Die seben hatt er der Stadt erlagt, ff. 401, d. 44.

Fila 7.1.

Percepta dominoris Ciuitatis Cibiniensis eoris que Magistrum Ciuiumquisqum, post datam rationem Ciuitati Cibiniensis, in domus Consistory Cibiniensis deponunt

Item Anno Domini 1543 prudens et circumspectus dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis post datam rationem Ciuitatis Cibiniensis deposuit, ff. 1021, d. 38.

Item Anno Domini 1544 prudens et circumspectus dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis post rationem datam in Consistorius deposuit, ff. 336, d. 25.

Item Anno Domini 1545 prudens et circumspectus dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis post datam rationem, in Consistorius Ciuitatis deposuit, ff. 1500, d. 0.

ff. 2857, d. 63.

Fila 7.2.

Item Anno Domini 1545 prudens et circumspecti Petrus Haller Magistrum Ciuium, Ioannes Rott Iudex Regius Cibiniensis. De mille florini, quos a Ciuitatis matus habuerant, ex parte addicimis annuo in domus Consistory deposuerunt, ff. 160, d. 0.

---

¹¹ Scris deasupra rândului, probabil adăugat ulterior.

Item Anno Domini 1546 prudens et circumspecti Petrus Haller Magistrum Ciuium, Ioannes Rott Iudex Regius Cibiniensis, de duobus millibus florini, pro addicione in Consistorius deposuerunt, ff. 200, d. 0.

Item Anno Domini 1546 dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam rationem nihil deposuit, ff. 0, d. 0.

Item Anno Domini 1547 prudens et circumspecti dominus Ioannes Rott Iudex Regius Cibiniensis et Petrus Haller, de duobus mille florini, addicione deposuerunt in Consistorius, ff. 200, d. 0.

ff. 560, d. 0.

Fila 8.1.

Item in eadem Anno Domini 1547, prudens et circumspectus Martinus Weys Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam rationes Ciuitatis Cibiniensis in Consistorium deposuit, ff. 120, d. 83.

Item Anno Domini 1548 prudens et circumspecti dominus Ioannes Rott Iudex Regius Cibiniensis et Petrus Haller, die telie prophete in Consistorius, bis mille florini, quos a Ciuitatis mutuo acceperant, deposuerunt ac persoluerunt et pro addicione deposuerunt, ff. 200, d. 0.

Item in eadem Anno 1548, prudens et circumspectus dominus Martinus Weys Magistrum Ciuium, post datam rationes in Consistorium deposuit, ff. 999, d. 9.

Item Anno Domini 1549 circumspectus Martinus Ways Magistrum Ciuius, post rationem deposuerat ff. 74, f. 21. Ab his detracti, qui domino parrocho, pro salario Lazari Concionatoris sunt dati, ff. 20. Et domino Matthie Ponczler ad rationem pecuniaris, quibus ei Ciuitas post rationem de uillicatus suo, obligabatur soluti ff. 30, d. 33. Remanet, ff. 23, d. 88.

ff. 1343, d. 80.

Fila 8.2.

In Annus Domini 1543, usque ad Anno Domini 1546 tempore domini Petri Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, in Consistorium illata et deposita est pecunia, ff. 842, d. 95.

In Anno Domini 1550, dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam rationem Ciuitati Cibiniensis, deposuit, ff. 148, d. 76.

In Anno Domini 1551, dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam rationem Ciuitati Cibiniensis, deposuit, ff. 400, d. 0.

In Anno Domini 1552, dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam rationem Ciuitati Cibiniensis, deposuit, ff. 1728, d. 0.

1553, In Anno Domini, dominus Andreas Byrkner pro eliberacione Thalmacz, a septem sedibus, percepit et deposuit, ff. 1000, d. 0.

ff. 4119, d. 71.

Fila 9.1.

In Anno Domini 1556, dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis post datam rationem Ciuitatis in hanc ladulam deposuit, ff. 1046, d. 68.

Anno Domini 1557, tricesimo die mensis Decembris, dominus Augustinus Zewch Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis post datam rationem, Ciuitati Cibiniensis in hanc ladulam deposuit, ff. 1123, d. 98.

Anno Domini 1558, tricesimo die mensis Decembris, dominus Augustinus Zewch Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis post datam rationem, Ciuitati Cibiniensis in hanc ladulam deposuit, ff. 539, d. 82.

ff. 2710, d. 48.

Fila 9.2.

1559, 28 Decembris, dominus Augustinus Zeuch Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis posita rationem, Ciuitati Cibiniensis deposuit in hanc ladulam, ff. 813, d. 31.

1559, 29 Decembris dominus Petrus Lutsch villicus, data rationem Ciuitatis Cibiniensis in hanc ladulam deposuit (...), ff. 377, d. 37.

1560, In die Inocentum prudens et circumspectus dominus Augustino Zewch Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis posita ratione Ciuitati Cibiniensis data sunt in hanc ladulam, ff. 196, d. 53.

1560, tricesimo die Decembris dominus Simoni Mules villico Ciuitatis Cibiniensis post datam rationem mansit Ciuitas obligata (...) datis.

ff. 1387, d. 21.

Fila 10.1.

1560, vom geld so gelihen ist dem Iorg Papyrmacher hat der (...) her Simon (...) vnd vewrchnez, ff. 40.

1562 quinto die mensis Ianuary data ratione de vniuersis percepte et extradatis Anni proxime post 1561 prudens circumspectus dominus Augustinus Zewch Magister Ciuium mansit Ciuitati Cibiniensis in resto obligatus quod et mediate deposuit vcz, ff. 917, d. 69.

1562 septimo die mensis Ianuary dominus Simoni Miles villico Ciuitatis Cibiniensis, post datam rationem mansit eidem obligata qui eidem restituti sunt et huic persoluti vcz, ff. 85, d. 39.

ff. 917, d. 69.

Fila 10.2.

1562, vltima die Decembris, prudens et circumspectus dominus Augustinus Zelech Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis, datam rationem de vniuersis perceptoris et extradatis, mansit Ciuitati Cibiniensis, in resto obligatus, quod et immediate deposuit, ff. 446, d. 56.

1563, 4 die mensis Ianuary, dominus Michaeli Herman, villico Ciuitatis Cibiniensis, post datam rationem eadem Ciuitas mansit obligata quos etiam immediate accepit, ff. 228, d. 67.

1563, die 22 Aprilis, dominus Magistrum Ciuium Augustinus Zelech ex voluntate Senatus in vsum Ciuitatis accepit, ff. 300, d. 0.

1563, die 26 Iuny, dominus *Seruacios Weidnero*¹² ex voluntate Senatus in vsum et necessitatem Ciuitatis *ad data*¹³ rationem prepugnaculi, ff. 400, d. 0.

Dati sunt quam summam ex vigesima restituere teneatur. Soluit, cum daret rationem de vigesima anno 1564.

¹² În text este scris deasupra rândului și locuiește „... Magistrum Ciuium Augustino Zelech, ...” tăiate cu o linie groasă.

¹³ În text este scris deasupra rândului înlocuind un cuvânt tăiat cu o linie groasă.

1563, cum Serenisime Regis Matris, 20 die Augusti Cibinium ingressa esset et Methie Wayuode Transalpinensis celebrarentur ad expensas roguinas sue Matthie, dominus villico Michaeli Herman dati sunt ex pecunia Ciuitatis, ff. 200. Deinde 10 die Septembris ad huic factas expensas eidem villico ad huc dati sunt pro expensarum solutione, ff. 700. Summa, ff. 900.

Due pecunia ex proximo cursu est domo Ciuitatis restitanda post datam rationem dominus villicus Ciuitatis Cibiniensis deposuit in paratis, ff. 700.

ff. 446, d. 56.

Fila 11.1.

1563 vltima die Decembris, dominus Augustinus Zehech Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis, de vniuersis perceptis et extradatis anni istius coram Senatu Cibiniensis dedit rationem et Ciuitati Cibiniensis in restis permansit obligatus, ff. 73, d. 79.

Quod immediatus qum de posuit.

1563, Ianuaris, die 2, dominus Michaeli Horman villico¹⁴ Ciuitatis Cibiniensis, post datam rationem, eadem Ciuitas mansit obligata, quod qum immediate accepit, ff. 302, d. 29.

1565, den 3 tag January (...) der herr Augustin Hedheigt Burgmeister der Stadt von einnemen vnd ausgeben das 1564 Hans rechnung geben fatt, ist er nach volkomlich rattung der Stadt schuldig blieben, ff. 1076, d. 12. Welcho summa er der Stadt alsbald par eclegt hatt, ff. 1076, d. 12.

1565 den tag 4 January, Waio der weiss herr Peter Lutsch, Stadthann rechnung dem ersamen Weisen Radt, vnd der gemain geben hatt, so ist er der Stadt rest blieben, ff. 64, d. 11. Welche summa gelt er alsbald par erlegt fatt, ff. 64, d. 11.

ff. 1214, d. 2.

Fila 11.2.

1568, den 18 tag Iuny, in der rechnung so herr Antoni Kirin vom uwanczigst geben fatt, von iar 1567. Das war das einnemen, ff. 1617, d. 91. Das aussgeben, ff. 1119, d. 87. Blieb er rest zu erlag, ff. 25, abgezagen, rester, ff. 473, d. 4. Der vor fur den zugsaff zalt, ff. 350, bleibt nach, so er in diese laden erlagt, ff. 123, d. 4.

1569, den 7 tag January, als herr Simon Miles Burgermeister der Stadt rechnung geben hutt, so hutt er erlagt der Stadt nach der rechnung, ff. 249, d. 11.

1569 den 11 tag Marty, als herr Seruatius Weidner an Stadt das zu Antony Iungk vom regest rechnung geben hatt. Sein percepta gewesen, ff. 1158, d. 24. Das ausgeben war, ff. 114, d. 41. Bleibt, ff. 1043, d. 83. Der von des zwanzigt iargeldt, ff. 25, (...) ist nach blieben, vnd ziehehr erlagt warden, 1018, d. 83.

Fila 12.1.

Extradata dominoris Cibiniensis, que in solucionem debitoris tempore disturby collectoris et alias necessitates Ciuitatis ex pecunia in Consistorium deposita, exposuerunt:

Item domino Petro Haller soluti sunt, ff. 618, d. 0.

Domino Ioanni Rott soluti sunt, ff. 270, d. 0.

Domino Petro Schlung soluti sunt, ff. 366, d. 46.

¹⁴ În text s-a notat mai întâi cuvântul *villicus*, pentru ca mai apoi să fie tăiată litera *s*, iar peste litera *u* să fie scrisă litera *o*.

Sigismundo Theninger soluti, ff. 50, d. 0.
Martino Byerbrayer sunt soluti, ff. 25, d. 0.
Domino Ioanni Homlescher soluti sunt, ff. 40, d. 0.
Domino Georgio Schenker soluti sunt, ff. 81, d. 0.
Domino Ioanni Klein soluti sunt, ff. 25, d. 0.
Thome Balbyerer soluti sunt, ff. 25, d. 0.
Andree Mecz soluti sunt, ff. 40, d. 0.
Stephano Weydner soluti sunt, ff. 45, d. 0.
Andree Zayen soluti sunt, ff. 25, d. 0.

ff. 1610, d. 96.

Fila 12.2.

Item Rectem Ioannis Weispek soluti sunt, ff. 16, d. 0.
Thome Moldner soluti sunt, ff. 35, d. 0.
Anthonio Sladt soluti sunt, ff. 57, d. 0.
Christophoro Offner soluti sunt, ff. 200, d. 0.
Thome Textori ratione domus Bistriciensis, ff. 200, d. 0.
Paulo Tertschemacher soluti sunt, ff. 40, d. 0.
Matthie Rau soluti sunt, ff. 10, d. 0.
Relicte Ioannis Messig soluti sunt, ff. 25, d. 0.
Heradibus Stephani Lutifiguli, ff. 27, d. 0.
Domino Bazzarabine soluti sunt, ff. 700, d. 0.
Gregorio Maier soluti sunt, ff. 27, d. 0.
Heradibus domini Anthony Aurifabri, ff. 51, d. 0.
Wolffgango Seyler soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Laurencio Rasori soluti sunt, ff. 10, d. 0.

ff. 1448, d. 0.

Fila 13.1.

Item Sigismundo Wagner soluti sunt, ff. 37, d. 0.
Thome Textori feni soluti sunt, ff. 10, d. 0.
Bernardino Sutor soluti sunt, ff. 8, d. 0.
Ioanni Klein Surctori soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Georgio Seyler soluti sunt, ff. 58, d. 0.
Michaeli Thunheasher soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Andree Bona soluti sunt, ff. 55, d. 0.
Relicte Nicolai Gloscher soluti sunt, ff. 40, d. 0.
Georgio Deush soluti sunt, ff. 10, d. 0.
Ioanni Guetgesell soluti sunt, ff. 8, d. 0.
Petro Ludysser soluti sunt, ff. 8, d. 0.
Ioanni Oberlinger soluti sunt, ff. 75, d. 0.
Christofforo Proll soluti sunt, ff. 42, d. 0.
Petro Waall soluti sunt, ff. 25, d. 0.

ff. 476, d. 0.

Fila 13.2.

Item Magistro Gregorio Vaal soluti sunt, ff. 700, d. 0.
Ieronimo Vngleich soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Ioanni Vuolgemuet soluti sunt, ff. 14, d. 0.

Cristanno Lateratori soluti sunt, ff. 20, d. 0.
Emerico Herer soluti sunt, ff. 735, d. 0.
Relicte Georgy Remner soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Relicte Augustini Zabo soluti sunt, ff. 25, d. 0.
Relicte Cristanni Aurifabri soluti, ff. 475, d. 0.
Relicte Georgy Fenischer soluti, ff. 711, d. 0.
Relicte dominus Michaelis Cnoll soluti, ff. 93, d. 50.
Domino Thome Aurifabro soluti, ff. 44, d. 0.
Domino Casparo Aurifabro soluti, ff. 75, d. 0.
Petro Ruff soluti sunt, ff. 20, d. 0.
Andree Weysssek soluti sunt, ff. 20, d. 0.
Relicte Martini Maurer soluti, ff. 24, d. 0.
Anne Lowyn soluti sunt, ff. 10, d. 0.

ff. 3066, d. 50.

Fila 14.1.

Item Heredibus Nicolai Hasko soluti, ff. 10, d. 0.
Ciuitas pro domo Megyensis, ac alys certis creditoribus soluti, ff. 546, d. 0.
Anno Domini 1543, domino Ioanni Bornemyza soluti sunt, ff. 400, d. 0.
Anno Domini 1544, domino Ioanni Bornemyzza in ultima soluzione dati, ff. 408, d. 0.
Anno Domini 1545, Petro Rott de Coloshuar, solata est domus noue schole pro, ff. 600, d. 0.
Eadem anno 1545, soluti sunt certi creditores Cibiniensis, qui credito dederant domino Marco Pemfflinger super domus sua qua tandem domini Cibiniensis pro domo Consistory emerunt et persoluerunt pro, ff. 1922, d. 64.
Anno Domini 1546, domini Cibiniensis pro arenda vigesime Cibiniensis Reginali Matris soluerunt, ff. 800, d. 0.

ff. 4686, d. 64.

Fila 14.2.

Item Anno Domini 1548, domini Cibiniensis pro arenda vigesime, Reginali Matris soluerunt, ff. 1000, d. 0.
Item Anno Domini 1549, domini Cibiniensis in arendam pro vigesima Cibiniensis Reginali Matris dederunt, ff. 1000, d. 0.
Item Anno Domini 1550, domini Cibiniensis in arenda vigesima Cibiniensis Reginali Matris dederunt, ff. 900, d. 0.
Item Reginali Matris et filio Regis ex parte vigesime Cibiniensis honoris intuitu donate due cuppe, que constabant, ff. 123, d. 25.
Item ex parte litis, quam Coloshuariensis contra Ciuitatem habebant, ratione arestonis tempore Emerici Balassa facte, hac causa est composita et Coloshuariens soluti, ff. 340, d. 0.

ff. 3363, d. 25.

Fila 15.1.

Item in pecunia Ciuitatis fuerunt aurei 44, ex his decem sunt misce Franco Pice ad Galatam et Doctori Martino Brenner pro caemen speciebus in Apochekam 34 dati, qui et in rationes sunt positi facit, ff. 55, d. 0.
Item apotheca est coempta a Relicta Andree Apothekary, pro 180 florini, ex pecunia Ciuitatis sunt accepti, ff. 80, d. 0.

Item in Anno Domini 1550, dominus Matthias Ponczler ex vigesima Cibiniensis, ex conone dominoris Magistri Ciuium et Senatus Cibiniensis ad structuram Ciuitatis dedit, ff. 200, d. 0.

In eadem anno, domino Matthias Ponczler ex conone dominoris Senatus Cibiniensis, ex parte domus, quad Ciuitas cum domino Laurentio Presbituro cambiuit, dedit, ff. 200, d. 0.

In eadem anno, domino Matthias Ponczler ex conone dominoris Senatus, ad tarabantas qui in anno eo sunt seranati, dedit, ff. 482, d. 36.

ff. 1017, d. 36.

Fila 15.2.

Item in Anno Domini 1552, ex conone domino Consulum, domino Petro Haller Magistro Ciuium, quod conta villico instrumenta, pixides manuales, hacatas et magnas bombardam, ac plumbum emit pro Ciuitatem ex pecunia Ciuitatis dati, ff. 600, d. 0.

Item in anno 1553, domino Petro Haller Thezauraris pro arenda uigesime Cibiniensis, soluti, ff. 1000, d. 0.

In anno 1553, die 19 Ianuary, ex conone domino Andreas Byrkner Magistrum Ciuium emit 100 medias hacatas pro, ff. 300, d. 0.

In anno 1554, domino Ladislao Uuaach pro arenda vigesime in annum presentem dati, ff. 1000, d. 0.

ff. 2900, d. 0.

Fila 16.1.

Anno Domini 1554, ad structuram Ciuitatis, domino Magistro Ciuium dati, ff. 200, d. 0.

Anno Domini 1554, ad structuram Ciuitatis dati, ff. 300, d. 0.

Anno Domini 1555, die 27 Marty, domino Ladislao Waas, Thezaurario pro arenda vigesime in annum presentem dati et soluti, ff. 1000, d. 0.

Anno 1555, die 20 May, ad structuram Ciuitatis, domino Petro Lucsh dati, ff. 600, d. 0.

Anno Domini 1555, in mense Iunio dominis Petrus Haller Magistrum Ciuium ex Consistorio acceperat bis mille florini, tandem mille florini iterum in Consistorium reposuit, ac domino Petro Lutsh ad structuram Ciuitatis dedit, ff. 1000, d. 0.

ff. 3100, d. 0.

Fila 16.2.

Ex pecunia domino Andree Brandis (...) data ad solutionem domus Zacharie Schraiders pro hospitio dati, ff. 525, d. 0.

Item Georgio Papiermacher ex voluntati domino Martino dati, ff. 150, d. 0.

Wenerslao Stannario, ad vnam bombardam intra dati, ff. 73, d. 0. Soll singuschrieban warden¹⁵.

Dedit vnam bombardam quo in incendio confracta est¹⁶.

13 February Valentino Ziegler mansit dati, ff. 50, d. 0.

Item soluit cum tegulis domino Rebaldo Vaterfelsen mansit dati, ff. 64, d. 0.

ff. 862, d. 0¹⁷.

¹⁵ Text adăugat ulterior, în fața rândului.

¹⁶ Text adăugat ulterior, după cum indică cerneala de altă culoare decât cea a textului aflat pe această pagină.

¹⁷ Înlocuiește suma de ff. 739, d. 0 tăiată cu o linie groasă.

Fila 17.1.

Ad domum publico hospity in structuram imposum, ff. 107, d. 36.

Dominus Andreas Birckner pronisor structura¹⁸.

Domino Mathie Rapolthy et Ladislao Waas *adminitrator promentorum summus pro*¹⁹ (...), ff. 31, d. 0.

Anno Domini 1556 vltima die Marty, cum Ciuitatis magna pars incendis conflagrasset ac seditio in urbe mota esset pro secunda ea sunt pedites pixidary per tres menses conseruati, pro solutione illoris ex Senatus uoluntate, sunt extradati, ff. 1500, d. 0.

Eadem anno pro restauration claustro dominicanoris, domino Michaeli Herman et Colmano Gotsmaster dati, ff. 200.

ff. 1838, d. 0.

Fila 17.2.

Eadem anno in mensa Iulio pro (...) inopia pauperus Ciuium combustoris, ex uoluntate Senatus et comunitatis ex Consistoria dati, ff. 300, d. 0.

Anno Domini 1556, die vero mensis Augusti 26. Ad structuram monastery nigraris monialius, dati sunt do Petro Luthch in monetis, ff. 100, d. 0.

Anno Domini 1557, die uero mensis Aprilis facto, ex uoluntate dominis senatorum, pro redemptione domus Blasy Weysz, (...) cirrcumspecti Martini Weysz, que (...) fuit Pauli Remser et facta est in circulo maiori, intro eides cirrcumspectorum Georgy Hucz et Georgy Huttern, deprompta est pecunia inde in monetis, ff. 1120, d. 0.

Anno 1560 vendita est praefacta domo dominus Seruacio Weydner pro ff. 925²⁰, d. 0 quos pecunia persoluta et reposita pro datam (...), *das durch gangs halden auff die weisen*²¹, ff. 245, d. 0.

ff. 645, d. 0.

Fila 18.1.

Anno Domini 1556, ad structuram monastery monachorum dominicalium dati sunt (...), ff. 100, d. 0.

Eadem anno ad srtructuram eiusdem monastery dati sunt dominus Petro Lutch, ff. 60, d. 0.

Ittem Valentino Zyglyer dati sunt quod ad lateres et tegulas, ff. 50, d. 0.

Anno Domini 1557, ad structuram monastery monachorum dominicalium dati sunt Georgio Waal, ff. 200, d. 0.

Eadem anno, ad eiusdem structuram dati sunt Michaeli Herman, ff. 75, d. 0.

Anno 1558, 24 Augusti hat man hieher (...) vnd dem der Zacharias auff den stattbane geben, ff. 100, d. 0.

Die drabantam so nach der bramst gehalten (...) der stad zu gutt, ist im register so his (...).

ff. 585, d. 0.

¹⁸ Text adăugat ulterior.

¹⁹ Text adăugat ulterior.

²⁰ Suma este tăiată cu o linie groasă și înlocuită cu alta de ff. 875, d. 0.

²¹ Text adăugat ulterior.

Fila 18.2.

1557, postquam centum et viginti centenaris stanni per sereniss (...) Septem Sedibus, singulum centenaris per ff. 20 soluent impositae essent, dempti sunt hier pro Ciuitatem Cibiniensis, ff. 622, d. 23.

Stanni hoc diuenditus atque solutum est.

1557, die Iuly 29, dati sunt dominus Petro Lutch villico pro factura et reparandi combustis bombardis, ff. 100, d. 0.

1557, eadem die dati sunt (...) dominus Gregorio Waal ad structuram monastery monachoris dominicalium, ff. 200, d. 0.

1557, decimo die mensis Septembris ad eiusdem monastery structuram dati sunt dominus Gregorio Vaal et Michaeli her man, ff. 100, d. 0.

ff. 400, d. 0.

Fila 19.1.

1558, in Vigilia Epiphaniarum Domini, data ratione a circumspetto dominus Petro Lutchs villico de vellicationis anni presenti (...) 1557, permansit Ciuitas eidem dominus Petro Lutsh villico in resto obligata, que summa sibi soluta est at Consistorio cum moneta talleror (...), ff. 58, d. 48.

1558, quarto die mensis Iuly ad rationes magne structure circa hortum domini Petro Haller, vna cum laterariorum iuxta eorum cherrographu²², deprompti sunt ex hac ladula, atque dominus Zacharie illarum structurarum prouisori dati sunt, ff. 497, d. 0.

Item eadem anno, 8 die mensis Iuly cursum eid dominus Zacharie dati sunt ad eadem structuam, ff. 196, d. 6.

ff. 751, d. 54.

Fila 19.2.

Eadem anno, die mensis Augusti 11 cursum dati sunt dominus Zacharie smiliter ad (...) structuram, ff. 78, d. 38.

1558 ad structuram et faciendum ductum templi dominicanorium dati sunt huns dominus Michaelis Herman vna cum (...) Valentini Laterary, ff. 220, d. 0.

Item eadem anno ad varias Ciuitatis necessitates, in regesto dominus Pauli Poldner prouisorius vigesime (...) deprompti sunt huic, ff. 138, d. 70.

1558, Zwen Gerberu oder semes Mathern hat man geben, ff. 50, d. 0.

Vnd Iorg Rysmer dershster ist das fur burger (...).

ff. 437, d. 8.

Fila 20.1.

1559 a Conrado hasz empte sunt normale pixides manuales et instrumentum vulgo zugler pro, ff. 100, d. 0.

Item ad vsum Ciuitatis emptus est stauny pro, ff. 50, d. 0.

1559 ad faciendum²³ vnum caldaris ad hypocaustum accepti sunt, ff. 179, d. 0.

Item alutacys creditus oaris, ff. 56, d. 0.

Item Marco Seratori quod horam in turri templo refecit dati, ff. 8, d. 0.

8 die mensis May dati sunt Valentino Trunner ad rationem cupei (...) pixidie, ff. 100, d. 0.

---

²² Citire nesigură.

²³ Înlocuiește cuvântul *vsum* tăiat cu o linie.

1560, tricesimo die mensis Decembris, dominus Simoni Miles villico, post datam rationem sui villicatus mansit Ciuitas Cibiniensis obligata quod eide soluentus est, ff. 182, d. 42.

ff. 619, d. 42.

Fila 20.2.

1561, den 1 tag May hattman auff dieser ladden, fur die (...) die sas 1561 iars koniglech Maiestett zu gescheckt, ff. 1000, d. 0.

1562, 16 Ianuary ad faciendam expeditionem bellicarum ad mandatum regium factam, accepti sunt hiuc ex maiori ladula, ff. 300, d. 0.

Que pecunia 23 die Ianuary cursum in hunc sunt locum neposita.

1562 am 26 Marcy hat man hierauser genomen vnd fur die arendt des ganzen zwantzigst (...) geben, ff. 800, d. 0.

1562, am 25 May, als das land in gefehrlegseit stunde vnd die zeckel auffgestamdenn werem vnd (...) wider das landt vnd konigleich, so stud der Stadt zu gutt neben die vorige drabantem mit willers der h. vom Radt 73 drabantes (...) word den hatt man auff ein manit geben, ff. 207, d. 80. Mehr hat man vmd die Stadt lassvn (...) Schomtz Korbe pro, ff. 100, d. 0, facit, ff. 304, d. 80.

ff. 2107, d. 80.

Fila 21.1.

1563, am 29 tag Decembris hatt herr Augustinus Hedhvigk Burgermeister in der Hermanstadt, als Konigliche Maiestett in die stadt herein kommen soltt, vor einen zursamenn weisenn Radt dieser Stadt des (...) am 22 tag Aprilis dieses Iars, gelts halb nemlich der ff. 300, halbend, so im (...) zu vorn auch verzeichnet sein, volkomliche rechnung gebenn, beide vom (...) vnd aus gebenn da selbst hatt er auff besoldung etlicher drabanten der Stadt zu gutt, vnd zu naht, ausgebenn, ff. 136, d. 50.

Die vbrige summa, nemlich ff. 163, d. 50, hat der herr Burgermeister einen ersamen weiss Radt dieser Stadt par weiderumb hereinn erhegt.

1564, am 8 tag Februar, hatt sin ersam weiss Radt aus dieser laddem dem heren Christoff Offner, fur etlich sferias vnd erczug zur Stadt apoterkenn gesorig, zalt vnd erlegt, ff. 157, d. 0.

Solch erczug soll frisch vnd gutt in ger apoteckenn iner zu bleiben.

1564, am 30 tag Iuny²⁴, hatt ein ersam werss Rad, dem tg. Burgermeister ster geben den (...) konig Maiestatt aus Zurichten, aus dister laden geben²⁵.

Soll aus dem zinus weider erlegt werden. Ist zalt vnd erlegt am 4 tag Septembris²⁶.

Item mehr den rotbergern auff die gemein (...) gelichen *chyrographus adest*²⁷, ff. 100, d. 0.

ff. 393, d. 50.

Fila 21.2.

Item mes am selben tag auff kirchenbaw geben den kirchen vatter, ff. 24, d. 6.

1564, am 4 tag Septembris hatt ein ersam weiss Radt dem herr Lucas Klein zum stadbah aus dieser laden geben, ff. 200, d. 0.

²⁴ Înlocuiește luna Mai tăiată cu o linie.

²⁵ Suma de ff. 3000, d. 0, este tăiată cu o linie.

²⁶ Text adăugat ulterior, scris sub suma menționată la nota precedentă.

²⁷ Scris sub rând.

1564, den 29 tag Septembris hatt ein ersann weiss Radt dieser Stadt auss dieser ladden, dem zuns der florini 6000 auff zurichten, dem herrn Burgermeister geben, ff. 1600, d. 0²⁸.

Soll aus dem (...) zuins weder erlegt wenden.

1564, 14 tag Augusti hatt man dem weissen herrn Seruatio Weidner geben, das er die eyssern lade, so in der kirch, aber in der sacristien stehett, bey den Casker Schlosser hatt mach, vnd versertigen lassen, florini 56, d. 51. Ist auff der laden macherlohn, vnd verfertigung auffgangen, ff. 47, d. 47.

Den vbrigen reste, nemlich ff. 9, d. 4, hatt herr Seruatus Weidner den 8 tag Decembris relegt.

ff. 271, d. 53.

Fila 22.1.

1564, am 8 tag Decembris hatt man dem herr Lucas Klein, auss dieser laden zum stadbahe, vnd verfertigung der posteyenn (...) klaine therlein, geben, ff. 209, d. 4.

1565, den 9 tag February, hatt man auss die ser laden, mitt willen eines ersanntu weisen Radt, das zwanzig der Stadt zu gutt, zu losen genomen, ff. 1000, d. 0.

1569

Den 8 tag Ianuary als herr Lucas Klein Stadthann rechnung geben hatt, da war das herrn (...), ff. 983, d. 89. Die ausgas war ff. 1459, d. 48. Rest dem herrn honnen, ff. 475, d. 59. Das zu addirt seine iarsbesoldung, ff. 25, rest ff. 500, d. 59. Welche summa dem herrn honnen aus dem ladden erlagt ist worden, ff. 500, d. 59.

Item den 12 tag Ianuary, gaben herr Lucas Klein Stadthann rechnung was auff ire Maiestatt (...) auffgang war das einnemen das herrn war ff. 467, d. 47. Die ausgab war ff. 485, d. 82. Restium, ff. 18, d. 35. Salch rest ist in aus dieser ladden erlagt, ff. 18, d. 35.

ff. 1209, d. 4.

Fila 22.2.

1569, den 31 tag Ianuary aus der Stadladen genomenen fur die (...) das zwanzigst die ser iars, ff. 1000, d. 0.

1569 den 11 tag Marty dem herr Blasio Raw auff den baw der poztey bei dem Sagthor geben, ff. 200, d. 0.

Mehr gab man dem herr Blasio Raw am 13 tag Aprilis auff den baw, ff. 200, d. 0.

Mehr den 29 tag Aprilis dem herr Blasio Raw auff den baw geben, ff. 200, d. 0.

Mehr den 14 tag May dem herr Blasio Raw auff den baw geben, ff. 200, d. 0.

Mehr den 25 tag Iuny in geben, ff. 200, d. 0.

Mehr den 15 tag Iuly dem herr Blasio Raw auff den baw geben, ff. 200, d. 0.

Mehr den 15 tag Augusti den herr Blasio auff den baw geben, ff. 100, d. 0.

1570

20 tag Ianuary hat der herr Simon Miles Burgermeister der Stadt rechnung geben da ist des herrn einnemen, ff. 4851, d. 8. Das ausgaben, ff. 4232, d. 89 gewesen. Da ist er rest blisben, ff. 618, d. 19. Solche summa gelt der herr par der Stadt erlagt, ff. 618, d. 19.

---

²⁸ Deasupra rândului este scris următorul text: „*scheda huc pertinet*”.

1570

30 tag Ianuary gab herr Zirwes Weidner an stut herr Luce Klein, Stadthannen rehung vom 1569 iar. Da war das einnemen, ff. 1264, d. 98. Das ausgaben, ff. 1487, d. 33. Blieb man in rest mit, ff. 222, d. 35. Das zu sein iarbesldung, ff. 25, facit, ff. 247, d. 35. Welchs im par zalt ist, ff. 247, d. 35.

ASPECTS OF THE CUSTOM ACTIVITY IN THE MEDIEVAL SIBIU.
THE CUSTOMS REGISTER FROM 1536-1570

Abstract

In this article the author presents the custom register of Sibiu from 1536-1570, a representative document for both the trade activity of the town from the Cibin's shore and for the transit activity.

The synoptic table of the annual customs register from 1536-1570 is important not only for the historical information, but also for the economic and linguistic one. It was transcribed in conformity with the Latin paleography.

SUCCINTE OBSERVAȚII PRIVIND GENEALOGIA ȘI DECLINUL
POLITIC AL BOIERILOR CRAIOVEȘTI ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

RADU OPREA*

Acum aproape trei sferturi de veac, I. C. Filitti susținea, pe bună dreptate, că Preda este „fiul marelui vornic Pârvul”, așa cum se putea citi pe o pagină de manuscris din vremea lui Neagoe Basarab (1518-1519), manuscris descoperit și publicat de Al. Odobescu¹. În schimb, alt autor - care inițial acceptă² punctul de vedere al istoricului amintit - afirmă eronat ulterior, în cuprinsul aceleiași lucrări, că Preda este „fiul lui Radu Craiovescu, văr cu Neagoe Basarab”³.

Am putea spune că odată cu dispariția, oarecum simbolică, a marelui ban Preda - care moare în lupta de la Târgoviște, spre sfârșitul anului 1521, apărând scaunul domnesc al nepotului său Theodosie⁴ - începe perioada de declin politic al Craioveștilor, ce va dura până la finele secolului al XVI-lea.

Despre Barbu III Craiovescu, fiul lui Preda, I. C. Filitti mărturisea că nu se mai știe nimic după anul 1535 (când era mare ban în sfatul domnesc), nici dacă a avut urmași⁵.

După un scurt studiu din anii '30, apărut în „Arhivele Olteniei” sub semnătura lui Ion Donat, în care acesta propunea identificarea lui Barbu III Craiovescu cu personajul Banul Mărăcine, bine cunoscut din tradițiile locale⁶, este meritul lui C. Rezachevici de a fi reluat această ipoteză (după mai bine de 60 de ani)⁷ și de a-i fi demonstrat valabilitatea pe baza unei serioase analize critice a izvoarelor documentare⁸. S-a dovedit, astfel, că după ce Barbu III a fost îndepărtat de Radu Paisie din dregătoria de mare ban, probabil după 9 august 1535 (ultima dată când mai apare în sfatul domnesc)⁹, el a devenit de îndată pretendent și chiar domn efemer, în februarie-

* Pitești.

¹ I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, extras din „Arhivele Olteniei”, XI, Craiova, 1932, p. 28.

² Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 18.

³ *Ibidem*, p. 46.

⁴ *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 42.

⁵ I. C. Filitti, *op.cit.*, p. 29.

⁶ Ion Donat, *Cine este Banul Mărăcine?*, în „Arhivele Olteniei”, anul XIII, nr. 71-73, 1934, p. 31-38.

⁷ Constantin Rezachevici, „Banul Mărăcine” - un domn necunoscut, în „Magazin Istoric”, XXXII (1998), nr. 10, p. 53-58.

⁸ Idem, *Enciclopedia domnilor români. Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881. Vol. I: Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 198-206.

⁹ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească* (se va nota în continuare DRH, B) vol. III, București,

aprilie 1536, după alungarea lui Radu Paisie, că a mai trăit încă trei decenii (fiind ucis la Constantinopol, la 1 august 1565) și a avut trei generații de urmași, atestați până în 1644, cu toții pretendenți la tronul Țării Românești și, în final, chiar la cel al Moldovei¹⁰.

Ceea ce s-a discutat mai puțin în literatura noastră de specialitate (cu excepția, poate, a unor succinte observații făcute de I. Minea într-un studiu mai vechi¹¹), a fost semnificația unui document din 23 aprilie 1532, emis de Vlad Înecatul, prin care-i dăruiește „cinstului vlastelin al domniei mele, încă și din casa domniei mele, jupanului Hamza mare ban al Jiului și al Craiovei” practic toată averea imobilă și mobilă, pe care au ținut-o „jupan Barbul și Preda ban”, începând cu Craiova toată și continuând cu toate satele, seliștele, ȋiganii, morile, bălțile și viile, donația făcându-se pentru „dreaptă și credincioasă slujbă și cu vărsarea sângelui pentru domnia mea”, la care se adaugă și o încercare de justificare-scuță „I s-a dovedit (n. n. pentru Hamza adică) și amestec de sânge din neamul lor, ca nepot”¹².

Sub această danie domnească se ascunde, în chip evident, o confiscare pentru „hiclenie”, chiar dacă termenul nu este menționat ca atare în textul hrisovului. Dar când s-a produs, oare, actul de trădare în care să fi fost implicat și Barbu III Craiovescu, amintit aci pentru prima oară?

Deși era destul de cunoscută adversitatea lui Vlad Înecatul față de Craiovești¹³, confiscarea aceasta nu pare a avea legătură cu încercarea lui Drăghici Gogoasă de a-i lua domnia lui Vlad, deoarece ridicarea lui Gogoasă se consideră a fi avut loc între 18 august 1530, data luptei de la Vișoara, și 4 octombrie același an¹⁴. Or, nu putea să treacă aproape un an și jumătate fără ca domnul să sancționeze o infrațiune atât de gravă.

Ținând seama de data la care a fost emis hrisovul de danie (23 aprilie), am fi înclinați să credem că această acțiune de „hiclenie” - de care va fi fost acuzat și Barbu III Craiovescu - ar putea coincide cu un eveniment similar, despre care aflăm dintr-o poruncă a lui Petru voievod, fiul lui Mircea Ciobanul, ce judecă în 1561 o pricină între doi frați, prilej cu care se amintește și de vremea „când s-a ridicat Dragodan voievod la Spinișor”¹⁵. Corelând această informație cu o știre din Transilvania, după care Vlad Înecatul ceruse să fie căutați, în martie 1532, la Brașov și în secuime, un Dragomir armașul și alți câțiva pribegi¹⁶, la care mai adăugăm precizarea că satul Spinișor făcuse parte din vechiul domeniu funciar al Craioveștilor și că tot de aici provenea și acel Radu strângător de bir ce fugise „cu birul și haraciul Țării Românești și al împăratului peste Dunăre”¹⁷, tot în timpul lui Vlad voievod cel Tânăr (cum se autointitula Vlad

1975, p. 347 (doc. 206 / 1535 aug. 9).

¹⁰ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 199-200 ș.u. (cu întreaga bibliografie a problemei).

¹¹ I. Minea, *Începuturile marelui băni de Craiova*, în „Arhivele Olteniei”, anul XIII, nr. 71-73, 1934, p. 9-10.

¹² *DRH*, B, III, p. 197 (doc. 123).

¹³ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 69; I. Minea, *op. cit.*, p. 9; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 2, București, 1976, p. 238-239; Ion Donat, *Cu privire la domnia lui Vlad Înecatul*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. IX, 1978, p. 117-123.

¹⁴ Ion Donat, *op. cit.*, p. 120.

¹⁵ *DRH*, B, V, p. 237 (doc. 218 / 1561 mai 22); Ion Donat, *op. cit.*, p. 121-122.

¹⁶ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV: *Cavalerii*, vol. îngrijit de Stela Cheptea și Vasile Neamțu, București, 1996, p. 270 (apud E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, II/4, p. 33).

¹⁷ *DRH*, B, III, p. 303 (sept. 12); Ion Donat, *op. cit.*, p. 120-121. Același autor susține că, după toate

Înecatul), ajungem la concluzia că hicienia, în care va fi fost atras și Barbu III Craiovescu, s-a produs - cel mai probabil - în cursul lunii martie 1532, urmată fiind de măsura confiscării averilor celor socotiți vinovați, sancțiune oglindită și în textul actului din 23 aprilie 1532.

S-ar cuveni, totuși, să facem precizarea că beneficiarul hrisovului și, implicit, al averii confiscate, jupanul Hamza mare ban, nu era chiar străin de neamul Craioveștilor, ci, așa cum rezultă și din textul citat, era chiar nepotul lor. E drept, o rudă ceva mai îndepărtată, având în vedere că - de fapt - era nepotul prin alianță al Mușei (unica fiică a lui Neagoe de la Craiova și soră a fraților Craiovești) după cel de-al doilea soț, jupanul Hamza¹⁸.

Revenind însă la tema inițială a demersului nostru - privind descendența lui Pârnu I Craiovescu, după stingerea lui Neagoe Basarab - ne vom opri iarăși asupra studiilor „clasice” ale lui I. C. Filitti despre Craiovești.

Deși foarte bine documentat și destul de riguros în mânuirea și corelarea informațiilor într-un ansamblu coerent, I. C. Filitti a fost totuși limitat de nivelul atins de cunoașterea și cercetarea istoriografică a timpului său, ceea ce și-a pus amprenta și asupra calității unor date și informații din lucrările sale.

Câteva din inadvertențele și inexactitățile întâlnite în documentarea sa se datorează, îndeosebi, inexistenței în acea vreme a unor instrumente indispensabile cercetării de azi, cum ar fi, de pildă, corpusul (colecția) de documente medievale privind istoria națională. Din această cauză istoricul rămânea mereu tributار nivelului de publicarea izvoarelor în epoca sa. Numai așa s-ar putea explica, credem, afirmații de genul: „Tot fiu a lui Pârnu I vornicul este un al doilea Pârnu, mare ban în divane după moartea fratelui său Preda, între anii 1522-1526 și la 1528”¹⁹.

Dar dacă pentru un autor ce scria în urmă cu peste 70 de ani o asemenea eroare poate fi scuzabilă - din motivele mai sus invocate și pentru că el nu cunoștea un izvor important în deslușirea problemei (hrisovul din 17 mai 1589, publicat abia în 1952)²⁰ - pentru cercetătorul de azi o asemenea confuzie nu-și mai poate găsi justificarea. Căci iată cum este redată filiația în discuție într-o lucrare de referință în medievistica românească: „Craiovescu Pârnu (II), fiul lui Pârnu (I) Craiovescu; frate cu Preda Craiovescu și Neagoe Basarab”²¹. Interesant de remarcat este faptul că autorul, în loc să trimită la documentul istoric deja amintit - ce lămurește descendența lui Pârnu II mare ban din Radu postelnic Craiovescu „care a pierit la Tinoasa”²² - a preferat să-l citeze și să-l urmeze, totodată, în eroare pe I. C. Filitti, trecând-o și pe Vlădaia în rândul copiilor lui Pârnu I Craiovescu²³.

---

probabilitățile, Radu din Spinișor și fratele său făceau parte din neamul Craioveștilor, cf. Ion Donat, *Domeniul domnesc din Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, București, 1996, p. 56.

¹⁸ Radu Oprea, *O călugăriță din neamul Craioveștilor și ctitoriile sale muscelene*, în „Argesis”. Studii și comunicări. Seria Istorie. Muzeul Județean Argeș, Pitești, tom XIV, 2005, p. 355-361.

¹⁹ I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, p. 29.

²⁰ *Documente privind Istoria României* (se va nota în continuare *DIR, B*), *B. Țara Românească*, veac XVI, vol. V, 1952, p. 402-407 (doc. 420).

²¹ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 46.

²² *DIR, B, V*, p. 403 (doc. 420/1589 mai 17).

²³ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 30-31; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 18, 103.

În acest caz, nu mai este de mirare că respectiva inexactitate s-a transmis și la alți cercetători, ajungând să-l influențeze până și pe autorul care a atras atenția asupra semnificației actului din 17 mai 1589 și chiar să-l valorifice parțial²⁴, desigur nu suficient pentru a opera corectura de rigoare și în reprezentarea grafică a spiței genealogice anexată studiului monografic asupra instituției băniei în Țara Românească, valoroasă lucrare semnată de același reputat istoric, unde Vlădaia figurează tot ca descendentă a lui Pârvu I mare vornic, alături de Neagoe Basarab, Preda mare ban și Marga (căsătorită cu Marcea mare postelnic)²⁵. Cu toate că în textul hrisovului mai-sus menționat se specifică foarte clar: „jupan Nica postelnic al doilea și jupanița lui, Maria, fiica jupaniței Anca din Coiani, nepoata răposatului jupan Pârvul ban al Craiovei (n. n., Pârvu II Craiovescu) și a surorii lui, jupanița Vlădaie, strănepoata răposatului Radul postelnic, fratele Craioveștilor, care a pierit la Tinoasa”²⁶ (n. n., Radu Craiovescu căsătorit cu Velica, fiica lui Vintilă Florescu, căzut în lupta de la gura Tinoasei, în 1507).

De altfel, tot în cuprinsul aceleiași genealogii, în descendența jupaniței Marga, s-au mai strecurat două greșeli de identificare („preluate” aidoma după schița genealogică ce însoțește studiul lui I. C. Filitti) privind-o pe fiica lui Matei ban, Vișana (nepoata Margăi), căsătorită cu Oxotie aga²⁷, în timp ce pe schița grafică indicată (atât în ediția planșei din 1965, cât și în cea din 2001) figurează Velica în locul Vișanei, iar un Oxapie (și nu Oxotie) aga este trecut ca soț al Caplei, sora mai mică a Vișanei.

Din toate genealogiile cunoscute, ca și din alte surse documentare se știa, până de curând, că Danciu Craiovescu (poreclit Gogoasă) și Hrusana, soția sa (fiica lui Gherghina pârcălab, fratele doamnei Rada a lui Vlad voievod Călugărul și unchiul lui Radu cel Mare)²⁸, supranumită și ea „Gogoșoia” (după soț), au avut numai doi fii: pe Barbu al II-lea Craiovescu, mare ban, căzut în lupta de la Viișoara (18 august 1530), alături de cumnatul său, Moise-vodă²⁹, și pe Drăghici (Gogoase), pretendent la tron în vremea lui Vlad Înecatul. Și totuși, se pare că aceștia au mai avut o soră, al cărei nume nu-l știm, ce a fost soția lui Oancea vistier (din Batiu). Această informație, inedită, ar rezulta din textul unei însemnări făcute de o mână contemporană pe spatele unui act de danie al lui Radu de la Afumați pentru Mănăstirea Argeș, din 3 iunie 1528, prin care aceasta primește jumătate din Pitești și din moară și din vamă, partea răposatului Oancea vistier, acuzat de domn că ar fi hiclenit pe Neagoe Basarab voievod, din a cărui avere ar fi furat, chipurile, 400 de galbeni și argint pentru niște potire, totul în valoare de 30.000 de aspri³⁰. Însemnarea de pe versoul hrisovului precizează: „această ocină au

²⁴ Ștefan Ștefănescu, *Începuturile băniei de Craiova. Pe marginea unui document recent publicat*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. I, 1956, p. 325-332.

²⁵ Idem, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, planșa anexă cuprinzând „Genealogia familiei de boieri Craiovești”. Întocmită după Șt. Grecianu și I. C. Filitti. Cu unele modificări făcute de istoriografia mai nouă. După mai bine de 35 de ani, aceleași informații figurează și în planșa anexă la vol. IV din tratatul de *Istoria Românilor*, editat sub egida Academiei Române, Editura Enciclopedică, București, 2001, numai că în această nouă ediție planșa anexă este intitulată „Genealogia Craioveștilor” (după Ștefan Ștefănescu, Planșa anexă la vol. *Bănia în Țara Românească*, București, 1965).

²⁶ *DIR*, B, V, p. 403.

²⁷ *DRH*, B, VIII, p. 380 (doc. 239/ 1579 aug. 3).

²⁸ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 18.

²⁹ *Ibidem*, p. 47.

³⁰ *DRH*, B, III, p. 94 (doc. 55).

ținut-o fiica Gogoșoaiei”³¹. Abia acum ne explicăm poziția foarte apropiată a acestui boier, jupan Oancea vistier, față de familia Craioveștilor, situație ce o putem deduce din înlănțuirea următoarelor fapte:

El este cel care, în 1512, restituie lui Barbu Craiovescu satul Mălureanii (dania mai veche, de la sfârșitul sec. al XV-lea, a lui jupan Hamza și a jupaniței Mușă - sora, după tată, a lui Barbu ban - pentru Mănăstirea Bistrița), sat cumpărat integral de Oancea, în perioada când frații Craiovești se aflau în refugiu peste Dunăre, după conflictul cu Mihnea cel Rău, din vara anului 1509, și pe care apoi Barbu Craiovescu - printr-un schimb făcut cu Oancea - îl obține și îl reintegrează în domeniul funciar al ctitoriei sale³². Tot el este cel care, după moartea lui Neagoe Basarab se refugiază în Transilvania - alături de rudele sale Pârvu II mare ban și Harvat mare logofăt - unde primesc de la regele Ludovic al II-lea domeniul de la Geoagiu, în comitatul Hunedoarei (în vara anului 1523)³³. Apoi, Oancea din Batiu, împreună cu Giura din Stănești, mare postelnic - și el rudă cu Craioveștii - au făcut parte din delegația de boieri ce au cerut de la Poartă investitura ca domn al lui Radu Bădica (din Hotărani, vărul Craioveștilor), iar după ce turcii l-au tăiat pe acesta și pe mai toți boierii ce-l însoțeau, Oancea și Giura care au scăpat, unde s-au adăpostit?, la curtea lui Pârvu II banul, pentru că neamul Craioveștilor pusesese la cale înscăunarea lui Bădica, în condițiile instabilității din țară. Tot împreună cu partida boierilor olteni, rudele sale prin alianță, a trecut Oancea - în cele din urmă - de partea lui Radu de la Afumați, l-au ajutat să ia tronul și apoi a căzut alături de Baldovin pârcălab (strămoșul Goleștilor și, se pare, cuscru lui Oancea), în aceste lupte cu turcii pe care le-a purtat Radu voievod.

Dar, se pare că după moartea lui Oancea vistier, domnul n-a uitat fapta acestuia din episodul cu Bădica, și, drept răzbunare (probabil și la îndemnul Despinei, soacra sa), îi confiscă moșia Pitești.

Domnia lui Vlad Înecatul reprezintă un moment însemnat în ceea ce privește soarta rolului politic jucat de boierii Craiovești în Țara Românească. Fricțiunile ce au apărut în sânul familiei lor, imediat după moartea lui Neagoe Basarab, și care i-au împiedicat să mai acționeze ca un bloc unitar în evenimentele ce au urmat, s-au agravat cu timpul, și ele, mai mult decât luptele Craioveștilor cu grupările boierești adverse, au contribuit în mare măsură la destrămarea puterii lor politice. În vremea lui Vlad Înecatul, luptele din sânul familiei Craioveștilor au luat o mare amploare, fapt ce i-a permis domnului ca, folosind pe unii membrii ai familiei acestora împotriva altora, să slăbească puterea lor, să facă din marele ban un instrument docil în mâna sa și să-și asigure o oarecare stabilitate a domniei.

Prin politica pe care a înțeles să o ducă față de Craiovești, arătând respect pentru înaintași și opera lor și câștigând de partea sa pe unii membrii ai familiei, Vlad Înecatul s-a putut folosi de aceștia pentru a neutraliza și anihila activitatea rudelor lor ce continuau să uneltească împotriva domnului, încercând chiar să-l răstoarne și să-i ocupe tronul³⁴.

³¹ *Ibidem*, p. 95.

³² *DRH, B, II*, p. 218 (doc. 107/1512 iulie 30).

³³ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 63, 76; Ștefan Andreescu, *Perspective medievale*, București, 2002, p. 33.

³⁴ Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 206-207.

Unul dintre ei, Drăghici, fiul lui Danciu Gogoșe, a cărui identitate a rămas necunoscută până la apariția actului din 1589, este arătată limpede aici, unde se indică și împrejurările în care a pierit.

Despre al treilea fiu al lui Neagoe Strehăianu, documentul precizează: „Danciul Gogoșe comis a avut un fiu din trupul lui, anume Drăghici, ce s-a ridicat domn la Țarigrad, ca să vină în Țara Românească. Iar domnul care a fost atunci... a adunat pe toți boierii lui de i-a trimis la cinstita Poartă, de s-au pârât cu el și l-au pierdut acolo. Iar apoi, devreme ce au venit acei boieri de la Poartă, domnul lor i-a întrebat care ce au cheltuit. Așa a prădălăcit și a luat partea lui Danciu Gogoșe de a împărțit-o acelor boieri”³⁵. Informațiile din acest izvor se completează prin altele.

Un document al lui Mihnea Turcitul, din 1588, cuprinde informația că Șerban banul a primit satul Fântânele de la gura Călmățuiului (lângă Zimnicea) „de la Vlad voievod Înecatul, când s-a dus de a spânzurat pe Drăghici al lui Danciul Gogoșe la Țarigrad, pentru că s-a ridicat să vie domn în Țara Românească”³⁶.

La „hiclenia” lui Drăghici Gogoșe și a fratelui său, Barbu ban, aliatul lui Moise- vodă, se referă desigur și mențiunea din documentul, cu data de 25 aprilie <1549-1552>, după care Vlaicu logofăt a obținut satul Cetățeni „încă din zilele răposatului Vlad voievod Înecatul, de la Barbu al Gogoșoaii, fiindcă Gogoșoia și fiii săi au pierdut cu mare hiclenire față de domnia lui”³⁷.

Unii Craiovești (chiar dacă nu erau neam cu aceștia decât prin alianță), precum Șerban marele vornic, Vâlsan marele logofăt și Hamza marele ban, au continuat să rămână credincioși lui Vlad Înecatul tot timpul domniei lui și să îndeplinească importante misiuni în slujba domnului și a protectorilor lui, turcii. De pildă, în 1532 lui Șerban marele vornic i se încredințează ducerea tributului la sultan, în timp ce acesta efectua o nouă campanie împotriva Habsburgilor, pentru cucerirea Vienei. La această campanie a participat și oastea Țării Românești, condusă de Hamza banul și alți boieri, ea integrându-se în dispozitivul de luptă a cărui conducere generală o avea I. Zápolya³⁸.

În cele din urmă, după ridicarea lui Șerban banul din Izvorani împotriva lui Radu Paisie³⁹, puterea politică a Craioveștilor slăbește în mod evident. Mult timp ei nu vor mai putea urma o adevărată politică de familie și, oricum, n-au mai constituit un centru de raliere al opozanților. De acum, bănia Craiovei a încetat să mai fie apanajul acestei prestigioase familii de boieri olteni⁴⁰.

³⁵ *DIR*, B, V, p. 405.

³⁶ *Ibidem*, p. 365 (doc. 384 / iunie 13); Ion Donat, *op. cit.*, p. 54.

³⁷ *DRH*, B, IV, p. 326 (doc. 276).

³⁸ Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 209.

³⁹ Despre răzvrătirea lui Șerban banul vezi: Ion Radu Mircea, *Țara Românească și închinarea raielii Brâila, în „Balcania”, IV (1941), p. 471-475; Nicolae Stoicescu, op. cit., p. 95; Dan Pleșia, Răscoala din 1539 a lui „Șerban banul”, în *lumina genealogiei*, în „Documente noi descoperite și informații arheologice”, București, 1989, p. 55-60; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 209-212.*

⁴⁰ Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 219.

SHORT OBSERVATIONS REGARDING THE GENEALOGY
AND THE POLITICAL DECLINE OF THE CRAIOVEȘTI BOYARS
IN THE 16-TH CENTURY

Abstract

The author makes some rectifications and completions to the Craiovești boyars genealogy in the 16-th century based on the study of the documents of that epoch. He also notices a presumable usurpation (hiclenie) of the reign of Vlad Înecatu in March 1532. It seems that Barbu III Craiovescu was involved in this action.

UN PERSONAJ AL TIMPULUI SĂU - PANĂ MARE CLUCER PĂRDESCU

CRISTINA ANTON-MANEA*

„Ajunghându-l vremea de bătrânețe slăbiciune“, Pană mare clucer Părdescu „socotit-a dintru firea lui, până fiindu el cu zile, sănătos și-ntreg cu toată firea și mintea“ să-și aștearnă diata, la 9 octombrie 1670. Deci, „după petrecerea lui“, îi lasă cu dragoste și grijă jupânesei sale Ilina satele Slăvilești din județul Olt și Roșiiari din județul Romanai, cu toți rumânii, cu toți țigani, cu tot hotarul și venitul din ambele sate, ori cât se va alege, apoi via boierească, 100 de oi cu miei, 20 de boi de două pluguri, 20 de vaci cu viței, 100 de stupi de albine, 6 cai de leagăn, adică de trăsura, 4 cai de căruță, hainele și sculele ei și hainele și sculele ce i le-a făcut el, „toate să fie ale ei, să șază întru viața ei, ca să se hrănească cu acestea cu toate, cu bună pace de către fiul său Matei“. Iar restul averii sale mobile și imobile, adică celelalte sate, moșii, bucate, oi, boi, vaci, stupi, hainele lui, argintărie, ferecături, scule să le „biruiască“ și să le moștenească fiul său Matei. Iar după decesul jupânesei sale Ilina averea lăsată acesteia să revină tot fiului său Matei.

În cazul în care acesta deceda fără urmași toți rumânii săi, din toate satele, să fie liberi de rumânie, să fie iertați și slobozi „și cu toate părțile lor de moșie, nimenile treabă cu dânși să n-aibă“, și să nu poată să se mai vândă la alți boieri pentru ca pomana sa să se piardă. Iar țigani și via de la Slatina o făcea danie la Sfânta Mănăstire Bistrița unde vroia să fie îngropat. Și toate, porunca el, să se facă precum și-a tocmit și și-a așezat, pentru că toate le-a agonisit cu slujba sa, adică întreaga avere era rezultatul activităților sale, nu era moștenită¹. Dar, după decesul său, lucrurile nu s-au tocmit atât de bine cum le-a cumpănit el, așa cum vom arăta mai departe.

Acest Pană vel clucer², înainte de a cumpăra satul Părdești, era cunoscut ca fiind din Căpreani sau Căpreni județul Dolj. Nu am reușit să aflăm cine a fost tatăl său, dar știm că era nepotul unei Căndeșă din Căpreni, soția lui Ghioca ocnariu, care împreună cu fiul ei Pană participa numai fizic la cumpărarea unor părți de moșiei din satele Căcoți și Stâlpnița de la Dumitrașco clucerul Spineanu cu 700 ughi, în 1640. În calitate de mătușă ea recunoștea printr-un zapis semnat în aceeași zi că banii i-a dat numai nepotul ei, Pană cămăraș, iar ei au fost trecuți numai în act, fără să fi avut vreo

* Muzeul Național de Istorie a României, București.

¹ ANI, Mănăstirea Bistrița, LXIV/340 și identic la Mănăstirea Brâncoveni III/11.

² În aceeași perioadă, respectiv spre mijlocul secolului al XVII-lea documentele menționează un alt Pană iuzbaș, adică căpitan din Pitești, frate cu Arsenie, care avea un fiu, Miho.

contribuție materială³. Înseamnă că Ghioca ocnariul a fost fratele tatălui sau mamei sale, pentru ca să poată fi nepotul Căndeșii sau Condeșii, cum mai apare în acte. Pentru satul Căcoți a avut o pâra la vodă, paisprezece ani mai târziu, cu frații săi Mihai și Giura cluceri, după cum rezultă din documente, pentru birul pe care aceștia l-au plătit și pentru partea lui din sat dar, până la urmă, s-au împăcat frățeste după ce acesta le-a plătit 100 de ughi, iar pentru restul datoriei l-au iertat⁴. Nu suntem siguri că cei doi i-au fost frați de sânge pentru că, așa cum rezultă și din alte documente, boierii își spuneau frați și atunci când se asociau la strângerea unor taxe ce le arendau de la domnie. De altfel, cei doi nu mai apar în alte documente alături de Pană cămăraș din Căpreani și nu mai există alte date referitoare la genealogia sa. Totuși se pare că a avut rude de sânge așa cum reiese din documente mult mai târziu.

S-a născut la începutul secolului al XVII-lea⁵, cu siguranță ca fiu al unei slugi boierești sau dintr-un mic boier de țară și s-a ridicat în funcții administrative și ranguri boierești prin munca sa plină de osârdie. Pentru a-și întări poziția economică și pentru a putea să dispună de o situație materială mulțumitoare el s-a căsătorit prima dată cu fiica lui Albul cupeț și a Despei⁶ cu care a avut fiu pe Matei și a cărei zestre a moștenit-o prin decesul prematur al acesteia⁷. Rămas văduv, cu o situație suficient de bună pentru a se întreține, și, desigur, cu bani precum și cu exemplul socrului său în investirea și manipularea lor, el a început să cumpere sate, rumâni și țigani, probabil, să facă puțin comerț, să ia în arendă strângerea birului pentru diferite produse din județe și să se ocupe cu camăta. Și fiecare dintre aceste îndeletniciri le putem exemplifica cu ajutorul documentelor care ne-au stat la dispoziție.

Între 1640 și 1648 a cumpărat moșii în satele Căcoți, Stâlpnița⁸, așa cum am arătat mai sus, mai multe răzoare de vie în dealul dinspre Valea Calului⁹, țigani¹⁰ și rumâni, iar pe unul dintre aceștia, precum și pe copiii lui, l-a răscumpărat de la moarte pentru furtul a doi cai¹¹.

Cu o situație materială prosperă și cu o funcție mulțumitoare în sistemul administrativ al Țării Românești, Pană cămăraș din Căpreani s-a căsătorit în 1648 cu Ilina/Elina, văduva lui Petre Asan, fiica lui Preda din Greci și a doamnei Florica, nepoata lui Mihai Viteazul. Aceasta se afla într-o încurcătură financiară din cauză că la decesul soțului său satul Herești pe care-l promisese zestre fiicei sale Alexandra și ginerelui său Udrică comis era gaj la un blănar pentru peste 200 de ughi¹². Situația materială a cămărașului și perspectiva de a o ajuta financiar fără ca ea să piardă, ci să

³ *Catalogul... documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale*, V, p. 43, nr. 54 și 55. (în continuare *Catalogul...*).

⁴ *Catalogul...*, vol. VIII, 1654-1656, nr. 150, p. 83.

⁵ La decesul său în 1670 nu putea să aibă mai mult de 70-75 de ani, cifră de la care am dedus că s-a născut pe la 1595-1600.

⁶ *Catalogul...*, VI, p. 71, nr. 131.

⁷ Referitor la căsătoria fiicelor de negustori cu boieri vezi articolul foarte bun al dlui dr. Gheorghe Lazăr, *Negustorimea în vremea lui Matei Basarab: strategii de integrare*, în „Arhiva Genealogică”, IV (IX), 1997, 3-4, p. 71-85.

⁸ *Catalogul...*, V, p. 43, nr. 54.

⁹ *Catalogul...*, V, p. 482, nr. 482.

¹⁰ *Catalogul...*, VI, p. 212, nr. 212-213, și p. 272, nr. 709.

¹¹ *Catalogul...*, VI, p. 275, nr. 717.

¹² *Catalogul...*, VI, p. 409, nr. 1117.

câștige, au determinat-o, probabil, să facă această mezalianță, ca nepoată de domn, pe de o parte, și descendentă dintr-o veche familie de boieri olteni, pe de altă parte. În condițiile în care, în Țara Românească, la mijlocul secolului al XVII-lea, nu mai funcționa conservarea rangului, respectiv, păstrarea aceluiași nivel de nobilitate prin căsătorii, contractându-se mai ales însoțiri din interese financiare, această căsătorie se înscria în sistemul deja acceptat. În ceea ce-l privește pe Pană cămăraș este foarte greu de spus dacă mariajul său i-a înlesnit urcarea pe scara socială sau acest lucru s-a datorat numai meritelor sale.

Primul lucru pe care l-a întreprins după căsătorie Pană cămăraș din Căpreani a fost cumpărarea unei părți din satul Pârdești de la soția sa, care, înainte, fusese parte megieșescă, cu 210 ughi, și, de atunci, a fost cunoscut ca Pană Pardescu sau Pârdescu. A renunțat la apelativul *din Căpreni* fie pentru că mai avea rude cu proprietari în același loc fie, pentru că noul apelativ îi conferea o poziție mai înaltă, mai importantă.

Din noua sa poziție și-a continuat vechile preocupări: aceea de a cumpăra sate, moșii și rumâni. Una dintre aceste achiziții s-a încheiat pe 26 august 1659, când Ivan, fiul lui Preda postelnic din Roșiani semna vânzarea părții sale de moșie din Roșiani și din Jăgostreani/Jigostreni cu rumânii, cu ocinile și viile lor, cu știrea mamei sale Sima, a fraților săi Mihai și Mihul, precum și a vărului său Miha, către Pană vel portar Pârdescu, în prezența mai multor boieri din preajma locului, pentru suma de 276 de ughi¹³. Dar, din zăpădăritul semnat de cei doi frați ai lui Ivan două luni mai târziu rezultă că nu au fost de față la înstrăinarea părții de moșie a fratelui lor și, mai mult ca sigur, nici nu au avut cunoștință de ea, iar consemnarea lor în act era un fals. Însă, Pană vel portar, „ca un boiarin înțelept, ne putând a fi cumpărător fără de știrea lor, trimi-s-au la ei de ș-au cerșut banii să-i dea“, ca să-le înapoieze partea de moșie înstrăinată de fratele lor, spune zăpădăritul, datorită dreptului de preemțiune prin care aceștia erau îndreptățiți să-l cumpere înaintea lui. Deci, lipsindu-i aprobarea acestora, ar fi putut să ajungă la divan ca pârât, așa că le-a cerut banii dați de el ca să le dea moșiile înapoi. Dar aceștia nu aveau prețul plătit de acesta și au fost nevoiți să-i recunoască vânzarea întreprinsă de Ivan¹⁴. La această cumpărătură se adăuga în 1660 două părți din satul Creșani județul Mehedinți cu rumânii care se vor alege și din Creșanii de Jos tot hotarul de la Dima și soția sa Catalina¹⁵. Iar printre alte cumpărături din 1661 figurau două sălașe de țigani achiziționate de la Diicul, feciorul lui Preda clucerul din Greci, care-l numea pe Pană vel portar tată¹⁶.

A mai cumpărat parte din satul Turburea cu vad de moară¹⁷, a împrumutat rumânii din Lazul județul Dolj ca să se răscumpere din rumânie¹⁸, iar pentru că aceștia nu au putut să-i dea banii înapoi a devenit proprietar peste partea lor de pământ¹⁹, așa că, în total, Pană clucer a cheltuit 850 ughi, 1700 bani și 2400 asprii, numai din datele care ni s-au păstrat.

¹³ Mănăstirea Brâncoveni, III/1.

¹⁴ *Ibidem*, III/3.

¹⁵ *Ibidem*, XVIII/27.

¹⁶ *Ibidem*, XXII/28. Acest Preda clucerul era frate cu soția lui Pană Pârdescu, Elina/Ilina.

¹⁷ *Catalogul...*, VIII, p. 102, nr. 192.

¹⁸ *Catalogul...*, VIII, p. 200 nr. 407.

¹⁹ *Catalogul...*, VIII, p. 130, nr. 254.

Se pare că toate aceste cumpărături au depășit veniturile sale, de aceea a fost obligat să se împrumute de la Dima Chiurciubașa, și rămânând dator mai mult timp, recunoștea, în 1663, în zăpisele încheiate cu acesta, că și-a „socotit toată socotealele ce a avut și trebuia să-i returneze taleri șapte sute nouăzeci și trei și jumătate pe care să aibă a plătită la toamnă fără de nici un cuvânt... și câtă ceară va face să aibă a dărea toată dumnealui”²⁰. Documentul este destul de confuz mai întâi pentru că suma la care se ridică datoria sa destul de veche era greu de adunat într-un timp atât de scurt, având în vedere că actul a fost întocmit pe 29 iunie, și nu mai avea decât două, trei luni răgaz să-și adune banii, apoi pentru consemnarea referitoare la ceara pe care o i-o va da, desigur, din stupii săi, nu știm de ce. Presupunem deci că, ori datoria era plătită în ceară, ori aceasta era un produs suplimentar sau o dobândă la datoria sa, problemă care rămâne deocamdată nedezlegată. Însă, din acest moment Pană Părdescu s-a înglodat în datorii a căror scadență a neglijat-o înconștient, pentru că a continuat să cumpere moșii până în 1670, anul în care și-a făcut diata și a expiat. Astfel, în 1669 cumpăra de la Mihai și fratele său Mihul, menționați mai sus, câte o jumătate de moșie în Roșiani²¹ și de la Mihul din Fălcoi 100 de stânjeni din moșie aflați tot acolo²² și, chiar, în august 1670 parte de moșie din Pleșoiul de sus, numită Băra și Seciul, a lui Văsiu Roșul, cu puț nou, contra sumei de 55 de ughi și jumătate²³.

În ceea ce privește evoluția sa pe scara demnităților a trecut de la dregătoria de cămăraș la cea de mare portar până la cea mai înaltă, aceea de mare clucer. A mai avut și „greale slujbe ale țării cu multă cheltuială pe la Țarigrad și pre multe locuri”²⁴, ceea ce înseamnă fie, că a avut slujbe de taină fie, fie a însoțit domnii la Poartă pentru reprezentare. Acest lucru trebuie să se fi petrecut în ultima parte a vieții sale, când s-a implicat în luptele dintre Cantacuzini și Băleni, probabil alături de primii, pentru care a fost înălțat mare clucer în timpul domniei lui Antonie vodă din Popești. Căsătoria sa cu jupâneasa Ilina a constituit un argument în plus pentru alegerea acestei partide boierești. În calitate de descendentă a lui Mihai Viteazul era firesc ca jupâneasa să se situeze de partea cantacuzinilor și să-l atragă și pe el alături de ea. Călătoria sa la Țarigrad trebuie să fi fost deosebit de costisitoare, dar împrumuturile sale erau solicitate în cea mai mare parte la Dima Chiurciubașa cu care trebuie să fi fost în relații foarte bune, pentru că fiul său Matei postelnic să devină nașul fiului cămătarului²⁵. Cu siguranță poziția clucerului și a chiurciubașei trebuie să se fi situat pe aceeași baricadă în lupta celor două grupări boierești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Diata întocmită în octombrie 1670, pe care am prezentat-o la început, nu a consemnat nimic referitor la datoriile sale către cămătari, datorii care rămăsesse pe capul urmașilor săi – a fiului său Matei postelnic, căsătorit încă din 1662 cu jupâneasa Caplea²⁶ și a soției sale Ilina. Diata sa era destul de echivocă, pentru că, întâi, îi lasă soției sale în folosință viageră cele două sate pomenite mai sus fără să nici o referire la dările către domnie pe care le presupunea stăpânirea lor, și, al doilea, fiului său, odată

²⁰ Mrea Brâncoveni, XXV/5.

²¹ *Ibidem*, III/10.

²² *Ibidem*, III/9.

²³ *Ibidem*, XXX/12.

²⁴ *Ibidem*, XVIII/33.

²⁵ *Ibidem*, XVIII/37.

²⁶ *Ibidem*, XXII/31.

cu averea, îi lasă rezolvarea problemelor referitoare la achitarea birului pentru proprietățile care îi reveneau. S-a gândit oare că fiului său îi revenea și achitarea dărilor pentru toate proprietățile sale, inclusiv a celor posedate temporar de soția sa? Indiferent la ce a chibzuit, nu s-a referit nici un moment la obligațiile sale financiare față de alții. Dar, la scurtă vreme de la deces, care a survenit la cumpăna anilor 1670 și 1671, creditorii săi au cerut plățirea datoriilor și atunci a fost necesară desemnarea celui care o va face din averea rămasă. Având în vedere că erau doi moștenitori, inevitabil, s-a ajuns la judecata domnească.

În 24 iunie 1671, în urma procesului dintre jupâneasa Ilina și fiul ei vitreg Matei postelnic referitor la plata datoriilor, boierii au hotărât, după ce au căutat la Sfânta Pravilă, ca ea să-și ia toată bunurile care figurau în foaia ei de zestre, iar restul, ce „ar fi avut Pană clucerul când au luat pre jupâneasa Ilina și ce ar fi mai câștigat de atunci“, să le dea „jupâneasa Ilina toate pe seama lui Matei postelnic“. Iar pentru datoriile contactate de Pană clucerul „or dentăiu, or de apoi să n-aibă jupâneasa Ilina nici un val“, ci să aibă a plăti tot Matei postelnicul din bucatele tătâne-său²⁷. Și, în concluzie, se constata că pentru „un zapis ce au fost făcut Pană clucerul naintea morții lui, văzându jupâneasa Ilina că sânt atâtea datorii în urma lu Pană clucerul, ia s-au lepădat de acel zapis“, adică a renunțat la moștenirea ce i-a fost lăsată și, odată cu ea, la partea care-i revenea din plata datoriilor²⁸. Totuși, la sfârșitul acestei hotărâri judecătorești s-a adăugat că „pânea de clacă de la Slăvelești să aibă a o împărți în doao, și orzul“. Probabil că este vorba de plățirea birului pe recolta obținută în vara respectivă de pe moșia încredințată jupânesei Ilina, care trebuia plătită pe din două.

O lună mai târziu a fost emis un alt zapis de judecată a aceluiasi complet format din Gheorghe Băleanu biv vel ban, Chirica biv vel logofăt, Vâlcu vel portar și Ventilă vel armaș, complet condus de mitropolitul Teodosie. Cei cinci, strânși la Sfânta mitropolie, au judecat tot după Sfânta Pravilă, „pe care o au deschis și au căutat pre dânsa“ ce hotărâri trebuiau luate în cazul unei moșteniri grevate de datorii²⁹. În acest zapis se spune că datoria lui Pană clucerul se ridică la 5500 de taleri, iar el nu și-a întocmit un așezământ bun pentru că nu spunea nimic în legătură cu cel căruia îi revenea să o plătească și de unde. Zapisul mai adăuga că jupâneasa Ilina „moșiile și țigani și bucatele pohtia a le ținea, iar datoriilor nu se supunea și birul încă era tot asupra lu Matei postelnic“. Acest zapis lua aceiași decizie ca și cel anterior, dar nu pomenea nimic în legătură cu renunțarea jupânesei Ilina la moștenirea lăsată de soțul ei, o lună mai devreme. Alăturând cele două decizii ajungem la concluzia că desfășurarea evenimentelor ar fi fost alta, și anume, că cei doi împricinați au fost anunțați de suma la care se ridica datoria care trebuia împărțită între ei, însă jupâneasa Elina a considerat că nu era obligată să plătească conform testamentului, ceea ce nu era posibil, așa că a renunțat la drepturile ei testamentare, iar datoria a căzut pe umerii lui Matei postelnic.

²⁷ *Ibidem*, XXV/43.

²⁸ O situație similară s-a petrecut cu aproape patruzeci de ani înainte când jupâneasa Despina, soția lui Mușat vistier din Petroșani renunța la moștenirea lăsată de soțul ei în favoarea fiului acestuia din prima căsătorie pentru că datoriile depășeau posibilitățile ei de plată. Vezi Cristina Anton Manea, *Despre două divorțuri din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Muzeul Național”, XVIII, 2006, p. 39-42.

²⁹ Mănăstirea Brâncoveni, XVIII/30.

Hotărârea judecătorească a fost definitivă dar, după ce a fost pronunțată, au mai apărut tot felul de învoieli între împricinați. Una dintre acestea a fost mutarea unor rumâni de pe moșiile jupânei Ilina pe proprietățile lui Matei postelnicul, la Pârdești, fiecare cu birul lui, de 1 ban³⁰, apoi, ea a cumpărat satul Roșiani de la fiul său vitreg, sat pe care l-a lăsat moștenire fiicei sale Alexandra și Mănăstirii Mihai-Vodă. Dacă nu ar fi devenit proprietatea ei nu ar fi putut să-l lase moștenire fiicei sale Alexandra³¹.

Nu am aflat nici un document referitor la plata datoriilor părintești de către Matei postelnic. Probabil că el a achitat parte din ele, dar nu a ajuns la anularea lor, așa cum rezultă din testament și din foia cu cheltuielile făcute după decesul său. Ba din contră, a continuat să achiziționeze moșii, în primul rând mai multe răzoare de vie și vii la Caracal, în valoare de 66 de ughi, pe care Antonie vodă i le confirma printr-un hrisov din 15 iulie 1671³², a împrumutat 50 de taleri de la Preda postelnic Tomeanu, căruia i-a pus zălog un inel de aur, datorie pe care a plătit-o în ianuarie 1674³³, a creditat și el, doi ani mai târziu cu sume mici doi rumân³⁴, iar în ianuarie 1680 chiar cu 100 de taleri³⁵.

În 1679 s-a înfrățit cu Barbu paharnic pentru arendarea oieritului în județul Romanați. Dar au existat alte datorii pe care documentele nu le-au consemnat, dar a căror scadență era mereu la zi. În cele din urmă, efortul de-aș păstra averea moștenită de la tatăl său l-au împins pe Matei postelnic să se înglodeze în tot mai multe datorii la care se adăugau dobânzile ridicate. Termenele scadente depășite de mult, creditorii care începuseră să ridice glasul l-au constrâns să-și vândă moșiile, și anume, pe cele mai importante.

Nu știm ce legătură ar fi putut exista între relațiile cu Barbu paharnic Urdăreanu și datoriile sale, ce obligații s-au statornicit între cei doi dar, în 1680 a încheiat un act de vânzare-cumpărare către acesta prin care Matei își înstrăina cele mai importante bunuri, respectiv satul Slăvilești cu 10 case de rumâni, cu trei roți de moară în apa Oltului, cu podul și casele cu toate dichisele de acolo, partea judecească a moșiei Pârdești împreună cu partea cumpărată acolo de tatăl său, moșia din Răscăiați și din Bălinești cumpărate de la mănăstirea Hotăranilor, viile de la Caracal, totul pentru 800 de ughi³⁶. Actul de vânzare a fost iscălit de 17 boieri printre care Costandin Brâncoveanu, Radu Crețulescu, Vlad Cocorăscu, Barbul Fărcășanu, iar în locul soției sale a semnat jupâneasa Ilina Pârdeasca. Aceasta era mama sa vitregă care trebuie să fi avut o vârstă destul de avansată și care pare să se fi împăcat cu fiul său vitreg.

Probabil că hotărârea a fost urmată de o relație foarte încordată cu soția sa Caplea care a fost împotriva vânzării. Ei nu aveau copii, dar nu știm dacă nu existau nepoți de la fratele sau sora unuia dintre ei pe care jupâneasa dorea să-l înzestreze ca

³⁰ *Ibidem*, XXV/30.

³¹ În 1678 aceasta și-a făcut diata în care lăsa Mănăstirii Mihai vodă jumătate din satul Roșiani din județul Romanați, sat pe care-l primise moștenire de la Pană mare clucer și pe care-l pierduse la procesul de stabilirea plății datoriilor rămase de pe urma acestuia, iar cealaltă jumătate de sat fiicei sale Alexandra. Mănăstirea Brâncoveni, III/15.

³² *Ibidem*, XXX/13.

³³ *Ibidem*, XXI/4.

³⁴ *Ibidem*, XXV/76.

³⁵ *Ibidem*, XVIII/32.

³⁶ Colecția Vărtosu, I/243.

să-l aibă ajutor la bătrânețe. Matei postelnic nu și-a pus problema senectuții, el vroia să dăruiască tot ce rămânea de pe urma sa Mănăstirii Brâncoveni, în timp ce jupâneasa lui avea alte planuri. Această vânzare i-a despărțit pe cei doi după aproape 20 de căsnicie. Să dăm cuvântul documentelor.

Jupâneasa Caplea, soția lui Matei postelnic, „ea nu să-ndură de acel sat [...] și nici de munca ei ca să lase să fie pre mâna altora striini“, nici nu vroia să iasă din casa ei, așa că s-a dus la vodă în fața divanului și a declarat că „iaste mai volnică a face cum va putea dentr-ale ei zestre și dentr-a ei agoniseală și va da toți banii dăplin“ boierului Barbu paharnic Urdăreanu, să răscumpere averea vândută de soțul ei. Principele Șerban Cantacuzino a dezbătut cazul ei împreună cu boierii și a ajuns la concluzia că are dreptate, fiind vorba de dreptul de preemțiune dar, fiind un om destul de prevăzător și cumpătat, încercând să împiedice tendința boierilor săi de a se îndatora fără socoteală, a hotărât ca jupâneasa să facă rost de bani fără să se împrumute, ci, așa cum a spus, din zestrea și din munca ei. Jupâneasa Caplea s-a învoit, iar la scurt timp s-a prezentat cu întreaga sumă, adică cu cei 800 de ughi, astfel că domnul i-a emis hrisovul prin care îi dădea să stăpânească satul Slăvitești cu 10 case de rumâni, cu tot hotarul, cu tot venitul, cu trei roate de moară în apa Oltului, cu podul, la care se adăugau casele boierești și dichisele acesteia. Îi întărea proprietatea asupra părții judecești a moșiei Pârdești, hotărâtă și împietrită, moșia din Răscăiați și din Bălinești, viile din Caracal și viile de acasă. Toate deveneau proprietatea jupânesei Caplea pentru că „le-au răscumpărat cu dreptă munca ei. Așijderea, să fie jupâneasa Caplea în pace de cătră toți datornicii cui va fi dator bărbatul ei Matei postelnic“. Dar, spune domnitorul prin textul aceluiași hrisov, dacă jupâneasa Caplea s-ar hotărî să vândă din acele moșii întărite cu acest act din 28 februarie 1680 să o facă numai către paharnicul Barbul Urdăreanu.

Astfel, Matei postelnicul a pierdut prin acest act mare parte a averii sale, iar numele său își pierduse localizarea, suportul material, dar și jupâneasa de care probabil s-a despărțit, după cum rezultă din testamentul său în care nu o pomeneste. Dar, în afară de vânzare, Matei postelnic ar fi putut să se recurgă și la o altă soluție care se uzita în secolul al XVII-lea: ar fi putut să convină cu jupâneasa Caplea să-i cumpere averea pe care vroia să o înstrăineze ca să nu rămână fără o sursă de venit la bătrânețe din cauza datoriilor sale. În acest caz nu ar mai fi încheiat actul de vânzare-cumpărare cu Barbul paharnic. Aici se menține încă un aspect nedezechilibrat de noi în privința vânzării și cauzelor acesteia.

Dar ce a făcut Matei postelnic cu banii obținuți? Doi ani mai târziu recunoștea jupânesei Stana Chiurciubășoia și fiului ei Matei din nou datoria tatălui său, rămasă încă din timpul lui Gligore Ghica vodă, „den domnia dintâi“, care se ridica la 900 de taleri, pe care el a plătit o parte și-i mai rămăseseră 700 de taleri. Deoarece nu avea banii îi vindea niște țigani cumpărați de el de la Radu Năsturel mare ban. Dar nici valoarea acestor țigani nu o stingea³⁷.

În 1688 Matei postelnic Părdescu își întocmea diata prin care, „temându-se că din munca casei sale va rămânea fără pomană și bietul suflet va zăcea la ne căutare și peire“, lăsa Mănăstirii Brâncoveni danie satele Lazul, Crăișani și Turburea, cu vaduri de moară în apa Gilortului și jumătate de moșie din satul Căpreani³⁸. Iar pentru pomană

³⁷ Mănăstirea Brâncoveni, XXII/51.

³⁸ *Ibidem*, XVIII/33 și 35.

tatălui său, lasă la Mănăstirea Bistrița moșiile din satele Cacoți și Stâlpnița, fără rumâni, pentru ca ȝiganii împărțirii în două să revină fiecărei mănăstiri. Testamentul continuă, însă cu o justificare: „iar pentru o legătură ce au fost făcut tatăl său cu bistricenii mai-nainte, cu niște scrisori ...să nu să ție seama, că trăind tată-său în urma scrisorii lungă viață ... au căzut multă datorie, cât era ca să stingă și el [Matei] a făcut cum a putut în urma dumnealui și n-a lăsat casa să pustiească. Încă sa scos din datorie cu munca sa pre cum scrie cartea mării sale, lui Antonie vodă, și cartea sfinții sale părintelui Teodosie mitropolitul. ...rămânând toate ale casei pre seama sa, răscumpărându-le a doa oară din datorie“. Dar s-a simțit dator în amintirea părintelui său și „a dat pentru sufletul tatâne-său Mănăstirii Bistrița moșii și ȝigani“. Din păcate, unele dintre aceste moșii și sate erau zălogite pe la alții, iar cei doi egumeni au trebuit să le plătească ca să intre în posesia lor³⁹.

În ceea ce privește datoriile sale, mărturisea că le-a plătit pe toate, iar mănăstirea să „n-aibă nici un val“, pentru că el avea scrisori pentru toate datoriile sale pe care le achitase, în afară de cea către finul său Matei Chiruciubașa pentru 150 de taleri „încă din socoteala unor dobânzi de niște bani ce a fost luat de la dumnealor, care capetele s-au plătit“, adică suma propriu-zis împrumutată, „și dobânda au rămas“.

După moartea sa survenită la scurt timp s-a alcătuit o foiță pentru cheltuielile ce s-au făcut după înmormântare și „pentru datoriile casei sale“. Printre unele cheltuieli obișnuite, legate de ritualul înmormântării și de pomeni, figurează și „Chiurciubășoiaia pentru datoria de taleri 450“⁴⁰, ceea ce înseamnă că la atâta s-a ridicat suma rămasă din datoria tatălui său și a sa.

Totul pare să se fi liniștit după moarte lui Matei postelnic, iar cele două mănăstiri să-și fi intrat în drepturile lor de moștenitoare când, la 1695 s-a ivit un pretendent la averea sa, un anume Gheorghe Morococeanu Ungureanul „care să trăgea din neamul lui“ Matei postelnic și care-i căuta proprietățile rămase de pe urma sa „ca să le ia“⁴¹. Printr-o cercetare a patru boieri numiți de domnie s-a stabilit că acesta nu avea nici un drept la moștenire pentru că exista un testament legal, adică cu martori, și legat cu grele blesteme, prin care averea rămasă avea moștenitori desemnați. Dar cine putea să fie acest Gheorghe Morococeanu? După numele de familie nu părea să fie rudă cu Matei postelnic prin rudele sale după tată, mai degrabă părea să descindă dintr-o rudă a mamei sale naturale, fiica lui Albu cupeț, rudă care se ocupa și ea cu comerțul, lipsind din țară mai multă vreme pentru ca să-și pretindă drepturile la șapte ani de la decesul proprietarului. Iar după porecla de Ungureanul venea categoric din Transilvania unde stătuse mai multă vreme ca să poată fi numit astfel. Totul ar fi rămas incert dacă nu s-ar fi păstrat o plângere din 1805 adresată domnitorului, referitor la încălcarea unei părții de moșie din satul Căpreani dăruită Mănăstirii Brâncoveni un moș de-al jăluitarului, „Matei Părdescu sân Pană clucerul“ de către boierii Socoteni. Jăluitarul și-l asociase la plângerea sa și pe un văr de al său, Badea Samuilă Morococeanu⁴².

În felul acesta s-a putut lămuri faptul că Gheorghe Morococeanu din 1695 era din familia lui Pană clucer și nu a soției sale, dar rămâne greu de stabilit deocamdată

³⁹ *Ibidem*, XVIII/37.

⁴⁰ *Ibidem*, XXV/65.

⁴¹ *Ibidem*, XVIII/37.

⁴² *Ibidem*, XVII/3.

sistemul de relații pe linia proprietarilor din Căpreni.

Pentru cercetarea vieții și activității celor doi Părdești am examinat mai multe documente, dar printre ele am aflat unul care nu are nici o legătură cu existența lor dar este foarte interesant în sine și nu ne putem abține să nu-l semnalăm. În 1678 un Danciul, rumân din Lazul cumpărat de Matei postelnic, s-a rugat să-l ierte de rumânie, „însă capul lui doar“, pentru că „a avut parte de popie“ și devenise preot în satul Lazu pe tot timpul vieții postelnicului, iar dacă satul urma să se risipească să fie volnic a-l trimite unde va crede de cuviință⁴³. Deși pare fără legătură cu cercetarea noastră acesta era situația unora dintre preoții satelor românești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Cu acest scurt studiu am adăugat istoriei Țării Românești un personaj care a participat la evenimentele de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în lupta dintre facțiunile boierești și care s-a înscris perfect în sistemul social, dar mai ales financiar al vremii sale. Ca și mulți dintre ceilalți boieri ai veacului s-a îndatorat fără să cunoască valoarea și rolul datoriilor sale dar, nici sistemul juridic al țării care funcționa destul de bine în acea vreme.

A MAN OF HIS TIME: PANĂ PĂRDESCU THE HIGH LORD STEWARD

Abstract

His origins were modest, but he became a Great high official and then a High Lord Steward due to marriage or political alliances. He bought villages, serfs and gypsies, but he also contracted loans which after his dead caused big troubles to his son Matei. His behavior was typical for those times.

---

⁴³ *Ibidem*, XVIII/31.

PLĂTITORII DE IMPOZITE ÎN PERIOADA DOMNIEI LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

DRAGOȘ UNGUREANU*

Elementul de bază al economiei unui stat este cetățeanul impozabil, dat fiind contribuția personală la bugetul statului efectuată prin impozitul pe care îl plătește periodic pentru bunurile pe care le deține. Acesta nu este doar punctul de vedere otoman asupra economiei unui stat¹ - punct de vedere al unui sistem supercentralizat - ci al tuturor statelor, indiferent de natura sistemelor de guvernare². Subliniem punctul de vedere otoman, dat fiind că Țara Românească se afla în perioada lui Constantin Brâncoveanu în stare de subordonare politică, și *ipso facto*, economică față de Înalta Poartă. În principiu, măsurile economice - reformele fiscale, impunerea (scoaterea)

* Institutul de Memorie Culturală – cIMeC București al Ministerului Culturii și Cultelor.

¹ Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în islam*, București, 1997, p. 405; „Având în vedere postulatul «bogația este produsă de supuși» atitudinea statului otoman față de raiale era ghidată de «principiul ocrotirii contribuabililor», reflectat din plin în documentele de cancelarie”. Din păcate pentru supusul otoman, în secolul XVII statul se ocupa doar de *ocrotire* (și aceasta cu metode de secol XIV-XV) fără să se intereseze de metode viabile de abordare a noii situații economice instaurate în urma descoperirilor geografice și a mutării „centrului” economic pe țărmurile Atlanticului și prin aceasta de problema concurenței la nivel macroeconomic; de descoperirea unor noi oportunități pentru atuurile economiei otomane (pentru *supusul* otoman) și de valorificare a acestora. Punctul acesta de vedere este dat și de Linda T. Darling, în *Introducere la Revenue-Raising and Legitimacy; Tax collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660* în „The Ottoman Empire and its Heritage – Politics, Society and Economy”, vol. 6, editat de Suraiya Faroqhi și Halil İnalcik, Leiden – New York – Köln, 1996, pp. 1-21.

² Diferența constă în modul de înțelegere a problematicii economice la nivelul întregii lumi odată cu descoperirea ultimelor teritorii ale Lumii Noi sau ale insulelor Pacificului - raportul dintre efort și profit; descoperirea și exploatarea de noi resurse, de noi piețe comerciale șamd, toate acestea pornind de la nivelul de jos și nu de la nivel superior. Poziția de top a Olandei și ulterior a Angliei (pentru mai multe informații cf. Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, ed. Meridiane, Buc. 1993, pp. 54 și 107 pentru Provinciile Unite și Anglia, state inferioare ca resurse naturale și umane Franței, Spaniei sau Imperiului otoman) se datorează în primul rând sistemului politic unde *comerciantul* controlează în parlament, în mod direct, deciziile politice și, cu atât mai mult, măsurile economice („statul olandez era un instrument esențial folosit de burghezia olandeză pentru a consolida o hegemonie economică pe care o atinseseră inițial în sfera producției și o extinseseră apoi în cea a comerțului și finanțelor”). Wallerstein descrie foarte bine structura de stat a Provinciilor Unite („structură guvernamentală alambicată” *ibidem*, pp. 76-77) descentralizarea fiind dusă până la nivelul cel mai de jos, *interesul* fiind liantul care unea toate aceste piese, diferite din foarte multe puncte de vedere, ale „mozaicului” olandez. Dacă statul olandez era un instrument al burgheziei, sultanul - folosind celebra butadă atribuită lui Ludovic XIV, la otomani *statul* era cu adevărat sultanul - nu avea cum să fie un instrument în mâna *supușilor*. Am ținut să precizăm aceste puncte de vedere (notele 1 și 2) pentru a avea o imagine de ansamblu asupra mediului economic în care Țara Românească se dezvoltă, mediu generator de probleme și nu de oportunități.

unor noi impozite - puteau fi luate fără a avea în mod obligatoriu un aviz prealabil al conducerii otomane dar putea constitui motive serioase de mazilire pentru domnul Țării Românești, mai ales în situația când acestea produceau nemulțumiri. În acest sens, dăm ca exemplu cel de-al treilea cap de acuzare adus de Poarta Otomană principelui Constantin Brâncoveanu: „Că, pentru acumulare de considerabile averi, a sărăcit țara prin grele asupriri și impozite, neaflătoare pe timpul predecesorilor săi”³. Aceiași acuzație este relatată și de Bartolomeo Ferrati, medicul personal al lui Brâncoveanu, martor la scena citirii hătișerifului emis de cancelaria otomană cu ocazia mazilirii: „... ai pus în țară biruri noi și prin aceasta ai sărăcit-o”⁴.

Această acuzație este, fără îndoială, lipsită de temei. Nu este locul să intrăm în detaliu în ceea ce privește diferențele dintre Cantacuzini și Brâncoveni⁵ și asupra culiselor ocupării tronului Țării Românești de către Ștefan Cantacuzino. Amintim doar - în ceea ce privește aceste acuzații - consemnarea cronicarului Radu Popescu, a calomniilor făcute de noul domn Ștefan Cantacuzino, în același timp, fin al lui Brâncoveanu, pentru eliminarea fizică a întregii familii Brâncoveanu acuzând fals și tocmind martori mincinoși care sa-l acuze în fața reprezentanților sultanului de sărăcirea raialelor: „Cu atâta osârdie era Ștefan vodă ca să stingă casa lui Constantin vodă, că limbă de om nu poate povesti și nu numai casa lui adică averea lui ci și viața lor s-au nevoit ca să o stingă, că întâmplându-se un hasichiu ce venise aici pentru trebile acelea de s-au dus la Târgoviște și la Potlogi, cercând avuția, iar spurcatul Ștefan vodă mai înainte au trimis boiarii și slugi de-ale lui de strângea oameni du pân sate și eșiea oamenii înaintea hasichiului de să vâta de Constandin vodă că i-au sărăcit și i-au pustiit și altele ce-i învățase să zică. Și înaintea imbrohorului încă au scos mulți oameni dă să jăluia, cât au fost în țară au luat arzuri de la dâșii după jalba moșăcilor și le trimitea la Inpărăție; și la ducerea lui așijderea n-au lăsat ca să nu scoată pă toate drumurile trâmbe de oameni din București până la Giurgiov de să jăluia”⁶. Această însemnare, confruntată cu cea a lui Antonio-Maria dell Chiaro cum că Brâncoveanu: „a poruncit să fie puse unele biruri în întreaga țară, dar cu așa de bună rânduială încât supușii să fie tulburați cât mai puțin cu puțință” și că „În această privință îmi amintesc că am auzit pe români spunând că domnul Constantin Brâncoveanu știa să jumulească găina fără s-o facă să țipe”⁷, ne face să înțelegem că

³ Antonio-Maria dell Chiaro, *Istoria delle Moderne Rivoluzioni dela Vallachia*, Veneția 1734, p. 174, în traducere românească a lui S. Cris-Cristian, *Revoluțiile Valahiei*, Iași, 1929, p. 110, traducere făcută după textul reeditat de N. Iorga în 1914.

⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, volum îngrijit de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1983, pp. 400-401 (în continuare se va cita *Călători străini*).

⁵ Mai pe larg privind aceste diferențe, alături de Radu Popescu (*op. cit.*, la nota urm.), cf. Dimitrie Cantemir, *Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor din Țara Românească* în „Operele principelui Demetriu Cantemir”, t. V, 1, ed. G. Sion, București, 1878; Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982 (cu comentarii critice la adresa izvoarelor și în special a lui Dimitrie Cantemir); *Constantin Brâncoveanu*, coord. Paul Cernovodeanu și Florin Constantiniu, București, 1989; Șerban Constantin, *Constantin Brâncoveanu*, București, 1969; *Constantin Basarab Brâncoveanu*, coord. Ion Pătroi, Craiova, 2004; Ionescu Ștefan, Panait I. Panait, *Constantin vodă Brâncoveanu, Viața, domnia și epoca*, București, 1969; Constantin Șerban, *Constantin Brâncoveanu*, București, 1969.

⁶ Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în „Cronicile medievale ale României”, ed. critică de C. Grecescu, București, 1963, pp. 208-209.

⁷ *Călători străini...*, vol VIII, p. 386.

acuzăția otomanilor de sărăcire a raialei – acuzație sugerată de partida stolnicului Constantin Cantacuzino – este cel puțin nefondată. Remarcăm indignarea profundă ce reiese din rândurile lui Radu Popescu („că limbă de om nu poate povesti”), opozant al ambelor familii, ce nu a menajat (de elogi năci nu poate fi vorba) în năci o altă împrejurare pe Constantin Brâncoveanu, indignare care nu poate veni decât din partea unei firi creștine și umane la urma urmei, martor⁸ la comiterea unor mârșăvii premeditate și păcate strigătoare la cer cum este mărturia mincinoasă în vederea pieirii unei ființe umane și tocmirea de martori mincinoși (autorul folosește pentru ei termenul „mojăci”, termen cu înțeles peiorativ, în sens de oameni de nimic). Revenind la acuzația de „sărăcire a țării”, ceea ce este esențial și dorim să subliniem este importanța protecției contribuabililor, (importanță ce a determinat folosirea ei de către dușmanii lui Brâncoveanu) protecție pe care Brâncoveanu înțelegea să o acorde în sensul însemnărilor lui dell Chiaro.

În Țara Românească contribuabilii conform *Condiciei de venituri și cheltuieli a vistieriei de la leatul 7202 la leatul 7212*⁹ și *Anatefterului*, - *Condica de porunci a Vistieriei*¹⁰ sunt împărțiți în două categorii, în general după ocupația acestora: birnici și bresle. Nu dorim în studiul nostru să plecăm de la ideea preconcepută, de la care au pornit istoricii perioadei comuniste, cum că birnicii erau categoria fiscală defavorizată a societății românești, în vreme ce breslele (din care fac parte boierii de toate categoriile precum și preoții - cu alte cuvinte, stările privilegiate și oprimate, condamnate de viitoarea revoluție franceză) ar fi categoria favorizată de domnie¹¹. Este

⁸ După cum mărturisește însuși cronicarul: „*Jar de Constantin vodă, precum că iar hoțul bătrân* [stolnicul Constantin Cantacuzino, n.a.] *cu feciorii lui și cu Mihai spătarul l-au vândut la turci și l-au dat în mâinile lor, nu ne mai trebuie mărturiile lor, că noi cu ochii noștri le-am văzut și cu mâinile noastre le-am pipăit și nu iaste năci o îndoire că nu l-au vândut și nu l-au omorât și nu l-au pustiit, ci ei adevărat au fost stingerea vieții lui și a feciorilor lui și a casii lui*”. Radu Popescu vornicul, *Istoriile...*, p. 214. De altfel, eliminarea celor patru fii ai lui Constantin Brâncoveanu (*cui bono?* - nu cunoaștem vreo altă situație în care otomanii să execute *coppii* unor condamnați) se înscrie în planul Cantacuzinilor de a nu avea pretendenți motivați de răzbunare la tron. În situația „turcirii” Brâncovenilor (mai mult ca sigur că s-a contat pe așa ceva), Legea românească interzicea categoric suirea pe tron al unui musulman.

⁹ C. D. Aricescu, *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202 la leatul 7212 (1694-1704)* în „Revista Istorică a Arhivelor Române”, București, 1873, pp. 3-750; titlul real al documentului este *Catastih de toat<e> rânduialele câte se vor pune pe țară și de cheltuiuale<e> câte se vor cheltui den banii ce se vor strânge den țară după ce s-au pus Șarban vistier mare anume cum vor scrie înainte ghen<arie> 1 dni leatu 7202*, cf. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale – București, ms. 126 (în continuare se va cita *Condica...*).

¹⁰ Dinu C. Giurescu., *Anatefterul, Condica de porunci a Vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962, pp. 353-504 (în continuare se va cita *Anatefter*)

¹¹ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988, vol. coord. de Ovidiu Sachelarie și Nicolae Stoicescu (în continuare se va cita *Instituții feudale...*): „birnic = (Ț. Rom., Mold.) Formau o categorie fiscală neprivilegiată, care alcătuia majoritatea populației și asupra căreia apăsa principala greutate a dărilor” și „bresle – [...] se bucură de un regim fiscal privilegiat” inclusiv „în materie judiciară”. Studiul excelent al lui Chircă Haralambie, *Veniturile vistieriei lui Constantin Brâncoveanu după Condica Vistieriei*, în „SMIM”, I, 1956, pp. 213-233, din punct de vedere al modului de abordare a unei teme extrem de complicate și migăloase, cu atât mai mult cu cât a fost realizat cu mijloacele de calcul ale anilor '50 este atins în bună măsură de ideologia perioadei - generalizarea unor abuzuri particulare (abuzul unui vâtaf în cazul de față) asupra unei întregi categorii socio-profesionale pentru demonstrarea „luptei de clasă” încă de pe atunci. În opinia autorului, acest abuz particular „aduce o mărturie strigătoare despre jafurile slujbașilor și încă a unora mai mici. Dar ce abuzuri nu se vor fi săvârșit acolo unde nu li se opuneau interesele altora mai mari? Nu e de mirare că poporul a atribuit mănăcăturilor un sens peiorativ” (p. 216) Aceasta, în situația în care

adevărat că între cele două categorii există o diferență în ceea ce privește venitul și puterea financiară a fiecărei categorii, birnicii reprezentând în genere categoria săracă și cea mai numeroasă a societății - agricultura, ocupația de bază a birnicilor, cu mijloacele de atunci nu putea duce la acumulare de avere peste noapte; în vreme ce breslele reprezintă categoria mai bogată, bogăția - dacă e vorba de negustori și comercianți - venind totuși din activitatea acestora, activitate desfășurată la un nivel mai înalt, ce implică legături comerciale peste graniță, cu acces la informații din alte piețe comerciale, activitate mult mai dinamică în care câștigul este mult mai rapid și mult mai mare în raport cu efortul depus. Trebuie menționat totuși următorul aspect: în anumite privințe este destul de dificil să se facă distincție între crescătorul de animale impozitat ca birnic, și comerciant în ceea ce privește venitul. De cele mai multe ori, crescătorul de animale se ocupă cu comercializarea oilor și/sau produselor ovinelor (brânză, unt, pastramă, lână, piei, seu, clei de oase etc. - oaia fiind produsul de la care nu se aruncă absolut nimic și care, vie, oferea cel mai mult dintre animalele domestice în raport cu investiția) în principal pe piața otomană, așa cum o dovedesc rapoartele austriece în perioada ocupației Olteniei de către habsburgi¹², dar și către Transilvania și mai departe către centrul Europei cum o dovedesc prevederile vamale¹³. Cărțile de vamă prevăd situațiile de ieșire și de intrare cu marfă și sunt adresate oricărui negustor, inclusiv rumânilor: „Și să aibă a luare vama la tot omul carii vor trece ori cu ce feliu de negoț și marfă și cu vite și cu alte bucate, măcar ori ce-ar fi, au dencoace încolo, au dencolo încoace; de la tot omul să le ia vama, după obicei, precum s-au luat și mai denainte vrême, ori fie turcu, au ovreiu, au armean, au arbănaș, au grec, au sârbu, au oameni de la țară, boiari, slujitori, rumâni, măcar, veri ce feliu de oameni vor fi, de la toți să le ia vama”¹⁴. Dorim, prin acest exemplu, să combatem ipoteza că numai negustorii otomani din Imperiu ar fi venit să cumpere marfă direct de la producător, ciobanul¹⁵ român „veri ce feliu de om ar fi fost” fiind în imposibilitatea de a beneficia

---

același Chircă Haralambie amintește totuși mustrarea aspră pe care Brâncoveanu a făcut-o în scris vătăfului, cu indicația „să se ferească *«de niște rumâni din satul Corbii»* pe care *«îi jăfuiești în toți timpii de la iei ce găsești pentru șoim și pentru șindilă și la alte mâncături ale voastre»*” (*ibidem*, cf nota din subsolul paginii: Arh. St. Buc., Ep. Argeș, II/70), în opinia noastră, încă o dovadă a protecției pe care principele înțelegea să o exercite asupra contribuabililor. Caracterul oficial al împărțirii societății în clase privilegiate (exploatoare) și neprivilegiate (oprimate) îl dă volumul III din seria de volume *Istoria României*, Ed. Academiei RSR, București, 1964, volum coord. de academicienii. P. Constantinescu-Iași, E. Condurachi, C. Daicoviciu, A. Oțetea, D. Prodan. În opinia autorilor, „trăsătura caracteristică a fiscalității românești din veacul al XVII-lea o constituie, cu toată existența temporară și accidentală a unor ușurări, treptata intensificare a exploatarea țărănimii, care reprezintă în această vreme masa principală a contribuabililor” (pag. 86) și în concluzie „consecințele imediate și directe ale apăsătoarei fiscalități din țările române în secolul al XVII-lea au fost pe de-o parte o sărăcire a maselor populare [...] iar spre sfârșitul veacului, o ascuțire a luptei de clasă, exprimată prin fuga în masă a țăranilor și prin spargeri de sate” (pag. 92).

¹² Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă*, București, 1971, p. 75

¹³ Dinu C. Giurescu., *Anatefterul...* pp. 367-372, 405, 444-445 și 446-447; N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol V, *Cărți domnești, zapise și răvașe*, București, 1903, pp. 364-365.

¹⁴ Dinu C. Giurescu., *Anatefterul...* p. 369. Exemplul de față este cartea de vamă din Varșovia, punct de trecere către Dobrogea la vârsarea Ialomiței în Dunăre (la acea vreme teritoriu otoman) unde nivelul ridicat al traficului cu oi și în special cu lână a dat numele orașului. Actul a fost emis de cancelaria domnească la data de 1 Ianuarie 7203 (1694)

¹⁵ O dovadă lingvistică a masei mari de crescători români de oi în comparație cu restul lumii otomane este termenul „cioban”, cuvânt de origine iraniană, intrat în componența limbii române prin intermediul turcilor otomani.

de prețurile pieței urbane din Rumelia¹⁶. Creșterea animalelor era ocupația principală și tradițională a românilor încă din perioade timpurii ale istoriei noastre ca popor¹⁷. Prezența otomană la Sud de Dunăre a fost un factor benefic pentru ciobanii români, din cauza cererii din ce în ce mai mare de ovine pe piețele centrelor urbane balcanice în frunte cu Istanbulul. În general, cu creșterea oilor și caprelor nu se ocupa boierimea sau alte categorii socio-profesionale avute. De regulă, boierimea (mai ales, marea boierime) creștea animale mari și în special cai, adică produse cu valoare mare, prețul unui cal de rasă putând ajunge la 150 taleri (peste 120 de ori prețul unei oi)¹⁸. Calul constituia în acea perioadă, un bun excelent de oferit cadou în anumite situații iar cu genul acesta de situații la nivel înalt nu se confruntau decât boierimea și marea boierime, adică categoriile cele mai avute ale societății¹⁹. Un vel boiar putea avea în proprietate o turmă de oi, dar o folosea mai mult pentru nevoi domestice, mai rar pentru comerț, tot așa cum un țăran nu putea să-și desfășoare activitatea fără o căruță cu cal, calul respectiv nefiind destinat comercializării ci folosirii în gospodărie. În plus, creșterea și întreținerea optimă a unui cal de rasă în vederea comercializării (calul de rasă, sub nici o formă nu se înhăma la cărat poveri) era prea scumpă pentru punga unui simplu țăran. Tocmai de aceea, *Condica Vistieriei* oferă la *rânduielele cailor* cifre mai ridicate din partea breslelor decât din partea birnicilor, iar din partea breslelor excelează marii boieri, boierii mazili și mănăstirile²⁰.

¹⁶ Pentru prețurile de la Sud de Dunăre (Bulgaria, Serbia și partea europeană a Turciei) a se vedea Todorov Nicolaj, *La ville balkanique aux XVe - XIXe siècles, Développement socio-economique et démographique*, București, 1980, pp. 126-149

¹⁷ cf. Adolf Armbruster, *La Romanité des roumains. Histoire d'une idée*, București, 1977, pp. 33-36 (cu comentarii critice asupra izvoarelor narative și documentare maghiare, germane și papale). Desigur, existau în lumea rurală categorii diferite de meșteșugari, comerțul cu astfel de produse fiind însă direct proporțional cu însemnătatea așezării; cf pentru meșteșugurile din lumea rurală și M. Turbatu. *Rolul meșteșugurilor de la sate în dezvoltarea producției de mărfuri în prima jumătate a secolului XVII în Țara Românească*, în "Studii", VIII (1955), nr. 3 pp. 49-64.

¹⁸ Dragoș Ungureanu, *Monedele aflate în circulație în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Putere de achiziție și cursuri de schimb*, în „Cercetări numismatice” XI-IX, , București, 2003-2005, pp. 466-467.

¹⁹ Pentru astfel de aspecte cf. Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod*, ediție critică de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 98. În ceea ce privește *Condica Vistieriei*, informațiile cu privire la caii oferiți ca „plocon” de către Brâncoveanu sunt foarte numeroase. Cel mai consistent „plocon” în cai pare a fi fost făcut în timpul vizitei la Adrianopol, pe care Brâncoveanu a făcut-o în 1703, în urma căreia sultanul i-a confirmat domnia pe viață. 72 cai au fost achiziționați pentru „plocoane”, din care 2 cai au revenit lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, cf. *Condica*, p. 727; acest „plocon” este menționat și de Radu Greceanu, *Istoria domniei*, p. 144 precum și de raportul ambasadorului Lorenzo Soranzo către dogele Veneziei din 23 iunie 1703: „Colà fu visitato dal Mauro Cordato, che hà ricevuto un regalo di una Veste di Zebellini, un cavallo ricchamente bardato, e mille cechini in una borsa, se bene forse non gl'e molto amico”, cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IX, partea I (1650-1747), București, 1897. Edmund Chishull amintește că lordul Paget, aflat în trecere prin Țara Românească, a primit și el un cal din rasa românească din partea stolnicului Constantin Cantacuzino și alți doi din aceeași rasă, a doua zi de la sosirea sa la București, din partea lui Brâncoveanu, cf. *Călători străini*, vol. VIII, p. 198. Pentru întreținerea și cultivarea relațiilor lui Brâncoveanu cu demnitarii otomani de rangul doi, cf. Vilică Munteanu, *Cu privire la unele relații dintre Constantin Brâncoveanu și dregătorii otomani din cetățile de pe malul drept al Dunării*, în „Carpica”, XXI, 1990, pp. 37-51.

²⁰ Dragoș Ungureanu, *Aspecte ale agriculturii în Țara Românească în lumina Condiții de venituri și cheltuieli a vistieriei (1694 - 1703)*, în „Argesis”, tom XIV/2005, p. 376.

Birnicii

Formau în perioada lui Constantin Brâncoveanu (și în general în întreg evul mediu românesc) majoritatea populației. **Birnicii** erau în general concentrați în mediul rural și din punct de vedere al averii personale, constituiau segmentul cel mai sărac al populației. Ocupația de bază era agricultura, cu un nivel ceva mai ridicat în ceea ce privește creșterea animalelor decât munca pământului, de ultima, ocupându-se în general țărani dependenți. Marele dezavantaj al locuitorilor satelor de bir era caracterul solidar al plății impozitelor, ceea ce ducea la mari probleme în situația în care o familie părăsea din diferite motive satul. Părăsirea satului - „datul birului cu fugiții” - era o soluție extrem de simplă și la îndemână pentru o familie de „villani contribuenti sotto il signore terrestre, e che non hanno beni stabili”²¹, ajunsă într-o situație fără ieșire în fața agentului fiscal. Obligatorietatea de a plăti birul celor plecați, în virtutea principiului solidarității, purta numele mai mult decât sugestiv, de năpastă²², o situație absolut de nedorit pentru cei ce rămăneau în sat. Urma, bineînțeles, o reacție bazată pe principiul dominoului, rezultatul fiind spargerea satului²³. În nici un caz, domnia nu avea interesul ca un sat să se spargă, spargerea însemnând pierderea unui număr, de multe ori consistent, de contribuabili, pentru o perioadă lungă, poate chiar definitivă pentru domnul aflat în fruntea țării, dat fiind durata destul de scurtă a domniilor - Brâncoveanu este o excepție, cu cei 25 de ani ai săi de domnie, perioada lungă datorându-se indubitabil modului strălucit în care a condus problemele țării - inclusiv cele fiscale - așa cum ne descrie dell Chiaro. Se încerca, desigur într-o primă fază, strângerea și de aducerea înapoi a celor fugiți și pedepsirea boierilor sau mănăstirilor care i-ar ascunde și ar uza de ei în folos privat²⁴. În orice caz, Brâncoveanu era conștient de problemele cu care populația săracă se confrunta, așa cum o dovedește porunca sa către negustorii

²¹ C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austriaci*, vol II, București, 1944, vol. publicat de Const. C. Giurescu, p. 140 (în continuare se va cita *Material...*). Tot aici este publicată scrisoarea lui Nicolo da Porta către Andler în care expeditorul menționează fuga a 56 de familii din satul Izlaz urmate de alte 90 într-o singură dimineață, (vol II, p. 235).

²² Termenul are un înțeles general, desemnând acoperirea unor cerințe neprevăzute cum ar fi orice rânduială scoasă în urma unor cereri otomane neașteptate. Tot neașteptată era și constatarea într-o bună dimineață de către locuitorii unui sat că o familie întreagă (sau un grup de familii) a părăsit definitiv satul.

²³ Opinia istoricului Florin Constantiniu, referitoare la „loviturile” pe care țărănimea (birnicii, n.a.) le aplica conducerii țării prin spargerile de sate - Florin Constantiniu, *Țărănimea, forța motrice a dezvoltării societății românești în Evul Mediu*, în „Revista de Istorie”, Tom 30/1977, nr. 3, pp. 497-510 - se înscrie în linia oficială a timpului, fiind o încercare forțată de a demonstra existența „luptei de clasă” în acea perioadă. În opinia de atunci a autorului, țărănimea se constituia într-o categorie socială distinctă, conștientă de rolul, locul și puterea ei în ansamblul societății și economiei românești, „fuga de pe moșie” fiind lovitură premeditată a țărănimii iar reformele lui Constantin Mavrocordat făcându-se sub presiunea acestor lovituri. „Prin lupta țărănimii societatea românească a făcut astfel un însemnat pas înainte pe drumul progresului social” - *ibidem*, p. 503. Același autor subliniază după căderea regimului comunist, în *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1998, p. 163, o înflorire a economiei Țării Românești în perioada lui Constantin Brâncoveanu, perioadă în care „țara cunoaște stabilitatea și după 1700 prosperitatea”, fără a menționa cauza prosperității.

²⁴ *Documente privind relațiile agrare în veacul XVIII*, vol. I, *Țara Românească*, volum întocmit de V. Mihordea, Ș. Papacostea, Florin Constantiniu, București, 1960, pp. 209 și 211. În ambele cazuri porunca domnească conține amenințări la adresa celor care „ar sta împotriva cărții domniei mele a nu-i darea, [...] pre unii ca aceia să fie volnic sluga domniei mele ce scrie mai sus sa-i bage în butuci și să-i aducă la domnia mea”. Amenințarea din document dovedește că fuga unei familii (sau grup de familii) dintr-un sat se făcea premeditat și în deplină colaborare cu boierul sau mănăstirea care-i primea imediat pe moșie pentru muncă la negru, tănuirea acestora fiind dictată de considerente fiscale.

care s-ar afla cu prăvălii la târgul din Câmpulung: „... deci în vreme ce veți vedea această carte a domniei mele să căutați să-i dați toți, de prăvălie, câte bani 33, veri ce fel de om ar fi, ca să-i fie de cheltuială, să nu mai facă supărare săracilor. Că destule nevoi sunt în spinarea lor”²⁵. Poate afirmația lui dell Chiaro - cea cu jumulitul în liniște a găinii - să fi fost auzită de la românii din aceste medii rurale.

Principiul acesta al răspunderii solidare a obștii sătenești față de impozitul perceput de stat, își are originea în vechea formă de organizare a societății românești de dinainte de întemeierea principatelor medievale românești, în care organismul de conducere al satului arhaic era instituția oamenilor buni și bătrâni²⁶ și în care Legea aflată în vigoare era obiceiul pământului, adică legea în fața căreia se supunea însăși principele țării și care trecea înaintea Legii scrise ca însemnătate. Domnia nu făcea altceva decât să se conformeze, apelând la colaborarea autorității satului, nefiind interesată de modul cum conducerea satului - oamenii buni și bătrâni - înțelegea să-și organizeze achitarea obligațiilor față de puterea centrală - stabilirea cislei, alegerea celor ce urmau să meargă la oaste, asimilarea străinilor etc. - și avem ca exemplu porunca lui Constantin Brâncoveanu adresată egumenului mănăstirii Slobozia prin care se interzice acestuia să-i cisluiască pe săteni, „ce să-și cisluiască ei pentru dâșii cum vor ști ei”²⁷. Hotărârile luate de către oamenii buni și bătrâni în privința stabilirii repartiției (cisle) plății obligațiilor fiscale se făceau în cel mai democratic mod cu putință, în fața tuturor²⁸. Aceiași colaborare a domniei cu satul, luat ca autoritate locală,

²⁵ Dinu C. Giurescu., *Anatefterul...* p. 412. Din document reiese că turcii care veneau la târgul din Câmpulung se dedau la „gâlcevi și zorbalăcuri”, fiind o problemă pentru populația rurală din zonă sau de pe itinerariul pe care aceștia îl aveau de făcut prin Țara Românească până la Câmpulung. Banii strănsi urmau să fie dați lui Hussein Pașa, împuternicit de Brâncoveanu să-și supravegheze conaționalii și pe cei ce „i-ar găsi făcând gâlcevi și nebunii, să le facă certare și să nu le-ngăduiască să umble în voia lor”. Măsura este menționată și de N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Drumuri, mărțuri, negustori și orașe*, Vălenii de Munte, 1915. pp. 333-334

²⁶ În privința obștii sătenești, în care domină oamenii buni și bătrâni și în care cei tineri le sunt datori cu ascultare, a se vedea și Henry Sthal, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, București, 1965, p. 194.

²⁷ Dinu C. Giurescu., *Anatefterul...* p. 445 - *Socoteala ce s-au făcut părintelui egumenului de la Slobozia lui Ianache cu sloboziianii de acolo pentru niște gâlcevi ce era întru dâșii, cumu scrie în jos anume*. Dicționarul lui Nicolo da Porta definește scurt termenul: „Cisla. Repartizione”, cf. Constantin Giurescu, *Material...*, vol. II, București, 1944, p. 141.

²⁸ Damaschin Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească până la 1632*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol II, București, 1957, p. 106. Studiul se caracterizează prin vădită influență a ideologiei comuniste, autorul urmărind demonstrarea oprîmării țărănimii muncitoare de către „clasele stăpânitoare”, ce se bucură de „privilegii mari și imunitate fiscală” și nu a unei realități economice, pe bază de informații structurate pe categorii, zone și perioade de timp din care să putem trage o concluzie corectă. Acuză în același timp istoriografia interbelică „de tip burghez” de „lipsă de informații” (p. 53, acuzație generală; se ia ca punct de referință lucrarea istoricului C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943). Confruntat cu demonstrarea unei realități artificiale, autorul folosește izvoare fără legătură cu scopul propus, studiul acestora nedemonstrând nimic concret, nici în privința luptei de clasă și nici a stabilirii unor realități economice de la formarea Țării Românești și până la 1632 - epocile „fărămițării feudale” și „centralizării statale”; epoca „destrămării feudalismului” (post reforma fiscală a lui Matei Basarab n.a.) neîntrînd în preocupările studiului - p. 49. În ceea ce privește cislea, autorul se contrazice la distanță de numai două pagini: modul în care se face repartitia era corupt, „ținându-se cont de rude, prieteni, mită” (p. 104, idee preconcepută, neconformă cu realitatea din documentele folosite) și tot cislea „se făcea în interiorul satului în prezența tuturor, de către oamenii buni și bătrâni” (p. 106). Ideea esențială de la care pornește autorul este că: „veniturile feudale se împărțeau între marii boieri și domn, servind mai ales la ridicarea bunei stări a clasei stăpânitoare, dar contribuind în parte și la consolidarea statului care-i apăra interesele” (p. 49,

era și în cazul *satelor de drum* sau al celor *plăieșești*, în care în schimbul plății la jumătate a obligațiilor, satul asigura prin efort propriu caii de olac, conace, mertice sau paza granițelor²⁹. Pentru rezolvarea problemelor cauzate de spargerea unui sat, autoritatea centrală practica sistemul înființării *sloboziilor* - sate nou întemeiate, scutite (slobode) de impozit pentru o perioadă variabilă de la caz la caz (între 1 și 10 ani). Astfel de sate erau numite în unele documente și *sate de milă*, locuitorii fiind numiți *slobodnici* sau *slobozeni*. Întemeierea de noi sate era dictată de motive strategice, demografice, economice, sociale sau fiscale și aparținea exclusiv principelui³⁰. O ultimă categorie de sate sunt *satele cu rumptoare*. Sistemul rumptorii prevedea un impozit fix pe care satul, orașul sau breasla trebuia să-l achite în patru rate (sferturi), impozit care înlocuia toate celelalte biruri³¹. Satele cu rumptoare erau, într-un fel, privilegiate față de restul satelor de birnici dat fiind că - deși suma de bani pe care trebuiau să o achite era în mare măsură aceeași, faptul că aceasta trebuia achitată la date fixe și mai ales siguranța că, în afară de aceste patru sferturi, nu existau alte obligații - avea darul de a liniști într-un fel populația³². Față de predecesorii săi, Brâncoveanu a generalizat sistemul rumptorii la toate categoriile de contribuabili începând cu 1 aprilie 1701. Măsura a fost luată ca urmare a cererilor otomane din ce în ce mai neașteptate și mai diverse dat fiind războiul costisitor pe care Înalta Poartă îl purta încă de pe vremea lui Șerban Cantacuzino, contra habsburgilor, Poloniei sau - mai nou - contra Rusiei. Sistemul rupei a fost primit cu bucurie de către contribuabili și dovada cea mai elocventă este observația făcută în 1726 de către secretarul Administrației Olteniei: „Contribuabilii români, întru-cât ignoră suma cu care trebuie să contribuie iar pe de altă parte se tem de creșterea apăsării contribuției, preferă sistemul numit ruptoare, care nu e altceva decât contribuția fixă și stabilită în funcție de avere; acest sistem de aceea este atât de preferat pentru că îngăduie contribuabilului să se culce pe amândouă urechile - după cum se obișnuiește a se spune - și să fie în situația, nu numai de a-și plăti darea, dar și de a-și spori averea”³³.

sublinierea ne aparține pentru a scoate în evidență nuanța - în viziunea autorului, consolidarea statului fiind un obiectiv secundar și colateral al celor ce administrau finanțele și instituțiile statului, consolidare condiționată la rândul ei de interes).

²⁹ *Călători străini...* vol. VIII, p. 372: „[...] grăniceri, pe care românii îi numesc plăiași [...] căderea în mâinile lor fără un pașaport de la domn, ar însemna o primejdie sigură de a-și pierde viața”. Dicționarul lui Nicolo da Porta îi denumeste ca fiind „Vomini che inuigilano ne'Corifini”, cf. C. Giurescu, *Material...*, vol II, p. 141. Pentru supravegherea și paza punctelor de vamă și a frontierei cf. și Constantin Șerban, *Sistemul vamal al Țării Românești în secolul al XVIII-lea*, în „Studii și articole de istorie” III, București, 1961, pp. 124-128, precum și Nicolae Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor în Țara Românească în secolele XV-XVII*, în “SMIM”, IV, București, 1960, pp. 191-222.

³⁰ Mai pe larg, Henry Sthal, *Contribuții...*, p. 89, 121 și 122.

³¹ C. Giurescu, *Material...*, vol II, București, 1944, p. 141: „*Ruptore. Una somma di denaro di una determinata contribuzione*”. Sistemul data din a doua jumătate a secolului XVI, cf. Damaschin Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului...*, p. 58.

³² Termenii folosiți într-un document ce stabilește rumptorea neguțătorilor din București este mai mult decât elocvent în privința motivației ce a stat la baza măsurii și a situației în care se găseau contribuabilii: „*Pentru că m-am milostivit domnia mea dă le-am făcut această rumptoare și i-am iertat dă dădii mărunte și de alte de toate, ca să aibă răsuflare*”, cf. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul...* p. 398.

³³ Constantin Giurescu, *Material...*, vol. II, București, 1944, p. 71: „*Contribuentes Valachi, cum ignorent, quantum contribuere deberent, ex altera verò parte timeant incrementum ponderis contributorialis, ideò mallent contributionem dictam «Ruptore», quod nihil aliud est, quàm contributio fixa et stabilita secundum facultates contribuentium, et haec ideò magis expeteretur, ut quilibet contribuens in utramque [ut dici solet]*

Breslele

Termenul definește o asociație economică formată din membri aparținând aceleiași categorii profesionale (blănari, bărbieri, croitori, măcelari, tâmplari, săpunari), ale cărei scopuri principale erau: 1. apărarea comună a celor de aceeași profesie (meșteșugari sau negustori) contra abuzurilor nobilimii, oamenilor curții sau a bandelor înarmate; 2. asigurarea unor piețe pentru desfacerea produselor sau mărfurilor proprii expuse concurenței; 3. asigurarea unui monopol al aprovizionării cu materii prime. Unele bresle puteau fi formate din membrii aparținând unor categorii profesionale diferite, rezultate prin unirea mai multor bresle într-una singură în funcție de interese. Obținerea unei poziții avantajoase pe plan economic și politic de către o breaslă în raport cu concurența sau obținerea unor privilegii și avantaje economice și fiscale din partea puterii centrale, nu era posibilă fără o disciplină riguroasă și fără colaborarea tuturor membrilor ei. Existau, în cadrul breslelor, regulamente de ordine interioară, o ierarhie a membrilor (meșteri, calfe, ucenici) cu atribuții pentru fiecare, un for de conducere care coordona activitatea breslei și reprezenta breasla în relațiile cu puterea politică sau cu concurența. Breasla avea reprezentanți în alte centre comerciale, conducerea fiind informată despre prețurile practicate, cursul de schimb al monedelor, tarifele vamale și ale dobânzilor, activitatea concurenței, măsurile economice luate de autoritățile politice din aceste centre, informațiile din domeniul politic - adesea vitale - fiind invariabil obținute cu mari sume de bani, mai ales dacă avem de-a face cu o economie și piață comercială controlată, cum este cazul pieței otomane.

Din punct de vedere fiscal, termenul *bresle* capătă o conotație mai amplă, în el incluzându-se și alte categorii socio-profesionale decât cele strict comerciale sau meșteșugărești. Amintim preoții, boierii, slujitorii, militarii, sutașii și dregătorii, toți aceștia fiind asimilați din punct de vedere al plății birurilor, la categoria *bresle*.

Dintre aceste categorii, cea mai bogată este cea a boierilor - veliți, mazili și aleși. Boierii reprezintă clasa conducătoare a societății românești și cea mai bogată din punct de vedere al averii personale. Dintre cele trei categorii de boieri, marii boieri (vel boiarii) reprezintă elita boierilor, diferența dintre aceștia fiind dată de funcția și puterea de decizie deținută în aparatul de stat³⁴. Sursele istorice nu ne permit să lansăm ipoteze cum că marii boieri - care făceau parte din sfatul țării (banul Olteniei, vornicul, logofătul, spătarul, vistierul, paharnicul, comisul, stolnicul, postelnicul, clucerul, slugerul, pitarul) se prevalau de funcțiile deținute pentru a-și spori averile personale și

---

aurem dormiens, posset se ponere in tali statu, non solum contribuendi, verum etiam augendi et meliorandi sua Bona"; cf și Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă*, București, 1971, pp. 224-225. Afirmatia despre contribuabilul român, care putea, datorită acestui sistem al ruptei, „*să se culce pe amândouă urechile*” (punct de vedere austriac; autoritățile habsburgice fiind interesate în descoperirea unor noi surse de venit pentru problemele lor militare) este sinonimă cu „*răsuflarea*” pe care Brâncoveanu o avea în vedere, în momentul când generaliza sistemul ruptei.

³⁴ Pentru mai multe informații privind rangul și atribuțiile funcțiilor boierilor în aparatul de stat, cf lucrarea lui Octav George Lecca, *Familiile boierești române*, ed. Alexandru Condeescu, București [s.a.]. Ca izvor pentru atribuțiile fiecăruia amintim *Călători străini...* VII, pp. 454-459, cu mențiunea că nota este ostilă, ea provenind de la un prelat catolic ce dorea intrarea Țării Românești în componența Imperiului habsburgic (și prin asta, a convertirii locuitorilor la catolicism), motiv pentru care anumite informații au o notă tendențioasă (p. 456: „*O, de i-aș vedea papiști pe toți*”). Informațiile importante privind structura aparatului de stat sunt veridice, ele fiind destinate autorităților militare austriece (p. 463: „*Acestea sunt spuse sub pecetea spovedaniei, numai pentru ca Eminența voastră să știe totul...*”)

nici nu este în intenția noastră de a generaliza la scara întregii categorii a marilor boieri, vreun caz izolat de abuz de funcție. Cea mai mare parte a averilor acestor boieri proveneau din comerț și în primul rând din comerțul cu animale. Dăm ca exemplu mărturia diaconului patriarhului Macarie al Antiohiei referitoare la familia lui Constantin Brâncoveanu, înainte ca acesta să ia domnia. În linii mari, Papa Brâncoveanu, tatăl viitorului domn, „boier bogat fără de pereche” se compunea din: 12.000 iepe - în herghelii răspândite în fiecare din cele 200 de sate care-i aparțin - 30.000 oi, 4.000 boi, 1.000 bivoli, 4.000 porci și 300 stupi de albine. În fiecare an acest boier trimite câte 1000 boi la Istanbul pentru vânzare, câștigând pe aceștia 10.000 lei. Are, de asemenea, peste 1.500 robi țigani. Venitul său anual fiind de 20.000 galbeni³⁵. Exemplul lui Papa Brâncoveanu este desigur, un caz particular dar el reflectă profilul economic al acestei categorii sociale, direcția în care înțeleg marii boieri (și boierimea în general) să se orienteze și atuurile pe care înțeleg să se bazeze atunci când vor să-și dezvolte averea. Amintim că mierea și ceara - produse prin excelență ale categoriilor avute ale societății și în special ale mănăstirilor - erau foarte căutate pe toate piețele comerciale, acestea constituind ideale produse de export. Mărturia cea mai elocventă pentru câștigul rezultat din comerțul cu miere și ceară este cea a grecului Spiro Panu vis-a-vis de diferența de preț dintre piața românească și cea venețiană: „Aici prețul cerii a ieșit la 80 de bani și acolo la Veneția face 25 de galbeni”³⁶. Pentru cineva care avea acces la informațiile pieții și putea organiza logistic transportul până la Veneția și retur, câștigul era garantat. Alături de aceste surse de venit ale marilor boieri, adăugăm și anumite bonificații pe care domnia le acorda în schimbul serviciilor efectuate, unele din ele consistente, în funcție de natura acestora. Totuși, oricât de consistente ar fi aceste bonificații, ele au un caracter ocazional și nu sunt în măsură să schimbe nivelul averii celui răsplătit³⁷.

Boierii mazili reprezintă cea de-a doua categorie a boierilor, diferența dintre aceștia fiind aceea că mazilii nu dețin funcții în aparatul de stat. Între un boier mazil (fost mare boier, înlocuit – mazilit – din funcție) și un țăran deținător de pământ diferența constă numai în avere, inclusiv sistemul de plată al birurilor fiind asemănător, aceștia fiind organizați pe cruci sau lude³⁸. Pentru a se diferenția de țăranii deținători de pământ, mazilii păstrau toată viața titlul dregătoriei însoțit de particula biv (fost). **Boiarii aleși** sunt o categorie aparte a boierilor mazili³⁹, aceștia plătind impozitul

³⁵ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc. Drumuri, mărfuri, negustori și orașe*, Vălenii de Munte, 1915, p. 284.

³⁶ *Ibidem*, p. 383.

³⁷ *Anatefterul*, și *Condica vistieriei* menționează darurile pe care Brâncoveanu le făcea marilor boieri ca urmare a serviciilor acestora. Caracterul darurilor este oficial iar sumele de bani sunt plătite din vistierie. Menționăm ca exemplu cazul marelui clucer Vergo, cf. *Anatefterul...* p. 441, doc. nr. 194 „un caftan valorând 30 de taleri și șase coți de tafta cu prilejul sărbătorilor de Paști”. Așa cum aminteam, cu un caftan și șase coți de tafta nu se schimbă nivelul averii. Cf. pentru acest exemplu - și în general pentru o imagine de ansamblu asupra unei familii de boieri ca funcție, însemnătate, avere, poziție în societatea românească: Paul Cernovodeanu, *Un „homo novus” la curtea lui Brâncoveanu. Vergo, marele clucer și familia sa*, în „Arhiva genealogică” VI (XI) Iași 1999, p. 125.

³⁸ *Condica...*, pp. 487-488 și 553-554. Și boierii veliți și cei mazili erau organizați la plata birurilor pe lude și cruci ca și birmicii din zonele rurale

³⁹ *Condica...*, pp. 700. „Boiarii mazili aleși” sunt înregistrați cu 4113 taleri la „Rânduiala dăjdii ce s-a scos la bresle i la țeară pentru ploconul hanului cestui nou [...] Fevruarie 1 dni, leat 7211”.

separat. Austriecii îi defineau pe timpul ocupației Olteniei ca fiind, oameni cu averi de mijloc, adică nici boieri nici țărani, care plătesc o sumă determinată drept contribuție⁴⁰.

În categoria dregători, includem într-o primă selecție, în ordine alfabetică: aprozii, armășeii, bănișorii, cămărășeii⁴¹, logofeteii za divan, păhărniceii, postelniceii, spătăreii, stolniceii, vistierniceii și vorniceii. Cu excepția aprozilor, toți aceștia reprezintă subalterni din teritoriu ai armașului, cămărășului, banului, logofătului din divan, paharnicului, postelnicului, spătarului, stolnicului, vistiernicului și vornicului, cu atribuțiile respective. Sunt organizați militărește și răspund în fața superiorilor ierarhici ca și în fața domniei. Aprozii aveau ca atribuții: paza la Palatul Domnesc, curier domnesc, agenți de executare pentru aducerea (uneori cu forța) la Divan pe împiriciți și executând silit datoriile civile sau fiscale. Erau recrutați dintre tinerii fii de boieri în așteptarea unei dregătorii. Erau organizați militărește și îmbrăcați în uniforme luxoase, plătite din venitul vistieriei. Comandantul aprozilor era vătaful de aprozi care avea ca locțiitor un ceauș⁴². Aveau ca venit *treapădul*, adică amenda celor care prin pasivitatea lor față de actele autorității centrale făceau necesară deplasarea aprozilor domnești pentru executarea lor silită⁴³. Din venitul realizat din aceste amenzi, aprozii primeau o cotă parte din care un procent revenea vătafului de aprozi. Într-o a doua selecție adăugăm, sutașii și militarii. Termenul militari (termen dat de noi pentru o mai bună selecție), cuprinde următoarele categorii în ordine alfabetică: călărașii⁴⁴, dărbănșii, martologii, roșii, saragealele, seimenii, slujitorii și șetrarii⁴⁵. Din această categorie a militarilor, slujitorii par a deține de departe poziția cea mai importantă, poziție stabilită de quantumul participării acestora la rânduilele de bir precum și faptul că pentru salarizarea acestora se instituiau rânduilele specifice⁴⁶.

Tradus *ad litteram*, termenul „slujitor” ar însemna slujbaş la Curtea Domnească⁴⁷, și probabil că într-o primă fază a existenței Principatelor române ca state,

⁴⁰ „Alessi. Vomini facoltosi di meza sfera, cioè ne Bojari, ne villani, i quali pagano nelle contribuzioni una determinata somma separatamente dall'ordine de' Bojari de de' Villani”, cf. C. Giurescu, *Material...*, vol. II, București, 1944, p. 140.

⁴¹ *Ibidem*, „Camarassei. Un'ordine d'vomini di mediocre Stato distinto dalli Alessi, e di grado superiore alli villani, i quali parimente pagauano una determinate soma nelle contribuzioni separatamete da tutti li altri”

⁴² *Călători străini...* VII, p. 456.

⁴³ C. Giurescu, *Material...*, p. 142 „Trapad, Una spezie di mulcta, che pagano i Contumaci”

⁴⁴ *Ibidem*, p. 141 „Calarassi. Specie di soldati che seruono per portar gl'ordini dell'Amministrazione”.

⁴⁵ Pentru mai multe informații privind organizarea militară în Țara Românească în perioada lui Constantin Brâncoveanu, cf. studiul lui Constantin Rezachevici, *Organizarea militară în Țara Românească sub Constantin Brâncoveanu*, în „Constantin Basarab Brâncoveanu”, vol coord. de Ion Pătroiu, Craiova, 2004, pp. 164-211. Studiul este orientat mai ales către aspectul cel mai important al istoriei militare, omis de foarte mulți dintre istoricii ce studiază această latură și anume aspectul economic al unei armate, războiul și armata fiind cel mai mare consumator de resurse și energii (succesul militar fiind în 99% din cazuri, rezultatul investiției calitative și cantitative făcute de conducerea centrală; eșecul în situație de superioritate se datorează doar prostiei) motiv pentru care autorul a folosit *Anatferul* și *Condica Vistieriei* ca principale surse de informații.

⁴⁶ C. Rezachevici, *Organizarea militară...*, p. 180. Autorul subliniază faptul că sumele cu care participau slujitorii reprezentau 19 – 23% din totalul colectat din întreaga țară.

⁴⁷ Apud. *Instituții feudale...*, p. 446. Autorii definesc astfel termenul *slujitor*, fără să consulte deloc *Condica Vistieriei* care dovedește cu totul altceva și consultând sumar cronica lui Radu Greceanu - nu menționează deloc sarcina acestora de a păzi persoana principelui țării (nota 49). Pentru o imagine mai amplă asupra viziunii autorilor (și prin aceasta a poziției oficiale a istoriografiei comuniste) vis-a vis de slujitori, ca termen și rol, cf și Nicolae Stoicescu, *Rolul curtenilor și slujitorilor din Țara Românească și Moldova ca*

termenul să fi avut acest înțeles. Condica vistieriei ca document fiscal, departajează slujitorii de slujbașii de stat cum ar fi aprozii, stolniceii, logofeții za divan, etc - toți aceștia din urmă fiind înregistrați fiscal separat de slujitori, prin urmare este clar că avem de-a face cu categorii distincte de contribuabili și *ipso facto*, categorii socio-profesionale distincte⁴⁸. Către sfârșitul secolului XVI și începutul secolului XVII, sub denumirea de slujitori se înțelegea corpul de oaste ce avea ca sarcină paza persoanei principelui⁴⁹. Dicționarul întocmit după toate probabilitățile de Nicolo da Porta definește termenul slujitori ca fiind *milizie del paese*⁵⁰ ceea ce ne poate duce cu gândul că avem de-a face cu trupa militară permanentă a țării. Și aici Condica vistieriei ne oferă unele informații cu privire la slujitori, separându-i de categoria clasică a militarilor din care făceau parte dorobanții, călărașii, și roșii, impozitați separat de slujitori, dar și separat de logofeții de divan, armași sau aprozi⁵¹, prin urmare avem de-a face iarăși cu categorii socio-profesionale distincte, deoarece o categorie nu putea plăti același bir de două ori. Că este vorba de un corp distinct de oaste, posibil corpul cu cea mai mare greutate, mai important decât cetele de dărbănți sau de călărași, o poate dovedi prezența slujitorilor la înscăunarea lui Brâncoveanu alături de „toată boierimea țării”⁵², prin urmare, nu putem avea de-a face cu simplii slujitori, oameni cu slujbă la Curtea Domnească, pentru că aceștia n-ar fi avut nici o calitate să întărească prin prezența lor înscăunarea unui principe și nici n-ar fi putut sta alături de boierimea țării. Mai mult, după slujba de la mitropolie, „toți slujitorii și toată orânduiala domnească au încălecat și la curtea domnească cu cinste și cu pompă mare au mers” în frunte cu noul principe călare pe un „cal domnesc cu toată podoaba”⁵³, prin urmare avem de-a face cu un corp de oaste de cavalerie format din membrii ceva mai înstăriți decât membrii corpurilor de dărbănți. Condica vistieriei menționează „Rânduiala un bir de lefi ce s-a scos pentru lefii slujitorilor pre județe, cum scrie în jos”⁵⁴, bir ce

---

instrumente de reprimare a luptei țărănimii, în „Studii”, XV, 1962, nr. 3, pp. 631-648, în contradicție flagrantă cu ideea cronicarului Radu Greceanu privind însemnătatea *dragostei supușilor*, (nota 49).

⁴⁸ Cf. *Condica...*, pp. 5, 81-82, 172-173, 263-264, 359-360, 446-447, 552, 590, 638-639, 667-668 și 718-719. Am luat ca exemplu numai *Seama cea mare* din care am extras participarea slujitorilor, alături de celelalte categorii de contribuabili. Se mai pot da ca exemplu haraciul, seama a doua sau a treia.

⁴⁹ Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod*, în „Cronicle medievale ale României” ed. critică de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 66: „nici paza cea bună a slujitorilor poate să mântuiască pre domn sau pre împărat de nu va fi mai 'nainte a celor supuși dragoste”.

⁵⁰ C. Giurescu, *Material...*, vol II, București, 1944, vol. publicat de Const. C. Giurescu, p. 141.

⁵¹ Iarăși o neconcordanță dintre dicționarul de *Instituții feudale...* și *Condica vistieriei*: la seama cea mare sunt pomeniți separați slujitorii față de dărbănți, șetrari și aprozi. *Saragealele* (trupă de cavalerie formată din mercenari turci) și *seimenii* (mercenari infanteriști sârbi) nu sunt menționați în *Condica vistieriei* iar această omitere (probabil imunitate fiscală) în principalul document fiscal al statului nu o putem lega decât de statutul de trupe de mercenari.

⁵² Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod*, în „Cronicle medievale ale României” ed. critică de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 56: „Fiind dar precum am zis, adunarea toată la Mitropolie, toată boierimea țării și slujitorii și Dionisie patriarhul Țarigradului care atunci aicea să afla, și părintele Theodosie mitropolitul țării”. Aceeași descriere și la Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor țării Românești*, în „Cronicle medievale ale României”, ed. critică de C. Grecescu, București, 1963, p. 188: „...toată slujitorimea și meterhaneaua și toată rânduiala ce să cade domnii și au ieșit din besearică și încăleacănd au venit la curtea domnească cu alaiu...”, informație preluată și de Axinte Uricariul în *Cronică paralelă a Țării Românești și Moldovei*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1994, p. 171.

⁵³ *Ibidem*, p. 57.

⁵⁴ *Condica...* p. 207, 456.

apare în anii 1696, 1698 și 1699, ceea ce demonstrează că membrii corpului de *slujitori* erau militari de carieră. Tot Condica menționează și o deplasare a slujitorilor la Camenița - zonă de front a otomanilor contra Poloniei - prin birul pe care birnicii au trebuit să-l plătească și anume „Rânduiala banilor de birul lefilor slujitorilor care s-a pus pentru slujitorii cari au mers la Camenița, pe județe, pe siliști, cum arată în jos anume. Iulie 20, leat 7206”⁵⁵.

O altă categorie asupra căreia trebuie să ne oprim este cea a *sutașilor*, pe care dicționarul lui Nicolo da Porta îi definește ca fiind „*Vomini, come gli alessi, ma che contribuivano più degli alessi*”⁵⁶. Este vorba desigur de o categorie fiscală al cărei statut este legată de cifra 100. În opinia noastră cifra 100 definește un prag al averii acestei persoane și nu o sumă fixă pe care membrii acestei categorii erau obligați să o plătească drept impozit⁵⁷. De altfel, ar fi illogic ca restul locuitorilor, fie că e vorba de boieri, preoți, țărani simplii, dregători, slujitori sau negustori să plătească birurile procentual în funcție de avere, în vreme ce o anumită categorie să plătească o dare fixă indiferent de venitul și averea membrilor ei, asta în situația deloc plăcută în care toată societatea era angrenată în procesul plății birurilor, foarte multe cu caracter extraordinar. În ceea ce privește participarea sutașilor la venitul vistieriei, Condica vistieriei ne oferă date ceva mai exacte decât în privința altor bresle, sutașii fiind înregistrați pe județe. Mai mult: pentru a lămurii problema că cifra 100 ce a dat numele categoriei nu înseamnă prag valoric, dăm exemplul lui Burnaz sutașul, înregistrat nominal în Condică în anii 1698 – '99 și 1700, cotizând la *Rânduiala haraciului*, *Rânduiala de birul carelor și al salahorilor ce s-au trimis la Camenița și Rânduiala cailor*⁵⁸ cu plata vinăriciului. Burnaz sutașul, nu numai că nu este scutit de alte biruri - sutașii participând, după cum dovedește Condica, la foarte multe biruri, la fel ca și celelalte categorii de bresle - dar participă și la birurile destinate Cămarii Domnești - cazul de față, vinăriciul, fabricarea și comercializarea vinului fiind obiectul venitului său personal - ale cărui sume au fost trecute la vistierie.

Denumirea birului	Data	Proveniența banilor	Total în taleri
Breslele care cum au dat la lipsa haraciului	8.03.1698	După vinul lui Burnaz sutașul	240
Breslele care cum s-au pus de au dat la banii carelor și ai salahorilor cum scrie în jos.	1.04.1699	După vinul lui Burnaz sutașul - Burnaz sutașul era fugit la acea vreme	300
Breslele care au dat la caii ce au venit poruncă de la împărăție să dăm	1.10.1700	După vinul lui Burnaz sutașul	210

⁵⁵ Condica... p. 418.

⁵⁶ Const. Giurescu, *Material...*, p. 141.

⁵⁷ *Instituții feudale...*, p. 462. Autorii definesc astfel categoria, ca fiind formată din locuitorii bogați ce în schimbul scutirii de restul dărilor, plăteau câte 100 galbeni anual.

⁵⁸ Condica... p. 385, 475, 582.

Cazul lui Burnaz este, în mod cert, unul izolat iar plata vinăriciului - efectuată din vinul pe care-l comercializa - a fost trecută la vistierie în urma unei situații particulare. Mai târziu, veniturile dijmăritului și oieritului au fost trecute de la cămara domnească la vistierie dat fiind creșterea constantă a cererilor otomane, scoaterea de noi biruri ar fi dus la o imagine cât se poate de proastă a lui Brâncoveanu în ochii contribuabililor, obligat să scoată noi biruri după aplicarea reformei fiscale care anulă prin însăși natura ei, toate birurile în schimbul plății celor patru semi. Probabil că tot ce apărea ca venit în plus era trecut la vistierie, plata obligațiilor Țării Românești față de Înalta Poartă având prioritate.

Condica vistieriei oferă informații detaliate privind participarea breslelor în primul rând la Rânduiala haraciului, unde foarte multe dintre ele - slujitorii, sutașii, dregătorii (stolniceii, spătăreii, vistierniceii, vorniceii, portăreii) și militarii (roșii) - sunt trecute pe județe. În cadrul dorobanților și călărașilor, steagul⁵⁹ este unitatea fiscală de bază, cuantumul birurilor fiind calculat în funcție de acestea. În cazul contribuabililor civili, vistieria calcula și repartiza cuantumul birurilor pe cele trei unități fiscale - lude, cruci, sau nume. Anatefterul ne oferă unele informații privitoare la organizarea acestor grupuri fiscale⁶⁰. Termenul *lude* (termen de origine slavă, însemnând *om*) definește persoana în vreme ce *crucea* este formată din mai multe persoane, în principal, rudele de gradul I dar poate fi formată și din persoane neînrudite. O definiție fără echivoc a *crucii* este dată de Relația anonimă despre Țara Românească: „Într-o cruce, dacă sunt bogați, e unul singur; dacă sunt mai săraci, sunt doi sau trei sau patru...”⁶¹. Crucea, ca grup fiscal, a fost organizată pentru a ușura achitarea obligațiilor fiscale, impozitul fiind repartizat pe mai multe persoane, fiind mai ușor de achitat, în felul acesta prevenindu-se fuga de pe moșie și/sau stabilirea acelor persoane sărace, încântate de acest statut. Potrivit calculului Condiții, *Numele* și *ludea* sunt sinonime, reprezentând

⁵⁹ *Steagul* reprezintă aici unitatea militară. Ca însemn militar, steagul purta pe el alături de figuri de sfinți sau alte însemne creștine, semnele distinctive ale categoriei de oșteni căreia îi aparținea și individualiza unitatea.

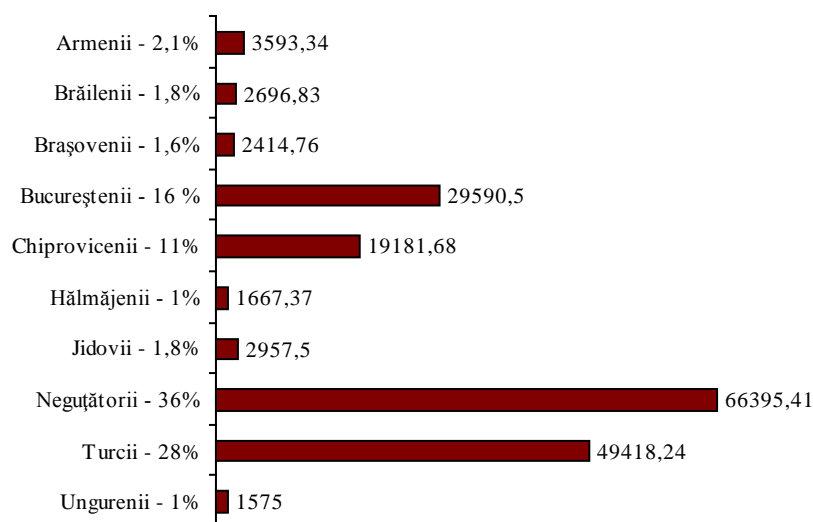
⁶⁰ *Anatefterul...* pp. 451-452. La sfârșitul listei persoanelor sunt trecute suma ludelor și suma crucilor, stabilindu-se persoanele ce aparțin fiecărei *cruci* în parte. În privința termenilor celor trei grupuri fiscale - ludea, crucea și numele - dicționarul, *Instituții feudale din Țările Române*, București, 1988, pp. 129, 280 și 321, este destul de ambiguu și în privința crucilor și ludelor intră în contradicție cu informațiile din *Anatefter*. Este posibil ca raportul lui Barbu Știrbei către generalul Kisselev, dat ca sursă de către autori pentru definirea ludelor (dar nenominalizat printr-o notă pentru identificarea lucrării în care a fost publicat documentul, pentru o eventuală reconsiderare a acestuia prin studiul textului original) să nu fi fost interpretat exact, deoarece așa cum aflăm din *Anatefter*, *crucea* este cea formată din mai multe persoane, cele mai multe înrudite, în mod cert formată pentru a ușura obligația contribuabililor, așa cu afirmă chiar Barbu Știrbei, (dar despre liude, ceea ce nu are înțeles, dacă este să luăm ca etalon, interpretarea autorilor dicționarului, mai ales că este vorba de un domeniu foarte exact și neinterpretabil, cum este domeniul fiscal): „*Liude, în limba slavonă, înseamnă om; așadar, când se zicea înainte, cutare număr de ludii se înțelegea numărul oamenilor plătind contribuția personală. Această contribuție mărindu-se, mulți contribuabili nu erau în stare să plătească întreaga capitație, ci aveau mijloace numai spre a plăti jumătate, o treime sau un sfert din capitație. Atunci se adunau la un loc, doi, trei, patru sau chiar mai mulți contribuabili, erau considerați ca un singur individ și-i număra ca o liude*” (apud. N. Stoicescu, *Inst. feudale...* p. 280). Luând în considerare *Anatefterul*, grupul de persoane „*numărat ca o liude*” din raportul lui Barbu Știrbei, trebuie să fi format o cruce. Opinia noastră este că autorii dicționarului nu au avut raportul lui Știrbei în întregime ci doar fragmentul citat, luat probabil dintr-o terță lucrare și nu dintr-un volum de documente, cu atât mai puțin din documentul original.

⁶¹ *Călători străini...*, vol VII, p. 454.

aceiași unitate fiscală⁶². Cunoșcând faptul că cisluirea era problema internă a satului în raport cu autoritatea centrală⁶³, putem emite ipoteza că aceste unități fiscale reprezintă un mod de organizare rural intern.

Negustorii și comercianții reprezintă segmentul cel mai important din economia statelor medievale românești, datorită dinamismului pe care îl conferă economiei. În principiu, principii români au avut o atitudine cât mai deschisă în ceea ce privește prezența negustorilor străini pe teritoriul țării sau al tranzitului peste graniță al comercianților români, prevederile vamale nefăcând nici un fel de discriminare între aceștia sau între mărfurile lor, standardizarea documentelor emise de cancelarie dovedind o evoluție naturală a comerțului

Condica vistieriei menționează următoarele bresle de negustori, în ordine alfabetică iar participarea lor la venitul vistieriei arată conform graficului⁶⁴:

Sumele sunt calculate în taleri lei. Alături de numele breslei este dat procentul participării breslei la plata birurilor vistieriei

Termenul *neguțători*, întâlnit alături de celelalte bresle de neguțători denumite fie după naționalitate - armeni, jidovi, turci, transilvăneni (ungureni) - fie după locul de origine – brașoveni, brăileni, hălmăjeni, chiproviceni, bucureșteni - îl putem explica prin prezența breslelor de negustori români, alții decât cei pomeniți mai sus, inclusiv de breslele de negustori români din București. Pentru aceasta menționăm că în listele breslelor care au cotizat la rânduilele și adaosurile haraciului sunt notați negustorii,

⁶² Condica..., p. 484. Ne rezervăm totuși anumite cercetări viitoare mai aprofundate asupra acestui aspect.

⁶³ Dinu C. Giurescu., *Anatefterul...* p. 445: „ce să-și cisluiască ei pentru dânșii cum vor ști ei”.

⁶⁴ Dragoș Ungureanu, *Breasla jidovilor în perioada lui Constantin Brâncoveanu* în „Buletinul Centrului Muzeului și arhivelor istorice a evreilor din România”, București, 2008, p. 39.

alături de bucureșteni, (și desigur, alături de alte bresle) ori e clar că avem de-a face cu două categorii distincte pentru că nimeni nu poate plăti același bir de două ori⁶⁵. Bucureștenii, dacă sunt menționați aparte față de restul negustorilor, în mod cert aveau un statut diferit față de ceilalți, probabil și din cauza faptului că rezidau în capitala țării. Documentele privind capitala țării menționează următoarele categorii de negustori, în ordine alfabetică: abagii, argintari, băcani, bărbieri, boiangii, bragagii, brutari, bucătari, cavafi (pantofari), ceaprazari, ciubuccii (producători de ciubuce sau pipe orientale), cizmari, cojocari, croitori, dulgheri, găitangii (producători de găitane - fire de metal sau șiret purtate ca ornament), jimblari, lumânărari, măcelari, mărgelari, olangii, papugii, postăvari, plăcintari, precupeți (negustori de zarzavat), săpunari, scorțari (producători de scoarțe sau covoare), strugari (tâmplari care lucrau inclusiv la un strung de lemn), șalvaragii, șelari, tabaci, timirgii (fierari), zelari (armurieri), zidari și zugravi, fiecare din aceștia având prăvălii, dughene, magazine, pivnițe sau ateliere. Mai sunt menționați, fără a avea certitudinea de a fi organizați în bresle: cântăreții, cobzarii, lipcanii, medicii șoimarii și vizitii. Tot în București sunt pomenite cafenelele și cârciumile (ceea ce înseamnă comerț cu alcool și cafea) iar printre locuitori sunt menționați - în afară de români - turcii, grecii și evreii⁶⁶.

Participarea substanțială a turcilor și chiprovicenilor se poate explica prin statutul Țării Românești, de autonomie lărgită în cadrul Imperiului otoman, Țara Românească beneficiind de înlesniri comerciale și tarife vamale preferențiale. Motivul cel mai serios al prezenței sumelor mari de bani colectate de vistierie de la breslele de turci și români este dat de faptul că Istanbulul (și alături de el, armata otomană și în general, întreaga societate musulmană) constituia un mare consumator de carne de oaie sau vită, sursa de aprovizionare cea mai bună și mai apropiată de centrul lumii otomane fiind Țara Românească. Importanța aprovizionării cu carne a armatei și capitalei otomane era așa de mare încât pe teritoriul țării au luat ființă așa numitele odăi turcești – puncte permanente de gospodărire a turmelor de oi sau cirezilor de vite. Turcii care se ocupau cu gospodărirea acestora participau la birurile rânduie de vistieria Țării Românești pentru produsele exportate și pentru locul arendat sau închiriat de la proprietari⁶⁷. Chiproviceni erau negustori bulgari, catolici, imigrați în Țara Românească în secolul XVII (mai exact între 1638 - 1688) din orașul Chiprovăț din Bulgaria. S-au stabilit în principalele orașe din țară: București, Craiova, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu. În Craiova este menționată o companie a bulgarilor chiproviceni și, de asemenea, în București exista o breaslă închisă a acelorași negustori bulgari din Chiprovăț⁶⁸. Ca sistem de plată al birurilor, menționăm că breasla evreilor plătea birurile în sistemul rupei, încă dinainte de introducerea reformei fiscale din martie

⁶⁵ *Condica...* p. 284, 384-385, 600-601, 648-649, 687-688, 734-735.

⁶⁶ *Documente privind istoria orașului București*, vol. îngrijit de Florian Georgescu, Paul Cernovodeanu, Ioana Cristache Panait, București, 1960, pp. 304-305 (indici); Ștefan Olteanu, *Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII*, în "Studii", XII, (1959), nr. 5, p. 71-112.

⁶⁷ Pentru importanța aprovizionării cu carne a capitalei și armatei otomane cf. Dragoș Ungureanu, *Aspecte ale agriculturii în Țara Românească în lumina Condițiilor de venituri și cheltuieli a vistieriei (1694-1703)*, în „ARGESIS”, TOM XIV, 2005, pp. 378-379

⁶⁸ Apud Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, *Instituții feudale...*, p. 98.

1701, acest lucru reieșind din plata periodică a aceleiași sume de bani⁶⁹, în vreme ce birurile erau calculate la celelalte bresle după vechiul sistem, ceea ce înseamnă plăți la dată neregulată și cu sume arbitrar impuse.

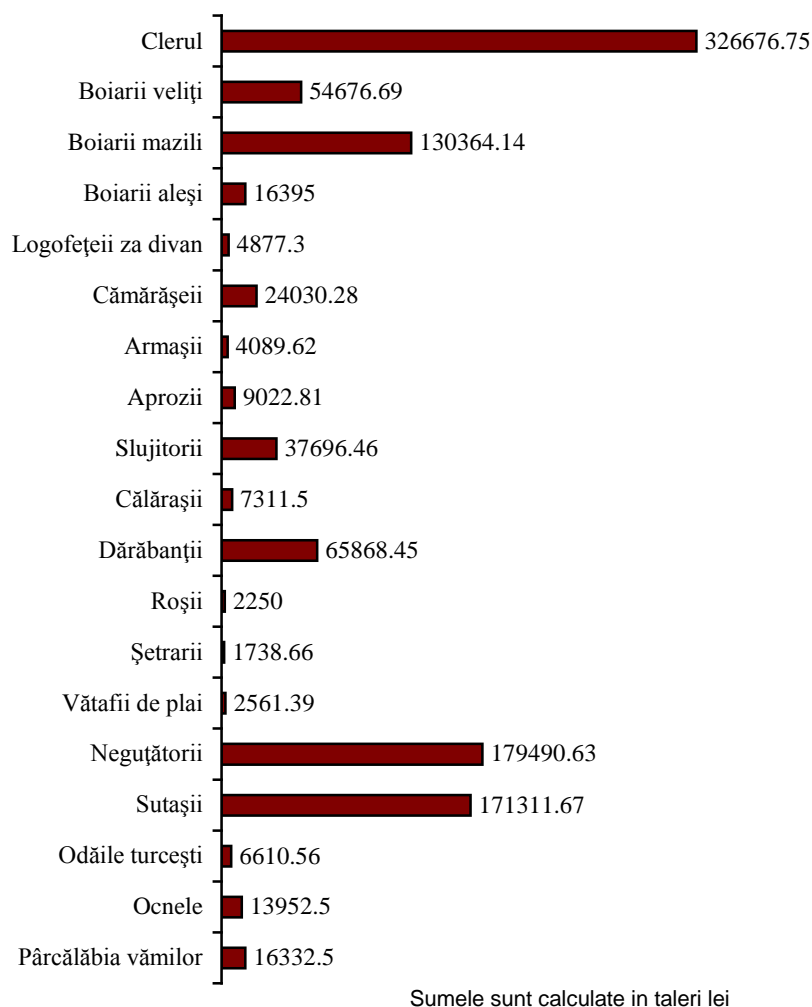
O categorie specială a contribuabililor o reprezintă clerul. Condica vistieriei pomeneste contribuția mănăstirilor, mitropolitului, celor doi episcopi (de Râmnic și de Buzău) și a preoților aflați în subordinea lor. Toți aceștia plăteau impozit pentru domeniile aflate în posesie sau pentru uzufructul acestora. Proprietățile mănăstirilor (moșii, sate, robi țigani) sunt donații ale boierilor sau ale domniei, mănăstirile constituind centre de preservare și propagare a culturii românești tradiționale în raport cu celelalte religii și culturi - islamică, romano-catolică sau protestantă. Dorim să nu amestecăm proprietățile Bisericii ca instituție și proprietățile private ale membrilor clerului - o astfel de comparație între cele două tipuri de proprietate din punct de vedere cantitativ și calitativ nu-și are rostul. Ca și în cazul marilor boieri, unde am nominalizat averea lui Papa Brâncoveanu, vom da ca exemplu proprietățile mănăstirii Bistrița - una din mănăstirile bogate ale Țării Românești - pentru a avea un punct de reper în statistica participării mănăstirilor la birurile impuse de vistierie. Mănăstirea Bistrița din Oltenia stăpânea în perioada acoperită de Condica Vistieriei un număr de 68 moșii (atestare documentară și locuite de rumâni dependenți de mănăstire și care efectuau muncile necesare, dădeau dijmă din produsele câmpului și plăteau dări pentru vitele pe care le creșteau; unele aveau sălașe de robi iar altele erau siliști sau terenuri nelocuite); 3 munți pentru pășunat și aprovizionare cu material lemnos; 16 vii mai mari sau mai mici; 6 mori atestate documentar (deși în mod cert mănăstirea avea la fiecare moșie câte o moară, dat fiind producția de cereale); 6 bălți, gârle și heleșteie (peștele era folosit atât pentru hrana călugărilor cât și pentru comerț); 2 stupării; 4 livezi și un număr nedefinit (mare în comparație cu un mare boier spre exemplu) de sălașe de robi țigani⁷⁰.

⁶⁹ Cf. Dragoș Ungureanu, *Breasla jidovilor în perioada lui Constantin Brâncoveanu*, în „Buletinul Centrului, Muzeului și arhivei istorice a evreilor din România”, București, 2008, p. 42

⁷⁰ Arhim. Veniamin Micle, *Mănăstirea Bistrița olteană*, Sf. Mănăstire Bistrița, 1996, pp. 139-192; lucrare excelentă cu un aparat critic impresionant și minuțios documentată în ceea ce privește actele de cancelarie sau de donație de către particulari, aflate în arhivele naționale. Am luat în considerare numai proprietățile aflate în stăpânirea mănăstirii până în 1703 pentru a face comparație între această mănăstire și celelalte mănăstiri în ceea ce privește plata birurilor. Pentru arendarea vâmlor către mănăstiri cf și Constantin Șerban, *Sistemul vamal al Țării Românești în secolul al XVIII-lea*, în „Studii și articole de istorie” III, București, 1961, pp. 122-124

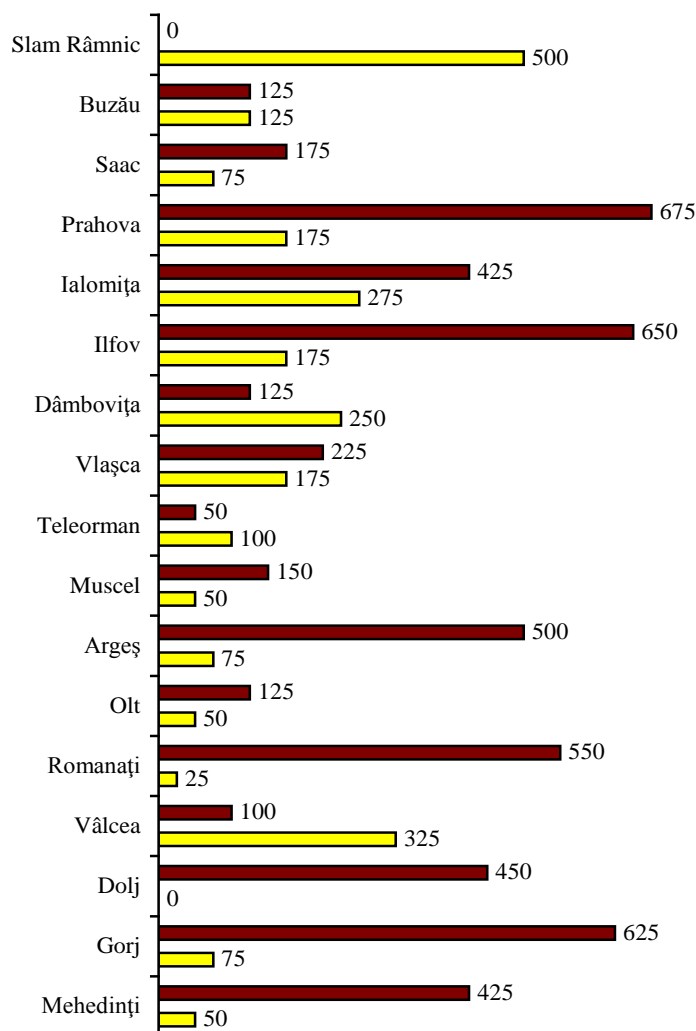
Anexa

Graficul I
Contribuția breslelor la birurile vistieriei în perioada 1694 - 1703⁷¹

⁷¹ Sub denumirea de *cler* se înțelege în grafic mănăstirile cu metoașele lor, popii, părintele vlădica (mitropolitul), toate acestea fiind unificate de noi pentru o mai bună reprezentare grafică. Suma de 326676 taleri și 99 de bani reprezentând (ca de altfel pentru toate breslele) totalul plătit pentru perioada acoperită de Condica vistieriei

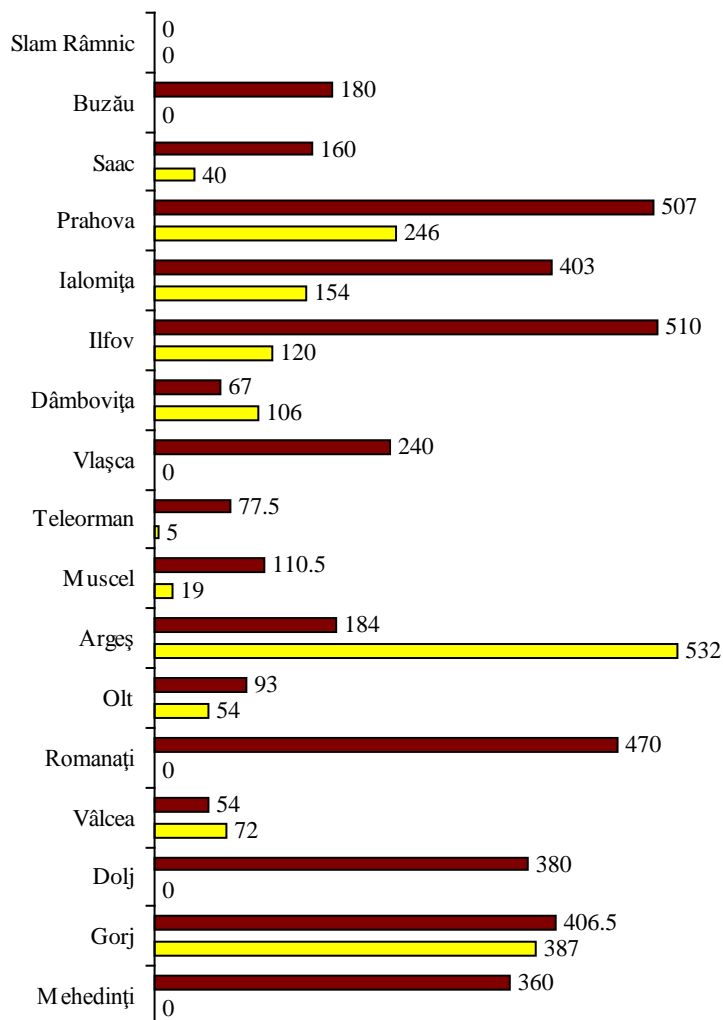
Graficul II
Raportul dintre satele de birnici și satele cu rumptoare pe
județe, în lumina participării la randuiala cailor din 1 martie
1695

Sumele sunt calculate în taleri lei

Satele cu rumptoare - 2500 taleri
  Satele de birnici - 5375 taleri

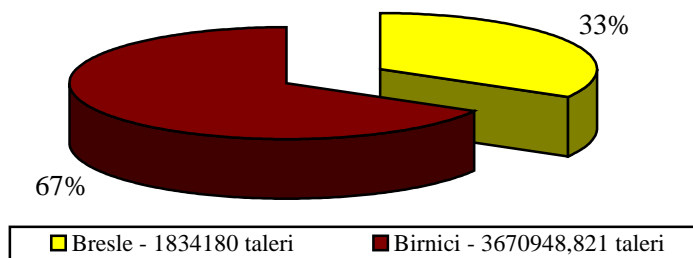
Graficul III
Raportul dintre satele de birnici și satele de drum și plăieșești
pe județe, reflectată în sumele de bani reprezentând baza de
impozitare a rânduiei găleții din 1 august 1695 instituită de
vistierie

Sumele sunt calculate în taleri lei

■ Satele de drum și plăieșești - 1735 taleri
 ■ Satele de birnici - 4202.5 taleri

Graficul IV
Raportul dintre sumele de bani plătite de bresle și de birnici la
birurile vistieriei în perioada 1694 - 1703

Satele de drum și plăieșești (graficul III) participau la birurile vistieriei cu jumătate din ceea ce plăteau satele de bir. În această reprezentare am înmulțit cu 2 sumele de bani plătite de acestea pentru a le aduce la un numitor comun cu satele de bir și a reprezenta corect graficul. Lipsește din graficul satelor cu rumptoare județul Olt. Am luat ca exemplu aceste două biruri (rânduilele găleții și cailor) pentru că în cazul acestor trei tipuri de sate nu avem date complete pe perioade și județe (mai ales în cazul satelor cu rumptoare). Sunt județe care lipsesc sau ale căror sume au fost adunate împreună cu sumele altor județe: Argeș și Muscel, Gorj și Mehedinți⁷²

Reprezentarea grafică a satelor de drum, plăieșești și a celor cu rumptoare ne oferă o imagine de ansamblu a ponderii acestora pe județe în raport cu satele de bir. Observăm în graficul satelor cu rumptoare (graficul II) o prezență exclusivă a acestora în județul Slăneș-Râmnic, sate ce nu participă la biruri importante din punct de vedere al frecvenței sau din cel al valorii, cum este birul mărunț de lună sau rânduilele privind ocupațiile agricole (fân, găleată, miere și ceară). Faptul că acest județ conține în proporție covârșitoare sate ce plăteau impozitul în sistemul rumptorii încă dinainte de 1694 - data cu care începe Condica vistieriei - ar putea fi explicat prin poziția sa geografică - județ aflat în vecinătatea Moldovei, stat inferior din punct de vedere economic Țării Românești, ceea ce presupunea piețe ieftine pentru mărfurile comercianților din acest județ, prin urmare, câștig mic și tot în același timp în vecinătatea tătarilor, adică un potențial pericol pentru satele ce aveau ca principală ocupație cultivarea plantelor agricole - creșterea animalelor conferind o anumită mobilitate în fața unei trupe puse pe jaf sau aflată în tranzit pe drumurile județului spre frontul din Ungaria. Tocmai de aceea, acest județ (urmat de județul vecin Buzău) este

⁷² Condica... p. 117 - pentru județele Dâmbovița, Romanați, Vâlcea și Gorj în cadrul *Rânduilei boilor ce a venit poruncă de la împărăție, de s-au trimis la Belgrad, ce s-au rânduit în toate județele, pre siliști și la sutași, de cruce 1 bou, cum arată în jos anume. Martie 27, leat 7203*, netrecute în Condica și pp. 379-383; 459-463 pentru județele Argeș și Muscel, Gorj și Mehedinți, în cadrul *Sutașilor pe județe ce li s-au scos banii de haraci din suma lor pre jumătate cum arată în jos*, ale căror sume au fost adunate. Putem deduce desigur cu aproximație cât au plătit având în vedere potențialul demografic al județului ori luând în considerare sumele de bani plătite în anii în care aceste sume sunt menționate, ținând cont și de informații din alte surse despre perioade secetoase, război, molimă, transfer de populație etc. O cifră exactă nu se poate da.

slab reprezentat în graficul satelor plăieșești și de drum (graficul III - la o primă vedere s-ar putea spune că nu trecea nici un drum pe acolo). La polul opus se situează județul Dolj, fără contribuție în ceea ce privește satele cu rumptoare.

Se observă în graficul satelor plăieșești și de drum (graficul III) o prezență substanțială a acestora în județele Dâmbovița și Argeș (mai ales ultimul - în mod cert, o zonă liniștită și ferită, oamenii nu se fereau să rezideze lângă drumul mare) prezența lor întrecând cu mult pe cea a satelor de birnici. Târgoviște, Piteștii, Curtea de Argeș, Câmpulung, Rucăr și Dragoslavele reprezentau centre comerciale importante pe drumul ce avea ca terminație Brașovul. Menționăm aici și participarea negustorilor brașoveni la birurile vistieriei, pentru a scoate în evidență importanța acestui drum comercial. Același lucru și în cazul județului Vâlcea și a drumului comercial de pe valea Oltului prin Căineni și Turnul Roșu spre Sibiu, importanță ce reiese din prevederile vamale de la Căineni. Județul Vâlcea deținea și o serie de mănăstiri foarte bogate în zona subcarpatică, pe valea Oltului și a afluenților acestuia - mănăstirile Bistrița, Hurezi, Dintr-un Lemn, Govora, Arnota, Polovraci, Cozia și altele de mai mică importanță, toate acestea fiind puncte de reper ale zonei.

În tabelul participării mănăstirilor la birul cailor (tabelul I) se observă o asemănare frapantă cu porunca vistieriei în ceea ce privește modul de plată al impozitelor de către contribuabilii particulari (bresle sau birnici) - pe lude și cruci⁷³, în sensul că, așa cum persoanele fizice din Anatefter se uneau două, trei sau patru pentru plata unui bir, în același mod se organizau și mănăstirile. Organizarea se făcea de la an la an și de la bir la bir, având un caracter neregulat și ocazional. Practic în fiecare an la același bir - rânduilele untului, sau ale cailor, biruri cu caracter regulat ca perioadă - grupurile de mănăstiri sunt pe alocuri diferite, motiv pentru care nu putem avea o statistică exactă. Nu se poate face statistică nici măcar în funcție de județe deoarece așa cum observăm din tabel mănăstirile se pot afla în județe diferite. Modul de organizare a plății birurilor de către mănăstiri - ca și în cazul satelor, unde cisluirea se face în interiorul satului, fără intervenție din partea domniei - era o problemă internă a conducerii bisericii în frunte cu mitropolitul, neinteresând pe nimeni din conducerea laică, singura problemă a acesteia fiind siguranța încasării banilor, motiv pentru care în *Condica* vistieriei notarea nu respectă nici un criteriu⁷⁴. Tot în tabel se observă o simetrie a sumelor plătite, divizibile cu 2, suma de bază fiind 14,75 taleri (jumătate din prețul unui cal), plafonul maxim fiind 59 taleri (2 cai), ceea ce ne duce cu gândul la o sumă fixă impusă de vistierie, împărțită de conducerea bisericii la mănăstiri în funcție de averea acestora și nu de alte criterii - vecinătate, profil al mănăstirii (de obște, de călugări sau călugărițe etc.).

⁷³ *Anatefterul*... pp. 451-452.

⁷⁴ *Condica*... pp. 295, 373-374, 480-481, 489, 555, 571, Rânduilele untului împărătesc și ale cailor.

Tabelul I
*Caii ce s-au pus pe părintele vlădica, și pe episcopi și pe egumenii
 dupe la monăstiri ca să dea precum scrie în jos. Mai 28, leat 7207⁷⁵*

Mănăstirea	Cai	Suma în taleri
Mitropolia	2	59
Râmnic și Sărăcinești	1,5	44.25
Buzău	1	29.5
Tismana și Topolnița	1	29.5
Cozia și Cotmana	1	29.5
Câmpulung și Aninoasa	1	29.5
Glavacioc	1	29.5
Argeș	0,5	14.75
Bistrița și Arnota	1	29.5
Sadova și Jitianu	1	29.5
Brâncoveni, Hotărani și Bucovăț	1	29.5
Radu Vodă, Tutana și alte metoșe	1,5	44.25
Mihai Vodă, Izvorani și Vintilă Vodă	1	29.5
Cotroceni, Pârliți și cu alte metoșe	1,5	44.25
Sf. Gheorghe, Sf. Sava, Plătărești, Păroaia, Gruiu, Stelea, Căluți, Țânțăreni, Crivednic, Ungureni și Negoiești	2	59
Vierș	0,5	14.75
Slobozia lui Ianache și Măxineni	1	29.5
Focșani și Băbeani	1	29.5
Mărgineni	1	29.5
Gura Motrului și Strihaia	1	29.5
Brad, mănăstirea Barbului și mănăstirea Deduleștilor	1	29.5
Căldărușani	0,5	14.75
Târgșor și Codreni	1	29.5
Nucet, Cobia și Govora	1	29.5

THE INCOME TAX PAYERS DURING
 THE CONSTANTIN BRÂNCOVEANU'S REIGN

Abstract

The present paper focuses on one of the main parts of the economy of a state, i.e. the structure of the tax payer people, as it appears in one of the main economic and fiscal documents of Walachia: *The Income and Outlays Register of Constantin*

⁷⁵ *Condica...*, p. 489. Am calculat calculul la valoarea de 29 taleri și 66 de bani, preț de vistierie.

Brâncoveanu's Treasure House. The information from this fiscal document – one of the most staunch documents of the Walachia's history – was colligated with other information from other fiscal documents (*The Anatefter or the Register of the Commandments of the Treasure House*) or other types of sources: narrative (chroniclers, travel notes of foreign travellers), letters, chancellors office documents (customs foresights, deeds, official narrative studies of the Hapsburg authorities). We want to spotlight the problems of the historiography of the study, because it was tributary to the class struggle's principles until 1989. The "class struggle" was not a characteristic of the pre-modern period of the social history of Walacia in the way the comunist historiography described it. We tried to be as critical and neutral as possible and thus we compared each assertion to information from different sources.

The study presents the two categories that characterized the Romanian society from a fiscal viewpoint: the tax-payers and the guilds. Each category had its own social component depending on the work, social station, fortune. We want to underline the differences between the medieval and modern Romanian society and the western and central European Catholic and Lutheran society; differences took into consideration by the Hapsburg authority itself when Oltenia was conquered (1718-1739). There were no noblemen; the quality of great boyar was exclusively given by the position that one had in the administrative organization of the state. Both the boyar without a function at the lordly court – petty boyar – and the peasant who had a plot of land were owners; the difference consists in the amount of their fortune. The estate could be owned, sold and/or inherited. It was not difficult a boyar to become a peasant or even a dependent peasant (rumân) because the dynamics of the society had different features from those of the Western societies. Those features had their roots in the imperial Roman past. There was a dependence between the Romanian social categories like there always have been everywhere depending on fortune. There was a connexion between the boyars and the dependent peasants, who worked on the estates of the boyars who didn't declare the fact to the authorities. The authorities were against the growing in number of the dependent peasants as it results from the documents of the lordly chancellery. The authorities tried to avoid the running away of the peasants who could not pay the taxes by trying to bring them back and in the same time punishing the boyars and the monasteries that took advantage of their work as well as establishing *slobozii* (tax free villages) or accepting the payment of the same tax by a group of people (*cruce*)

The economic statistics are analyzed depending on categories, areas, and periods of time. The results are compared to the information from other historical sources used for obtaining the best possible result. Thus we concluded (correctly, in our opinion) that the way of collecting taxes was the same for all the social and professional categories. This system of taxes offer us a general view on the fiscal policy of the country as well as a view on the ideology and the mentality of the authorities including the prince Brâncoveanu, a mentality opposed to the one which the communist historiography tried to present.

MORMÂNTUL LUI CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANU

*Argument pentru mutarea Sf. Moaște
ale Domnului martir și sfânt Constantin
vodă Brâncoveanu de la Biserica Sf.
Gheorghe Nou din București în Biserica
Mănăstirii Hurezu.*

RADU ȘTEFAN VERGATTI*

Sfârșitul tragic al domnului martir și sfânt Constantin vodă Brâncoveanu (28 octombrie 1688-15 august 1714) i-a impresionat atât pe contemporanii cât și pe urmașii săi din Valahia și de aiurea. Ei fie l-au consemnat în scrieri cu caracter memorialistic¹, fie l-au transmis generațiilor următoare, de la gură la ureche, prin poeme create de barzi anonimi².

Nu este cazul să reiau cauzele care au dus la pieirea domnului și, concomitent, a celor patru fii ai lui și a bătrânului și credinciosului boier Iancu Văcărescu³. Un singur element, puțin discutat, cred că este necesar să-l relev. În acea perioadă, când oamenii știutori de carte erau puțini, circa 5% din totalul populației⁴, pictura bisericească era grăitoare pentru cei mulți. Dacă se privește fresca cu portretul votiv din biserica Mănăstirii Hurez, atunci se remarcă ușor cum pictorul de curte Constantinos și cei din școala lui au surprins conflictul incipient dintre frații Cantacuzino, Constantin stolnicul și Mihai spătarul și nepotul lor, Constantin vodă Brâncoveanu. Constantin stolnicul are figura disprețuitoare, întoarsă de la domn, nu-l privește, părăd a vrea să-l mustre pentru firea sa voluntară. La rândul său, Mihai spătarul are și el o privire și o expresie plină de dojană la adresa aceluiasi nepot. Sunt elemente redade și surprinse cu talent de pictorii de curte, fini observatori ai situației. S-au înregistrat astfel, din anul 1694, prin pictura din cel mai însemnat monument eclesiastic ctitorit de domn,

---

* Universitatea „Valahia”, Târgoviște.

¹ Cf. *Călători străini despre țările române*, vol. VIII, îngrijit de M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1983, p. 400-403, 498, 524, 527-528, 565, 598, 599.

² Cf. Ioan Aurel Pop, *Domnia lui Constantin Brâncoveanu și românii din Transilvania – realitate istorică și reflectare în istoriografia românească transilvăneană din secolul XVIII*, în *Constantin Brâncoveanu*, culegere de studii îngrijită de P. Cernovodeanu, Florin Constantiniu, București, 1989, p. 70-73.

³ Pentru descrierea executării lui Constantin Brâncoveanu și a celor apropiați lui, v. Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața. Domnia. Epoca*, București, 1969, p. 286 și urm., R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982, p. 260 și urm.

⁴ R. Șt. Vergatti, *Populație. Timp. Spațiu. Privire asupra demografiei istorice universale*, Brăila, 2003, p. 186.

elemente ale conflictului Cantacuzini-Brâncoveanu. Ele vor apărea în scris cu un deceniu mai târziu⁵. Episodul de la Mănăstirea Colțea și spitalul ce o înconjură la a căror inaugurare domnul nu a participat, este evident semnificativă pentru ruptura domnului cu unchii săi Cantacuzini, Constantin stolnicul și Mihai spătarul⁶.

Intrigile Cantacuzinilor⁷, bogăția domnului care a stârnit invidie și dorința de a-i fi luată⁸ poziția Valahiei la confluența intereselor geopolitice a trei mari imperii⁹, au dus, în final, la executarea domnului și a apropiaților lui la 15 august 1714 în Piața Yalı Kiosk din Istanbul. Prin mărturiile celor care au asistat la decapitare se știe că domnul a avut o atitudine de creștin mândru, plină de demnitate¹⁰. Ca urmare, a fost chinuit. Gâdele i-a desprins capul de trup după mai multe lovituri¹¹.

S-ar putea să se fi procedat astfel deoarece în timpul executării grupului celor șase, fiul cel mai mic al domnului, Matei, a cerut îndurare sultanului Ahmet, declarând că va renunța la creștinism și va îmbrățișa mahomedanismul. Atunci, bătrânul domn, care în acea zi împlinea 60 de ani, l-a muștrat pe Matei, cerându-i să moară în legea lui creștinească¹².

Neîndoielnic, atitudinea lui a dispăcut sultanului. Gâdele a reacționat și l-a chinuit pe domn.

Imediat, trupurile celor executați, conform obiceiului, au fost aruncate în Marea de Marmara, în apropiere de Bosfor. De acolo, trupurile au fost scoase în taină, de pescari rămași anonimi, duse pe Insula Halki și îngropate în apropierea bisericii creștine de acolo, la a cărei întreținere Brâncoveanu contribuise în timpul vieții sale¹³.

Capetele celor uciși au fost ținute în cuie de poarta Seraiului. Actul macabru a provocat nemulțumire între creștinii din Sтамбул¹⁴.

Atunci, după trei zile, au fost aruncate și ele în mare¹⁵. Au fost recuperate de aceiași pescari necunoscuți și duse lângă trupurile de pe Insula Halki¹⁶.

⁵ Episodul Colțea (14 decembrie 1704), considerat moment de răscruce în ruptura relațiilor dintre domn și unchii săi Cantacuzini, este descris în Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 225-226; R. Șt. (Vergatti) Ciobanu, *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 265 și urm.; Constantin vodă Brâncoveanu a provocat mânia unchilor săi, deoarece a comis o impolitețe de neiertat prin neparticiparea la inaugurarea primului spital din București și implicit la tâmosirea Bisericii Mănăstirii Colțea; cronicile țării, referitoare la domnia lui Brâncoveanu nu înregistrează această vizită, deoarece ea nu a existat; în schimb, tot cronicile țării au inserat retragerea stolnicului Constantin Cantacuzino la Filipești și venirea lui Constantin vodă Brâncoveanu acolo, pentru a-l împăca.

⁶ Cf. R. Șt. (Vergatti) Ciobanu, *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 266.

⁷ Cf. R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Constantin vodă Brâncoveanu și Cantacuzinii*, în vol. *Constantin Basarab Brâncoveanu*, Craiova, 2004, p. 342-359.

⁸ Iolanda Țighiliu, *Domeniul lui Constantin Brâncoveanu*, în *Constantin Brâncoveanu*, culegere de studii, ed. cit., p. 74-94.

⁹ Paul Cernovodeanu, *Coordonatele politicii externe a lui Constantin Brâncoveanu. Vedere de ansamblu*, în idem, p. 123-138.

¹⁰ Cf. Aubry de la Motraye, *Voyages...*, în *Călători străini...*, vol. VIII, ed. cit., p. 527-528.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 286 și urm.

¹⁴ Cf. Aubry de la Motraye, *op. cit.*, loc. cit., p. 528.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Anton Maria Del Chiaro, *Istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia*, publ. de N. Iorga, București, 1914, p. 182.

Secretul operațiunii de recuperare a trupurilor și al capetelor a fost bine păstrat. Orice destăinuire a acțiunii ar fi pus în pericol reușita ei și viața celor ce o îndeplineau.

În orice caz, la acea fază, doamna Marica, văduva lui Constantin Brâncoveanu, nu a participat. Până în anul 1715 a fost deținută în închisoare, iar după aceea, până în anul 1717 exilată la Chiutaie în Anatolia¹⁷. Ea a revenit în țară târziu, în timpul ocupării tronului de către domnul fanariot Ion Mavrocordat, oarecum favorabil Brâncovenilor¹⁸.

În condiții rămase necunoscute, în jurul anului 1720, cu bani proveniți din sipeturi ascunse de ochii otomanilor, doamna Marica a putut aduce, de la Istanbul la București, trupul și capul fostului ei soț¹⁹. Atunci a putut participa direct la acțiune căci era liberă, avea multiple relații în București, în Valahia, în Istanbul și în Peninsula Balcanică și se bucura de o atmosferă favorabilă. Cei care au transportat resturile pământești ale Brâncoveanului de pe malurile Bosforului până pe cele ale Dâmboviței au trebuit să fie prudenți și atenți. Divulgarea tainei transportului ar fi pus în pericol operațiunea și viața participanților la ea. Foarte probabil, resturile pământești ale fostului domn și ale unui neidentificat, probabil, fiu al său, înmormântat lângă el, au fost aduse tot lungul drumului într-un sac banal, care nu atrăgea atenția nimănui²⁰.

Osemintele au fost îngropate în interiorul Bisericii Sf. Gheorghe Nou București, în Naos, în stânga mormântului domnului fanariot Ion Mavrocordat²¹.

Locul unde s-a făcut fortuit, în taină, înmormântarea a fost ales cu grijă. El se găsea în interiorul unei mari biserici, la a cărei îngrijire contribuise Brâncoveanu și era alăturat gropniței altui domn, Ion Mavrocordat. Deci, într-un anumit fel, se respecta rangul de domn al lui Brâncoveanu.

Apoi, condițiile din oraș au fost favorabile unei slujbe care să nu atragă atenția asupra ei. În București bântuise ciuma. Firesc, oamenii se temeau de acea molimă cumplită, care-l ucisese și pe Ion Mavrocordat și, ca atare, participau în mică măsură la ceremoniile funerare.

Probabil, s-a procedat astfel, deoarece s-a considerat atunci că mormântul de la Sf. Gheorghe Nou din București era vremelnic. În acel moment nu se putea ajunge la mănăstirea Hurez, aflată din anul 1716 sub stăpânire austriacă. Mai mult, dacă s-ar fi mers la mănăstirea din nordul Olteniei, s-ar fi divulgat secretul aducerii osemintelor domnului martir de la Istanbul, situație care ar fi pus în pericol multe vieți.

Peste resturile pământești brâncovenești din Biserica Sf. Gheorghe Nou din București s-a zidit o criptă din cărămidă, iar peste ea s-a pus o lespede din marmură albă. Pe lespede, astăzi spartă, se distinge o bordură florală tipică barocului central

¹⁷ Constantin Giurescu, N. Dobrescu, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, București, 1907, p. 305, nr. 461.

¹⁸ Rezultă că se găsea din nou în București la 4 martie 1717 dintr-o scrisoare pe care doamna Marica a adresat-o din acest oraș patriarhului Hrisant Nottara (Hurmuzaki, Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XIV, *Documente grecești*, 2, 1716-1777, București, 1917, p. 810, nr. 800.

¹⁹ N. Iorga, *Constantin vodă Brâncoveanu. Viața și domnia lui*, București, 1914, p. 213.

²⁰ Preotul Profesor N. Șerbănescu a lansat frumoasa ipoteză că resturile pământești brâncovenești au fost aduse de la Istanbul la București într-o năframă (cf. N. Șerbănescu, *Mormântul voievodului martir Constantin Brâncoveanu*, în BOR, an XCVIII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1980, p. 109-144.

²¹ Cf. Virgil Drăghiceanu, *Mormântul lui Constantin Brâncoveanu-Basarab Voievod*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, VII, 1914, fasc. 27, p. 125.

european și transilvănean, folosită în epoca de la finele veacului al XVIII-lea și începutul celui următor. În partea inferioară a lespezii este reprezentată moartea cu coasă, iar în cea superioară o stemă domnească valahă, având pe ea vulturul monocefal cu crucea în cioc. Erau semne heraldice care arătau că în acel loc se afla un mormânt domnesc²².

Aici a intervenit prima problemă care trebuia rezolvată: identificarea celui ascuns sub bogata lespede voievodală. Absența oricărei inscripții dăltuite în marmură arată că au fost motive întemeiate, determinante pentru cei ce au pus lespezea tombală să procedeze astfel.

Tradiția păstrată în familia Brâncoveanu a fost prima care a permis dezlegarea tainei ascunsă de cripta domnească. Pe cale orală, de la o generație la alta, s-a transmis că în acel loc se odihneau rămășițele pământești ale domnului martir Constantin vodă Brâncoveanu. Secretul a fost dezvăluit la 20 iulie 1725 de la facerea lumii, adică în anul 1742. Atunci biv vel stolnicul Constantin Basarab Brâncoveanu, „carele nepot de fiu sunt al fericitului întru pomenire Costandin Basarab Brâncoveanu voievod” și fiul beizadelei Constantin, nepot salvat în 1714 prin voința Domnului de la moarte, a închinat bisericii Sf. Gheorghe Nou din București suprafața de 1815 stânjeni din „moșia ce se chiamă Puturoasa din Olt”. Ea era rămasă de la „fericitul întru pomenire moșul meu”²³ Costandin vodă Basarab” care la acest „sfânt lăcaș nu numai ctitor desăvârșit iaste”, dar aici „și oasele fericitilor întru pomenire moșilor și a tot neamul nostru astrucat”²⁴.

Hrisovul, puțin folosit, este extrem de important pentru cazul de față. El arată că, la o dată apropiată de sfârșitul dramatic și înhumarea tainică a lui vodă Brâncoveanu, un nepot de fiu al lui și-a amintit despre eveniment. Poate acel biv vel stolnic, autor al daniei, participase și la aducerea osemintelor bunicului său. Emit această ipoteză datorită limbajului sigur folosit de comanditarul hrisovului.

Chiar dacă știința de carte era limitată la un număr mic de oameni, iar circulația actelor de danie era extrem de redusă, autorul hrisovului a dat dovadă de un curaj vecin cu inconștiența. El a dezvăluit un cumplit secret de familie: în biserica Sf. Gheorghe Nou din București, se găseau îngropate resturile pământești ale lui Constantin vodă Brâncoveanu.

A fost un mare noroc pentru autorul hrisovului și pentru cei care i-au cunoscut conținutul că nu a avut de suferit din partea familiei domnitoare a Mavrocordaților, din partea dușmanilor neamului Brâncovenesc și Cantacuzinilor, din partea otomanilor care aveau legi precise pentru mazili și familiile lor.

Aceeași tradiție transmisă oral, în familie, prin povestire, a reluat și întărit cele știute despre ceea ce se ascundea în cripta din Biserica Sf. Gheorghe Nou. La 90 de ani după emiterea hrisovului de danie, la 30 aprilie 1832, cu prilejul înmormântării marelui ban Grigore Brâncoveanu, ultimul descendent masculin al lui Constantin vodă

²² *Ibidem*.

²³ În text apare termenul de „unchi”; este vorba de o formulă de politețe medievală; traducătorii au folosit termenul de „moș”, mai adecvat pentru cel care indică legătura de rudenie desemnată prin termenul modern de „bunic”.

²⁴ Șt. Gr. Berechet, *O precizare mai mult în legătură cu mormântul lui Constantin Brâncoveanu voievod. Un act de danie din 20 iulie 1742*, în BOR, 64, 1946, nr. 7-9, p. 329-330; Emil Vârtosu, *Mormântul lui Constantin Brâncoveanu*, în Revista istorică, XI/1926, nr. 7-9, p. 209-210.

Brâncoveanu, în encomionul rostit și scris de episcopul Argeșului, Ilarion, s-a arătat că domnul (Brâncoveanu, n.n.) a „ridicat și pe aceasta (Biserica Sf. Gheorghe Nou, n.n.) în care și oasele sale și ale familiei sale odihnindu-se de atâția ani, astăzi, la 30 aprilie 1832, au ieșit din mormânt membrii familiei ca să primească în brațe pe cel din urmă moștean al lor, marele ban Grigore Brâncoveanu și să-l ia împreună cu dâșii lăcuițorii în lăcașul lor”²⁵.

Luminarea, din nou, a secretului de familie, nu a dat mai multă crezare zvonului despre locul unde se aflau înmormântate resturile pământești ale lui Brâncoveanu vodă.

O descoperire arheologică, făcută în anul 1914, a dus la o rezolvare în acest caz. O candelă din argint aflată deasupra lespezii tombale voievodale amintite avea pe ea inscripția cu litere mărunte chirilice: „Această candelă, ce s-au dat la s<ve>ti Gheorghie cel Nou, luminează unde odihnescu oasele fericitului Domnu Io Costandin Brâncoveanu Basarab Voievod și iaste făcută de Doamna Mării Sale Mariia, carea și Măria Sa nădăjduiește în Domnul iarăși aici să i se odihnească oasele, iulie în 12 zile, leat 7228” (1720)²⁶.

Imediat s-a produs vâlvă. A fost mai mare ca cea produsă de actele brâncovenilor. S-a trecut la cercetarea mormântului respectiv. S-a constatat că în el se găseau resturile corpurilor a doi bărbați, unul matur și altul adolescent. Trupul de bărbat matur avea în prelungire, pus alături, craniul desprins printr-o lovitură violentă. Trupul bărbatului tânăr, un adolescent, probabil un fiu al domnului, neidentificat, este în aceeași situație, cu capul desprins de trup.

Oamenii de știință au fost obligați să cerceteze cadavrele înainte de a se pronunța. S-a constatat ușor și, ca atare, s-a putut afirma și susține că trupul vârstnicului era al unui dolicocefal, cu orbite mari. Or, toate portretele lui Constantin vodă Brâncoveanu arată că domnul era un dolicocefal, cu ochii mari, adânciți în niște orbite generoase²⁷.

Analiza atentă a trupului a fost făcută de doi medici antropologi, renumiți în epocă: dr. Nicolae Minovici și dr. Francisc Rainer. Ei au conchis că decapitarea bărbatului matur s-a făcut printr-o succesiune de lovituri. Ele au dus la zdrobirea mai multor vertebre²⁸. Constatarea lor coincide cu cele scrise de martorii oculari la omorârea domnului. Toți au consemnat că vodă Brâncoveanu a fost decapitat de călăul turc prin mai multe lovituri, două sau trei²⁹.

²⁵ Cf. Ilarion, Episcop al Argeșului, *Cuvânt în îngroparea răposatului întru fericire prințului Marelui Ban și Cavaler Grigorie Basarab Brâncoveanu, zis în Mănăstirea Sf. Gheorghe, 1832, aprilie 30*, în Emil Vărtosu, I. Vărtosu, *Așezămintele Brâncovenești. O sută de ani de la înființare 1838-1938*, București, 1938, p. 441.

²⁶ Alex. Elian și col., *Inscripțiile medievale ale României I. Orașul București 1395-1800*, București, 1965, p. 381.

²⁷ *Raport asupra săpăturilor făcute la biserica Sf. Gheorghe Nou de dl. V. Drăghiceanu, secretarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, în „Apostolul”, an XI, nr. 11-12, 1-15 iunie 1934, p. 226.

²⁸ Marin I. Predescu, *Nouă săpături la mormântul lui Constantin Brâncoveanu. Ce s-a mai găsit. Dl. dr. Rainer face o nouă cercetare a osemintelor dezgropate*, în „Universul”, an 49, nr. 345, joi, 15 decembrie 1932, p. 5.

²⁹ Cf. Aubry de la Motraye, *op. cit.*, loc. cit., p. 528.

În fine, expertizarea danturii a arătat lipsa unei măsele din partea stângă³⁰. În Foletul Novel domnul a consemnat că, din cauza durerii, a cerut să i se scoată o măsea din partea stângă, sus³¹.

Ținând seama de tradiția familiei, de inscripția de pe candelă, de analizele medicilor antropologi, s-a conchis, în unanimitate, că acolo se odihnesc resturile lumești ale domnului martir Constantin vodă Brâncoveanu³².

În anul 1932 și apoi în 1934 sub patronajul Prea Fericitului Miron Cristea, s-au oficiat slujbe de pomenire în memoria domnului. Apoi, la data de 25 octombrie 1985, în prezența Prea Fericitului Justin Moisescu, a fost cercetat din nou mormântul din Biserica Sf. Gheorghe Nou, unde se găsea înhumat domnul martir Brâncoveanu. Prea Fericitul a interzis să mai fie profanat mormântul³³. Cercetarea efectuată până atunci era suficientă. Nu mai puteau fi aduse elemente noi³⁴.

Așadar, s-a conchis că era necesar să se îngrijească mormântul lui Constantin Brâncoveanu. Cerința era imperioasă, căci în acel moment lespedeza tombală era spartă, iar Biserica Sf. Gheorghe Nou se afla în stare de delabrare³⁵.

Fiind lămurită prima problemă, se impune să se treacă la cea de-a doua: a locului convenit pentru odihnă veșnică a domnului martir creștin Constantin vodă Brâncoveanu.

Am folosit termenul de fortuit pentru înhumare, deoarece domnul martir a fost înmormântat în taină, fără a fi cinstit printr-o ceremonie funebră corespunzătoare, iar timp îndelungat s-a ascuns de ochii celor mulți locul unde zăceau rămășițele sale trupești.

Doamna lui Constantin vodă Brâncoveanu a fost nevoită să procedeze astfel pentru a nu fi pângărite resturile pământești ale soțului ei, pentru a nu fi lovită ea, rudele ei și cei ce o ajutaseră să-și ducă planul la bun sfârșit.

Al doilea termen, cel de vremelnice, l-am utilizat deoarece înmormântarea în Biserica Sf. Gheorghe Nou din București nu a corespuns voinței lui Constantin vodă Brâncoveanu. El și-a pregătit un splendid sarcofag de marmură altă în interiorul celei mai frumoase ctitorii a sa, Mănăstirea Hurez. Acolo, după voința martirului Constantin Brâncoveanu, ar fi trebuit să-i odihnească în veci resturile sale lumești. Alături de el ar fi urmat să fie necropola familiei sale apropiate - soție, fii și fiice, nepoți și nepoate etc.

Era o dorință și o voință care se înscriau în tradiția și în obiceiurile domnilor din Evul Mediu din toată lumea. Mă limitez aici la câteva exemple ale înaintașilor lui Brâncoveanu, din dinastia Basarabilor. Astfel, Nicolae Alexandru (1352-1364) a fost

³⁰ N. Iorga, *Căderea și moartea lui Constantin Vodă Brâncoveanu, Conferință susținută la Fundația Dalles*, în „Neamul românesc”, 28, nr. 4, joi, 5 ianuarie 1933, p. 1; idem, nr. 5, vineri, 6 ianuarie 1933, p. 1-2.

³¹ *Ibidem*.

³² Toate aceste elemente arată categoric că cei care au deshumat trupul și capul de pe Insula Halki nu au greșit; ei au știut în mod precis unde se aflau resturile fiecăruia din cei uciși la 15 august 1714.

³³ Cf. Panait I. Panait, *Carnet inedit de cercetări zilnice 1984-1985* (manuscris). Mulțumesc și pe această cale autorului de a-mi fi pus la dispoziție manuscrisul.

³⁴ Lista autorilor moderni care au îmbrățișat teza că mormântul lui Constantin vodă Brâncoveanu se află în biserica Sf. Gheorghe Nou din București, a fost alcătuită de Pr. Prof. N. Șerbănescu, *op. cit.*, loc. cit., p. 135 și urm.; înșurubarea numelor istoricilor și oamenilor de cultură poate continua, dar până în prezent nimeni nu a contrazis punctul de vedere asupra locului mormântului lui Constantin vodă Brâncoveanu, unanim acceptat în perioada interbelică.

³⁵ În momentul de față, prin grija Patriarhiei, Biserica Sf. Gheorghe Nou București a fost restaurată.

îngropat în ctitoria sa din Câmpulung Muscel; fiul său Vladislav I (1364-1377) se odihnește în ctitoria Basarabilor, Biserica Domnească din Curtea de Argeș, cu hramul Sf. Nicolae; nepotul său Mircea cel Bătrân (1386-1418) își are locul de veci în ctitoria sa Cozia; Radu cel Mare (1495-1508) se odihnește în biserica refăcută, practic ctitorită de el, la Mănăstirea Dealu; Neagoe Basarab (1512-1521) își are locul de veci în frumoasa mănăstire din Curtea de Argeș etc.

Nu-l pot omite dintre exemple pe cel al unchiului lui Constantin vodă Brâncoveanu: Șerban vodă Cantacuzino (1678-1688). Acest om, care l-a crescut pe Brâncoveanu de la vârsta de un an după ce a rămas orfan, i-a fost mentor și model. El a ridicat pentru sine și familia lui Mănăstirea Cotroceni³⁶, care i-a fost necropola lui și a unei bune părți a familiei sale. Brâncoveanu, ca succesor al vajinului său unchi, la a cărui înmormântare a luat parte, a vrut să-i urmeze pilda, prin crearea propriei sale necropole, la Hurez. Ambițiosul și bogatul Constantin vodă Brâncoveanu a intenționat și a dorit să facă din Mănăstirea Hurez un adevărat mausoleu, ceea ce depășea o simplă necropolă, așa cum creaseră predecesorii lui. Voința lui este evidentă în această direcție. Ea se vede în primul rând prin ornamentația și dotarea mănăstirii cu bibliotecă și o serie de anexe somptuoase. Între cele din urmă este suficient să menționez splendida capelă de rugăciune pentru domn și pentru familia sa³⁷.

Organizarea spațiului unde se întinde mănăstirea fortificată, cu cele patru schituri fortificate la colțurile sale exterioare, accentuează caracterul de magnificență al ansamblului monastic. Neîndoielnic, aici se simt și se văd gustul și cererea rafinatăului Brâncoveanu, format de unchiul său, frații Cantacuzino³⁸.

Era firesc, cum au consemnat cronicarii și hrisoavele epocii, ca Brâncoveanu să acorde mare interes Mănăstirii Hurez. El era convins că acolo i se va odihni trupul, iar sufletul își va găsi și el alinarea în acel loc. Era o convingere a lui Constantin Brâncoveanu, un profund credincios.

Dar soarta, poate voința Domnului, au făcut ca el să-și termine viața în binecunoscutul mod tragic la Istanbul. Condițiile vitrege ale vremii au determinat-o pe doamna Marica să nu se îndrepte către Mănăstirea Hurez, aflată atunci sub stăpânirea temporară austriacă, ci să aleagă un loc sigur, Biserica Sf. Gheorghe Nou din București. Probabil a făcut-o știind că în acel moment domnul Ion Mavrocordat era favorabil, ceea ce i-a întărit credința că gropnița fostului ei soț va fi protejată, căci se va afla în apropierea celei pregătite pentru domnul țării.

Astăzi, când martirul Constantin vodă Brâncoveanu a fost canonizat la 20 iunie 1992 prin Hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, se poate socoti că s-au iertat toate păcatele săvârșite de el în lungul vieții. Ca urmare, voința lui de a i se depune moaștele în sarcofagul din interiorul bisericii Mănăstirii Hurez, care-l așteaptă gol, de aproape trei secole, ar trebui îndeplinită ca un act de pioșenie, de credință, față de un om care s-a jertfit întru Hristos.

³⁶ Cel mai recent studiu asupra Mănăstirii Cotroceni este cel al Marianei Lazăr, *Mănăstirea Cotroceni* (teză de doctorat susținută în septembrie 2005, în curs de publicare).

³⁷ Înălțată deasupra sălii Trapezei, capela impresionează prin înălțimea disproporționată față de rest; cu toate acestea, meșterii constructori și zugravii au reușit să stăpânească spațiul, creând o anume armonie între proporții.

³⁸ R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 201 și urm.; idem, *Constantin vodă Brâncoveanu și Cantacuzinii*, loc. cit., p. 342-359.

THE VOIVODE CONSTANTIN BRÂNCOVEANU'S TOMB

Abstract

In the first part of this article the author presents the causes that led to the banishment and then to the execution of Constantin Brâncoveanu together with his four sons and the treasurer Ianache in Istambul on the 15-th of August 1714. Then, the difficulties of the bringing the remains of the voivode and those of one of his sons in the New Saint George from Bucharest are described. The action was top secret, and the historians considered it certain only in 1914.

Finally the author sustains the bringing of the remains of the saint martyr Constantin Brâncoveanu, sanctified on the 20-th of June 1992 by the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church, at the Hurezi monastery in the tomb that the voivode himself had prepared more than 300 years ago.

CAHLE CU DECOR DE INSPIRAȚIE HERALDICĂ
GRIFONUL PASSANT, LEII RAMPANȚI - AFRONTAȚI

Teracote din secolul al XVII-lea descoperite la Mănăstirea Argeș, Curtea Domnească din Argeș, Curtea Domnească din Târgoviște, zona Curții Vechi din București.

MARIA-VENERA RĂDULESCU*

Informațiile oferite de iconografia teracotelor medievale fac din aceste piese de artă decorativă importante documente ale istoriei.

Descoperiri arheologice

În timpul lucrărilor de restaurare a ansamblului Mănăstirii Argeș (1875-1886) au fost recuperate, printre alte vestigii, și câteva teracote a căror ornamente, îngrijit executate, atrăgeau atenția istoricilor de atunci. Într-o lucrare semnată de Grigore Tocilescu, tipărită cu ocazia sfînțirii din nou a lăcașului de cult, acele piese au fost interpretate drept „cărămizi cu ornamente frumoase” și reproduse tipografic sub forma unor desene¹. Lipseau însă informațiile asupra locului exact al descoperirii exemplarelor, asupra execuției tehnice, a dimensiunilor și a cronologiei.

La foarte scurt timp după publicarea pieselor, un alt mare savant, B. P. Hașdeu, în câteva note interesante despre meșteșugul olăriei din Curtea de Argeș amintea recente teracote, reproducându-le din nou desenele. Încercarea lui B. P. Hașdeu de a le încadra cronologic era însă eronată, fapt explicabil ținând seama de stadiul de atunci al cunoașterii ceramicii medievale decorative românești și în special a teracotelor: „Ceea ce n-a pierdut însă Argeșul nici până astăzi este meșteșugul olăriei. Cronicarul săsesc Kraus (*Siebenb. Chronic*, ed. 1862, t. I, p. 55), sub anul 1619, vorbește cu multă socotință despre cărămizile sau olanele cele smălțate, albe, verzi, albastre și roșii, cari se lucrau în Argeș și se exportau de acolo în Transilvania. Câteva foarte vechi din acele cărămizi, din timpul lui Neagoe sau și mai dinainte, s-au publicat de d. Tocilescu (*Curtea de Argeș*, p. 36)”².

Datarea corectă a teracotelor și totodată stabilirea apartenenței lor la una din importante faze edilitare ale mănăstirii ne este acum facilitată de analiza ornamentului de inspirație heraldică realizat la două dintre compozițiile teracotelor și

* București.

¹ Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeș, restaurată în zilele M.S. Regelui Carol I și sfînțită din nou în ziua de 12 octombrie 1886*, București, f. a., p. 36, fig. A - E. (în continuare: *Curtea de Argeș*....).

² B. P. Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, tomul II, 1890, București, coloana 1586, 1587; idem, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. II, București, 1970, p. 85.

anume grifonul passant și respectiv doi lei rampanți - affrontați.

Piese aproape întregi sau fragmentare prezentând aceste ornamente au fost descoperite ulterior, în timpul cercetărilor arheologice efectuate la Curtea Domnească de la Argeș³, la reședința voievodală din Târgoviște⁴, în preajma Curții Domnești din București⁵.

Grifonul passant. Una dintre teracotele descoperite la Mănăstirea Argeș reprodusă tipografic în anul 1886 printr-un desen redă un grifon passant spre stânga (Fig. 1), animal fantastic cu cap și aripi de vultur, urechi mici ascuțite, corp de leu⁶.

Cercetările arheologice efectuate în prima jumătate a secolului trecut de către Virgiliu Drăghiceanu la Curtea Domnească din Târgoviște, în zona palatului domnesc, au prilejuit descoperirea câtorva teracote decorate cu grifon, piese rămase până acum inedite⁷.

Una dintre piese, aproape întreagă, cu dimensiunile de 30,5 x 24,5 cm cât și alte fragmente, provenind de la piese identice, înfățișează grifonul passant spre stânga.

Grifonul are jumătatea anterioară a corpului de vultur iar jumătatea posterioară de leu. Gheara piciorului anterior stâng este ridicată, aripile înălțate vertical deasupra corpului, coada trecută printre picioarele posterioare, urcă peste crupă, unde formează o buclă și se termină cu un smoc. Fundalul este format din lujere terminate în volute, frunze, flori de rodie, semipalmete, decor dispus simetric față de axa verticală a compoziției. Central, în registrul superior, între cele două lujere se dezvoltă o coroană deschisă iar în registrul inferior, centrat între două volute, un mic fleuron. Compoziția este încadrată de un chenar lat de 3 cm, ușor înclinat spre placă, decorat cu arcuri de cerc în combinație cu mici proeminențe circulare, chenar delimitat de câmp, pe toate cele patru laturi, de nervuri (Fig. 2).

Decorul, în relief, a fost imprimat cu ajutorul tiparului. Redarea grafică a compoziției este identică cu cea a piesei descoperite la Mănăstirea Argeș. Pentru ușurarea montării cu lut pe peretele sobei, teracotele au fost prevăzute pe revers cu câțiva butoni circulari și cu o bandă ceramică lată de 4 cm, prinsă perimetral și ușor înclinat pe placă.

Teracota se remarcă prin realizarea artistică a desenului și prin strălucirea smaltului. Placa este smălțuită în nuanțe de verde crud pentru chenar și unele lujere din câmp și în cafeniu deschis spre galben muștar pentru grifon și florile de rodie. Coloritul nuanțat al smaltului oferă plăcii un efect pictural și în același timp scoate în evidență relieful. Se remarcă armonia și echilibrul compoziției, proporțiile și mișcarea elegantă a fabulosului animal.

³ Virgiliu Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, BCMI, X-XVI (1917-1923), București, 1923, fig. 78, 79, 80.

⁴ Săpăturile arheologice efectuate între anii 1934-1937, sub conducerea lui Virgiliu Drăghiceanu, la Curtea Domnească din Târgoviște, nu au fost publicate. Piese se păstrează în colecția Muzeului Național de Artă al României, București.

⁵ Cercetări efectuate în mai multe etape de către Muzeul Municipiului București.

⁶ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, fig. A. Din păcate piesa este astăzi pierdută.

⁷ Piese se păstrează în colecția Muzeului Național de Artă al României (depozitul de ceramică medievală, nr. inv. GR. 10 494/ C 502, 10 031/ C 39, 10 0 78/ 78; provin din Colecția Barbu Slătineanu). Mulțumim conducerii instituției menționate pentru permisiunea de a cerceta și publica materialul.

Desenul și execuția tiparului aparțin unui artist foarte talentat.

Săpăturile arheologice din anul 2006 efectuate în apropiere de Curtea Veche din București⁸ (str. Lipscani, 90 A) au scos la lumină, în lotul ceramicii ce se datează în secolul al XVII-lea, un fragment de teracotă (8,2 x 9,5 cm), smălțuită în verde, care a avut ca decor grifonul passant spre stânga, decor identic pieselor descoperite la Mănăstirea Argeș și Curtea Domnească din Târgoviște. Pe fragment se păstrează chenarul dispus ușor înclinat față de câmp și o parte din fundalul format din semipalmete, lujere, volute, precum și gheara piciorului anterior drept al grifonului, sprijinită pe un lujer (Fig. 3). Pe reversul teracotei se poate observa amprenta țesăturii cu ajutorul căreia lutul a fost presat în tipar. La fel ca la exemplarele menționate mai sus, teracota a avut atașată pe revers, perimetral, o bandă ceramică lată de 4,4 cm, folosită la fixarea pe peretele sobei.

Alte teracote, respectând aceeași compoziție, redau grifonul pășind spre dreapta.

Două exemplare întregi, nesmălțuite, într-o execuție artistică inferioară pieselor menționate mai sus, se păstrează astăzi, unul în colecția Muzeului județean Argeș din Pitești iar celălalt în colecția Muzeului Municipal Curtea de Argeș⁹ (Fig. 4 a, b).

Plăcile, de formă dreptunghiulară (27,5 x 23 cm; 28 x 22,5 cm), cu decorul în relief, au compozițiile încadrate într-un chenar lat de 2,5 cm, dispus oblic față de câmpul teracotei. Pe revers este atașată, perimetral, banda ceramică lată de 4 cm, necesară montării.

Pieseile provin, probabil, fie din incinta Mănăstirii Argeș, fie de la Curtea Domnească din același oraș.

Câteva fragmente de teracotă cu aceeași redare a grifonului au fost descoperite și la Curtea Domnească de la Târgoviște, în tipul cercetărilor lui Virgiliu Drăghiceanu. Pieseile au fost smălțuite în nuanțe de verde deschis și verde închis.

Toate teracotele descoperite la Târgoviște au fost folosite la instalațiile de încălzit, ele păstrând puternice urme de funingine și resturi din lipitura de lut cu ajutorul căreia au fost montate pe pereții sobelor.

Între piesele ce redau grifonul pășind spre stânga (Fig. 1, 2, 3) și cele ce redau grifonul pășind spre dreapta (Fig. 4 a, b) apar mici diferențe în rezolvarea plastică a compozițiilor. La ultimele piese menționate fundalul cu motive vegetale, decorul chenarului, coroana ca și anatomia animalului (aripă, picioare, abdomen) sunt redată stângaci. Tiparele executate pentru aceste piese, după modelul original, nu se ridică la valoarea artistică a primelor, ceea ce se poate explica prin realizarea lor de către un meșter mai puțin priceput, probabil un ucenic.

Pieseile pe care grifonul se deplasează spre stânga împreună cu piesele pe care grifonul se deplasează spre dreapta compuneau aceeași instalație de încălzit iar dispunerea lor, în algoritmul suprafețelor decorate, era afrontată, fie pe aceeași suprafață a sobei, fie pe cele două suprafețe vizibile ale instalației de încălzit.

⁸ Cercetări arheologice efectuate în anul 2006 de Muzeul Municipiului București în centrul istoric al orașului (str. Lipscani, 90 A, S. 2, Gr.4), responsabil șantier dr. Gh. Mănușu Adameșteanu; îi mulțumim și pe această cale pentru permisiunea de a publica piesa.

⁹ Muzeul județean Argeș, Pitești, nr. inv. 1744 și Muzeul Municipal Curtea de Argeș, nr. inv. 2245.

Regulile de redare a grifonului pe aceste teracote ne conduc spre o interpretare heraldică a motivului: „În heraldică <grifonul> apare frecvent și, în afară de corp de leu și cap de acvilă, mai are în acest caz și două urechi ridicate și ascuțite, iar coada îi trece printre labele din spate spre a forma o buclă de-a lungul flancului și a se termina cu un panaș în spatele crupei”¹⁰.

Leii rampanți, afrontați. În perimetrul Mănăstirii Argeș cahlele decorate cu grifonul passant au fost găsite în asociere cu cahle pe care sunt redați doi lei rampanți - afrontați¹¹.

Același ornament îl vom întâlni și pe unele teracote găsite la Curtea Domnească de la Argeș, în timpul săpăturilor arheologice efectuate în anul 1920, sub conducerea lui Virgiliu Drăghiceanu¹². Două dintre aceste fragmente (18 x 13,5 cm și 13 x 10 cm), smălțuite în verde crud și respectiv în verde deschis se păstrează astăzi în colecția Muzeului Național de Artă al României¹³.

În anul 1968 arheologul Nicolae Constantinescu va descoperii, în imediata apropiere a perimetrului Curții Domnești de la Argeș, alte două fragmente de teracote, nesmălțuite, care vor ajuta la reconstituirea grafică a compoziției¹⁴.

Cercetările din anul 1953, în zona Curții Vechi din București (sondajul efectuat în curtea hanului Manuc, cu scopul de a verifica întinderea fostei reședințe voievodale) au scos la lumină „fragmentul unei cahle de sobă cu smălțul verde, reprezentând un leu ridicat pe picioarele dinapoi și ceramică caracteristică veacului al XVII-lea”¹⁵. Deși lacunară, informația capătă importanță.

În iconografia cahlelor medievale descoperite pe teritoriul țării reprezentarea leilor rampanți este întâlnită doar în următoarea reprezentare:

În câmp sunt redați, afrontat, doi lei rampanți. Animalele au coamele bogate, acoperind jumătate din trup, corpurile suple. Coada, bifurcată și terminată cu câte un smoc, trece printre picioarele posterioare și se ridică deasupra crupei, adusă spre corpul animalului. Labele anterioare, ridicate, se sprijină pe câte un lujer ce se dezvoltă vertical în centrul compoziției, de la semipalmetele din registrul inferior spre registrul superior. Lujerele se unesc într-un inel ornat iar apoi se despart, formând în colțurile superioare un decor vegetal stilizat, cu frunze de acant, dispus simetric față de axa verticală. Central, între cele două lujere, este redată o coroană deschisă (Fig. 5).

Teracotele cu acest decor au avut formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de circa 26 x 20,5 cm. Motivul decorativ a fost imprimat cu ajutorul unui tipar de lemn, lutul fiind presat prin intermediul unei țesături dese a cărei amprentă se observă pe

¹⁰ J. P. Clébert, *Bestiar fabulos. Dicționar de simboluri animaliere*. București, 1995, p. 140-142.

¹¹ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, fig. B. Teracota este astăzi pierdută.

¹² V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 78, 79, 80.

¹³ Muzeul Național de Artă al României, Colecția de ceramică feudală românească, nr. inv. 4119 /C 44; 10073/C 81.

¹⁴ Mulțumim arheologului dr. N. Constantinescu pentru amabilitatea de a ne furniza această informație și pentru permisiunea de a publica piesa. Pentru încadrarea cronologică, stabilirea iconografiei, analogii, detalii asupra tehnicii de execuție și asupra dimensiunilor vezi Maria - Venera Rădulescu, *Influențe heraldice pe cahle argeșene - „Leii rampanți - afrontați”*, Argessis. Studii și comunicări. Seria Istorie, IX, Pitești, 2000, p. 165-172.

¹⁵ L. Lăzărescu - Ionescu, Dinu V. Rosetti, Gh. Ionescu, Gh. Astangăi, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea Veche*, în vol. „București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953”, București, 1954, p. 257.

reversul piesei. Marginile plăcii sunt ușor profilate și rotunjite.

Decorul de inspirație heraldică, din compozițiile menționate, capătă un caracter aulic prin redarea coroanei, în registrul superior, ceea ce ne îndreaptă dintru început atenția spre un comanditar voievodal.

Stema voievodului Matei Basarab (1632-1654),
Stema Doamnei Elina, Herbul familiei Năsturel

Grifonul, patruped cu trup, labe și gheare de leu, cu cap, cioc și aripi de vultur, este legat atât de pământ (puterea terestră a leului) cât și de cer (energia celestă a vulturului), și va fi interpretat în evul mediu ca simbol al celor două naturi, umană și divină ale lui Hristos, înscriindu-se astfel în simbolistica generală a forțelor mântuitoare¹⁶.

În „Psaltirea slavonă” de la 1638, „Pravila” de la 1640, „Evanghelia Învățătoare” (Cazanie) de la 1642 (Fig. 6), tipărituri executate la Mănăstirea Govora ca și în „Evanghelia învățătoare” de la 1644, tipărită la Mănăstirea Dealu, cărți scoase la lumină din porunca și cu cheltuiala lui Matei Basarab, în stema voievodului scutul are ca suport doi grifoni, redați doar prin capetele lor de vultur.

La Mănăstirea Arnota, pe lespedea funerară a lui Matei Basarab, în stema Țării Românești, scutul are figurați pe umeri doi grifoni afrontați, în poziția ieșind, ornament nesensizat ca atare până acum.

Pe piatra tombală a doamnei Elina (+ 1653), din pronausul Bisericii Domnești de la Târgoviște, sub stema țării, sunt redați doi grifoni rampanți, afrontați, încadrând cartușul cu inscripția despre deșertăciunea omenească (Fig. 7).

Grifonii apare ca element decorativ, cu amprentă heraldică, și la Palatul de la Herăști, construit probabil între anii 1641 - 1643. Em. Cerkez vizitând în anul 1914 casele boierești de acolo semnală: „Din măreția vremurilor trecute a păstrat încă doi sgriftoari săpați în piatră, deasupra porților de intrare și purtând pe piept câte un cartuș în care altă dată se vedeau, în relief, armoariile Năstureilor. La intrarea în stăpânire a moșiei pe mâinile Obrenoviceștilor, aceste armoarii au fost rase. Cel puțin astfel explică tradiția orală absența lor actuală de pe cartușe”¹⁷.

Decorul heraldic aflat pe frontoanele intrării principale, la Palatul de la Herăști, (Fig. 8) este semnalat și de Pavel Chihaia. Acesta le interpretează însă eronat drept „capete de vultur”: „S-au păstrat intacte până în zilele noastre două ancadramente heraldice, compuse din câte o ramă polilobată (care urma să închidă stemele celor doi proprietari), supraînălțată în partea superioară de două capete de vulturi al căror gât sfârșește în două volute prelungite în două semipalmete cu lobii rotunzi, asemănătoare celor pe care le putem remarca la alte opere contemporane (ca de pildă la pietrele de mormânt ale familiei lui Matei Basarab lucrate de Elias Nicolai)”¹⁸. În continuare autorul se întreba nelămurit: „Dar ce a îndemnat oare pe Udriște Năsturel să reprezinte în ancadramentul heraldic al familiei sale și al cumnatului său, Matei Basarab, înrudit deci și el cu familia Năstureilor, cele două capete de vultur, care, deși apreciabil

¹⁶ J. Chevalier, A. Gherbrant, *Dicționar de simboluri*, București, 1995, p. 113-114.

¹⁷ Em Cerchez, *Din vremuri trecute*, f.a., p. 5-6.

¹⁸ Pavel Chihaia, *Udriște Năsturel și casele de la Herăști*, în RMM- MIA, 1976, 2, p. 23.

distanțate - mai cu seamă la stema voievodală - ne îndeamnă să ne gândim, involuntar, la prezența unui vultur bicefal ?¹⁹.

Autorul remarca totuși: „Ancadramentul heraldic nu a fost realizat ca un simplu ornament ci a corespuns unor însemne reale”²⁰, iar în continuare erau expuse analogiile decorului frontoanelor de la Herăști „cu o stemă tipărită care apare în epoca lui Matei Basarab, inspirată, în mod sigur, de Udriște Năsturel (...) stema Țării Românești, încadrată în partea superioară de două capete de vultur și lateral de două volute, prelungite în semipalmete (...). Este firesc așa dar să vedem în Udriște Năsturel care a conceput desigur stema din tipărituri (...) inspiratorul ancadramentului heraldic de la intrările caselor familiei sale din Herăști”²¹.

Trebuie precizat însă că definirea corectă a motivului decorativ este „capete de grifon”. Marele cărturar Udriște Năsturel a ales ca suport ai scutului din stema lui Matei Basarab grifonul, pentru simbolistica sa creștină.

Leii rampanți. Unele lucrări de specialitate au văzut în reprezentarea leilor rampanți, redați afrontat, cu boturile deschise și cozile trecute printre picioare „tradiția perpetuată de-a lungul veacurilor a ipoteticei embleme a Daciei”²².

În prima jumătate a secolului al XVII-lea leii rampanți compun câteva steme domnești²³.

Pecetea lui Matei Basarab, în ceară, atârnată de hrisovul emis în anul 1641 (7149), are, ca suport ai scutului cu stema țării, doi lei rampanți - afrontați²⁴.

Tot din cancelaria lui Matei Basarab, documentul datat 1640 (7149) martie 10²⁵ are, în partea inferioară, central, o reprezentare heraldică în care scutul, de formă ovală, prezintă ca mobile doi lei rampanți, afrontați, susținând un copac²⁶.

În sfragistica munteană de gen „Nova Plantatio”, primul care introduce într-o pecete cei doi lei afrontați, sprijinind trunchiul copacului simbolic, a fost Mihai Viteazul, în însemnele sale conservate pe actele din 3, 27 și 29 iulie 1600²⁷.

Leii rampanți sunt întâlniți, în diferite interpretări grafice, și pe unele sigilii inelare ale dregătorilor din divanul domnesc.

Marea familie boierească Năsturel avea în compunerea herbului doi lei rampanți afrontați.

Stema doamnei Elina, soția voievodului Matei Basarab, fiică a postelnicului Radu Năsturel din Fierăști, are ca tenanți ai scutului, din stema personală, doi lei rampanți, afrontați. Stema împodobește tipăritura *Imitatio Christi*, executată în

¹⁹ *Ibidem*, p. 25.

²⁰ *Ibidem*, p. 23.

²¹ *Ibidem*, p. 23.

²² Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 72. Vezi și stema atribuită Daciei de Nicolae Costin, *Cartea pentru descălecatul d'întâi a Țării Moldovei și neamului moldovenesc*, Biblioteca Academiei Române, mss. 120, f. 20. Vezi și V. M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 169, fig. 4.

²³ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. VI/5, 6, pl. VII/4, 5, 6, pl. VIII/1,2,4. Vezi și V. M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 165 - 166.

²⁴ Arhivele Naționale ale României, București, Peceti, nr. 186. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. IX/1.

²⁵ Arhivele Naționale ale României, București, Mănăstirea Radu Vodă, XLVIII/5.

²⁶ Interpretarea lui P.V. Năsturel, „*Nova Plantatio*” și *Regii României, moștenitori ai Împăraților Bizanțului*, în *Revista de Istorie, Arheologie și Filologie*, vol. XV (1914), p. 57-60, cu privire la reprezentarea leilor rampanți în documentele lui Matei Basarab, a fost ulterior combătută de studiile de specialitate.

²⁷ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 72.

tipografia domnească de la Mănăstirea Dealu în 1647, prin grija și cheltuiala „prea luminatei și drept credincioasei prințese Doamna Elina, stăpâna Ungro-Vlahiei Transalpine, soția prealuminatului domn și voievod Io Mateiu Basarab, cu osteneala adevăratei sale rude Orest Năsturel al doilea logofăt“. Lucrarea era tradusă din limba latină în limba slavonă de către cărturarul Udriște Năsturel, fratele Doamnei Elina²⁸. Aceeași stemă va apare și în Penticostarul slavon²⁹, tipărit la Târgoviște în 1649, de asemenea prin grija și cheltuiala soției voievodului Matei Basarab (Fig. 9).

La biserica domnească din Târgoviște, pe piatra tombală a doamnei Elina, medalionul oval cu stema țării are ca suport doi lei rampanți (Fig. 7). În aceeași biserică, leii rampanți apar ca decor heraldic, și pe fețele laterale ale sarcofagului tânărului postelnic Mateiaș, fiul lui Udriște Năsturel, adoptat de familia voievodală.

Leii rampanți - afronțați în stema Doamnei Elina constituie o amprentă clară a obârșiei acestei principese din marea familie boierească Năsturel.

Conceptul stemelor din tipăriturile amintite dar, foarte probabil, și al decorului pietrelor funerare ale familiei lui Matei Basarab, îi aparțin eruditul Udriște Năsturel, al doilea logofăt al cancelariei domnești, cumnat al voievodului, cărturar cu serioase preocupări de heraldică.

Sculptorul sibian Elias Nicolai

Cele două compoziții redată pe teracotele amintite se remarcă prin decorul armonios, dispus echilibrat în pagină, prin eleganța liniilor ce redau unduirea vrejurilor, a frunzelor și florilor de rodie și respectiv a frunzelor de acant, prin suplețea mișcării grifonului sau prin silueta elegantă a leilor. Creatorul tiparului acestor teracote trebuie să fi fost un foarte bun cunoscător al desenului și al redării volumelor, dar și un interpret al motivului heraldic. În același timp, comanditarul teracotelor cunoștea desigur sensul simbolurilor alese ca decor.

Rezolvarea plastică a ornamentului teracotelor prezintă multe elemente comune cu stema lui Matei Basarab și respectiv cu stema doamnei Elina, aflate în câteva tipărituri ale epocii. Asemănări evidente se întâlnesc și pe pietrele tombale de la Biserica Domnească din Târgoviște, cea a postelnicului Mateiaș, apoi cea a doamnei Elina și mai apoi la piatra de mormânt a lui Matei Basarab³⁰, de la Mănăstirea Arnota. Redarea palmetelor și semipalmetelor, a frunzelor de acant cu lobii mari, rotunjiți, a leilor rampanți, a vrejurilor ce formează volute vegetale, toate acestea amintesc de barocul transilvănean din cel de al XVII-lea secol, „un baroc ordonat al unui meșter care știe să dispună această amplă recuzită și mai cu seamă să lucreze piatra, cu o

²⁸ „Imitatio Christi“, Mănăstirea Dealu, 1647, traducere de Udriște Năsturel, din limba latină în limba slavonă, a lucrării lui Thomas de Kempis; Biblioteca Academiei Române, Carte Veche Românească (în continuare CVR), nr. 52; I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia Românească Veche* (în continuare B.R.V.), I, București, 1903, p. 158-159; IV, 1944, p. 194.

²⁹ „Penticostar slavon“, Târgoviște, 1649; Biblioteca Academiei Române, CVR, nr. 55; I. Bianu și N. Hodoș, B.R.V., I, p. 171-175, IV, p. 200-201.

³⁰ În legătură cu pietrele de mormânt ale lui Matei Basarab vezi: A. Sacerdoțeanu, Șt. Metzulescu, *Întâia piatră de mormânt a lui Matei Basarab*, în „SCIA“, 3-4, 1955, p. 342-351. La Târgoviște s-au găsit câteva fragmente din prima piatră de mormânt a lui Matei Basarab, Vezi N. Constantinescu, Cristian Moisescu și Dardu Nicolăescu-Plopșor, *Consideration sur les tombes princieres de Târgoviște*, în „Dacia“, XI (1967), p. 305-317, fig. 6.

măiestrie rară³¹. Meșterul era renumitul sculptor transilvănean Elias Nicolai. Presupunem că mâinile acestui maestru al dălții au cioplit și tiparele teracotelor ce trebuiau să decoreze, în vremea lui Matei Basarab, sobele din încăperile palatelor domnești. Viziunea compozițională, măiestria artistică, „echilibru de minte clară și ordonată”³² ce-l individualizau pe talentatul sculptor sibian și-au pus și pe aceste piese pecetea harului său.

Artist al Curții lui Matei Basarab³³, Elias Nicolai răspunde probabil și de această dată comenzilor domnești executând tipare pentru creații de ceramică decorativă. Indicându-i-se tema ornamentelor, artistul a creat, probabil la Sibiu, doar două tipare și anume grifonul passant spre stânga și leii rampanți afrontați. Tiparul pentru grifonul passant spre dreapta, în oglindă după tiparul original, este executat în Țara Românească, în atelierul de ceramică unde s-au confecționat cahlele, credem la Curtea de Argeș.

Compozițiile redată pe teracotele semnalate mai sus nu au pretenția de a forma o stemă în sine, ele împrumută unele elemente heraldice, specifice domniei lui Matei Basarab și le compune artistic, păstrând, prin simboluri, amprenta casei domnitoare.

Sobele din casele și palatele domnești

Mănăstirea Argeș, construită în timpul lui Neagoe Basarab (1512-1521), avea rezervate, încă de la întemeiere, spații speciale pentru casele domnești.

În secolul al XVII-lea mănăstirea fusese supusă de câteva ori stricăciunilor și ajunsese într-o stare accentuată de degradare.

Cartea patriarhului Constantinopolului, Parthenie, din 1643, decembrie, f.z., vorbește despre înnoirea cu mare cheltuială și înzestrarea cu bunuri a Mănăstirii Argeș de către Matei Basarab, „deoarece era foarte veche și din vremuri imemorabile”³⁴. Un hrisov din 6 iulie 1674, emis din cancelaria lui Duca-Vodă, confirma opera edilitară a lui Matei Basarab la Mănăstirea Argeș: „(...) văzând dumnealui răposatul Matei-Voievod sfânta mănăstire veche de nesocotiți ani și stricată, cu multă cheltuială o au înnoit și cu sfinte vase și bucate și cu multe danii o au împodobit...”³⁵.

Refacerea Mănăstirii Argeș în timpul domniei lui Matei Basarab va prilejui, desigur, și ridicarea unei Case domnești sau unor spații special amenajate pentru voievod și doamna Elina, folosite în timpul pelerinajelor ocazionate de marile sărbători creștin ortodoxe (Fig. 10).

Casa domnească, probabil arhondaricul mănăstirii, trebuie să fi fost înzestrată cu instalații de încălzit a căror teracote să marcheze, prin ornament, motive din stemele familiei voievodale.

³¹ Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 349 (cap. Pietrele de mormânt ale lui Matei Basarab și ale familiei sale, p. 338-351).

³² *Ibidem*, p. 351.

³³ *Elias Nicolai als Bildhauser der rumänischen Wojewoden*, în „Forschungen zur Volks und Landeskunde”, 1965, nr. 2, p. 62-65.

³⁴ Arhivele Naționale ale României, București, Peceti II/ 363; Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului, vol. V, 1640-1644, București, 1985, p. 499, nr. 1182, Vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, V (1903), p. 134.

³⁵ Arhivele Naționale ale României, București, Episcopia Argeș, Pachet I/1.

Arhondaricul, corp de clădiri destinat oaspeților, prezenta la primul nivel „două odăi pentru mosafiri (...) pardosite una cu scânduri și alta cu cărămizi <având> o sobă la amândouă odăile (...)”³⁶.

Contribuția voievodului Matei Basarab la refacerea ansamblului Mănăstirii Argeș este consemnat și de relatările lui Paul de Alep, în călătoria pe care acesta o face în Țara Românească, însoțindu-l pe patriarhul Macarie: „Iată descrierea mănăstirii: deasupra porții se află o clopotniță, clădită acum câțiva ani de răposatul Matei Voievod. Chiliile în formă de patruleter sunt clădite frumos din piatră cu un cerdac mai sus și unul mai jos. În mijloc se înalță biserica. Ea este într-adevăr, așa cum se spune, un mijloc de uimire pentru minte și este fără pereche printre mănăstirile din această țară”³⁷.

Construirea arhondaricului, a casei egumenești, fiecare cu câte două caturi, ca și refacerea clopotniței se înscriu activității edilitare a voievodului Matei Basarab la Mănăstirea Argeș, inițiată puțin înainte de anul 1643³⁸. Cahlele găsite în această zonă pot fi date în aceeași perioadă.

Pentru Palatul Domnesc de la Argeș deși nu avem în momentul de față informațiile necesare pentru a stabili o fază de renovare sau de amenajare a interioarelor de către Matei Basarab, prezența teracotelor pe care sunt redați leii rampanți și probabil și cele cu grifonul passant spre dreapta nu poate fi pusă decât în legătură cu acest voievod.

Descoperirea teracotelor la Palatul Domnesc din Târgoviște se explică prin faza de refacere a reședinței voievodale de aici în timpul lui Matei Basarab³⁹, fază ce include și amenajarea interioarelor, fie ele oficiale sau doar de uz personal, iar decorul de inspirație heraldică este în raport direct cu dorința voievodului de a da o notă personală ansamblului arhitectonic. De altfel, din ceea ce s-a păstrat până astăzi, cahlele descoperite aici sunt cel mai frumos executate. Dimensiunile pieselor de teracotă ne indică instalații de încălzit de proporții mari.

Ultima locație a teracotelor ornate cu grifon passant sau leii rampanți - afrontați este zona din preajma Curții Domnești din București. Despre Palatul voievodal de aici o interesantă relatare ne-a parvenit de la Paul de Alep: „Era odinioară o clădire veche, dar a fost dărâmată de răposatul Matei voievod și refăcută din nou de-a întregul. Este o clădire uimitor de armonioasă și care încântă privirile și este mai mândră și mai veselă decât curtea de la Târgoviște”⁴⁰.

Refacerea Palatului a inclus, desigur, și amenajarea interioarelor cu noi instalații de încălzit. Decorul unora dintre teracote va fi inspirat și acum de elementele heraldice specifice familiei domnitoare.

Cel ce sugerează realizarea pe cahle a ornamentelor menționate mai sus credem că este distinsul cărturar Udriște Năsturel, logofăt al cancelariei domnești, familiarizat și receptiv la simbolurile heraldicii. Rolul său, de concepție, a stemelor lui Matei Basarab și a Doamnei Elina, din tipăriturile epocii, a decorului cu herb de la

³⁶ Cf. *Catagrafia din 1850* (Bibl. Acad. Rom., mss. 717, f. 63-74).

³⁷ Paul de Alep, în *Călători străini despre Țările române*, vol. VI, București, 1976, partea I, p. 162.

³⁸ Pavel Chihaiia, *op. cit.*, p. 95.

³⁹ N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra Curții Domnești din Târgoviște (secolele XIV- XVII)*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, XV, 1964, nr. 2, p. 225-240.

⁴⁰ Paul de Alep, în *Călători străini despre Țările române*, vol. VI, partea I, p. 227.

casele de la Herăști, a ornamentului pietrelor tombale puse la mormintele fiului său Mateiaș, al surorii sale, Elina doamna și al cumnatului său Matei Voievod Basarab, se extinde acum și în domeniul artei decorative, prin prezența teracotelor cu decor de influență heraldică pentru sobele din casele și palatele domnești.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Fig. 1. Teracotă decorată cu grifon, descoperită la Mănăstirea Argeș (după Gr. Tocilescu, Curtea de Argeș...).

Fig. 2. Teracotă decorată cu grifon, descoperită la Curtea Domnească din Târgoviște, (Muzeul Național de Artă al României, desen de Jeni Efimov).

Fig. 3. Teracotă (fragment) decorată cu grifon, descoperită în zona Curții Domnești din București (str. Lipscani, 90 A), (Muzeul Municipiului București, desen de Jeni Efimov).

Fig. 4. Teracote decorate cu grifon, descoperite la Curtea de Argeș.

a. Muzeul Municipal Curtea de Argeș (desen Simona Movilă);

b. Muzeul județean Argeș, Pitești.

Fig. 5. Teracotă decorată cu lei rampanți - afrontați (Reconstituire grafică de Daniel Spănu).

Fig. 6. Stema voievodului Matei Basarab, în Evanghelia învățătoare, tipărită la Mănăstirea Govora, 1642 (Biblioteca Academiei Române, CVR, nr. 42).

Fig. 7. Piatra de mormânt a Doamnei Elina, Biserica Domnească din Târgoviște (desen, după P.V. Năsturel, Genealogia Năstureilor).

Fig. 8. Frontoanele intrării principale de la Palatul din Herăști, circa 1641-1644.

Fig. 9. Stema doamnei Elina, în Penticostar slavon, tipărit la Târgoviște, 1649 (Biblioteca Academiei Române, CVR, nr. 55).

Fig. 10. Faze de construcție în incinta Mănăstirii Argeș (după P. Chihaia, Din cetățile de scaun...).

Fig. 1. Teracotă decorată cu grifon, descoperită la Mănăstirea Argeș (după Gr. Tocilescu, Curtea de Argeș...).

Fig. 2. Teracotă decorată cu grifon, descoperită la Curtea Domnească din Târgoviște (Muzeul Național de Artă al României, desen de Jeni Efimov).

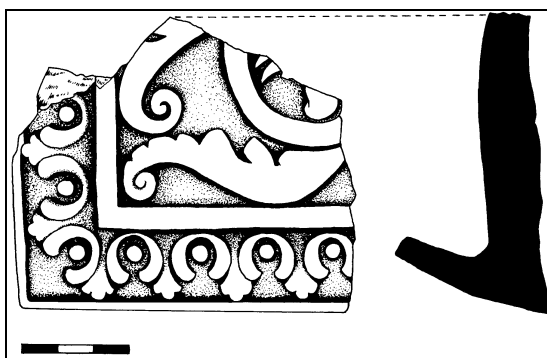

Fig. 3. Teracotă (fragment) decorată cu grifon, descoperită în zona Curții Domnești din București (str. Lipscani, 90 A), (Muzeul Municipiului București, desen de Jeni Efimov).

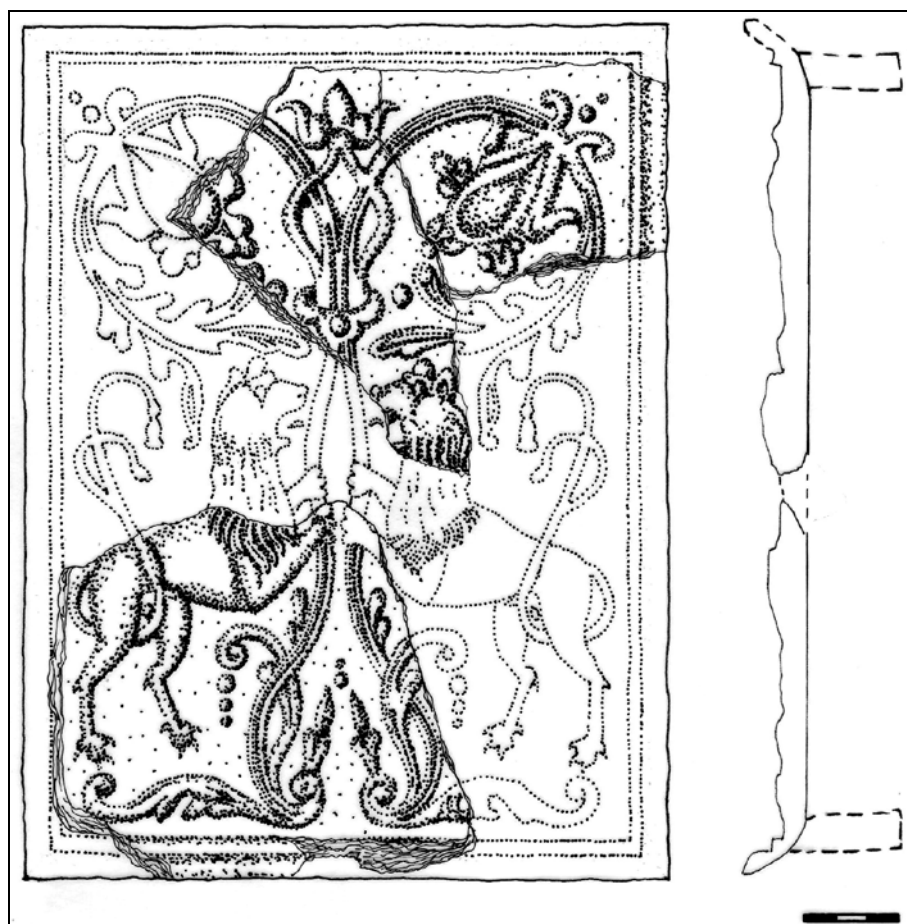

a.

b.

Fig. 4. Teracote decorate cu grifon, descoperite la Curtea de Argeș. a. Muzeul Municipal Curtea de Argeș (desen Simona Movilă); b. Muzeul Județean Argeș, Pitești.

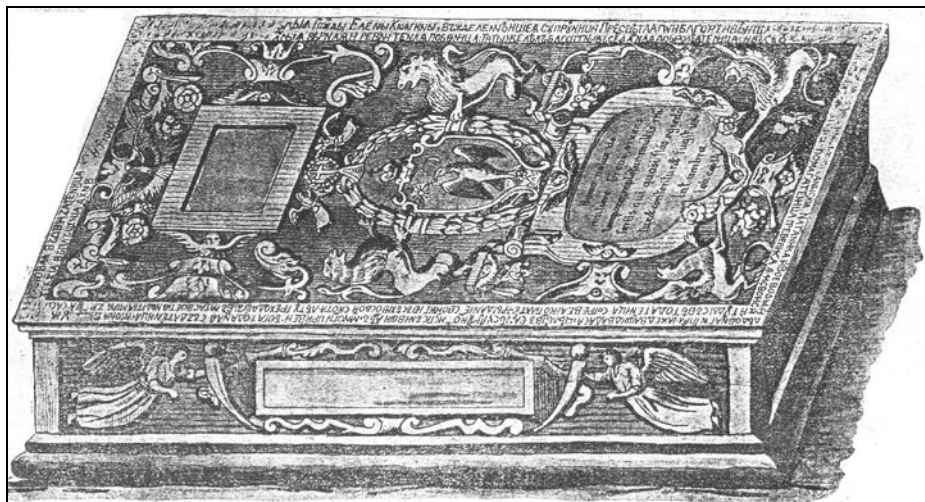

*Fig. 5. Teracotă decorată cu leii rampanți - așronțați
(Reconstituire grafică de Daniel Spânu).*

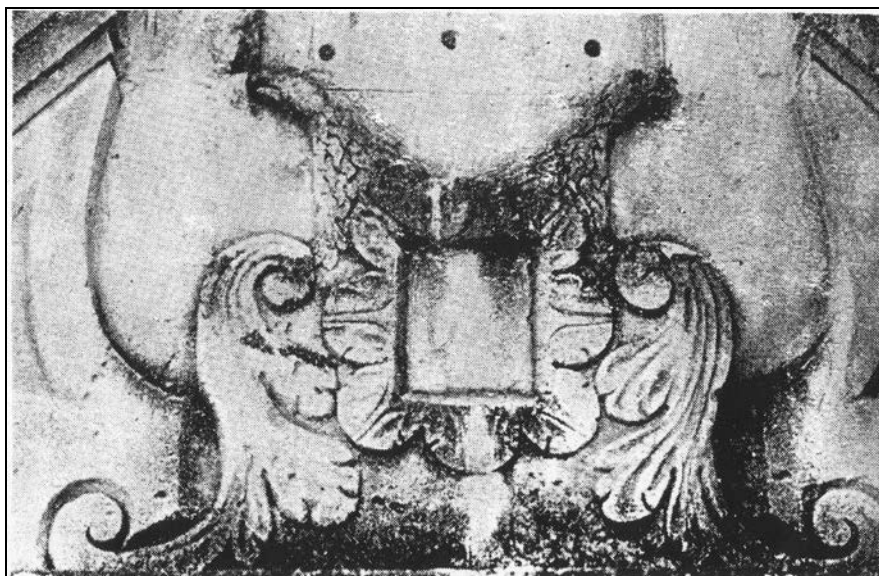

Fig. 6. Stema voievodului Matei Basarab, în Evanghelia învățătoare, tipărită la Mănăstirea Govora, 1642 (Biblioteca Academiei Române, CVR, nr. 42).

*Fig. 7. Piatra de mormânt a Doamnei Elina, Biserica Domnească din Târgoviște
(desen, după P.V.Năsturel, Genealogia Năstureilor).*

*Fig. 8. Frontoanele intrării principale de la Palatul din Herăști,
circa 1641-1644.*

Fig. 9. Stema doamnei Elina, în Penticostar slavon, tipărit la Târgoviște, 1649
(Biblioteca Academiei Române, CVR, nr. 55).

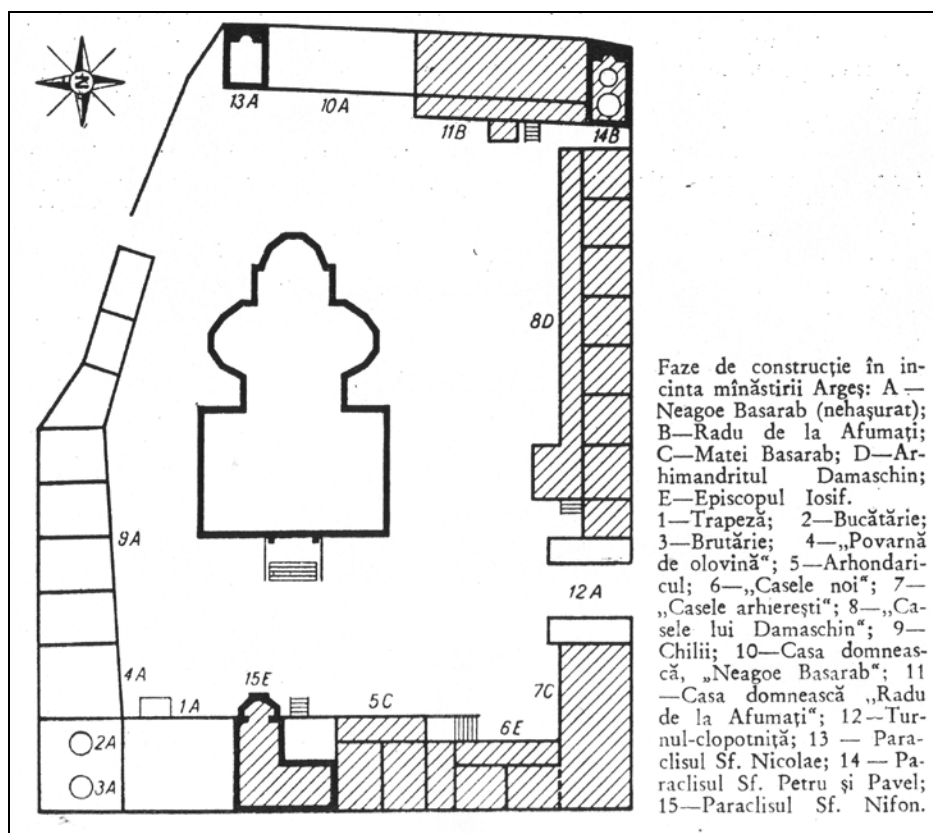

Fig. 10. Faze de construcție în incinta Mănăstirii Argeș
(după P. Chihaia, *Din cetățile de scaun...*).

STOVE TILES WITH HERALDIC MOTIFS

Abstract

The restoration work carried out at Curtea de Arges Monastery during the second half of the 19th century, as well as archeological studies performed at Arges and Târgoviște Royal Courts during the 20th century, and at Bucharest Old Court in the beginning of this century revealed stove tiles decorated with the passer-by griffon or two rampant lions.

Both griffons and rampant lions are common symbolic motifs used in Romanian medieval heraldry during the 17th century.

Matei Basarab's arm, as found on several prints from Govora and Dealu Monasteries, has two griffons with eagle heads that support the shield. Moreover, on the royal tomb stone which is found at Arnota Monastery, the griffon heads appear exiting, on the upper corners of the shield.

At Târgoviște Royal Church, the tomb stone of princess Elina has two griffons carrying a cartouche on human vanity.

On the upper part of the main entrance at Herasti Residence, inhabited by princess Elina Năsturel's Family, as found on prints with Matei Basarab arm, the griffons carry an arm which is partly destroyed at present.

Princess Elina's arm from the religious prints ordered and funded by her, has two rampant lions that carry the shield; and on her tomb stone found at Târgoviște Royal Church, two rampant lions carry the cartouche having the Walachia's arm.

There is a direct link between the locations where the stove tiles decorated with the passer-by griffon or two rampant lions were found and the royal residence.

The design concept of these symbols belongs to the big learned of those times, Udriste Năsturel, the second chancellor in the royal Divan and brother in law of Matei Basarab.

The artistic compositions which decorate the stove tiles impress by refinement, equilibrium, elegant animal movements, and proportions, that all indicate a talented mould artist, probably the big sculptor Elias Nicolai from Sibiu.

FILE DIN ISTORIA UNUI VECHI MONUMENT ISTORIC
DIN SEC. XVIII – BISERICA „SFINȚII VOIEVOZI” DIN
SATUL NEGRENI JUDEȚUL ARGEȘ

ROXANA DOROBANȚU-DINA *

Satul Negreni este așezat (ca și satul Piscani) în zona centrală a județului Argeș, pe drumul județean Piscani-Nucșoara, în partea de sud a Văii Râului Doamnei, la 15 km NE de municipiul Pitești și la 40 km SV de municipiul Câmpulung. Numele său provine de la un „Negre“, stăpân al unei părți însemnate din moșia satului, în prima jumătate a secolului al XVI-lea¹.

Partea de est a satului Negreni, așezat de-a lungul drumului județean 731, care leagă viitorul centru urban Domnești cu DN. 73, este străjuită pe toată lungimea sa de terasele inferioare ale dealului, despre care tradiția locală amintește că aici, la adăpostul pădurii seculare, s-a format cu milenii în urmă nucleul din care s-a dezvoltat mai târziu satul în forma sa actuală. Plaiurile pline de frumusețe ale Negrenilor și Piscanilor au un trecut istoric bogat, încărcat de profunde și ample semnificații. Ele au constituit din cele mai vechi timpuri vetre proeminente de cultură materială și spirituală.

Descoperirea spontană în zona satelor Piscani-Negreni, a unui ciocan-târâncop din piatră șlefuită, apreciat de specialiști ca fiind din epoca de început a bronzului, și a unor piese și fragmente ceramice din epoca geto-dacă, atestă existența pe aceste locuri a unor comunități preistorice, cu continuitate în epoca geto-dacă și daco-romană, până în zilele noastre².

În timpul stăpânirii romane în Dacia, este cunoscut că județul Argeș, „împreună cu întreaga Muntenie și sudul Moldovei, până la Nistru, s-a alipit administrativ de Moesia Inferior, desfășurându-se și aici procesul de romanizare a populației dacice”³.

La începutul domniei împăratului Hadrian (117 d.Hr.) urmașul lui Traian, ca urmare a răscoalei populației autohtone, a atacurilor dacilor liberi și a sarmaților, teritoriul Munteniei și sudul Moldovei au fost evacuate de trupele și administrația

* Școala generală Țițești, județul Argeș.

¹ Documente privind istoria României (în continuare *D.I.R.*), B, sec. XVI, vol. III, p. 94.

² Dragoș Măndescu, *Arheologia Văii Râului Doamnei*, în „Argesis”, XIII, Studii și comunicări, Muzeul Județean Argeș, Pitești, 2004, p. 109. Toporașul se găsește în colecția de antichități a Muzeului Județean Argeș, nr. inv. 3679.

³ Dumitru Tudor, *Decebal și Traian*, București, 1977, p. 72.

romană. Pe la anul 119 linia de graniță a Daciei romane o forma Oltul, de la Turnu Roșu până la vărsarea în Dunăre. După circa 75 de ani, profitând de condiții mai favorabile, împăratul Septimiu Sever (193-211) a împins hotarul Daciei romane de pe linia Oltului spre est, în interiorul Munteniei, cuprinzând iarăși aria de locuire a satelor noastre.

Noua graniță a provinciei Dacia consta dintr-un val continuu de pământ, cu șanț spre est, care din loc în loc era întărit cu castele, sau fortificații de apărare și puncte de observare. Urmele a două puncte de observare romane, de pe noua graniță instituită de Septimiu Sever, ambele în zona satului vecin, Piscani, pe linia fortificată a *limesului transalutan*, au rămas adânc întipărite în memoria localnicilor. Dintre castelele construite de romani pe teritoriul actual al județului Argeș, care formau „salba de fortificații a limesului” (Urlueni, Fâlfâni, Săpata de jos, Albota, Purcăreni, Schitu Golești și Rucăr) cel mai important a fost cel de la Jidava (Schitu Golești). Descoperirile făcute aici, în urma cercetărilor de specialitate, dovedesc atât romanizarea populației autohtone, cât și continuitatea de locuire a populației romanizate după retragerea armatei și administrației romane, din ordinul împăratului Aurelian (275)⁴.

Castrul roman de la Purcăreni (com. Micești, jud. Argeș), construit în apropiere de punctul numit astăzi „Podul Belului” din cărămidă, piatră și lemn, pentru ostașii care aveau misiunea să supravegheze și să apere, la nevoie, noua graniță, a fost distrus odată cu retragerea armatelor romane din Dacia.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, când a fost identificat de prof. Grigore Tocilescu și Petre Polonic, și era cunoscut de către localnici sub denumirea de „Cetatea tătarilor”, nu se mai păstrau decât urme din latura de vest a acestuia, în lungime de 160 m și câteva fragmente din latura de SV⁵.

Așezarea castrului roman de la Purcăreni la numai 1-2 km SV de satele Piscani-Negreni, cât și urmele celor două puncte de observare în zona satului vecin, Piscani, presupune existența unor așezări geto-dace în vatra de locuire a satelor noastre, la care se vor fi adăugat ulterior coloniști romani din rândul veteranilor aduși să întărească capacitatea combativă a ostașilor activi. Este cunoscut faptul că odată cu pacificarea Daciei, pe lângă fiecare castru roman se înfiripau așa-zisele *canabae*, în care se instalau negustorii, meșteșugarii și rudele ostașilor activi, veniți în calitate de coloniști civili. Tot în aceste *canabae*, viitoare sate daco-romane, soldații își întemeiau familii prin căsătorii cu femei geto-dace. Lipsa izvoarelor istorice nu ne permite să urmărim evoluția satelor Piscani-Negreni în perioada de migrație a popoarelor, așa-zise „rătăcitoare”, ci doar să prezumăm că procesul de conviețuire cu acestea nu a fost total întrerupt, chiar dacă o parte a locuitorilor a trebuit să migreze spre locuri mai izolate, spre poala pădurii seculare, de unde au fost readuși „la linie” abia în secolul XIX.

Locuitorii, câți vor fost, au continuat să crească vite și să muncească pământul în cadrul unor obști sătești, care au rămas în ființă, până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

⁴ Mihai Cristodor, *Limesul Transalutanus*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1972, p. 229-240.

⁵ Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, ediția a III-a, București, 1968, p. 235.

În epoca medievală, prima mențiune scrisă despre existența satului Negreni, hrisovul din 24 aprilie 1559, prin care domnitorul Mircea Ciobanul întărește lui Vlaicu, fiul lui Mihnea pârcălab din Piscani, stăpânirea asupra unor proprietăți din Negreni, este în același timp și prima informație cu privire la starea socială a locuitorilor acestui sat. Aceștia, în cea mai mare parte moșneni, cu proprietăți funciare proprii, erau constrânși din cauza asupririi feudale să-și vândă pământul pentru a-și plăti birul și celelalte obligații către domnie, devenind „rumâni“, adică oameni fără proprietăți funciare a căror libertate era foarte mult îngrădită. Din cuprinsul documentului se poate constata că în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca urmare a fiscalității excesive datorată birului către Poarta otomană, marea boierime a dus o politică susținută pentru acapararea pământurilor moșnenilor, adică a țăranilor liberi. La baza acestei politici a stat, în primul rând intensificarea asupririi otomane. Cuanțumul birului impus de Poarta otomană atinsese în timpul domniei lui Radu de la Afumați (1522-1529, cu întreruperi) cifra de 70.000 de aspri, sumă fabuloasă în raport cu economia aproape ruinată a Țării Românești în această perioadă de instabilitate a domniei⁶.

Dacă în timpul acestui voievod viteaz, care a reușit să mențină, cât de cât, echilibrul politic, atât pe cale diplomatică, cât și prin forța armelor, locuitorii Țării Românești plăteau în genere câte 60 de aspri anual de familie, spre sfârșitul secolului al XVI-lea povara birului a crescut la câte 4,5 galbeni pe cap de locuitor (adult, major, n. ns.) această sumă reprezentând valoarea a 20 de oi grase^{*}.

Adăugând la aceasta și celelalte dări către domnie, ca și obligațiile pentru întreținerea drumurilor și cetăților, a întreținerii și cazării trupelor otomane în tranzit pe teritoriul țării etc. înțelegem astăzi mobilul pentru care numeroase sate de moșneni și-au vândut pământul și libertatea devenind sate de rumâni, pierzându-și uneori și identitatea cu care au fost cunoscute în epoca medievală⁷.

Este și cazul satelor Piscani și Negreni care, în decursul unei singure jumătăți de secol (al XVI-lea) au intrat în cea mai mare parte în stăpânirea unor boieri influenți, cum au fost Vlaicu mare logofăt Pisanul și fiul său (adoptiv) Vlaicu, fiul lui Mihnea pârcălab din Piscani.

Redăm integral hrisovul lui Mircea Ciobanul voievod, din 24 aprilie 1559, prin care întărește stăpânirea lui Vlaicu, fiul lui Mihnea din Piscani asupra unor proprietăți din Negreni: „Din mila lui Dumnezeu, Io Mircea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și prea bunului Radu voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, boierului domniei mele, jupanului Vlaicu fiul lui Mihnea din Piscani, și cu fiii lui câți Dumnezeu îi va dăru, ca să-I fie ocina care este cumpărată de la Danciu Zvârșteală din Negreni, din partea lui numită Mlăcuța, pentru 100 de aspri, și un ogor ce se numește Benea, pentru 50 de aspri. Și l-a scos (Vlaicu pe Badea Zvârșteală, n. n.) de la bir, de mai înainte vreme, când a venit domnia mea în țară [...].

⁶ C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, vol. II, p. 235.

^{*} În anul 1593 un cal se vindea cu 1000 de aspri iar un bou cu 300 aspri, conf. Nicolae Leonăchescu, *Stroești-Argeș*, Editura „Litera”, București, vol. I., 1971, p. 234. Asprul fiind o monetă turcească din argint.

⁷ Nicolae Stoicescu, *Birul*, în „Magazin istoric”, nr. 6/1972, p. 92.

Și iarăși a cumpărat (Vlaicu, n. n.) un loc de vie la Gorun, pentru 240 de aspri, și de la Coadă Crângurilor un loc pentru 65 de aspri, și un alt loc de Mlacă, pentru 50 de aspri, și un loc în mijlocul câmpului, pentru 35 de aspri, și un ogor în Mlaca Crucii, pentru 92 de aspri, și un loc de fân de la topilet (?) pentru 20 de aspri, și un ogor din sus de sat lângă drum, pentru 30 de aspri, și un ogor din Valea Gropilor, pentru 20 de aspri, și un ogor ce se numește Iaz, pentru 80 de aspri (...rupt...) pentru 100 de aspri, și un ogor la Copăcele pentru 25 de aspri, și două ogoare (rupt) Tămășeștilor.

Și iarăși I-a dat Danciu lui Vlaicu două blăni de fân în Valea Catii de a lui bună voie. Și iarăși a cumpărat (Vlaicu) livada de la gard și livada de la tină, pentru 100 de aspri, și un loc la spinii, și lazul de la plopi, pentru 100 de aspri.

Și un ogor la dârsta lui Dragomir (fiul lui Negre, n. n.) pentru 35 de aspri, și de la moară un ogor pentru 30 de aspri, și partea lui (Dragomir, n. n.) din deal, toată, oricât se va alege, pentru 200 de aspri. Și iar a cumpărat (Vlaicu) de la Gonțea din Piscani o vatră de casă pentru 160 de aspri. De aceea am dat și domnia mea ca să-I fie lui și fiilor lui de ocină și de ohabă și de nimeni neclintit, după zisa domniei mele. Iată și martori am pus domnia mea: jupan Burtea mare vornic, jupan Bogdan mare logofăt, și Cârstea vistier, și Balomir paharnic și Ivancea stolnic și Nan comis și Dobruș postelnic.

Ispravnic Dobruș, mare postelnic. Și eu Ioachim, am scris în 24 de zile ale lui aprilie, în anul 7067 (1559)⁸.

În timpul domniei lui Radu Șerban voievod (1602-1611), în condițiile de instabilitate a domniei și de fiscalitate excesivă, determinate de războaie și ocupații străine, o parte din moșnenii din Negreni au fost constrânși să-și vândă ocinile și pe ei odată cu ele, pentru a face față birului excesiv.

La acestea s-a mai adăugat și foametea din anul 1603, prilejuită de incursiunile turco-tătare venite în sprijinul lui Simion Movilă, precum și războiul cu Moise Sechely la Brașov.

La 15 decembrie 1608, la Târgoviște, Radu Șerban semna un hrisov prin care întărea jupaniței Dobra din Românești (azi com. Bălilești-Muscel) stăpânirea asupra unor „ocine” cumpărate în Negreni și Tămășești, cu rumâni cu tot, în vremea foametei, înainte de lupta cu Moise Secuiul la Brașov (1603).

„... Și iar a cumpărat jupanița Dobra ocună în Negreni, partea lui Stanciu Crăciun, toată, din câmp, din pădure și din apă, de peste tot hotarul, de pretutindeni, cu 1000 de aspri gata și să-I fie și el vecin (adică rumân, n.n.).

Și partea lui Oprea, toată, de peste tot hotarul, oricât se va alege, căci a cumpărat-o cu 800 de aspri gata și să-I fie și el vecin. Și iar a cumpărat jupanița Dobra, partea lui Vlad al lui Burdughean, toată, cu 600 de aspri gata și să-I fie și el vecin.

Pentru că acești mai sus-ziși oameni (din Negreni, n. n.) ei au fost toți cneji cu ocine (moșneni, n. n.), și au vândut ale lor ocine și dedine, și să fie și ei vecini, de a lor bună voie (sic!) fără nici o silă și cu știrea tuturor megghiașilor (a tuturor rudelor lor și a vecinilor) din jurul locului...⁹!

Puținii moșneni care au mai rămas în Negreni după această vânzare de proprietăți funciare, de la începutul secolului al XVII-lea, au avut de luptat în continuare cu fiscalitatea excesivă a domniei, dar și cu șicanele de tot felul ale marilor

⁸ D.I.R., B, sec. XVI, vol. III, p. 95.

⁹ D.I.R., B, sec. XVII, vol. I, p. 350.

boieri vecini cu proprietățile. Unii dintre aceștia ca, Iane Grecu și Oprea, sunt frecvent menționați în zăpisele de vânzare, ca martori, alături de boieri și moșneni din împrejurimi. La 6 iunie 1634 „în cetatea de scaun București“, Matei Basarab voievod întărește printr-un hrisov jupaniței Stanca, fiica lui Oprea logofăt din Retevoiești, fosta soție a lui Dima Grecu din Brătieni (azi com. Brăduleț-Argeș) împreună cu fiii săi, Ianiu, Mușat și Vasile, stăpânirea asupra unor cumpărături de terenuri agricole în Negreni și Piscani: „... partea lui Stan și a lui Oprea, două funii, din câmp și din pădure și din apă și din vatra satului, și de pretutindeni, de peste tot hotarul. Pentru că a cumpărat Dima Grecu, bărbatul jupaniței Stanca, această ocină mai sus-zisă, două funii, de la Maria, femeia lui Stan, și de la Oprea, vărul lui Stan, din Negreni, pentru 5.000 de aspri, în zilele (domniei) lui Alexandru Iliăș voievod. Și am văzut domnia mea și Cartea (hrihovul, n. n.) lui Alexandru voievod pe această ocină mai sus-zisă, din anul 1617, care ocină a fost de moștenire a acestor oameni, însă au răscumpărat-o de la jupanița Dobra a lui Dumitru logofăt din Piscani și de la fiul ei Radu. Pentru că au fost robi acești oameni (s. n. R.D.D.) mai sus ziși (Stan și Oprea din Negreni, n. n.). Și am văzut domnia mea și zăpisele de vânzare cu mai mulți boieri și oameni buni, martori. Și iar să-I fie jupaniței Stanca și fiilor ei mai sus-scriși, ocina de la Negreni, partea lui Stanciu Rângosul, o funie deplin, oricât se va alege, pentru că a cumpărat-o Dima Grecu de la Stoian și de la Dragomir, nepoții lui Stanciu Rângosul din Negreni, pentru 500 de aspri în zilele lui Alexandru (Coconul, n. n.) voievod, fiul lui Radu (Mihnea, n.n.) voievod în anul 7132”¹⁰. După vânzarea acestor „funii” de moșie din Negreni, proprietățile moșnenilor din acest sat au fost aproape, în totalitate, desființate, ele fiind „înghițite” de moșiile boierilor Păscușești, Vrabieși și Drugănești, cumpărători de la moșnenii aduși în „sapă de lemn” de povara birurilor excesive.

La 28 iulie 1721, în timpul hotărâniciei moșiei Negreni, Ion Păscușescu din Câmpulung (moștenitor al tatălui său, popa Ion) stăpâna singur 705 stânjani (circa 1400 m) din această moșie, restul până la 795 stânjani, cât măsura în lățime întreaga moșie a Negrenilor, revenind boierilor Vrabiești „...a căror moașă, Ilinca, era soră cu Ion Păscușescu, amândoi fiind fii ai acestui popă Ion, cumpărătorul”¹¹.

Numărate judecări pentru păstrarea hotarelor moșiei, dintre moșnenii Ciupagi din Tămășești cu Anghel polcovnicul (colonelul), acesta din urmă ginerele lui Constantin Păscușescu, și stăpân al moșiei Negreni, a generat o lungă serie de contradicții de ordin juridic, soldate în anul 1793 cu „răzmerița Tămășeștilor” potolită doar cu ajutorul dorobanților¹².

Intervenția lui Anghel polcovnicul (ctitorul inițial al bisericii „Sf. Voievozi” din Negreni) pe lângă ispravnicii de Muscel, unde avea trecere ca urmare a atribuțiilor militare pe care le îndeplinea și, de multe ori la marele Divan, prezidat succesiv de Nicolae Mavrogheni, Mihai Șuțu, Alexandru Moruzi, Alexandru Ipsilanti și Constantin Hangerli, domnitori fanarioți, nu a adus rezultatul scontat de acesta, moșnenii din Tămășești* obținând în final câștig de cauză.

¹⁰ *Documenta Romaniae Historica* (în continuare *D.R.H.*), B, vol. XXIV, p. 384.

¹¹ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), București, ms. nr. 683, f. 60, 64. *Condica de moșii Ștefan Bellu*, 1817.

¹² *Ibidem*, f. 59-60.

* Satul Tămășești, desființat ca unitate administrativă, integrat în comuna Dârmănești, județul Argeș.

Stăpânirea boierului Ștefan Bellu și a urmașilor săi (Alexandru și Barbu Bellu), începută efectiv după 3 mai 1816, prin cumpărarea întregii moșii a satului de la urmașii boierilor Piscupești și Vrăbiești, a general locuitorilor din acest sat un nou val de nemulțumiri, determinându-i, în primăvara anului 1863, să se răscoale împotriva administratorilor lui Barbu Bellu, obligându-l pe acesta să revină asupra hotărârii de a izgonii de pe moșie 42 de familii de clăcași, pentru a o „elibera” în vederea reformei agrare ce urma a intra în vigoare în anul următor¹³.

Ieșirea din starea de clăcași a locuitorilor din Piscani și Negreni s-a realizat în anul 1864 prin aplicarea legii pentru reformă agrară, promulgată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Biserica „Sf. VOIEVOZI” din Negreni, ctitorie din sec. XVIII a lui Anghel polcovnicul și Hagi Țenea. Descriere generală. În ansamblul său, imobilul bisericii „Sf. Voievozi” din Negreni, județul Argeș, este construit din cărămidă și bolovani de râu, legate cu mortar de var și pietriș mărunț, zidurile exterioare fiind împărțite în două registre, de un brâu în formă de „șnur” triplu. Ca și alte biserici din secolul al XVIII-lea, cea din satul Negreni este un monument al cărui plan este în formă de treflă, fiind construit de la început cu pronaos, naos și altar (absidă), având în față pridvor deschis între stâlpi masivi din zidărie. Biserica prezintă forma obișnuită de cruce, cu doi săni triunghiulari, altar pentagonal, și două turle octogonale așezate pe câte un postament din zid, una deasupra pronaosului, iar cealaltă deasupra naosului. Fațada simplă, cu uși din lemn și ferestre largi, dreptunghiular-semirotunde, înfățișând hramul bisericii, respectiv pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil. Începuturile bisericii „Sf. Voievozi” din Negreni sunt așternute pe larg în pisania originală săpată în piatră deasupra intrării în pronaos: „Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu umbrirea Duhului Sfânt, ziditu-s-a din temelie această biserică întru slava și cinstea celor fără de trupuri Arhangheli, Mihail și Gavriil, la leatul 1798, de robii lui Dumnezeu, Anghel Sfiștovliu polcovnecul și Hagi Țenea Vrațălău. Și îndemână neavând a o săvârși cu toată orânduiala, rămânând netencuită, nepardosită și nezugrăvită. Acum în fericitele zile ale prealuminatului nostru Domn Io George Caragea s-au săvârșit, și aceasta cu osârdia și cheltuiala preacinstului boier biv vel logofăt de Țara de Sus, Ștefan Bellu, la leat 1818 iulie 30”.

În interior lăcașul avea (înainte de restaurarea actuală dintre anii 2002-2004) pardoseală din ciment și tâmpă din zid, sumar zugrăvită în frescă și neterminată. Întregul interior al lăcașului de cult era nezugrăvit, fiind văruiat*. Printre relicvele păstrate în biserică se aflau mai multe icoane vechi, câteva candelor din argint și din alamă, un policantru de alamă cu 12 brațe, un „jeț arhieresc” din lemn sculptat, două steaguri vechi „sistem rusesc”, un clopot mare cumpărat în 1920, în locul celui ridicat de nemți în timpul ocupației germane dintre 1916-1918 și două Evanghelii vechi scrise cu chirilice¹⁴.

¹³ *Istoria României*, București, 1964, vol. IV, p. 375.

* Pictura actuală, începută în anul 2002 și încheiată în anul 2004, a fost realizată de pictorul prof. Nicolae Sava din București. Prețul lucrării a fost stabilit la 60 dolari m². Gardul-zid de la fațadă, construit odată cu biserica la începutul secolului al XIX-lea, a fost reconstruit în anul 2005 cu fondurile primăriei comunei Dărmănești (primar Emil Ciolan).

¹⁴ Teodor Dina, *Biserica „Sf. Voievozi” din Negreni, jud. Argeș*, 2005, p. 10.

Cel mai semnificativ era pomelnicul de la proscomidie, pictat cu negru pe fond gri, din care cităm: „Iisus Hristos, pomenește Doamne ctitorii sfânti locașului acesta: Anghel, Elena, Gheorghe, Țenea, Catrina, morți, cu tot neamul lor, (18) 18 februarie 23“.

De menționat că la data când a fost scris pomelnicul (23 februarie 1818) după încheierea lucrărilor de către Ștefan Bellu, stăpânul moșiei Negreni, Anghel era încă în viață. El semnează la 4 mai 1818, alături de fiica sa din prima căsătorie, Mariuța, și de ginerele său, comisul Nicolae Rusin, zapisul de vânzare a părților de moșie din Piscani către boierul Ștefan Bellu¹⁵.

În afară de pisania săpată în piatră de Albești de deasupra intrării în pronaos și de pomelnicul de la proscomidie, interiorul bisericii, de curând restaurate, (fără mormântul ctitorului) nu prezintă interes din punct de vedere științific.

Istoricul monumentului de cult. La începutul secolului al XVIII-lea, proprietățile moșnenilor din Negreni, aproape în totalitate desființate, se aflau înglobate în câteva moșii boierești.

La 21 iulie 1721, în timpul unei hotărânicii a acestor moșii din Negreni, lui Ion Piscupescu din Câmpulung, i-a fost repartizată „după sineturile ce le are“ cea mai mare parte din această moșie.

Fiul acestuia, Constantin Ioanițoi, stăpânește moșia Negreni până prin 1744, când o vinde căpitanului Pană și clucerului Apostol (vezi Emanoil Apostolescu, ctitorul bisericii din Dărmănești), iar de la aceștia o răscumpără Mitrea bogasierul (negustorul) din Câmpulung, ginerele lui Constantin Ioanițoi.

În 1783, după moartea lui Mitrea bogasierul, moșia Negreni intră în stăpânirea lui Anghel polcovnicul prin căsătoria acestuia cu Zoița, văduva lui Mitrea, fiica lui Constantin Ioanițoi Piscupescu.

La 19 decembrie 1796, la numai 3 ani după căsătoria cu Zoița Piscupescu, Anghel se adresează cu „jalbă“ la domnitorul Nicolae Mavrogheni, arătând că vecinii săi de moșie „Bănică Ciupag, popa Matei și Hheorghe Sârbu, cu cetașii lor ot satul Tămășești, având și ei moșie alătura cu dânsul, nu stăpânesc numai părțile lor, ci au împresurat și (o parte) din moșia lui...“. Asemenea, arată Anghel domnitorului că „de vreo trei ani, de când s-a căsătorit și a luat-o de zestre“ vede moșia călcată de către moșnenii Tămășești, și că necurmat s-a tot jeluît, aducând și porunci de la ispravnicii județului, dar pârâții tot cu nesupunere s-au arătat. Judecata dintre Anghel și moșnenii Tămășești s-a repetat ani în șir, până prin 1797, când domnitorul Alexandru Ion Ipsilanti hotărăște să-i pună capăt, dând câștig de cauză polcovnicului cu condiția să-i despăgubească pe moșneni.

Se pare că după căsătoria cu Zoița Piscupescu, Anghel chiar și-a stabilit domiciliul în satul Negreni, construindu-și în acest sat casă și dependențe. Aceasta reiese din „anafora“ ispravnicilor de Muscel către domnie, din 15 iulie 1787, în care prezintă pe Anghel ca fiind „ot Negreni“. Asemenea, la 8 ianuarie 1793, în anafora Marii Logofeții, dată în pricina dintre Anghel și moșnenii Tămășești, acesta este prezentat domnitorului Mihai Șuțu sub titulatura de „Anghel polcovnicul moșneanul ot Negreni“.

---

¹⁵ D.A.N.I.C., ms. nr. 683, f. 96.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, probabil în anul 1797, după „pacea“ cu moșnenii Tămășești, Anghel polcovnicul „ot Negreni“ începe lucrările de construcție a bisericii din acest sat.

Partea financiară a lucrării va fi fost susținută de negustorul piteștean Hagi Țenea, menționat în pomelnicul de la proscomidie, prieten cu Anghel, omul care-i valorifica, prin negoț, produsele de pe moșie: grâul, porumbul, fructele, lemnele din pădure, animalele etc. Acest Hagi Țenea „Vrațalău“ probabil sârb de origine, cunoscut prin relațiile sale, mai ctitorise unele biserici, printre care și biserica din satul Valea Rea-Bascov, împreună cu Martin Buliga.

Tot el (Hagi Țenea) va fi angajat meșterii care să zidească „din temelie“ ctitoria lui Anghel polcovnicul „Negreanu“, ctitorie rămasă, din păcate, neterminată.

Nu cunoaștem cert cauzele care au condus la întreruperea lucrărilor de construcție a imobilului bisericii din Negreni, cauze care nu trebuie puse pe seama lipsei de mijloace financiare a ctitorilor.

Mai plauzibilă pare a fi ipoteza unor neînțelegeri dintre Anghel și rudele soției sale, neînțelegeri generate de moartea prematură a fiului acesteia, Gheorghe, din prima căsătorie cu Mitrea bogasierul, în urma căreia întreaga moșie ce-o avea de zestre de la soția Zoița Piscupescu a intrat în stăpânirea lui Ion Dimitriu Gheoca, nepotul lui Mitrea¹⁶.

La 28 aprilie 1816, Ion Dimitriu Gheoca, nepotul lui Mitrea bogasierul și văr cu decedatul Gheorghe, vinde moșia Negreni comisului Gheorghe Drugănescu, iar acesta o revinde, la 3 mai 1816, socrului său Ștefan Bellu.

„Cumpărând moșia Negreni, jud. Muscel, - cităm din zăpisiul lui Gheorghe Drugănescu - de la Ion Dimitriu Gheoca, ce se vede iscălit pe acest zăpis, și fiind învecinată cu moșia Băjești a d-lui biv vel vistierului Ștefan Bellu, socrul meu, întorcându-mi-se toți banii cumpărării, am dat d-lui acest zăpis, precum și zăpisiul vânzătorului meu, cât și toate sineturile (actele, n. n.) ce într-însul se cuprinde...“¹⁷.

Intrat în stăpânirea moșiei Negreni, pe care nu ezită să și-o mărească cu noi cumpărături de la moșnenii din Piscani și Tămășești, Ștefan Bellu încheie și lucrările de construcție a bisericii din acest sat, lăsate în faza „de roșu“ de către ctitorii Anghel polcovnicul și Hagii Țenea.

Reluarea lucrărilor de construcție la biserica din Negreni vor fi început în vara acestui an (1816) și vor fi continuat până în februarie 1818 (cum cităm în pomelnicul de la proscomidie) locașul rămânând încă nezugrăvit, decât parțial, până la restaurarea din zilele noastre, dintre anii 2002-2004.

Continuitatea bisericii din Negreni. Construit din material solid, sub supravegherea ctitorilor săi, imobilul bisericii „Sf. Voievozi“ din Negreni a rezistat, fără restaurări spectaculoase, sau reparații importante până în zilele noastre. Mișcările seismice din secolul XIX (1802 și 1838) ca și cele din secolul XX, 1940, 1977 și 1986)

¹⁶ Înainte de a pierde moșia Negreni, după decesul fiului său vitreg, Gheorghe Piscupescu, Anghel a cumpărat în 1808, 1811 și 1818, trei „funii“ de moșie în Piscani de la moșnenii Gheorghe Piscanu și Ion Davidescu. Pe una din acestea, evident în vatra satului, cam pe locul unde este acum Casa Crasan-Gobej, a construit casă și cârciumă-han.

¹⁷ D.A.N.I.C., ms. nr. 683, f. 85, Condica de moșii Ștefan Bellu, 1817.

nu au reușit decât în mică măsură să-i degradeze pereții exteriori, pentru „conservarea” căroră s-a recurs în 1907 la încingerea cu șine de fier a întregului edificiu.

Dintr-un raport întocmit de către pr. Nicolae Negrenu, paroh al parohiei Piscani-Negreni, adresat Protoeriei Muscel, la 14 ianuarie 1907, reținem că „...în această parohie sunt două biserici: una parohială în cătunul Negreni, cu hramul „Sf. Voievozi” și alta în cătunul Piscani, cu hramul „Sf. Nicolae”. Ambele biserici sunt construite din zid, și cea din cătunul Negreni, în urma reparațiilor ce i s-au făcut se află în stare bună”¹⁸.

Alte reparații s-au făcut edificiului bisericii din Negreni după instalarea pr. Grigore P. Olteanu, în anul 1919, nu înainte de a i se cumpăra un nou clopot (în greutate 112 kg) în valoare de 3236 lei, în locul celui vechi, rechiziționat de trupele germane de ocupație în 1916¹⁹.

Fondurile necesare cumpărării clopotului au fost colectate din parohie, cum rezultă dintr-un dosar special, păstrat în arhiva bisericii, o contribuție substanțială aducându-și preotul paroh.

Tot în acest an, 1920, ca urmare a strădaniei pr. paroh Grigore P. Olteanu, se fac intervenții pentru executarea picturii bisericii, aceasta rămânând nezugrăvită încă din 1818. Este invitat pictorul Ion Drăgănescu din București, care întocmește un deviz cu valoarea lucrărilor de 75.000 lei.

Asemenea, la 26 mai 1926, un alt pictor tot din București, Dumitru Ștefănescu, întocmește și el un deviz în valoare de 120.000 lei, o sumă enormă pe care Consiliul Parohial nu o aprobă din lipsă de fonduri. Sechelele războiului din 1916-1918 ca, de altfel, și ocupația germană timp de doi ani, lăsase urme adânci în rândul populației din parohie, care nu putea contribui la susținerea cultului și la reparația imobilului bisericii decât sume mai mult decât modeste.

Dintr-un proces verbal întocmit de Consiliul parohial la 1 noiembrie 1926, reținem: 1. Se admite cumpărarea a 500 kg var pentru biserica parohială; 2. Cerem 3 oameni cu prestație cu brațele, câte 5 zile; șiuitori pentru bătutul șiței, iar în caz că nu se completează, vor face locuitorii fără plată, cumpărând parohia cuiile necesare; 3. Se aprobă cumpărarea făcută pentru 14.000 șiță cu prețul de 3.100 lei, precum și împrumutul de 3.000 lei făcut la Banca „Râul Doamnei” din Piscani^{*}; 4. Se admite cheltuielile cu facturi pentru geamurile bisericii și burlanele pentru sobă; 5. Se aprobă reparatul și învelitul zidului de la poartă^{**}; 6. Se aprobă retezarea salcâmlor, de sus, pentru bulumaci și căpriori la zidurile împrejmuitoare, iar restul se va depozita în sferturi, pentru biserică, ca lemne de foc; 7. Admitem prelungirea pantahuzei (condica pentru colectat banii de la credincioși) pentru biserica „Sf. Voievozi” pe 1 an, de la 1 aprilie 1926 până la 1 aprilie 1927; 8. Hotărâm a se lucra lumânări la pangan (!) din ceară curată cu 50% parafină, cu obligația pentru locuitori de a se aproviziona numai din biserică și cu obligația pentru d-nii epitropi de a nu le vinde prea scump și a avea

¹⁸ Arhiva bisericii „Sf. Voievozi” Negreni, administrative, (1907-1920).

¹⁹ Factura, original, Nicolae Spineanu-București, arhiva bisericii, administrative, 1920.

^{*} Banca populară „Râul Doamnei” din Piscani a fost înființată în anul 1907, președinte fiind pr. Nae Negrenu.

^{**} Zidul de la poartă a fost restaurat între anii 2004-2005, prin strădania preoților Nicușor Păiuș și Cristian Dorobanțu, fondurile necesare fiind asigurate de către primăria comunei Dărmănești (primar Emil Ciolan).

întotdeauna, făcând venit panganului; 9. Hotărâm a se face chitanțier pentru parohie parafat și numerotat de noi...²⁰.

La 1 septembrie 1927, Consiliul parohial Piscani-Negreni, întrunit în ședință extraordinară, reia în dezbatere problema renovării ambelor locașe de cult din parohie:

1. Decidem a se închide cimitirul bisericii „Sf. Voievozi”; 2. Decidem a se înveli partea dinaintea bisericii „Sf. Nicolae” (din Piscani) până la turlă; 3. Decidem a se face strănile bisericii „Sf. Nicolae”, totodată mulțumind preotului paroh pentru donația de blăni bune de stejar (date) în acest scop^{*}; 4. Onor epitropi vor distruge prin scoatere sacâmii și crângul din curtea bisericii Sf. Voievozi; 5. Aprobăm bugetul pe anul 1937, precum și ștergerea (spălarea, n. n.) și repararea picturii bisericilor (din parohie, n. n.) hrana pictorilor și sfințirea bisericilor, care costă 50.000 lei; 6. Dăm putere onor epitropi și d-lor consilieri C. P. Bucur, C-tin Em. Găiștanu și C-tin Gh. Savu să trateze cu operanții pictori, spre a începe pictura bisericilor în primăvara anului 1928. La împlinirea încasărilor se va stăruie pe lângă d-l primar să ne dea suma de 30.000 lei din venitul anului 1927 și să ne aloce o sumă cât mai mare în bugetul anului 1928; 7. Se va interveni oficial de către preotul paroh pe lângă diverse persoane din comună și din afară care să facă oferte bănești în folosul bisericilor; 8. Se va scoate la licitație spre vânzare arbori izolați, crăci de arbori etc. spre a se strânge cât mai multe fonduri în folosul bisericilor...²¹.

Alte intervenții pentru pictura bisericii „Sf. Voievozi” din Negreni s-au făcut în anul 1931, când Consiliul parohial aprobă devizul întocmit de pictorul Nicolae D. Dimitriu din București, în valoarea de 90.000 lei. Redăm integral procesul verbal încheiat de Consiliul parohial la data de 28 martie 1931:

„Proces Verbal

Noi, membrii Consiliului parohial Sf. Voievozi, adunați în cancelaria parohiei, am luat în dezbatere pictura bisericii din acest sat. Având în vedere că biserica Sf. Voievozi, încă de la clădirea sa, în 1818, este nepictată de fel (s. n. R.D.D.) și că autoritățile superioare bisericesti ne impun de multă vreme să pictăm biserica, Consiliul, în majoritate: 1. Aprobă a se picta biserica în ulei și aur (*sic!*); 2. Aprobă opera d-lui pictor N. D. Dimitriu-Nicolaide, cu suma de 90.000 lei, sub alăturatul deviz, Consiliul găsind de cuviință că este cea mai bună ofertă, și ca preț și ca lucrare...; 3. Hotărăște a se interveni la Sf. Arhiepiscopie a Ungrovlahiei spre a fi aprobată conf. regulamentelor în vigoare. Drept pentru care am dresat prezentul proces verbal azi 28 martie 1931.

Președinte, Pr. Grigore P. Olteanu

Membrii: Ion I Lemnaru, C-tin Gh. Savu,
Gh. V. Retevoiescu, C-tin Em. Găișteanu,
Costică C. Moraru, Petre N. Popa,
C. N. Lixandru²².

²⁰ Arhiva bisericii „Sf. Voievozi” Negreni, administrative, 1926-1930.

^{*} Stranele de stejar donate de pr. Grigore P. Olteanu în 1927 au fost în ființă până în data de 9 august 2005, când au fost scoase din biserică în vederea instalării schelelor pentru restaurarea picturii de către pictorul Mircea Munteanu.

²¹ *Ibidem*.

²² Arhiva bisericii „Sf. Voievozi” Negreni, administrative, 1931-1935 n. f.

La 17 octombrie 1935, ca urmare a repetatelor apeluri adresate forurilor superioare, Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, prin Comisia Monumentelor Istorice, aprobă un deviz pentru reparații radicale la cele două monumente istorice din Piscani și Negreni, renunțându-se, din lipsă de fonduri, la pictura acestora.

DEVIZ

Pentru repararea bisericii „Sf. Voievozi” din parohia Piscani: 1. Tencuieli cu mortar de var gras la pereții exteriori - 2.000 de lei; 2. Trotuare din beton de 0,5 cm (*sic!*) grosime, cu lățimea de 0,60 cm - 6825 de lei; 3. Ferestre din lemn de brad așezate pe toc de stejar, cu un singur rând de cercevele la turla Pantocratorului. Geamuri semi-duble și vopsit cu culoare de ulei - 3.600 de lei; 4. Căptușitul pereților de scânduri au turlor cu tablă zincată de 22 foi legătura - 23.400 de lei; 5. Îndreptatul crucilor la cele două turlor, asigurându-se crăcane noi de fier, fixate cu popi noi, și așezarea tablei pe unde se fac reparații, precum și vopsitul lor - 3.000 de lei; 6. Învălitore de tablă zincată de 22 foi legătura, a 45 kg* - 26.000 de lei; 7. Așterială de scânduri de brad de 0,02 m grosime bătură pe ambele șarpante - 8800 de lei; 8. Neprevăzute - 1.690 de lei.

Arhitect, Becu

Pr. Grigore P. Olteanu²³.

Un alt deviz (nedatat) întocmit de ing. Nicolae Gh. Hoinărescu din cadrul Ministerului Lucrărilor Publice și comunicațiilor, în valoare de 48.000 lei, a fost de asemenea, infirmat de către consiliul parohial, din lipsă de fonduri.

La 29 august 1936, Consiliul parohial Negreni întocmea următorul act:

„Proces Verbal

Noi membrii Consiliul parohial, adunați în primărie sub președinția preotului paroh Grigore P. Olteanu, am luat în dezbatere reparațiile celor două biserici și decidem:

I. Admitem pentru biserica Negreni facerea corului de brad în interior și vopsitul turlor, stabilind următoarele prețuri:

1. Ziua de lucru pentru zidar - 40 de lei, plus mâncare de la enoriași;
2. Ziua de lucru pentru tâmplar - 50 de lei; “
3. Ziua de lucru pentru vopsitor - 60 de lei; “
4. Pentru un transport de nisip - 50 de lei; “

II. Delegăm cu întreaga reparație a bisericii „Sf. Nicolae” Piscani pe d-nii Ion T. Florea (primarul comunei, n. n.) Gheorghe N. Boncea (epitropul bisericii, n. n.) și pe

---

* Pentru biserica „Sf. Nicolae” din Piscani.

²³ *Ibidem*. Din cuprinsul devizului se poate constata că s-a renunțat, din lipsă de fonduri, la pictura bisericii. Abia la începutul acestui mileniu (al treilea) grație sponsorizării de către doamna Aurelia Butaru, care a donat bisericii o sumă substanțială, primăriei com. Dârmănești (primar Emil Ciolan) precum și enoriașilor din acest sat, care au contribuit în cea mai mare parte la susținerea acestei operațiuni, s-au început lucrările de pictură (2002-2004) de către prof. univ. Nicolae Sava din București.

C-tin Dumitrescu (viitorul preot) care sunt împuterniciți a procura materiale și a angaja lucrători, fie în regie, fie prin bună învoială.

D-lor vor respecta planurile și devizele de la dosarul parohiei după care se va face licitația pentru care am dresat prezentul proces verbal.

Președinte, pr. Gr. P. Olteanu²⁴.

Primar, Ion T. Florea

Reparații i s-au făcut imobilului bisericii din Negreni și prin anii '60 ai secolului abia trecut, un proiect de lucrări de reparații fiind întocmit de către Serviciul Tehnic Raional Pitești. Din conținutul acestui document reținem valoarea de 13.853 lei pentru reparațiile menționate în următorul document:

„Memoriu pentru reparațiile bisericii „Sf. Voievozi“ din satul Negreni.

Acest lăcaș având acoperișul din șită, deteriorat complet, urmează a fi refăcut, asemenea și împrejmuirea. pentru aceasta s-a întocmit un deviz care se ridică la valoarea de 13.853 lei.

Șef Serviciu Proiectare, Arhitect, Agemolu²⁵.

Tablou de materiale

1. Șită, bucăți 113.400	6.804 lei
2. Cuie de șită, 126 kg	756 lei
3. Cuie de 6 cm 4,200 kg	21 lei
4. Șipci de 3,5 cm (grosime) 3,360 m	998 lei
5. Carbolinoleum, 64 kg	336 lei
Total	8915 lei

Alte lucrări de renovare a imobilului bisericii Negreni s-au făcut în anul 1973, după instalarea preotului Ion Andreescu^{*}, când biserica a fost acoperită cu șindrilă, turlile renovate și acoperite cu tablă galvanizată, zidul de la fațadă fiind reacoperit și șită.

Ample lucrări de restaurare a monumentului istoric, din sec. XVIII, biserica „Sf. Voievozi“ din Negreni, s-au făcut la începutul acestui secol, în timpul pr. Cristian Dorobanțu^{**}.

În timpul „păstoririi“ lui s-au inițiat ample lucrări de restaurare, în prim-plan fiind pictura bisericii, realizată între anii 2002-2004 de către o echipă de studenți-pictori sub conducerea prof. univ. Nicolae Sava din București. Pictura, de factură bizantină, tradițională la noi, este specifică vechimii bisericii, dând impresia că a fost doar restaurată (retușată). Chiar și „tabloul votiv“, din stânga pronaosului, realizat „din memorie“ de către artist, în lipsa unui tablou original, este destul de sugestiv, el redând

²⁴ *Ibidem*. Arhiva bisericii „Sf. Voievozi“ Negreni, cercetată în 1983, de tatăl meu, Teodor Dina, cu bunăvoința preotului Ion Andreescu și a cântărețului Constantin (Nel) Căteanu.

²⁵ Arhiva bisericii „Sf. Voievozi“ Negreni, copii în colecția Teodor Dina.

^{*} Preotul Ion Andreescu, încă în viață, originar din satul Păcioiu (com. Coșești), născut la 6 iulie 1924.

^{**} Originar din com. Mihăești, satul Valea Popii, pr. Cristian Dorobanțu, s-a născut la data de 23 ianuarie 1967.

chipurile ctitorilor din sec. VIII și XIX, respectiv Anghel polcovnicul, Hagii Țenea și Ștefan Belu, care „țin în mâini” macheta bisericii, ctitorită de ei.

Asemenea, a fost reconstruit „din temelie” zidul-gard de la fațadă, fondurile pentru susținerea lucrărilor fiind asigurate de către enoriași și de primăria comunei Dârmănești.

Privită din exterior, din afara zidului de incintă, prevăzut cu porți monumentale, care să reziste în timp, biserica „Sf. Voievozi” din Negreni, de la a cărei „târnosire” au trecut 190 de ani, se înalță maiestuos, cu cele două turle ale sale, ca o corabie pe oceanul planetar. Pictura din interior, frescă în stil bizantin tradițional, este în armonie cu vechimea monumentului și dă impresia că a fost doar spălată și retușată. Alternanța zidurilor interioare și cele două deschideri spre „neant” din dreptul turelor, amplifică mult cântările la strană*.

A urmat clasele primare și gimnaziale în comuna natală, iar seminarul teologic la București, absolvindu-l în anul 1987. În anul 1988, după căsătorie, fiind hirotonit preot de către actualul episcop Calinic, al Argeșului și Muscelului, a fost numit titular la biserica din satul Dârmănești, în 1989, fiind transferat la biserica „Sf. Voievozi” din Negreni.

În prezent, la acest locaș de cult ortodox, funcționează pr. paroh Nicolae Păiuș, continuator al unei lungi „dinastii” de preoți în acest sat (strănepot pe linie maternă al pr. Gr. P. Olteanu 1919-1967) și pr. Cristian Dorobanțu. Din discuția cu preotul Cristian Dorobanțu (2 noiembrie 2004) am înțeles că „sfîntirea” bisericii nu se va face în cursul anului 2005 (nu s-a făcut nici până în prezent (ianuarie 2008) deoarece parohia nu mai dispune de bani în buget, iar aceasta (sfîntirea) împreună cu mobilierul și celelalte obiecte de cult care vor trebui înlocuite, necesită mari sume de bani.

PAGES OF HISTORY OF AN OLD MONUMENT FROM THE 18-TH CENTURY, THE SAINTS VOIVODES CHURCH FROM NEGRENI, ARGEȘ COUNTY

Abstract

In this article the author presents a short history of the village Negreni, Dârmănești parish, Argeș County, underlining aspects of the Bronze, Dacian-Roman, Medieval, and Pre-modern Epochs. The most part of the article is dedicated to the historic monument the *Saints Voivodes Church* from Negreni, founded in 1798 by the commander Anghel and Hagi Țenea.

---

* Am vizitat biserica „Sf. Voievozi” în data de 20 iunie 2005, în ziua de „Sf. Treime”. Am ascultat slujba oficiată de către pr. Nicolae Păiuș și Cristian Dorobanțu, ajutați la strană de cântărețul Jan Barbu și corul doamnelor din Negreni. Curățenia exemplară din „locașul Domnului” este întreținută de d-na Elena Păiuș, mama pr. Nicolae Păiuș.

„CUM SĂ FACI CERNEALĂ SĂ SCRII CU DÂNSA PĂ HÂRTIIE”.
PREPARAREA LICHIDELOR PENTRU SCRIS ÎN MANUSCRISELE
ROMÂNEȘTI (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA - PRIMA
JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)

FLORINA MANUELA CONSTANTIN*

Răsfoind manuscrisele românești realizate spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor vom întâlni cu certitudine și diverse rețete de preparare a lichidelor necesare scrisului și ornamentației suportului scrierii, precum cerneala roșie, verde, vânătă sau neagră, obișnuită, și câteodată cerneala albastră, galbenă, lichidul de aur și cel de argint.

Numărul mare de rețete de cerneală din această perioadă este legat de răspândirea scrisului care devine o îndeletnicire practică de un număr tot mai mare de persoane, provenind din rândul unor categorii sociale tot mai diverse. Pe lângă varietatea cromatică a cernelurilor, se constată, la o analiză mai atentă, și o varietate a compoziției, rețetele ilustrând mai multe tipuri de cerneală folosite de-a lungul timpului, cerneală vegetală, „populară” ori din lemn de campeche, carbonoasă (pe bază de funingine), fero-galică (cu bază de fier), versicoloră, diversele culori fiind obținute pe bază vegetală, animală sau chimică¹. Deoarece principalul motiv al consemnării rețetelor este de natură practică, nu surprinde faptul că prepararea cernelii „negre”, cea mai utilizată de către cunoscătorii scrisului, se bucură, totuși, de cea mai mare atenție.

Unele modele de pregătire a cernelii sunt deja cunoscute, au fost publicate sau se face referire la ele în articole și lucrări de specialitate², altele sunt inedite³ și pot servi la clarificarea și îmbogățirea informațiilor privind acest aspect care face obiectul disciplinei paleografiei, dar tot atât de bine poate interesa și pe istoricii preocupați de cultura sau de viața cotidiană a vremii.

* Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București.

¹ Pentru o clasificare a tipurilor de cerneluri cel mai des folosite de-a lungul vremii v. Elena Bogdanovici, *Cernelurile și istoricul lor*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 210-217, care propune o abordare din perspectivă chimică a evoluției cernelii.

² Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *Cromatică poporului român cu 46 figuri în text*, București, 1914, p. 212-213; Emil Vârtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, Editura Științifică, 1968, p. 88-93 (a se vedea în mod deosebit trimerite din aparatul științific); Dragoș Șesan, *Vechi rețete de cerneluri*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1-2/2003, p. 426-428.

³ Am folosit ca sursă 16 manuscrise românești provenind de la Biblioteca Academiei Române (BAR), după cum urmează: Mss. 270, 1316, 1457, 1632 (fost 6534), 1795, 1820, 1837, 2033, 2035, 2387, 2546 (fost 6263), 2713, 3506, 4353, 5188, 5806.

Cerneala uzuală

Pentru început vom semnală unele particularități ale terminologiei vremii privind cerneala. Spre exemplu, această cerneală uzuală, „de scris de opște”⁴, cum o caracterizează unii autori de manuscrise, este desemnată în epocă prin simplul cuvânt „cerneală”, care, însă, includea în semnificația sa inițială și caracteristica cromatică a acestui lichid⁵, etimologia termenului având la bază adjectivul slav *чрънь- negru*, cu derivatul *чрънило* însemnând *negreală*⁶. Câteodată se folosește sinonimul său latin, „negreală”, care, prin extensie, putea desemna, ca și „cerneală”, orice lichid de scris, fiind însoțit în acest caz de determinantul culorii sau al compoziției: „negrală albastră”, „negrală de aur”⁷. Rezultă astfel o alăturare de termeni contradictorii pentru româna zilelor noastre, pentru care substantivul *negreală* face trimitere strictă la o singură culoare, negru. Atragem atenția și asupra cuvântului „văpsă”, adică vopsea, care avea sensul de *culoare* și nu cel actual.

„Pentru facerea dă cerneală”⁸ sau de „cerneală curată”⁹ rețetele propuse sunt asemănătoare din punct de vedere al materiei prime folosite. Toate recomandă gogoși de ristic (numite „gogoși de răstic”, „de răstig”¹⁰, „de răstică”¹¹, „de ristih”¹²), calaican (cu variantele „calacan”¹³, „călăcan”¹⁴) și comid (sau „comit”¹⁵), împreună cu un lichid care poate fi apă curată¹⁶, vin (se preferă vinul alb¹⁷) sau oțet¹⁸ ori poate fi un amestec de apă și „oțet bun”¹⁹, ori de apă și vin alb²⁰. Gogoșile de ristic, atât de cunoscute încât adesea sunt denumite simplu „gogoși”²¹, sunt excrescențe apărute pe ramurile și frunzele anumitor stejari în urma înțepăturii unor specii de insecte și conțin acid tanic. Ele se utilizează în combinație cu o sare, calaicanul, denumire populară, de origine neogreacă, a sulfatului de fier²², și cu o substanță care asigură aderența la hârtie, în

⁴ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare: DANIC), Ms. 591, f. 167r (apud Dragoș Șesan, *Vechi rețete de cerneluri*, în „loc. cit.”, p. 427).

⁵ Sensul inițial al cuvântului *cerneală* era mai larg, semnificând orice culoare neagră care servea la vopsit; prin specializare, *cerneala*, (uneori completată prin „de scris”), a ajuns să desemneze și lichidul preparat pentru scris (la origine negru, prin extensie, de orice culoare); *Dicționarul limbii române - DLR*, tom I, partea II, C, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940, p. 302.

⁶ Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862-1865, p. 1121-1122.

⁷ BAR, Ms. 1457, f. 132r-v.

⁸ BAR, Ms. 3506, f. 1r.

⁹ *Ibidem*, Ms. 1316, f. 178v.

¹⁰ *Ibidem*, Ms. 2033, f. 1v.

¹¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în continuare: DJAN) Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r.

¹² BAR, Ms. 1837, coperta II interioară.

¹³ *Ibidem*, Mss. 1820, f. 128v; 2033, f. 1v.

¹⁴ *Ibidem*, Ms. 1632, f. 54v.

¹⁵ *Ibidem*, Mss. 1457, f. 71v; 1632, f. 54v.

¹⁶ DJAN Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r.

¹⁷ *Ibidem*, Ms. 1632, f. 54v.

¹⁸ *Ibidem*, Mss. 1820, f. 128v; 1837, coperta II interioară.

¹⁹ *Ibidem*, Ms. 3506, f. 1r.

²⁰ *Ibidem*, Mss. 1632, f. 54v; 2033, f. 1v; 2713, f. 46.

²¹ În epocă erau utilizate și în cosmetică, de către femeile care își înnegreau genele (*DLR*, tom IX, litera R, București, Editura Academiei, p. 444).

²² *Ibidem*, tom I, partea II, C, p. 31 (din ngr. καλαχάνι).

general comidul (guma arabică)²³, acesta putând fi înlocuit un alt clei vegetal, de cireș, de vișin²⁴, sau combinat cu „candel bun”²⁵. Sărurile de fier tratate cu acid tanic, existent în gogoșile de ristic, dar și în vin, dau culoarea cenușie negricioasă a compoziției, care, cu timpul, sub influența oxigenului din aer, se înnegrește²⁶. În funcție de cantitățile din fiecare substanță incluse în preparat se obțin diferite nuanțe de cerneală neagră²⁷.

Așadar, aceste rețete ne propun, de fapt, modele de preparare a cernelii fero-galice, o cerneală cu bază de fier, caracteristică pentru secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, de când provin și manuscrisele cercetate, perioadă în care câștigă tot mai mult teren în detrimentul celei carbonoase, pe bază de funingine. În Europa, trecerea de la întrebuințarea cernelurilor carbonoase la cele fero-galice se face la începutul secolului al XVIII-lea²⁸, evoluție vizibilă și în lumea românească, chiar dacă vechile metode de pregătire a cernelii, din funingine (numită *chinoros*²⁹) sau vegetală, așa-zisă „populară”, (spre exemplu, din coji verzi de nucă³⁰), nu sunt abandonate cu totul. Cunoștințele privind cerneala chimică pe bază de carbon, din funingine, alcool (rachiu, țuică) și clei vegetal, de un negru închis și lucios, continuă să fie puse în aplicare până spre sfârșitul scrierii chirilice la noi³¹.

Cea mai veche carte de bucate românească care s-a păstrat cuprinde la final câteva rețete practice, traduse din italiană, printre care și „învățătură de a face cerneală de scris bună”. Citind ingredientele („gugoși de cerneală”, apă sau vin alb, comid, „piatra cailor di cea verde”) și cele trei procedee de combinare a lor, conform „învățăturii lui Fior Avanti”, constatăm că modelele de proveniență italiană sunt tot variante ale cernelii fero-galice. Dacă „gugoșile de cerneală” pot fi ușor identificate cu gogoșile de ristic, singura problemă o ridică denumirea „piatra cailor” pentru care editorii cărții nu au găsit vreo soluție de interpretare. Prin analogie cu metodele românești de obținerea a acestui tip de cerneală, care se înnegrește prin tratarea unei sări de fier cu acidul tanic din gogoși, sub sintagma „piatra cailor di cea verde” s-ar putea ascunde calaicanul, sulfatul feros care, în stare cristalină, are o culoare verzuie³². În schimb, rețeta italiană aduce ca noutăți apa de trandafir, pentru cazul în care cerneala

²³ *Ibidem*, p. 681; cuvântul *comid*, echivalentul popular al gumei arabice, provine din termenul neogrec κομμήδι.

²⁴ DJAN Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r.; o rețetă de cerneală de la începutul sec. al XIX, pregătită însă pe bază de funingine, folosește ca aderent cleiul de prun (Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 88).

²⁵ BAR, Ms. 270, f. 1v.

²⁶ Elena Bogdanovici, *Cernelurile și istoricul lor*, în „loc. cit.”, p. 213.

²⁷ Dragoș Șesan, *Vechi rețete de cerneluri*, în „loc. cit.”, p. 428.

²⁸ Elena Bogdanovici, *Cernelurile și istoricul lor*, în „loc. cit.”, p. 211.

²⁹ Termen provenit din germ. *Kienruss*, funingine calcinată de brad, de unde derivă și numele cernelii negre astfel preparate (Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 90, nota 76; DEX. *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 170).

³⁰ Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit.*, p. 212.

³¹ Acest tip de cerneală a fost întrebuințat foarte mult începând cu a doua jumătate a sec. al XVII-lea (Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 88, unde este publicată și o astfel de rețetă, utilizată la începutul secolului al XIX-lea); folosirea ei până târziu este dovedită și de mențiunea potrivit căreia în județul Mușcel, până pe la 1872, cerneala se făcea tot cu funingine (rețeta redată la Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit.*, p. 212). Toate vechile cerneluri vor fi înlocuite treptat de cele cu anilină spre sfârșitul secolului al XIX-lea (Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 90).

³² DEX, p. 125.

ar fi prea groasă (prima variantă de preparare), și puțină sare adăugată în compoziție (varianta a doua)³³.

Unele rețete ale acestei cerneli fero-galice, „la modă”, se mulțumesc doar să enumere ingredientele necesare și cantitățile, exprimate în dramuri³⁴, altele explică și metoda de pregătire a lor. Gogoșile și calaicanul se pisează „bine” și se strecoară, apoi se amestecă cu lichidul și se fierb³⁵. Așa cum constata și Emil Vârtosu³⁶, alternativa fierberii este expunerea la soare a amestecului: „Toate aceștia să să plămădească într-o sticlă, le pui la soare de șed 3 zile, clătindu-le pă fiecare zi de câte [...] ori.”³⁷ Pentru o cerneală foarte bună ni se propune chiar și varianta combinată, în care compoziția se fierbe și după răcire se scoate la soare³⁸.

O singură rețetă³⁹ face notă discordantă cu cele prezentate anterior, din cauza rarității sale. Este vorba de cerneala din lemn de campeche, un arbore ce crește în America tropicală, al cărui pigment, hematxilina, a fost introdus pe continentul nostru în secolul al XVI-lea⁴⁰. În popor, lemnul cu proprietăți colorante este cunoscut sub numele de băcan, iar în rețeta în discuție i se spune „bacan mur”⁴¹ sau lemn negru⁴², deosebit de așa-numitul băcan roșu, întrebuințat mai ales pentru înroșitul ouălor de Paște. Deși titlul sub care este enunțată tehnica pregătirii acestui lichid de scris: „Rățăță de cerneală pansă” nu pare în măsură să ne lămurească despre ce culoare de cerneală este vorba, ingredientele folosite -extract de campeche, piatră acră, zahăr, gumă arabică-, sunt specifice pentru o cerneală roș-violetă care, aplicată pe hârtie, se înnegrește, fără a ajunge la negru absolut⁴³.

Cernelurile colorate

Cerneala roșie. Dintre cernelurile colorate cea mai întrebuințată este cerneala roșie, cunoscută și cu numele de *chinovar*, (termen ce se regăsește în manuscrisele românești sub forma „chinavar”⁴⁴, „chinăvar”⁴⁵, „schinavari”⁴⁶) sau *cinabru* (în

³³ Ms. 1120 de la BAR, publicat de Ioana Constantinescu sub titlul *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, cu un studiu introductiv de Matei Cazacu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, la sfârșitul căruia se regăsesc trei variante ale unei rețete de cerneală, zece sfaturi pentru lustruirea argintăriei, a vaselor de cositor, a armelor de foc și trei pentru fabricarea prafului de pușcă (p. 169-173).

³⁴ BAR, Mss. 1316, f. 178v; 2033, f. 1v; 2713, f. 46; 2387, f. 106v.

³⁵ *Ibidem*, Mss. 270, f. 1v; 3506, f. 1r (v. anexele I și II). Aceeași metodă reiese și din Ms. 1820 de la BAR, f. 128v („Gogoșile să le piseze bine, cum și celelalte, și puindu-le într-o oală zmăluită, să le hearbă până să va umfla de doo ori, apoi reci, să le strecoare”).

³⁶ Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 89.

³⁷ DJAN Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r; această variantă este preferată și în cazul unei rețete dintr-un manuscris din prima jumătate a secolului al XIX-lea, provenind din zona Covurluiului (Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit.*, p. 212-213).

³⁸ BAR, Ms. 1632 (v. anexa III).

³⁹ *Ibidem*, Ms. 1457, f. 71v (v. anexa IV).

⁴⁰ DLR, tom I, partea I, A-B, București, Librăriile Socec, 1913, p. 407; Elena Bogdanovici, *Cernelurile și istoricul lor*, în „loc. cit”, p. 215.

⁴¹ Cuvântul se regăsește în nomenclatura populară a culorilor, pentru a sugera culoarea neagră (Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit.*, p. 16).

⁴² În lb. franceză *bois de campêche* e sinonim cu *bois noir*.

⁴³ Elena Bogdanovici, *Cernelurile și istoricul lor*, în „loc. cit”, p. 215.

⁴⁴ BAR, Mss. 1795, f. 276-277; 2035, f. 11v; 4353, f. 5r-v.

⁴⁵ *Ibidem*, Ms. 5188, f. 47v.

⁴⁶ DANIC, Ms. 591, f. 167r (apud Dragoș Șesan, *Vechi rețete de cerneluri*, în „loc. cit.”, p. 426).

manuscrise, cu varianta „ținabor”⁴⁷, „ținabru”⁴⁸). Cu chinovar se scriau doar anumite pasaje, inițiale, din manuscrise și acte de cancelarie, în rest substanța servind la ornamentația acestora, la realizarea miniaturilor, la fel ca și celelalte tipuri de cerneală colorată. În privința documentelor, tradiția scrierii cu chinovar a fost moștenită din cancelaria bizantină, unde roșul era simbolul exclusiv al suveranului, așa încât și în țările române extracarpătice folosirea chinovarului, ca privilegiu domnesc, era reglementată după reguli stricte și limitată la actele emise de cancelarie⁴⁹.

Dând citire rețetelor pentru prepararea cernelii roșii constatăm că termenul *chinovar*, cu sinonimul său, *cinabru*, are o dublă accepțiune. Desemnează atât cerneala de culoare roșie, adică produsul finit, cât și substanța chimică, sulfura roșie de mercur (miniu), care intră în componența ei. Atunci când se prezintă și metoda de obținere a sulfurii de mercur, pe lângă cea a cernelii, pentru claritate se face următoarea distincție: „Cum să faci chinavaru” și „Cum să faci chinavaru să scrii pă hârtiie”⁵⁰. Revenind la sfaturile propriu-zise de preparare a cernelii roșii, observăm că acestea se aseamănă⁵¹: sulfura de mercur se „amestecă cu apă, foarte bine”, se adaugă, ca stabilizator, câteva picături de gălbenuș de ou sau comid, și, dacă mai este necesar, „o jumătate dram candel”⁵², apoi „stând la dospeală vreo zi...amestecă până când vei vedea că curge den condeiu lesne”⁵³.

Un alt fel de cerneală roșie apelează, în locul colorantului chimic, chinovar, la o materie colorantă furnizată de o insectă, carminul (în limbajul documentelor, „cârmâz”). Acesta se dizolvă în apă fiartă sau în spirt de țipirig (amoniac⁵⁴), stabilizatorul fiind în ambele situații comidul. Rețeta⁵⁵ ține să precizeze, între paranteze, că este întrebuințat în cazul de față un anume tip de cârmâz⁵⁶, cel animal, extras din gogoșile roșii depuse de coșenilă (numită „cocinelă”⁵⁷) pe o specie de stejar, și nu cârmâzul vegetal, obținut din sucule roșu închis al fructelor plantei cu același nume.

Cerneala verde, cerneala vânăță, cerneala albastră, cerneala galbenă. Nu sunt cerneluri „de scris”, ci de înfrumusețare a cărților și documentelor. Cea **verde** este o cerneală chimică, obținută din acetat bazic de cupru, adică rugina verde a aramei sau „cocleală” în limbaj popular⁵⁸. În manuscrisele vremii i se spune „grișpan”⁵⁹ sau „crișpan”⁶⁰, iar dacă vrei „cerneală bună, verde să faci” trebuie să obții un amestec din această substanță, oțet sau zeamă de lămâie și comid, pe care îl freci bine până se

⁴⁷ BAR, Mss. 2035, f. 11v; 4353, f. 5r-v.

⁴⁸ *Ibidem*, Ms. 5188, f. 47v.

⁴⁹ Pentru amănunte privind întrebuințarea chinovarului în documente de cancelarie și manuscrise, v. Emil Vărtosu, *op. cit.*, p. 90-92.

⁵⁰ BAR, Ms. 1795 (<Erminie>), f. 276-277 (v. anexa V).

⁵¹ *Ibidem*, Mss. 2035, f. 11v; 4353, f. 5r-v; 5188, f. 47v (v. anexa VII).

⁵² *Ibidem*, Ms. 1795, f. 277.

⁵³ *Ibidem*, Ms. 2035, f. 11v (v. anexa VI).

⁵⁴ DLR, tom X, partea a 3^a, serie nouă, litera S, București, Editura Academiei Române, 1990, p. 1387.

⁵⁵ *Ibidem*, Ms. 1457, f. 71v (v. anexa IV).

⁵⁶ Pentru semnificațiile termenului și, implicit, pentru tipurile de cârmâz, v. DLR, tom I, partea II, C, p. 150.

⁵⁷ Este vorba de insecta *coccus cacti*, din ordinul coccide, denumită în franceză *cochenille*, în italiană *coccinilla* (*Ibidem*).

⁵⁸ DLR, tom II, partea I, F-I, București, Imprimeria Națională, 1934, p. 314.

⁵⁹ BAR, Mss. 2035, f. 11v; 5188, f. 47v.

⁶⁰ *Ibidem*, Ms. 4353, f. 5r-v.

subțiază⁶¹. Pentru această culoare se vehiculează încă o metodă de preparare, pornind de la principiul amestecului a două culori primare pentru a obține una complementară. Așadar, cerneala galbenă, deja pregătită pentru scris, trebuie combinată cu o materie colorantă albastră - *sineală*⁶²: „di voești ca să aibă coloră verdi, pune într-însa puțină sinală stinsă și vitriol”⁶³.

În schimb, rețetele pentru „cerneală frumoasă, **vânăță**” dezvăluie folosirea unui pigment vegetal, care poate fi zeama extrasă din fructele negre ale socului: „Ia bobe negre care face în florile socului cât îți este voia, storce mezul afară, pune petre acre pisate, a patra parte oțet și puținel ud și vei avea cerneală frumoasă vânăță.”⁶⁴ Aceleași ingrediente și același mod de combinare a lor sunt valabile și în cazul în care pigmentul se extrage din „poamă di boz”⁶⁵ în loc de fructe de soc.

Tot o cerneală cu bază de coloranți vegetali este și cea **albastră** care utilizează ca substanță colorantă indigoul, obținut din frunzele plantei omonime⁶⁶. Acestuia i se adaugă o substanță minerală, piatră acră (alaun, adică sulfat dublu de aluminiu și potasiu), și un acid, vitriolul, iar ca stabilizator, guma arabică⁶⁷. Singura rețetă de cerneală albastră întâlnită atrage atenția prin particularitatea terminologică. Termenul popular „comid” este înlocuit cu sinonimul său de origine latină „gumi arabică”, tot așa cum obișnuitul „cerneală” este redat prin varianta sa latinească „nigrală”.

Maniera de obținere a **cernelii galbene** este mai greu inteligibilă din cauza unui termen necunoscut care nu ne permite să aflăm de unde provenea acea „văpsă galbenă” care asigura pigmentarea lichidului. Aceasta se fierbea în apă, apoi se combina cu piatră acră și gogoasă de ristic, ambele pisate „și apoi scrii și văpsăști cu dânsa ci vrei”⁶⁸.

Lichidul de aur și cel de argint

O categorie aparte de lichide pentru scris, necesare realizării actelor domnești și manuscriselor, este reprezentată de lichidele metalice, de aur și de argint. Soluția de aur ține de tradiția bizantină a scrierii hrisografice, privilegiu domnesc, ca și scrierea cu chinovar, și se întrebuintează la redactarea anumitor părți ale documentelor de cancelarie și ale manuscriselor, dar și la realizarea unor elemente decorative ale acestora. Mult mai rar se utilizează lichidul de argint, în condițiile în care servește doar pentru ornamente și unele semne de punctuație și nu la scrierea propriu-zisă⁶⁹.

Rețetele întâlnite în manuscrise dau la iveală faptul că, în locul cernelii cu conținut efectiv de aur, se putea folosi și o imitație a acesteia, un amalgam de mercur cu alte metale⁷⁰ sau o soluție obținută din mercur („argint viu”), var nestins și oțet tare, în care galbenul specific aurului era asigurat de substanța colorantă extrasă din șofran.

⁶¹ *Ibidem*, Mss. 2035, f. 11v (v. anexa VI); 4353, f. 5r-v; 5188, f. 47v (v. anexa VII).

⁶² *DLR*, tom X, partea a 3^a, serie nouă, litera S, p. 959.

⁶³ *BAR*, Ms. 1457, f. 71v și 132r (v. anexa IV).

⁶⁴ *Ibidem*, Ms. 5806, f. 9, nr. 158.

⁶⁵ *Ibidem*, Ms. 5188, f. 47v (v. anexa VII).

⁶⁶ *DLR*, tom II, partea I, F-I, p. 632.

⁶⁷ *BAR*, Ms. 1457, f. 132v (v. anexa IV).

⁶⁸ *Ibidem*, f. 71v (v. și anexa IV).

⁶⁹ Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 93.

⁷⁰ *BAR*, Ms. 1795 (<Erminia>), f. 201; sub titlul „Cum să faci slove de aur” (v. anexa V).

Pentru a avea o cerneală asemănătoare celei de argint se putea folosi același preparat ca și pentru aur, cu condiția să se renunțe la șofranul cu rol colorant⁷¹.

Pentru lichidul propriu-zis de aur, numit câteodată „negrală de aur”, este necesar ca dintre ingrediente să nu lipsească „file de aur”⁷². Una dintre erminiile românești oferă sfaturi atât pentru o imitație a aurului, cum am arătat anterior, dar și „pentru cum să pisezi aurul să scrii cu el”⁷³, în ambele situații, însă, fără a preciza pe ce tip de suport al scrierii ar putea fi utilizate produsele obținute, așa cum se procedează, de exemplu, în cazul sfatului „Cum să faci chinovaru să scrii pă hârtiie”⁷⁴. Formulele permissive: „fă orice vei vrea cu dânsul”, cu referire la lichidul de aur, și „scrie cu condeiul unde vei vrea”, referitoare la amalgamul cu rol de aur, ridică întrebarea dacă exista posibilitatea aplicării lor și pe hârtie⁷⁵, în afara suportului specific icoanelor, zidul și lemnul⁷⁶.

Tipologia surselor

Pentru cerneala neagră, comună, predomină ca tip de sursă însemnările. Rețetele sunt inserate în câte un manuscris, fie miscelaneu, fie religios, pe paginile sau părțile de pagină rămase libere, de către o altă mână decât cea a autorului manuscrisului, în speță a unuia dintre proprietarii sau cititorii lui. Se regăsesc în general pe filele de la începutul sau de la sfârșitul cărții ori pe coperțile interioare, alături de alte informații, fără legătură cu conținutul manuscrisului, însă considerate importante de către cel care le consemnează, informații fie de interes strict personal, precum liste de cheltuieli, notițe de stare civilă, fie de interes general, ca menționarea unui cutremur sau a unui eveniment politic. Însemnările despre obținerea cernelii negre sunt des însoțite și de alte sfaturi casnice, în speță câteva rețete medicale.

Atunci când nu sunt însemnări, rețetele pentru cerneala neagră sunt incluse într-un miscelaneu, în acea parte de manuscris care tratează în ansamblu prepararea diferitelor lichide utilizate pentru scris⁷⁷. O altă situație este adăugarea unei „învățăături de a face cerneală de scris bună”, alături de alte câteva „învățăături” practice, în manuscrise cu tematică unică, precum cartea de bucate⁷⁸, logica alăturării ținând de însușirea comună tuturor „învățăturilor”, culinare și non-culinare, aceea de a fi sfaturi gospodărești.

Dacă urmărim din ce medii sociale provin aceste rețete de cerneală observăm că modelul cernelii fero-galice este răspândit și, ca atare, propus atât de către mediul ecleziastic, cât și de către cel laic din Țara Românească și din Moldova. Faptul că pentru ingrediente asemănătoare sunt recomandate cantități diferite dovedește că însemnările din manuscrise sunt independente unele de altele, nu au o sursă scrisă comună, au mai degrabă o sursă empirică, fiind rezultatul experienței directe a fiecărei

⁷¹ *Ibidem*, Ms. 2546 (fost 6263), f. 7v („Cu aur și cu argint să poți scrie”; v. anexa VIII); o rețetă asemănătoare, pentru imitații ale lichidului de aur și de argint *Ibidem*, Ms. 2035, f. 11v (v. anexa VI).

⁷² *Ibidem*, Ms. 1457, f. 132r (v. anexa IV).

⁷³ *Ibidem*, Ms. 1795, f. 292 (v. anexa V).

⁷⁴ *Ibidem*, f. 277.

⁷⁵ Pe hârtie se putea aplica aurul și sub formă de foiță (Dionisie din Furna, *Carte de pictură*, traducere de Smaranda Bratu Stati și Șerban Stati, București, Editura Meridiane, 1979, p. 75).

⁷⁶ Redăm totuși cele două sfaturi în anexa V, alături de celelalte informații provenind din același ms. 1795.

⁷⁷ *Ibidem*, Ms. 2035, f. 11v-12v (v. anexa VI).

⁷⁸ Este cazul Ms. 1120 de la BAR, publicat de Ioana Constantinescu sub titlul *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, p. 169-170.

persoane care le consemnează, așa cum se precizează câteodată în mod explicit prin sintagme precum: „modelu făcerii de cerneală cercată”⁷⁹, „și vei avea cerneală minunată” sau „și într-alt chip, mai bună iasă”, atunci când ni se recomandă maniera optimă de preparare dintre cele două prezentate⁸⁰. În sprijinul afirmației stă și forma de redactare a rețetelor, evident diferită de la un manuscris la altul. Numeroasele variante ale rețetei de cerneală fero-galică arată că, într-adevăr, aceasta era procedura obișnuită de a face cerneală de scris la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, răspândirea ei datorându-se probabil calității produsului obținut și ușurinței cu care se puteau procura și prepara componentele sale. Asupra aspectului procurării se apleacă însemnarea dintr-un miscelaneu prahovean de la 1799, prin mențiunea „luându-să din târgu”⁸¹, care arată posibilitatea de achiziționare din comerț a substanțelor ce nu puteau fi luate direct din natură, fără nevoie de prelucrare.

De obicei, într-un manuscris, rețetele pentru cerneluri colorate și pentru lichidul de aur și de argint sunt prezentate împreună, câteodată adăugându-li-se și cerneala neagră. Ele sunt pomenite cu precădere în două feluri de surse, ambele menționate și în cadrul discuției despre cerneala obișnuită. Primul este manuscrisul miscelaneu⁸², celălalt este cartea de sfaturi practice sub formă manuscrisă. Aceasta din urmă se autointitulează pentru a face cunoscut cititorilor conținutul său, spre exemplu: „Arătări de vreo câteva doftorii și meștesuguri”⁸³ sau „Foiță pentru doftorii, ori de ce fel de boale va avea omul”, cu precizarea că, pe lângă „leacuri de orice boli”, cuprinde și îndrumări „de cel mai mic lucruri”⁸⁴, adăugare necesară pentru a justifica includerea în lista de rețete, la numărul 128, a celei pentru „cerneală frumosă, vânăată”⁸⁵.

Un gen de izvor cu un specific aparte⁸⁶, sunt manuscrisele ce conțin versiuni românești ale erminiilor de pictură bizantină, manuale iconografice care slujesc de îndreptar, de ghid, zugravilor de biserici ortodoxe. Utilitatea lor pentru tema noastră provine din faptul că, în afara recomandărilor strict iconografice, unele abordează și aspecte tehnice de pictură, de preparare și folosire a culorilor, extinse câteodată și asupra tipului de suport specific scrierii, hârtia⁸⁷. Este cazul erminiei pe care copistul Ioan Halepliu zugravul „o am adunat din alte trei irminii ... și am făcut-o un trup”⁸⁸,

⁷⁹ DJAN Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r.

⁸⁰ BAR, Ms. 1632, f. 54v.

⁸¹ *Ibidem*, Ms. 270, f.1v (v. anexa I).

⁸² Este cazul Mss. BAR, nr. 2035, f. 11v-12v, care include rețete de cerneală roșie, verde, vânăată, neagră, imitație de lichid de aur și de argint; 5188, f. 47v, cu rețete de cerneală roșie, verde, vânăată; 1457, f. 71v, rețete de cerneală neagră, galbenă, roșie; la finalul ms. 1457 este prinsă în legătura cărții o foaie de hârtie (f. 132), sursa ultimelor două rețete, de pe care n-au mai apucat să fie copiate în interiorul manuscrisului rețetele de „negrală de aur” și „negrală albastră”

⁸³ BAR, Ms. 4353, f. 5r-v (conține rețete „pentru cerneli” roșie, verde, vânăată).

⁸⁴ *Ibidem*, Ms. 5806, f. 1.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 9.

⁸⁶ Nu ne-am propus în studiul de față să acordăm o atenție deosebită acestui tip de sursă, ci doar să-i menționăm utilitatea pentru această temă.

⁸⁷ Dionisie din Furna, *op. cit.*, p. 12-13, 41-43 (studiu introductiv de Victor Ieronim Stoichiță).

⁸⁸ BAR, Ms. 1795, f. 330r-v; pe baza cercetării conținutului acestei erminii s-a constatat că versiunea românească e tradusă după același izvor pe care l-a folosit și Dionisie din Furna pentru cartea sa de pictură, ceea ce explică înruderile dintre cele două texte; Vasile Grecu, *Versiunile românești ale erminiilor de pictură bizantină*, (extras din „Codrul Cosminului”), Cernăuți, 1924, p. 33-43.

unde se regăsește și metoda de preparare a chinovarului, dar și a cernelii roșii care are ca bază acest pigment.

Printr-o comparație între tipologia surselor pentru cerneala neagră și cea pentru cerneala de diverse culori se remarcă faptul că însemnările, deși importante pentru lichidul de scris obișnuit, se regăsesc mult mai rar ca izvor pentru al doilea fel de cerneală⁸⁹. Situația nu surprinde dacă ținem seama de specificul acestui gen de sursă, însemnările⁹⁰, rezultat al unor preocupări de viață curente ale oamenilor, specific coroborat cu utilitatea mult mai mare pe care cerneala neagră o avea în viața cotidiană în raport cu alte cerneluri.

Analizând conținutul rețetelor pentru cerneală colorată observăm că unele dintre acestea se aseamănă între ele nu doar ca ingrediente și mod de combinare a lor, precum în cazul cernelii uzuale, dar și ca formă a frazei. Existența primei categorii, rețete care vehiculează același tip de cerneală, dovedește că aceea era maniera cea mai răspândită de preparare, și, ca atare, consemnată cel mai des în scris. A doua categorie de rețete, identice și ca formă, demonstrează în plus, că au avut o sursă inițială comună, dovadă însemnată pentru moda culegerii și recopierii informațiilor și pentru circulația cărții dintr-o localitate în alta și dintr-o țară românească în alta. Astfel, tehnica pregătirii de cerneală roșie, verde și vânăță din manuscrisul realizat de logofătul valah Mihalache Vasilie Lupoianu pe la 1829-1834⁹¹ poate fi citită și într-un manuscris ecleziastic moldovean, datorită lui Dimitrie, stareț al schitului Brazi din ținutul Putnei, care a notat-o la 1832⁹². Logofătul de la Vălenii de Munte precizează că informațiile din cartea sa de „doftorii și meșteșuguri” fuseseră „scoase dintr-o carte tipărită din Iași”. Starețul moldovean fie a avut acces la aceeași carte, fie la unul dintre izvoarele ei, fie la alte texte care au folosit cartea de la Iași ca izvor.

Consemnarea rețetelor de cerneală de diferite culori nu pare a fi într-atât urmarea practicii individuale a posesorilor de manuscrise, așa cum se întâmplă cu prețioasa cerneală neagră, ci doar rezultatul unei dorințe de păstrare și de transmitere, prin intermediul scrisului, a unor însemnări utile. Concluzia este logică, având în vedere că cerneala colorată, poate exceptând-o pe cea roșie, este rar întrebuințată.

Atenția acordată de autorii, de posesorii și cititorii de manuscrise pentru însemnarea sau copierea a cât mai multe și mai diverse rețete de cerneluri se explică prin dorința ca acest „meșteșug” să fie la îndemâna tuturor, să nu se piardă, transmițându-se și generațiilor care vor urma. Obiceiul retranscrierii informațiilor culese din diferite tipărituri și manuscrise într-o altă carte reiese chiar din mențiunile copiștilor, la fel ca și motivația activității lor. Dascălul moldovean Dumitrache Popovici ne avertizează la începutul manuscrisului său de pe la 1834-1838⁹³, că lucrarea conține „începutul a multe feliuri de pricini”, fiind „scoasă din alte cărți,

⁸⁹ Printre manuscrisele de la BAR, folosite aici, nu se regăsește această situație, însă în manuscrisul nr. 591 de la DANIC, conținând documente ale schitului Brazi, există o însemnare referitoare la prepararea cernelii negre, dar și a celei roșii, verzi, vinete (Dragoș Șesan, *Vechi rețete de cerneluri*, în „loc. cit.”, p. 426-427).

⁹⁰ Marieta Adam Chipur, *Vechi însemnări românești ca izvor istoric*, București, Editura Silex, 1996, p. 11-14.

⁹¹ BAR, Ms. 4353, f. 5r-v; informații despre proveniența lui, la Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, BAR 3101-4413, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 426.

⁹² DANIC, Ms. 591, apud Dragoș Șesan, *Vechi rețete de cerneluri*, în „loc. cit.”, p. 426-427.

⁹³ BAR, Ms. 5188.

tiparnice și istorii de mână”⁹⁴, iar paracliserul mănăstirii Sfântul Gheorghe cel Vechiu din București notează că „acest catastih ...este al meu, scos după altul, ce l-am găsit la unul, Costache arnăutu”⁹⁵. Motivul care a generat însemnările nu a fost lipsa de hârtie⁹⁶, ci grija ca informația să nu se uite, iar preocuparea pentru retranscrierea și, implicit, difuzarea unor rețete este argumentată tot de către unul dintre cei implicați, logofătul Mihalache Vasile Lupoianu: „Această carte este scoasă dintr-o carte tipărită din Iași. Cu însuși mâinile mele am scris, ostenindu-mă pentru ca să rămâie următorilor viețuitori”⁹⁷. Însuși rolul cărții, tipărite sau manuscrise, era acela de a crea un dialog între autori și cititori, o transmitere a experienței între actualii și viitorii consumatori de cultură scrisă.

ANEXE

I.

Rățată de cerneală, cum să să facă

Dramuri

50	calaican
25	gogoși de răstic
10	comid
5	candel bun

Aceste toate felurimi sânt pentru una ocă cerneală. Luându-să din târgu, să le pisaze bine și să le cearnă prin sătă deasă, să nu fie cu zdroboneți^a. Apoi, amestecându-le toate la un loc, să le pue într-un clondir, amestecându-le cu una ocă vin albu. Apoi, într-acel clondir pă toată zioa să le clătească de câte trei ori, ca să să amestece, și după trei zile să va scrie dintr-însa. Clondiru să nu fie de tot plin, ca să să poată clăti, să să amestece bine. Iar vrând a face oca jumătate, să să pue felurimile pă jumătate.

BAR, Ms. 270, f. 1v.

^a zdrobonete- cocoloș mic (DLR, tom XIV, litera Z, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 188)

II.

La una ocă cerneală făcută

Dramuri

55	gogoși de răstic
33	calaican
24	comid
133	oțet bun
200	apă

Acestea toate, pisându-le bine, să le petreci prin sită și mestecându-le cu apă și oțet, să le herbi într-o oală cum să face cafeaoa, iar nu mai mult. Și răcindu-să, să să strecoare pântr-o pânză.

BAR, Ms. 3506, f. 1r.

⁹⁴ Gabriel Ștrempel, *op. cit.*, vol. IV, BAR 4414-5920, București, Editura Științifică, 1992, p. 230.

⁹⁵ Este vorba de ms. BAR nr. 5806; însemnarea copistului cf. *Ibidem*, p. 403.

⁹⁶ Marieta Adam Chipper, *op. cit.*, p. 13.

⁹⁷ Gabriel Ștrempel, *op. cit.*, vol. III, p. 426.

III.

Cerneală cum să facă:

100 dramuri răstic

26 dramuri călăcan

6 dramuri comit

Toate să le pisăzi, să le pui într-o oală de o oca și să pui jumate vin, jumătate apă. Să stea trei zile și trei nopți și apoi va fi bună, aceasta ieste bună forte.

Și într-alt chip, mai bună iasă:

40 dramuri gogoși răstic

20 calaican

20 clei de cireș

1 ocă vin albu, curat

Cele mai sus arătate, pisindu-le foarte bine, să le pui într-o tingire pă seama lor și să torni ocaoa de vin peste iale. Apoi pune să fiarbă până să va umfla de trei, patru ori. Și răcindu-se, pune-o într-un clondire și scoate-l afară la soare măcar o săptămână de zile, și vei avea cerneală minunată. Iar de va fi iarnă, pune-o la căldura sobii.

Vinetict au scris, cu mâna lui.

BAR, Ms. 1632 (fost 6534), f. 54v.

IV.

Rățată de cerneală pansă

o litră de bacan mur sau lemn negru

doăzeci și cinci dramuri zahar

zece dramuri comid

treizăci dramuri piatră acră

doă ocă de apă

cu cari să va urma precum mai jos, adică:

O litră de bacan, cântărită foarte drept, să se pue cu doă ocă de apă întru o oală zământuită și să se fiarbă până a scădi jumate, după cari, apoi pisându-să zaharul c<u> piatra acră și comidu, să să poi în oală. Și iareș să mai fiarbă în câteva clocote și, în urmă, răcindu-să, să să poată da îndată în trebuință.

Cerneală galbănă

Să să fiiarbă în 70 dramuri apă fiiartă, jumătate de ceas, văpsă galbănă (alazoheri) bună, de Chesariia, 10 dramuri, gugoasă 5 dramuri, piatră acră (alumen) 3 dramuri, toate pisate. După aceasta, străcoară-le și apoi scrii și văpsăști cu dânsa ci vrei.

Di voești ca să aibă coloră verdi, pune într-însa puțină sinală stinsă și vitriol.

Cerneală roșie

Să să pue în 50 dramuri apă fiiartă cârmâz (cocinelă) 2 dramuri, crimiriu 2 dramuri și puțin comit. Alt fel: topești cârmâzul în spirt de țipirig și apoi adaogi puțin comit.

BAR, Ms. 1457, f. 71v.

Negrală de aur

Ia gumi arabică câtă vrei, pisază-l în pio de alamă și topește-l în spirt de vin, amestecat cu puțină apă. După aceia, ia file de aur, pune-le într-un vas curat și friacă cu

degitele până ci să va priface lecvîd (umizală) și în care mai adaogi puțină apă de șofran, și scrie ce vrei.

BAR, Ms. 1457, f. 132r.

Negrală albastră

Pisază puțin indigo (văpsă albastră) și puțină pîiatră acră, în pulberea cărora pune acid vitreol, cât ar agiungi să să topiască pravurile. Adaogi după aceasta puțin gumi arabică și apă curată, și scrie ce vei voi.

BAR, Ms. 1457, f. 132v.

V.

Cum să faci chinavaru

Ia argint viu dramuri 100 și pîiatră pucioasă^a, dramuri 25, și murtasag^b, dramuri 8, și pisează murtasagul și pucioasa bine pă lespede, fieștecare deosebit, să fie mărunț ca praful. Apoi pune aceste trei felurimi deosebite pînă vase și așa le pune pă cărbuni aprinși de ștejariu. Și avînd denadins o vergea de fier, amestecă-le până să vor topi, apoi amestecă cu argintu viu să se facă o coleasă, amestecîndu-le cu vergeaoa cea de fier până vei vedea că fierul au negrit. Și le lasă să se răcească și iarăș le pisează ca și întăiu. Și avînd gata un borcanel, pune-le înlăuntru și le acoperă și apoi le amestecă cu fierul până vei vedea că s-au albit fierul. După aceia îl astupă foarte bine și puindu-l în vatra focului în pămînt până acolo unde este plin, adică până la gât, dă-i foc mult și lasă-l să se coacă într-o zi și într-o noapte. Apoi, spărgînd vasul, scoate-l și s-au făcut chinavar bun.

BAR, Ms. 1795, f. 276-277.

Cum să faci chinavaru să scrii pă hârtiie

Dramuri 4 de chinavar pisate bine, așază-l în călimări, puind mai pă urmă și 4 dramuri comid curat și topit și o jumătate dram candel și așa scrie cu dânsa ce voești.

BAR, Ms. 1795, f. 277.

Cum să faci slove de aur^{*}

Ia suliman și argint viu, tot deopotrivă, și pune-le în agricon^c și oțet tare și le pisează pă agricon deasupra cu cositor sau cu plumbu sau cu argint până să va face apă. Și ia apă de acolo și scrie cu condeiul unde vei vrea și după ce să va usca, sclivisește-le.

BAR, Ms. 1795, f. 201.

Știință preadevărată pentru cum să pisezi aurul, să scrii cu el^{*}

Ia aur curat, adică un galben, și-l pune în topitoare dimpreună cu argint viu și cu țipirig și o pune în cărbuni aprinși mulți, încât, mai în scurt, să nu să vază topitoarea de mulțimea cărbunilor și suflă într-înșii până să va face ulceaoa ca focul și până vei vedea argintul viu afumînd și arzîndu-se. Iar după ce vei vedea că au încetat de a mai fumea, să știi că aurul s-au topit, iar argintul viu s-a ars și s-au prăpădit, deci îndată ce vei vedea așa, ia ulceaoa ce topește, ca să nu fiiarbă aurul prea mult și să face vîrtos ca cum au fost întăiu. Deci, după ce să va astîmpăra ulceaoa, scoate afară aurul și-l

^{*} Pentru aceste două sfaturi vezi comentariile noastre din cadrul capitolelor referitoare la lichidul de aur și cel de argint și la tipologia surselor.

împreună cu piază pucioasă de două ori cât aurul și așa le freacă dimpreună pă amândoa pă lespede <de> porfir. Și după ce le vei pisa vartos, strânge-le la un loc cu nevoie și le pune iarăși de iznoavă în altă ulcea mai mare și dă-i foc, ca și mai întâiu, până să va arde piază pucioasă până în sfârșit și să se prăpădească dimpreună cu fumul. Și, așa, scoțând aurul din ulceale, freacă-l iarăși cu nevoie și vartos până să va face ca lutul, însă la această pisătură de a doă oară pune și puținică apă cu sare foarte puțină și după ce-l vei pisa din destul pune-l într-un păhar curat și-l spală de multe ori până-l vei lămurii de toată lera^d ce va fi avându. Și așa, puindu-l în scoică, fă orice vei vrea cu dânsul.

BAR, Ms. 1795, f. 292.

^a piază pucioasă – sulf, în formă de bucăți (DLR, tom VIII, partea a 2^a, litera P, București, Editura Academiei, 1974, p. 524).

^b murtasaig- modificare roșiatică a monoxidului de plumb (Veronica Tamaș, Alexandru Popescu-Mihăești, *Lexicon de cuvinte rare și ieșite din uz*, Râmnicu Vâlcea, Editura Conphys, 2005, p. 260).

^c cuvântul grecesc din textul lui Dionisie din Furna, corespunzător acestei variante românești, a fost tradus prin „lespede de marmură” (Dionisie din Furna, *op. cit.*, p. 74).

^d *Ibidem*, p. 90; cuvânt tradus prin „necurătenie”.

VI.

Roșie

Chinavar, ținabor bun, și apă puind și ceva picătură de gălbinaș de ou sau comid și freacă bine, stând la dospeală vreo zi și amestecă până când vei vedea că curge den condeiu lesne.

Vearde

Grișpan bun cu zamă de lămâie și comid, freacă bine până vei putea scrie.

Vânăță

Boabe de soc, numai zama și piază acră și a patra parte oțăt și comid, freacă până vei putea scrie

<Lichid de aur și argint>

Argint viu, șofran, var nestins, oțăt tare, amestecă și pune să stea 2 zile cam, la caldura, și să vor îngroșa. Apoi, mai pune-le puțin oțăt curat, iar să le freci puind puțin comid și apoi vei putea scrie.

Numai albe, fără șofran.

ή ποίησιν τοῦ μελανίου*

δράμια

dramuri

γογόσσι răstic

40 gogoși răstic

κ καλαηκάνη - εἰς μίαν ὀκὰ κρασί

20 calaican - pentru o oca de vin

κ κομίδ

20 comid

κ γογόσσι

20 gogoși

10 καλαηκάνη - εἰς μῆσι ὀκὰ

10 calaican - pentru o jumătate de oca

10 κομίδ^a

10 comid

BAR, Ms. 2035, f. 11v-12v.

^a Prepararea <cernelii> negre

* Mulțumesc domnului Prof. univ. dr. Tudor Teoteoi pentru ajutorul oferit la transcrierea și traducerea acestui pasaj în limba greacă.

VII.

Cerneală roșie cum să faci

Chinăvar, ținabru, cum să faci. Să ei ținabru și să-l freci bini cu apă și bagă vreo câteva picături di gălbănuș di ou^a înlăuntru și așa o mestecă bini, bini, până^b vei vede că curge lesne.

Cerneală verde cum să o faci

Ia grișpan și-l freacă foarte bini cu oțăt, până va curge lesne din condeiu.

Cum să faci cerneală vânăță

Să ei poamă di boz și storce mezul afară bini, puni pîiatră acră, pisată, și a patra parte oțăt și puțin ud și vei face cerneală vânăță.

BAR, Ms. 5188, f. 47v.

^a Scris „ouu”.

^b Scris „pără”.

VIII.

Cu aur și cu argint să poți scrie

Să iai argint viu și șofran și var nestâns și oțăt tari, stătut și curat, și le amestică toate întru un loc și le puni să stei la căldură 24 ceasuri. Și căldura să fie de mijloc și apoi să vor îngroșa, apoi amestică bini iar cu oțăt și va fi gata.

Iară de vei vre să scrii numai cu argint, să nu pui șofran.

BAR, Ms. 2546 (fost 6263), f. 7v.

“HOW TO MAKE INK TO WRITE WITH IT ON PAPER”.

THE PREPARATION OF THE WRITING LIQUIDS FOR THE ROMANIAN
MANUSCRIPTS (THE END OF THE 18-TH CENTURY – THE FIRST HALF OF
THE 19-TH CENTURY)

Abstract

Based on the study of Romanian manuscripts from the Library of the Romanian Academy, the present study effects a foray in the typology of the inks used in Walachia and Moldavia at the end of the 18-th century and the first half of the 19-th century. The recipes for the preparations of the black inks and the almost black inks are mainly discussed. Colored inks and the silver and gold liquids (sometimes replaced by imitations) were used for the embellishment of the office manuscripts and documents. Red, green, violet, blue, and yellow inks were generally prepared using vegetal (elder tree, saffron, indigo, campeche wood) and chemical (cinnabar, soot, etc.). The analysis of the sources helps to the explanation of the reasons for the registering and copying of these recipes. It also proves the importance of the circulation and spreading of the information from one social milieu to another, as well as from one Romanian country to another.

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

UN POMELNIC AL MÂNĂSTIRII VALEA DIN SECOLUL AL XIX-LEA

ION DUMITRESCU*

Mănăstirea Valea este situată în satul Valea Mănăstirii (Comuna Țițești, județul Argeș), la aproximativ 20 km depărtare de Pitești, fiind ctitoria lui Radu Paisie din anul 1534, după cum o arată textul pisaniei, sau din 1535, potrivit opiniei lui Flaminu Mârțu¹. Înălțată pe locul unui mai vechi edificiu ecleziastic, datând cel mai probabil din a doua jumătate a secolului al XV-lea², pe temelie din bolovani de prund cu suprastructura din lemn, biserica de zid a fost pictată în timpul domnitorului Mircea Ciobanul, în anul 1548. Acest strat de pictură a fost acoperit ulterior de alte două, datând din 1746, respectiv 1846. Cel mai vechi strat de pictură se păstrează în pronaos și este cel executat în 1746.

Pe lângă pictură, în biserica Mănăstirii Valea (Fig. 1) s-au mai păstrat: piese de mobilier încrustate cu sidef, catapeteasma de factură brâncovenească, datând din secolul al XVIII-lea și pomelnicul ce face obiectul studiului nostru. Asupra acestui pomelnic face scurte referiri V. Brătulescu în articolul său *Mănăstirea Valea din Județul Mușcel*. Regretatul istoric redă lista domnitorilor și arhierilor în întregime, opinând că pomelnicul ar fi realizat la începutul secolului al XIX-lea³, ipoteză pe care n-o îmbrățișăm.

Pomelnicul se prezintă sub forma unui triptic realizat pe suport din lemn și pânza, având textul scris pe trei registre, cele laterale închizându-se peste registrul principal (central). Pe fața celor două registre laterale este zugrăvită scena *Bunei Vestiri*. Registrul principal, de formă dreptunghiulară (L = 73,5 cm, l = 44 cm, grosime = 4,5 cm), conține în partea superioară, sub o arcadă semicirculară imaginea lui Iisus Hristos, reprezentat ca Pantocrator. Deasupra acestei arcade, doi serafimi flanchează imaginea Mântuitorului. Imediat sub această imagine începe textul pomelnicului, repartizat pe patru coloane și continuat pe câte două coloane în celelalte două registre.

---

* Muzeul Județean Argeș.

¹ Fl. Mârțu, *Mănăstirea Valea (Țițești - Argeș) în lumina controverselor istoriografice și a cercetărilor arheologice*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 7-9, an. XXX, 1979, p. 635. Pentru bibliografia cu privire la Mănăstirea Valea vezi: N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. II, Craiova, 1970, p. 694.

² Fl. Mârțu, *op. cit.* p. 630.

³ V. Brătulescu, *Mănăstirea Valea din Județul Mușcel. O ctitorie necunoscută a lui Radu Paisie*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, nr. XXIV, 1931, fasc. 67, p. 16-17.

Fig. 1. Mănăstirea Valea.

În acest registru sunt cuprinse listele domnitorilor, ale mitropoliților și pomelnicele jupanului „Tudor ot Brașov”, precum și o parte din cel al boierilor Piscani, acesta din urmă fiind continuat în cel de al doilea registru. Deasupra textului din acest registru este zugrăvită imaginea Sfintei Fecioare, iar în cel de-al treilea apare imaginea Sfântului Ioan Botezătorul. Toate cele trei imagini formează un *Deisis*. În al doilea registru ($L = 60$ cm, $l = 22$ cm, grosime = 1,5 cm) sunt cuprinse pomelnicul jupânesei „Ilinca ot Balaoa” și al lui Kir Ioan, acesta fiind continuat în al treilea registru (dimensiuni: $L = 60$ cm, $l = 22$ cm, grosime = 1,5 cm).

Textul pomelnicului (Fig. 2) este scris cu cerneala de culoare neagră în primul și în cel de-al doilea registru, și, parțial, pe o singură coloană, în cel de-al treilea. Ultima parte a primei coloane și a doua coloană din al treilea registru au fost scrise cu o cerneală de culori diferite, de o mai proastă calitate, fapt ce a făcut ca în timp să se șteargă parțial, deși acest text a fost scris ulterior, și de mai multe mâini⁴. El apare

⁴ Se va indica în textul pomelnicului acolo unde caracterele se schimbă.

imediat după formula de încheiere a pomelnicului: „și pre toți ceilalți care au miluit și s-au ostenit la Sfânta Monăstire Valea cu tot neamul lor, pomenește în veci. Amin”. Fondul este auriu. Caracterele din titlul pomelnicului au înălțimea cuprinsă între 1,4 - 1,5 cm, fiind scrise îngroșat; în titlul listelor („domnii, arhieriei, părinții ctitori”) literele au înălțimea cuprinsă între 1 - 1,3 cm și sunt scrise îngroșat. Celelalte caractere scrise cu cerneală de culoare maronie au o înălțime cuprinsă între 0,5 - 0,8 cm, iar caracterele textului, adăugat ulterior, au o înălțime cuprinsă între 0,8 - 0,9 cm.

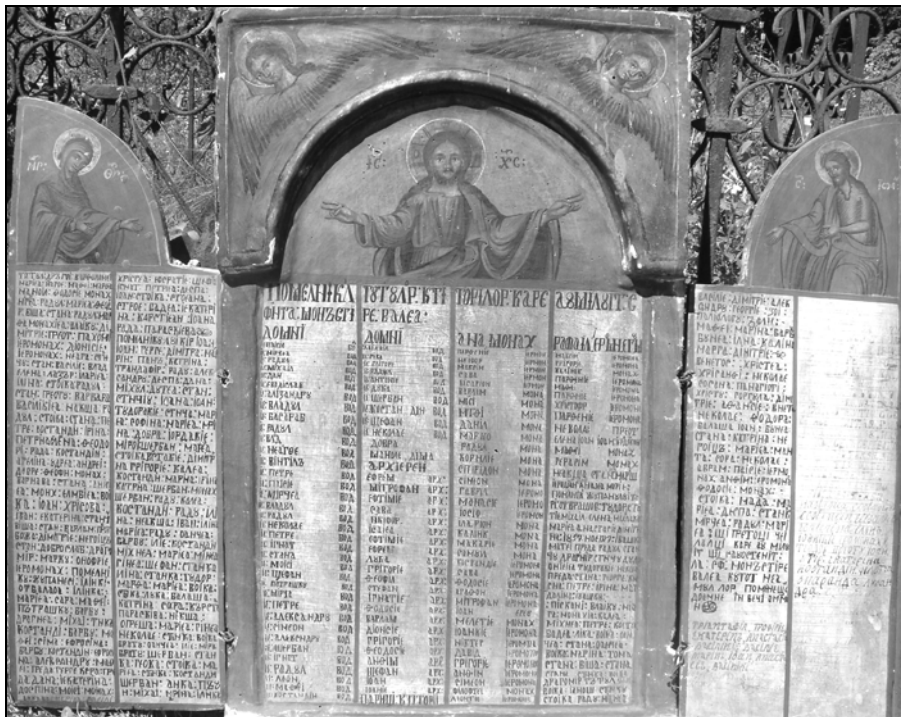

Fig. 2. Pomelnicul Mănăstirii Valea, sec. XVIII.

În privința datării, am arătat mai sus, că V. Brătulescu era de părere că pomelnicul a fost realizat în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Însă în textul pomelnicului jupanului Tudor din Brașov, scris de prima mână, apare data 7 noiembrie 1857, deci el a fost realizat ulterior acesteia.

Înainte de a reda în întregime textul pomelnicului se impun a fi făcute câteva observații cu privire la maniera de editare a acestuia. Acolo unde în text s-au folosit prescurtări care nu lasă loc la vreo altă interpretare, textul a fost întregit tacit. Pentru a înlesni lectura și pentru o imagine mai clară asupra pomelnicului am indicat locul unde încep registrele, iar după fiecare coloană a fost lăsat un rând liber. Acolo unde grămaticul a scris cu caractere îngroșate, același tip de litere l-am folosit în textul reprodus.

ANEXĂ

POMELNICUL TUTULOR CTITORILOR CARE AU MILUIT
SFÂNTA MONĂSTIRE VALEA|

DOMNI | Io Paisie voevod | Io Mircea voevod | Io Radul voevod | Io Mihail voevod | Io Dan voevod | Io Evadislav voevod | Io Alizandru voevod | Io Vladul voevod | Io Basarab voevod | Io Radul voevod | Io Vlad voevod | Io Neagoe voevod | Io Vintilă voevod | Io Petre voevod | Io Paisie voevod | Io Mircea voevod | Io Vladul voevod | Io Radul voevod | Io Necolae voevod | Io Petre voevod | Io Ignat voevod (sic !) | Io Stana voevod | Io Moisi voevod | Io Stefan voevod | Io Patrașcu voevod | Io Mircea voevod | Io Petre voevod | Io Alecsandru voevod | Io Simeon voevod | Io Alecsandru voevod | Io Șerban voevod | Io Ignat voevod (sic !) | Io Radul voevod | Io Leon voevod | Io Matei voevod | Io Constandin voevod

DOMNI | [...] ⁵ voevod | Io Ghica voevod | Io Gligore voevod | Io Radul voevod | Io Antonie voevod | Io Duca voevod | Io Șerban voevod | Io Constandin voevod | Io Stefan voevod | Io Necolae voevod | Dobra Manole, Dima | **ARHIEREII** | Efrem arhiereu | Mitrofan arhiereu | Eftimie arhiereu | Sava arhiereu | Nichifor arhiereu | Isacia arhiereu | Eftimie arhiereu | Efrem arhiereu | Luca arhiereu | Grigorie arhiereu | Theofil arhiereu | Stefan arhiereu | Ignatie arhiereu | Theodosie arhiereu | Varlam arhiereu | Dionisie arhiereu | Grigorie arhiereu | Theodosie arhiereu | Anthim arhiereu | Ștefan arhiereu | Ioan arhiereu | Ioanie arhiereu | **PARINTI CTITORII**

ANA MONAH | Parthenie ieromonah | Nechifor ieromonah | Macsim ieromonah | Sava ieromonah | Visarion ieromonah | Varlam monah | Moisi monah | Mthei monah | Danil monah | Marco monah | Radul monah | Cornlie monah | Spiridon monah | Simeon monah | Gavril ieromonah | Manasie ieromonah | Iosif ieromonah | Ilarion monah | Calinic monah | Macarie monah | Samuil monah | Costandie ieromonah | Sava ieromonah | Theodosie ieromonah | Agathon ieromonah | Mitrofan ieromonah | Ioan ereu | Meletie monah | Ioanichie ieromonah | Nicrter ? Ieromonah | David ieromonah | Grigorie ieromonah | Anthim ieromonah | Simeon ieromonah | Filoftei monah | Leontie ieromonah

RAFAIL. IEROM(O)N(AH) EGUM(EN) | Macsim ieromonah | Grigorie ieromonah | Calinic monah | Parthenie ieromonah | Mathei ieromonah | Parthenie ieromonah | Hristofor ieromonah | Parthenie ieromonah | Nicolai preot | Elena, Ioan, Ioan ierodiacon | Mathei monah | Gerasim monah | Neața, Stanca, Mareș | ierodiacon, Anaiea, Marie | Pomenica jupanului Tudor|ri ot Brașov: Tudor Stație, Mihail, Elena, Mihalache | Mariea, Anastasie, Dimitri|na: 1857 noembvre 7, Ivașcu | Mathei, Preda, Radul, Stan|ciu, Dragomir, Stanciu Tudorachie, Neața | Preda, Stana, Gheorghe, Chia|sna, Petre, Irina, Mag|dalina, Ivașcu... ⁶ | Piscani: Vlaicu, Nialga monahia Calea | Mihnea, Petre, Costea | Badea, Lica, Voinea, Oan|cea, Stana, Oancea | Voica, Marina, Toma |

---

⁵ Ilizibil.

⁶ Cele patru liniițe încheie rândul în text.

Stana, Vișa, Stana | Stana, Stanca, Voica | Dragomir Tătul, Badea | Voica, Ioanaș, Stancu | Stoica, Radu, Mihnea

Registrul din dreapta este scris pe două coloane:

Tătul, Drăgoi, Vartholomei | Mariea, Neagoe, Mathei, Martha | Manoil, Theodosie monah | Negrea, Radul, Mariea, Theodor, Vișa, Stana, Radul, Martha monahiea, Dimitrie preot, Pahomie | ieromonah, Dionisie | ieromonah, Neaga, Stanciu, Stan, Vasilie, Vlad | Elena, Lazăr, Ilariea | Ilina, Stoica, Radul | Stan preotu, Varvara | Vasiliciei, Nașă, Radul, Stoica, Stana, Petre, Costandin, Irina | Petria, Elena, Theodori, Rada, Costandin | Aghelina, Udrea, Andrei | Dobre, Theofan monah | Varnava, Stana, Anisiea monah, Elmbiea?, Voica, Ioan, Hrisova | Ivan, Ecaterina, Stanciu | Vișa, Stan, Varlam preot | Boja, Dimitrie, Negoită | Stan, Dobroslab, Dragomir, Marcu, Onofrie | ieromonah. Pomelnicu jupanesi Ilinchi | ot Balaoa: Ilinca | Mariea, Sara, Mathei | Pătrașcu, Barbu | Dragnea, Mihai, Tica | Costandin, Barbu, Mathei, Sima, Efrosina | Barbu, Costandin, Efrosina, Alecsandru, Mathiei, Preda, Ghherge Chera, Pre da, Dana, Iecaterina | Dospina, Moisi monah | Ancuța, Marica, Vasili |

Hristea, Efsratie, Ștefan | Ignat, Petriea, Despa | Ioan, Stoica, Stoeana | Stroe, Badea, Iecateri | na, Cărstiean, Ioana | Rada, Parascchieva. | Pomelnicu lui Kir Ioan: | Ioan, Gherghe, Dimitra, Mașrin, Pană, Catrina | Trandafir, Radu, Alec | sandru, Despa, Dana | Mihul, Dutea, Stan | Stanciu, Ioana, Ioan | Tudorachie, Stancia, Marișea, Sofia, Mariea, Mrișna, Dobra, Ioanichie | Miroi, Șerban, Mariea | Stoica, Costachie, Dimitra | na, Grigorie, Calea Costandin, Marina, Irina | Catrina, Șerban monah | Șerban, Radu, Calea | Costandin, Radu, Ilișna, Neașă, Ivan, Ilina | Mariea, Radu, Oancea | Barbu, Ilie, Costandin | Mihnea, Mariea, Minea | Ghinea, Ștefan, Stanca | Ilina, Stanca, Tudor | Marta, Mariea, Voica | Stoica, Luca, Balașă | Catrina, Sara, Cărstea Parascchieva, Neașă | Opreșă, Mariea, Ghinea | Necolae, Stanca, Voica | Bratu, Oancea, Ilie, Mira | Bratu, Șerban, Stanca, Gheoca, Stoica, Mașriea, Stanca, Costandin | Șerban, Anca, Păușn, Mihai, Marina, Ilinca

Al treilea registru, din stânga, este scris tot pe două coloane:

Vasilie, Dimitrie, Alecsandru, Gheorghie, Zoi | Paliologu, 7238 <1729-1730> | Mathei, Marina, Barbu | Bunea, Ilina, Calina | Marga, Dimitrie. Venetos, Hristea | Hrisanthi, Necolae | Sosana, Panaghioti | Hristu, Gorgula, Dimitrie, Anasthasie, Vneta | Necolae, Theodora | Balașă, Ioan, Bunea | Stana, Catrina, Ne | goită, Mariea, Manșta, Sora, Necolae | Avram, Paisie, ieromonah, Anthim ieromonah | Theodosie monah | Stoica, Manda, Mașriea, Despa, Stanca | Mircea, Radul, Marișea. și pre toți cei alți care au milușit și s-au ostetnit la Sf(ânta) Monăstire | Valea cu tot neașmul lor, pomenește | în veci. Amișn.

Pe aceeași coloană este scris cu alte caractere textul:

Triantafir, Profirie, Ecaterină, Anastasiă, Vasilici, Vasilie, Marină, Ioan, Anasta sie, Vasilidă | [...] ⁷. Urmează două rânduri ilizibile.

⁷ Ultimele două rânduri din coloană sunt ilizibile.

Pe a doua coloană, pe 19 rânduri, foarte puțin lizibile, textul este scris de o altă mână, cu majuscule latine și chirilice, cerneala fiind de culoare roșie :

[...] ⁸ | ... ⁵ Ilinca, Teodora | ... ⁵ Irina | ... ⁵, Petre ... ⁵ | ... ⁵ Marina | ... ⁵ Ștefan, Ioan | ... ⁵ Costandin | Mihai ... ⁵ | Costandin ... ⁵ | ... ⁵ Natalia | Constandin, G(heor)g(h)e | G(h)eorg(h)e, Dimitra, Păuna | ... ⁵ Neacșa, Ioana | Ioana, G(h)eorg(h)e preotu | ... ⁵ preoteasa, Robea | Constandin, Matei | Neculae preotu | Sofica preotesa.

Urmează alt tip de caractere scrise cu cerneală de culoare roșu închis:

Nastasica, Costandin | Costandin, Elisaveta | Ecaterina, Elena ⁹ | Ioanic(h)ie ieromonahu | Teodor preotu, Ioan | ... ⁵ tir, Ecaterina | Costandin, Filotea | Zmaranda, Lusandra.

Pe unsprezece rânduri urmează alt tip de caractere, scrise cu cerneală maronie sau neagra, puternic șterse.

A 19-TH CENTURY LIST OF DEAD PEOPLE BELONGING TO VALEA MONASTERY

Abstract

The list of dead people we referred at is preserved in the Valea monastery's church, Țițești parish, the Argeș County. It is a wooden triptych unpublished entirely until now. Though, some references were written by the historian Victor Brătulescu who considered it to be from the first half of the 19-th century. After carefully reading it we contradict this opinion considering that it was made in many stages after 1857.

---

⁸ Primele patru rânduri sunt ilizibile.

⁹ Posibil și Il(a)ena

PREZENȚA UNOR ARNĂUȚI ETERIȘTI LA CÂMPULUNG
ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1821

CLAUDIU NEAGOE*

După eșuarea tratatelor purtate cu Tudor Vladimirescu la Colentina (30 martie 1821)¹, prințul Alexandru Ipsilanti, șeful eteriștilor greci, a părăsit, la începutul lunii aprilie, Bucureștiul, retrăgându-se la Târgoviște (3 aprilie)², unde și-a stabilit cartierul general³. Situația mișcării eteriste era din ce în ce mai precară, pe de-o parte datorită neimplicării Rusiei, care, la Congresul de la Laybach (Lubiana-Slovenia), desfășurat între 20 octombrie 1820–12 mai 1821, a fost nevoită să dezavueze acțiunea eteristă⁴, dând astfel Porții Otomane mână liberă pentru o intervenție promptă împotriva acesteia⁵, iar pe de altă parte datorită încercării nereușite a lui Ipsilanti de a-l atrage pe Tudor de partea sa⁶. Imediat după întâlnirea de la Colentina, care a demonstrat că interesele eteriștilor erau altele decât cele ale pandurilor olteni, Tudor Vladimirescu a intrat imediat în tratative cu pașalele de la Silistra și Giurgiu asigurându-le că „românii erau supuși credincioși ai sultanului și că țara se răsculase nu în contra Porții, ci în contra asupritorilor, ciocoilor și grecilor”⁷.

* Universitatea din Pitești.

¹ Ion Ghica, *Din vremea zaverei*, în Idem, *Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1997, pp. 86-87.

² Naum Râmniceanu, *Izbucnirea și urmările zaverei din Valahia până la pieirea celor doi conducători ai ei, principele Alexandru Ipsilanti și Tudor Vladimirescu, un umil necunoscut din județul Mehedinți*, în *Izvoare narrative interne privind revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, reeditate de: G. D. Iscriu (coordonare), Natalia Trandafirescu, Marcel Ciucă și Ilie Cristian, Craiova, 1987, p. 123.

³ F. G. Laurençon, *Noi observații asupra Țării Românești (1822)*, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (1822-1830), coordonatori: Paul Cernovodeanu și Daniela Bușă, București, 2005, p. 49.

⁴ În cadrul unei discuții particulare, care a avut loc la 11 martie 1821, între consulul Prusiei, L. Kreuchely von Schwerdtberg, și cel al Rusiei, Alexandru Pini, acesta din urmă declara că „guvernul său n-a luat niciodată partea acestor evenimente, nefiind cu atât mai mult, motorul «lor», că prințul Ipsilanti, deși general rus, acționa pe propriul său cont, că Tudor și «Dimitrie» Macedonski erau dezavuați de Rusia”; Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg, *«Bucureștii în timpul Revoluției din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu». Extrase din rapoartele adresate baronului Militz însărcinat cu afaceri al Prusiei la Constantinopol, 13 februarie 1821*, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, Paul Cernovodeanu (redactor responsabil), București, 2004, p. 928.

⁵ F. G. Laurençon, *Noi observații asupra Țării Românești (1822)*, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. II (1822-1830), p. 50.

⁶ Ion Ghica, *Din vremea zaverei*, în loc. cit., p. 86.

⁷ *Ibidem*, pp. 86-87.

În primăvara anului 1821, stăpânirea asupra Țării Românești era împărțită astfel: județele din sud împreună cu Bucureștiul se aflau sub controlul lui Tudor, iar județele din nord, împreună cu Târgoviștea, au trecut în stăpânirea eteriștilor lui Alexandru Ipsilanti⁸. Acesta a numit din rândul apropiaților săi ispravnici, care, împreună cu arnăuții lor, împrăștiindu-se „în toate județele de la munte, pe la orașe și sate, pe la mănăstiri și pe la moșiile boierești furau, prădau, călcau în picioare tot, dădeau foc, omorau oamenii [...]”⁹. În fiecare zi bandele de arnăuți aduceau la Târgoviște „cirezi de boi, turme de oi, de porci și o mulțime de păsări de toate soiurile”¹⁰.

Printre ispravnicii eteriști ai lui Ipsilanti s-a numărat și un anume Constantin Eliat (Eliadi), albanez de origine, stabilit la Câmpulung, în județul Muscel, care, aflăm de la Naum Râmnicăneanu, „avusese în grija și în paza sa tot ceea ce jefuise și toate bogățiile căpitanului Iorgache (Iordache Olimpiotul)”¹¹. Acest Constantin Eliadi, cunoscut în documente ca Eliat¹², boier cu rangul de clucer de arie se stabilise, nu știm când, la Câmpulung, pe Ulița Târgului¹³, devenind prin căsătoria sa cu o localnică, membru al obștii câmpulungene¹⁴.

Clucerul Constantin Eliadi, împreună cu un alt eterist, căpitanul Gheorghe Ciondolache, un „sudit (supus) austriac”, care fusese pus în fruntea unei cete de cazaci și însărcinat, probabil tot de Iordache Olimpiotul, la porunca lui Ipsilanti, să țină sub pază „trecătoarea Branului”, au săvârșit cu îndrăzneală nenumărate ticăloșii, atât în Câmpulung, cât și prin satele județului Muscel¹⁵.

Orașul Câmpulung, datorită poziției sale geo-strategice deosebite, el situându-se în imediata apropiere a graniței cu Transilvania, s-a aflat în permanență în atenția lui Ipsilanti. Așa se explică de ce la sfârșitul lunii aprilie sau la începutul lunii mai, acesta a trimis aici noi trupe, sub comanda fratelui său Nicolae și a căpitanului Vasile Barlas¹⁶.

După ce au ocupat Bucureștii (15 mai), turcii au pornit spre Târgoviște, în urmărirea lui Ipsilanti (28 mai). La 14 mai, Tudor, împreună cu pandurii și arnăuții săi, s-a îndreptat spre Pitești¹⁷. În tabăra eteristă de la Târgoviște ajunsese vestea că Vladimirescu se înțeleșese, în cele din urmă, cu turcii, ca să se îndrepte spre

⁸ *Istoria românilor*, vol. VII, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, tom. I, coord. Dan Berindei, București, 2003, p. 41.

⁹ Naum Râmnicăneanu, *Izbucnirea și urmările zăverei din Valahia ...*, în loc. cit., p. 124.

¹⁰ F. G. Laurençon, *Noi observații asupra Țării Românești (1822)*, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. II, p. 51.

¹¹ Naum Râmnicăneanu, *Izbucnirea și urmările zăverei din Valahia ...*, în loc. cit., p. 124.

¹² Vezi Gheorghe Pămuță, Ștefan Trâmbaciu, *Documente privind istoria orașului Câmpulung-Muscel*, vol. IV (1821-1838), București, 2001, doc. 26, 28, 122, 192, 241, 255.

¹³ *Ibidem*, doc. 255 (15 aprilie 1837), p. 255.

¹⁴ Soția acestuia, Zmaranda clucereasa Eliat, avea să fie menționată în *Catagrafia orașului Câmpulung de la 1838*, redactată de fiul ei cel mare, Gheorghe, în vârstă de 39 de ani, la vremea aceea „polițai al orașului”; Spiridon Cristocă, Ștefan Trâmbaciu, *Câmpulungul Muscelului reflectat în catagrafia din 1838*, Pitești, 2007, p. 8; Anexe, *Județul Muscel. Mahalaua Târgului a orașului Câmpulung*, Tabla litera A, p. 63.

¹⁵ Naum Râmnicăneanu, *Izbucnirea și urmările zăverei din Valahia ...*, în loc. cit., p. 125.

¹⁶ *Expediția din 1821 a lui Ipsilanti în Principatele dunărene, de un Anonim*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. IV, *Eteria în Principatele Române*, redactor responsabil Andrei Oțetea, București, 1960, p. 251.

¹⁷ Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii și articole de istorie”, VIII, 1966, p. 353.

Câmpulung și să cadă pe neașteptate asupra trupelor eteriste de aici, conduse de Nicolae Ipsilanti, tăind astfel orice posibilitate de retragere către munți a oștirii lui Ipsilanti de la Târgoviște¹⁸. În aceste condiții, eteriștii au hotărât să-l elimine pe Tudor.

După încercarea nereușită a lui Nicolae Ipsilanti de a-l prinde, înainte de Golești¹⁹, eteriștii au trimis vorbă lui Tudor (18 mai) să participe la o nouă întâlnire, ce urma să se țină undeva între Golești și Pitești sau în marginea Piteștiului²⁰. Până la urmă, întâlnirea a avut loc la conacul de la Golești (19-20 mai), unde, spre surprinderea sa, Tudor a fost făcut prizonier de către Iordache Olimpiotul și dus sub escortă la Câmpulung (22 mai)²¹, iar de aici la Târgoviște, unde, foarte rapid, a fost judecat, torturat și omorât de către eteriști (27/28 mai)²².

Aflând de venirea turcilor, Ipsilanti a părăsit Târgoviștea și s-a îndreptat spre Câmpulung, unde și-a stabilit tabăra în zilele de 23-24 mai²³. La sfârșitul lunii mai, turcii s-au îndreptat spre Câmpulung pe care l-au ocupat pe data de 31²⁴. Ipsilanti a părăsit orașul și s-a retras la Rucăr, aproape de granița cu Transilvania. De la Iganatii Iakovenko, un funcționar de pe lângă consulatul rusesc de la București, aflăm că o parte din voluntarii eteriști aflați sub comanda lui Ipsilanti s-au opus turcilor, lupta dându-se lângă Rucăr, „unde fură uciși și robiți vreo douăzeci de greci”²⁵. Apoi, la 21 iunie s-a dat o nouă luptă „între Câmpulung și Rucăr”, în care Iordache Olimpiotul a pierdut nouă oameni, șapte fiind răniți, iar doi luați prizonieri de către turci²⁶. După această bătălie, Alexandru Ipsilanti a trecut în Transilvania, iar cei doi căpitani ai săi, Iordache Olimpiotul și Farmache au fugit către Olt, pentru a se alătura altor trupe eteriste și de panduri.

Până la începutul lunii septembrie, turcii au ocupat toată Țara Românească, acționând în forță împotriva oricărei încercări de rezistență²⁷. Cu toate acestea, ciocnirile au continuat. Iată de pildă, o trupă de arnăuți sârbi conduși de Popa Ivanciu „au rezistat cu bărbăție aproape de Bran la granița austriacă (Moeciu)”²⁸ până la jumătatea lunii octombrie.

¹⁸ . G. Laurençon, *Noi observații asupra Țării Românești (1822)*, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. II, p. 52.

¹⁹ G. D. Iscriu, *Revoluția română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, 1996, p. 182.

²⁰ Mihai Cioranu, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, în Nicolae Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 292.

²¹ Aici a fost găzduit, pe timpul nopții, în casa bogasierului Constantin Chiliosu; cf. C. D. Aricescu, *Istoria revoluției române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 253. A se vedea și Flaminu Mârțu, „*Corpus delicti*” al uciderii lui Tudor Vladimirescu, în „*Museum. Studii și comunicări de istorie și etnografie*”, Muzeul Golești-Argeș, 1974, p. 82.

²² Călăul său a fost „turbatul” de Caravia; N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. II, București, 1895, p. 195; vezi și Claudiu Neagoe, *Câmpulungul în vremea „zaverei” de la 1821*, în „*Revista de istorie a Muscelului. Studii și comunicări*”, VII, 2003, p. 82, nota. 44.

²³ Naum Râmniceanu, *Izbucnirea și urmările zaverei din Valahia ...*, în loc. cit., p. 126.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Ignatii Iakovenko, *Moldova și Muntenia de la 1820 până la 1829, Scrisoarea XVII, Brașov, 26 iunie 1821*, în Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 236.

²⁶ *Ibidem*, p. 237.

²⁷ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București, 1980, doc. 128 și 129.

²⁸ Ignatii Iakovenko, *op. cit.*, *Scrisoarea XX, Brașov, 25 octombrie 1821*, în Gheorghe G. Bezviconi, *op. cit.*, pp. 238-239.

Pentru păstrarea ordinii turcii au orânduit pe la fiecare plasă de județ câte un beșliu cu 10 neferi, iar în orașele mari câte un beșli-aga cu 50 de neferi²⁹. Țara Românească a rămas sub ocupație turcească până în 1825³⁰.

THE PRESENCE OF SOME HETAERIST MERCENARIES
IN CÂMPULUNG IN THE SPRING OF 1821

Abstract

The events of 1821 were important for Câmpulung. Firstly the town was under the Hetaerists' occupation and then under the Ottomans' occupation. In the spring of 1821 Alexandru Ipsilanti the leader of the Greek Hetaerists appointed an Albanian named Constantin Eliat (Eliadi) as a sub-prefect of Câmpulung. He was the leader of a group of Cossacks and Albanian Hetaerists who had to defend the Rucăr-Bran Mountain Pass so that Alexandru Ipsilanti and his Hetaerists should had escape passing it in case of danger.

Alexandru Ipsilanti considered Câmpulung a very important place because of its geo-strategical position.

Tudor Vladimirescu passed through Câmpulung on his way to Târgoviște on the 22-nd of May. He was imprisoned by Iordache Olimpiotul, one of Ipsilanti's people. The leader of the Hetaerists escaped in Transylvania crossing this town.

The town was occupied by the Turks in September 1822. An agha and 50 Turkish soldiers were sent in the town to maintain the order.

---

²⁹ Ion Ghica, *Din vremea zaverei*, în Idem, *Scrisori către V. Alecsandri*, p. 93.

³⁰ M. Regleanu, *O cronică necunoscută cu privire la domnia lui Grigore D. Ghica (1822-1828)*, în „Revista Arhivelor”, an. XLVIII, 1971, vol. XXXIII, nr. 1, pp. 51, 57.

IZVOARE ISTORICE INEDITE DESPRE
EVENIMENTELE DIN 1821 ȘI TUDOR VLADIMIRESCU

C. A. PROTOPOPESCU
DINICĂ CIOBOTEA *

Începând cu anul 1848, numele lui Tudor Vladimirescu, conducătorul Revoluției din 1821, a fost revendicat de pașoptiști ca reper dinspre care descindeau mai toate problemele mari ce trebuiau să fie rezolvate de națiunea română în opera de regenerare, modernizare și sincronizare istorică. Numele lui devenit simbol în conștiința istorică a fost identificat și judecat, revendicat și invocat mai cu deosebire după anul 1871, odată cu mișcarea pentru românism deschisă printr-o mare manifestație de spirit și angajare politică pe platoul Cotrocenilor. Tot din acest an, Tudor Vladimirescu, ca personaj istoric, a ieșit din operele memorialistice devenind portanume al demersurilor istoriografice. C. D. Aricescu, fostul revoluționar de la 1848 dar și istoricul unei prime monografii despre cea dintâi capitală a Țării Românești, a realizat o lucrare în două volume de certă valoare istoriografică, rămasă până astăzi model de cercetare și reper în problematica bogată a scrierilor despre 1821¹.

După împlinirea științifică realizată de C. D. Aricescu, conducătorul Revoluției Române din 1821 a rămas în atenția tuturor istoricilor români obiectiv atât al nevoii de cunoaștere și înțelegere a resorturilor cât și al nivelului de înțelegere al diferitelor epoci din istoria ultimelor două secole.

În scrierea istoriei Revoluției din 1821 marii istorici au fost secondati de cei care au editat numeroasele izvoare referitoare la acest eveniment². Astăzi, istoriografia românească beneficiază de o bogată informație documentară pe această temă, comparabilă doar cu cea a câtorva alte momente de răscruce în devenirea peste timp a neamului. De aceea, descoperirea unor noi mărturii scrise despre Tudor Vladimirescu și epoca sa sunt cu atât mai interesante și relevante, cu cât numărul lor se diminuează în raport cu sânguința istoricilor de a atinge cvasitotalitatea lor. Câteva din ele, editate acum de noi pentru prima dată, sunt remarcabile prin informațiile care probează conținutul altor izvoare cunoscute dar încă așezate sub semnul incertitudinilor (ex. *Memoriul lui Gheorghe Duncea din Prejna, Mehedinți, privitor la Tudor*

---

* Universitatea din Craiova.

¹ Craiova, 1874; Vezi C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte, note, indice și bibliografie de dr. Vladimir Osiac, dr. Ion Pătroi și Dinică Ciobotea, Craiova, 1996.

² Cf. Dan Berindei, *Revoluția română din 1821*, București, 1991, aparatul bibliografic.

Vladimirescu³; glosa de pe o carte veche de la biserica Sf. Apostoli din Craiova⁴; rezumatele documentelor de vânzare a 406 stâneni din moșia Lupoia de către moșnenii Roșiuteni către Tudor Vladimirescu, din 14 martie 1808 și 28 februarie 1809⁵; ș.a.)

A. Însemnări de epocă despre evenimentele din 1821

Însemnările făcute de unii indivizi pe filele cărților vechi sunt considerate mărturii documentare care necesită multă precauție și presupun, indubitabil, verificarea informațiilor cuprinse în ele. De obicei, însemnările sunt caracterizate de prezența informațiilor scurte, cu referirii directe la eveniment, vizând de cele mai multe ori efectul întâmplărilor. Ele sunt adevărate mărturii de conștiință ale omului din popor, iar, pentru istoric, pot constitui izvoare narative veritabile. La cele publicate până acum, adăugăm alte trei, una făcută de postelnicul Ștefan Dobruneanu⁶, alta aparținând lui Nichifor ieromonah bulgar⁷ și cea de a treia semnată de Preda Ghiorghiu din Craiova⁸.

1. „În leatul 1820<de fapt 1821 – n.n > ghenarie 21 s-au ivit în județul Gorj slugierul Te<o>dor Vladimirescu cu treizăci dă arnăuți. Aflându-să la acest județ isprav<ni>c dumnealui clucer Cost<an>d<in> Otelişanu cel mic pă care l-au și ardicat numitu sluger la Tismana și<i>ndu-l la închisoare câtăva vreme; apoi, s-au apucat după aceia dă loc slugierul făcând oaste rum<â>nească cu arme, lănci, furci de fier și scuturi întărâtând răbelia cu acea adunare dă norod ce au luat din Meh<edin>ți, Gorj și Vâlcea; făcând mare prăpădenie, jăfuire și dărăpănare boierilor, boerinașilor și neguțătorilor până ce au venit achiri ai împărăției turcești cu caimacam dumnealui biv vel spătar Ioan Samurcaș la mai în 6 tot la acest leat”.

³ Vezi Rada Davidescu, în „Drobeta”, Drobeta Turnu-Severin, 1978, p. 154-169; reprodus în *Izvoare narative privind Revoluția română de la 1821*, Ediție îngrijită și alcătuită de Ion Pătroiu, Vladimir Osiac (coordonatori), Dinică Ciobotea, Gabriel Croitoru, Tudor Nedelcea, Stela Rădulescu, vol. I, Craiova, 2001, p. 30-51.

⁴ Dinică Ciobotea, *Însemnări doljene pe file de carte veche despre Tudor Vladimirescu și revoluția condusă de el*, în „Analele Universității din Craiova. Seria Filozofie, Sociologie, Istorie”, an IV, 1979, p. 111-118; Aurelia Florescu, *Însemnări pe cărți vechi din județul Dolj despre revoluțiile din anii 1821 și 1848*, în „Oltenia. Studii și Cercetări”, Craiova, 1980, p. 113-120.

⁵ Ion Ciortan, *Tudor Vladimirescu și conflictul cu moșnenii din satul Roșița, județul Gorj. Documente inedite*, în „Arhiva Românească”, tom I, fasc. 1/1995, p. 67-73.

⁶ Arhivele Naționale Mehedintzi, Ms. 41 (*Taină asupra jidovilor de Neofit; ...însemnări ale lui Ștefan Dobruneanu postelnic la Arnota sau la Craiova în casele sale din mahalaua Obedeianu, 1817-1833*), f. 181.

⁷ Însemnare pe forțaful cărții *Octoih ce să zice Osmoglasnicu*, Buzău, 1700 – aflată în Biblioteca Mitropoliei din Velico Târnovo, nr. inv. 16586; în limba bulgară. Octoihul brâncovenesc mai are și alte glose care amintesc pe cei care l-au posedat înainte de a ajunge în Bulgaria; logofătul Necula, proegumenul mănăstirii Argeșul-Iosif (!) din 20 decembrie 1700. O altă însemnare, în limba bulgară, se referă la situația popoarelor grec și bulgar în anul 1822: „Iar în anul de la Hristos 1822 luna septembrie mademschite sila detu sa (cuvinte netraduse de noi – n.n) de la cula Sfântului Munte Athos s-au răspândit de turci și le-au ars. Păcat de ai noștri; și iar după cum am auzit, în luna noiembrie, au robît Adata ce se numește Casandra; și au intrat și în Sfântu Munte Athos și multă, nemaiauzită nenorocire au făcut acolo și au prăpădit sfintele mănăstiri și multe lucruri au luat și s-au instalat nesuferiții agareani. Pentru asta nu știu cum vom ieși din această stare de la acești necredincioși în Hristos. Să dea și să ne ajute mila Domnului la noi păcătoși ca să ne izbăvească mai departe de ei. Nichifor ieromonah”.

⁸ Muzeul Olteniei, Ms. Nr. 42 – Condica Gheorghiu, f. 88; Vezi și Zaharia Găraș, *Manuscrisele Muzeului Olteniei*, ms., p. 122.

2. „Acest *Osmoglasnic* mi-am cumpărat pentru mine de la chir p<opa> Ștogu pe care a cumpărat-o el din Valahia <Țara Românească> pentru groși 45 în vremea când s-a întâmplat marea turburare și pizmă între turci <pe de o parte> și greci, bulgari și români <pe de altă parte>. 1821, luna decembrie 25. Sivliovo. Nichifor Ieromona<h>u, Nichifore Ieromonahu Sivli”.

3. „1822, octombrie 22. Și într-aciastă vriame era<u> turcii în Țara Rumâniască... Și bătaie făcea<u> turcii cu grecii la Morăia și împărații să strânga<u> la Beci făcând congres de pace. Și unii zicea<u> să facă pace, iar alții zicea<u> că va să iasă în țară muscalii sau neamțai aflându-să felurimi de vorbe la mijloc. Și cine va ceti, va pomeni. Preda Ghiorghiu, tatăl lui Dumitru, am scris”.

Însemnările de pe cărțile vechi ne-au permis să avansăm ipoteza conform căreia Revoluția din 1821 trebuia să fie declanșată la Craiova în ziua de 18 ianuarie, fapt mărturisit și de marii boieri menționați de Iordache Golescu în lucrarea *Pre scurtă însemnare dă turburare[a] Țării Românești* când aceștia știau că, a doua zi după moartea domnitorului Alexandru Șuțu, slugerul Tudor Vladimirescu trecuse „prin Pitești ca să se ducă la Craiova, dă unde a venit”... „ca să răskoale țara”.

Însemnarea de pe fila 306 a *Triodului* (Râmnic, 1782) de la Biserica Sf. Apostoli din Craiova⁹ consemnează o mișcare („mare turburare”) a populației din Craiova în zona bisericii Sf. Mina¹⁰, acolo unde Tudor Vladimirescu învățase carte și slujise boierilor Glogoveni. Documentele, însă, menționează că în momentul acestui eveniment, Tudor abia plecase din București către Oltenia. Probabil, alții – printre care și fratele său, Papa, logofăt în divanul Craiovei¹¹ - au încercat, în numele lui și în înțelegere cu el, să ridice populația orașului de pe Jiu la luptă. Vestea nereușitei a fost, presupunem, primită și cumpănită de Tudor la Pitești, acolo, unde a poposit așteptând și un alt curier de la București. În asemenea situație, Tudor Vladimirescu a schimbat drumul către nord, prin Vâlcea către Gorj și Mehedinți.

Credem că izbucnirea („turburarea”) din Craiova a fost posibilă având în vedere și starea de spirit ce se fixase în societate în zilele de sfârșit ale lunii ianuarie 1821, așa cum este confirmată de scrisoarea consulului rus de la București către vornicul Constantin Samurcaș din 18 februarie¹², unde se amintește că „Teodor propăvăduiește că nu iaste a sa mișcare o îndrăzneală numai de sineși pornită, ci că ține și de alte cutări puteri și că stă adăstând poruncile prea Înaltei Porți. O idee ca aceasta auzindu-se de obștea prostului, și fără voia norod[ului], poate să amăgească nu numai pe acesta, spre lesne amăgire norod, dar și pe ații mai mulți din cei cu chibzuire mai de mijloc, și care nu au cunoștință de politiceasca de azi putere ovrepinească, o idee ca aceasta fără de orânduială...”.

⁹ „Să se știe [că] la leat 1821 ghenarie 18 au venit un omu, anume Todoru, și a cuprins Boju și s-a [făcut] mare turburare în orașul Craiovei. 1821. Popa Chirca” – vezi Dinică Ciobotea, *op.cit.*, p. 113.

¹⁰ Boju a fost ceea ce s-a numit multă vreme Mahalaua Sf. Mina, la doar 150 m distanță de casa Glogoveanu, astăzi sediul Tribunalului județean Dolj, sau de Biserica Belivacă (Amaradia) pe peretele căreia se presupune că ar fi fost pictat Tudor Vladimirescu (călăreț) - n.n.

¹¹ Informație cuprinsă în documentul din 14 martie 1808; *infra*.

¹² Biblioteca Colecții Speciale, Fond St. Georges, CCCLIV/5.

B. Documente

-1-

1808 martie 14. Fragment din „Înștiințarea unui hotarnic către Înalțul Divan al Țării Românești despre cele orânduite de el în pricina dintre Marica Săvoiu, polcovniceasă și moșneni din Roșița – jud. Mehedinți, pe de o parte, și slugerul Tudor Vladimirescu, pe de altă parte, pentru 406 stâneni din hotarul Lupoia.

Către prea Cinstitul Divan înștiințare

Înștiințez Cinstitului Divan că după judecata ce au avut polcovniceasa Marica Săvoaica cu hotarnicii în Cinstitul Divan la care s-au arătat datornici clăcașii la soroacele moșiilor Săvoaicii, ce le-au avut puse amanet la dânșii; și făcând cerere ca să li să dea banii și numita Săvoaică au răspuns Cinstitului Divan că adevărat își are moșia pusă amanet și s-au împlinit sorocul banilor, dară nici o putere nu are a plăti că nu poate să dea moșiile la arendă din pricina părtașilor ce-i are la moșia Florești, Lupoia, Pielești, Drânciumenii din sud Gorj; că acei părtași embacdisec (?) pe arendaș și nu poate să le ia cu arendă și să plătească, însă la moșia Floreasca și Lupoia are părtaș pe Rocșa, pe Constantin și Mihai Săvoiu și la Pielești are părtași pe Gheorghe Băzavan și pe frații lui și la moșia Bâlboși din sud Gorj pe Matei Popovici; și de către Cinstitul Divan mă orânduiesc eu hotarnic.

După ce am venit în fața locului, după coprinderea la deosăbit răvaș ce mi-au dat toți Săvoii că să mulțănesc pe împărțeala ce le voi face, mai întâi le-am făcut împărțeala hotarului Florești și le-am pus semne cu pietri, apoi am venit la hotaru Lupoia și, iarăși, făcându-le împărțala puindu-le și pietri; iar la capul hotarului Lupoiei, despre răsărit, unde să alătură cu hotaru Roșița, fiindcă un popa Lupu Dumitrașcu Pîrlea și Osnaga, unii din moșneni Roșițani, au vândut 406 stâneni din hotarul Lupoiei la dumnealui sluger Teodor în taleri 609; și fac cerere Dincă i Marica și cu bărbatu-său polcovnicul Gheorghe Rovinariul Săvoi ca să întoarcă ei banii slugerului Teodor puind temei că se alătură cu hotarul lor Lupoia și nu știm de cumpărătoarea acestor stâneni și să țin tot de hotarul Lupoia; și ca unii ce sânt alăturați și rude cu moșnenii Rușățanii cer să întoarcă banii slugerului (...) stâneni de dânșii. Împotriva cererii Săvoilor să arătară șaisprezece moșneni roșițeni cu jelbi ce au dat atât către dumnealui boierului Sămurcaș Caimacamu, cât și către Cinstitul Divan al principatului Țării Românești, atât pentru acel popa Lupu cu cetașii lui vânzătorii slugerului că nu le este vânzare bună, neavând moșie pe cât au vândut, nefiind nici aleasă dintr-a lor, cât și pentru slugeru Teodor, că i-au făcut de frică de au iscălit zapisul, încă unii n-au fost nici de față. La care fiind față și slugerul Teodor mi-au arătat și zapisul cumpărăturii, de la trecuta lună martie 14 1808, de cinci luni iscălit de acel popa Lupu Roșițanu și cu alți patrușprezece tovarăși ai lui vânzători și de alți douăzeci și doi moșneni roșițeni martori, dat la mâna slugerului Teodor Vladimirescu comindiriul, cuprinzător că i-au vândut stâneni 406 din hotaru Lupoiei în t<a>leri 609, să-i stăpânească cu bună pace de către ei, fiindcă nici-un havaet n-au luat pe acești stâneni de când li s-au făcut hotărnicia și pentru aceea i-au vândut. Împotriva acestui zapis deteră moșnenii roșițeni răspuns că nici de cum nu lasă moșia sub stăpânirea slugerului Teodor, că le-au luat-o prin silnicie și de mare frică au iscălit zapisul și zic că după ce au scăpat din mâna slugerului atunci la martie, de la trei zile, în urma iscăliturilor, au și venit jalbă către Cinstitul Divan al Craiovei pe un popă

Sandul al Sfintei Episcopii, dându-i și taleri 10 și jumătate în mână; pe care jalbă dându-o la Divan s-au și oprit de Papa logofătul, fratele slugerului ce este logofăt la Divan. Și văzând că nu le vine răspunsul la acea jalbă ce au dat acel popă Sandul au dat altă jalbă, către dumnealui caimacamu, pe care o și văzui de la trecuta lună aprilie 16, 1808, cu treizăci de zile în urma zapisului vânzării, prin care arată că din bătăile pandurilor și din sudolme s-au iscălit mărturii în zapis. Și de către dumnealui caimacamu să orânduiește la dumnealor boieri ispravnici ai județului ca să cerceteze pricina și la dreptate urmând, să-și afle jeluitorii îndestularea și să-i odihnească pe fieșcare parte (...); cu alegere înscris să-i sorocească și la dumnealor jeluitorii (...) ispravnici fiind la Craiova și slugeru la Cerneți (...). Iarăși au arătat dumnealui caimacamului și fără de numai ce au făcut un răvaș cu rugăciune ca să-și priimiască banii acei taleri 609 și să-i mai dea peste aceștia taleri 60 dobânda în două luni și jumătate; nici într-un chip n-au primit – ci fiindcă nu iscăliseră un popa Barbu moșneanul; iar în urmă acest popa Barbu, la târnoseala unei bisărici ce au făcut-o slugerul la satul Prejna (?) 1807, unde acolo la târnoseala acelei bisărici fiind sfinția sa hagi protopopu Ghiță i protopopu Preda i Constandin Furtună, care zicându-i să iscălească zapisul; și umblând acel popa Barbul să nu iscălească zapisul, hagi protopopul l-au îndemnat să iscălească și el, una de rușinea adunării ce era la târnoseală, al doilea și de frică, au iscălit zapisul, dar unde au iscălit acel popa Barbu martor, au mai spoit nește slove înainte în filtă(?), care aceste slove închipuiesc să nu fie de vânzare, de care să va vedea zapisul. Și amândoi protopopii și chir Constandin Furtună n-au priceput aceste slove ce va să zică și la mai 10, 1808, cu 25 de zile în urma jălbii ce au dat moșnenii la dumnealui caimacamu vorbesc protopopii și chir Constandin Furtună di la vale de iscăliturile moșnenilor: că au iscălit popa Barbul de voie, că este zapisul adevărat. Și văzând ei așa că nu li să ascultă răvașa, de rugăciunea ce au dat ca să-și primească banii și face și pe popa Barbul de iscălește la 25 de zile în urma jălbii Divanului Craiovii, au jeluît Cînstîtului Divan al Bucureștilor pe care jalbă am și văzut-o de la trecuta lună iunie 25 ce dă pentru sluger prin care arată că astă iarnă când era zăpada mare, vânzând acel popa Lupu 406 stânjeni din hotarul Lupoitei nefiind aleasă dintr-a lor, după ce au vândut-o, viind cu pandurii și de frică s-au iscălit, că de nu iscălia (...) numitu sluger să-i ducă pe câte unul să-i bată până vor muri; care într-acea furie când era pentru dînșii, fiind spărieți, căci atunci bătusă pe unul Constantin Băsăca ot Brebenari, până i-au ieșit mațale, carele au și murit. Negreșit, încă atunci să le fi cerut zapise îi da și pe toate părțile lor de moșie și pe sat. Și către cînstîtul Divan al Bucureștilor să scrie Cînstîtului Divan al Craiovii să cerceteze pricina după dreptate și după pravilă, urmând să hotărască în scris și să îndrepteze sau nerămâind vre-o parte odihniți, cu carte de judecată, după 25 de zile ale lui iulie, să-i sorocească și la Cînstîtul Divan al Bucureștilor.

Ci fiindcă în cînstîtă porunca Divanului, prin care mă orânduiesc hotarnic, să poruncește cu strășnicie ca să păzim să nu să calce hotarele vecinilor răzași; și care vor rămânea cu toții mulțumiți pe alegerea ce le vom face, să le punem semne cu pietri ca să li să știe stăpânirea unii de către alții, iară care să vor arăta vreunii cu pricină de nemulțumire sămne să nu pui, ci să arăt în scris către Cînstîtul Divan cu deslușire, ca să ni să dea poruncă de urmare. Tot hotarul al Lupoaii l-am împărțit și s-au pus semne cu pietri, fiind mulțumiți cu toți Săvoii, iară la capul hotarului despre răsărit, la via unui Gheorghe Băleanu, unde să alătură cu acei stânjeni ai Roșiutenilor n-am pus piatră,

pentru că sânt trei pricini la mijloc, că Săvoii fără să răscumpere ei acești stânjeni ce s-au cumpărat de slugerul Teodor, căci sânt vecini cu moșia Lupoia și acești stânjeni țin tot de hotarul Lupoii și sânt și rudenii cu roșiutenii și zic că de vânzare nici de cum nu știu; dumnealui slugerul încă zice că sorocu de protimisis de treizeci de zile au trecut și de patru luni jelbuitorii moșneni roșiuteni încă să arată cu jalbile de mai sus numite prin care își părăsesc iscăliturile și pe cei mai mulți zic că i-au iscălit acel (...).

-2-

1839 august 8, Craiova. Hotărâre judecătorească în procesul dintre Mihai, Bunică și Ștefan, fiii Voinei, cu Dumitrana, soția lui Hagi neagoie, pentru niște stricăciuni făcute cu ocazia revoluției de la 1821.

Nr. 134

Divanul Civil din Craiova.

Pe anaforaua cinstitei judecătorii Romanați cu Nr. 273, din anul 1836 iunie 12, nerămâind mulțămită Dumitrana, soția răposatului Hagi Neagoe de aici, după apelația cu Nr. 394 din acel an, noiembrie 20, dată împotriva lui Mihail sin Voinea, Bunică Voinea Brat și Ștefan ot satul Radomir, din acel județ, vătaful de aprozi a înfățișat la Divan pe jeluitoare prin vechil Costache Florovici cu pârâții, având și vechil pe Filip Milan.

Zicând jeluitoarea, prin tacirul ce a dat, ca acei 80 stânjeni (192 pogoane) de moșie din hotarul Radomir și Dioști, pe acre se prigonesc sunt cumpărați de răposatul soțul ei de la pârâții cu zapis încă din anul 1822 aprilie și cum că la acel dintâi cuvânt ce ține cinstitul tribunal prin anaforaua sa că, nici răposatul soțul ei, nici ea nu ar fi stăpânit acei stânjini, pricina este că răposatul soțul ei, după doi ani în urma cumpărăturii acelor stânjini, adică pe anul 1824, dându-și obștescu sfârșit, apoi rămâind ea văduvă și fără nici o știință, deși a trecut multă vreme până a-și descurca hârtiile casei, dar după ce a găsit acel zapis, trimițând în fața locului a cerceta acea moșie și pârâții împotrivindu-se, apoi răzvrătindu-se vremea cu venirea oștirilor rusești i cu boala ciumei i a holerei și cu prefacerea administrației acestei țări, a fost silită să aștepte până s-a pus în bună rânduială, când de loc s-a și pornit cu jalbă, cum și la cel de al doilea cuvânt iarăși al cinstitului tribunal prin care ia de temei arătarea a cinci martori ce i-au adus pârâții că nu s-ar fi convenit ca numai după vorbele acelor să desputernicească zapisul ce este netăgăduit de pârâți, cerând a-și afla îndestulare ca să i se dea moșia în stăpânire după cuprinderea zapisului și a se despăgubi și de venit de la moartea soțului ei până acum.

Care zapis, arătându-l vechilul jeluitoarei și în Divan, se văzu cu anul 1822 aprilie 3, iscălit de câte trei pârâții de mai sus i de un Radu Julea și cu un martor Vasile Filip, cu coprindere că au vândut lui Hagi Neagor, soțul jeluitoarei 80 stânjeni (192 pogoane) masă din hotarul Radomir și Rioști cu toate ce se află pe dânșii, însă stânjeni 70 (168 pogoane) ce sunt buni curați ai lor și stânjeni 10 (24 pogoane) ai logofătului Radu ce-i sunt hărăziți de unchiul său Vlăduț și că au primit și toți banii stânjeni câte lei zece.

După care, acum la cea din urmă înfățișare, întrebându-se și pârâții, ce au împotriva a răspunde, tot aceleași propuneri au făcut ce se văd pe anaforaua cinstitei judecătorii că, adică:

- în vremea turcilor, în urma răbelei lui Tudor Vladimirescu din 1821 fiind fost ei ocupați de niște boieri din satul lor prin isprăvnicat ca să le plătească niște nameștii ce le stricaseră și răposatul Hagi, soțul jeluitoarei, aflându-se atunci grămătic la isprăvnicat, s-au rugat ei să le economisească apărarea;

- și zicându-le Hagi a-i da un zapis iconomicos, ca prin acel mijloc să-i poată apăra despre cererea acelor fugari, au făcut acel zapis de vânzarea moșiei către Hagi, când le-a făgăduit și Hagi că pe urmă va rupe zapisul, pentru care le-a fost dat și răvaș împotriva că la urmă le va da zapisul;

- care răvaș pierzându-l ei i după ce a lipsit Hagi din slujbă, ducându-se în multe rânduri să-și ceară zapisul, i-au tot prelungit, până a murit, rămânând acel zapis în casă-i;

- și că au și martori pentru aceasta, care martori, după chibzuirea făcută, prin jurnalul de la trei ale trecutului mai, cu Nr. 8 și cel de al patruale ale următoarei cu Nr. 137, aducând pârâții pe acei martori față și în Divan și văzându-se și în vârstă pravilnică;

- la întrebarea ce li s-a făcut, au rămas însă Dinu sin Ene, Radu Buștină, Voicu slujitorul și Mihai Vijulie că după răbelia din anul 1821, aflându-se ei veniți aici în Craiova, împreună cu alții a se înfățișa la Căimăcămie în deosebită pricină de judecată, i-a rugat unul din pârâți, anume Bunică și au mers cu toți la Hagi Neagoe, de la care au cerut un zapis și arătând acel Bunică o adeverință a lui Hagi Neagoe ce o avea împotriva aceluși zapis, le-ar fi zis Hagi Neagoe că sunt două lăzi de hârtii pline și nu-i este soția acasă ca să scoată zapisul și că să aducă 200 oca orz și atunci le va da zapisul;

- iar Dinu sin Ene cu osebite numai că acel zapis ar fi fost pentru zălogire de moșie;

- asemenea și cel de al cincilea martor, Stanciu sin Dobre, că el ar fi auzit că acel zapis este dat la mâna Hagiului, ca să-i apere de bir pe cei iscăliți întrânsul și casele lor, după ce vor fugi, să nu se supere.

Deci, făcându-se băgare de seamă la arătarea numiților martori și la coprinderea zapisului de vânzare al moșiei, în care nici unul dintre aceștia nu se văd iscăliți și nici că au avut curată știință de coprinderea lui, de au fost pentru vânzarea de moșie sau pentru zălogire, mai vârtos că cel mai din urmă martor și mai bătrân decât toți arătând cu totul împotriva celorlalți și, pe lângă aceasta, că pârâții, dacă ar fi știut că zapisul vânzării este iconomicos, precum pricinuiesc acum și Hagi îi prelungia cu vorbe să nu le dea zapisul, urma să se fi arătat la stăpânire cu jalba defăimătoare a aceluși zapis și pentru canalul judecății, se putea îndatora, ori Hagi în viață aflându-se, ori casa lui, după moarte-i, în puterea aceleia adeverințe, să le dea zapisul și să le rămâie moșia slobodă în stăpânirea lor mai ales că după pravilă partea a 6-a, lista 90, pentru vânzare până la cinci ani, urma să facă pârâții pornirea și defăimarea vânzării ce vor să o facă peste 17 ani de la vânzare, iar nu tocmai acum, când jeluitoarea și-a găsit zapisul care nu s-a tăgăduit de dânșii și s-au arătat de stăpână a moșiei.

De aceea, Divanul, cunoscând că cu greșală a judecat cinstitul tribunal această pricină, hotărăște ca jeluitoarea să stăpânească în bună pace și nesupărată de pârâți acei optzeci stânjeni de moșie (192 pogoane) din hotarul Radomiru ca o pravilnică cumpărătoare a soțului său, plătind pârâții, atât cheltuiala judecății ce s-a ales peste tot lei patru sute șaisprezece, parale treizeci, cât și venitul ce se va dovedi

prin cercetarea cinstitului tribunal că au luat ei după acei stânjeni de la vânzarea făcută prin mai sus arătatul zapis și până la slobozirea în stăpânirea jeluitoarei.

Iar partea cea nemulțumită pe această hotărâre se va arăta cu apelație către cinstitul Înalt Divan, în soroc de o lună după primirea copiei de anafora.

1839 august 8

Prezedent Iordache Oteteleşanu; Ștefan Bibescu; Tutu Bengescu; Costandin Zătreanu.

Pentru domnul grafier pitar Drăghici Bățăgeanu.

Citit Ioan Săulescu.

Urmează adevărea copiei de către președintele Divanului la 1839 august 11 apoi:

S-a dat această anafora la mâna lui Mihai Voinea ot Radomiru, astăzi la douăzeci ale lui august anul 1839 prin suptocârmuirea plășii Câmpului de Romanați.

Ion Lăcusteanu¹³.

Nr. 773/septembrie 17, 1839

Prea cinstitului și prea marelui Prezedent al cinstitului Înalt Divan, plecată apelație.

Nerămâind odihniți pe hotărârea cinstitutului Divan Civil din Craiova, de supt Nr. 134, cu următorul, august 8, ce s-a dat în pricină de judecată ce am avut cu o Dumitrana, soția răposatului Hagi Neagoe din Craiova, pentru 80 de stânjeni moșie (192 pogoane), carele în silnice voiește a ne hrăpi din trupul moșiei noastre cu un zapis iconomicos încă din leat 1822, cu carele s-a arătat tocmai acum, peste ani 17, pentru care mai avem a arăta cinstitei Prezenții a voastră și alte cuvinte prin deosebit tacir, după care veți lua domnia voastră curată înțelegere și nădăjduim că ne vom dobândi dreptatea, cum Duhul Sfânt vă va lumina asupra-ne.

Prea plecați slugi

Mihai sin Voinea

ot satul Radomiru sud Romanați

Bunică Voinea Brat

Ștefan

Nr. 773/ septembrie 17 1839¹⁴.

-3-

1843 mai 16. Copie după foaia de zestre a Bălașei ce ia în căsătorie pe Ioan Vladimirescu.

După actul prezentat, scris cu litere cilitice

Cu ajutorul milostivului D^{zeu} și al prea curatei Fecioare dau această foaie de zestre ficăi noastre Bălașa cu lucrurile de mai jos însemnate ce o dau într-o căsătorie după Dl Ioan Vladimirescu, fiul răposatului vistierului Pavel Vladimirescu

1843 mai 16

¹³ Arhivele Naționale București, Curtea Civilă, dos. 77/1839, f. 2 și 47.

¹⁴ Arhivele Naționale București, Curtea Civilă, dos. 77/1839, f. 1.

84 - Adică optzeci și patru stânjeni de moșie din hotarul Vladimiru care merg masă peste tot hotarul din dealul Gilortului despre apus până în piscul stâlpului despre răsărit unde se învecinește cu moșnenii Negreni; care-i dau cu tot ce se află pe dânșii.

21 - Adică douăzeci și unu stânjeni latul după coprinderea zapisului de cumpărătoare ce se află delniță iarăși în hotarul Vladimiru.

120 - Adică una sută douăzeci galbeni împărătești din care însă treizeci să fie pentru o căruță nouă de Brașov și ceilalți galbeni nouăzeci, patruzeci și cinci să-i răspunz o dată cu luarea miresei, iar patruzeci și cinci să-i dau în soroc un an fără dobândă.

1 - Adică un cazan de aramă din două ce am care îi va plăcea cu tacâmu lui. Îi dau și un suflet de ȋigan însă ce este nenăscut care este Preda, ȋiganca grea de va trăi să fie d-lor, iar de nu, să [nu] fiu supărată.

8 - Adică opt boi de jug.

4 - Adică patru vaci cu lapte.

4 - Adică patru iepe sterpe.

2 - Adică doi telegari de ham.

6 - Adică șase rămătoare de prăsilă.

1 - Adică un solop de mătăsărie

1 - Adică una rochie de mătăsărie.

3 - Adică trei rochii de stambă.

1 - Adică una bohcea de mătăsărie.

2 - Adică două cămăși de batistă cu fustele lor.

6 - Adică șase cămăși pânză de bumbac.

3 - Adică trei perechi de pantofi, una de mătase, două de branel.

1 - Adică una saltea de cit umplute cu lână și cu 3 perini ale ei moi.

1 - Adică plapumă de cit, ipac.

1 - Adică una saltea de lână cu ramuri și 3 perini ale ei ne umplute.

2 - Adică două cerceafuri, unu de așternut și altul de plapumă.

2 - Adică două perini de puf.

2 - Adică două școarțe mari alese noi.

1 - Adică una scoarță vărgată.

6 - Adică șase tacâmuri de masă cu 6 farfurii albe.

2 - Adică două mese de pânză, una mare și alta mică de bumbac.

1 - Adică una masă mică de pânză.

12 - Adică douăsprezece șervete de bumbac în ochiuri.

2 - Adică două prosoape ipac.

2 - Adică două ipac, de pânză.

1 - Adică un boșcialâc de socru de pânză de casă.

1 - Adică un ipac de soacră.

1 - Adică unu ipac ginere.

1 - Adică una ladă ferecată de Brașov.

1 - Adică un lighian de aramă cu ibricu lui.

1 - Adică una căldare pentru spălatul rufelor.

1 - Adică una pereche cercei de un galben.

1 - Adică un inel asemenea.

39 - Adică treizeci și nouă condeie peste tot de la noi aceasta cu toată blagoslovenia, iar de la Împăratul Ceresc darul și mila.

* Elena Negreanca postelniciasa adeverez

Ioan Gârbea martur

Costache Zână am scris această foaie cu zisa și voința dumniaei postelnicesei; sunt și martor

Pă această așternută mai sus foaie de zestre m-am mulțumit și am primit-o de bună.

(ss) Ioan Vladimirescu¹⁵.

Această copie în foi două scoase întocmai după actul prezentat de Dl. Gheorghe T. Vladimirescu pe lângă petiția înregistrată la N° 41 din 25 ianuarie colaționându-se de subsemnatul, se încredințează pentru conformitate.

Arhivar (ss) Iuliu Tuducescu

Se adeverează copia de față prin subscrierea noastră și prin punerea sigiliului Arhivelor Statului.

Director

N° 15

(ss) Indescifrabil

1914 ianuarie 27

București

*

* *

Cele trei documente sunt edificatoare pentru tot atâtea probleme istoriografice ce au primit deslușiri diverse din partea istoricilor.

1. Documentul din 14 martie 1808¹⁶ menționează pe Tudor Vladimirescu cumpărător de moșii, așa cum îl prezentaseră și alte înscrisuri din 1 decembrie 1801 (pentru zece stânjeni de moșie în hotarul Gârleștilor, Gorj), 14 martie 1803 (pentru 12,5 stânjeni de moșie în Vladimir – Gorj, de la doi mehedințeni din Gura Poroinii), 14 martie 1803 (pentru moșia din hotarul Ubavi, Gorj) ș.a, activitate necesară pentru a-și consolida prestanța socială și a accede la rangurile boierești.

Problemele care s-au iscat între Tudor Vladimirescu și moșnenii vânzători din Roșița-Lupoia, la care s-a implicat și polcovniceasa Marica Săvoaica¹⁷, au dezvăluit câteva trăsături de caracter ale slugerului Tudor cu totul aparte, dar specifice lui, ajuns în anul 1806, vătaf al Plaiului Cloșani, unde a reușit cum „neputând alt vătaf dăiunii acolo” (Dârzeanu, p. 54), cele de intransigent cu spionii sârbi, arnăuți, jefuitorii, pandurii neascultători, demn și dârz, protestatar, răzbunător și revoltat în contra

¹⁵ Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului.

¹⁶ Originalul și transcrierea făcută de preotul Gh. Tinică sunt în colecția prof. C. A. Protopopescu.

¹⁷ Despre relația de proprietate a neamului Săvoiu asupra satului Lupoia, la Radu Crețeanu, *Despre istoria bisericii Sf. Nicolae din satul Lupoia*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XII, 1960, nr. 1-2, p. 83-84; Pr. Paul Popescu și Pr. Virgil Mărășescu, *Cititorii și anul zidirii bisericii din parohia Lupoia*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XXVI, 1974, nr. 11-12, p. 997-1000.

nedreptăților, „comandant viteaz și neînfricat, întreprinzător în pericole și prudent” în lupte...¹⁸.

La anul întocmirii documentului, Tudor era unul dintre vătafi de plai, aflați sub autoritatea vornicilor, care trebuiau să păzească trecătorile munților Carpați, să vegheze și să pândească hoții, să îngrijească ca nimeni să nu treacă prin potecile munților în Ardeal sau Ungaria. Totodată, vătafi de plai supravegheau hotarele să nu fie „călcate” de vecini; clasificau și adunau dările de prin sate – dând seamă ispravnicilor –; judecau, hotărau, pedepseau și arestau. Nu de puține ori numele unor vătafi de plai (ex. Dumitru Macovei din plaiul Despre Buzău) era asociat cu abuzurile¹⁹. Un portret răutăcios, probabil din aceeași perioadă de viață, a fost făcut de Scarlat Dăscălescu accentuând acele fapte ale lui Tudor Vladimirescu de „șicanor”, „târâie brâu” pentru prezența lui în instanțele judecătorești de la București, Craiova și Târgu Jiu (iar nu de bun cunoscător de legi și pravile așa cum l-a judecat corect preotul și istoricul Ion Stoian²⁰), de adversitate – reciprocă – față „de greci și de tot felul de slujbași”²¹. Acest personaj profanariot își încheia amplul portret cu incitanta prorocire: „Aspru, posomorât, om greu la fire, cum se zice, îl prepuneam a fi sangvinar, precum în urmă s-au arătat...” Și, totuși, acest Ștefan Scarlat Dăscălescu a concluzionat că Tudor Vladimirescu „avea stofă de om mare, iar timpul, locul și mijloacele i-au lipsit”.

Fără să propunem tentative de demitizare, precum fac unii contemporani ai noștri, considerăm că portretul lui Tudor Vladimirescu se reperează la schimbările și spiritul timpului său, la obligațiile și responsabilitățile slujbei oficiale, dar totdeauna la dimensiunea idealului național pentru care a acționat și s-a jertfit. De aceea, cea mai frumoasă circumscrisie a evaluării personalității lui Tudor Vladimirescu rămâne cea propusă de marele istoric modernist Gheorghe Platon: „... situarea mai exactă a eroului în mijlocul evenimentelor în care a evoluat reliefează silueta unui personalități care a rămas exemplară, de fapta și de numele căruia este legată intrarea poporului român în istorie în deplinătatea drepturilor sale”²².

2. Documentul din 8 august 1839²³ este o dovadă clară a consecințelor Revoluției din 1821, integrată în mentalul social ulterior ca un eveniment dinspre care se socoteau anii și se identificau schimbările.

3. Cel de-al treilea document face referiri la nepotul de frate al lui Tudor Vladimirescu, Ioan Vladimirescu, devenit personaj în problematica moștenirii averii conducătorului Revoluției din 1821, ucis de eteriști, declanșată la sfârșitul anului 1831 prin Ocârmuirea și Tribunalul județului Mehedinți, în urma revendicării acesteia de către orășenii din Cerneți. Problema juridică s-a axat pe fixarea dreptului de moștenire dat fiind faptul că Tudor Vladimirescu nu a avut urmași direcți (... „a murit sterp”...).

¹⁸ DIR. *Răscoala din 1821*, vol. I, București, 1959, p. 50.

¹⁹ C. M. Râpeanu, *Vechea administrare a plaiurilor «Despre Buzău» și «Teleajen» din fostul județ al Saacului*, în *File din trecutul istoric al județului Prahova*, Ploiești, 1971, p. 63 și urm.

²⁰ Ion Stoian, *Înrânuirea pravilelor asupra lui Tudor Vladimirescu în apărarea drepturilor poporului român*, în „Mitropolia Olteniei”, an XXXIII, 1971, nr. 10-12, p. 548-557.

²¹ Apud G. D. Iscru, Gh. Ploscaru, *Tudor Vladimirescu în memoria poporului român*, București, 1996, p. 310.

²² Acad. Gheorghe Platon, *Despre Tudor Vladimirescu și Revoluția din 1821*. Disertație cu ocazia decernării titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din Craiova, Craiova, 1999, p. 25.

²³ Preluare din ms. Gheorghe Bălăianu, *Istoria Dioștilor. Documente*, aflat la Biblioteca comunală Dioști, județul Dolj.

La intervenția Marii Vornicii din Lăuntru, în toată Țara Românească s-a publicat un anunț prin care cei care aveau să primească datoriile de la slugerul Tudor Vladimirescu trebuiau să le ceară în termen de patru luni, căci, în caz contrar, averea în discuție era trecută în seama nepotului acestuia, fiul lui Papa Vladimirescu („care se afla supt creșterea lui Dumitrache Golumbeanu ce ține de soție pe muma numitului”)²⁴.

Între timp, nevârstnicul Ioan Vladimirescu a fost recunoscut de „trei fețe” dintre boierii din Craiova: „se dovedește pravilnic moștenire (moștenitor) un copil al răposatului vistierul Papa Vladimirescu frate cu slugerul Tudor”²⁵.

După 1832, pretenții la averea rămasă de la Tudor Vladimirescu au mai avut porucicul Pavel Macedonschi (mai 1832), clucerul de arie Vasile Strâmbeanu (iunie 1832) și Casa răposatilor frați Iani (1835).

În anul 1837 s-a întocmit catagrafia bunurilor lui Tudor de la Cerneți, care au fost scoase la mezat și adjudecate în 1838 de Pătru Cladoveanu și sărdarul Ion Gărdăreanu.

Documentul (foaia de zestre) din 16 mai 1843 adaugă noi elemente biografice despre Ioan Vladimirescu, nepotul de frate al lui Tudor, completând schița genealogică a neamului Vladimirescu, cu obârșia în satul Vladimirii Gorjului²⁶.

UNPUBLISHED HISTORICAL SOURCES ABOUT TUDOR VLADIMIRESCU AND THE 1821 EVENTS

Abstract

About Tudor Vladimirescu the Revolution from 1821 plenty of information have been already published. The present paper presents some unpublished sources regarding those events. They are grouped in three notes (belonging to Ștefan Dobruneanu, Nichifor the hieromonk, Preda Gheorghiu from Craiova) and three documents regarding the purveyor Tudor Vladimirescu.

²⁴ Arhivele Naționale Drobeta Turnu Severin, Ocârmuirea județului Mehedinți, dosar. 410/1832; Idem, Tribunalul județului Mehedinți, dosar 410/1832; Arhivele Naționale Buzău, Ocârmuirea județului Buzău, dosar 5/1832, f. 4; ș.a.

²⁵ Arhivele Naționale Buzău, Ocârmuirea județului Buzău, dosar 5/1832, f. 4; vezi și Tudor Rățoi, *Succesiunea lui Tudor Vladimirescu de la Cerneți*, în „Apolodor”, Drobeta Turnu Severin, an II, 2005, nr. 5 (15), p. 2-4; Idem, *Succesiunea lui Tudor Vladimirescu de la Cerneți*, în „Oltenia”, seria a III-a, Craiova, an II, 1998, nr. 1-2, p. 247-256.

²⁶ Vezi și Aurelia Florescu, *Documente necunoscute despre familia Vladimirescu*, în „Oltenia. Studii și comunicări. Arheologie. Istorie”, Craiova, 2001, p. 111-112; Adăugăm faptul că urmașii lui Ioan Vladimirescu au stăpânit în comuna Tălpaș (satul Stanomiru) până în anul 1949, când „de la fosta proprietate a lui Nicolae Vladimirescu” s-au luat, în ziua de 11 martie, de către „Banca de Stat Craiova” 31 de piese (4 lingurițe de argint, un lanț de aur, un ceas de aur cu 3 capete, broșe, inele, cruciulițe, cercei și monede) – Arhivele Naționale Craiova, Comitetul provizoriu al județului Dolj – Biroul special, inv. 12, pac. 1/1949, f. 3, 20.

DIN ACTIVITATEA SOCIAL-CULTURALĂ
A MARELUI BAN MIHALACHE GHICA

ALEXANDRA ȚÂNȚĂREANU*

Dincolo de funcțiile politice importante pe care le-a deținut în timpul domniilor fraților săi, Grigore al IV-lea Ghica (domn pământean în perioada 1822-1828) și Alexandru Dimitrie Ghica (domn regulamentar în perioada 1834-1842), Mihalache Ghica a desfășurat o vie activitate social-culturală, ajutat fiind de calitatea de patron al spitalului și bisericii Sf. Pantelimon și aceea de președinte al Eforiei Școalelor. Grație veleităților sale de colecționar și arheolog, acesta a pus bazele primei instituții muzeale din Țara Românească în anul 1834, viitorul Muzeu Național de Antichități.

De numele domnului Grigore Ghica al II-lea, cel mai longeviv la domnie dintre toți Ghiculeștii care au ocupat tronul, fie al Țării Românești, fie al Moldovei, a fost legată fondarea ospiciului Sf. Pantelimon, în mai multe etape, cu începere din anul 1735, „pe uă movilă încongiurată în trei părți de apa Colentina [...] împreună cu biserica și un pavilion (foișoru) în vale, și o fântână (cișmea), fixând numărul de douăsprezece paturi pentru bolnavi”¹. Acest domn a mai fondat în apropiere un alt ospiciu cu bisericuța sa proprie, pentru a-i separa pe ciumați de cei suferinzi de boli cronice „punându-l sub patronagiul Sântului Ierarch Visarion; a cărui Iconă se află astă-zi în Biserica Sf. Panteleimon...”². Aceste instituții au fost trecute de-a lungul timpului sub patronajul a diferiți Ghiculești care, având titulatura de Efori ai Spitalului s-au ocupat de buna lor funcționare. Astăzi ea este demolată.

Preotul Grigorie Musceleanu precizează că în anul 1829 Mihalache Ghica, ca membru al familiei fondatorului, a preluat de la fratele său, domnul Grigore Ghica al IV-lea, administrația spitalului, devenind Efor: „Au început a păși în îmbunătățiri construind mai multe necesități în amândouă curțile făcând să crească și veniturile și cu înmulțirea lor, au creatu o casă de rezervă în care se punea prisosul și care s-a pus la dispozițiunea trebuinței”³. Mai târziu, în anul 1839, împreună cu fratele său, domnul Alexandru Ghica, Mihalache a pus bazele și unui „Institut de naștere cu o școală de Mamichie în capitală, făcând localul în Suburbea Radu-Vodă”⁴.

* Institutul Național al Monumentelor Istorice.

¹ Preotul Grigorie Musceleanu, *Prima fundațiune a ospiciului Sfântului Pantelimon și reedificarea lui (1750-1752-1868)*, București, 1868, p. 1-2.

² *Ibidem*, p. 2.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ *Ibidem*.

În privința transferului de autoritate dinspre Grigore Ghica IV către Mihalache, privind această moștenire de familie, există raportul consulului prusian la București, Kreuchely, datat 13 iunie 1823, care relatează o tentativă mai veche din partea domnului de a ceda patronajul Pantelimonului fratelui său, care ceruse să fie investit cu toate atribuțiile legate de această calitate, dar, datorită neînțelegerilor dintre epistatul spitalului, caminarul Dresna – favorit al domnului – și frații domnitorului, Grigore Ghica al IV-lea a decis amânarea acestui transfer⁵.

Începutul secolului al XIX-lea s-a caracterizat, pe plan cultural, printr-un mare interes pentru antichități și numismatică, fenomen care a capacitat mai multe personalități ale vremii, printre aceștia aflându-se și marele ban Mihail Ghica – la vremea aceea „vornic din lăuntru” –, marele vornic Alexandru Filipescu-Vulpe, vornicul Alexandru Nenciulescu, doctorul I. Rasty, Vladimir de Blaremburg (fiul unui arheolog rus și cumnatul banului Ghica), Nicolae Mavros ș.a. Istoricul Dorin Popescu descoperă primele mărturii ale unui interes pentru monumentele antichității în scrierile cronicarilor din secolele XVII-XVIII, în operele lui Dimitrie Cantemir și ale Școlii Ardelene⁶.

După cum îl descria Constantin Moisil în *Cronica Numismatică și Arheologică*, Mihalache Ghica „este cel dintâi mare colecționar de monete la noi și în același timp un mare pasionat amator de obiecte antice”⁷, care a avut posibilitatea, grație influenței mari pe care o avea în stat, să-și satisfacă preocuparea pentru numismatică și arheologie. Febra antichităților, venind pe filieră rusească, indică, despre vocația de colecționar a acestui boier, faptul că s-a „deșteptat” în perioada în care și Rusia era invadată de acest entuziasm. În astfel de împrejurări a devenit Mihalache Ghica, în anul 1842, membru în „Societatea de Istorie și Antichități” din Odessa⁸. El a întreprins, împreună cu Vladimir de Blaremburg⁹, cumnatul său, primele săpături arheologice în unele localități antice din Oltenia: la Reșca, Celei, Slăveni din vechiul județul Romanați, și au publicat rezultatele săpăturilor într-o revistă înființată în acest scop, la îndemnul lui Mihalache, în anul 1836. Au fost publicate articole cu titlul generic de *Suveniruri istorice și arheologice asupra Țării Românești*, în două reviste ale timpului, „Curierul Românesc”, gazetă politică și literară și „Muzeul Național, gazetă literară și industrială”. În aceste articole „erau abordate teme fie despre originea noastră daco-romană, fie despre antichitățile de pe teritoriul Țării Românești...”. Într-una din expedițiile sale, cea de la Slăveni, unde în 1837 se descoperise un „templu subteran închinat zeului Mithra”¹⁰, Mihalache și Vladimir de Blaremburg au fost însoțiți de către consulul general al Franței la București, Chateaugiron. Călătoria a fost relatată de către Blaremburg într-un articol intitulat

⁵ Hurmuzaki, vol. X, Doc. CCXCIX, p. 230.

⁶ Dorin Popescu, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, în „SCIV”, 15, nr. 4, 1964, p. 451.

⁷ Constantin Moisil, *Galeria numismaților români: Mihail Ghica*, în „Cronica Numismatică și Arheologică” (în continuare CNA...), an X, nr. 97, mai-iunie 1934, p. 44.

⁸ Această societate fusese înființată în 1839 la Odessa și avea drept scop „să adune, să descrie și să păstreze vestigiile antichității care au fost descoperite în Rusia de sud”. Printre membri se afla și arheologul rus Jean de Blaremburg, tatăl lui Vladimir de Blaremburg (Andrei Pippidi, *Vechi epigrafiști și anticari în Țările Române*, în „Studii Clasice” (în continuare St. Cl.), IX, 1969, p. 293).

⁹ Fiul arheologului rus Jean de Blaremburg.

¹⁰ C.C. Petolescu, *Templul Mithriac de la Slăveni* în „Apulum”, XIV, Alba-Iulia, 1976, p. 455-464.

„Antichități pământești” și care a fost publicat în revista „Muzeul Național”: „Domnul Banul M. Ghica, marele vornic al celor dinlăuntru, dimpreună cu D. Blaremburg, inginerul statului, a făcut în trecutele zile o călătorie în județele de lângă Olt ca să vadă locul cel nou ce s-a ales aproape de Turnu ce este pe marginea Dunării, spre întemeierea unui oraș, împotriva de cetatea turcească Nicopoli va să fie schela noastră comercială a Dunării...”¹¹. Ulterior, articolul a fost publicat și în „Curierul Românesc” în română și franceză¹². Consulul prusian la București, Sakellario, într-un raport datat 17 noiembrie 1837, făcea și el referiri la o călătorie a banului Mihalache Ghica și a diplomatului francez Chateaugiron, în scopuri științifice, de data aceasta la Severin¹³.

Metodele mai puțin științifice de conducere a unei săpături arheologice ale lui Mihalache Ghica, au fost aspru criticate de către Al. Odobescu și Grigore Tocilescu, iar mai târziu și alți istorici au preluat informația. Pe de altă parte însă noțiunea de arheologie științifică nici nu exista la vremea aceea, ea fiind de-abia mai târziu introdusă de către Grigore Tocilescu.

În criticile sale, Odobescu susținea că marele vornic „pe unde auzea sau bănuia că se află antice, de grabă el trimitea ispravnici, zapcii și pomojnici ca să ridice satele, să sape și să scormone sălașele de vechi cetăți, spre a-i aduce în curtea sa din București, actualul palat al Administrațiunii de Ilfov, petroae antice și bănuți”¹⁴. Fără a aproba mijloacele de conducere a săpăturilor arheologice ale lui Mihalache Ghica, specifice unei epoci de pionierat în domeniu, numismatul Constantin Moisil preciza că afirmațiile lui Odobescu erau „în mare parte exagerate” și că banul Mihalache Ghica nu numai că nu a adus distrugerii mai mari decât căutătorii de comori dar a avut și o contribuție importantă pentru evoluția științifică ulterioară: „În schimb statul și știința au profitat foarte mult de pe urma străduințelor lui Mihail Ghica, deoarece colecția sa constituie baza actualului nostru Muzeu Național de Antichități, iar activitatea sa a deșteptat și în alți intelectuali gustul și pasiunea pentru monumentele antice”¹⁵.

Anul 1834 a marcat atât în Moldova cât și în Țara Românească începuturile muzeisticii românești. La 4 februarie 1834 a fost inaugurat la Iași Muzeul Istoric-Natural, iar la 3 noiembrie același an domnitorul regulamentar, Alexandru Dimitrie Ghica, a trimis Eforiei Școalelor Naționale, adoptat, proiectul redactat de fratele său mai mare, „vornicul treburilor din lăuntru”, Mihalache Ghica, pentru înființarea unui muzeu de istorie naturală și antichități. După cum însuși vornicul spunea, „acest muzeu va primi obiecturi câte cu vreme vor completa un cabinet de istoria naturală, va strânge la un loc modeluri trebuincioase spre îmbunătățirea agriculturii și industriei naționale, scopul însă mai deosebit al acestei așezări va fi a strânge feluri de colecții spre luminarea istoriei naturale acestei țări și a strânge acolo câte antichități se mai găsesc risipite printr-acest Prințipat care ar putea da oareș care lumină asupra istoriei nației noastre...”¹⁶.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ Hurmuzaki, vol. X, Doc. DCII, p. 488.

¹⁴ A. I. Odobescu, *Istoria arheologiei*, ediție îngrijită de Dumitru Tudor, București, 1961, p. 22.

¹⁵ Constantin Moisil, *op.cit.*, loc. cit., p. 45.

¹⁶ Cf. Curierul românesc, 58, joi 13 decembrie 1834, p. 141-142, Biblioteca Academiei Române, Ms. 323, f. 184, culegere acte Naum Râmnicănu; apud Alexandru Păunescu, *Din istoria arheologiei românești, pe*

Noul muzeu, pus sub oblăduirea Eforiei Școalelor și amplasat lângă Colegiul Sfântul Sava, ca instituție anexă a acestuia, alături de Biblioteca Națională, s-a confruntat mult timp cu problema atât de sensibilă a conservării obiectelor, deoarece „...clădirile de lângă gimnaziul Sfântul Sava în care se află acum biblioteca și muzeul fiind dărăpănate și umedoase [...] cărțile și obiectele muzeului se degradează din zi în zi...”¹⁷. Citatul de mai sus reprezintă un fragment din raportul înaintat domnitorului de către Eforia Școalelor, în anul 1852, în care este descrisă starea de degradare a clădirii noului muzeu și în care se cerea aprobare pentru construirea unui nou local la parterul căruia să fie depozitate obiectele muzeale. Problema a rămas nerezolvată până în anul 1859 când Muzeul de istorie naturală și antichități, acum având denumirea de Muzeul Național¹⁸ s-a mutat în casa Hiotu (denumită astfel după numele fostului proprietar), care intra de curând în proprietatea statului.

Una din problemele legate de istoricul Muzeului Național de Antichități, nu foarte clară de altfel, este cea privind înființarea sa. Cu toate că acestei instituții, în forma sa de sine stătătoare, îi corespunde ca dată de înființare anul 1864, din punct de vedere istoric începuturile sale nu coincid cu această dată. Majoritatea istoricilor care au abordat acest subiect vorbesc despre un muzeu înființat în anul 1834 de către domnitorul regulamentar Alexandru Dimitrie Ghica, la inițiativa fratelui său mai mare, Mihailache. Unii autori însă anulează importanța istorică a acestei mici instituții ca punct de plecare pentru viitorul Muzeu de Antichități, supunându-l criteriilor de evaluare de mai târziu. „...De fapt, noua instituție înlocuia, în forme superioare, un modest « Muzeu Național » care exista la București încă din noiembrie 1834, când fusese înființat de Alexandru Ghica, domnul Țării Românești de sub regimul Regulamentului Organic. Dar, în ciuda solemnului său titlu, acel « muzeu », adăpostit într-o dependență neînsemnată a clădirii Colegiului Sf. Sava, cu un acoperiș de scânduri care lăsa să pătrundă ploaia, nu era decât un biet depozit improvizat pentru câteva piese romane și pentru câteva vitrine cu mărunțișuri, printre care și piese interesând științele naturale. E drept că la resturile romane, provenind mai cu seamă din Oltenia, se adăugase, cu începere din 1842, faimosul tezaur de la Pietroasa, din epoca migrațiilor, descoperit în 1837, care fusese păstrat între timp la Arhivele Statului. Însă, oricât de prețioase și de însemnate, cele 12 piese salvate din acest tezaur nu puteau justifica numele de muzeu pentru o colecție foarte restrânsă, lipsită de local, de personal competent, de perspective. De aceea, pentru evoluția Muzeului Național de Antichități de astăzi, nu poate fi luat ca punct de plecare decât actul de la 23 noiembrie 1864, prin care în Capitala României lua ființă o instituție arheologică propriu-zisă, asigurată în privința esențialelor sale condiții de funcționare și dezvoltare”¹⁹. În mare parte fragmentul de mai sus zugrăvește o realitate, însă posibilitățile limitate ale perioadei și lipsa experienței au reprezentat și ele o realitate. Importanța acestui muzeu, care după standardele actuale îmbrăca o formă primară, a constatat în faptul că a creat un precedent,

baza unor documente de arhivă, cap. I, *Începuturile arheologiei românești (1834-1880)*, București, 2003, p. 14.

¹⁷ Arhivele Statului București, Minist. Inst., dos. 1812/1852, f. 1, 1v; apud Ioana Cristache-Panait și Panait Ion Panait, *Începuturile muzeografiei la București*, în *Revista Muzeelor*, an III, nr. 1, 1966, p. 39.

¹⁸ Nu se știe cu exactitate când anume i s-a schimbat titulatura. Astfel apare pentru prima oară în documente într-un raport al Eforiei Școalelor din 1849; Alexandru Păunescu, *op. cit.*, p. 24.

¹⁹ Radu Vulpe, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, în *St.Cl.*, VI, 1964, p. 369.

o experiență necesară care a stat la baza evoluției ulterioare a științei și a muzeisticii românești. În ceea ce privește primul donator al muzeului, acesta nu poate fi decât persoana de numele căreia se leagă apariția în 1834 a instituției, marele ban Mihalache Ghica și nu Nicolae Mavros cum reiese din documentul înființării MNA. Declarat oficial „primul și cel mai mare donator și fondator al Muzeului de Antichități”²⁰, acestuia din urmă nu i se pot tăgădui ultimele două aprecieri, însă donația sa este legată de anul 1864, în timp ce colecției mult mai mici a banului Ghica îi corespunde anul 1834. Despre acest subiect Constantin Moisil spunea: „Înființarea unui muzeu, mai ales pentru colecțiile sale și numirea sa (Nicolae Mavros) în fruntea comitetului arheologic, l-au măgulit îndeajuns pe bătrânul numismat și arheolog, ca să se decidă, în sfârșit, a trimite muzeului obiectele dăruite”²¹.

În proiectul de organizare a muzeului realizat de Mihalache Ghica, se stabileau atât locul de depozitare cât și un prim regulament de funcționare muzeală. În plus, documentul conține o înșiruire a pieselor din colecția vornicului Ghica, piese mineralogice, faunistice, arheologice și numismatice, care constituiau chiar prima donație a muzeului „«pentru începerea fundamentului acestui institut»”²²: „Local cuviincios ar fi deocamdată pentru așăzarea unui Muzeu în odăile de jos de lângă porțița curții Mănăstirii Sfântului Sava, aceste odăi fiind boltite, pot fi și păzite de primejdia focului. Acest muzeu va fi supț îngrijirea unui prefect (epistat) carele va clasifica și va așăza sistematiceste toate obiecturile și va fi în răspundere de a nu înștrăina sau a pierde ceva. Supt acest prefect se va orându un custor sau paznic [...] acest institut ce va fi deschis de două ori și în zilele hotărâte ale săptămânii, cinstita Eforie a Școalelor va avea priveghere a se ținea acolo buna rânduială ce se va întocmi și a se păstra toate colecțiile câte se vor depune acolo. Nimeni pentru oricare pricini nu va fi slobod a scoate din Muzeu vre un lucru afară numai când se va strica și trebuința va cere[...] aceasta însă să se facă prin știrea și slobozenia mădularilor Eforiei Școalelor dată prin hârtie. Bine voieșteacătre aceasta Înălțate Doamne am dat voe să depun însumi pe altarul patrii cele mai în jos însemnate mici daruri pentru începerea fundamentului acestui institut.

1-lea O colecție sistematică și complectă mineralogică alcătuită de 150 bucăți[...].

2-lea O colecție de molusce ce se găsesc în arhiducatul Austriei și sunt mai tot acelea ce s-ar afla în țara noastră, bucăți 213 [...].

3-lea O colecție de câte feluri de pești ce se pot afla în apele țării noastre pe lângă Mare alături și alte multe feluri de pești și ostracodermi [...].

4-lea O vulpe albă ce s-au împușcat în anul acesta pântre bălțile din județul Vlăsicii[...], aceasta ca o raritate [...].

5-lea O adunare de monede vechi romane, elinești și bizantine de argint și de aramă bucăți 1258, aflate în țara noastră.

6-lea Șase bucăți de antichități adică chipul întreg pe piatră în relief a lui Mateiaș, craiul înalt de șase palme și cu înscriere aflat în orașul Târgoviștii; un cap de

²⁰ Constantin Moisil, *Colecțiile numismatice și arheologice ale lui Nicolae Mavros și soarta lor*, în „Cronica Numismatică și Arheologică” (CNA), an XII, nr. 106-107, 1936, p. 198.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 14-15.

marmură a lui Jupiter, o piatră ce s-a găsit pe mormântul unui roman în județul Mehedințiului pe care se vede bustul ostașului și înscrisoare. Trunchiul trupului unei Venere pudice de marmură; partea de jos a unui vultur; o placă de fier cu figura în relief tot în acest Prințipat găsit. O DOMO ANTONIVSO NORISO.

7-lea Dinți mastodonți, un os foarte gros pietrificat [...] și alte mai multe bucăți de minerale aflate în pământul nostru»²³.

La 30 decembrie 1834, Eforia Școalelor anunță prin documentul cu nr. 581 numirea doctorului Zucker pe postul de „îngrijitor asupra pomenitului muzeu»²⁴, după ce mai înainte profesorul de la Colegiul Sf. Sava, Petrache Poenaru refuzase să devină conservator-director („epistat”) „care să îngrijească atât științific cât și administrativ de bunul mers al acestei instituții”²⁵. Nu se știe cu exactitate dacă și cât timp doctorul Zucker a lucrat ca „epistat” al noului muzeu, cert este însă că din iulie 1837, pe acest post figurează profesorul de desen de la Sf. Sava, Carol (Scarlat) Wallenstein, numit în condițiile în care „chibzuind Eforia mijloace de a așeza aceste obiecte la un loc, a le păstra în bună rânduială și a le înmulți cu vreme, cunoaște că este neapărat a însărcina cu această îngrijire o persoană care să poată da toată vremea trebuincioasă la o asemenea specială îndeletnicire...”²⁶.

Obligațiile conservatorului erau, pe lângă cele amintite mai sus, să „sistematicească toate obiectele ce sunt adunate și se vor mai aduna, să prepareze animalele după cum trebuiesc..., să formeze școlari cari să se deprindă cu toată lucrarea acestei preparații, să desemneze în natura lor toate obiectele ce se așează în muzeu, ca să fie gata când va face trebuință a se da în tipar... Conservatorul mai avea datoria să fie prezent în fiecare zi la muzeu între orele 10 și 12 înainte de amiază ca acesta să poată fi deschis «pentru oricare va dori să privească obiectele din muzeu»”²⁷.

Cu toate că epoca era una de pionierat în domeniul muzeisticii, încă din anul 1839, în circulara Departamentului treburilor din lăuntru, condus de Mihalache Ghica, se făceau precizări privind regimul antichităților²⁸.

În anul 1835 Mihalache Ghica a înființat o Societate agricolă, căci, după cum spunea Ioan C. Filitti „Domnul ca și fratele său Mihalache se interesau de aproape de ale școalei”²⁹. Aceasta era mai degrabă o școală de agricultură, patronată de domn și

²³ Alexandru Păunescu, *op.cit.*, p. 14.

²⁴ P. Gh. Samarian, *Note despre începuturile Muzeului Național de Antichități din București*, în CNA, an XVIII, nr. 131-132, 1944, p. 285.

²⁵ Alexandru Păunescu, *op.cit.*, p. 17.

²⁶ Hotărârea cu numărul 313 apărută în jurnalul Eforiei din 8 iulie 1837 privind numirea lui C. Wallenstein; *Ibidem*, p. 18.

²⁷ *Ibidem*, p. 19.

²⁸ „1. Nimeni să nu aibă voie a-și însuși vreun obiect de antichitate măcar unde l-ar găsi într-acest Prințipat. Ci îndată ce se va afla un asemenea obiect, de a fi lesne a se transporta, să se trimită prin ocârmuirea locală la depositoryul din Colegiul Sfântului Sava din București... Iar de va fi anevoie a se transporta, să se facă cunoscut ocârmuirii locale, ca și aceasta să dea de știre Eforiei, spre a se lua măsurile cuviincioase pentru păstrarea acelu obiect.

2. Nimeni să nu fie volnic [să nu aibă voie] a scormoni în pământ pentru a scoate obiecte de antichitate, pentru că asemenea scormoniri neavând scop decât un interes pecuniar prea de nimic, după ce ei de prea multe ori își pierd munca în zadar, apoi strică și întunecă șirul sistematic al lucrărilor de asemenea descoperiri” (Vi. Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, București, 1968, p. 6; P. Gh. Samarian, *op.cit.*, p. 287-288).

²⁹ Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic. 1834-1848*, București, 1915, p. 225.

administrată de o comisie formată din Mihalache, președinte, Cîmpineanu, P. Poenaru, doctorii Maier și Zucker ș.a.: „Era o școală de economie rurală și forestieră, teoretică și practică, instalată în locul numit Ciotăria, la Pantelimon”³⁰. Această conjunctură i-a dat prilejul lui Ion Ghica să afirme că fratele domnului nu făcea altceva decât să pozeze în apărător al artelor și al științelor iar societatea sa agricolă avea drept real scop concurența cu Societăți filarmonice³¹. Aceasta din urmă fusese înființată în anul 1833 și urmărea realizarea unui teatru național. Referindu-se la atitudinea domnului Alexandru Dimitrie Ghica față de Societatea filarmonică, Ion Ghica precizează că, deși inițial domnitorul era genul entuziast, „care aplauda mai înainte la fiecare nou pas, la fiecare succes literar, unul dintre cei care contribuiseră cel mai mult la fondarea Societății filarmonice”³², mai târziu s-ar fi răzgândit și nu mai vedea cu ochi buni această societate și intențiile ei: „îi persecută pe toți oamenii care se ocupă cu literatura, chiar fără vreo intenție politică”³³. Despre inițiativele și impulsul pe care Mihalache Ghica l-a dat culturii, C. Bolliac, protejatul marelui ban dar în același timp și partizan al opoziției liberale, în contradicție cu Mihalache care era moderat-conservator, se pronunță într-un mod ușor ambiguu: „Banul Mihalache Ghica, *Nenea Mare* a lui Vodă, vornic din Întru și președinte al Sfatului administrativ, *in perpetuu*, prezida toată mișcarea intelectuală oficialmente, în opozițiune și rivalitate cu Cîmpineanu, care era sufletul acestei mișcări...”³⁴. C. Bolliac îl contrazicea însă pe Ion Ghica³⁵ în privința preocupărilor lui Mihalache pentru artă și știință: „Palatul părintesc al lui Mihalache Ghica era un adevărat muzeu de antichități adunate din țară; galeria lui de pictură și sculptură erau citate de europeni și biblioteca, avută în manuscrise, erau imense”.

Pe de altă parte, faptul că Mihalache se gândise în 1836 să publice rezultatele campaniilor sale arheologice în „Muzeul Național” și în „Curierul Românesc”, și că încă din anul 1842 își exprimase, într-o scrisoare către președintele Societății de Istorie și Antichități din Odessa, intenția de a alcătui un corpus al inscripțiilor, grecești și latine, din cele două Principate, dovedește interes nedisimulat nu numai pentru colecționarea de material arheologic, ci și pentru eficientizarea cercetării științifice prin inventarierea și sistematizarea materialului deja descoperit³⁶. Nu a apucat să pună

³⁰ *Ibidem*, p. 226.

³¹ Ion Ghica, *Opere*, IV, *Note istorice asupra Principatelor remise lui Ahmed Efendi la cererea sa*, București, 1985, p. 369.

³² Ion Ghica, *op.cit.* loc. cit.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Apud A. Pippidi, *op.cit.*, p. 293.

³⁵ Supranota 23.

³⁶ „Excellence,

Je suis très flatté de l'honneur que vous avez bien voulu m'attribuer en m'associant dans les dispositions des art. 4, 9 à la liste des membres effectifs de la Société Odessienne d'Histoire et d'Antiquités qui comprend déjà tant de personnages distingués. Quoique mes occupations m'imposent une distance respectueuse de tout corps exclusivement docte, je tâcherai de procurer du moins des matériaux à la Société, dont la noble tâche est d'explorer des objets inconnus et souvent méconnus par la science contemporaine, et qui pourtant mieux appréciés auraient rempli plusieurs lacunes historiques, archéologiques et littéraires et auraient éclairci plusieurs points de la Philologie même. Je ne trouve donc rien de plus juste que le désir, que je forme, de concentrer les matériaux de cette nature épars dans nos provinces même, de les faire coïncider, les systématiser et les faire connaître au monde savant: ce qui ne pourra jamais se faire sans une communication active qui mit tous ces objets en contact. Je m'applaudis donc en voyant en l'honneur que vous me faites le principe de ce ralliement si utile à l'unité et à l'extension de la science.

bazele acestui corpus, însă a reușit să realizeze catalogul colecției sale de monede, strânse la întâmplare, *Mes Loisirs ou Amusements Numismatiques ou Description d'une Série de Médailles Antiques Grecques et Coloniales Romaines, d'après Mionnet*. Din acest document reiese că Mihalache Ghica adunase un număr de 556 de monede antice. Majoritatea erau monede grecești din Macedonia, din orașele grecești de pe țărmul european al Mării Negre, din Moesia și din Tracia. Restul erau monede de la Filip Arabul (anii I, II și III) și ale coloniei Viminacium din Moesia superioară³⁷. Conform opiniei numismatului Constantin Moisil, „oricum va fi fost” activitatea lui Mihalache Ghica în acest domeniu „are o importanță excepțională pentru epoca în care a desfășurat-o și pentru serviciul pe care l-a adus numismaticei noastre”³⁸. În același timp, în 1873, Theodor Mommsen, în câteva articole de-ale sale, făcea des trimeri „in museo Ghikae Bukaresti”³⁹. Deși caracterul săpăturilor lui Mihalache Ghica și Vladimir de Blaremburg era haotic, acestea par să fi avut la bază intenții nobile⁴⁰.

Tot din inițiativa vornicului s-a început, în ianuarie 1838, punerea bazelor învățământului sătesc: „Eforia dă atunci instrucții profesorilor de la județe să aleagă, dintre cântăreții de biserici și grămăticii, tineri care să urmeze câtva timp, vara, la școala de județ, pentru a preda apoi în școalele sătești”⁴¹. După retragerea lui Ștefan Bălăceanu de la președinția Eforiei Școalelor, locul său a fost luat de Mihalache Ghica⁴². Decretul de numire este datat 26 iunie 1838.

Monseniorul Vladimir Ghica l-a apreciat pe Mihalache ca bibliofil și arheolog, într-o scrisoare a sa către Pompiliu Eliade fiind precizat și faptul că cele mai frumoase exemplare (monedele din aur) din colecția sa de numismatică au fost cândva, nu se știe când și în ce condiții, cumpărate de guvernul francez și predate Muzeului Luvru⁴³.

În ciuda criticilor aduse și a îndoielilor care au planat asupra intențiilor sale, se poate spune că Mihalache Ghica, în calitate de editor al unor reviste dedicate publicării rezultatelor săpăturilor arheologice, de fondator al unei școli de agricultură și al primei instituții muzeale din Țara Românească (bazele viitorului Muzeu Național de Antichități), a desfășurat o vie activitate social-culturală și a contribuit prin abordările sale chiar greșite, la dezvoltarea ulterioară a științei arheologiei românești.

Comme je suis aux préparatifs d'un long voyage que je me propose de faire dans l'intérêt de l'éducation de mes enfants, je m'empresse de vous faire parvenir la somme de 30 roubles en argent, dans les dispositions de l'art. 16 du règlement...” (Andrei Pippidi, *op.cit.*, loc. cit., p. 294).

³⁷ Constantin Moisil, *op.cit.*, loc. cit., p. 47.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Andrei Pippidi, *op.cit.*, loc. cit., p. 296.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 295; Constantin Moisil, *op.cit.*, loc. cit., p. 45; Idem, Colecția de monete antice a marelui ban Mihail Ghica, în CNA, 7, nr. 67-68, ianuarie-februarie 1927, p. 52.

⁴¹ Ioan C. Filitti, *op.cit.*, loc. cit., p. 230.

⁴² „În 15 Maiu 1838 marele logof. Ștef. Bălăceanu demisionează din Eforia școalelor muntene pe caz de boală și bătrânețe. În locul lui e numit membru la Eforie marele Ban M. Ghica, care așa poate mai direct urmări organizarea școalelor sătești” (dare de seamă în Albina Românească, nr. 27, apud V. A. Urechilă, *Istoria școalelor de la 1800 la 1864*, tom II, București, 1892, p. 60).

⁴³ George Trohani, *Une lettre – document historique – du prince et du monseigneur Vladimir Ghyka pour Pompiliu Eliade*, în „Muzeul Național”, XVII, 2005, p. 259.

THE SOCIAL AND CULTURAL ACTIVITY
OF THE GREAT BAN MIHALACHE GHICA

Abstract

Mihalache Ghica, a controversial political personality from the first half of the 19th century, brother of two of the principles from Valachia - Grigore Ghica the Second and Alexandru Dimitrie Ghica, was a passionate antiquary and one of the pioneer archaeologists. Because of his less scientific method of leading archaeological diggings, historians from the upcoming generations of archaeologists have criticized and doubted the good intentions beneath the Mihalache Ghica's interventions in the field. As an initiator of the first museum of Walachia – a basis for the future National Museum of Antiquities –, as a founder of an agriculture school and as an editor of reviews that had the purpose of revealing the results of his archaeological excavations, Mihalache Ghica showed great interest for cultural activities and it can be assessed that he contributed, even by his incorrect means, to the development of Romanian archaeology.

SATUL PISCANI, JUDEȚUL ARGEȘ, ÎN PERIOADA ADUCERII LA LINIE A CASELOR IZOLATE

TEODOR DINA*

Ocupația țaristă în Principatele Române, în perioada 1828-1834, a elaborat, cum se știe, Regulamentul Organic care, pe lângă unele îngrădiri aduse în special în defavoarea țăranilor clăcași, a inițiat și unele îmbunătățiri pe plan local, cea mai importantă fiind aducerea „la linie” a părții de est a satului, respectiv „Piscanii de sus, ai Iudei”, constituindu-se actualul sector „Linia Mănăstirii”¹.

„Căci această siliște - cităm dintr-un document din 1852 - s-a făcut de la începerea alinierii satelor încoace, (1833-1840, n. n.) pentru care este și poruncă în cancelaria satului. Iar siliștea cea veche (vatra satului, n. n.) a fost de la biserica cea veche și casele Vlaicului, spre răsărit, pe coasta ce-i zice a Iuzilor, unde s-a văzut că toți pomii, meri, pruni și nuci vechi, mărturisește aceasta, căci acolo le-au stat (oamenilor readuși la linie, n.n.) pomosturile, iar aici unde s-au mutat acum, dimprejurul bisericii Potoceanului, nu au asemenea pometuri...”².

Prin aplicarea prevederilor „regulamentului” a fost reconstituită administrativ inițial partea veche a „Piscanilor de jos, ai luncii”, denumită acum (1833) „Linia Belului”³, prin trasarea de ulițe noi și aducerea „la linie” a caselor răzlețe, depărtate de vatra satului: a fost „modernizat” drumul de legătură cu satele de pe Valea Râului Doamnei, respectiv actualul drum județean Piscani-Nucșoara, prin spatele clădirii bisericii; a fost stabilit locul pentru colonia „țiganilor-rudari ai statului”, într-un „loc pustiu”, pe coasta nordică a moșiei vistierului Mihai Popescu; a fost construită magazia de rezervă a satului; a fost construit primul local de școală (1840) în căminul donat de preotul Preda Tudorănescu; a fost înființat Târgul Piscanilor, în 1839, pe moșia vistierului Mihai Popescu; au fost construite poduri din lemn masiv de stejar peste râurile care încadrează localitatea, respectiv „Podul Piscanilor” peste Râul Târgului și „Podul Belului” peste Râul Doamnei; a fost înființat un Serviciu de „streajă”, respectiv

* Piscani, județul Argeș.

¹ Această parte a satului Piscani, formată în unanimitate din clăcași, pe moșia mănăstirii Valea, fostă a boierilor Vlăicușești, din secolul al XVI-lea. Toponimicul „Iuda” provine de la Vlaicu mare logofăt Piscanul, ucis pentru trădare la 1 octombrie 1544, fiind comparat cu „Iuda vânzătorul Domnului”.

² Direcția Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), Mănăstirea Valea, XIV/4, copie în colecția autorului.

³ În perioada de după instituirea Regulamentului Organic (1831) partea de S/V a satului Piscani s-a numit (până în zilele noastre) „Linia Belului”, formată din clăcașii pe moșia acestuia, „cumpărată” de la moșnenii piscăneni după 1816.

pază de noapte, prin contribuție obștească, în localitate, precum și un Serviciu de întreținerea drumurilor și canalizarea acestora cu șanțuri pentru scurgerea apei rezultate din ploi și zăpezi.

Cea mai importantă inițiativă din perioada de început a Regulamentului Organic a fost readucerea „la linie” a părții de est a satului, cunoscută sub denumirea de „Piscanii de sus, ai Iudei”.

Această parte a satului Piscani, stabilită încă din perioada de migrație a popoarelor, la adăpostul pădurii seculare, la poalele dealului cu „nume biblic” (Dealul Iudei), a fost cumpărată înainte de 1532 de către Vlaicu clucer (mai târziu mare logofăt) de la moșnenii piscăneni: „Din Piscani, jumătate, iar din a doua parte (a satului) a șasea parte, fiindcă a cumpărat-o jupan Vlaicu clucer cu frații săi, de la Arfa, partea lui toată, pentru 2400 aspri. Și partea lui Negre, toată, (vezi satul Negreni, n. n.) căci a cumpărat-o de la Dragomir, fiul lui Negre cu 2600 aspri. Și partea lui Badea Zvârșteală, toată, căci a cumpărat-o de la Zvârșteală cu 1.070 aspri. Și partea lui Vlad, fratele lui Zvârșteală, căci a cumpărat-o de la Vlad cu 1300 aspri. Și partea lui Alăman, un loc de casă, căci a cumpărat-o de la Alăman cu 250 aspri. Și din a doua parte, mai sus-zisă, partea lui Badea Bulgarul, toată, căci a cumpărat-o de la Badea cu 2400 aspri. Și partea lui Stoian Aleuș, o livadă, căci a închinat-o însuși Aleuș de a sa bună voie jupanului Vlaicu clucer...”⁴.

În perioada premergătoare readucerii „la linie” a caselor răzlețite de vatra satului, construite haotic, în locuri, uneori inaccesibile strângătorilor de biruri, pe văile unor torenți, pe sub poala pădurii seculare, situația demografică a satelor Piscani și Negreni, era următoarea:

Statistica oficială a Țării Românești din anul 1831, cunoscută sub denumirea de „Extract de suma plugarilor și a muncitorilor” arată că în satul Piscani locuiau 72 de familii, iar în satul Negreni 60 de familii. Dintre acestea, în satul Piscani 59 de familii erau „dajnice”, respectiv supuse fiscalității, iar 13 familii erau „nedajnice”, adică nu erau supuse la impozit, fiind exceptate de la acesta⁵.

Asemenea, în satul Negreni, 48 de familii erau „dajnice”, iar 12 familii erau „nedajnice”.

Cele 59 de familii „dajnice” din Piscani au plătit în anul fiscal 1831 suma de 885 lei, respectiv câte 15 lei/familie, iar în anul 1833 suma impozabilă s-a dublat, satul plătind la Visterie suma de 1770 lei⁶. Asemenea, satul Negreni a plătit pe anul 1831 suma de 720 lei, iar în anul 1833 suma de lei 1440 lei.

Sub aspect demografic, în 1838, când populația satului s-a „omogenizat” prin readucerea „la linie” a părții de est a acestuia, respectiv „Piscanii de sus ai Iudei”, coexistau în Piscani 107 familii mixte, de români și țigani, cu o populație (înscrisă nominal, pe vârste) de 449 persoane, din care 217 de sex bărbătesc și 232 de sex feminin⁷.

⁴ Documente privind istoria României, (în continuare *D.I.R.*) B, sec. XVI, vol. II, p. 115-118.

⁵ Excepție de la plata birului (impozitului fiscal) făceau persoanele „capi de familii” trecute cu vârsta (peste 65 ani), văduvele, tinerii până la vârsta majoratului (21-25 de ani), slugile boierești și mânăstirești, numite poslujnici, și persoanele cu funcții administrative, respectiv pârălabii satelor (primarii) și dorobanții (militarii).

⁶ D.A.N.I.C., Manuscrise, nr. 838, f. 40-42.

⁷ D.A.N.I.C., Catagrafii, Muscel, nr. 55, fila 117-134.

Numărul familiilor de români era de 75, cu o populație mixtă de 292 persoane, iar numărul familiilor de „țigani-rudari ai statului“ era de 32, cu o populație de 157 persoane de ambele sexe. Toate aceste familii din Piscani locuiau în 60 de case din lați cu pământ, trei case din lemn masiv („blojdini“), 50 de case din gard de nuiele lipite cu pământ, și în șapte bordeie. Un total deci de 120 de locuințe⁸.

Situația contribuabililor din Piscani în anul 1838, înregistra 55 de persoane „capi de familie“, cunoscuți sub denumirea de „birnici“, și 20 de persoane, tot „capi de familie“, scutiți de plata impozitului (nebirnici), printre care un „holtei“ de 15 ani, și șapte văduve. Familiile de „țigani-rudari ai statului, aurari“ având un statut special, nu erau „birnice“, situație constatată și în satele vecine, Racovița, Colibași, Davidești etc.

Sub aspect social existau în Piscani două familii de moșneni (Safta I. Pisanca și ginerele său Mihai Gubavu-Piscanul) și 105 familii de clăcași pe cele patru moșii existente în sat: cea a boierului Alecu Bellu, cea a mănăstirii Valea, cea a vistierului Mihai Popescu din Pitești, și cea a moșnenilor locali.

Preocupările locuitorilor piscăneni în perioada de „tranzitie“, respectiv de readucere „la linie“ a caselor răzlețite de vatra satului, erau legate aproape în totalitate de agricultură și creșterea animalelor, ocupații tradiționale în această zonă, determinate de existența terenurilor fertile pentru cultivarea porumbului și a grâului, a livezilor din Dealul Iudei, a fânețelor și pădurilor. În acest sens „Catagrafia“ din 1838 a consemnat: 269 pogoane lucrate, 19 cai, 117 boi, 71 vaci, 100 oi, 59 capre, 96 porci, 3 stupi, 6627 pruni, 6 duzi și 75 de pomi diferiți⁹.

Meșteșugurile și celelalte ocupații casnice erau legate nemijlocit de necesitățile vieții. Se remarcă existența a 56 de plugari, 3 morari, 2 fierari, 1 căldărar, 2 lăutari, 1 moșnean cu „speculație de negoț“ (Mihai Gubavu-Piscanul) și doi „patentari cls. III“, respectiv frații Ion și Constantin Voinea, ai căror înaintași „Ion Voinea și Radu brat ego“, erau singurii clăcași fruntași din satul Piscani, menționați și în „Catagrafia“ din 1814¹⁰.

Țiganii din Piscani, menționați în acest sat încă din 1532, când Vlaicu clucer împreună cu frații săi, Mihnea pârcălab și Badea slujer, cumpără părți însemnate din proprietățile moșnenilor locali, erau constituiți în număr de 32 familii, având vătaf pe Stanciu bătrânul. Situația lor economică era destul de bună având în folosință, ca și clăcașii români, proprietăți funciare (câte 1-3 pogoane) precum și vite de muncă și de hrană.

Revenind la problema alinierii caselor răzlețite de vatra satului, în speță, readucerea „la linie“ a „Piscanilor de sus, ai Iudei“, despre care am menționat deja, consemnăm că Regulamentul Organic în cadrul atribuțiilor Departamentul Treburilor din Lăuntru (Ministerul Administrației și Internelor, n.n.) la art. 151, prevedea: „De a primii cuviincioasele măsuri pentru întâmpinarea strămutării sătenilor și a li se face înlesniri, îndatorându-să să-și clădească locuințe regulate și de odihnă (*sic!*), cu grajduri și cu îngrădirile trebuincioase pentru îmbunătățirea legumelor, a sădirii pomilor etc.“.

Marele vornic din Lăuntru, (respectiv ministrul Administrației și Internelor) trimitea, încă de la 29 august 1829, tuturor ocârmuirilor (prefecturilor) din județe câte

⁸ D.A.N.I.C., (inv. 314) M.A.I. dosar nr. 5/1839, f. 3, 27, 33 și 49 referitor numai la Plasa Râurilor Muscel.

⁹ D.A.N.I.C., Catagrafii, Muscel, nr. 55, p. 117-134.

¹⁰ D.A.N.I.C., Administrative vechi, dosar nr. 2152/1814 D, partea a II-a, fila 840.

două exemplare din proiectul „pentru întâmpinarea strămutării locuitorilor de prin sate și de a se lua măsuri spre a-și clădi locuințe regulate și de odihnă“, precum și recomandarea de a se lua măsuri pentru construirea caselor „mai cu îngrijire, mai frumoase la vedere, mai de odihnă și pe linie dreaptă, cu ulițe largi la mijloc“.

Se mai poruncea a se raporta trimestrial câte case s-au construit în fiecare sat, în ce condiții, și câte au rămas în starea cea veche.

„Așezarea caselor la linie, cuprinsă în art. 151 din Regulamentul Organic, fiind o legiuire care urmează a se aduce la cuviincioasă îndeplinire, Măria Sa Vodă (Alexandru Ghica, n.n.) luând în băgare de seamă raportul primit de la acest Departament al Treburilor din Lăuntru (Ministerul Administrației și Internelor, n.n.) a binevoit a aproba propunerea ce i s-a făcut, dând dezlegare, prin Cînsitul Secretariat al Statului să se dea poruncă către toate ocârmuirile (prefecturile, n.n.) județelor ca să stăruiască către locuitorii țărani de a-și face, în curgerea vremii, această cuviincioasă pregătire pentru clădirea caselor, iar așezarea și clădirea lor să se urmeze a se face cât mai cu apropiere (...) Spre un asemenea sfârșit, acest Departament îndatorează ocârmuirile, ca prin suptocârmuiri (subprefecturi, n.n.) a se pătrunde atât de îmbunătățirile către care pot ei (țărani, n.n.) înainta, aflându-se fiecare sat cu locuitorii adunați la un loc, cum și de asigurarea ce, printr-acest mijloc, să facă măsurile polițienești, care sunt cel dintâi temei al liniștei, iar pe de alta, să îndatoreze pe fiecare locuitor țaran ca, în curgerea iernii acesteia să-și facă căpuiri de trebuincioasele materiale câte sunt de trebuință la facerea unei case cu împrejmuirea ei...“¹¹.

Abia în cursul lunii septembrie 1832 subocârmuitorul (subprefectul) Plășii Râurilor raporta Ocârmuirii Muscel că se va conforma poruncii primite, cu privire la „strămutarea locuitorilor de prin satele aceste plăși, de a-și clădi locuințele regulat și de odihnă (*sic!*), cunoscându-se că aceasta este în folosul obștei (...) și voi pune toată îndemânarea, prin cuvinte blânde a îndupleca pe țărani a cunoaște al lor bine, fără asprime“. Își exprimă îngrijorarea și cere „anume deslușiri“ fiindcă în unele sate sunt câte șapte-opt proprietari de moșii (la Piscani erau patru) și că toți vor să așeze clăcașii pe moșia lor, pentru a beneficia de claca și dijma acestora, iar acolo unde sunt moșneni, aceștia nu vor să-și mute casele „la linie“, acolo unde vor pârclăbii (primarii, n.n.) aleșii satelor, și nu le îngăduie nici clăcașilor de pe moșia lor să se mute, nepunându-le la dispoziție cămine adecvate¹².

Primele familii din Piscani care vor fi fost aduse „la linie“, în perioada 1835-1837, vor fi fost cele ale „țiganilor-rudari ai statului“, care, având un statut special, fiind „aurari“ nu erau clăcași pe moșia nimănui și, deci, nici un proprietar nu voia să le asigure căminele necesare. În 1820, cele 14 familii de țigani-rudari, câte erau atunci în Piscani, erau stabilite pe moșia mănăstirii Valea și se angajau față de „părintele Zosima

¹¹ Vasile Novac, *Preocupări pentru așezarea caselor la linie în deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea, în județul Argeș*, în „Argesis“, XI, Studii și comunicări, Muzeul Județean Argeș, Pitești, 2002, p. 256 și următoarele.

¹² Safta Piscanca I, reminiscență a vechilor familii de moșneni din Piscani, a refuzat să-și mute casa „la linie“, situație care s-a perpetuat până în zilele noastre. În această clădire, cu pivniță și etaj, cu oarecare refaceri în timp, care a rezistat până în prezent, este locuită de familia Cornelia și Gheorghe Buică. Asemenea, trei familii de clăcași de pe moșia Safta Piscanca I, respectiv Ion Țugui, Ioniță I. Voinea și Tudor Voinea, au refuzat să-și mute casele la linie, din lipsă de căminuri, rămânând cu locuințele pe margine cursului mijlociu al gârlei Valea Catii până prin anii '55-'60 ai secolului al XX-lea.

Văleanul“ să efectueze câte patru zile de clacă pe moșie, „iar nefăcându-i zilele, să avem noi a-i plăti ziua cu taleri unu, adică un leu“, cum rezultă dintr-u document inedit, din data de 16 ianuarie 1820¹³.

Așezarea „la linie“ a coloniei „țigănilor-rudari ai statului“, pe Coasta Piscului, în nordul moșiei vistierului Mihai Popescu, pe care au devenit și clăcași, s-a făcut haotic, situație care s-a perpetuat în timp până în zilele noastre. Nici acum, după mai bine de 170 de ani, această „parte“ a satului Piscani nu beneficiază de o cale de acces sigură, situație care (încă) îngreunează pătrunderea cu mijloace de transport moderne, dar, ceea ce este și mai grav, intervenția ... în caz de incendiu.

Deși ocârmuirea (prefectura) de Muscel preciza „asupra regularisirii satelor (...) că bordeiele vor lipsi cu totul ca locuință, (s.n. T. D.) fiind învederat că întotdeauna locuința încăperii clădite deasupra pământului este mult mai priincioasă la obșteasca sănătate...“, cele 32 de familii de țigani-rudari: Stanciu Clipici, Stan sin Șerban, Niță sin Ion Zuzulitu, Dobre sin Din Orbu, Iordache sin Stancu, Stan sin Stancu, Stan Brânică, Ion sin Dumitru, Stancu sin Ștefan, Radu sin Stanciu, Dumitru sin Oprea, Oprea sin Iorga, Vasile sin Șerban, Stan sin Lixandru, Crăciun sin Geamănu, Dobre sin Din Turbatu, Din sin Dobre, Tudora lui Din, Cârstea sin Tudor, Ion sin Din, Din sin Stancu, Stan sin Din, Radu sin Ion Țuțulan, Ilinca văduva, Barbu Lunescu, Dumitru sin Oprea, Crăciun sin Din, Radu Turbatu, Vasile sin Ion, Stan Lunescu, Nița lui Stan, Stanciu bătrânul (vătaful, 80 de ani, n.n.)¹⁴ locuiau în 1839 în condiții extrem de rudimentare, respectiv în 25 de „case“ monocamere, din nuiiele lipite cu pământ, și în șapte bordeie. Lipsa materialului lemnos de esență tare (stejar, salcâm) folosit în genere la construcția locuințelor, în perioada respectivă, care nu se putea procura decât din pădurea mănăstirii Valea, de pe moșia căreia țiganii au fost alungați, fiind „strămutați“ la linie pe Coasta Piscului, i-a obligat pe aceștia să-și construiască locuințe și anexe foarte sărăcăcioase, cele mai multe din nuiiele lipite cu pământ, acoperite cu papură și șovar de la „Căține“¹⁵.

Același lucru s-a întâmplat și cu clăcașii moșiei Bellu, respectiv „Piscanii de jos, ai luncii“ stabiliți pe „Linia Belului“, încă de când aceasta era în stăpânirea moșnenilor: Radu Boncea, Radu R. Boncea, Ion Boncea, Din Boncea, Ion D. Boncea, Ghiță D. Boncea, Matei Olteanu Boncea, Marin Spăratu, Din Spăratu, Ion Ungureanu, Bucur Ungureanu, Ion Drăguț, Voicu Oprea, Constantin Moraru, Efitimie Sârbu, Gheorghe Dorobanțu, Ion R. Voinea, Ion I. Voinea, Constantin I. Voinea, Tudor I. Voinea, Ion Țugui, Niță I. Țugui, Gheorghe Onoiu, Neagoe Onoiu, Neagoe Crăciun, Radu Pană, Din Stancu, Tudor sin Radu, Ion Stănăleț și Niță Neacșa, care, locuind în partea de „jos“ a satului, în apropiere de luncile celor două râuri (Râul Doamnei și Râul Târgului) și-au construit locuințele tot din material de esență slabă, (anine, salcie) din lați cu pământ, sau din nuiiele împletite, lipite cu pământ, dar acoperite cu șită sau cu șindrilă, pe care și-o confecționau singuri¹⁶.

¹³ D.A.N.I.C., M-rea Valea, VIII/18, original, transcris de către regretatul prof. Ion Șucu-Mioarele la data de 6 octombrie 1976, copia în colecția Tedor Dina.

¹⁴ D.A.N.I.C., Catagrafii, Muscel, nr. 55, p. 117-134.

¹⁵ Mlaștina unui lac cu vegetație de baltă în mijlocul „poienii Târgului“ pe moșia vistierului Mihai, toponimic care s-a păstrat în Piscani până prin anii '60 ai secolului al XX-lea.

¹⁶ D.A.N.I.C., inv. 314, M.A.I., dosar nr. 5/1839, fila 3, 27, 33 și 49, numai pentru Plasa Râul Doamnei-Muscel.

De menționat că situația economică a ȝiganilor-rudari din Piscani, oglindită în *Catagrafia din 1838*, nu era cu nimic deosebită față de cea a clăcașilor români din acest sat. Fiind clăcași pe moșia vistierului Mihai Popescu, aveau (în 1838) în folosință 50 de pogoane de teren agricol, pentru arătură și fânețe, iar în proprietate aveau un total de 30 de boi, 12 vaci, 3 cai, 2 porci și 120 de pruni.

Readucerea la linie a „Piscanilor de sus, ai Iudei“, de sub poala pădurii seculare, la circa 1,5 km spre vest, dincoace de Valea Bobii, a întâmpinat asemenea, multe greutăți. Problema s-a tergiversat câțiva ani până când proprietarul moșiei, „Părintele Zăbeanu, egumenul sfintei mănăstiri Valea“, împreună cu „aleșii“ satului și cu subocârmuitorul Mihai Micescu au găsit un loc adecvat, în jurul „bisericii Potoceanului“ și de-a lungul actualului drum județean Piscani-Nucșoara.

La 7 decembrie 1836, Mihalache Ghica, marele vornic (ministrul Administrației și Internelor!) se adresa tuturor ocârmuirilor de județe cu porunca de a se adresa proprietarilor de moșii „nu numai să-i îndemne pe clăcașii de pe moșiile lor a-și așeza casele la linie, ci să le dea și materialele necesare“.

Câteva zile mai târziu, Ocârmuirea de Muscel atrăgea și ea atenția subocârmuitorilor (subprefecților) și vătafilor de plaiuri (Dâmbovița și Nucșoara) de a fi cu „băgare de seamă“ asupra pregătirii tuturor materialelor necesare reconstruirii gospodăriilor ce urmau a fi „strămutate“ la linie.

„Dumneavoastră, subocârmuitorilor și vătafilor, mai înainte de a sosi vremea clădirii caselor la linie, preumblându-vă din sat în sat, să revizuiți materialele fieștecăruia locuitor, spre a fi tot numărul lor trebuincios în ființă“. La rândul său, subocârmuitorul Plășii Râurile, Mihai Micescu, atrăgea atenția pârcașabilor și aleșilor (primarii și consilierii) din toate satele plășii, ca și proprietarilor de moșii de a se conforma poruncilor primite, în așa fel ca la „zi întâiu de mai“ acestea să fie încheiate.

Pârcașabii și aleșii satelor să insiste ca „până la sfârșitul iernii, fără alt cuvânt, toți locuitorii să-și aibă gata toate materialele trebuincioase căci, la preumblarea prin toate satele, de vor găsi vreun locuitor necăpuit de materialele ce i s-ar face trebuință, cu hotărâre să știți că veți fi căzuți în neiertată vină, iar dumnealor, proprietarii sau arendașii moșiilor sânt poftiți, ca din partea subocârmuirii, cu dinadinsul să străduiască asupra clăcașilor de sub stăpânirea dumnealor a aduce la îndeplinire, fără zăbavă, cele mai sus glăsuite și a trimite raport, la sfârșitul fiecărei săptămâni, din partea aleșilor satelor, pentru câți locuitori anume și-au agonisit cheresteaua trebuincioasă și și-au cărat-o la locul arătat de dumneavoastră, unde este a se așeza linia satului“.

Atrăgea atenția, fiindcă unii proprietari de moșii nu îngăduiau pe clăcași, a-și procura materialele necesare din pădurile lor, ca „locuitorii ce-și clădesc casele din nou, pot întrebuința, și din materiale caselor vechi, care vor fi bune și potrivite, împlinindu-se din nou, numai acelea câte vor lipsii“.

Fiind în criză de timp cu operațiunea de „strămutare“ la linie, fiindcă în anul următor, 1838, urma a se face „catagrafierea“ întregii populații, la 17 ianuarie 1837, subocârmuitorul Plășii Râurile-Muscel, porunca pârcașabilor (primarilor) și scriitorilor (notarilor) satelor din cuprinsul plășii, ca în cel mai scurt timp să-i trimită lista „de câți oameni și-au primit (de la proprietari) lemnele trebuincioase pentru clădirea caselor la linie. Anul 1837 se pare că a fost hotărâtor în ceea ce privește „strămutarea“ la linie a

clăcașilor piscăneni, de pe moșia mănăstirii Valea¹⁷. Molima de ciumă și holeră, care a bătut cu furie aceste locuri, între anii 1829-1833, când multe locuințe infestate de acest flagel au căzut pradă focului, a „contribuit” și ea, în mare măsură, la operațiunea de „strămutare” la linie¹⁸.

Sigur, vor fi fost și proteste din partea unor clăcași înstăriți, care își aveau, cât de cât, locuințe mai trainice, livezi cu pomi fructiferi și răzoare cu vie, pe moșia mănăstirii, însă intervenția hotărâtă a subocârmuitorului Mihai Micescu, care-i amenința pe cei care încercau să eludeze legea, cu dorobanții, a făcut ca operațiunea de strămutare la linie să se execute în termenul stabilit. Cele 40 de familii: Gheorghe Filotan, Tudorache Mocioacă, Niță Budeșteanu (Toroncea), Gheorghe I. Pielmuș, Dumitru Pielmuș, Petre Pielmuș, Din Pielmuș, Neagoe Iacob (Negoiță), Ion Stanciu, Gheorghe Stanciu, Matei Trocan, Bucur Băjenaru, Radu Ducan, Marin R. Ducan, Ion Pioruș, Radu I. Pioruș, Neagoe Proisan, Ion Proisan, Radu Proisan, Ion Neagoe, Iacob Dumitru, Dobre Vlăsceanu, Ion Scârlat, Gheorghe Degeratu, Din Cărlănuș, Ion Văleanu, Nicolae Crămașu, Radu Țuțulan, Minea R. Stroescu, Mihai Pațangel, Dumitru Băjenaru, Dincă Pătru (Bedereagă), Banu Moldoveanu, Ion B. Moldoveanu, Preotul Preda și dascălul Ion Nicolae, cu mijloace mai mult decât modeste, din lipsa materialului necesar, au reușit să-și construiască locuințe noi și să „întemeieze” actualul sector „Linia Mănăstirii”.

Întârzierea așezării caselor la linie s-a datorat, atât opoziției unor moșneni și clăcași înstăriți, cât și unor boieri (și mănăstiri) care cu foarte mare greutate au acceptat să ofere clăcașilor materialul lemnos necesar construirii caselor noi la linie. Documentele de care dispunem, destul de sărace în conținut, aduc o contribuție însemnată la explicarea evoluției satului românesc, în secolul al XIX-lea, și la cunoașterea unor noi denumiri, devenite toponimice locale.

*) NOTĂ. Cuvintele: „sin” = fiul lui, iar „zet” = ginerele lui.

THE VILLAGE PISCANI, ARGHEȘ COUNTY, DURING THE BUILDING OF THE HOUSES IN LINERE

Abstract

The building “in line” of the houses was one of the measures of the regular reigns between 1833 and 1840. This measure was not accepted by the rulers of this locality: the boyars and the Valea Monastery. The rulers interdicted the securing of the wood, while the freeholders refused to leave their houses. Because of their condition, the gypsies were the first who were moved, then the socmen from the Bellu estate followed. The process was fulfilled with the help of the sub-ruler Mihai Micescu and his foot soldiers.

¹⁷ Mănăstirea Valea (Țițești-Argheș) a stăpânit moșie în Piscani încă din secolul al XVI-lea prin dania făcută de către Vlaicu logofăt (cel mic) fiul adoptat de către Vlaicu mare logofăt Pisanul.

¹⁸ Academia Română, 225-CCLXXXII, original, copie în colecția Teodor Dina.

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LOCUITORILOR DIN PLAIUL AREF ÎN PERIOADA ANILOR 1833-1838

VASILE NOVAC*

La Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale s-au păstrat mai multe dosare din fondul Subcârmuirii Plaiului Aref, precum și din fondul Prefecturii (Ocârmuirii) de Argeș, care sunt o prețioasă sursă de informare, mai ales despre viața social-economică și politică a Plaiului Aref în perioada anilor 1833-1838.

Primele informații despre Plaiul Aref le avem dintr-o delă din anul 1832, „În pricina a șase sate ce cearcă strâmtori de către arendașul moșiilor unde să află hălăduitori în Plaiul Arefului”¹. La 18 martie 1832, Vornicia Mare din Lăuntru a Țării Românești expediază Ocârmuirii Argeș jalba câtorva sate din Plaiul Aref adresată lui Pavel Kiselev, cu poruncă să cerceteze amândouă părțile și să raporteze:

„1. Care sunt asupririle ce zic jăluitoarii că cearcă de la arendașul acelei moșii;

2. Dă au lăcuitorii acelor sate locurile hotărâte clăcașilor, potrivit cu glăsuirea ecsamplarelor ce s-au trimis pentru aceasta;

3. De sânt numiții în lipsă de cele ce cere dreptățile lor dă la proprietari, să se arate acea neajungere până la câte pogoane să suie din cele de arătură dă fieșcare și cele pentru izlaz, potrivit cu numărul familiilor din fieșcare sat și numărul dobitoacelor lor;

4. În ce chip să urma claca acestora până acum și de când să păzește între dânșii acea răspunderea ce arată, dăslușind întru aceasta, dă este după vre-un scris tocmeala sau numai pă cuvânt dă obicei, care știință, fără zăbavă, trimițând-o la Vornicie, să va da al doilea poruncă dă urmare”². Pe această adresă, ocârmuitorul I. Cătuneanu, la 29 martie 1832, pune următoarea rezoluție: „Secretar, Fiindcă însumi, în persoană, după Sfintele Sărbători, am încredințat pă jăluitoarii acelor sate că voi merge în partea locului spre a face scumpă cercetarea poruncită și au rămas satele mulțumite, acum să se facă lor poruncă către suptocârmuitori:

1-iu. Să înlesnească lor pari și nuiete din pădurile proprietarilor pă a cărora moșii lăcuiesc ca să-și îngrădească locurile dă sămănături;

2-lea. Să sloboază lor toate locurile toate locurile de arătură și să-i însulețeze a le sămăna cu semințe mai multe decât în anul trecut, lângă care să se adaoge și hotărâtele pogoane prin eczemplaruri pentru magaziiile satelor dă rezervă, nefiind volnici arendașii a le vinde la alți streini locuri ale clăcașilor moșii.

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Arhivele Naționale Direcția județului Argeș, dos. nr. 73/1832, coperta.

² Ibidem, f. 1.

3-lea. Să dăpărteze groaza și spaima ce au în suflet unii din lăcomia [arendășului] în inimile lăcuitorilor;

4-lea. Să sfătuiască pă arendașii care i-au năpăstuit la dijmele și claca anului trecut pă lăcuitori ca să-i despăgubească până la un ban ca, la venirea mea acolo, să nu gălesc și asemenea strâmbătate urmată de dănșii.

Iar, în sfârșit, înpilările să înceteze cu totul, căci împotriva vor cunoaște și pă însuși suptcârmuitorii vinovați”³.

Locuitorii satelor Albești Pământeni și Albești Ungureni, în jalba către Președinte, arată, între altele: „dar fiindcă nouă ne este lăcuința prin munți și prin pietre, unde puținele bucate ce le semănăm, curățăm mărăcini și desigur și, uneori, le dobândim, iar alteori nu, fiind locul cu totul sălbatic, și de multe ori bucate mai mult cumpărăm cu bani, decât să le dobândim din rodul ostinelilor noastre. Și de va rămânea precum ne îndatorează eczemplanturile, noi mai bucuroși sântem să lăsăm acele locuri sălbatic și să ieșim la câmp, în țară, unde ne vom afla locuri de hrană, încai să avem pentru ce da... aceasta proprietarului că, precum vedem, arendașii de acum au început a ne face silnice cereri și mai cu asupră decât cuprinderea eczemplanturilor. Și dacă însuși vede că bucatele le facem cu mari trude și osteli, și uneori le facem, alteori nu, apoi și toate dijmuirile ni să ia cu încărcătură.

Acum, vedem că unde tăiam lemne din pădure pentru grădini și alte lucrări ale noastre, ei ne oprește, cerându-ne bani și pentru aceasta. Apoi, noi, pentru ce să plătim toate îndatoririle ce sânt în eczemplanturi, când bucate și fânețe nu dobândim, ci și vitele ni le hrănim cu curățura de mugur și acum ne oprește și de la aceea.

Pentru care, cu plângere, jăluim Ecșelenției Voastre ca, privind cu ochi milostivi, asupra a toate jăluirile ce facem, dă a ni să face o dreaptă punere la cale, spre a nu lăsa toți casăle, unde din mica copilărie au lăcuit pă aceste locuri și alți moși strămoși”⁴.

Locuitorii din: Corbeni, Căpățâneni și Poenari reclamă și ei următoarele: „Cu mare plângere, jăluim Ecșelenției Voastre că, după primirea ecșemplanturilor Stăpânirii, luându-le în cunoștință toți lăcuitorii acestui Plai Aref, au văzut toate orânduielile întrânsele, precum să îndatorează lăcuitorii către proprietari, cum și proprietarii către lăcuitori. Dar fiindcă nouă ne este lăcuința prin munți și pietre, unde puținele bucate ce le semănăm, curățind mărăcinii și desigurile, uneori la le dobândim iar alteori nu, fiind cu totul locul sălbatic și mei de multe ori bucate mai mult le cumpărăm cu bani decât să le dobândim din rodul ostinelilor noastre. Și de va rămânea ca să plătim după cum ne îndatorează eczemplanturile, noi mai bucuroși sântem să lăsăm acele locuri sălbatic și să ieșim la câmp, în țară, unde ne vom afla locuri de hrană, încai să avem pentru ce da toate aceste proprietarului că, precum vedem, arendașii dă acum au început a ne face silnice cereri și mai cu asupră de cuprinderea ecșemplanturilor. Și dacă însuși vede că bucatele ce le facem cu mari trude și osteli, și uneori le facem, iar alteori nu, apoi și toate dijmuirile ni le ia cu încărcătură.

Acum vedem că unde tăiam lemne din pădure pentru grădini și alte lucruri trebuincioase ale noastre, ni se oprește, cerându-ne bani și pentru aceasta. Apoi, noi, pentru ce să plătim toate îndatoririle ce sânt în eczemplanturi, când bucate și fânețe nu

³ *Ibidem*, f. 1 v.

⁴ *Ibidem*, f. 4.

dobândim, ci și vitele ni le hrănim cu cărătură de muguri. Și acum, ne oprește și dă la aceasta”⁵.

Locuitorii satelor Căpățâneni Pământei și Ungureni din Plaiul Aref reclamă pe arendașul Ioan Nicula al moșiei Mănăstirii Vieroș că le face încărcătură la obligațiile lor, „atât la zilele clăcii, că am avut obicei ca să facem câte șase zile pă an și dijmă din zece una, iar din pometuri n-am dat de când ne-am pomenit. iar acest arendaș, nu numai că ne-au luat câte lei 16 de clacă și dă banița de porumb necurățat câte ... și jumătate și cu un cuvânt din toate măruntaiele de dijmă ne-au asuprit și pă cei neputincioși tot asemenea i-au apucat și vre-o văduvă dacă a avut un fecior și l-a înșurat și-au fost ca să șază în casă să o hrănească și de la aceea au luat două clăci, cum și în slujba proprietarului ne-au luat cu încărcătură și din coprinderea eczemplanturilor, adică și din 13 lei jos au luat unul, cum și o înțarcătoare ce să vindea pă an în tl. 100 s-au oprit pă jumătate și jumătate ne-au dat ca să o închidem și să plătim dijma. Și sămănând mei, l-au pălit bruma, ca pă un munte ce ne aflăm... și acum ne-au închis și ne-au apucat ca să plătim pentru aceasta tl. 200 și de frică am dat și zapis ca să-i plătim acești bani”⁶. Ei solicită strașnică poruncă „a să cerceta toate aceste asupriri ce face dumnealui susnumitul arendaș”⁷.

Locuitorii din Căpățâneni Ungureni și Pământeni solicită să li e dea lor în arendă, cu prețul ce se va da și altora, prisosul de locuri de semănături, chiar dacă vor fi obligați să-și vândă și hainele de pe ei⁸.

Din octombrie 1832, s-a păstrat și o listă cu acareturile lucrurilor „din metoașele din acest plai” - Aref: Mănăstirea Vieroșul din județul Muscel: Moșie pe care sunt satele Căpățâneni Ungureni și Căpățâneni Pământei, 6 înțarcători, 4 munți, 1 moară și 1 joagăr pe râul Argeș; Mănăstirea Cozia: Moșia cu satele: Jiblea, Șerbănești și Sălătrucel, 2 munți, 4 făcaie pe pâraie mici și 1 pereche case de zid în satul Jiblea cu împrejurările trebuincioase; Schitul Fedeleșoiu, metohul Sf. Pantelimon: Moșia pe care e satul Dângești, o moară pe Apa Seaca, dată în embatic și o cârciumă; Schitul Berislăvești, metohul Sf. Pantelimon: o moșie pe care hălăduiesc 30 de familii din Rădăcinești și 40 familii din satul Berislăvești, 2 cârciumi, 1 moară pe apa Cosică⁹.

Tot din octombrie 1832, se păstrează un tabel cu cantitățile de produse ce se află în plai, cât se consumă în cuprinsul aceluși ocol și cât se exportă:

„Felurimea	Suma ce se face	Câtățimea ce merge în trebuința Plaiului	Ce se scoate spre vânzare în altă parte	Ce trepte de oameni întrebuințează acest comerț
0	1	2	3	4
Bucăți scânduri de brad	3.000	-	3.000	Arendașii de moșii le duc prin alte părți spre vânzare

⁵ *Ibidem*, f. 5.

⁶ *Ibidem*, f. 2.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, f. 3.

⁹ *Idem*, dos. nr. 123/1832, f. 35.

0	1	2	3	4
Bucăți șiță de brad	300.000	50.000	250.000	Lăcuiitorii Plaiului ipac
Șindrilă de brad	200.000	-	200.000	Ipac
Vedre rachiu de prune	3.000	1.000	2.000	Se vinde de locuitori pe la neguțători, povarnagii și alții
Perechi pietre moară	20	-	20	Le vând loc. la stăpânii de mori
Piei de vulpi	60	-	60	Le vând loc. prin târguri
Piei de iepuri	100	-	100	Ipac
Râmători	1.500	500	1.000	Îi trec loc. în Transilvania spre vânzare
Piei	500.000	200.000	300.000	Le încarcă loc. în care și le la orașe spre vânzare și stăpânii de moșii le întrebuințează la căruțe și în alte părți ¹⁰ .

O catagrafie a vitelor, pogoanelor cu semănături și alte produse ale Plaiului Aref, din noiembrie 1832, ne relatează următoarele cifre: 1.796 boi de jug, 520 cai de călătorie și ham, 8.980 iepe, 985 boi neînvățați și 2.090 vaci, 250 berbeci țigăi, 3.060 berbeci de rând, 275 oi țigăi, 11.000 oi de rând, 6.054 capre și țapi, 1.890 râmători, 350 pogoane de vie, „care să lucrează pogonul cu 12 oameni și dă rod cum arăt, însă vedre: 70 de un pogon în an roditor; 40 de un pogon în an de mijloc; 10 de un pogon în an neroditor; 650 stupi de la care când îi retează unul peste altul dă una oca miere și 300 oca ceară; 8 poverni de spirt din rachiu de prune, care poate să lucreze însă: 1.500 vedre în an roditor; 700 vedre în an de mijloc.

Și fabrici de pietre de moară, însă: 1 la satul Turburea și 1 la satul Jiblea, care lucrează unii de la 3 palme până la 7 palme piatra și să vând cu acest preț: Tl. 250 perechea pietre de 7 palme; 200 perechea de 6 palme; 150 perechea de 5 palme; 100 perechea de 3 palme”¹¹.

Primul document la care ne vom referi din fondul Preturii de Argeș, este o strașnică ceartă din partea ocârmuitorului de Argeș împotriva subcârmuitorului Plaiului Aref, din 16 septembrie 1833, pentru că nu i-a trimis știință de apele plutitoare din plai și de câte mori să află în acel ocol. Dacă nu le va expedia în 24 de ceasuri, va trimite mumbașir asupra-i, „cu greu treapăd, ca unui nesilitor și cu proastă purtare la săvârșirea poruncilor”¹².

Într-adevăr, Ocârmuirea a poruncit subcârmuitorului din Aref, la 25 iunie 1833, în baza poruncii Marii Vornicii, să trimită catagrafie de „toată suma morilor i făcailor, ce să află pă fieșcare apă sau eleșteu în acel plai, arătând și pă a cărui moșie să

¹⁰ Idem, dos. nr. 124/1832, f. 34.

¹¹ Idem, dos. nr. 133/1832, f. 52.

¹² Idem, *fond Pretura (Subocârmuirea) Plaiului Aref*, dos. nr. 9/1833, f. 1.

află fieșcare moară, iar pă unde vor fi sate, să se arate și numele satelor”¹³.

La 3 decembrie 1833, se trimite Ocârmuirii de Argeș de la Plaiul Loviști:
„Arătare de suma morilor i făcaelor du prin satele acestui plai, precum să vede:

Mori	Făcae	Stăpânul acestora	Pă ce moșie	Satile	Pă ce apă
0	1	2	3	4	5
	1	Coman Duță	A Mănăstirii Cozii	Șerbănești	Apa Șerbănești
	1	Popa Radu	A Popii Radu	Arifu	Apa Valea
	1	Protopopul Ghiță	Moșia tot a sa		
	1	Popa Ion	Asemenea	-	-
	1	Grigore Crângan	Asemenea	-	-
	1	Logofăt Ghiță Ci...	Moșia Mitropolii	Sălătrucul	Apa Topolog
	1	Diaconul Matei	Ipac	-	-
1		Păhârnicăsa Marghioala Drăgheasca	Moșia tot a dumneai	-	Apa Argeșului
	1	A Mănăstirii Cozii	Moșia tot a Mănăstirii	Jiblea	Codeca
	1	Păh. Marghioala Drăgheasca	Moșia tot a dumneai	Turburea	Turburea
	1	Sfânta Episcopie Argeș	Moșia tot a episcopiei	Brădetul	Vâlsanul
	1	Clucer Nicolae Brătianul	Moșia tot a dumnealui	Găleşel	-
	1	Popa Scocioabă	Moșia tot a sa	Brătieni	-
	1	D. Dincă Brătianul	Moșia dumisale	-	-
	1	Schitul Berislăvești	Moșia tot asemenea	Berislăvești	Salcea
	1	Mănăstirea...	Moșia tot a Mănăstirii	Sălătrucul	Rânsacu
	1	Schitul Berislăvești	Moșia tot a Schitului	Valea Albă	Salca
	1	...dul biserică	Schitul Găiseni	Dăngești	-
	1	Stan Alamă	Ipac	Dăngești	-
1		Ion Drăgoi și Dumitru căpitan	Mănăstirea Vieroșu	Căpățâneni Ungureni	Pă Argeș
	1	Stancu Tileșcu	Moșia tot a sa	Rădăcinești	Rădăcinești

¹³ *Ibidem*, f. 2.

0	1	2	3	4	5
1		Avram Vătășescul i Di Mancea i Ion Mohanu	Moșia Măn. Vieroș	Copăceneni Păm.	Argeș
1		D. armaș Iordache Tită...	Ipac	-	-
4	20 ¹⁴ .				

La porunca Ocârmuirii de Argeș către Subcârmuirea de Arefu pentru catagrafia morilor de pe râul Olt, se răspunde, la 30 octombrie 1834, se decide să se răspundă că asemenea „că asemenea mori în plai, nu sânt”¹⁵.

La Plaiul Aref ajunge porunca Marii Visterii a Țării Românești prin care se decide dărâmarea tuturor morilor de pe Olt care va deveni plutitor. Se hotărăște și taxa ce va fi luată pe primii trei ani: 1836-1839: „1 Pentru mărfuri, producturi și băuturi, câte patru zeci de parale suta de oca; Pentru cărbuni câte douăzeci de parale suta de oca

Pentru plata de orice felurime de lemne câte trei lei, să înțelege însă pluta întreagă, pă cât poate să ridice apa Oltului, iar fiind mai mici să vor socoti două plute drept una.

Plutirea sării este slobodă de orice plată.... 1835 decembrie 30”.

O poruncă a Ocârmuirii de Argeș, semnată de C. Brătianu, ocârmuitor, și I. Popescu, ajutor, este trimisă Subcârmuirii de Aref cu dispoziția să fie citită de scriitorii satelor în fața locuitorilor plășii. Porunca este trimisă la următoarele sate: Brătieni, Brădetul, Galeșul, Oești Ungureni, Rătunda, Streini Ungureni, Corbeni, Căpățâneni Ungureni, Căpățâneni Pământeni, Turburea, Arefu, Sălătrucu, Dângești, Rădăcinești, Berislăvești, Valea Albă, Stoinești, Sălătrucel, Jibea și Șerbănești¹⁶.

Aleșii satelor: Brătieni, Brădet, Galeș și Rădăcinești confirmă primirea poruncii și se obligă să se conformeze acesteia. Printre aleși, cităm pe Duminică Roșu de la Brătieni, pe Radu Mitru Rizea, Radu Rizea și Radu Nicolae, la Brădet, pe Stoica Vintilă și pe Ion Stoica la Galeș¹⁷.

Ocârmuirea județului Argeș, la 15 septembrie 1833, trimite, la Aref, prima poruncă privitoare la așezarea caselor la linie, cu precizarea că e valabilă doar pentru casele noi, și să nu silească pe nimeni a-și muta casele la linie, dacă sunt în bună stare¹⁸.

Primul protest al locuitorilor din Plaiul Arefu împotriva strămutării caselor la linie este semnat de jurații a trei sate, la 3 aprilie 1834. Ioan Nicolae, jurat, Mihai Constandin jurat, Ioan Ștefan jurat, toți din Berislăvești, Ioan Radu jurat Simion Văsâi jurat Achim Andrei toți jurați din Valea Albă și Iorga Bădescu, Tudosie Bădescu și Ioan Juratu, toți jurați din Rădăcinești. Ei se adresează arhimandritului Mănăstirii Berislăvești, în felul următor: „Noi, toți sătenii după moșia Sfintei Mănăstiri Berislăvești, facem arătare Sfinții tale, că viind porunca Cinstitei Stăpâniri ca să ne strămutăm după unde ne aflăm cu casăle, noi ne rugăm Sfinții Tale ca să-ți faci milă să

¹⁴ *Ibidem*, f. 6

¹⁵ *Ibidem*, f. 15.

¹⁶ *Ibidem*, f. 24.

¹⁷ *Ibidem*, f. 25, 26, 28.

¹⁸ *Idem*, dos. nr. 10/1833-1836.

faci arătare Cinstitei Stăpâniri, după cum este ființa adevărului, că ședem la loc de munte, câți pă unde ne aflăm acum cu satele, ne este loc cu strâmtoare, dar să ne mai strămutăm, mai vârtos că nu este nici loc, căci ale Sfinții tale să cred mai bine decât ale noastre”.¹⁹ Vlasie Arhimandritul s-a făcut purtătorul de cuvânt al acestor săteni, expediind Ocârmuirii de Argeș următoarea rugămintă: „Prea adevărat este cea din dos jalbă a numiților săteni că pe dealuri și pe râpe își au casele așezate, deși ar fi oareșcare loc așezat pe lângă apa Coische, dar ce folos că această apă nefiind statornică întru închiderea țămurilor sale, când vine mare, nu numai case prăpădește, ci bolovani cât de mari îi strămută din locul lor.

De aceea, mă rog și eu ca să fie ascultați lăcuiitorii de a nu se mai strămuta din lăcuința lor cea veche”.²⁰ Ocârmuirea Argeș poruncește subcârmuitorului de Aref să studieze împreună cu proprietarul moșiei, și să se străduiască să găsească poziție pentru așezarea caselor jeluitorilor la linie”.²¹ Ca răspuns la raportul subcârmuitorului de Aref, Ocârmuirea Argeș decide, la 1 septembrie 1834: „de vreme ce arăți că altă poziție mai bună pentru aceasta, n-ai găsit, apoi să îngăduiește pă locuitori a șădea tot pe locul care să află, însă să-i îndatorezi a să aduna la un loc și a să așăza întocmai după instrucțiile Stăpânirii”...²².

Pătru Dogar ales, Nicolae Ogradă ales, Gheorghe Frunțeanu ales Niță Mălai comisar, Iorga Frunțeanu Comisar, Popa Georghe și epistatul moșii din Sălătruc scriu Suptocârmuirii de Aref că se vor conforma poruncii privind așezarea caselor la linie, precizând: „până acum, nimeni din lăcuiitori n-a început a preînnoi vre-o casă”²³.

Pătru Trifu, Ghiță Badea, Radu Stroe și Nicolae Greavu, scriitorul satului raportează Suptocârmuirii de Aref, la 30 iunie 1836, că locuitorii fiind ocupați cu munca pământului, „nu le-au stăut mijloc a se muta la linie”²⁴. În aceeași zi, un răspuns similar îl dă satul Uești Ungureni, prin Toma Răduță, Radu Stănciulescu și Manole Greavu, scriitorul satului²⁵. La fel procedează satele: Dăngești, Rădăcinești, Sălătrucel, Jiblea, Brătieni, Brăduleț, Galeș, Arefu, Streini Ungureni, Șărbănești, Corbeni, Brăslăvești, Valea Albă, Stoenesti, Căpățâneni Ungureni, Căpățâneni Pământeni și Turburea²⁶.

La 9 decembrie 1836, Ocârmuirea Argeș trimite Suptocârmuirii de Arefu o poruncă a Marii Vornicii, pentru conformare, cu următoarele instrucțiuni: „îndată ce o va primi, fără zăbavă, a să pune în lucrarea, stăruind cu cea mai de aproape îngrijire, a să duce negreșit le ceruta întocmai îndeplinire cu a-și face fieșcare lăcuiitor pregătirea ce să arată și ca la acea vreme când sânt porunciți a să apuca de clădirea caselor, să se întâmple vre-o împiedecare de vre-o lipsă a trebuincioaselor materialuri.

Iată porunca Dumneata, suptocârmuitorule, mai înainte de a sosi vremea clădirii caselor la linie, preumblându-te din sat în sat, să revizuiești materialele fieșcăruia lăcuiitor spre a fi tot numărul lor cel trebuincios în ființă. Și după ce te vei

¹⁹ *Ibidem*, f. 4-5.

²⁰ *Ibidem*, 5 v.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, f. 6.

²³ *Ibidem*, f. 13.

²⁴ *Ibidem*, f. 14.

²⁵ *Ibidem*, f. 15.

²⁶ *Ibidem*, f. 16-37.

încredința de adevărata știință, apoi, prin din parte-ți raport, să înștiințezi Ocârmuirea că toți lăcuiitorii hălăduitori într-acea plasă și-au fost pregătite de materialurile trebuincioase, iar de la satele unde vei dovedi că însă nu-și au lăcuiitorii pregătite pă deplin, însuși să stăruiești a-i zori ca să îndeplinească și aceea lipsă”²⁷.

Departamentul Trebilor din Lăuntru de care se vorbea mai sus: „Așezarea caselor la linie ce este una din trebuințele atingătoare de datoria acestui Departament coprinsă în articolul 151 din Regulamentul Organic, fiind o legiuire care urmează a se aduce la îndeplinire, Măria sa Vodă, Prea Înălțatul nostru domn, luând în băgare de seamă raportul ce s-au îndreptat de către acest departament asupra unei asemenea înprejurări, au binevoit a să uni cu propunerea [ce] i s-au făcut, dând dezlegare, prin Cînstitul Secretariat al Statului, cu no 2196, potrivit cu chibzuirea Departamentului că adică: Să se dea porunci către ocârmuirile județelor ca să stăruiască către lăcuiitorii țărani de a-și face în curgerea vremii aceștia cuviincioasa pregătire pentru clădirea caselor, iar așezarea și clădirea lor să se urmeze la viitorul mai, deosebindu-să însă dintr-aceasta numai cei din părțile munților, cu care să va urma atunci, după povața înprejurărilor ce va descoperi poziția lor... să îndatoreze pe fieșcare țaran ca, în curgerea iernii aceștia, să-și facă căpuire la trebuincioasele materialuri câte adică sânt curente la facerea unei case cu înprejurarea ei, care materialuri, prin stăruirea suptocârmuitorilor, aducându-le treptelnicește vor fi datori a le avea toate complect la sfârșitul iernii, ca la zi întâi a viitorului mai, când ei rămân doletnici despre câmpeneștele îndeletniciri, îndată să se apuce și de clădirea caselor la locurile ce se vor chibzui de către proprietarii de moșii, luând însă Ocârmuirea în băgare de seamă că în anul viitor, fiind și sorocul Obșteștii catagrafii care neapărat a ei începere urmează să găsească pe toate satele așezate la linie, trebuiește și din partea Ocârmuirii, precum și din partea celorlalți supuși să să întrebuințeze cea mai de nădejde stăruire întru îndeplinirea unui asemenea articol, ca nu cumvași la sfârșitul iernii să se afle vre-un lăcuiitor cu materialele dă facerea casii nepregătite...

Iar pentru satele cele din părțile de su munte la cari, ori pentru că țărani iși au clădirile de lăcuință prin vii și prin dealuri, fără să să afle acolo loc, întâi ca să li să așeze satele în regulă sau pentru că lăcuiitorii munteni, avându-și casele în pometurile lor clădite pe căminuri moștenești și adăpostindu-le toți la un loc și s-ar face nedreptate cu strămutarea din prosperitatea lor și înpilarea lor de a fi clăcași pă alte moșii, aflându-se și ei moșneni, Ocârmuirea va cerceta cu mare scumpătate și pentru câte din satele de munte va cunoaște că pentru cuvintele de mai sus, nu este puțință nici iartă poziția lor a să aduna la un loc, să alcătuiască listă cu deslușire de înprejurarea fieșcăruia sat, arătând și câți dintre cei ce sânt moșneni alcătuiesc un moș și să o trimiți la Departament spre a să da dezlegare, luând însă Ocârmuirea în băgare de seamă că și în părțile muntelui nu pot fi toate satele întru această... neputință ca să puie la regulă, mai cu seamă cele ce sânt așezate pe șesurile după țărmurile apelor care, deși sânt în munți, dar lărgimea unor asemenea șesuri întinse, firește iartă așezarea lor pă linie”²⁸.

La 10 decembrie 1836, Suptocârmuirea Plaiului Aref scrie pârcașabilor și aleșilor satelor că, în conformitate cu poruncile Stăpânirii, până la alcătuirea Catagrafiei, toți locuiitorii satelor să se așeze la linie. Ocârmuirea stăruiește ca în

²⁷ *Ibidem*, f. 57.

²⁸ *Ibidem*, f. 45 și 55.

această iarnă, toți locuitorii să-și procure materialele necesare, iar de la 1 mai, să înceapă clădirea caselor și anexelor acestora. De aceea, suptocârmuitorul să oblige pârcălabii și aleșii satelor să stăruiască pe lângă locuitori pentru conformare²⁹. Ocârmuitorul C. Brătianu și ajutorul său, I. Popescu, transmit suptocârmuitorului de Aref, la 12 decembrie, și copia poruncii Marii Vornicii, spre conformare³⁰.

La 7 decembrie 1836, marele vornic M. Ghica trimite o nouă poruncă ocârmuitorilor prin care-i obligă să ia legătura cu proprietarii moșiilor din județ ca să dea sătenilor mijloacele de care au nevoie pentru reclădirea caselor. Spre executarea acestei porunci Suptocârmuirea de Aref scrie în acest sens următorilor proprietari de pământ din Plai: arhimandritul Vlasie de la Schitul Berislăvești, arendașul Oeștilor, Iancu Bucțnescu – Bucșănești, Costandin Popescu – Spini, Ioan Deodosie din Jiblea, Șerbănești și Sălătrucul, Vistierul Frunzeanul din Vieroși, arendașul din Galeș și Brădet, Mihai Brătianu din Dângești și Drăghici Brătianu din Sălătruc³¹.

Vistierul Ștefan Frunzescu, la 17 decembrie 1836, răspunde Suptocârmuirii de Aref că pentru satele: Corbeni, Bădetul, Căpățânenii Ungureni și Căpățânenii Pământeni, precum și Turburea și parte din Brătieni, se va conforma dispozițiilor privitoare la așezarea caselor la linie³². Vlasie arhimandritul, la 17 decembrie, răspunde în același spirit³³.

În ziua de 14 decembrie, răspund pentru conformare și aleșii satelor: Streini Ungureni (Tudor Buriul, Grigore Cornea, Nicolae Dănuță), Corbeni (Gheorghe zet Bădilescu, Niță al Popii, Pătru Popii), Oești Ungureni (Toma Răduți și Nicolae Greavu) și ai satului Rătunda Oești (Pătru Trifu, Radu Stroie și Ioan Mirtrofan)³⁴.

Ion Nicolae, Grigore Marin aleșii satului Brăslăvești, cu Mitu pârcălabu și cu scriitorul Ștefan din același sat, cu Savul sin Radu și David sin Stan aleșii din Valea Albă și Stoenesti confirmă primirea poruncii privitoare la așezarea caselor la linie pe care o vor pune în lucrare³⁵. Porunci similare sunt semnate de: aleșii satului Jiblea (Radu Porfire, Ghiță Dăpleșu, și Șarban Călviul), Șerbănești (Nicolae Porfire, Ion Mihaiu, și Duță Porfire), Sălătrucelușl (Ivan Răhanu, Pătru Olariu și Ila Ungureanu). Raportul este scris de Ion Oprea, scriitorul satului Jiblea³⁶. Din

Despărțirea 3-a, raportul de conformare este semnat de: Iordache Stoicescu, Miu Țepuși și Pârvu Vătășescu, aleșii satului Căpățâneni Pământeni, Saharia Panhali, Simion Rață și Vasilie Măgănuță, aleșii satului Căpățâneni Ungureni și de către: Mihăilă Petearu, Gheorghe Manolescu și Dan Ungureanu, aleșii satului Turburea³⁷. De la Despărțirea I, semnează de conformare: Duminică Roșu, Grigore Bădescu și Radu Șendrescu, aleșii satului Brătieni, Dumitru Rizi, Ion Manea și Radu Nicolae din Brădet, precum și: Stoica Vintilă, Ion Stoica și Grigore Brihan din satul Galeș³⁸. Din

---

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, f. 46.

³¹ *Ibidem*, f. 49-50.

³² *Ibidem*, f. 58.

³³ *Ibidem*, f. 59.

³⁴ *Ibidem*, f. 60.

³⁵ *Ibidem*, f. 61.

³⁶ *Ibidem*, f. 62.

³⁷ *Ibidem*, f. 68.

³⁸ *Ibidem*, f. 69.

Despărțirea 4-a, semnează: Pătru Dogarul, Gheorghe Iordan Ioan Cărpeniștean, aleșii din Sălătruc și scriitorul satului C. Partărescu, și aleșii din Aref: Ion Tomoi, Din Meilă, și Ghiță sin Niță, împreună cu scriitorul Ion Stănciulescu³⁹. La 16 decembrie 1836, răspunde în același sens și Nicolae Pop, epistatul moșiei Galeșul⁴⁰. La 23 decembrie, același lucru îl va face și logofătul Ghiță, epistatul moșiei Sălătrucu⁴¹.

Din anul 1834, ni s-a păstrat și o delă privitoare la „înscierea puțurilor și a fântânilor”. La cererea Ocârmuirii de Argeș, în baza poruncii Marii Vornicii, și la solicitarea „Înalt Ecseleția sa d. plenipotent prezident către Sfatul Administrativ, din 7 aprilie 1834, la 1 aprilie 1835, Suptocârmuirea de Aref trimite următoarea *Însemnare de câte puțuri și fântâni să află în tot coprinsul acestei plăși*:

Fântâni	Puțuri	
6		În satul Brădetul, unde este loc de munte și este cu înlesnire a fi înfrumusețată și a să ținea în bună stare, cu apă ușoară și bună de băut
1		În satul Sălătrucelul însă 3 la loc de munte și cu înlesnire a fi înfrumusețată și a să ținea în bună stare, cu apă bună de băut și 4 asemenea, dar apa este grea și vara seacă.
6		În satul Rădăcinești, însă 3 la loc de munte și cu înlesnire a fi înfrumusețate și a să ținea cu bună stare, cu apă bună de băut și ușoară trei asemenea, dar apa este grea și vara seacă
	1	nă de băut și ușoară și vara seacă În satul Corbeni, asemenea. În satul Rătunda Uești – asemenea. În satul Uești Ungureni – asemenea. În satul Căpățâneni Pământeni – asemenea.
4		le munte și este cu înlesnire a fi înfrumusețate
5		Și a să ținea în bună stare, cu apă bună de băut și ușoară și 1 asemenea, dar apa este grea și vara seacă.
7		În satul Galeșul, însă 4 la loc de munte și este cu înlesnire a fi înfrumusețate și a să ținea în bună stare, cu apă bună de băut și ușoară și 4 asemenea, dar apa este grea și vara seacă.
2		În satul Stoenesti, însă una la un loc de munte și este cu înlesnire a fi înfrumusețată și a o ținea în bună stare, cu apă bună de băut și ușoară și una asemenea, dar apa este grea și vara seacă.
1		În satul Jiblea, unde este la loc de munte și este cu bună stare, cu apă bună de băut și ușoară. În satul Valea Albă, unde este loc de munte și este cu înlesnire a fi înfrumusețată și a să ținea în bună stare, cu apă ușoară și bună de băut.

³⁹ *Ibidem*, f. 70.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 71.

⁴¹ *Ibidem*, f. 72.

Fântâni	Puțuri	
6		În satul Berislăvești, însă 4 la loc de munte și este cu înlesnire a fi înfrumusețate și a să ținea în bună stare și una asemenea, dar vara seacă.
20		În satul Arifu, însă 11 la loc de munte și este cu înlesnire a fi înfrumusețate și a să ținea în bună stare și 9 asemenea, dar vara seacă.
4		În satul Sălătrucul, însă 3 la loc de munte și este cu înlesnire a fi înfrumusețate și a să ținea în bună stare și alta asemenea, dar vara seacă.
8		În satul Șărbănești, însă 4 la loc de munte și este cu înlesnire a fi înfrumusețate și a să ținea în bună stare și 4 asemenea, dar apa este grea și vara seacă” ⁴² .

O altă delă se referă la schimbarea suptocârmuitorului și așezarea unor angajați. La 5 aprilie 1835, Ocârmuirea județului Argeș numește vremelnice pe armașul Iordache Titopolescu ca suptocârmuitor al Plaiului Aref, în locul slugerului Alecu Furdiescu, ca secretar la județul Râmnicul Vâlcea. Cu această ocazie, se atrage atenția noului subcârmuitor: „mergând la pomenitul plai, să primești de la d. sluger a-și paradosi toate hârtiile, precum și socoteală să-ți dea de orice bani va fi primit până acum din următorul trimestru de aprilie, anume de la fieșcare sat, câte cât au primit, supt iscălitura d. și apoi, însă, cercându-te cu atribuțiile acestei slujbe, să te silești cu cea mai mare și vie bărbăție întru punerea în lucrare a poruncilor ce vor fi încă nesăvârșite, spre a nu se ivi niscavai cusururi la orânduilele ce spânzură de datoriile unui suptocârmuitor. Și Ocârmuirea va rămânea datoare a recomandarisi Stăpânirii sârguința și buna d. purtare, ce vei arăta întru aceasta”⁴³.

La 7 mai 1835, suptocârmuitorul de Aref este invitat să vină el și scriitorul său la fiecare sfârșit de trimestru pentru a iscăli într-o condică a Ocârmuirii, fără a mai fi chemați⁴⁴.

Ocârmuitorul C. Brătianu și secretarul G. Enescu invită pe subcârmuitorul de Aref, la 5 august 1835, să cheme pe toți „proprietarii... adică caftanlâi, fii de boieri, neamuri, postelnice” etc. să facă alegere de alți subcârmuitori. Să trimită la Ocârmuire tabel cu ei, cu funcțiile lor și cu adresa unde se află⁴⁵.

Slugerul Costache Tigveanu, ales subocârmuitor al Plaiului Aref, adresează locuitorilor din cuprinsul plaiului un apel, în 30 de puncte, pe care nu-l mai comentăm fiindcă-l vom reda în întregime în Anexa I, cuprinzând principalele sarcini viitoare, care vor trebui îndeplinite întocmai, legate de îndeplinirea întocmai a tuturor poruncilor Stăpânirii, de raportarea bilunară a principalelor activități și evenimente din sat, de stăpîrea tuturor abuzurilor din partea dregătorilor satului, de înlăturarea furtişagurilor și altor netrebnicii, de lupta împotriva lupilor, ciorilor și altor animale care afectează vitele și semănăturile, de introducerea dreptății, de consultarea în problemele

⁴² Idem, dos. nr. 8/1834, f. 1-4.

⁴³ Idem, dos. nr. 13/1835, f. 1.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 3.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 5.

importante a proprietarilor, arendașilor sau epistaților moșiilor, de progresul așezării caselor la linie, de mergerea la biserică duminicile și la sărbătorile importante etc.

la 7 noiembrie 1835, satul Streini Ungureni arată că au citit porunca Suptocârmuirii cu no 5776 în 30 puncturi în auzul tuturor și se vor conforma. Semnează: aleșii: Ion Budreati, Pavel Turcu și Nicolae Dinulescu, comisarii: Ilie Gâlceavă, Toma Petrică și Dumitru Săvulescu și Bucur Pârcălabu „cu tot satul”. Similară e și scrisoarea satului Corbeni semnată de Iacov Lung, Gheorghe al Dinii și Gheorghe Zărnescu - aleși, de comisarii: Niță sin Popa, Ion sin Dumitru și Gheorghe al Stancii și de „Neculaie Pârcălabu cu tot satul”⁴⁶.

La 21 octombrie 1835, Ocârmuirea județului Argeș trimite slugerului Costache Tigveanu, noul subcârmuitor al Plaiului Aref dispoziții privind luarea în primirea a postului de la vechiul subcârmuitor, Iordache Titopolos, împreună cu instrucțiunile postului, în 38 de puncte, pe care le vom prezenta integral în anexa nr 2.

La 30 octombrie 1835, Costache Tigveanu raportează Ocârmuirii că se va conforma poruncii nr. 7052, că a luat în primire de la Iordache Titopolescu hârtiile, dar acestea le-a găsit în neorânduială, „nefiind unile trecute în Registru și așezate prin deli fără orânduială”⁴⁷.

Pe data de 9 octombrie 1835, Ocârmuirea Argeșului, în conformitate cu dispozițiile în vigoare, somează pe clucerul Costache Tigveanu, în vederea satorinicirii pe post să trimită chezășii destoinice. Tigveanu a luat chezășie de la vistierul Ștefan Furduescu⁴⁸.

Ocârmuirea Argeș solicită Suptocârmuirii de Aref, ca la 19 noiembrie să trimită toți proprietarii de moșie din plai la Pitești, în vederea alegerii deputatului județean în Obșteasca Adunare⁴⁹. Spre îndeplinirea acestei dispoziții, s-au trimis înștiințări: vistierului Ștefan Frunzescu și Iancu Bucșănescu, la 14 noiembrie⁵⁰. Ștefan Frunzescu și Iancu Bucșănescu răspund la 16 noiembrie că au fost la Pitești și fiind bolnavi nu pot să meargă la alegerile din 19 noiembrie, dar au rugat pe Ioniță Brătianu să voteze și pentru ei, așa cum va socoti⁵¹.

La cererea Ocârmuirii de Argeș, este trimis Apostol Pănciulescu, ajutorul subcârmuitorului Plaiului de Aref, la Pitești, pentru depunerea jurământului, în conformitate cu prevederile Regulamentului Organic⁵².

Dregătorii Ocârmuirii Argeșului și ai Plaiului Aref s-au preocupat mai întâi de strângerea capitației. În ianuarie 1837, C. Brătianu și ajutorul său, I. Popescu atrag atenția lui Costache Tigveanu că din trecutul trimestru nu a trimis suma de lei 60 și parale 20 și-l somează s-o trimită în 24 de ceasuri⁵³.

Suptocârmuirea Plaiului Aref expediază Ocârmuirii, la 5 ianuarie ora 6 următoarele sume „Din banii capitații urmată la trimestrul dă ghenar, mai însumându-să:

⁴⁶ *Ibidem*, f. 15.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 18.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 21.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 23 și 28.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 27.

⁵¹ *Ibidem*, f. 28.

⁵² *Ibidem*, f. 40.

⁵³ *Idem*, dos. nr. 4/1837.

Lei	Par.	
2250	-	într-o mie sfaști
315	-	în zece galbeni #
630	-	în șaizeci ruble

3195 trei mii o sută nouăzeci și cinci de la birnicii plugari din acest plai”⁵⁴.

La 25 ianuarie, s-au mai trimis din banii capitației „plugarilor muncitori, pă următorul trimestru dă ghenarie două mii două sute șaptezeci și doi de lei și douăzeci parale”, împărțiți în: 800 sfaști, 10 galbeni și 15 ruble⁵⁵.

Stolnicul Ioan Socolescu din Pitești, la 3 mai 1837, reclamă Ocârmuirii Argeșului pe subcârmuitorul Plaiului Loviștii că nu i-a înapoiat decât jumătate din banii luați de sat lui Tudosie din Rădăcinești, patentar, care este isprăvnicel la moșia sa din Stoenesti, și fiindu-i chezaș i s-au oprit lui banii și nu a luat măsuri nici cu Păun din Stoenesti care au fugit de la o povarnă a sa cu simbria luată pe două luni înainte și furând și două oca de pește, în valoare totală de lei 35. I s-a luat o vacă de zălog, care a fost luată cu forța înapoi de un Nicolae Văncilă⁵⁶.

La 29 iulie 1837, Ocârmuirea Argeșului scrie subcârmuitorului Plaiului Aref să trimită pe patentarul negustor Dumitru la Pitești, pentru că de când a fost trecut în categoria patentarilor nu și-a plătit obligațiile legale, pe care le-a achitat starostele negustorilor⁵⁷. Mai târziu, Ocârmuirea sugerează subcârmuitorului de Aref să-l caute pe Dumitrache patentarul la Jiblea⁵⁸. La 16 august Subocârmuirea Aref informează Ocârmuirea că holteiul Dumitrache Constandin din Jiblea nu se poate trimite la Pitești, fiind bolnav⁵⁹.

La 17 septembrie 1837, N. Cătăneți, îndeplinitorul datoriilor de ocârmuitor și secretar, poruncește strașnic la Aref să fie anunțai sătenii în mai multe rânduri să strângă banii pe octombrie, dar să nu înceapă strângerea lor până la începutul lunii:

„Iar de la întâi octombrie, să se înceapă primirea banilor și cel mult în trei rânduri să se istovească fieșcare lăcuiitor, căci de să va vedea întârziere la a lor împlinire, apoi să va cunoaște că au lăsat Suptocârmuirea și această poruncă în nelucrare și va lua Ocârmuirea și pentru aceasta osebite măsuri prin care, la sorocita vreme, de către Cinstita Vistierie să ia sfârșit istovirea banilor și gătirea socotelilor, ca după aceasta să rămâie și lăcuiitorilor vreme de răsuflare pentru în parte-le trebuințe”⁶⁰.

Pe data de 18 noiembrie, ocârmuitorul Ioan Prijbeanu certifică primirea banilor trimiși de la Aref la 18 noiembrie 1837⁶¹.

Așezarea caselor la linie a constituit una dintre preocupările majore ale tuturor dregătorilor mari și mici din Plaiul Aref și de la Ocârmuire, începând cu anul 1837. La 2 ianuarie, Deodosiu, arendașul moșiei Jiblea răspunde Subcârmuirii de Aref că se va

⁵⁴ *Ibidem*, f. 3.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 10.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 79.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 80.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 83.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 84.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 90.

⁶¹ *Ibidem*, f. 109.

conforma poruncii privind așezarea caselor la linie⁶².

Gheorghe arendașul din satul Urși, Pătru, Ghiță și Neculae aleșii satului, răspund: „Am primit Cinstita poruncă cu no 6090 pentru ca să se mute casăle la linie și sânt următorii, dară pă această moșie nu să poate a le face pă linie că este locul împotrivă, dar casăle după pădure le vom aduna după poruncă”⁶³. Arendașul moșiei Bucșănești răspunde, în numele proprietarului, că se vor conforma poruncii pentru așezarea caselor la linie⁶⁴.

Arendașul moșiei Jiblea, Deodosie, raportează Subcârmuirii de Aref că până când nu va lua Mănăstirea dezlegare de la Marea Logofeție Bisericească nu va permite clăcașilor să taie lemne pentru mutarea caselor la linie: „am și dat de știre satelor a nu să îndrăzni să taie cel mai mic lemn, până ni să va porunci de al doilea de Mănăstire”⁶⁵. La 15 ianuarie 1837, Mănăstirea Cozia scrie arendașului Deodosie să alcătuiască listă cu numele fiecărui clăcaș și cu materialele lemnoase necesare⁶⁶.

La 12 ianuarie 1837, C. Brătianu ceartă pe subcârmuitorul din Aref că n-a dat nici un raport de înaintarea lucrării privind așezarea caselor la linie și-i pune strașnică îndatorire „să iei și cuviincioasele măsuri... ca în soroc de patru zile cel mult să înștiințezi Ocârmuirea ce înaintare au luat această punere la cale”⁶⁷. Spre conformare, Suptocârmuirea de Aref trimite aleșilor și pârcălabilor satelor dispoziția ca în trei zile să întocmească liste „de câți oameni și-au primit lemnele trebuincioase pentru clădirea altor case la linie”, dacă nu le va trimite mumbașir cu plata a câte lei 5⁶⁸.

Ocârmuirea Argeșului scrie Subcârmuirii de Aref, la 21 ianuarie, să se înțeleagă cu părinții egumeni pentru întocmirea listelor cu materialul lemnos în cel mult zece zile⁶⁹. Aleșii, pârcălabii și scriitorii satelor Plaiului Aref primesc poruncă „să faceți listă de câți lăcuiori anume vor fi cu casăle putrede și nu se vor putea duce la locul unde li să vor arăta dă linie, precum și câte lemne le fac trebuință de a clădi case noi... după care alcătuiindu-să zisa listă o vei duce la părinții egumeni, stăpânii acei moșii mănăstirești care iscăbind-o (în soroc dă trei zile cel mult) să o trimiți la Suptocârmuire, fără zăbavă”⁷⁰.

În martie 1837, Ocârmuirea Argeș expediază la Aref o nouă poruncă al Marii Vonicii privind așezarea caselor la linie, pentru întocmai conformare., din care cităm:

„1. Fiindcă cuvântul de așezarea casilor la linie nu însemnează stricarea sau mutarea a tot satul... ci însemnează o obștească strângere a caselor fieșcăruia sat la un loc, care case, cu prilejul acestei strângeri, să fie așezate după o oareșcare regulă pă linie, fiind acesta singur un mijloc al asigurării măsurilor polițienești, prin comunicația soțială a sătenilor spre un asemenea sfârșit... pentru așezarea din nou acelea să vor clădi iarăși după o asemenea închipuire, adică într-o adunare cât să va putea de strâns și în mai multe ulițe corespunzătoare cu chendru (centru), iarăși într-un șir sau două de case

⁶² Idem, dos. nr. 5/1837, f. 1.

⁶³ *Ibidem*, f. 2.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 3.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 4.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 5.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 7.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 8.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 9.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 10.

clădite numai într-o lungime...

2. Asupra regularisirii satelor după oricare dintr-aceste două categorii, bordeiele de locuință vor lipsi cu totul, fiind învederat că totdeauna lăcuința încăperi clădite deasupra pământului este mult priincioasă la opșteasca sănătate și dacă în linia ulițelor satelor vor cădea și niște asemenea bordeie, să vor prefăce negreșit în casă regulată.

3. Lăcuiitorii ce-și clădesc casele din nou pot întrebuința și din materialurile caselor celor vechi, care vor fi bune și potrivite cu trebuința, îndeplinind cu din nou numai acele câte le vor lipsi.

4. Toți câți sub cuvânt de proprietate s-au vârat și să cearcă a să vâri cu lăcuința prin dealuri la câte un pogon și două de vie ce le au înfundate, aceia să vor trage la regulă pă aceleași proprietăți de unde își îndestulează sau de unde s-au strămutat, fiindcă viile înfundate nu pot intra în rândul proprietăților de lăcuință, ci în rândul sădirilor ce să clădesc pentru spiculație...

5. Dacă unii din cei ce lăcuesc într-o vie își vor avea adevărata proprietate și de moșie chiar într-același trup, apoi ca să se păzească unora ca acestora dreptul proprietății, iar după alt chip ca să se regularisească și a lor strângere la un loc, să va însemna o parte dă loc cu oareșcare întindere chiar pă același trup de moșie și unii ca aceștia acolo vor clădi încăperile care să înțelege că toți moșnenii întrupează un sat regulat pă singura lor proprietate.

6. Întruna și aceiași categorie să pot socoti și moșnenii din părțile muntelui ce își au lăcuințele lor împrăștiate pă la feluri de locuri, stăruind pentru câte o livade de pomi ce o au clădit lângă satele lor și suferind o deosebită înstrăinare și sălbăticiere despre soțietatea conlocuitorilor.

7. Și, în sfârșit, Ocârmuirea să îndatorează ca îndeletnicirile sale asupra lucrărilor acestui articol să fie soglăsuite și unite cu d.d proprietari ai moșiilor de la care Stăpânirea nădăjduiește o deplină sprijinire care... făgăduiește proprietarilor un însemnător folos⁷¹.

Subcârmuirea de Aref trimite copie după noua poruncă a Departamentului Trebilor din Lăuntru proprietarilor din Plai: Egumenul Cozianul la Jiblea, Arhimandritul Vlasie la Brăslăvești, Vistierul Ștefan Frunzescul la Vieroș, Iancu Bucșanescu la Bucșenești, paharniceasa Marghioala Drugăneasca la Oiești și polcovnicul Drăghici Borănescu la Mitropolie⁷².

La satul Brăslăvești erau necesare următoarele materiale:

Nr. lăc.	Temee	Grinzi	Stâlpi	Podină	Lați	Căpr.	Blăni	Vârghini	Șindrilă	Cosoroabe	Moșia Schit. Scăueni
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	4	6	6	200	30	12	4	40	-	8	Ivan Dintenos

⁷¹ *Ibidem* f. 23 și 43.

⁷² *Ibidem*, f. 24.

2.	4	6	6	150	30	12	4	40	-	8	Tecul din Băcheni
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
3.	4	6	6	200	40	12	6	30	-	8	Matei din Rbăița
4.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Radul lui Dobre
5.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Ene Zanfir
6.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Dincă
7.	6	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Nicolae Curpeș
8.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Iorga Buclea
9.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Păun Șarban
10.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	
11.	42	60	60	1950	380	120	56	390	-	80	

Adică zece case sânt a li să dea lemnele de mai sus. Pentru care am iscălit, Costache Popescu pentru Sfinția sa părintele Cozianul. Eu Nicola, Eu Grigore Marin, Eu Mihai Castori, Ștefan scriitorul satului No 18⁷³.

Mihai Brătianu, arendașul moșiei și aleși satului Diaconești: Ion Frunteanu, Nica Goleescu și Neagoe Cloșcaru semnează lista cu materialele de construcție necesare locuitorilor din satul lor:

Nr. lăc.	Satul Diaconești	Temee	Grinzi	Stâlpi	Podini	Lați	Căpr.	Blăni	Vârghini	Șindrila	Cosoroabe
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Vintilă Zidaru	6	8	6	300	40	12		80		8
2.	Marin Șelaru	-	-	-	-	4	-		-		4
3.	Florea Baci	4	-	-	-	4	-		-		4
4.	Ioniță sin Florea Baci	-	-	-	-	4	-		-		8
5.	Mihai Ciulu	6	8	6	300	40	12		80		8
6.	Stătică Frunteanu	6	8	6	300	40	12		80		8
7.	Nicolae Cinpoacă	4	8	6	-	12	12		30		4
8.	Ion Cinpoacă	6	4	-	-	4	-		40		4

⁷³ Ibidem, f. 32.

9.	Ion Ungureanu	6	8	6	300	40	12		80		8
10.	Preda Dorobanțu	6	-	-	-	8	12		40		8
11.	Onea Streinu	6	8	6	300	40	12		80		8
12.	Oprea Bojan	6	8	6	300	40	12		80		8
13.	Stan Alamă	6	8	6	300	40	12		80		8
14.	Ion Stelea	6	-	-	-	8	-		-		-
15.	Nicolae Ploscaru	6	8	6	300	40	12		80		8
16.	Ion Funțeanu	6	-	-	-	8	-		20		8
17.	Busuioc Tatulici	6	8	6	300	40	12		80		8
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
18.	Din Cloșcaru	6	8	6	300	40	12		80		8
19.		92	92	66	3000	492	144		930		120” ⁷⁴ .

Ion Nicolae, Grigore Marin, Mihai Năstase, aleșii satului Brăslăvești împreună cu scriitorul satului alcătuiesc lista cu materialele necesare pentru 17 clăcași, listă adevărată și de Vlasie arhimandritul din Brăslăvești, la 24 februarie 1837.

Nr. lăc.	Temee	Grinzi	Stâlpi	Podină	Lați	Căpr.	Blăni	Vârghini	Șindrilă	Cosoroabe	Moșia Mănăstirii Brăslăvești
1.	4	3	22	100	40	12	4	40	-	8	Niteanu
2.	4	8	4	100	40	12	4	40	-	8	Tănase
3.	4	8	6	80	40	12	4	40	-	8	Mitu Căpruel
4.	4	8	-	100	40	12	4	40	-	8	Pavel Belitul
5.	4	4	-	100	40	12	2	40	-	8	Ion Căpruceanu
6.	3	-	-	-	-	-	-	-	-	8	Mareș
7.	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Nicolae Căprarul
8.	4	4	6	100	30	12	-	40	-	8	Grigore Marin
9.	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ilinca Văduva
10.	4	6	8	100	40	12	-	40	-	8	Manole Stoian

⁷⁴ *Ibidem*, f. 33.

11.	4	-	-	-	-	-	-	12	-	8	Nicolae Pulăi
12.	4	8	6	-	40	12	-	40	-	8	Radu Oltean
13.	4	8	6	80	40	12	4	-	-	8	Stoica
14.	4	-	-	-	-	12	4	-	-	8	Costandin
15.	4	6	6	-	40	12	2	-	-	8	Pătrul
16.	4	6	6	-	30	12	-	-	-	8	Ioan grimulu
17.	4	3	6	-	20	12	-	20	-	8	Pătru Gălgan
18.	65	72	76	730	440	156	28	352	-	120 ⁷⁵ .	

Iorga Bădescu, Ion Șelaru și Tudosie Bădescu, aleși satului Rădăcinești raportează, la 30 ianuarie 1837, nevoile de materiale ale moștenitorilor, în număr de 21 și ale altor patru locuitori, probabil clăcași:

Nr. lăc.	Satul Rădăcinești	Temee	Grinzi	Stâlpi	Podină	Lași	Căpr.	Vârghină	Șindrilă	Cosoroabe
1.	Floarea Văduva	-	-	-	-	12	10	-	-	-
2.	Ene Tomoiu	6	2	-	100	-	-	-	-	-
3.	Mitul Tomoiu	-	-	-	-	14	12	-	-	-
4.	Ion Rădulescu	-	-	-	-	-	10	10	-	-
5.	Neculae Bondoc cel Mare	-	4	-	-	20	12	-	-	-
6.	Ion al Popii	6	6	6	100	-	6	-	-	-
7.	Ion Lungu	6	-	-	100	10	-	-	-	-
8.	Sandu Lontie	6	-	-	-	10	12	-	2	-
9.	Lontie Râncăi	6	8	6	200	40	12	60	8	-
10.	Ivan Lungu	6	8	6	200	40	12	60	8	-
11.	Radu de la Brad	6	8	6	200	40	12	60	8	-
12.	Catrina Văduva	-	4	-	-	20	6	-	-	-
13.	Ilie Lupu	-	-	-	40	10	6	-	-	-
14.	Ștefan Lupu	-	-	-	-	6	4	-	-	-
15.	Stan Mărăcine	6	6	6	200	40	12	60	8	-
16.	Dumitru Civiță	-	-	-	-	15	-	5	-	-
17.	Iorga Diconescu	6	6	6	200	40	12	60	8	-
18.	Ghiță Bănicioiu	-	4	-	-	20	12	-	4	-

⁷⁵ *Ibidem*, f. 45.

19.	Ion Băncioiu	6	6	6	200	40	8	40	4	-
20.	Toma Simon	6	6	6	200	35	12	50	8	-
21.	Sandu Tomoiu	6	8	6	300	40	12	60	8	-
Cei moșteni										
1.	Sandu Protesei	6	4	4	100	25	8	30	8	-
2.	Duță Lionte	-	-	-	-	5	-	-	-	-
3.	Pătru Avrămescu	-	-	-	-	8	-	-	-	-
4.	Radu Avrămescu	-	-	-	50	-	-	-	-	-
5.		78	80	58	2200	478	164	535	82 ⁷⁶	

La 4 februarie se alcătuiește necesarul de material lemnos pentru 41 de locuitori ai satului Jiblea, cu știrea Lui Vlasie arhimandritul:

Nr. lăc.	Satul Jiblea	Teneie	Grinzi	Cosoroabe	Stâlpi	Bârne	Căpr.	Lați	Podină	Blane	Șindriță
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Gheorghe Murăș	4	6	6	6	-	12	40	200	4	-
2.	Stan Doască	4	6	8	6	-	12	40	200	4	-
3.	Mitu Torșagă	-	6	8	-	-	12	40	-	-	-
4.	Maria Bunoe	-	6	8	-	-	12	40	-	-	-
5.	Ioana Târzasca	-	6	8	-	-	12	40	-	-	-
6.	Nicolae sin Din Miurăt	-	6	8	8	-	12	40	-	21	-
7.	Gheorghie Duminică	4	6	8	6	-	12	40	-	5	-
8.	Ion Belasu	6	8	8	8	40	12	50	200	-	-
9.	Mihai Simfera	6	8	8	8	40	12	50	300	5	-
10.	Tănase Mustea	5	8	8	6	40	12	40	300	5	-
11.	Drăghici Mustea	4	6	8	8	40	12	40	250	4	-

⁷⁶ Ibidem, f. 46.

12.	Busu Mustea	4	8	8	8	-	12	40	100	-	-
13.	Gheorghe Mușoiu	2	-	5	-	-	6	20	100	-	-
14.	Ioan Știrbu	5	8	8	8	40	12	40	200	-	-
15.	Nicolae Rudeanu	3	-	-	-	-	-	-	200	-	-
16.	Nicolae Țârdel	3	8	4	-	-	12	40	50	-	-
17.	Nicolae sin Tudosie Bărăgan	5	8	8	10	40	12	40	300	4	-
18.	Sim Ungureanu	4	8	8	8	40	12	40	300	4	-
19.	Ivan Țârdea	2	-	-	2	-	10	40	-	-	-
20.	Ticusiu Preda Cămin	2	-	-	-	-	10	40	-	-	-
21.	Pătru Budulescu	-	10	6	5	45	8	50	100	-	-
22.	Gheorghe sin Sima Budulescu	2	-	2	3	30	12	50	150	3	-
23.	Ion Toderel	4	8	8	12	20	12	50	200	-	300
24.	Radu Parpală	-	-	-	-	-	-	-	50	-	-
25.	Păuna Văduva	2	10	8	6	-	12	-	-	4	-
26.	Nicolae Sinca	-	-	-	-	-	-	-	100	4	-
27.	Chirea Din Plăeșu	2	-	-	-	20	-	-	-	-	-
28.	Din sin Călin	-	6	-	-	-	12	40	100	-	-
29.	Pătru Poșircă	5	6	6	6	-	12	40	200	4	-
30.	Andrei Șopu	4	6	6	6	40	12	40	200	4	-
31.	Ioan Brat	4	6	6	6	30	12	40	100	-	-
32.	Costandin	-	-	5	-	-	12	-	200	-	-
33.	Gavrilă Vrejea	4	6	6	5	-	12	50	200	-	-
34.	Anița	4	6	6	6	-	12	40	200	-	-

	Văduva Cherotoae										
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
35.	Hristea al Andronii	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5000
36.	Preda Sopuleasei	5	8	8	8	30	12	50	300	-	-
37.	Gheorghe sin Sandu Mustea	2	-	5	3	-	10	210	150	-	-
38.	Șarban Bobescu	5	6	6	6	-	12	40	200	-	4
39.	Dumitru Moraru	4	6	6	6	-	12	40	200	-	4
40.	Vasile Mocanu	4	6	6	6	-	12	40	200	-	-
41.	Dina Bușătoaie	3	4	4	4	-	12	40	200	-	-
		117	198	401	184	469	406	1490	5350	58	5300 ⁷⁷ .

La satul Sălătrucel, 49 de locuitori aveau nevoie de următoarele materiale lemnoase:

Nr. lăc.	Satul Sălătrucel	Temeie	Grinzi	Cosoroabe	Stâlpi	Bârne	Căpr.	Lați	Podină	Blane	Șindriță
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Grigore al Chivi	1	-	1	-	-	-	50	100	-	3000
2.	Ion zet Iordan	2	11	1	-	-	-	-	300	-	-
3.	Costandin Măleanu	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Arsenie Mlăceanu	2	-	-	-	-	-	40	250	-	-
5.	Dumitru Bozatu	5	8	8	8	40	12	40	300	4	-
6.	Gheorghe al Dobrii	2	6	4	6	30	-	40	150	4	-
7.	Marin	de nuiete cu pari și celelalte									

⁷⁷ Ibidem, f. 46.48.

	Bogatu										
8.	Maria Cimpoeu	ipac									
9.	Gheorghe Zvenuneanu	5	8	8	8	40	12	40	200	4	-
10.	Ion Țighiloiu	4	8	8	8	40	12	40	200	4	-
11.	Ion Odorogea	4	8	8	8	-	12	40	200	4	-
12.	Ion sin Ivan Ciobanu	6	8	8	8	50	12	50	300	6	-
13.	Ioan al Chivii	4	8	8	8	-	12	40	200	5	-
14.	Sandu sin Radu Vișan	5	8	8	8	-	12	40	200	5	-
15.	Niță Istratie	4	6	6	6	-	12	40	200	4	-
16.	Din Istratie	-	-	-	-	-	-	-	100	-	-
17.	Nicolae alesu	-	-	-	-	-	-	-	40	-	-
18.	Stan Doltu	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-
19.	Păun Cârstoiu	4	6	6	6	-	12	40	300	4	-
20.	Gheorghe Similea	5	8	8	8	-	12	40	300	4	-
21.	Tănăsie Brăneanu	5	8	8	8	-	12	40	200	4	-
22.	Bănică sin Mihai Epure	5	8	8	8	-	12	40	300	4	-
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
23.	Matei Bobuică	5	8	8	8	-	12	40	300	5	-
24.	Rizea sin Ioniță Manta	5	8	8	8	-	12	40	300	5	-
25.	Aritasie sin Gheorghiu Buduescu	5	8	8	8	-	12	40	300	5	-
26.	Costandin sin Mihăilă	5	8	8	8	-	12	40	300	5	-
27.	Mihăilă Crăciun	3	4	6	-	-	-	40	100	-	-
28.	Drăghici Crăciun	4	-	-	10	-	-	30	50	-	-
29.	Cristea	4	-	-	-	-	-	-	150	-	-

	Moraru										
30.	Tudor Durer	5	8	8	8	-	250	12	50	-	-
31.	Ioana Bucioaia	4	8	6	6	-	200	12	40	-	-
32.	Ioniță Manta	-	-	-	-	-	200	12	40	-	-
33.	Preda Neacșu	5	8	6	5	-	250	12	40	-	-
34.	Ioan Băcanu	4	8	8	8	-	250	12	40	-	-
35.	Oprea sin Rizea Gușatu	2	-	-	8	40	50	-	40	-	-
36.	Costandin Neacșu	5	8	8	8	-	300	12	50	-	-
37.	Din Mănoiu	5	8	8	8	-	300	12	50	4	-
38.	Duță Băcanu	5	8	8	8	-	300	12	50	4	-
39.	Statică Utică	5	8	8	8	-	250	12	50	-	-
40.	Titu Dugulan	5	8	8	8	-	250	12	50	-	-
41.	Stătică Dugulan	5	8	8	8	-	250	12	50	-	-
42.	Anuța Dugulănoae	5	8	8	8	-	250	12	50	4	-
43.	Matei Bobănescu	4	6	6	6	-	150	12	40	-	-
44.	Costandin Budui	-	-	4	6	-	200	12	40	-	-
45.	Iorga Epure	-	-	4	6	-	200	12	40	-	-
46.	Stan Coajă	5	8	8	8	-	300	12	60	4	-
47.	Marin Târpelea	-	-	2	-	-	-	10	40	-	-
48.	Andrei Tângălie	3	-	-	-	20	-	-	-	-	-
49.	Logof. Ioniță Olănescu	3	10	8	8	-	300	12	50	-	4000
		162	160	226	276	220	9440	409	1760	92	7000 ⁷⁸ .

La satul Șerbănești, 31 de săteni trebuiau să primească următoarele materiale:

⁷⁸ Ibidem, f. 49.

Nr. lăc.	Satul Șărbănești	Teneie	Grinzi	Cosoroabe	Stâlpi	Bârne	Podină	Căpr.	Lați	Blăni	Șindrilă
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Dumitru Mănescu	6	8	8	8	40	300	12	50	4	-
2.	Ion Mănescu	2	-	-	-	40	-	-	16	4	-
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
3.	Ion Urluescu	2	6	8	6	20	100	12	40	4	-
4.	Din Ciutu	-	-	3	-	-	-	12	40	4	-
5.	Radu Pulei	2	3	6	4	20	100	12	40	4	-
6.	Din Tătui	6	8	8	8	-	250	12	40	4	-
7.	Drăghici al Soficăi	3	4	4	4	20	150	6	40	4	-
8.	Nicolae Mozac	din nuiiele cu pari și celelalte									
9.	Ion Călimănescu	6	8	8	8	40	300	12	50	5	-
10.	Costandin Porfire	5	6	8	6	40	300	12	40	-	-
11.	Matei Porfire	5	8	8	8	40	300	12	40	-	-
12.	Gheorghe sin Ion Porfire	5	8	8	8	40	300	12	40	-	-
13.	Nicolae Sontea	5	8	8	8	40	300	12	50	-	-
14.	Ispas Urluescu	3	6	6	6	30	200	12	40	-	-
15.	Ion Doagă	4	6	6	6	30	200	12	40	-	-
16.	Coman Duțu	3	6	6	6	30	200	12	40	-	-
17.	Din Trocan	3	6	6	6	30	150	12	40	-	-
18.	Dumitru lui Iordache	5	8	8	8	20	150	12	40	-	-
19.	Niță Chiriac	3	5	6	6	-	-	8	-	-	-
20.	Nicolae al Ilincăi	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21.	Drăghici al Stancăi	4	6	6	6	30	200	12	40	-	-
22.	Vasile sin Ion Bleiloiu	5	6	8	8	40	250	12	50	-	-
23.	Gheorghe Bunea	4	6	8	8	40	250	12	50	4	-
24.	Ivașcu Bunea	5	8	8	8	40	300	12	50	5	-
25.	Florea sin Pătru	4	-	-	-	-	-	10	40	-	-
26.	Ion Colog	-	-	-	-	-	-	8	40	-	-

27.	Florea sin State Colog	4	-	-	-	-	-	10	40	-	-
28.	Costandin Călinoiu	4	8	8	8	40	250	12	40	4	-
29.	Cârstea sin Ion al Florii	4	6	6	6	40	250	12	45	4	-
30.	Ion Merea	5	8	8	8	40	200	12	50	4	-
31.	Chirea sin Nicolae Bosul	de pari cu nuiiele și celelalte									
		113	158	72	60	790	4670	308	1141	59 ⁷⁹ .	

La 13 aprilie 1837, se trimite Ocârmuirii de Argeș „Lista lemnelor ce urmează a să tăia clăcașii lăcuiitori pă moșii mănăstirești aflate într-acest ținut pentru clădirea altor case noi la linie și preînnoirii la cele vechi”:

Nr moșii	Numirea lor și satelor dă care sânt încălate	A căreia monastire anume este	Nr. lăcuiitorilor	Temeie	Grinzi	Cosoroabe	Stâlpi	Bârne	Căpriori	Lați	Podini	Blăni	Șindrilă	Șiță
1	Moșia Jiblea	Cozia	41	117	198	401	184	465	406	1490	5350	58	5300	-
2	Moșia Sălătrucel	Cozia	49	162	160	226	276	220	409	1760	9440	92	7000	-
3	Moșia Șerbănești	Cozia	31	133	158	72	60	790	308	1141	4670	59	-	-
4	Moșia Rădăcinești	Brăslăvești	24	78	80	82	58	535	164	478	2200	-	-	-
5	Moșia Brăslăvești	Brăslăvești	17	65	72	120	76	352	156	440	730	28	-	-
6	Moșia Dăngești	Fedeleşoiu	18	92	92	120	66	930	144	492	3000	-	-	
7	Moșia Căpățâneni	Vierșul	25	111	183	80	98	1010	230	1800	2040	96	-	48500
8	Scăeni satu Brăslăvești	Cozia	10	42	60	80	60	390	120	380	1950	56	-	-
			215	800	1003	1101	878	4692	1937	7981	36380	389	12300	48500 Toată

⁷⁹ Ibidem, f. 50.

Toată suma lăcuitorilor clăcași mănăstirești două sute cincisprezece cărora le face trebuință opt sute temeie, o mie trei grinzi...”⁸⁰.

Niță Belcu , Gheorghe Murăraș, Dumitru sin Hera Muraru și Popa Stan sin Barbu, în numele a 26 de familii din Păușa fac următoarea rugămintă starețului Mănăstirii Cozia:

„Noi, tot satul Păușii jăluim Sfinții tale ca să-ți faci o bunătate cu noi a nu ne mai strămuta de aici într-altă parte... că viind un mumbașir și cu aleșii satului Jiblea ca să surpe casele și să le mute în Jiblea. Noi, fiindcă avem biserică aici între cătunul nostru, facem căzută rugăciune Sfinții Tale ca să faci un răspuns către Cinstita Suptocârmuire a nu ne strămuta”⁸¹. La 1 aprilie, li se răspunde din partea Mănăstirii Cozia: „Cât despre Mănăstire veți putea fi îngăduiți a vă strânge încăperile la linie acolea, mahalaoa cătunului Păușa, fiindcă aveți și biserică, care nu se cuvine a rămânea pustie. Dar fiindcă această trebuință să atinge și de îndatoririle Cinstitei Cupocârmuirii, vă veți arăta cu această cerere și acolo”⁸².

La 28 martie 1837, Ocârmuirea Argeș, în baza unei noi porunci a Marii Vornicii cu nr. 1820, atrage atenția Subcârmuirii de Aref să stăruiască pentru grăbirea așezării caselor la linie, mai ales acum când s-au terminat arăturile și sămănăturile de primăvară⁸³.

În ziua de 27 iunie 1837, Ocârmuirea expediază Subcârmuirii de Aref copie după jalba lui Stoica Bălaciuc și Dinul Băleanul cu următoarea recomandare: „dacă lăcuința va fi potrivită cu voința Stăpânirii, adică la loc cuviincios și unde își au îndeplinirea trebuinței, nu să pot strămuta după a lor moșie și să se dea clăcași pe alte moșii, ci să se facă îndeostulare potrivit povățuirii ce are dată prin poruncile și instrucțiunile Stăpânirii”⁸⁴.

Ocârmuirea Argeș scrie la Aref că, în urma raportului făcut, a primit poruncă de la Marea Vornicie privind așezarea la linie pe cătune sau privitor la așezările aflate în judecăți, în care se specifică: „La întâmplare de a să ivi împrejurări binecuvântate, pot alcătui unele sate și de mai multe cătune, dar și lăcuitorii acestora să nu să lase risipiți; adăogându-se către aceasta a să ajute pentru proprietățile ce sânt în prigonire de judecați, clăcașii hălăduitori pe asemenea proprietăți să pot regularisi chiar pe aceleași locuri și... cine va câștiga judecata va stăpâni și proprietatea cu clăcași”⁸⁵.

Aleșii satelor Căpățâneni Pământeni și Ungureni informează Subocârmuire de Aref că, „din multa curgere a ploii, au venit apa Argeșului mare și revărsându-se, au făcut multă stricăciune pe la lăcuitori și au înecat și Casa Împărătească, nu să știe lemn cu lemn”⁸⁶.

Stoica și Din Bălan din Brătieni jăluiește Ocârmuirii împotriva încercării Subocârmuirii de Aref de a le surpa casele și a-i duce pe alte moșii, transformându-i în clăcași. Ei solicită să fie lăsați să și le clădească tot pe moșia lor, Stoica fiind însărcinat

⁸⁰ *Ibidem*, f. 52 v și 53.

⁸¹ *Ibidem*, f. 61.

⁸² *Ibidem*, f. 61 v.

⁸³ *Ibidem*, f. 62.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 63.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 64.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 65.

și cu paza graniții⁸⁷.

Casa de Adunare a satului Căpățâneni Pământeni a fost luată cu totul de ape, ne mai cunoscându-se nici locul pe care a fost clădită, se raportează, la 23 iulie., către Ocârmuire⁸⁸. La 3 august 1837, ocârmuitorul C. Brătianu dispune să se reclădească Casa de Sfat, la „loc mai ferit de asemenea întâmplări”⁸⁹.

Stanca Nedeloaia din Stoenesti, la 15 august 1837, renunță să i se mai prețuiască sădirile și casa și declară că, în soroc de trei săptămâni, își va muta casa la linie⁹⁰.

N. Cătăneți, îndeplinitorul datoriilor de ocârmuitor și secretar poruncește la Aref, la 29 august, să grăbească punerea caselor la linie și a trimite rapoarte deslușite, pe sate, pentru cei ca s-au mutat în locurile fixate⁹¹. La 15 septembrie, N. Cătăneți revine cu dispoziția ca, în trei zile, „să trimiți liste curate și adevărate, una de câte sate s-au așezat la linie și alta de câte nu s-au așezat, arătând în fieșcare listă și suma caselor fieșcăruia sat, fiind prea trebuincioase a se da în cunoștința Cinstitei Mari Dvornicii și a se cere poruncă de urmare pentru cele nepuse în linie ce se fac de acum înainte când vremea coboară spre iarnă, să să mai silească lăcuitorii la săvârșirea așezării casilor la linie sau să rămână cele neașezate până în primăvara viitoare”⁹². Subcârmuirea de Aref a poruncit satelor să se conformeze trimițând adrese de la nr. 5600 la nr. 5619⁹³.

Satul Brătieni expediază, la 5 septembrie 1837, o situație cerută prin porunca Ocârmuirii nr. 5179: „Listă arătătoare dă câți lăcuitori ai acestui sat Brătieni și-au mutat casile la linie și câți au a le mai muta de acum înainte

Numirea lăcuitorilor celor mutați la linie	Nr. lăc.	Numirea lăcuitorilor ce au a să muta de acum înainte	Nr. lăc.
Ion Iordănești	1	Păun Băleanu	1
Nicolae Păiși	2	Din Băleanu	2
Badea Anghel	3	Ion Giurcă	3
Ioan Giunga	4	Preda Bădescu	4
Ion al Safti	5	Radu Săvulescu	5
		Ioan Săvulescu	6
		Bucur Păiși	7
		Ion Marin	8 ⁹⁴ .

La Brădet, la 5 septembrie, se mutaseră la linie: Slim Musalu, Nicolae Plăieșu, Badea sin Dulescu, Dimitrie Ivașinea, Dimitru Pățitu, Ion Vătășelul și Licsandru Pățitu⁹⁵.

De la Galeș, se mutaseră la linie: Uncheaș Radu Cojocar, Păun Barbu, Ioan

⁸⁷ *Ibidem*, f. 66.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 68.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 76.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 78.

⁹¹ *Ibidem*, f. 79.

⁹² *Ibidem*, f. 80.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 86.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 87.

sin Păun Barbu, Vasile Petrilă și Ioan sin Barbu Șandru și urmau a se muta: Ion Olteanu, Din Olteanu, Pătru Olteanu, Stroe Petrilă și Maria Văduva⁹⁶.

La satul Oești Ungureni, urmau să fie aduși la linie: Ion Dănulescu, Bucur Budreală și Din Turbureanu⁹⁷.

Toader Budurul, Grigore Cornea, Nicolae Dinulețu, aleșii satului Streini Ungureni cu Ion Târnoveanu, epistatul moșiei, cu Dumitru Samoil Iordache, îngrijitorul moșiei lui Iancu Bucșănescu și scriitorul din Bucșenești raportează Subcârmuirii, la 14 octombrie următoarele: „Luca sin Din Croitorul s-a mutat dar n-a isprăvit casa, Constandin sin Stanciu Tuf la fel, Toader Brătianu a isprăvit casa. La fel s-au mutat și au terminat lucrările: Ion Ion Bucur, Nicolae Ivan, Toader Ivănescu Tănase Stan Ciungul și Nițu Stanciu Teaj⁹⁸. Tot de la Sreini Ungureni, se raportează că: Badea sin Crăciun, Marcu Onicariu și Pavel Bucur Serafim nu și-au mutat casele la linie⁹⁹.

La 15 octombrie 1837 aleșii satului Corbeni: Gheorghe al Dinii, Nicolae sin Nicolae și Grigore Vătășelu raportează că din cele 6 case ce urmau a fi surpate pentru a se muta la linie, 2 de clăcași și 4 de moșteni nu s-a mutat nici una, deși ei au mers în două-trei rânduri să le surpe, dar ei „n-au vrut să dea supunere”¹⁰⁰.

La 30 septembrie 1837, aleșii satului Căpățâneni Ungureni: Nistoru Moga, Dumitru Podaru și Ion sin Boia, împreună cu scriitorul satului Dincă zet Avram scriu Subcârmuirii că, în satul lor, nu sunt case de mutat la linie¹⁰¹. La Căpățâneni Pământeni, s-au mutat la linie: Badea sin Șarban Ciobanul, Pârvu Vătășescu și Ion zet Nițu¹⁰².

Aleșii satului Turburea: Mihăilă sin Gavrilă, Gheorghe Manolescu și Dan Ungureanu, precum și Dincă zet Avram, scriitorul satului raportează că urmează a se muta la linie: Gheorghe Manolescu, Zaharia Ungureanu, Toma sin Gligore Grămadă, Din Manolescu, Dincă sin Stan Grămadă și Toma Din Ariniși¹⁰³.

La 30 septembrie 1837, aleșii Dăspărțirii a VI-a raportează Subcârmuirii de Aref că 16 case ce au fost mai departe au fost băgate în sat, „iar ce să văd case cu depărtare, acelea sânt hodăi”¹⁰⁴.

La 10 august 1837, aleșii satului Sălătruc fac cunoscute numele locuitorilor care s-au mutat la linie: Iordache al Marinii, Ion al lui Neagoe, Dumitru Huhui, Ghiță Martalog, Radu lui Ghiță, Dumitru Untaru, Mătușa Ilina și Niță sin Romariu¹⁰⁵.

În satul Rădăcinești s-au mutat la linie 20 de case ale următorilor locuitori: Ioan Șelar, Grigore șelar, Nicolae Șelar, Ioan Biserică, Marin Purcar, Niță Liontie, Sandu Liontie, Duță Liontie, Ioan Lungu, Dima Mărăcine, Stan Mărăcine, Dumitru Crivăț, Ioan Bănicioi, Ghiță Bănicioi, radu de la Brad, Ion al Popii, Ștefan Lupu, Manu Șelar și Vasile Drăgulescu. Urmău a se mai muta cinci cetățeni: Iorga Dienolescu,

⁹⁶ *Ibidem*, f. 88.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 89.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 91.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 92.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 93.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 102.

¹⁰² *Ibidem*, f. 103.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 194 și 120.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 105.

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 106 și 117.

Toma Siman, Ilie Lup, Lionte Râncoi și Catrina Văduva¹⁰⁶.

La satul Brăslăvești se mutaseră până la 30 septembrie 1837, 19 locuitori: Ioan al Dinii, Grigore al Dinii, Pătrașcu Stoian, Nicolae Coprucel, Ioan Mina, Ioan Grecul, Mihai... Mitul Căprul, Radu Ani, Ioan Bucur, Nicolae Pului, Ioan Găvănete, Uța lui Maria Văduva, Ioan al Ani, Mareș Morari, Gheorghe Ciovin, Ilinca Corbeasca, Dumitru Nicolae.

Nu și-au mutat casele, fiind la loc de munte: Pătrul... Niță Ștefan, Gheorghe Ștefan, Po... Anmastase, Diacon Costandin, Ștefan, Preda Mareș, Ioan Pătrașcu, Badea Pulan, Ghiță Badea, Niculae Șchiopu, Ion Tudose, Stoica, Mara Văduva, Păuna Bădișoae. Alți săteni din Brăslăvești care nu s-au mutat: Ioan Stoian, Ioan Dumitru, Manole Stoian, Uță Duțuleasă, Dan Uțica, Niță Portare, Costandin Purcărea, Ioana Floroia, Ioan Păcarul, Din Bijnoiul, Florea al Marii, Pavel Militari, Iosif Minciun, Costandin Țintărau, Nicolae Cidiotea, Pătru.... Gheorge... și Ioan Binciună.

Popa Anasatsie și aleșii: Ioan Nicolae, Udrea sin Udrea și Mihai Cărtare, cu Ștefan, scriitorul satului, adaugă: „Pentru cătunul Robaia nemutați niciunul. Tot satul Brăslăvești după cum au fost dintâi”¹⁰⁷.

La satul Valea Albă, la 5 septembrie, se mutaseră la linie: Ion zet Oni Surdului, Vasile sin Onea Surdu și Pătru Brat¹⁰⁸. La aceeași dată, în Stoinești, se mutaseră: Dumitru Ungureanu, Stătică Părvănoiu, Nicolae Vânceu, Stoian Pulan și Păun Pulan.¹⁰⁹

28 de case din Sălătrucel au fost transferate la linie, aparținând următorilor săteni: Ion sin Ion Cănașanu, Tudor Durea, Aristase sin Gheorghe Cudulaie, Drăghici Dugulan, Ioniță Manta, Mihalcea Neacșu, Preda al lui Neagoe, Ioana Cucioe, Matei Popăscu, Duță Cernea, Niță sin Gheorghe al Nițulesii, Stan Doniță, Preda Neacșu, ... Lauștea, Ioniță Zidariu, Ion sin Mihai Epure, Bănică... Gheorghe Dugulan, Stătică Dugulan, Marin Joițelea vătășelul, Arsene Mlăceanu, Niță Istratie, Din Istratie, Ion Căianu, Gheorghe Cârstoi, Din al Dobri, Gheorghe al Dobri și Ion Jingolan¹¹⁰.

În satul Spineni, se mutaseră la linie: Tică sin Bănică, Ion Brat, Udrea sin Udrea, Din Iordan, Nică sin Dumitru; Nuță Ene Grigorescu, Ion sin Ivan Dinul, Dumitru Dinul și Iorguleasa, urmând a se mai muta: Popa Florea, Nicolae Ciocină, Niță sin Popa, Dumitrașcul, Matei Ion Blândul, Grigore Boțca, Stanciul Ene, Ion Ion Pătrășescul, Pătrașcul Ion, Bănică Grigore, Ivan Bănică, Pătrul Isac, Mitu, Barbul Dobre, Nicolae Dinu, Radu Dobre, Dumitru sin Ene, Ion Brat, Vâlcul, Stan sin Din Neamțul, Vasile al Stancii, Ion Boșculete, Dumitru sin Udrea Iordan, Diaconu Ion, Nicolae Dinu Odroagă, Mitu Tomii, Iorga Puflete, Ene Zamfir, Gheorghe sin Băluță, Gheorghe Durea și Dincă Vătășelul. „Adică patruzeci și unul, însă nouă mutați la linie, iar treizeci și doi sânt nepuși la linie”¹¹¹. Costandin Popescu, arendașul moșiei Spineni alcătuiește și lista cu numele a 19 locuitori care nu s-au mutat la linie: Iordan Untaru, Pătru Dogarul, Joița lui Mihai Dogar, Din Meșterilă, Uța Văduva, Gheorghe Iliescu, Iorga Olar, Tănase al Cocii, Pătru Scopirleanu, Radu Danoci, Niță Doldoran, Costandin Uruiceanu, Diț Meșterilă, Drăguțu Bulearcă, Neacșu Bulearcă, Maria Văduva

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 107 v.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 108.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 109.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 110.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 111.

¹¹¹ *Ibidem*, f. 115.

Bulercioarea, Pârvu Fuioran, Iorga Bobic și Pătru Bobic¹¹².

În satul Jiblea, la 4 octombrie 1837, nouă locuitori urmau a se muta la linie și anume: Nicolae Chrițoiu, Anuța sin Cârstea din Valea Albă, Sâma Tantana, Gheorghe Miricioiu, Vasile Ciobanu, Pătru Tantana, Gheorghe Cocos și Hera Lupu, iar alți 17 se mutaseră: Ghiță Diblașu, Oniță Marin Budulei, Păuna Văduva, Dumitru Eftimie, Deia Marin, Ion Șchiopu, Nicolae Porfire, Toader Buduleci, Preda Văduva, Costandin Zgăvăreață, Dinu Bostaoan, Sâma Bușagă, Niță Sătăuș, Sâma Porfire, Nicolae Buda ... Tache Gogolea și Gavrilă Mucea¹¹³.

Din satul Șerbănești, la 9 octombrie 1837, erau mutați: Petrică Moțoc sin Ion Moțoc, Stan Moțoc brat, Dumitru Oncioiu, Radu Pule, Ion al Irmii, Ion al Florii, Din Ciutu, Păuna Tătuleasa, Costandin Călinoiu, Florea Pătru Calotă, Nuță Chiriatic, Dumitru lu Iordan, Ancuța Văduva, Gheorghe Ba..., Costandin Văcaru, Costandin Porfire, Voicu Frutanu, Gheorghe Călimănescu, Ion Călimănescu, Oprea Nicula, Niculae Porfire, Matei Porfire, Vasile Cazan, Ion Dogar, Duță Porfire, Nicula Șontea, Ianolu Subirescu, Din Trocărel, Gheorghe Porfire și Ilina Văduva, iar cei ce urmau a se muta erau: Nică Mănescu, Ion Mănescu, Dumitru Mănescu, Dincă Mănescu, Cârstea Ion al Floarei, Gheorghe Bunea, Ivașcu Bunea, Nicolae Porfire, Din Bondocu, Niță Văduva, Lazăr Doagă și Ion Ungureanu¹¹⁴.

La 10 octombrie 1837, Ocârmuirea Argeș anunță Subcârmuirea de Aref, că a obținut dezlegare de la Departamentul Trebilor din Lăuntru, fiindcă se apropie iarna, ca cei care nu s-au mutat încă la linie, să fie lăsați s-o facă la primăvară., dar până atunci să-și pregătească toate materialele necesare strămutării¹¹⁵.

Cu ocazia facerii caldarâmului în orașul Pitești, pe lângă Biserica Sf. Nicolae Magistratul orașului a plătit 77 lei și 28 de parale în dreptul proprietății logofătului Ene Mădulescu. Ocârmuirea scrie subcârmuitorului de Aref să recupereze acești bani de la numitul logofăt și să-i expedieze la Ocârmuire, iar acesta îi solicită de la Ene Mădulescu¹¹⁶.

La data de 15 iunie 1838, Popa Stoica, Radu Porfire Ion Toderan și Șarban, aleșii satului Jiblea, întocmesc o catagrafie cu bunurile date în arendă de Schitul Cornet: 1 cârciumă, în deal la Pripoare, cu o casă cu pimniță de desupt, un grajd nou învelit cu șită,, livezile în care are să ia rodul să-l vândă, și munții: Cornetul, Mândra, Stânișoara, Șasa Mică și Murgași¹¹⁷.

Catagrafia de bunurile Schitului Ostrov cuprindea: 1 Biserică de zid în bună stare, învelită cu șindrilă bună și înfrumusețată cu cele necesare: 2. perechi de sfinte vase de cantor, 2 candelă de argint, 4 candelă da alamă, 2 cădelnițe de alamă, una bună și una stricată, 3 sfeșnice de alamă, 1 policandru mic de alamă, 3 clopote mici, 1 toacă de fier, 1 steag cu hramul Nașterii Maicii Domnului, 1 ipitotion în stare proastă, alte materiale de stofă, stambă sau mătase vechi și rupte, 1 pereche de paftale de argint, o pereche poleite, alta cu sidef, 32 cărți de slujbă bisericească, o salbă la Icoana Maicii Domnului de ormuș și 50 de ruble, o mână de argint a Maicii Domnului, 5 boccele pe

¹¹² *Ibidem*, f. 117.

¹¹³ *Ibidem*, f. 122 și 135.

¹¹⁴ *Ibidem* f. 123 și 134.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 127.

¹¹⁶ Idem, dos. nr. 9/1838, f. 3 și 4.

¹¹⁷ Idem, dos. nr. 8/1838, f. 11-12.

deasupra Maicii Domnului și la Hristos și la Icoana hramului, o pereche case unde locuiește stăreția, casele de zid pe pîmniță, cu foișor, două încăperi și cuhnie învelite cu șîță; 6 odăi de zid cu cămările așezate pe pămînt, învelite tot cu șîță, 2 de zid noi învelite tot cu șîță o trapezărie cu două mese și una pentru musafiri, 4 odăi de vîrghini vechi învelite cu șîndrilă de gorun și coceni, în stare foarte proastă, alta de vîrghini acoperită cu șîță nouă, două cuptoare de pâine și prescuri în 4 furci, 1 șopru pe furci, acoperit cu șîță nouă, 2 bordeie în pămînt, 26 de maici împreună cu stareța, 4 surghiune cu 2 copii, 4 slugi cu nevestele lor, 4 suflete țigani, o căldare mare și una mică, 2 cazane turcești cu țevile lor, o tavă de dulceață, 2 lingurițe de cositor, 3 cești de cafea, 10 tacămuri de masă cu șervetele lor și cu farfurii de pămînt, 2 mese de pînză lungi, 2 solnițe de sticlă, 3 căni de vin cu 2 pahare, 10 vedre de vin, 20 vedre de rachiu, 200 oca porumb și 100 oca grâu.

Venitul: 11 răzoare de vie în județul Argeș, „una pã proprietatea Mănăstirii Cozia, cu casa pã pîmniță de bîrnă, dărapănată și în stare proastă, iar cealaltă pã proprietatea Sfîntului Schit Fedeleșoiu, 7 buți pentru prune, 7 butoaie de 10 pînă la 20 de vedre, 4 putini de varză, 2 hârdaie, moșia Dăești județul Argeș dată în arendă din 1836, pe trei ani, de răposatul arhimandrit Vlasie, cu 4000 lei pe an, o moșioară în Piatra județul Teleorman, dată în arendă anuală, 3000 oca grâu, 4000 oca porumb, o moșie în Romanai, dată în arendă pe fiecare an cu 10 galbeni împărătești, 100 oca pește, 15 oca lână, 600 oca grâu, 7 sălașe de țigani de la care primește Schitul 100 de lei, 2 cai, 2 boi, 3 vaci, 3 viței, 10 oi, 2 luntri, 1 căruță de boi, 1 pod vechi stricat, 3 hambare vechi, 2 preoți cu simbrie pentru slujbele bisericești¹¹⁸.

La porunca Ocârmuirii de Argeș din 14 mai 1838, prin care se spune că s-a dat voie numai în anul 1835 să se facă rachiu din bucate și numai din cele stricate, aleșii satelor: Brătieni, Galeș, Brădet, Rătunda, Corbeni, Streini, Căpățâneni Ungureni, Căpățâneni Pămînteni, Turburea, Brăslăvești, Șerbănești, Sălătrucel etc. raportează că: „nu să află asemenea poverni” sau asemenea rachiu, ci numai din prune¹¹⁹.

Din anul 1837, se păstrează și o catagrafie de vitele existente în Plaiul Aref:

Nr. sat.	Numirea lor	De jug și transport	Pentru lapte de hrană	Pentru consumație		Pentru negoț		Toată suma vitelor	
		Boi	Vaci	Boi	Vaci	Boi	Vaci	Boi	Vaci
1.	Satul Brătieni	100	60	-	-	-	5	100	65
2.	Satul Brădet	70	53	15	9	10	7	100	65
3.	Satul Galeșul	112	104	11	21	-	16	123	141
4.	S. Ciești Ungureni	38	36	-	-	-	-	40	36
5.	S. Rătunda Oiești	40	36	-	-	-	-	40	36
6.	S. Streini Ungureni	20	42	-	-	-	-	20	42

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 53-57.

¹¹⁹ *Idem*, dos. nr. 34/1838, f. 1-11.

7.	S. Corbeni	18	24	-	-	2	1	20	35
8.	Căpățâneni Ungureni	10	25	-	-	2	-	12	25
9.	Căpățâneni Pământeni	19	32	-	-	4	-	23	32
10.	Turburea	24	18	-	-	4	4	28	22
11.	Sălătrucul	86	131	-	2	14	4	100	137
12.	Areful	50	55	-	-	-	4	50	59
13.	Dăngești	34	42	1	1	2	2	36	45
14.	Rădăcinești	50	55	-	2	14	4	64	61
15.	Brăslăvești	142	150	6	10	12	10	160	170
16.	Valea Albă	4	11	-	-	-	-	4	11
17.	Stoinești	10	15	-	-	-	2	10	17
18.	Sălătrucelul	65	92	-	-	-	-	65	92
19.	Jiblea	91	84	5	3	-	-	96	87
20.	Șerbănești	46	76	-	-	-	-	46	76
		1029	1141	37	48	66	59	1132	1248 ¹²⁰

Cu ocazia cutremurului din ianuarie 1838, Costache Tigveanu raportează Ocârmuirii de Argeș, la 14 ianuarie, că în plaiul său că în noaptea de 11 ianuarie, la orele 4, cu ocazia cutremurului, nu s-au produs stricăciuni decât la Schitul Berislăvești, unde s-a surpat răspetia și câteva din coșurile caselor¹²¹.

În Plaiul Aref, în Catagrafia din anul 1838, erau consemnate în Plaiul Aref.

La Berislăvești: 178 familii, cu 643 pogoane lucrate, dintre care 329 cu porumb și 314 fân, 99 cai, 161 boi, 222 vaci, 1031 oi, 314 capre, 386 rămători, 70 stupi. 10.744 pruni și 469 alți pomi. În familia de călugări, 2 erau cojocari, unul grădinar, altul vier unul croitor și altul cojocar. Printre săteni, erau 59 clăcași plugari, iar restul erau: negustori de vite, logofăt, vătășel, morar, lemnar, dogari, butari și torcătoare. Dintre cei 24 țigani mănăstirești, unul era vătaf, iar alții: morari, vizitii, bucătar, cârciumar, fierar, lăutar.

La Sălătrucel, erau consemnate: 128 familii, cu 505 pogoane lucrate (270 porumb, 2 grâu și 232 fân), 62 cai, 119 boi, 189 vaci, 431 oi, 398 capre, 80 stupi, 15.278 pruni, 5 vii și 330 pomi. Dintre aceștia, sunt consemnați: 2 preoți, 3 clăcași povarnagii clăcași plugari, 13 torcătoare, 75 clăcași muncitori, 1 croitor, 1 cârciumar 1 fierar, 1 dulgher și o slugă.

În satul Brătieni, 104 familii stăpâneau: 205 pogoane lucrate (105 porumb și 99 fân), 68 cai, 139 boi, 143 vaci, 514 oi, 95 capre, 90 rămători, 21 stupi. 3.694 pruni și 171 alți pomi. Între aceștia erau 6 moșteni plugari, 8 torcătoare, 2 ciobani la oi, 20 șițari, 2 ciobani la oi și un vânător posodar -, muncitori 6, chirigii 3șindrilari 3, lăutar 1, cărăuș 1, slugi 2, toți moșteni și clăcași: vânători 2, șițari 7, șindrilari 1, chirigiu 1, slugă 1 băcan 1, fierar 3, lăutar 1.

În satul Galeș pe proprietatea stolnicului Costandin Brătianu erau: 103 familii, cu: 446 pogoane lucrate (180 porumb, 15 grâu, 8 orz și 265 fân), 98 cai, 145 boi, 151 vaci, 1.226 oi, 19 capre, 113 rămători, 6 stupi, 4.203 pruni și 30 alți pomi fructiferi. În

¹²⁰ Idem, *fond Prefectura (Ocârmuirea) județului Argeș*, dos. nr. 102/1837, f. 10.

¹²¹ Idem, dos. nr. 33/1838, f. 33.

Galeș, viețuiau: 1 protopop, 2 preoți, 8 clăcași șindrilari, , 3 chirigii, 9 torcătoare, 14 muncitori, 2 vânător, 1 cârciumar, 1 baci, 5 ciobani, 1 morar, 1 rotar și clăcași plugari.

Oeștii Ungureni dispuneau de: 52 de familii cu: 138 pogoane lucrate (58 cu porumb, 2 cu grâu și 78 cu fân), 38 cai, 67 boi, 96 vaci, 490 oi, 157 capre, 37 râmători, 8 stupi și 812 pruni. Între ei se găseau: căldărari - 3, 1 fierar, 5 torcătoare. 2 preoți, mai mulți plugari, 18 muncitori, 1 cârciumar, 1 șindrilar, 1 piuar, 1 păstor de vite și 1 posădar, toți clăcași.

La Sălătruc 85 de familii aveau în stăpânire: 488 pogoane lucrate (235 cu porumb și 253 cu fân), 112 cai, 194 boi, 246 vaci, 1.077 oi, 351 capre, 245 râmători, 2 bivoli, 34 stupi, 5.444 pruni și 146 alți pomi. Toți cetățenii erau clăcași, între ei, erau: 1 hangiu, 1 dogar, 3 posădari, , plugari, muncitori, 1 dorobanț, 1 cărăuș, 1 slugă, 5 surugii, 1 negustor de porci, 1 dorobanț, 4 torcătoare și 2 fierari.

În satul Căpățâneni Pământeni, 81 familii stăpâneau: 320 pogoane lucrate (124 cu porumb, 3 cu grâu și 193 cu fân). 59 cai, 62 boi, 87 vaci, 629 oi, 135 capre, 87 râmători, 9 stupi, 2.259 pruni și 61 de alți pomi. În afara clăcașilor plugari și muncitori, mai sunt amintiți: cântăreț, paracliser, posădari - 7, vânători 2, isprăvnicel, morar, șațari 2, cioban, dulgher, jogărari 3,, cojocar, lăutar, fierar și 5 torcătoare.

La Streini Ungureni pe proprietatea maiorului Teodor Brătianzu și a lui Iancu Bucșenescu, sunt consemnate: 75 familii cu: 285 pogoane lucrate (141 cu porumb, 7 cu grâu și 137 cu fân), 44 cai, 108 boi, 112 vaci, 508 oi, 71 capre, 109 râmători, 2 bivoli, 16 stupi, 1.785 pruni și 38 alte pometuri.

La Brădet, 65 familii, dispuneau de: 249 pogoane lucrate (83 cu porumb și 166 cu fân), 126 cai, 142 boi, 152 vaci, 823 oi, 61 capre, 187 râmători, 68 stupi, 4.860 pruni și 91 alți pomi. Toți erau clăcași, între care: plugari, 3 torcătoare, 15 șațari, 6 ciobani, 3 vânători, 4 muncitori, 2 torcătoare și 1 chirigiu.

În satul Rătunda Oești, 58 de familii stăpâneau: 123 pogoane lucrătoare (62 porumb, 13 grâu și 49 fân), 22 cai, 85 boi, 73 vaci, 281 oi, 83 capre, 97 râmători, 80 stupi, 1.804 pruni și 2 alți pomi. Dintre acești locuitori clăcași, 2 erau preoți, 2 diaconi, 1 olar, plugari și muncitori, 1 posădar și o torcătoare.

La satul Dângești, 44 familii aveau în proprietate: 245 pogoane lucrate (66 porumb și 79 cu fân), 29 cai, 46 boi, 76 vaci, 157 oi, 60 capre, 54 râmători, 21 stupi, 1.910 pruni și 30 pomi. În afară de clăcașii muncitori și plugari, mai sunt consemnați: 2 preoți, 1 negustor de vin, 1 dogar, 3 posădari, 1 cioban, 2 torcătoare, 1 tâmplar, 1 zidar, 2 dulgheri și 1 slugă.

La Turburea, 46 familii dețineau: 109 pogoane lucrate (44 porumb și 65 fân), 33 cai, 42 boi, 85 vaci, 467 oi, 55 capre, 36 râmători, 40 stupi și 1.250 pruni. În afara clăcașilor plugari și muncitori, sunt consemnați: 1 preot, 1 paraclisier, 1 cântăreț, 10 pietrari, 3 torcătoare, 1 purcariu și 2 fierari, toți clăcași.

Satul Corbi, cu 45 familii, avea în proprietate: 259 pogoane lucrate (98 porumb, 11 grâu și 150 fân), 48 cai, 71 boi, 111 vaci, 634 oi, 161 capre, 140 râmători, 4 bivoli, 1 măgar, 1 catâr, 25 stupi, 2.195 pruni, 1 dud și 14 pomi. În afară proprietarului și arendașului, pe lângă clăcașii plugari și muncitori, mai sunt consemnați și alți clăcași: 3 torcătoare, 1 rotar, 1 vânător, 7 moșteni plugari, 1 torcătoare și 12 muncitori.

La Aref, 160 case (familii) dispuneau de: 278 pogoane lucrătoare, 109 cai, 268 boi, 268 vaci, 1.446 oi, 322 capre, 88 râmători, 30 stupi, 6.719 pruni și 88 pometuri. Locuitorii erau moșneni plugari și muncitori, 18 torcătoare, 3 cojocari, 1 rotar și 1

aurar.

Satul Căpățâneni Ungureni era format din 40 de familii sau case care dispunea de: 173 pogoane lucrate (66 porumb, 4 grâu și 103 fân), 41 cai, 36 boi, 68 vaci, 478 oi, 45 capre, 105 râmători, 9 stupi și 1.430 pruni. În afara clăcașilor muncitori și plugari, mai sunt consemnați: 1 preot, 1 cântăreț, 1 paraclisier, 1 vânător, 1 morar și 5 torcătoare.

La satul Stoenеști, 26 de case (familii) dețineau; 113 pogoane lucrate (49 cu porumb și 64 cu fân), 18 cai 30 boi, 40 vaci, 72 oi, 76 capre, 41 râmători, 2 stupi, 1.324 pruni, 3 răzoare de vie și 24 pomi. E¹²²ra un moșnean cârciumar, un moșnean muncitor și un moșnean negustor și restul clăcași plugari și muncitori, 2 torcătoare, un arendaș și un cojocar.

În localitatea Valea Albă 13 case stăpâneau: 51 pogoane lucrate (23 porumb și 28 fân), 5 cai, 8 boi, 19 vaci, 75 oi, 46 capre, 10 râmători, 707 pruni și 20 de pomi. Sunt consemnați: 2 clăcași plugari, 11 clăcași muncitori și o slugă¹²³.

---

¹²³ *Arhivele Naționale Centrale, Catagrafia județului Argeș, Plaiul Aref.*

Anexa I

„Slugerul Costache Tigveanul, suptocârmuitorul Plaiului Arif

Către toți de obște lăcuiitori ai acestui plai.

Eu, ales de către nobilii și proprietarii acestui județ, cu porunca Înaltei Stăpânirii, m-au întărit suptocârmuitor la acest plai, de unde dându-mi-să părinteștele povățuiri de chipul urmării în dregătoria aceștii slujbi, mă cunosc dator a vă încunoștința pă toți de aceasta și totdeodată a vă încredința că nestrămutată credință am către Stăpânire la paza dreptății către lăcuiitori și a lor liniște și fericire, izvorâtă din dreptele legiuiiri ale mult lăudatului Regulament.

Și spre a să putea aduce la îndeplinire aceste legiuiiri, mă grăbesc a vă însemna cele mai de jos îndatoriri din partea Stăpânirii, pe care să le urmați cu nestrămutare și care sânt acestea, însă:

1. Toate poruncile ce se vor slobozi de la Stăpânire, la sate, să se citească de către scriitori la biserici, cu glas mare, în auzul tuturor lăcuiitorilor, spre a să pătrunde toți de coprinderea lor, arătându-să și d-lor proprietarilor moșiilor orice poruncă va veni, care sânt datori a îngriji să privegheze a să urma și când va vedea abatere, să încunoștințeze.

2. Strejile de noaptea să fie nestrămutate prin toate satele, urmându-să paza de către lăcuiitorii fieșcăruia sat, pă rând, dă la 20 familii unul pă fiecare noapte.

3. Orice băjenari fugari să vor găsi în vre-un sat, venit în urma catagrafiei, fără formalitățile legiuite, să-l încunoștințați Suptocârmuirii, ca să cerceteze și să facă punere la cale.

4. Pentru socoteala cutiilor, ca o datorie firească și dupe cuprinderea Organicescului Regulament, vor avea îngrijire d-lor proprietarii moșiilor ca, citind cu luare aminte ecsemplarul Stăpânirii ce este dat la sate într-această pricină, să urmeze întocmai glăsuirii lui, cu a lua socoteala cutii la fieșcare trimestru, împreună cu ceilanți epitropi ai cutii și a nu îngădui să să facă cel mai mic abuz, căci socotelile fiind iscălite de dumnealor i de comisari și preotul satului, răspunderea la vre-o învinovățire privește pă chipul proprietarilor...

6. Magaziile de rezervă, asemenea, se dau după glăsuirea Regulamentului, supt îngrijirea proprietarilor, pe care îi îndatorează Stăpânirea ca, acum, cu strângerea bucatelor după câmpuri, să îndatoreze pă lăcuiitori a depune înapoi la pătule suma împrumutării, din anii cu leat 1832 și 1833, după zapisele ce sânt date, precum asemenea și cel din rodul de estimp. Și, în urmă, pecetluind pătulul cu chiar pecetea sa, să trimită Suptocârmuirii foaie de toată suma ce s-au pus, supt iscăliturile preotului satului, a proprietarului și a aleșilor, poprind și copie în sat. Dar, la această pricină delicată, să nu să vază abatere.

7. În toate duminicile și sărbătorile, să se citească de către scriitori ecsemblarurile ce sânt slobozite de Stăpânire și să să urmeze întocmai, atât cele ce îndatorează, prin ele, pă un proprietar din parte-i, cât și pă lăcuiitori din parte-le, îngrijind și preoții bisericilor spre întocmai urmare.

8. Lăcuiitorii ce vor voi să să călătorească undeva și, să ia răvaș de drum, iscălit de pârălabul satului și de proprietar.

9. Ecsemblarurile în pricina vitelor stricătoare la bucate și semănături să să citească adesea și să să aducă la întocmai îndeplinire, atât din partea proprietarilor, cât

și din partea juraților, precum îi îndatorează și a să face ispașă în fața proprietarului sau a vechilului său ca să nu rămâie juraților părlej de vre-un abuz, pentru al lor în parte-le folos. Către aceasta, vor ști toți lăcuiitorii ca când i se va face vrunuia stricăciune de vitele cuivaș, să se arate mai întâi la proprietar carele va urma datoriei sale coprinse în Ecsemblar, cu despăgubirea stricăciunii și împlinirea de către jurați a banilor strafului, îndată după facerea ispașei și depunerea banilor la cutie în grab. Și, spre a ști Suptocârmuirea suma acestor bani ce să împlinesc la cutie, jurații fieșcăruia sat împreună cu proprietarii vor trimite la Suptocârmuire în sfârșitul fiecărei luni foaie anume de la cine s-au împlinit, ce sumă și pentru ce vită, fără a îndrăzni jurații să tăinuiască măcar un ban, căci dovedindu-să, după cercetarea ce însumi am a face, să va supune vinovatul a plăti îndoit și a să pedepsi, potrivit cu vina sa.

10. Măsurile, adică ocalile, cântările și dramurile și celante să privegheze jurații a fi drepte dupe la toate cârciumile și băcăniile. Și, de se va dovedi vânzare nedreaptă, să se puie de proprietar și aleșii satului o plată la cutie ștrafu hotărât de Stăpânire – lei 50, raportuind în sfârșitul fieșcăria luni câți asemenea bani s-au plătit și de la cine anume.

11. Pâinea, carnea și lumânările ce să vând pă la băcănii de către băcănașii din sate să se vândă cu preț cuviincios, potrivit cu prețul ce să vinde în orașul Pitești și Argeș.

12. Bănițele cele nepotrivite să lipsească cu totul, să nu mai obicinuiască astfel de banițe, decât potrivite cu banița ce s-au trimis de la Cinstita Vistierie, înferate, nefiind volnic nimeni, nici a da, nici a primi cu altfel de baniță. Și dacă la vre-un sat, nu se va fi întocmit asemenea baniță mare, să facă și să trimită la Pitești la Cinstita Ocârmuire a să pecetlui.

13. Vitele de pripas ce vor veni în sate, să se încunoștințeze Suptocârmuirea îndată, cu vătășelul satului. Și deosebit de această răportuire, în sfârșitul fiecărei luni, să să trimită foaie iscălită de jurați și proprietari de câtă sumă de vite s-au pripășit.

14. Vitele țaranilor și ale oricăruia măcar să nu calce nici vara, nici iarna locurile sămănăturilor câmpului sau livezi. Pentru aceasta, urmează ca lăcuiitorii să aibă văcar la vite în toată vremea și vara pândar la holde, după glăsuirea ecsemblaurilor.

15. Lupii, ciorile și alte hoară stricătoare la vite și la bucate să se împușce și să se omoare, încât de s-ar putea să să stârpească sământa unor asemenea jigăanii aducătoare de pagube, trimițând Suptocârmuirii, în sfârșitul fieșcăria luni, foaie supt iscălitura pârcălabului de suma acestor jigăanii ce s-au omorât.

16. Egzambarul în pricinile proprietărești să se citească iarăși adesea și să urmeze glăsuirea lui întocmai. Iar acum, după slobozirea poruncii ce s-au dat la iulie trecut, să cere de la dumnealor proprietarii din răvașile ce au început a da la mâinile lăcuiitorilor pentru răspunderea datoriilor proprietății.

17. Pârcălabii i jurații i comisarii când se vor preface să fie ca vara la tot satul și aleși de proprietari, care să încunoștințeze Suptocârmuirii cu formalnică adeverință, trimițându-i și pe ei aici, a li să da povățuire într-această slujbă. Iar pentru jurați când se vor preface, să se facă adeverință închipuită pă obrazul Judecătorii, având a să trimite acolo a-și lua prefacerea de jurați, după glăsuirea egzemblarului.

18. Orice știință să va cere de Stăpânire de la sate, prin Suptocârmuire, adică catagrafii de rodire, de vite și de altele, să fie lucrate prin știința și d. proprietar și să se iscălească și de către d-lor a fi crezută de adevărată, cum și vre-un raport mai însemnat

întâmplându-să, să se iscălească și de sineși.

19. Așezarea caselor la linie să se înceapă a să înainta, mai vârtos, și cei care să află risipiți cu hălăduința prin locuri dosnice, să se treacă la locul ce s-au însemnat de linie de fostul suptocârmuitor, cum și cei ce vor voi a-și face din nou case și prejmui, năicum să nu să îngăduiască a să statornici la alt loc decât la linie.. La aceasta, vor îngriji și d. proprietari, spre întocmai îndeplinire.

20. Tutulor lăcuiitorilor li să face povățuire să fie supuși poruncilor ce li se dau și întocmirilor ce sânt făcute mai mult pentru fericirea lor.

Să lipsească zurbălăcurile și certile, furtișagurile și-n orice neasemănare și să se înstatornicească în inimile fieșcăruia: blândețea, dragostea, iubirea aproapelui și silința întru lucrarea pământului, care este cea mai de temei fericire a unui norod. Să păzească fieșcare cinstea unul către altul; să mergeți la biserică în toate duminicile și sărbătorile a asculta sfintele slujbe cu evlavie și a ruga cu credință spre dobândirea celor bune. Iar, în sfârșit, să dați cu desăvârșire supunere și ascultare poruncilor Stăpânirii. Iar pă cei împotriviitori acestor povățuiri ale mele ce vă dau, nu voi întârzia a le mostra cu dojana cuvenită.

21. Să nu îndrăznească nici-unul din pârălabi sau aleși ori comisari a să întinde la cel mai mic abuz, cu împlinirea a niscareva bani de la lăcuiitori peste legiuita dare a capitații, afar din cheltuielile neapărate și primite de Stăpânire, care urmează a să face prin privegherea d. proprietarilor.

22. La fieșcare 15 zile și la 30 ale lunii, să se aducă la Suptocârmuire, cu văteșelul satelor, raport de boale și mortalitate în forma cunoscută.

23. Drumurile cele mari de poștie și celelelante du prin sate să fie în toată vremea în starea cea mai bună, dându-să supt sarcina juraților satelor, mai cu seamă această îngrijire.

24. Vățășei satelor să-și păzească datoriile lor câte sânt întocmite pentru starea sănătății lăcuiitorilor, să cerceteze în toate zilele casile tuturor, să iscodească și să privegheze, să îngrijească a fi ulițele și curțile măturate, fără cel mai puțin gunoi sau murdalăc. Și pentru orice întâmplare ivită în sat, să-mi aducă raporturile cuvenite.

25. Lăcuiitorii când vor voi a merge să să jăluiască în pricini de ale satului, să nu meargă mai mulți de doi ca să nu să îngreuneze satul cu cheltuieli și fără răvașe de drum de la jurați iscălite de preoți să nu poată ieși din sat or după ce trebuință măcar vor pleca.

26. Dă neapărată trebuință este a fi în fieșcare sat câte o tobă pentru chemare de străji noaptea. Și mai vârtos, la vre-o bănuială de făcători de rele, cu glasul tobei, știind toți lăcuiitorii acest semn, în puține minaturi, să să poată aduna toți.

27. Căpeteniile satelor, împreună cu proprietarii să aibă îndeaproape băgare de seamă asupra mișcării tuturor lăcuiitorilor ca să nu se abată le vre-o faptă tâlhărească sau furișag. Și asupra căroră să va da bănuială, să se dea pă chezășie. Iar simțind pă vreunul abătut, îndată să-l faceți cunoscut Suptocârmuirii, ca să facă cu dânsul ceea ce să îndatorează pentru asemenea oameni.

28. Dumnealor proprietarii sau arendașii or epistații moșiilor satelor acestui plai vor binevoi a lua și dumnealor în băgare de seamă toate aceste instrucții și toate cele ce să ating de ale sale îndatoriri, să le săvârșească fără abatere, încunoștințându-mă în sfârșitul fiecărei luni de să face urmare din partea lăcuiitorilor acelor îndatoriri sau nu.

29. Fieșcare sat să-și aibă scriitor deosebit cărora li să pun cele mai mari îndatoriri ce sânt acestea, adică:

1. A citi poruncile și orice publicație în auzul lăcuitorilor cu deslușire;
2. A le trece în Jurnalul Satului ce trebuie a avea întocmit, scoțând copie întocmai și în sfârșitul fieșcăria luni să vie cu el la Suptocârmuire;
3. A întoarce răspuns din partea pârcălabului și juraților de poruncile ce să vor face;

4. A ținea hârtiile în bună orânduială și cusute pă pricini deosăbite;

5. Raporturile ce le vor face să fie adevărate, căci după asemenea raporturi să dau științe la mai înalte locuri;

6. Să raportuiască în sfârșitul fieșcăria luni, în deosebite hârtii, pă câte o jumătate coală din partea aleșilor și a pârcălabului:

1. Pentru mișcarea și aplecarea lăcuitorilor; 2. De s-au împlini în cursul trecute luni ștraf de la cei cu măsurile nedrepte și de cine anume; 3. De s-au împlinit banii de ștraf de la cei cu vitele stricătoare la bucate, cu arătare de numele lor și suma banilor, a vitelor; 4. De s-au urmat vre-o piatră, înneacăciune, zăpadă mare sau nu și de orice mâhnire sau vătămare să va aduce lăcuitorilor; 5. De s-au omorât din hăitările stricătoare la bucate și la vite, câtă sumă s-au omorât și de cine anume; 6. Dacă în cursul trecutei luni s-au căsătorit sau au murit cinevași din cei trecuți în tabelă sau la socoteala cutii, să se raportuiască iarăși bez de raportul ce se dă la 15 și la 30 ale lunii. 7. Să se încunoștințeze și numărul lăcuitorilor ce și-au așezat casele la linie în trecuta lună; 8. Să se trimită listă de prețul cu care se vând producturile după forma ce se va trimite în urmă; 9. Asemenea și numărul vitelor pripășite în trecuta lună; A lua în băgare de seamă aceste toate povățuiri și, precum să coprinde, să-și urmeze întocmai ale lui îndatoriri.

30 Povățuirile ce s-au slobozit de la Suptocârmuire la trecutul genar, în 26 puncturi să se citească iarăși cu băgare de seamă și să se aducă la întocmai îndeplinire, fără abatere sau cusur.

Toate aceste povățuiri să vor citi de către scriitorii satelor în auzul tuturor lăcuitorilor în toate duminicile și sărbătorile de rând, ca să se pătrună toți de cele întrânsa coprinse și să se urmeze cu scumpătate, fără cea mai mică împotrivire, căci pentru orice cusur vinovatul are a-și lua răsplata cu osândă.

Iar că ați înțeles povățuirile mele și le veți urma întocmai, să se iscălească în dosul aceștia proprietarii fieșcăreia moșii, preotul, pârcălabul, aleșii, comisarii și câțiva din sătenii fieșcăruia sat.

835 octomvr.

Suptocârmuitor, Sluger C. Tigveanu no 5776”.

Anexa 2

„Ocârmuirea județului Argeș

D. sluger Costache Tigveanu, suptocârmuitorul Plaiului Aref

După alăturata carte a Cînstitului Sfat Administrativ de supt no 6732, te-ai întărit dumneata suptocârmuitor la Plaiul Arefului, care-a primind-o, numaidecât să mergi la numitul plai și întâlnindu-te cu dumnealui armaș Iordache Titopolos, cel care s-au aflat până acum suptocârmuitor, să iei mai întâi supt zapt d. toți dorobanții, toate condicile, delile și hârtiile câte de la începerea Regulamentului sânt trimise după trebuință la acel plai, osebite în deli pă pricini de câte sânt săvârșite și opisele lor iscălite, pă care îndată să te și silești a le săvârși, fără cea maipuțină întârziere, căci călcând cea neapărată datorie la vreme și a da științele ce vi să cer la soroacile hotărâte a nu aduce canțelarii înpiedicări la săvârșireacelor ce sânt puse asupra-i, ținându-să numai de poftoriri la cele ce să cuvine a lua săvârșire, după cea întâi poruncă. Și să nu dai singur îndemnare a să încunoștința pentru d. ceea ce niciodată nu ar voi Ocârmuirea.

Drept aceea, spre a avea luminare înaintea ochilor, au socotit Ocârmuirea a face o poftire pentru câte anume au putut găsi în delile sale că sânt însărcinările suptocârmuitorului și pentru câte să cuvine a să păzi neîntârziat.

1. Să nu te abați cătuși dă puțin din copriinderea cărții Cînstitului Sfat... prin care te numești suptocârmuitor.

2. Împlinirea banilor dăjdiilor să se urmeze la soroacele ce sânt cunoscute și în vremea ce să va cere de către Ocârmuire, potrivit cu trebuința. Și sumă dă bani asupra-ți să nu ții, căci la orice întâmplare, nu-ți vei avea îndreptarea.

3. Strejile de noapte să fie nestrămutate prin sate, în toată vremea, urmându-să paza de către lăcuitorii fieșcăruia sat, pe rând, de la 20 familii, unul pă fiecare noapte, la întâmplare dă pătими cu apropiere de făcătorii dă rele.

4. Orice băjenari fugari să va găsi în vre-un sat, venit în urma catagrafii, fără formalitățile legiuite, să se întoarcă la urma lui, să cerceteze prin a cui știință s-au sprijinit în sat, să se raportuiască Ocârmuirii, trimițând și pă acel călcătoriu de întocmirea legiuită întru aceasta.

5. Dorobanții să fie însemnați întocmai după povața proiectului, îmbrăcați, înarmați bine, deprinși la arme și când să vor trimite prin sate, să nu să abată supărare către lăcuitori, atât ai Suptocârmuirii, cât și ai Ocârmuirii, că pentru aceia li se dă drepturi însămnate și câte un leu pentru cheltuială pă zioa care slujește.

6. Socoteala cutiilor de legiuita zeciuală dă cele osebite venituri însemnate, cum oboară, spornici și altele ce s-au legiuit, să se așeze îndată după istovirea trimestrului dă banii dajdii; toate satele să aibă cutii dă tinichea cu lacăt și cu pecetea epitropilor și la dăschidere să fie toți de a ocârmui venitul cutii. Socotelile cutii să fie bune, lămurite, adesea cercetate, să nu dea prilej epitropilor a face cea mai mică mîncătorie sau a ascunde dreptul ce să cuvine să intre într-acest venit, nici să năpăstuiască vre-un lăcuitor.

7. Să aibă de aproape băgare dă seamă asupra măsurilor cântarelor, ocalilor și orinde să va dovedi vicleană vânzare, să se ia ștraf hotărât și să le facă venit, potrivit cu întocmirea făcută întru aceasta.

8. Să se raportuiască la Ocârmuire, la fieșcare soroc pus dă mișcarea lăcuiitorilor, dă mortalitate, dă lăcuste, dă ivirea vreunei molime, de boale în vite, dă piatră, dă înecăciuni și dă orice mâhnire și pătimire ar aduce lăcuiitorilor.

9. Să se dea știință pă fieșcare săptămână dă producturile ce să scoate... cu prețul care să vinde.

10. Să se urmeze trimiterea catastihului acturilor țivile, adică morți, născuți, la sorocul pus dă 15 zile, căci zăbovind aduce Ocârmuirii zmințeală, cum și cel cerut la câte două luni întru aceasta.

11. Să se citească adeseori eczemblarurile trimise pe lângă poruncile din partea Stăpânirii, îndatorând-să dă aproape preoții bisericilor ca, în fiecare duminică și praznic, să le facă aducere aminte lăcuiitorilor fieșcăruia eczemblar trimis de la Stăpânire, cum și porunca publicitoare povățuindu-i întru întocmai urmare și săvârșire fără abatere din partea fieșcăruia.

12. Răvașile dă drum ce să dau sătenilor care din satele lor după în parte-le trebuință, să fie dăslușite, iscălite dă preot, adevărite dă suptocârmuitor sau dă proprietarul moșii.

13. Drumurile cele mari dă poște, adică Drumul Olacului, să fie în cea mai bună stare, adică drese, curățite de rădăcini, lărgite după poruncă și aduse în cea mai bună stare. Și podurile din aceste drumuri.

14. Drumurile comerțiale să fie și acelea în bună stare.

15. Catagrafiile ce să cer, cum dă sămănuturi dă pogoane, dă roduri, dă vite și de orice alt, să se facă cu cea mai mare scumpătate și prin chiar a d. lucrare ca să fie adevărată și fără cea mai mică bănuială.

16. Însumarea militarilor, în vremea ce să va cere, să nu să aștepte înboldiri, ci să se facă îndată și potrivit poruncilor ce se dau și a proiectului cunoscut, fără cătuși de puțin abatere.

17. Pârcălabii și jurații să fie asemănători poruncilor date și cu cererea celor mai mulți din cetașii satului sălășlurilor.

18. Pătulile de rezervă și gropile dă miei să fie bine păstrate și în starea cea mai bună, căci acelea trebuie în orice vreme păzite.

19. Oboarele dă vite ce sânt date în seama juraților, după eczemblaruri, să se păzească fără abatere, cercetându-să adesea jurații și la tot trimestrul, cerându-li-să socoteala, să se puie în cutie venitul ce să va fi adunat, făcându-să îndeaproape băgare de seamă că acești jurați tăinuesc pentru în parte-le enteres, drept care s-ar cuveni a să face venit cutii.

20. Să să ceară foaie dă vitele dă pripas, care nu s-au găsit stăpânii lor și, după coprinderea eczemblarurilor, s-au dat în păstrarea proprietarilor, ca să știe Ocârmuirea numărul și felurimea unor asemenea vite dă pripas și de să află în ființă la acea cum sau înstreinat.

21. Pâinea, carnea, lumânările ce să vând pă la bisericile din sate de către băcănașii din partea locului să fie bune, să se vândă cu preț cuviincios, potrivit prețului... în orașele dă capitală.

22. Vătășii satelor să-și păzească datoriile câte sânt întocmite pentru starea sănătății lăcuiitorilor, să cerceteze în toate zilele casele tuturor, să iscodească și să privegheze verice întâmplare ivită în sat, să dea raporturile cuvenite.

23. Banițele cele nepotrivite să se ia după la lăcuiitori și să nu mai dijmuiască astfel de baniți decât potrivite cu banițile ce s-au trimis de la Cinstita Visterie, înfierate, neîngăduind pă nimeni nici a da, nici a primi cu altfel de banițe.

24. Lăcuiitorii când vor voi a merge să să jăluiască în pricini de ale satului, să nu meargă mai mult de doi, ca să nu îngreoneze satul cu cheltuieli și fără răvaș de drum de la jurații satului, iscălită de preoți, să nu poată ieși din sat ori după ce trebuință măcar vor pleca.

25. Hărțile Suptocârmuirii să fie în cea mai bună orânduială, cusute, așezate în deli, pă pricini, și puse în dulap, precum s-au arătat la....

26. Să să dezvolteze și să să domirească bine clăcașii la răspunderea datoriilor proprietății, cum și proprietarii întru cererea dreptului potrivit cu Regulamentul, fără a să năpăstui, nici o parte, nici alta.

27. Dorobanții să se poarte prin sate cu liniște, blândețe, neîndrăznind a bate sau a cere de la lăcuiitori conace și altele, precum era obiceiul mai înainte, fără numai să se silească întru săvârșirea cu care vor fi orânduiri.

28. Rândurile dorobanților să se păzească după întocmiri și cu bună orânduială; plata să li să răspundă dăplin și în bani curați, precum să știa. Să fie bine îmbrăcați, înarmați cu arme, potrivit după proiectul întocmit pentru dânșii.

29. Să aibă îngrijire de aproape vătășii satelor cu raporturile ce dau pă săptămână să fie adevărate, căci după niște asemenea raportuiri, să dau știință la mai înalte locuri.

30. Fieșcare sat având strejile bune, regularisite, să-și facă și tobă, care este de neapărat trebuincioasă pentru chemarea de strajă noaptea și mai vârtos când să va ivi vre-o bântuială de făcători de rele, ori că au intrat în sat sau că au trecut pe delături, cu glasul tobei, știind toți lăcuiitorii acest semn, în puține minaturi să poate aduna cu toții.

31. Așezarea satelor pe linie să înceapă a să înainta, mai vârtos cei care să află risipiți, cu hălăduința prin locuri dosnice, să-i tragă în locul ce va fi însemnat de așezatul satului pe linie, cum și cei care vor voi a face din nou case și împrejmui, nicicum să nu să îngăduiască a să statornici la alt loc decât la acela care va fi potrivit de a așeza satul.

32. Magaziile de rezervă și cutiile satelor să fie supt cea mai de aproape îngrijire a proprietarilor ca o datorie firească și după Regulament.

33. Căpeteniile satelor să aibă de aproape băgare de seamă asupra mișcării tuturor lăcuiitorilor ca să nu să abată de la vre-o faptă tâlhărească sau furtișag și asupra căroră va avea bănuială să-i dea pă chezașie, iar simțind pe vreunul abătut, îndată să-l facă cunoscut suptocârmuitorului plășii ca să țină cu dânsul a ceea ce îndatorează poruncile pentru asemenea oameni.

34. Vitele țaranilor să nu calce, nici iarna, nici vara, locurile sămănăturilor câmpului sau livezi.

35. Lupii, ciorile și alte fiară stricătoare de vite și de bucate să să împușce și să să omoare, încât de s-ar putea să se stârpească sămânța unor asemenea jigăanii aducătoare de pagube, raportuind la fieșcare sfârșit de lună ce jigăanii s-au omorât.

36. Să se strășnicească de obște toți lăcuiitorii a sărbători duminicile și a merge la biserică căci aceasta este cea mai mare cinste a unui blagoslovit creștin. Și cele dintâi datorii ale creștinătății, care izvorăște din bunățile fieșcăruia și trupește și sufletește.

37. Să se citească toate delile cu cea mai mare pătrundere și câte nu vor fi săvârșite, să se săvârșească prin lucrare sau prin dare de răspuns.

38. Să se ție jurnal cu toată deslușirea pentru lucrurile plășii, întocmai cum ține și canțelaria.

Toate acestea de mai sus instrucții, cum și altele câte prin porunci... să îndatorează, păzindu-le cu nestrămutare.

Ocârmuirea va fi îndatorată a recomăndui bunele purtări unde se cuvine, spre dobândirea răspunderii ce este făgăduită celui bun lucrător, iar împotriva va fi silită a nu să ascunde, când fără nădejde neorânduială s-ar ivi.

De primire și întocmai urmare a câte vă deslușește mai sus, să așteaptă răspuns, cu pă deplină făgăduială că nu să va face cea mai mică abatere, spre a sta drept sinet în canțelarie.

835 octombrie 21

Ocârmuitor, C. Brătianu S. Clucer G. Enescu No 7052”¹²⁴.

THE LIFE AND THE ACTIVITY OF THE INHABITANTS OF AREF BETWEEN 1833 AND 1838

Abstract

The author presents inedited information about the inhabitants of Arefu between 1833 and 1838. Various aspects of their political, social, economical and spiritual life are included.

The conflict between the socmen and leaseholders or owners are solved by the high power in Albești.

Other subjects discussed in the paper: the surplus of goods sold in markets.

The most of the mills are placed along the waters from the flat mountain region: Șerbănești, Valea, Topolog, Argeș, Codeca, Turburea, Vâlsan, Salcea, Rânsatu, Salca and Rădăcinești.

The building of the house in life was a priority of the inhabitants.

The majority of the fountains from the flat mountain region had drinkable water.

The annex 1 includes 30 orders of purveyor C. Tigveanu in October 1835, when he was appointed as chief of the region Aref.

The annex 2 includes the 38 provisions dictated by the sawyer C. Brătianu to C. Tigveanu when he was appointed in a new function.

---

¹²⁴ *Ibidem*, f. 16-19.

ASPECTE SANITARE ÎN JUDEȚUL ARGEȘ ÎN PERIOADA 1831-1840

TEODOR MAVRODIN*

Starea de sănătate a populației Țării Românești era urmărită de către Comitetul Carantinelor care primea de la ocârmuirile de județe rapoarte săptămânale, mai ales atunci când bântuia o epidemie. Când se ivea o epidemie, trecerea dintr-o țară în alta era oprită fiind declarată carantina. Este drept că uneori se exagera, invocându-se carantina și atunci când nu era declarată.

În septembrie 1831 baronul Hristofor Sachelarie reclamă la Comitetul Carantinelor că venea de la Sibiu cu treburi „în Prințipat” și a fost oprit la Căineni sub motiv că ar fi carantină. La 29 septembrie 1831 Comitetul Carantinelor atenționează Ocârmuirea Județului Argeș că nu este carantină și greșit a fost oprit baronul să intre în țară. În același timp îi face observația că „de la ivirea holerei” n-a mai făcut rapoartele săptămânale cu privire la sănătatea populației.

Rapoartele pe care le întocmea ocârmuitorul județului aveau la bază raportările săptămânale ale plaselor și plaiurilor, iar acestea pe ale satelor. În noiembrie 1831 informează Comitetul Carantinelor că „toți locuitorii acestui județ se află sănătoși și nebântuiți de nicio boală până acum”. Dar la 3 decembrie 1831 Subcârmuirea plasei Topolog raportează ocârmuitorului județului Argeș că unii locuitori sunt bolnavi de lingoare. Și Subcârmuirea plasei Oltului, la 7 decembrie, informează că „zac unii de lingoare în vreo câteva șate”¹.

Sănătatea locuitorilor era asigurată de către medici și farmaciști, dar mai ales de către persoane (vraci) care nu aveau pregătire de specialitate, însă știau să folosească anumite leacuri.

La 13 septembrie 1835 Comitetul Carantinelor trimite adresă la Ocârmuirea Județului Argeș cu privire la dorința stăpânirii de a ști câți doctori se află în Principat „atât pentru cei amployați, cât și pentru cei civili <și> supt care protecsii se află”. Adică se cerea o situație cu doctorii plătiți de către stat, dar și cu cei particulari, despre care să se precizeze țara sub a cărei protecție se aflau. Pentru aceasta Ocârmuirea Județului urma să facă întrebare „dohtorului acelui ocrug, cum și altora ce să vor mai fi aflând într-acel județ”. Într-adevăr, la 17 septembrie, cârmuitorul județului face adrese către doctorii Carol Sekely, Teodorache și Costandin Beneș.

---

* Pitești.

¹ A.N.D.J.A., fond Prefectura (Ocârmuirea) Județului Argeș, dosar 7/1831, f. 1, 2, 22, 25

După 10 zile cărmuitorul județului primește răspuns de la Carol Sekely doctorul „ocrugului al 4-lea” (circumscripția, din care făceau parte județele Argeș și Muscel): „ieu mă aflu supus protecții austriaceasche”; dr. Constantin Beneș spune că „ieu sunt supus protecsii austriiecească”; la fel răspunde și dr. Daniil Tiorok (Tioroci), iar Necula Coadă spune că se află „sub protecție englezească”².

Comitetul Carantinelor, la 9 aprilie 1837, face cunoscut Ocârmuirii Județului Argeș că a sosit vremea „vacsinatului cel de obște folos” și astfel doctorii ocrugurilor, ai carantinelor și cei „într-adins rânduiți” vor începe vaccinarea copiilor. De aceea se impunea ca doctorii să primească ajutorul necesar pentru îndeplinirea acestei acțiuni. La rândul său, conducătorul județului Argeș face adresă în acest sens subcârmuitorilor de plase și plaiuri (Pitești, Oltul, Loviștea, Arefu, Argeșul, Găleşești, Topologul), dar și poliției.

Pe 6 mai 1837 doctorul ocrugului al 4-lea cere ocârmuitorului județului Argeș să anunțe pe subcârmuitorul plasei Pitești că „luni viitor voiesc a altui <vaccina> copiii din câteva sate mai apropiate”. De aceea la numita zi „să pornească din patru sate apropiate de oraș toate muierile cu copiii lor aici în oraș”, adică în Pitești, unde era sediul ocrugului. Doctorul Carol Sekely dă și amănunte de felul cum să se prezinte copiii la vaccinare: Toți să fie bine îmbrăcați și în „bună curățenie” și să vină din fiecare sat câte un jurat și câte un vătășel, împreună cu mamele copiilor³.

Facem precizarea că la nivelul satelor vătășei erau cei ce transmiteau către subcârmuitorii informațiile privitoare la sănătatea locuitorilor, având obligația să cunoască starea de sănătate a populației.

Este cunoscut faptul că în practica medicală erau folosite lipitorile (*Hirudo medicinalis*) în rezolvarea unor afecțiuni ale omului. De aceea au apărut oameni care s-au specializat în găsirea și vânarea acestui vierme, iar alții care le negustoreau.

La 19 mai 1837 Departamentul Trebilor din Lăuntru scria Ocârmuirii Județului Argeș să înlesnească procurarea acestor lipitori necesare medicilor din București. „Fiindcă Herșu ovreiu, negustor de aici, prin contractul ce au încheiat, s-au însărcinat a da prin Comitetul Carantinelor o sumă <de> lipitori pentru trebuința poliției Bucureștilor, în curgerea unui an, să scrie acei ocârmuiri ca arătându-să și într-acel județ oamenii săi cu bileture din parte-i pentru vânare de lipitori, să fie, slobozi, fără nicio poprire, a vâna suma ce va cunoaște că are trebuință spre îndeplinirea contractului său”.

Pe 13 iulie 1837 ocârmuitorul trimite adresă în acest sens subcârmuitorilor din județul Argeș, precum și Poliției Pitești.

Datorită faptului că lipitorile erau tot mai mult folosite, ele au început să fie scoase în afara granițelor țării. Ca urmare Marea Vornicie a transmis către ocârmuiri ordin de oprire a exportului de lipitori.

La 19 iunie 1837 subcârmuitorul plasei Pitești răspunde Ocârmuirii județului Argeș, confirmând că a primit „porunca cu nr. 4188, însoțită de copia după a cinstitei Mari Vornicii cu nr. 4595 pentru poprirea trecerii peste graniță a lipitorilor”; era vorba

² Idem, dosar 97/1835, f. 1-4, 6.

³ Idem, dosar 70/1837, f. 1, 8.

de export în Austria. Toate plasele județului au confirmat că au primit acest ordin și că se vor conforma⁴.

Deoarece unele „prafuri și hapuri” care erau întrebuințate s-au dovedit dăunătoare s-a luat hotărârea a fi interzise, iar acolo unde se mai găseau să fie sigilate. De aceea „obștescul enspector al carantinelor linii Dunării” trimite Ocârmuirii Județului Argeș, la 1 februarie 1837, următoarea adresă: „Punerea la cale făcută asupra hapurilor și prafurilor lui Morizon fiind vestită acei ocârmuiri de cinstitul Departament al Trebilor din Lăuntru încă din anul trecut, după ce unii din doftorii județelor s-au luat știință că vânzarea acestor hapuri încă să urmează pă alocurea, urmare împotriva punerii la cale făcută spre a înceta dar odată această obște vătămătoare vânzare, mă grăbesc a scri acei ocârmuri a priveghea mai cu strășnicie asupra împrejurării aceștia și veriunile se vor dovedi pă dată să să poprească și să să pecetluiască spre a nu să mai putea vinde de către nimeni.

Iar că va urma întocmai să întoarcă răspuns”.

Drept urmare ocârmuitorul trimite ordin în acest sens subcârmuitorilor de plase și poliției. Cu toate acestea „hapurile lui Morison” se vindeau clandestin. De aceea Departamentul Pricinilor din Lăuntru face cunoscut Ocârmuirii Argeș că a primit de la Comitetul Carantinelor adresă referitor la faptul că „un Hristache Hagi Boiul dintr-acel oraș, care mai nainte să afla în rândul neguțătorilor brașoveni, acum, fără încetare, ar fi vânzând asemenea hapuri pe la unii-alții, cerând a să pune la cale de cuviință. Drept aceia să scrie acei ocârmuiri a stăru cu tot dinadinsul întru poprirea aceasta, fără a mai lua în băgare de seamă la deșartele pricinuiri a unui acest fel de îndărătnicie”.

Cârmuirea Argeș trimite poruncă subcârmuitorilor de plase și poliției să împiedice vânzarea hapurilor lui Morison, având în vedere răul pe care-l produce folosirea prafurilor, dar și încălcaea ordinelor Marii Vornicii⁵.

La 16 august 1840 Comitetul Carantinelor îi face cunoscut Ocârmuirii Județului Argeș că primește rapoarte de la doctorii ocrugurilor și reclamații de la farmaciști că se vând prin băcănii diferite materiale care sunt dăunătoare sănătății și trebuie să se ia măsuri pentru stoparea acestor vânzări. „Fiindcă din adesele raporturi ce primește comitetul de la doctorii ocrugurilor și reclamații din partea spițerilor du prin orașe cei mai mulți din băcanii mămulari și alții asemenea vând feluri de materialeuri, care după punerea la cale de comitet și întărită de Măria Sa Vodă nimeni altul, afară de spițeri, nu sânt slobozi să vândă, Comitetul, din băgările de seamă ce au făcut unor asemenea metaluri, găsind pă cele mai jos însemnate vătămătoare sănătății obștești, vânzându-să dă niște asemenea oameni carii nu numai că nu cunosc a lor putere, dar încă și așezământul spițerilor le poprește numai pe seama spițerilor a le slobozi după rățetele dohtorului cu chipul ce întocmită rânduială prin arătatul așezământ povățuiește comitetul ca să să poată întâmpina pă viitor neorânduielele ce ar putea să izvorască din această împotrivă urmare a băcanilor, mămularilor și alții asemenea lor, pune înainte ocârmuirii ca prin înțelegere cu dohtoru ocrugului, or a carantinii sau a orașului, cercetând pă niște asemenea vânzători din coprinsul acelu județ, ver la care se va afla din însemnatele materialuri, poprindu-să de a se mai vinde, să se și pecetluiască, stând

⁴ Idem, dosar 78/1837, f. 1, 2, 5-8.

⁵ Idem, dosar 46/1837, f. 1-11.

până atunci când ai lor stăpâni vor găsi a le vinde cu aridicata cu urmarea care mărginindu-să acești pricinuitori de rău omenirii cu vânzarea lor și sănătatea publică să rămâe apărută de o asemenea vătămare și comitetul mai liniștit de reclamațiile spițerilor.

Asupra aceștii dar împrejurări urmându-se de acea ocârmuire cele ce i se pune înainte printr-aceasta de ce va urma să raportească spre știință“.

În continuare Comitetul Carantinelor dă lista „materialelor“ care se vor opri de la vânzare: revent, sărăcienă, șoriceoaică, turta lupului, gândaci, apă tare, piatră vânăță, piatra iadului, șar, sinamichie „iar argintul viu și țiperigu vânzându-să de băcani va priivi orice neorânduială în a lor răspundere“.

Prin rezoluția ocârmuitorului județului Argeș se cerea doctorului ocrugului, ca împreună cu polițaiul orașului, „să se preumbe din prăvălie în prăvălie <și> oriunde să vor găsi asemenea dohtoricești lucruri să le pecetluiască, făcându-le cunoscut acelor negustori“ hotărârea Comitetului Carantinelor de interzicere a vânzării lor.

În urma controalelor ce s-au făcut s-a întocmit tabel cu numele prăvăliașilor și cantitățile de „doctorii“ găsite, sigilate și interzise pentru vânzare.

Listă de materialurile otrăvitoare ce s-au pecetluit

Oca	Dramuri	Felurimea materialurilor	Numele negustorilor la care s-au pecetluit
0	1	2	3
6	- 120 62 47	piatră vânăță șar țipirig revent	Costaiche de la colț
	175 150 90 25 12	șar piatră vânăță turta lupului țipirig gândaci	Vasile de la prăvăliea H. Necolci
4	100 212 25	piatră vânăță țipirig gândaci	Dumitru Grecu
1 3	80 200	piatră vânăță șar	Nicolae Pietrăruș
7 2	200 300 50	piatră vânăță țipirig revent	la chir Hristea Anghel
1	50 95	șar turta lupului	Marin Dumitru
7 2 9	- 300 -	piatră vânăță șar țipirig	chir Tudorache și Mincă, băcani

	63 40 120	sinamichie revent turta lupului	
31 2	100 100 42 22	piatră vânătă țipirig șar revent turta lupului	Toia băcanul
1	230	piatră vânătă	Nicolae băcanul
	360 37	țipirig piatră vânătă	Nicolae cavaf
	70 80	șar piatră vânătă	Cârstea Sfetcu
	280	piatră vânătă	Dima băcan
	60 12	piatră vânătă șar	H. Tudorache
8 1	- 100	piatră vânătă țipirig	Barbu băcanul
	387 100	piatră vânătă șar	Costandin Pop băcan
1 8	50 - -	șar țipirig piatră vânătă	Gheorghe Condi
6	- 16	piatră vânătă țipirig	Iota brașovean
38 2 1	200 300 137 100 35 200	piatră vânătă țipirig șar sinamichie gândăcei revent turta lupului	Dumitru Petre
	162	țipirig	Ioniță Pop
1	100 20 115 55	gândăcei țipirig piatră vânătă șar	Ilie și Manole, băcani
	142	piatră vânătă și șar	Mihai ovreiul
	25	piatră vânătă	Muma lui Ilie ovreiul
	115 300	piatră vânătă țipirig	Ivancea băcanul
	300 200	șar turta lupului	H. Iene băcanul

	37 350	revent șar	Florea băcanul
1	50 88 25	revent piatră vânătă șar	Nanu brutarul

Pentru că este după cea adevărată
ajutor, D. Protopopescu

Unii negustori din Pitești s-au plâns că au fost opriți să vândă piatră vânătă și țipirig, deși acestea au și alte întrebuințări din partea locuitorilor. Ca urmare, Comitetul Carantinelor, la 11 noiembrie 1840, scrie Ocârmuirii Județului Argeș „să se sloboază în a lor dispoziție ca să le vândă fără nicio poprire“, prin „înțelegere cu dohtoru ocrugului“. Ca urmare ocârmuitorul, la 14 noiembrie 1840, transmite ordinul primit Poliției locale, dar și doctorului ocrugului ca să „despecetluiască“ piatra vânătă și țipirigul și să-i lase liberi a le vinde.

Medicii încercau să limiteze activitatea „babelor“ pe linia de sănătate a populației, dar rezultatele erau limitate: puterea obișnuinței era adânc înrădăcinată în credința locuitorilor, iar numărul medicilor era foarte mic.

La 11 septembrie 1840, Dr. Sekely cere Ocârmuirii Județului Argeș să publice interdicția ca femeile să folosească doctorii sub pretextul că dau ajutor bolnavilor. „Potrivit cu porunca cins<titului> Comitet cu nr. 2340 este poftită cinstita Ocârmuire a face publicație în tot județul ca nimina dăn fămei să nu întrebuințază darea de dohtorii supt cuvânt că poată da ajutor, căci aceasta este dat numai dohtorilor împărtășit cu legiuite diplome. Căci cei cară să vor afla urmând dăn împotrivă să vor osândi dă către stepănire“⁶.

Bolile de care suferea populația în această vreme, menționate în documente erau lingoarea, lipitura, răceala, gălbenarea, frigurile, reumatismul, vărsatul, oftica, junghiurile, damblaua, inima, ologeala, surpătura, buba rea, zgârceala, mâncătura, epilepsia, lepra, sgrinția, orbirea, boala de picioare, urdinare cu sânge, sfrinzie, brâncă, colică, umflătură, amețeală, podagră, râia, dropică, năduf, gâlci, tuse seacă, bube, sfrânsura inimii, din iele. În foarte puține cazuri decesul a avut alte cauze: bîtrânețe, „lovită din sărbători“, „din facere“, bubă la mână, de o mână frântă, din bătaie.

Prezentăm și alte date referitoare la frecvența bolilor de mai sus, numărul bolnavilor și al morților, pe plase.

În luna iunie 1840 în plasa Oltului, în 14 sate, au fost 27 de bolnavi (25 din lunile anterioare și doi din această lună); în cursul lunii au decedat 20, s-au vindecat cinci, iar doi au rămas bolnavi în continuare.

În plasa Pitești, în opt sate, în aceeași lună, erau 19 bolnavi din lunile anterioare („vechi“) și 12 nou îmbolnăviți („noi“), dintre aceștia cinci au decedat, 14 s-au însănătoșit, 12 bolnavi mai departe.

În plasa Găleşești, în luna iulie, erau 14 bolnavi vechi și 16 noi; dintre aceștia cinci au decedat, 15 însănătoșiți, 10 bolnavi.

⁶ Idem, dosar 15/1840, f. 699, 703, 736, 750, 852, 954, 955.

În plaiul Lovișteea, în 18 sate, erau 38 de bolnavi vechi și 68 noi; dintre ei 10 au decedat, 24 însănătoșit și 72 „în ființă”. Cei mai mulți erau bolnavi de lingoare - 26, de friguri - 30, de vărsat - 6.

În plasa Topolog, tot în luna iulie, erau 41 de bolnavi vechi și 47 noi; dintre ei 11 au decedat, 18 s-au însănătoșit și 59 sunt bolnavi în continuare. Cei mai mulți erau bolnavi de lingoare, apoi de friguri și dambă.

În plasa Argeșului erau 10 bolnavi vechi și 38 noi; dintre aceștia au murit 12, s-au însănătoșit opt, iar 28 au rămas bolnavi în luna următoare. Cei mai mulți erau bolnavi de lingoare - 17, de inimă - șase și patru de friguri.

Igiena din localități, uneori, era mai mult decât neglijată, astfel că Departamentul Trebilor din Lăuntru a fost nevoit să transmită în țară un ordin, la 11 noiembrie 1840, deci și Ocârmuirii Argeș. „Comitetul Carantinelor face cunoscut că în pâreljul tăerii vitelor pă la zalhanale oasile ce nu sânt dă nicio trebuință să găsească aruncate pă câmpuri, din care <cauză> să vatămă sănătatea publică cu putuarea ce pricinuesc. Să scrie dar acei ocârmuiri a pune strașnică îndatorire suptcârmuitorilor de plăși să cerceteze fieșcare în coprinsul plășii sale, mai cu seamă pă unde sânt zalhanale și oriunde să va găsi asemenea oase aruncate pă câmpuri, prin lăcuitorii satelor să le strângă pă toate și să le îngroape adânc în pământ spre a lipsi un asemenea murdalăc pricinuiitor dă rău opștii.

Ocârmuirea cunoscând aceasta una din cele mai însemnate îndatoriri ale sale va stărui a să aduce de întocmai îndeplinirea a nu rămâne răspunderea asupra-i”.

La rândul său, Ocârmuirea Argeș transmite ordine către subcârmuitori și poliție⁷.

THE SANITARY SYSTEM IN THE ARGEȘ COUNTY BETWEEN 1831 AND 1840

Abstract

The paper presents aspect of the health state of the Argeș's County population in the fourth decade of the 18-th century: the diseases, the sanitary activity of doctors and chemists, the medicines, the prophylaxis for the hygiene of dwellings.

---

⁷ *Ibidem*, f. 617, 647, 650, 669, 674, 681-687, 843-873, 888, 890, 893-895, 909-911, 913-915, 918-919, 921, 934-938, 943-945, 941.

ȘCOLI PARTICULARE DIN PITEȘTI ÎN ANUL 1846

SPIRIDON CRISTOCEA *

În afară de Școala Națională (numită după 1838 și Școala Normală) deschisă în Pitești la 5 februarie 1833 din inițiativa statului, în prima jumătate a secolului al XIX-lea au funcționat și câteva școli particulare, despre care ne informează documente păstrate la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale¹.

La 24 iunie 1845 Toma Serghiescu, profesor la Școala Normală din Pitești, înainta Eforiei Școlilor Naționale (în continuare: Eforia) o statistică a școlilor particulare din oraș menționând numărul lor, limba în care se învăța, „după ce metod sau sistem urmează”, și numărul școlarilor care le frecventau. Potrivit acestei statistici din 1845 în Pitești funcționau nouă școli, cu 174 de elevi:

1. una, cu limba „rumânească”, „după metoda nouă”, 34 școlari
2. două, cu limba „rumânească”, „fără metodă”, 78 școlari
3. două, „grecește”, „după metoda veche”, 25 școlari
4. una, „frânzuzească și grecească”, idem, 4 școlari
5. una, „evreiască”, idem, 10 școlari
6. două pensioane de fete, 23 eleve.

Profesorul menționează că în pensioane „pă lângă lucru, iconomia casnică, muzică și danțu, se mai învață și limbile următoare: rumânește, franțuzește, nemțește și grecește”².

Peste un an, prin porunca 223/1846, Eforia, pentru a cunoaște școlile particulare care funcționau în orașele din Țara Românească, a cerut profesorilor școlilor naționale din reședințele de județ să întocmească, în urma unor inspecții, o situație a lor. Ca urmare, Toma Serghiescu a inspectat și a întocmit „catagrafie de toate școalele private și pensioane, de orice limbă, ce se află în Pitești, făcută după porunca Cinstitei Eforii a Școalelor cu no. 223 din anul 1846 martie în 30”³. Catagrafia ne oferă

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ O formă prescurtată a acestui articol, cu titlul *Biserica și școlile particulare*, a apărut în „Lumină lină”, publicație de cultură și învățătură religioasă a Episcopiei Argeșului, anul III, 1992, nr. 4, p. 1, 7, tema fiind tratată sumar și în articolul *Despre școlile particulare din Pitești și din fostul județ Argeș în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Argesis*, Muzeul Județean Argeș, XI/2002, p. 491-4976. Descoperirea a noi documente la Arhivele Naționale din București ne-a îndreptățit să reluăm subiectul, chiar dacă unele aspecte ale problemei se repetă.

² Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (D.A.N.I.C), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (M.C.I.P.), dos. 33/1845, f. 45-46.

³ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 107 r -112 v.

date importante despre înființarea acestor școli, despre învățătorii care predau, despre metoda, conținutul învățământului și nivelul de cunoștințe al școlărilor ș. a. De asemenea, el a cerut de la fiecare profesor sau învățător o „apologhie” din care să reiasă studiile pe care le aveau, în ce împrejurări au deschis școala, obiectele care se predau ș.a.

Prin adresa 96, din 28 aprilie 1846, Toma Serghiescu înaintează Eforiei catagrafia întocmită, din care aflăm că „în Pitești să află opt așezăminte didactice, în deosebite limbi, cu diferite metode și în feluri de grade”. De asemenea, în adresă menționează că „le-am eczaminat în rând pe toate, dându-mi și fiecare învățător dovezi înscrise de ei însuși, atât pentru cunoștințele ce au, cât și despre alte notiții din sfera profesiei lor”⁴. La catagrafia trimisă a anexat „apologhiile” următorilor învățători: Nicolae Mitileneu⁵, Grigore Ardeleanu din 30 martie 1846⁶, Dimitrie Românișteanu⁷ și Ioan Arghir din 28 martie 1846⁸, Athanasie Popescu⁹ și Marcu Marinescu din 29 martie 1846¹⁰. Toate „apologhiile” au fost scrise în limba română cu alfabet chirilic, cu excepția celei a lui I. Arghiri care a fost scrisă în limba greacă. De asemenea, a anexat și diploma de studii a lui Dimitrie Românișteanu eliberată, la 10 octombrie 1843, de Seminarul Mitropoliei din București¹¹.

Prezentăm în continuare cele mai importante date referitoare la cele opt școli particulare care funcționau în 1846 la Pitești, potrivit raportului lui Toma Serghiescu și „analoghiilor” unora dintre profesori.

1. INSTITUTUL DE FETE KAROL BUHOLTZER

Deschis în anul 1843, în urma unei înțelegeri prin contract cu o parte din orașeni, institutul era condus de Karol Buholtzer ajutat de soția și o cumnată a sa. În așezământ „metodul... este oarecum după o sistimă regulată”, iar „gradul de naintarea fetelor la învățătură” este apreciat de inspector ca „binișor întru toate la trebuința pentru care s-au întocmit acest așezământ”.

Cele 13 fete care frecventau institutul erau împărțite în trei „clasuri”, învățând limbile română, greacă, franceză și germană. La limba română învățau cu Ioan Rădulescu, profesor la Școala Națională din Pitești, iar limba „nemțească” cu Karol Buholtzer. Cu „vocea părinților”, patru din fete învățau „linba grecească vorbitoare”, iar nouă din ele învățau limba franceză, ambele cu profesorul Grigore Ardeleanu, care, fiind român, „le tălmăcește orice le predă și în rumânește, însă după metoda veche”.

Cărțile care se foloseau în pension erau: Manual de silabism, de rugăciune, de catehism, Aritmetica, Geografia și Istoria sfântă de F. Aaron - *pentru limba română*, Abecedare, Dialoguri, Gramatica și alte Istории morale - *pentru germană*, Abecedare, Dialoguri francezo-române, Magazin pentru copii, Telemah și Gramatica lui Șapsal - *pentru franceză*, Abecedare, Dialoguri greco-române și Eclogarii - *pentru grecește*.

⁴ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 104

⁵ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 114 r.

⁶ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 115 r.

⁷ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 116 r.

⁸ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 113, 115.

⁹ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 118 r.

¹⁰ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 119 r.

¹¹ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 117 r.

De asemenea, sub îndrumarea soției și cumnatei lui Karol Buholtzer, fetele se mai îndeletniceau cu „îconomia casnică și la tot felul de lucrul și cusături de lână“, după cum mai învățau „danțul și muzica instrumentală (chitară)“.

2. PENSIONUL DE FETE FANY REGELSBERG

Stabilită la Pitești în anul 1830, Fany Regelsberg, de nație nemțească, a fost timp de 12 ani „gubernantă pân deosebite case boierești“, pentru ca la 1 mai 1843 să deschidă acest pension. Fiind bolnavă la data când Toma Serghiescu a inspectat școala, Fany Regelsberg n-a prezentat nici un act de studii urmate, dar se știa că a „priimit învățătura și creșterea în Cloșterul de la Sibiu“.

Cele 10 fete (trei interne și șapte externe) învățau limba „nemțească“ cu Fany Regelsberg, limba „franțoească“ cu Grigore Ardeleanu, și „rumânește“ cu Alecse, „un tânăr cu foarte puține începuturi“. Dacă la germană fetele deprinseseră „binișor a vorbi și a citi“, la franceză și română erau de „un grad mai slab“.

La cererea părinților unele fete învățau clavierul cu un „artist care, în ceasuri deosebite, vine dă le dă lecții“. După aprecierea profesorului, metoda folosită „este mai mult o imitație de pension, fără disciplină“.

Manualele folosite în pension erau: Manual de silabism, de rugăciune, de catehism și Aritmetica prescurtată - *pentru limba română*, Abecedar, Gramatică, Cărți morale și religioase - *pentru germană*, Abecedar francez-român, Dialoguri francez-român și Magazin pentru copii - *pentru franceză*.

3. ȘCOALA GRECEASCĂ A LUI IOAN ARGHIR

Fără să se precizeze când a fost deschisă, școala era frecventată de 27 școlari împărțiți în trei clase. În clasa I se aflau 14 școlari „începători, fără a le tâlmăci nimic în românește, căci și învățătorul el d-abia vorbește puțin“, cinci școlari în clasul al doilea „să deprind la citit și scris, asemenea fără tâlmăcire“, și opt în clasul al treilea „să îndeletnicesc la gramatică... și la explicarea sau traducere din scrisori elini în limba grecească vorbitoare“.

Ioan Arghir folosea „sistimul vechi, neavând nici un fel de regulă la întocmirea și învățătura școlarilor“. Cărțile folosite erau: Alfabetariu, Pedagogia, Eclogarii, Elemente de istoria sfântă, Gramatica lui Vamva, culegere de scriitori elini Xenofon și din scrierile Sf. Vasile cel Mare cuprinse în tomurile lui Patesa.

„Apologhia“ lui I. Arghir a fost scrisă în limba greacă, la 28 martie 1846, în Pitești, pentru a fi înaintată dascălului Școlii Publice din Pitești, Toma Serghiade (Fig.1). Din această „apologhie“ aflăm că I. Arghiri s-a născut în Elada liberă și a venit în Valahia acum patru ani, fără să fie nevoit să emigreze. Dascălul său a fost D. Bozadi, însă nu are diplomă, pentru că „nu a fost obiceiul să se dea“. În afară de limba greacă, cunoștea limba italiană, iar limba locului o știa „cât e nevoie să mă înțeleg cu elevii mei“. Pentru funcționarea școlii nu avea o aprobare ministerială, fiind rugat de părinții copiilor să le predea limba greacă, pentru care era plătit de către aceștia¹².

¹² Traducerea textului din limba greacă aparține d-lui Aurel Radu, arhivist la Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, căruia îi mulțumim și pe această cale.

4. ȘCOALA GRECEASCA A LUI NICOLAI NICOLAU MITILINEU

Născut în orașul „Mitilini” din Grecia, Nicolae Mitilineu a venit împreună cu unchiul său în 1800 la Iași, la vârsta de 12 ani. Aici a urmat Școala Domnească în limba greacă, având ca profesori pe călugării Grigorie și Paisie, unde a „învățat cetirea, scrierea, cu gramatică, și parte din elinești”. Tot aici, într-o școală particulară, a învățat limba română.

În 1818 s-a mutat la București unde a deschis o „școală privată de începători” ce a funcționat până în 1820, când s-a mutat la Pitești. În urma unei înțelegeri cu orașeni din Pitești de a le învăța copiii „limba grecească vorbitoare cu tălmăcirea în limba rumâniască”, a deschis o școală care a funcționat „neîncetat, până în ziua de astăzi” (1846 n. n.). Din „apologhia” dată lui Toma Serghiescu, reiese că în 1846 Mitilineu avea 58 de ani. Întrucât la deschiderea școlii „nimine nu m-au întrebat sau poprit”, nu ceruse voie de la vreo autoritate ca să deschidă școala (Fig. 2).

Tot din „apologhie” aflăm că școlarii din „clasul” I deprindeau „silabismu pă pedagogii și scrierea pă plăci... după model”, iar cei de „clasul al 2-lea” învățau pe abecedare greco-românești și eclogarii traduse în românește, gramatica și cele patru lucrări de aritmetică. „Metodul” folosit de Nicolae Mitilineu „este cel vechiu cu tălmăcire în rumânește... dar acum m-am hotărât a introduce silabismu cel nou, luând pildă după metodel lui Lancaster ce să urmează în cele două clasuri începătoare din școale normale”.

Inspectând școala, Toma Serghiescu a găsit zece școlari care „nu sânt așa înaintați”, cei mai buni citind „puțințel”, dar nu înțeleg gramatică. Cărțile pe care le aveau școlarii în mâini erau: Abecedare greco-române, Pedagogii, Eclogarii și Gramatica lui Lascar.

5. ȘCOALA LUI GRIGORE ARDELEANU

Din „apologhia” prezentată lui Toma Serghiescu (Fig. 3), aflăm că Grigore Ardeleanu s-a născut în anul 1790 la București, fiind de „nație rumân”¹³. A studiat în capitala țării, la Școala Domnească din Doamna Bălașa, cu dascălii Dumitru Athanasie Vogoridie și Vardalah Egipteanul, învățând limba elinească, cu gramatica, aritmetica și geografia. După obiceiul timpului, a învățat „limba franțuzească... la școale private”, afirmând că „aceste doaă limbi le cunosc fundamental”. Chiar și Toma Serghiescu consemnează: „Acest învățător este de trei limbi: rumânește, franțuzește și grecește”.

Stabilit în Pitești de 12 ani (1834 n. n.) s-a ocupat „neîncetat cu această meserie”, iar când a deschis școala nu l-a „poprit niminea ca să fi fost silit să le cer voe de la vreo autoritate”.

„Metodul” folosit în școală „este vechi și fără regulă sistematică”, iar cei trei elevi pe care-i „învăță câte trele limbile arătate mai sus... întru toate sânt începători de tot”.

¹³ Sub numele de Gligore Ardelean, apare și în catagrafia orașului Pitești din 1838, cu familie în vopseaua „neagră”. În vârstă de 45 de ani, era căsătorit cu Anica, de 26 de ani, având și o slujnică, Mușa, de 22 de ani, iar la „meșteșug” este trecut „învățător”. Dar spre deosebire de „apologhia” din 1846, unde se declară de „nație rumân”, în catagrafie, la rubrica „neam”, este trecut „grec”, lucru pe care nu-l putem explica (DANIC, fond Catagrafii 1838, partea I, 46/1838, p. f. 48 r-69 r, poziția 98).

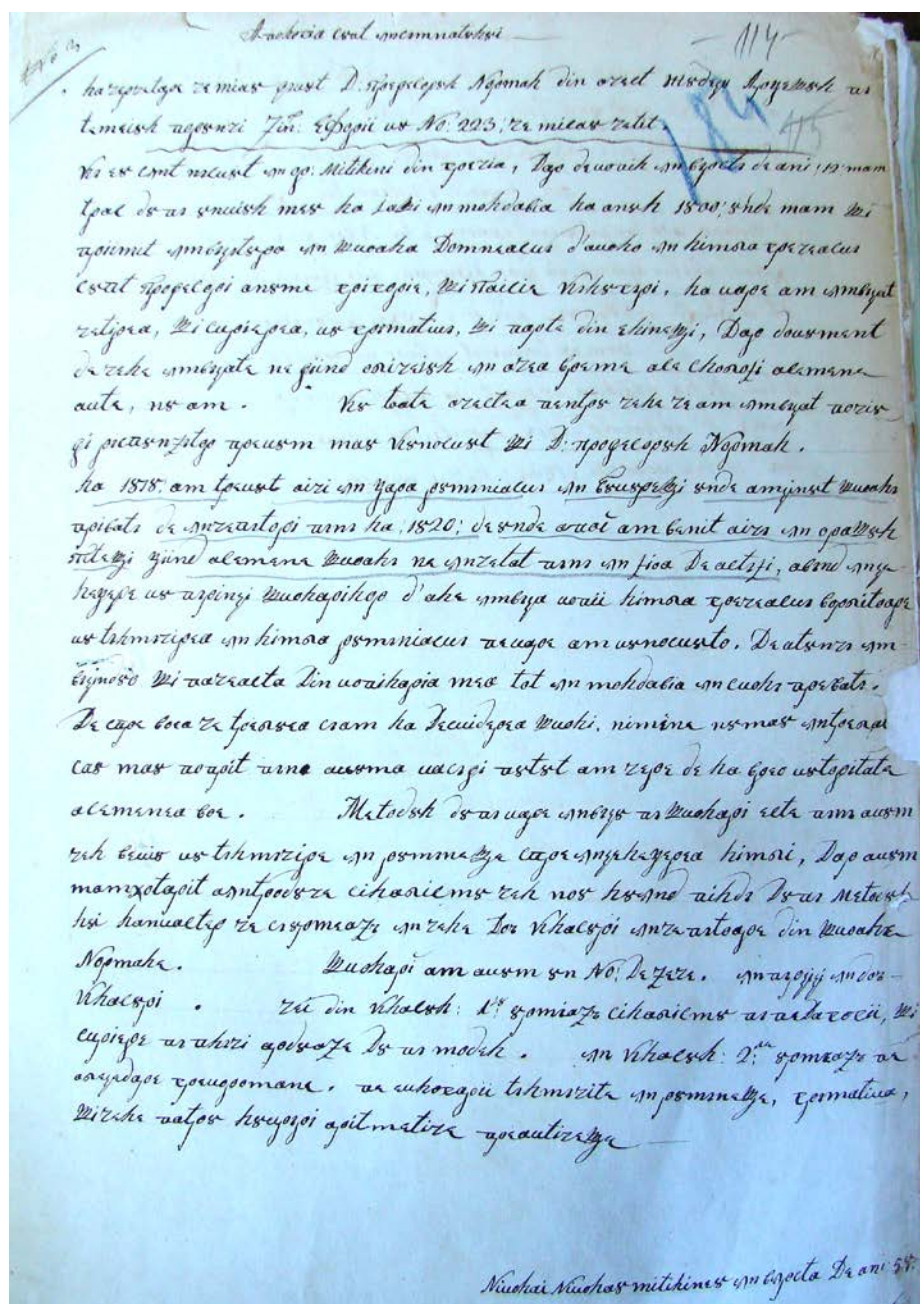

Fig. 2. 30 martie 1846. „Apologhia“ lui Nicolae Nicolau Mitileneu.

[illegible]

Fig. 3. 30 martie. „Apologhia“ lui Grigore Ardeleanu.

Cărțile celor trei școlari erau: Manual de silabism, de catehism, Geografie, Gramatică - *pentru limba română*, Abecedar de Aristia, Gramatica lui Șapsal - *pentru limba franceză*, Abecedar, Gramatică lui Vamva, Elemente de pedagogie și alegere de lectii elinești - *pentru limba elină*.

6. ȘCOALA ROMÂNEASCĂ DE LA BISERICA SF. VINERI A LUI DIMITRIE ROMÂNIȘTEANU

Inspectat la 28 martie 1846 de către Toma Serghiescu, Dimitrie Românișteanu, „învățători privat la biserica Sfânta Vineri și cântărețiu la numita biserică“, a prezentat profesorului, pe lângă „aploghia) sa, și diploma de studii eliberată la 10 octombrie 1843 de Seminarul Sfintei Mitropolii din București, semnată de Nicolae Bălășescu, profesor de istoria bisericească, teologia morală și logică, și de profesorul seminarului, Zaharia Boerescu.

Fiu al diaconului Radu din satul Românești, județul Muscel, de unde și numele Românișteanu, tânărul Dimitrie, care în 1843 avea 23 de ani, a urmat între 1836 și 1841 cursurile seminarului menționat „dând dovezi de aplicație și de înaintare atât în ecsamenile private cât și în cele generale“. Calificativele acordate în Seminar au fost: catehismul creștinesc - bine, istoria vechiului și noului testament - bine, gramatica românească și stil - bine, geografia politică și bisericească - bine, aritmetica - bine, moralul creștinesc - bine, teologia dogmatică - bine, teologia pastorală - bine, arheologia biblică-bine, istoria bisericească - bine, logica pură - binișor, din scrisoare - bine, tipic și cântări bisericești - prea bine. În Diplomă se menționează că „purtarea morală... o au avut bună și întru toate potrivită cu legile sholastice“ (Fig. 4).

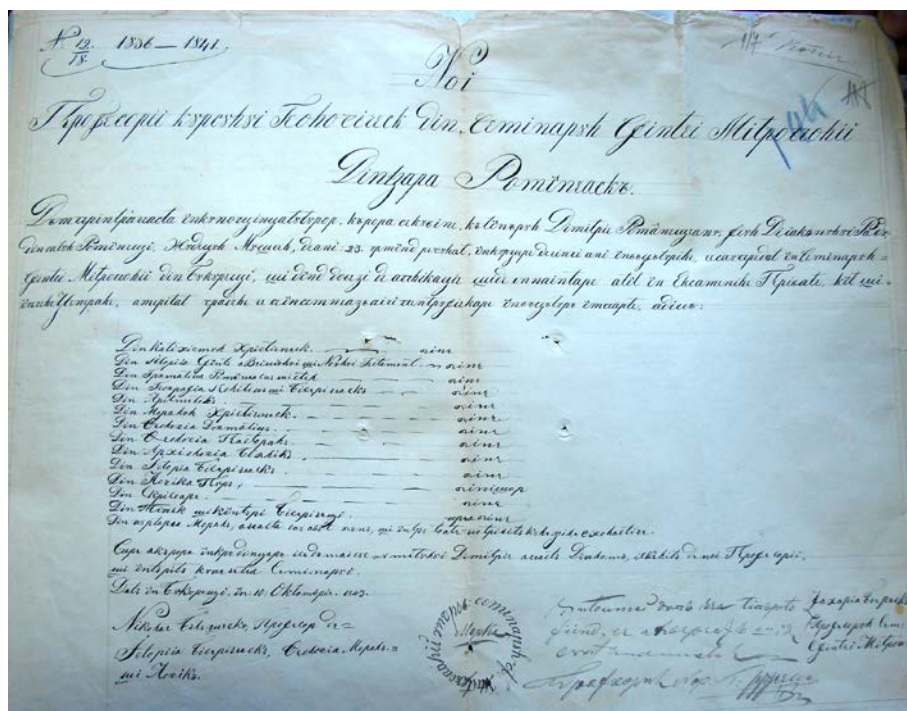

Fig. 4. Actul de studii al lui Dimitrie Românișteanu.

După terminarea Seminarului a venit la Pitești unde a deschis școala, la 15 ianuarie 1841, la biserica Sfânta Vineri, unde era cântăreț, „nefiind poprit de nimini, ca să fi putut să cer voe vreunei autorități, decât... propunerea mahalagiilor“.

Cei 51 de școlari erau împărțiți în două clase: 30 în „clasul întâi“, care se „indeletnicesc unii numai la început de citire, fără a și scrie, iar alții neavând cărți să deprind a ceti pă scrieri de mână“, și 21 în „clasul al II-lea“, care „unii citesc pă istorii, testamente și catehisme, iar alții pă ceasloave și psaltirii“. În privința scrisului, unii scriu după caligrafii, iar alții „învăță a scri după sistemul vechi (ciocoește)“.

În privința metodei, în „apologhie“ învățătorul arată că „metodul... este cel nou, pentru care mă voi sili a imita cât voi putea pă cel ce să întrebuițează în clasul I-ii și al II-lea din școala normală“, dar profesorul în raportul său menționează că numai „la silabism întrebuițează puțin metoda nouă, iar almintrelea în toate nu are numitul învățător vreun metod sistematic introdus în școala sa, pentru că nu știe însuși cum să-l întocmească, ca să-l urmeze“.

Cărțile pe care profesorul le-a văzut în mâna școlarilor erau: Manual de silabism, de catehism, Istoria sfântă, Ceaslovul și Psaltirea.

În privința nivelului școlarilor la învățătură, profesorul menționează că „numai cinci-șase am găsit mai înaintați la citire, scriere și puținel din catihism și din aritmetică adunarea și scăderea“.

7. ȘCOALA ROMÂNEASCĂ DE LA BISERICA SF. ILIE A LUI ATHANASIE POPESCU

Fiu de preot, Athanasie Popescu, născut la Pitești, așa cum reiese din „apologhia“ sa, știa să citească, să scrie, „ceva din cele patru lucrări de aritmetică și cântările bisericești, după meșteșugul psaltichii“. Înainte de 1 decembrie 1845, când a deschis școală în curtea bisericii Sf. Ilie, unde era cântăreț, a învățat copiii la el acasă. Pentru deschiderea școlii, Athanasie Popescu mărturisește că „nu mi-au făcut nimini cunoscut mai înainte că trebuie să-m cer voe de undeva“.

În „apologhie“ mărturisește că școala era frecventată de 24 de copii, „care sumă nu stă într-una totdeauna“ și că școlarii învățau: „citirea pă manual de silabism, de catihism, pă ceasloave, pă psaltirii și pă orice cărți le cumpără părinții... scrierea care pă tăblițe de piatră și care pă hârtie... cântări bisericești, cei mai mulți practicește și dintrânșii pă meșteșugul psaltichii“ (Fig. 5).

Cu ocazia inspecției, profesorul constată că „eczaminându-i e-am găsit foarte neregulați, neînnaintați la scris și cetit și fără nici o sistemă metodică“, iar manualele erau de silabism, catehism, ceaslov și psaltiri.

8. ȘCOALA ROMÂNEASCĂ DE LA BISERICA MAICA PRECISTA MAVRODOLU A LUI MARCU MARINESCU

Născut în Pitești și cântăreț la biserica Maica Precista, Marcu Marinescu a deschis școala la 16 februarie 1846 și „fiindcă nu am fost poprit de nimini la deschiderea aceștii școli,... nu m-am îndreptat către vreo autoritate cu hârtie pentru cererea de voie“. Școala funcționase și mai înainte, dar din cauza morții învățătorului se închisese.

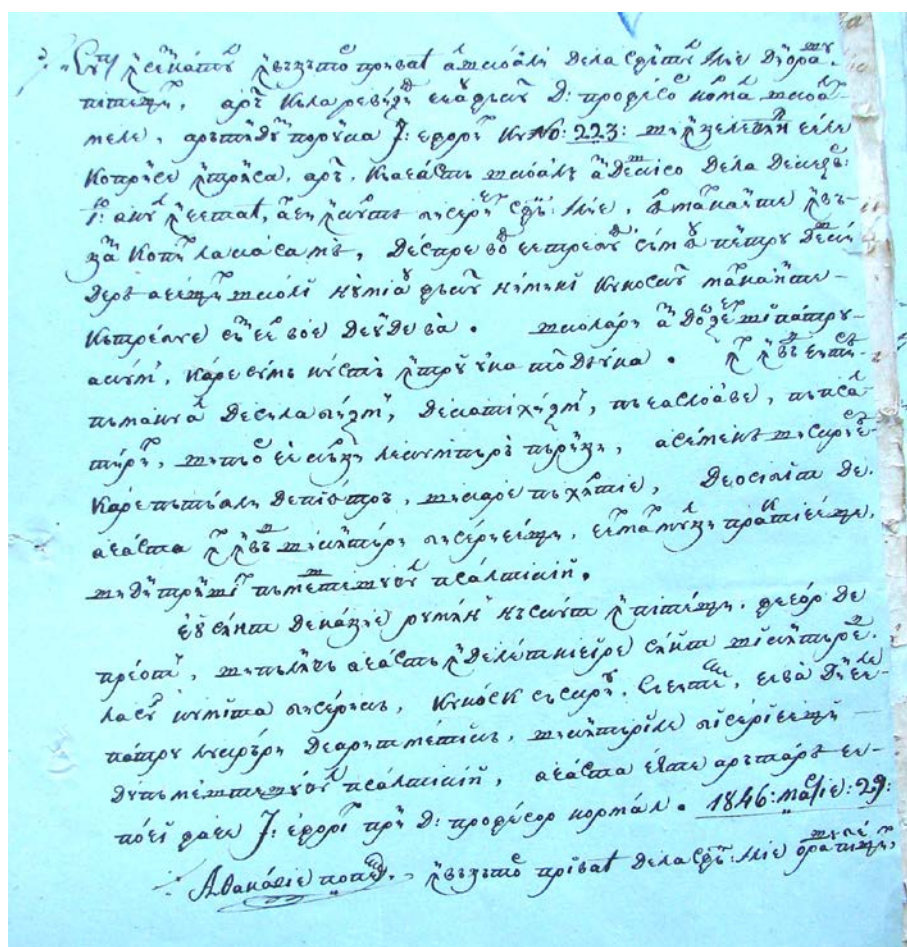

Fig. 5. 29 martie 1846. „Apologhia“ lui Athanasie Popescu.

Cunoștințele lui Marcu Marinescu, după constatarea lui Toma Serghieescu, constau din a „ceti, și a scrie puținel“, iar în „apologhia“ sa menționează că știa „patru lucrări din aritmetică, cântările bisericești, după metoda musichii noi“ (Fig. 6).

Cărțile după care învățau școlarii erau: Manual de silabism, de rugăciuni, de catechism, Istoria sfântă. Cei 16 școlari care frecventau școala învățau „neregulat, fără nici un metod sistemic, decât la citit și la scris imitează puținel clasurile începătoare din Școala normală“.

În privința nivelului la învățătură, profesorul menționează că „nici în această școală nu s-au văzut școlari înaintați bine la cetit și la scris“.

Azi ha 29: ahucopropotri Naple. proisindomi. Domn
 zicepocpocpmah dinarcel. opaii niteui ukoahamea ca
 apratindomi reheratoponreue. ~~Is~~ lula eppiu sipin uoponha
 us A6 23: erat inesmatalon apia. uieis amochie arbaet uahua
 ho kataruor to h. ghepocpiu 23: vda armadpoet uui alitobatr
 erat inecurtop. rear inelat vineiaur. . .
 uieghindur n ~~mp~~ poet rionipit, demini kachidopra ceruiz
 ukothi Darcua nirino mamindratat uolpropio astopit
 us xipte autp r epiadiocis. ukothapiam 16:
 uapineaur: riuipra cupiupia. uidin apitmeti uroa
 tpothrupoi. uieprauifiaui dintimui ineaup uint
 nieprauui Druamiletoh moekii rehner.
 Siopuikuauapieneaur: uieuchapi cant. manachideishab
 pi. Aproroni. Katxiemo. uieetopiaepinte.
 usnouiuuiehemu. ueroumepapet uo cant reba
 metoape, rityna, ekpiupia. uatp ho kapi din
 metiur. uieitipihieiepiu uidsuometooh. moekii uio.
 Aucticint intpnapihurimicac pburst De Domnrtape
 gheop. 1846 Naple 29.
 Mapux mapimeko. inecurap tiprat uui uintopuz.
 ahuii uohi Deha Maiauprieto, nekot maituizip

Fig. 6. 29 martie 1846. „Apologhia“ lui Marcu Marinescu.

Din raportul înaintat Eforiei, de către Toma Serghiescu, la 28 aprilie 1846, ca și din „apologiile“ profesorilor, se poate constata că la această dată funcționau în Pitești opt școli particulare: trei pe lângă bisericile din orașe, fiind deschise de cântăreții acestora, iar pentru celelalte cinci nu se precizează localurile unde își desfășurau activitatea.

Dacă în cazul a două așezăminte (Karol Buholtzer și Fany Regelsberg) se menționează că erau destinate fetelor, pentru celelalte nu se indică nimic, însă, cu siguranță, aici predominau băieții, numărul total al școlarilor din cele opt școli fiind de 141.

Din cei opt dascăli, doi (Karol Buholtzer și Fany Regelsberg) erau germani, doi (Nicolae Mitilineu și Ioan Arghir) erau greci, și patru români (Dimitrie Românișteanu, Marcu Marinescu, Athansie Popescu, Grigore Ardeleanu). Dintre ei, prin studiile pe care le urmaseră, se remarcă Nicolae Mitilineu și Grigore Ardeleanu, ultimul predând, în afară de școala sa, și în pensioanele lui Karol Buholtzer și Fany Regelsberg.

În privința conținutului învățământului, în cele două pensioane accentul se punea pe însușirea de către fete a unei culturi care să le permită intrarea în societate și a unor cunoștințe practice ca să poată deveni soții și mame bune, în școlile grecești pe însușirea acestei limbi, iar în cele patru școli românești, prin învățarea cititului, scrisului și a celor patru operații aritmetice, se urmărea pregătirea tinerilor pentru cerințele de atunci ale societății.

După primirea catagrafiei, Eforia scrie lui Toma Serghiescu, la 3 iunie 1846, că „întreprinzătorii pensionatelor de fete precum și învățătorii” școlilor particulare pot ține asemenea așezăminte, cu condiția respectării mai multor obligații. Astfel, copiii trebuiau să învețe după cărțile trimise de Eforie, iar învățătorii erau datori, ca pe lângă limba străină, să introducă „în școalele lor și învățătura citirii și scrierii în limba rumânească, întrebuițând pentru aceasta metoda școlilor publice”.

De asemenea, școlarii urmau să dea examen public, o dată pe an, la care puteau să participe atât părinții cât și Comitetul de inspecție, iar prin profesorul Școlii Normale învățătorii trebuiau să trimită Eforiei cataloage cu numele copiilor și „gradul învățaturii”¹⁴.

Funcționarea în 1846 la Pitești, în afară de Școala Normală, a opt școli particulare, frecventate de 141 de elevi, denotă înțelegerea de către părinți a menirii acestor așezăminte care trebuiau să-i pregătească pe copiii pentru viață, dar și nivelul de cultură existent în acest oraș.

THE PRIVATE SCHOOLS FROM PITEȘTI IN 1846

Abstract

The National School opened in 1833 and eight private schools (two academies for young ladies run by Karol Buholtzer and Fany Regelsberg, two Greek schools run by Ioan Arghiri and Nicolai Nicolau Mitilineu, and four Romanian schools run by Grigore Ardeleanu, Dimitrie Românișteanu, Athanasie Popescu and Marin Marinescu) were functioning in Pitești in 1846. Three of the Romanian schools functioned with the churches S. Vineri, S. Ilie (Saint Elijah), and Maica Precista Mavrodolu.

¹⁴ D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 120.

CINCI INSPECȚII ÎNTREPRINSE ÎN ANUL 1882
ÎN COMUNELE JUDEȚULUI ARGEȘ, DE PREFECTUL
COLONEL ALEXANDRU A. BUDIȘTEANU (1836-1919)

MARIUS PĂDURARU*

Alexandru Budișteanu s-a născut la 10 iunie 1836 în orașul Râmnicu Vâlcea, situat la acea dată, din punct de vedere administrativ, în plasa Ocolul, județul Vâlcea, fiind unul din cei unsprezece copii ai serdarului Alexandru (Alec) Budișteanu¹ și ai Elenei Bârsescu². Dintre copii doar șapte vor supraviețui: Alexandru, cel mai mare dintre băieți, Constantin, Nicolae (toți trei vor ajunge generali), Sevasta, Elena, Marița și Zoița.

Colonelul Alexandru Budișteanu

Ca marea majoritate a băieților ce proveneau din familii boierești a îmbrățișat cariera armelor. Astfel, la 7 aprilie 1854 a fost încorporat elev la Școala Militară, o dată cu fratele său mai mic, Constantin Budișteanu. La 7 aprilie 1856 a fost numit sublocotenent, fiind arondat Regimentului 1 Infanterie. La 23 august 1859 a fost mutat în Regimentul 2 Infanterie, unitate unde a fost avansat locotenent, la 6 noiembrie același an. Cu același grad, a fost mutat la 16 ianuarie 1861 la Regimentul 7 Infanterie, dată la care a fost numit comandant de companie, funcție echivalentă gradului de căpitan, la care a fost înaintat la 6 iunie 1862.

La 2 octombrie 1867 a revenit la Regimentul 1 Infanterie, dată ce coincide cu avansarea sa la gradul de maior. În această lună, prin autorizația Ministerului de Război nr. 12943, s-a căsătorit cu Ecaterina, născută Rosetti, fost prefect al Poliției Capitalei. Cei trei băieți ai familiei, Dimitrie, Alexandru și Radu, nu vor

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Cel din urmă fiu al logofătului Șerban Budișteanu și al jupânesei Bălașa, sora slugerului Ștefan Lupoianu din Târgoviște.

² Fiica șetrarului Costache Bârsescu și a Marghioalei C. Bârsescu, născută Porovineanu.

urma, spre dezamăgirea tatălui lor, cariera militară. La data căsătoriei, Alexandru Budișteanu avea domiciliul în București, plasa Dâmbovița, județul Ilfov.

Carierea sa militară continuă cu transferarea la 1 octombrie 1868, la Corpul de Stat Major. La 5 mai 1871 a fost mutat în Ministerul de Război, unde, la 16 mai 1871 a devenit Director de Servicii, funcție ce necesita gradul de locotenent-colonel, pe care-l va primi la 5 ianuarie 1872. În 1877, la 1 martie, a fost numit director general provizoriu, în cadrul ministerului, iar la 6 aprilie același an, comandantul Pieței București. La 8 aprilie 1877 a fost avansat colonel.

Cu acest grad, în fruntea Regimentului 2 Infanterie de linie, participă la Războiul de Independență (1877-1878). De asemenea, frații săi, Constantin (rănit pe front) și Nicolae, precum și vărul Ioan Budișteanu, își slujesc țara în acest război.

După ce la 20 aprilie 1880 a fost numit membru în Comitetul Permanent al Consiliului Superior, la 1 august 1880 a intrat în rândurile ofițerilor Regimentului 4 Dorobanți Argeș. La 1 iulie 1881 a intrat în concediu, de atunci și până la 1 februarie 1883 fiind prefect al județului Argeș. De la această dată, ocupând însă efectiv postul la 16 martie 1883, a fost avansat șef de stat major al Corpului 2 Armată. La 16 aprilie 1884 a fost numit din nou comandantul Pieței București, iar la 16 aprilie 1889 comandantul Regimentului 2 Linie. La 16 aprilie 1890 a fost trecut „în poziție de retragere” prin decretul nr. 1220 de la 9 aprilie același an, stabilindu-și domiciliul în orașul București. La 16 octombrie 1895 a fost înscris între ofițerii de rezervă ai Regimentul Mihai Viteazul, iar la 24 februarie 1901 la Regimentul Prahova nr. 7, pentru ca la 1 mai 1905 să fie „șters din controalele armatei pentru limită de vârstă”.

Prin Înaltul Decret nr. 4445 din 1 ianuarie 1907 a fost avansat general de brigadă în retragere.

Între distincțiile și ordinele primite de-a lungul carierei militare amintim:

- semnul onorific de argint pentru serviciul militar de 18 ani împliniți;
- Ofițer al ordinului „Steaua României”, numit prin Decretul nr. 3 din 1 ianuarie 1878;
- semnul onorific de aur, pentru serviciul militar de 25 ani;
- ordinul „Coroana României”, clasa a III-a, distincție acordată prin Decretul nr. 3315 din 31 decembrie 1886;
- Mare Ofițer al ordinului „Coroana României”, numit prin Înaltul Decret nr. 1940 din 1909³.

Bust expus la Muzeul Județean Argeș, reprezentându-l pe generalul Alexandru Budișteanu, operă a sculptorului G. Horth - 1913.

³ Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, fond *Direcția cadre învățământ - ofițeri infanterie activi*, vol. 1, f. 186; *Anuarul oficial al Armatei Române pe anul 1896, (cuprinzând toate mutațiile făcute până la 16 iulie (inclusiv) 1896)*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1896, p. 483; vezi și

Între 1875-1910 i-au apărut mai multe cărți, precum: *Cartea soldatului de infanterie*; *Petrolul*; *Observații la legea minelor*; *Cestiunea puțurilor arteziene din România*.

Generalul Alexandru Budișteanu a fost, totodată, și un celebru colecționar de antichități, ale cărui colecții de ceasornice, pendule vechi, medalii românești ori inele, au stârnit în epocă un mare interes din partea specialiștilor, fiind printre cele mai valoroase obiecte de acest gen din țară. O parte din pendule – 20 de piese – au fost donate, în 1909, Muzeului Național de Antichități, colecția de ceasornice de buzunar, formată din 225 de piese, fiind achiziționată de aceeași instituție la un preț modic.

Ca prefect al județului Argeș, colonelul Alexandru Budișteanu a fost numit la propunerea ministrului de interne C. A. Rosetti – socrul său –, în locul lui Paul Stătescu, transferat. Dincolo de legătura de rudenie, între motivele ce au determinat această alegere a ministrului de interne – fost șef al poliției Pitești –, considerăm că profesionalismul și conștiinciozitatea colonelului Budișteanu, demonstrate pe deplin pe timpul cât a ocupat această înaltă funcție, au primat.

Propunerii făcute la 30 iunie 1881, regele Carol I i-a dat curs a doua zi, 1 iulie, numindu-l pe colonelul Alexandru Budișteanu prefect al județului Argeș, prin Înaltul Decret nr. 1730⁴.

În ceea ce privește activitatea desfășurată de prefectul Alexandru Budișteanu, s-au păstrat și informații despre cele cinci inspecții efectuate în treizeci și șase din cele o sută de comune ale județului, la care se adaugă inspectarea aparte a șapte școli rurale, toate aceste vizite desfășurându-se între iunie-decembrie 1882.

Astfel, în luna iunie au fost inspectate comunele: Valea Mărului, Merișani, Vâlcele, Borlești-Vârzari, Dobrogostea-Negovani, Bascov-Flești, Găvana-Valea-Rea, Budeasa, Groși, Cocu-Popești, raportul fiind expediat Ministerului de Interne la 21 iulie 1882⁵. În iulie au fost inspectate cincisprezece comune: Bunești, Cacaletzi-Zărnești, Bădiceni, Băiculești, Mănicești, Tutana, Săpata de Sus, Săpata de Jos, Cerbu, Găleşești, Costești, Șerboeni, Ionești, Băseni și Telești, iar în august zece: Băbana, Slătioarele, Richițelele de Sus, Richițelele de Jos, Colțu-Ungheni, Stolnici, Martalogi, Hârsești, Căcărezeni și Cochinești. Cele șapte școli comunale au fost inspectate patru în noiembrie și trei în decembrie⁶.

După citirea celui dintâi raport, la 28 iulie, ministrul C. A. Rosetti s-a adresat prefectului de Argeș, fiind mulțumit de modul în care s-au derulat inspecțiile, arătând că acestea : „... cuprind tot ce merită a atrage luare aminte, sunt complete și în spiritul votului...”. Prefectul era rugat să insiste să se dea slujitorilor bisericii toate cele 17 pogoane cuvenite, potrivit articolului 14 al legii rurale, să se sporească veniturile comunei Valea Mărului, căci suma de 1031 lei era „ridicolă” pentru o populație de peste 800 de suflete, și să se încaseze excedentele bugetare, chestiune ce trenase în multe localități rurale⁷.

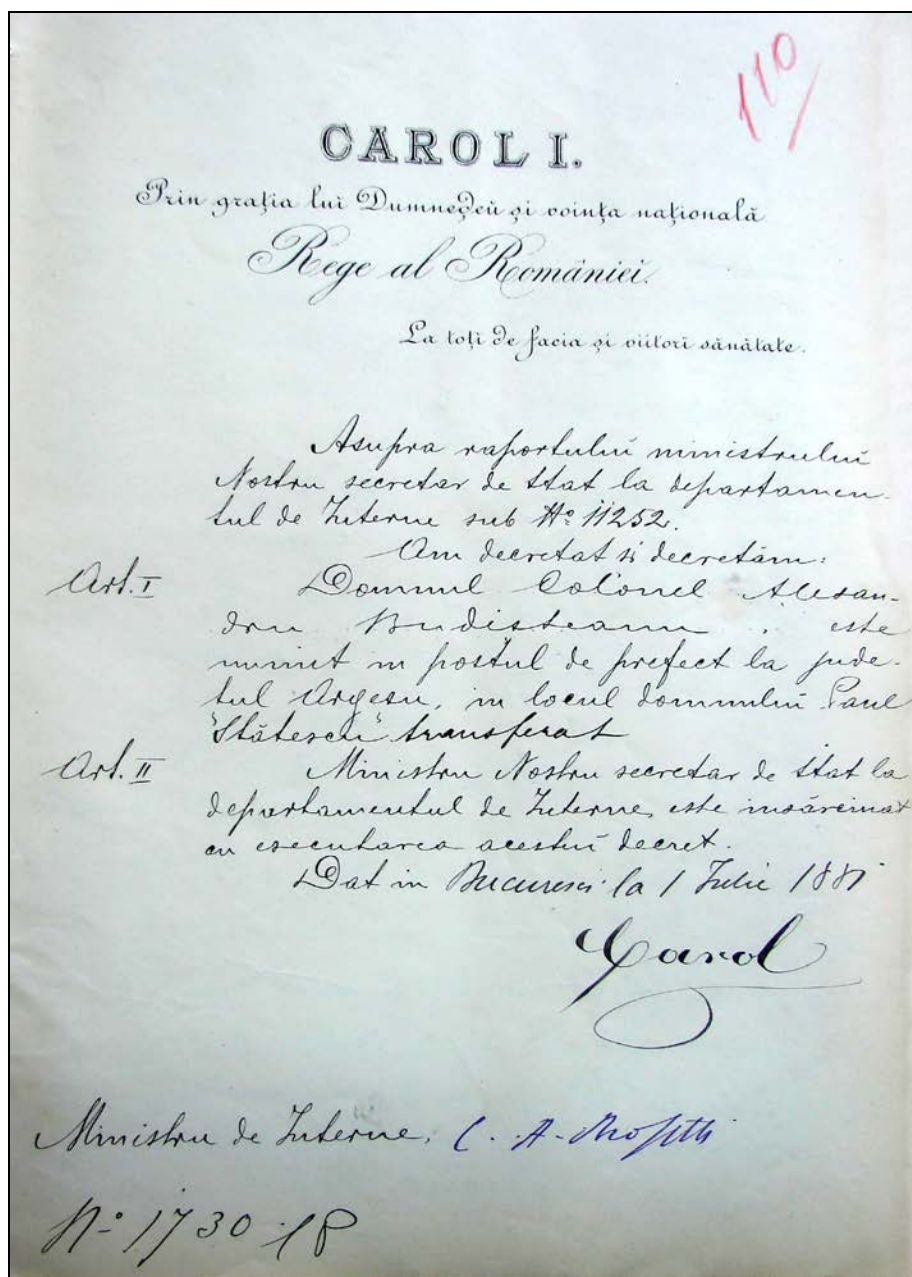
Col. (r) Dumitru Roman, *Urmasii căpitanului Pană de la Budeasa*, la: http://www.altfel.info/magazin/familii/urmasii_capitanului.shtml.

⁴ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare se va utiliza sigla D. A. N. I. C.), Ministerul de Interne (în continuare se va utiliza sigla M. I.), dos. 11/1881, ff. 108^r-110^r.

⁵ D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, f. 1^r.

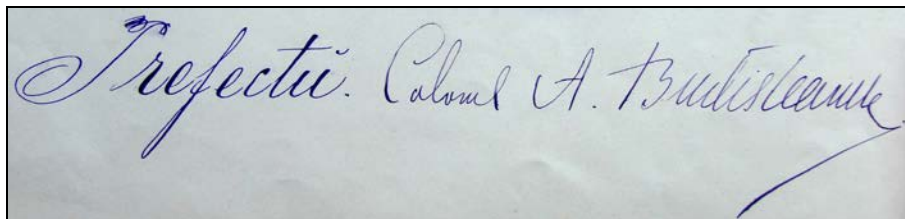
⁶ A se vedea Anexele IV și V.

⁷ D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, f. 5.

Înaltul Decret nr. 1730/1 iulie 1881 prin care regele Carol I îl numește pe col. Alexandru Budișteanu prefect al județului Argeș (D. A. N. I. C., M. I., dos. 11/1881, f. 110').

Evident, ministrul de interne, în urma acestor rapoarte, își informa, la rândul său, colegii de cabinet, asupra problemelor ce țineau de respectivul minister. Astfel, la 18 august 1882, ministrul instrucțiunii publice și al cultelor era informat despre neregulile școlilor din Bădiceni și Săpata de Sus, precum și despre dorința locuitorilor din Costești de a li se înființa o școală de fete⁸.

*Semnătura prefectului col. Alexandru Budișteanu pe raportul
din 21 iulie 1882 (D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, f. 34^v).*

Chiar dacă rapoartele nu sunt mereu unitare, anumite aspecte fiind uneori doar punctate sau chiar omise, ele conțin principalele coordonate specifice unei comune rurale la acea vreme și anume: amplasarea în județ cu precizarea timpului ori a distanței parcurse cu trăsura față de prefectură, subprefecturi, ori o altă comună învecinată, numărul și starea de sănătate a populației, sporul demografic, principalele instituții (primăria, școala și biserica), numărul animalelor și starea lor de sănătate, situația recoltelor, bugetul, cârciumile și drumurile.

Din păcate, concluziile, notate pentru fiecare comună în parte, nu sunt întotdeauna cele mai bune. Așa cum o arată cele cinci rapoarte, ale căror texte le vom reda în continuare, starea majorității comunelor rurale ale județului Argeș era doar „mulțumitoare”. Multe dintre primării erau mici, întunecoase, acoperite cu coceni de porumb. Cât despre localurile de școală, acestea erau de multe ori inferioare celor de primărie și, ceea ce era mai grav, mulți învățători nu se ridicau la înălțimea menirii lor. Deși, mai întotdeauna, nu se indică numele dascălului, nivelul învățaturii școlarilor este caracterizat prin epitete precum „bun” sau „rău”. Cum în acea vreme, majoritatea școlilor satești aveau un singur dascăl, studiind arhivele acestor instituții, pentru fiecare sat în parte, sau consultând unele anuare ale vremii, nu e greu de identificat acești învățători.

---

⁸ *Ibidem*, f. 12^f. La Costești se înființase o școală de fete foarte probabil la sfârșitul anului 1876 - începutul anului 1877, învățătoare fiind Elisa Niculescu. În 1880 școala devenea mixtă (D. A. N. I. C., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 289/1887, f. 4^v; Direcția Județeană a Arhivelor Naționale - Argeș, Școala Primară Costești, dos. 1/1921, f. 3^f).

ANEXE**

I

21 iulie 1882. Raport asupra inspecției din luna iunie⁹

„Comuna Valea Mărului”¹⁰. Această comună, compusă din 4 cătune¹¹, este situată pe malul stâng al râului Argeș, și la o distanță de 1 ½ oră cu trăsura, de la Pitești spre nord.

Populația sa este de 825 suflete, din care 325 bărbați și 500 femei.

De la 1 ianuarie și până în cursul lunii iunie sunt 6 nașteri, 6 morți și 4 căsătorii.

Primăria. Localul de primărie este rău, și cancelaria am găsit-o că este binișor ținută. Excedentele bugetare nu sunt încă bine alese.

Școala. Localul este destul de bun, are însă trebuință ca pardoselile să fie reparate, ceea ce am și recomandat comunei. Mobilierul și obiectele de școală aveam trebuință de reparație. Școala a fost frecventată de 25 elevi și nici o fată.

Am căutat să mă informez despre aptitudinea învățătorului, și după relațiile ce am primit, am văzut că el se ocupă cu mersul regulat al școlii.

Biserica. În această comună este numai o biserică cu 1 preot și 2 cântăreți. Starea bisericii este rea, și n-are în stăpânire toate pogoanele cuvenite după legea rurală. În această privință, am cerut epitropiei bisericii și comunei, a lua măsuri, atât pentru repararea ei, cât și a se urmări la cine <se cuvin> de drept pogoanele, ce nu le are încă deplin.

Vitele. Starea sănătății vitelor era bună; în comună sunt 125 boi, 200 vaci, 44 viței, 4 cai, 14 iepe, 20 capre și 66 porci.

Recoltele. Starea recoltelor și a pomilor roditori este bună. Creșterea gândacilor de mătase n-a mers bine.

Starea sanitară. Această comună a fost inspectată de medic și vaccinator, cu toate acestea am găsit mai mulți copii nevaccinați; starea sanitară a locuitorilor este bună.

Veniturile. Această comună are un venit de 1031 lei, 24 bani și cheltuielile sunt de lei 1015, bani 8.

Cârciumile. În comună sunt trei cârciumi care se țin de țărani.

Șoselele. Lucrările de șosele le-am găsit puțin înaintate, pentru care am luat măsuri a se grăbi facerea șoselei comunale.

În general, starea acestei comune este puțin mulțumitoare, pentru care am atras atențiunea subprefectului și primarului.

** Textul a fost adaptat limbii române contemporane; intervențiile noastre au fost puse în paranteze unghiulare.

⁹ D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff. 1^r-4^v; 33^r-34^v.

¹⁰ În prezent sat în com. Budeasa, jud. Argeș.

¹¹ Valea lui Neagu, Linia-Zisului, Calotești, Ciobotea.

Comuna Merișani¹². Această comună se alcătuiește din 4 cătune¹³ și este situată la o distanță 1 ¼ oră de Pitești spre nord și pe șoseaua Pitești-Curtea de Argeș. Populația este de 487 suflete, din care 252 bărbați și 235 femei.

Primăria. Localul este mic și are trebuință de reparații, pentru care am cerut a se lua măsurile de îmbunătățire. Inspectându-i cancelaria, am găsit că este destul de bine ținută. În privința noilor măsurători de greutate și capacitate, pe care le-am găsit rău ținute, am dat cuvenitele ordine.

Școala. Localul de școală este destul de bun, având trebuință numai de mici reparații. Școala a fost frecventată în timpul anului școlar de 25 elevi și instrucțiunea lor a mers bine. Obiectele de școală sunt bune.

Biserica. În această comună se află o biserică cu un preot și 2 cântăreți; starea ei este bună, având trebuință numai de mici reparații la învelitoare.

Împrejmuirea cimitirului având trebuință de reparație, am cerut a se face aceasta în timpul cel mai scurt.

Vitele. Starea sănătății vitelor este bună. În comună sunt 72 boi, 110 vaci, 40 viței, 13 cai, 6 iepe, 30 berbeci, 7 țapi, 50 oi, 25 capre, 48 râmători.

Recoltele. Porumbul și grâul sunt de mijloc. Pomii roditori asemenea, au un rod de mijloc. Creșterea gândacilor pentru mătase, n-a mers tocmai bine. În această comună se cultivă puțină cânepă și sunt câțiva stupi.

Cârciumile. Sunt patru și văzând că debitanții n-au cele 5 garanții cerute de lege, am ordonat închiderea lor. Aceste cârciumi se țin de români.

Starea sanitară a populației este foarte bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lui iunie sunt: nașteri 10, morți 8, căsătoriile 6.

În general, starea și administrațiunea acestei comune sunt mulțumitoare.

Comuna Vâlcelele¹⁴. Se compune din 4 cătune¹⁵ și este situată pe malul drept al Argeșului, la o distanță de trei sferturi de oră cu trăsura de la Merișani, mai spre nord. Populația este de 1229 suflete, din care 614 bărbați și 615 femei.

Primăria. Localul de primărie are trebuință de reparație. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit că este bine ținută, dar și aici conturile bugetare nu sunt încheiate pe mai mulți ani în urmă, și aceasta din cauză că mai mulți primari care s-au succedat, au neglijat această datorie. Am recomandat aceasta Comitetului județului spre a lua măsuri generale pentru toate comunele din județ, căci am observat că primarii singuri nu sunt în stare de a aduce la curent acele conturi și a se alege excedentele bugetare, spre a se depune la Casa de Consemnațiuni.

Școala. Localul este bunicel și am recomandat a se pune pardoseală. În privința obiectelor de școală, am cerut a fi adăugate, sau a se repara unele din ele. În școală au urmat 25 de elevi și la examene s-a văzut că școala a dat bune rezultate, ceea ce probează o bună stăruință din partea învățătorului.

Biserica. Sunt 2 biserici cu 2 preoți și 4 cântăreți. Starea lor este bună.

Vitele. Starea sănătății vitelor este bună. În comună sunt: 110 boi, 200 vaci, 70 viței, 20 cai, 20 iepe, 100 berbeci, 18 țapi, 200 oi, 36 capre și 254 porci.

¹² În prezent sat și com., jud. Argeș.

¹³ Valea-Boerescă, Țiganca, Priba, Malu-Vânăt.

¹⁴ În prezent sat, com. Merișani, jud. Argeș.

¹⁵ Vâlcelele, Crămpotani, Brăteasca, Capu Piscului.

Recoltele. Grâul se cultivă prea puțin. Porumbul este de mijloc. Pomii roditori au dat prea puțin rod. Recolta viilor este rea. Gândacii de mătase au produs 8 oca. Stupi sunt 32.

Cârciumile. Sunt 2 în care se debitează țuică. Măsurătorile au fost verificate și marcate.

Șosele. În interiorul comunei este începută lucrarea șoselei comunale și se urmează la dânsa.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lunii iunie sunt: 16 nașteri, 7 morți și 1 căsătorit.

În general starea și administrațiunea acestei comune este mulțumitoare.

Comuna Borlești-Vârzari¹⁶. Această comună, compusă din 2 cătune¹⁷, este situată fie pe șoseaua Pitești - Curtea de Argeș, între orașul Pitești și comuna Merișani. Populația este de 498 suflete, din care 254 bărbați și 244 femei.

Primăria. Localul este destul de bun, și cancelaria bine ținută. Mobilierul este nou și bun.

Școala. Localul de școală este bun și bine ținut. Această școală este mixtă și este bine dirijată de o profesoară și pot afirma că aici băieții și fetele fac progres.

Biserica. În această comună sunt 2 biserici din care una are trebuință de reparație scrisă. Am recomandat aceasta comunei și episcopiei. Asemenea, am oprit de-a se mai îngropa la aceste bisericii, fiind prea aproape de mai multe locuințe.

Vitele. Starea lor este bună și sunt 136 boi, 120 vaci, 105 viței, 5 cai, 3 iepe, 10 berbeci, 20 țapi, 18 oi, 59 capre, și 151 porci.

Recolta. Starea recoltei, a porumbului și a grâului este bună. Recolta pomilor roditori este de mijloc. Vii nu sunt. Gândacii de mătase au produs ca la 30 oca de gogoși. Stupi sunt 30.

Cârciumile. Sunt 2 și se țin de români.

Starea sănătății populației este bună, de la 1 ianuarie și până în cursul lunii iunie sunt 13 nașcuți, 4 morți și 5 căsătoriți.

În general, starea și administrațiunea acestei comune este mulțumitoare.

Comuna Dobrogostea-Negovani¹⁸. Această comună se compune din trei cătune¹⁹ și are o populație de 989 suflete, din care 545 bărbați și 444 femei.

Primăria. Localul este destul de bun și cancelaria destul de bine ținută. Am observat însă că un contract agricol ce era trecut în registru, nu era încă adeverit de primar. Mobilierul este bun.

Școala. Localul este bun și în școală au urmat 18 elevi și 9 fete.

Biserica. Sunt 2 la care servesc 2 preoți și 2 cântăreți.

Vitele. Starea sănătății lor este bună și sunt: 200 boi, 250 vaci, 230 viței, 5 cai, 10 iepe, 25 berbeci, 6 țapi, 15 oi, 30 capre, 200 porci.

Recolta. Starea lor este bună.

Veniturile bugetare. Sunt lei 2083, bani 2, iar cheltuielile lei 1893.

¹⁶ În prezent, satele Borlești și Vârzaru, com. Merișani jud. Argeș.

¹⁷ Borlești și Vârzari.

¹⁸ În prezent satul Dobrogostea, com. Merișani; Negovani sat dispărut, pe teritoriul com. Bascov, jud. Argeș.

¹⁹ Dobrogostea, Căpățânești, Șchiau.

Starea sănătății populației este bună: de la 1 ianuarie și până la 26 iunie sunt: 10 născuți, 12 morți și 4 căsătoriți.

În general starea și administrațiunea acestei comune este mulțumitoare.

Comuna Bascovul-Flești²⁰. Această comună se alcătuiește din 9 cătune²¹ și este situată la ½ oră cu trăsură, de la Pitești pe șoseaua Pitești - Curtea de Argeș, spre nord. Populațiunea este 1252 suflete, din care 649 bărbați și 603 femei.

Primăria. Localul este destul de bun și cancelaria este bine ținută. Aici am găsit conturile bugetare ale comunei neîncheiate pe mai mulți ani în urmă.

Școala. Localul este bunicel și profesorul (de fapt învățătorul - s. n.) pune stăruință pentru instrucția elevilor.

Biserica. Sunt 2 biserici la care servesc 2 preoți și 4 cântăreți.

Vitele. Starea lor sanitară este bună. În comună sunt 308 boi, 599 vaci, 160 viței, 8 cai, 18 iepe, 24 capre și 220 porci.

Recolta. Grâul și porumbul sunt bune. Recolta pomilor roditori este de mijloc. Gândacii de mătase au produs 30 oca gogoși. Stupi sunt 83.

Veniturile. Sunt <lei> 4790, iar cheltuielile de lei 2719.

Starea sănătății populației este bună, de la 1 ianuarie și până în cursul lunii iunie sunt născuți 18 și căsătoriți 10.

În general, starea și administrațiunea acestei comune este mulțumitoare.

Comuna Găvana-Valea-Rea²². Această comună se compune din 3 cătune²³ și are o populație de 524 suflete, din care 242 bărbați și 282 femei.

Primăria. Localul este bunicel, inspectând cancelaria am găsit că este binișor ținută.

Școala. Localul este rău și insuficient, pentru care am cerut a se închiria un altul. În școală am găsit 16 elevi și 8 fete, și examinând instrucțiunea lor am văzut că este slabă, pentru care am luat măsuri a se vedea care sunt cauzele că școala nu merge bine.

Biserica. Sunt 3, la care servesc 3 preoți și 3 cântăreți.

Vitele. Starea sănătății lor este bună și sunt 180 boi, 267 vaci, 250 viței, 21 cai, 18 iepe și 98 porci. Recolta. Grâul și porumbul sunt de mijloc. Stupi sunt 60.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lunii iunie sunt 19 născuți, 8 morți și 5 căsătoriți.

În general, starea și administrațiunea acestei comune lasă de dorit, pentru care am atras atențiunea subprefectului, spre a observa de aproape pe primar.

Comuna Budeasa²⁴. Această comună este situată pe malul stâng al Argeșului, la o distanță spre nord de 6 kilometri de orașul Pitești, și are o populație de 715 suflete, din care 363 bărbați și 352 femei.

Școala. Localul de școală bunicel și în curând va fi reparat, spre a fi adus la o mai bună stare. În școală au urmat regulat 20 băieți și 5 fete. Am examinat instrucțiunea școlarilor și am găsit că este destul de mulțumitoare.

²⁰ În prezent Bascov, sat și com. suburbană, municipiul Pitești; Flești, sat dispărut, pe teritoriul com. Bascov, jud. Argeș.

²¹ Rotărești, Păisești, Stejerețu, Glâmbocu, Oeasca, Florea, Aninoasa, Valea Ursului, Mica.

²² În prezent Găvana, cartier al orașului Pitești; satul Valea-Rea fost sat înglobat la cartierul Găvana.

²³ Găvana, Valea-Rea, Meculești.

²⁴ În prezent com. Budeasa, jud. Argeș.

Primăria. Localul este bun și cancelaria este bine ținută. Mobilierul este bun.

Biserica. În această comună este o biserică la care servesc 1 preot și 2 cântăreți. Starea ei este bună și mai cu seamă în urma micilor reparații de care are trebuință și care se vor face în curând.

Vitele. Starea sănătății lor este bună. În comună sunt: 310 boi, 320 vaci, 155 viței, 6 cai, 1 iapă, 41 berbeci, 17 țapi, 168 oi, 47 capre și 104 porci.

Recolta. În această comună se cultivă porumb, grâu, orz și ovăz. Starea acestor recolte este bună. Pomii roditori au dat un rod destul de mulțumitor. Gândacii au produs 20 oca de gogoși. Stupi sunt 30. Căneapă asemenea, se pune în această comună.

Veniturile sunt: lei 2218, bani 82 și cheltuielile de lei 1774, bani 20.

Șoselele. Cea mai mare parte din șoseaua comunală este făcută și pusă în circulație.

Starea sănătății populației este bună, de la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iunie sunt: 13 nașcuți, 8 morți și 6 căsătoriți.

În general, starea și administrațiunea acestei comune este bună.

Comuna Grosi²⁵. Această comună se compune din 5 cătune²⁶ și este situată la o distanță de două ore de la Pitești cu trăsura, spre apus, și este foarte răspândită prin așezarea ei pe mai multe dealuri și văi, astu-i felu, că de la un cătun la altul sunt câte trei și patru kilometri distanță. Populația este de 748 suflete, din care 381 bărbați și 367 femei.

Primăria. Localul de primărie este mic și întunecos. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit că este destul de bine ținută.

Școala. Localul este prea mic. Obiectele de școală <sunt> destul de bune. În școală am găsit 25 de elevi și examinându-le instrucțiunea lor am găsit-o de mijloc.

Biserica. În această comună sunt două biserici vechi de lemn și mici, la care servesc 2 preoți și 4 cântăreți. Am atras atențiunea locuitorilor spre a-și îngriji mai bine de cult și a se gândi la facerea unei biserici de zid. Una din aceste biserici fiind situată aproape de locuințe, am oprit d'a se mai îngropa în curtea ei, fiind acesta un rău pentru sănătatea locuitorilor.

Vitele. Starea lor sanitară este bună și sunt 50 boi, 107 vaci, 10 cai, 6 iepe, 78 berbeci și 130 porci.

Recolta. Porumbul, grâul și orzul <sunt> bune. Pomii roditori au mul rod. Cănepa se află puțină. Gândacii n-au reușit destul de bine și-au produs numai 10 oca. Stupii sunt 30.

Veniturile bugetare. Sunt de lei 1050 și cheltuielile de lei 1050.

Șosele. părțile cele mai grele de suit și coborât sunt făcute și lucrările sunt spre a se completa.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iunie sunt: 7 nașcuți, 5 morți și 3 căsătoriți.

Cârciumile. Sunt 5, ținute de săteni. În general, starea și administrația acestei comune este de mijloc.

²⁵ În prezent sat Groși, com. Băbana, jud. Argeș.

²⁶ Lupueni, Manolești-Valea-Caprei, Linia cea Mare, Piscul Radului, Spirești-Negulești.

Comuna Cocu-Popești²⁷. Această comună se compune din șase cătune²⁸ și este situată spre apus de orașul Pitești, la o distanță de trei ore cu trăsura, fiind răspândită pe mai multe dealuri și văi, ceea ce este un mare inconvenient pentru administrația ei. Populațiunea este de 767 suflete, din care 392 bărbați și 375 femei.

Primăria. Localul este rău și am dispus schimbarea lui. Mobilierul este bun și cancelaria bine ținută.

Școala. Localul <este> destul de bunicel. Examinându-i pe elevii ce erau prezenți în școală, am găsit că instrucțiunea lor este înapoiată, și căutând a mă interesa de acest rău, am văzut că învățătorul este neglijent, pentru care am cerut revizorului a-l înlocui. Obiectele de școală sunt bune.

Biserica. Sunt 2 biserici cu 2 preoți și patru cântăreți. Starea lor este bună.

Vitele. Starea lor sanitară este bună și sunt: 60 boi, 80 vaci, 40 viței, 12 cai, 5 iepe, 50 berbeci, 70 oi și 100 porci.

Recolta. Starea grâului, a porumbului și a pomilor roditori este bună.

Veniturile bugetare. Sunt de lei 1245, bani 18 și cheltuielile de lei 1224, bani 60.

Șoselele. O parte din șoseaua comunală este făcută, și lucrarea se continuă.

Starea sănătății populației este bună, de la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iunie sunt: 17 nașteri, 18 morți și 5 căsătorii.

În general, starea și administrațiunea acestei comune este de mijloc”.

II

11 august 1882. Raport asupra inspecției din luna iulie²⁹

„Comuna Bunești³⁰. Această comună face parte din plasa Argeșul și este situată pe malul drept al apei Vâlsanului, la distanță de 22 kilometri mai spre nord de orașul Pitești. Populația acestei comune este de 719 suflete.

Primăria. Localul de primărie este bunicel. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit-o bine ținută. Am observat însă, că nu toate Monitoarele Oficiale se află în cancelarie, pentru care am cerut a se aduce.

Școala. Localul de școală lasă mult de dorit, pentru care am recomandat a se lua măsuri. În școală au urmat 34 de băieți și 9 fete. N-am putu examina instrucțiunea lor, căci se află în vacanție, rămâne să văd aceasta cu ocazia altei inspecții.

Biserica. În această comună se află o biserică nouă, mare și frumoasă, făcută cu cheltuiala sătenilor, pentru care fapte laudabile, le-am arătat locuitorilor că aceasta le face mare onoare, și le-am cerut să facă tot asemenea și cu școala.

Agricultura. Starea recoltei este bună. Am observat că în această comună nu se cultivă deloc grâul, și, cauza provenind numai din obicei, i-am îndemnat a semăna și grâu.

²⁷ În prezent satele Cocu și Popești, com. Cocu, jud. Argeș.

²⁸ Cocu-Popești, Dealul Bradului, Popești, Dealul Bisericii, Negulești, Dealul Făcăletești.

²⁹ D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff. 8^r-30^v.

³⁰ În prezent sat Bunești, com. Cotmeana, jud. Argeș.

Vitele. Starea lor este bună, în comună sunt 14 cai, 15 iepe, 100 boi, 136 vaci, 45 capre și 254 porci.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie sunt 15 nașteri, 15 morți și 3 căsătorii.

Veniturile și cheltuielile bugetare. Sunt 1797 <lei>, bani 67 venitul, și 1483 <lei> cheltuielile.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale am găsit-o începută.

În general, starea acestei comune este destul de mulțumitoare.

Comuna Căcaleți-Zărnești³¹. Această comună aparține de plasa Argeșul, și este situată pe Vâlsan, la o distanță de trei kilometri mai spre nord, de comuna Bunești. Ea se compune din 5 cătune³² și are o populație de 1220 suflete, din care 608 bărbați și 612 femei.

Primăria. Localul este destul de bun și bine ținut. Cancelaria este bine ținută. Am ordonat a se strânge excedentele bugetare alese și a se depune la Casa de Consemnații. Mobilierul este bun.

Scoala. Localul l-am găsit că este destul de rău și am ordonat repararea lui de îndată. În școală au urmat cursurile 25 băieți și 6 fete. Elevii fiind în vacanță, n-am putut examina instrucția lor. Însă, după raporturile ce am primit, am văzut că școala a mers bine și învățătorul s-a ocupat serios.

Biserica. În această comună sunt 2 biserici cu 2 preoți și 2 cântăreți. Starea lor este bună. Am observat că cimitirele bisericilor sunt pre aproape de locuințe, pentru care am cerut ca autoritatea comună să facă convențiile cereri, ca în urmă să intervină la stat spre a le ceda locuri pe moșia statului.

Agricultura. În această comună se cultivă numai porumb și starea lui este bună. Am recomandat asemenea a se introduce cultura grâului. Gândacii de mătase au produs 10 oca. Stupii sunt patruzeci și trei.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie sunt: 23 nașteri, 31 morți și 7 căsătorii.

Cauza <pentru> ce mortalitatea întrece nașterile este că a fost în această comună epidemie de variolă, și cum adesea această epidemie din nenorocire se reîntoarce adesea pe unde a fost, am cerut ca un vaccinator să meargă în comună, să altoiască pe toți copiii.

Vitele. Starea lor este bună. În comună sunt 150 boi, 180 vaci, 36 capre, 160 porci, 12 cai, 8 iepe, treizeci berbeci și 60 oi.

Veniturile și cheltuielile bugetare. Sunt venituri de lei 2718, bani 27 și cheltuielile de lei 2145.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

În general, starea și administrația acestei comune este mulțumitoare.

Comuna Bădiceni³³. Această comună aparține de plasa Argeșul și este situată pe apa Vâlsanului, la o distanță de 11 kilometri mai în sus de Căcaleți. Ea se compune din 11 cătune³⁴ și are o populație de 1950 suflete, din care 954 bărbați și 996 femei.

³¹ Căcaleți, sat desființat, înglobat la satul Zărnești, com. Mălureni, jud. Argeș.

³² Căcaleți, Zărnești, Mănești, Păuleasca, Popeasca.

³³ Sat desființat, înglobat la satul Mălureni, com. Mălureni, jud. Argeș.

Primăria. Localul are nevoie de reparații, pentru care am cerut primarului a le face. Inspectând cancelaria, am găsit-o că este binișor ținută.

Aici am găsit conturile bugetare neîncheiate, pentru care am pus în vedere primarului răspundere ce are după lege.

Scoala. Localul are trebuință de reparații care se vor face negreșit. În școală au urmat 28 băieți și 6 fete, și care n-au profitat bine de cursuri, și aceasta din cauza învățătorului care neglijează serviciul său. În această privință am avizat pe revizor.

Biserica. Sunt 4 biserici în bună stare.

Agricultura. În această comună se cultivă din obicei numai porumb, și starea lui este bună. Am recomandat și cultura grâului.

Starea sănătății populației este bună, de la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie sunt: 46 nașteri, 18 morți și 6 căsătorii.

Vitele. Starea lor este bună. În comună sunt 47 cai, 18 iepe, 173 boi și vaci, 196 capre și 213 porci.

Veniturile și cheltuielile bugetare. Sunt veniturile lei 3238, bani 67, și cheltuielile lei 3029.

Șoselele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

În general, starea și administrația acestei comune este destul de mulțumitoare.

Comuna Băiculești-Mănicești³⁵. Această comună aparține de plasa Argeș și este situată pe malul stâng al apei Argeș, lângă șoseaua Pitești - Curtea de Argeș, la o distanță de 28 kilometri spre nord de Pitești. Populația este de 1059 suflete.

Primăria. Localul este mic și întunecos, pentru care am cerut repararea lui. Inspectând cancelaria, am găsit-o binișor ținută. Într-unul din registrele stării civile actele nu erau la curent. Dosarele pentru lucrările juriului comunal nu erau în regulă. Monitoarele oficiale le-am găsit cu foile netăiate, ceea ce probează că nu se citesc. Toate acestea le-am pus în vederea subprefectului și a primarului, spre a pun ordine.

Scoala. Localul, puțin satisfăcător. Am recomandat repararea lui. În școală au urmat cursurile 30 de băieți și 6 fete. După informațiile ce am luat, instrucțiunea a mers destul de bine, și învățătorul se ocupă de școală.

Biserica. Sunt trei biserici în bună stare. În cimitirul uneia din aceste biserici am oprit îngroparea, nefiind în condițiile cerute de lege.

Agricultura. Porumbul bun, grâul, orzul și ovăzul puțin cultivate. Creșterea gândacilor n-au mers bine.

Vitele. Starea lor bună. În comună sunt 35 cai, 25 iepe, 310 boi, 395 vaci, 200 capre și 510 porci.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie sunt 28 nașteri, 16 morți și 8 căsătorii. Inspectând starea de curățenie a comunei, am găsit-o puțin mulțumitoare, chiar curtea casei primarului era murdară, pentru care a primit observații în fața locuitorilor care erau prezenți.

Veniturile și cheltuielile bugetare. Sunt venituri de lei 1879, bani 74 și cheltuielile de lei 1785.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale am găsit-o începută.

³⁴ Biserici-Bohari, Mălureni, Minești, Valea lui Nanu, Priseaca, Rătești, Valea Rızii, Șoptana, Toplița, Valea Boului, Valea Satului.

³⁵ În prezent Băiculești, sat și com., jud. Argeș; Mănicești, sat, com. Băiculești, jud. Argeș.

Cârciumile. Sunt 8 cârciumi în care se debitează țuică. Măsurătorile le-am găsit verificate și dispoziția legii poliției rurale și a licenței sunt observate.

În general, starea și administrațiunea acestei comune lasă de dorit, și cauza provine din puțină aptitudine a primarului, căruia i-am dat un avertisment.

Comuna Tutana³⁶. Această comună aparține de plasa Argeș și este situată pe malul drept al râului Argeș, la o distanță de 30 kilometri mai spre nord de Pitești. Are o populație de 1152 suflete, se compune din 6 cătune³⁷, <situate> la o distanță de câte 5 și 6 kilometri între dânsle, ceea ce face că <această> comună este cu deosebire răspândită.

Primăria. Se află în vechile încăperi ale mănăstirii Tutana și localul este rău și ruinat, pentru care am cerut repararea lui. Inspectând cancelaria, am găsit-o binișor ținută.

Scoala. Localul de școală este asemenea, situat în interiorul mănăstirii. Asemenea, acest local are trebuință de reparații, care după măsurile ce am luat trebuie să fie gata înainte de deschiderea școlii. În școală au urmat 37 băieți și 4 fete. Învățămantul a mers bine și învățătorul pune stăruință.

Biserica. Sunt 5 biserici a căror stare este bună.

Epitropia am văzut că nu funcționează, și am luat măsuri a se aplica legea.

Agricultura. Recolta, în general, este bună. Gândacii de mătase n-au dat bune rezultate.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până cursul lunii lui iulie sunt 49 nașteri, morți 29 și 6 căsătorii. Aici am găsit că vaccinatorul n-a fost în această comună din anul 1880, pentru care am făcut cuvenitele observații serviciului sanitar, și am ordonat ca vaccinatorul să meargă de îndată la Tutana, unde să stea până va termina vaccinarea în comună. În această comună am observat că locuințele țăranilor sunt mai bune și mai bine îngrijite.

Vitele. Starea lor este bună. În comună sunt: 18 cai, 10 iepe, 75 boi, 296 vaci, 152 capre și 489 porci.

Veniturile și cheltuielile bugetare. Sunt venituri lei 3249 și cheltuieli lei 2483.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale este în mare parte terminată. Am văzut însă, că mai multe podețe au nevoie de reparații, <lucru> care l-am recomandat subprefectului, a se face cât mai curând.

Cârciumile. Sunt 2 și regulile relative la cârciumi sunt observate.

În general, starea și administrația acestei comune sunt destul de mulțumitoare.

Comuna Săpata de Sus³⁸. Această comună aparține de plasa Pitești și se compune din trei cătune³⁹. Ea este situată la o distanță de 2 ore cu trăsura spre sud-vest de Pitești. Are o populație de 794 suflete, din care 398 bărbați și 396 femei.

Primăria. Localul este mic, murdar și întunecos, cancelaria bine ținută.

Conturile bugetare neîncheiate. Toate acestea le-am pus în vederea subprefectului și a primarului, spre a lua măsuri de îmbunătățire de urgență.

³⁶ În prezent sat, com. Băiculești, jud. Argeș.

³⁷ Tutana, Valea lui Enache, Noaptesu, Valea Brazilor, Anghinești, Valea Porcului.

³⁸ Sat desființat, înglobat la satul Săpata, com. Săpata, jud. Argeș.

³⁹ De fapt patru: Lipia, Găinușa, Drăghicești și Popești-Turcești.

Scoala. Localul are trebuință de reparații. În școală au urmat 40 băieți și 5 fete. Instrucțiunea a mers de mijloc, și învățătorul nu a pus destulă stăruință.

Am notat toate acestea și am luat măsuri ca mersul școlii să fie mai bine garantat.

Biserica. Sunt 1 biserică de zid și două de lemn. Starea celor de lemn este rea. La una din aceste biserici de lemn am oprit îngroparea, fiind situată în apropiere de locuințe.

Agricultura. Porumbul, grâul, orzul și ovăzul bune. Gândacii de mătase au produs 10 oca gogoși. În comună sunt 25 stupi.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie sunt: 18 nașteri, 9 morți și 9 căsătorii. Văzând că vaccinatorul în acest an n-a fost în comună, am dat ordin să meargă de îndată, ceea ce s-a și executat

Vitele. Starea lor este bună. Sunt 114 boi, 128 vaci, 36 viței, 10 cai, 6 iepe, 113 berbeci, 6 țapi, 450 oi, 30 capre și 226 rămători.

Veniturile și cheltuielile. Sunt <lei> 3603, bani 33 venituri și cheltuielile lei 1699.

Sosele. Lucrările sunt începute.

Cârciumile. Sunt 5 și observând că cârciumari n-au cele 5 garanții cerute de lege, am ordonat depunerea lor, sau închiderea cârciumilor.

În general, starea și administrația acestei comune este puțin mulțumitoare. Cauza este puțină aptitudine a primarului, care a primit cuvenitul avertisment.

Săpata de Jos⁴⁰. Această comună aparține plășii Pitești și se compune din trei cătune⁴¹. Ea este situată la o distanță de ½ oră cu trăsura mai spre nord de la Săpata de Sus. Are o populație de 835 suflete, din care 423 bărbați și 412 femei.

Primăria. Localul este rău și am cerut să se repare. Mobilierul este bun. Cancelaria binișor ținută.

Scoala. Localul este rău, dar va fi reparat în curând. În școală au urmat 33 băieți. Instrucția în școală a mers de mijloc.

Bisericile. Sunt 2 biserici, din care una de zid, crăpată, iar cealaltă de lemn. Am oprit îngroparea la aceea de zid, căci cimitirul nu se află în condițiunile legii.

Agricultura. Grâul și porumbul <au dat recoltă> bună. Pomii roditori bine. Viile au mers bine. Gândacii de mătase n-au mers bine. Stupii sunt 40.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie sunt: nașteri 22, morți 9 și 4 căsătorii.

Vitele. În comună sunt 120 boi, 180 vaci, 60 viței, 24 cai, 20 iepe, 100 berbeci, 15 țapi, 1500 oi, 20 capre și 180 porci.

Veniturile și cheltuielile bugetare. Sunt 1601 lei, 67 bani și 1411 <lei> cheltuieli.

Sosele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

Cârciumile. Sunt 2. Observând că n-au garanțiile cerute, am luat dispoziții a se depune, sau a se închide.

În general, starea și administrația acestei comune lasă de dorit, pentru care primarul și subprefectul au fost avertizați.

⁴⁰ Sat desființat, înglobat la satul Săpata, com. Săpata, jud. Argeș.

⁴¹ Bănărești, Tițiești (Pepilești) și Mărtești-Morărești.

Comuna Cerbu⁴². Această comună aparține de plasa Pitești și este situată pe șoseaua Pitești-Slatina, la o distanță de 14 kilometri de Pitești. Populația sa este de 408 suflete.

Primăria. Localul primăriei este mic și întunecos, pentru care am recomandat să se facă îmbunătățiri. Cancelaria este binișor ținută. Am observat că oborul de vite nu este lângă primărie și am ordonat a se face acolo.

Școala. Pentru localul de școală am recomandat a se face reparații. În școală au mers 24 elevi și 4 fete. Învățătorul a mers binișor.

Biserica. Se află o biserică nouă, la care servesc 1 preot și 2 cântăreți.

Agricultura. Grâul și porumbul <au mers> bine. Gândaci de mătase nu s-au cultivat. Stupii sunt 50.

Starea sănătății populației este bună. De la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie sunt 17 nașteri, 18 morți, căsătoriți niciunul.

Vitele. În comună sunt 50 boi, 35 vaci, 20 viței, 14 cai și iepe, 70 berbeci, 80 oi, 60 rămători. Starea lor este bună.

Veniturile și cheltuielile. Sunt venituri lei 857, bani 21 și cheltuielile lei 854.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

Cârciumile. Sunt 2, din care una n-are garanțiile cerute. Am ordonat închiderea ei.

În general, starea și administrația acestei comune sunt puțin mulțumitoare, și am luat măsuri de îmbunătățire.

Comuna Găleşești⁴³. Această comună aparține de plasa Pitești și este situată pe malul stâng al râului Argeș, la o distanță de 12 kilometri de la Pitești spre nord. Are o populație de 394 suflete, din care 210 bărbați și 184 femei.

Primăria. Localul este bunicel și am recomandat de a se face câteva reparații, care se vor face în curând. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit că este destul de bine ținută.

Școala. Localul este bunicel și am recomandat a se face reparațiile de care are nevoie, precum și d-a ține împrejmuirea școlii într-o stare de curățenie mai bună. În școală au urmat 25 băieți și 3 fete. Instrucțiunea a mers de mijloc, din cauză că învățătorul nu este destul de activ, pentru care am avizat pe revizor.

Biserica. Este o biserică de zid, la care servește 1 <preot> și 2 cântăreți. Cerând relații, dacă biserica are cele 17 pogoane, mi s-a arătat că are numai 10, și am cerut epitropiei și comunei să urmărească a le avea complete, până la numărul de 17, după legea rurală.

Agricultura. Recoltele sunt frumoase și bune. Gândacii de mătase au mers bine. Stupii n-au înroțit.

Starea sănătății populației este bună. Mersul populației de la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie este: 13 nașteri, 6 morți și 5 căsătoriți. În privința stării locuințelor și a curățeniei prin comună, n-am fost mulțumit și am atras serioase băgări se seamă primarului.

Bugetul. Veniturile sunt de lei 1173, bani 93 și cheltuieli lei 1144, bani 60.

Șosele. O mare parte din șoseaua comunală este făcută.

⁴² În prezent sat, com. Albota, jud. Argeș.

⁴³ În prezent sat, com. Suseni, jud. Argeș.

Vitele. Starea lor este bună. În comună sunt 113 boi, 184 vaci, 17 cai, 6 iepe, 30 berbeci, 70 capre, 20 oi și 110 porci.

Cârciumile. Este una. Regulile relative la cârciumi sunt observate.

În general, starea și administrațiunea acestei comune este de mijloc, pentru care n-am lipsit a face responsabil pe primar, îndată ce voi face o nouă inspecție și nu voi găsi îmbunătățiri.

Comuna Costești⁴⁴. Această comună aparține de plasa Cotmeana-Găleşești, unde este și subprefectura, și este situată lângă stația căi ferate Costești. Are o populație de 695 locuitori.

Primăria. Localul primăriei este bunicel, am recomandat a se drege pardoseala și a se înveli din nou. Cancelaria este bine ținută. Mobilierul este bun. Oborul nefiind situat lângă primărie, am cerut aceasta.

Școala. Localul este bunicel și școala a mers bine. În școală au urmat 30 elevi și 18 fete. Locuitorii mi-au cerut a se înființa de stat și o școală de fete. Rog a se lua aceasta în considerație, căci comuna Costești, prin situația sa, este o comună de viitor, și ar fi bine a se da toate mijloacele de instrucțiune.

Biserica. Sunt 2 în bună stare.

Agricultura. Recoltele sunt bune.

Starea sănătății populației este bună. Mersul populației de la 1 ianuarie și până în cursul lunii iulie este: 18 nașteri, 15 morți și 4 căsătorii. Locuințele țăranilor sunt mici, întunecoase și rele. Am vorbit locuitorilor asupra acestui rău, dar din nenorocire, deși au destul mijloace spre a fi mai bine locuiți, dar se vede că nu simt încă această trebuință. Cu toate acestea voi stăruia a <se> aduce îmbunătățiri.

Vitele. În comună sunt: 37 cai, 30 iepe, 260 boi, 175 vaci, 9 capre, 395 porci și 12 bivoli. Starea lor este bună.

Bugetul. Veniturile sunt lei 2635, bani 19 și cheltuielile lei 2371.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

Cârciumi. Sunt 6.

În general, starea și administrațiunea acestei comune este puțin mulțumitoare, și am atras atențiunea subprefectului, care rezidă acolo, ce are datoria a se recomanda cel puțin cu comuna de reședință. O nouă inspecție voi face în curând acestei comune.

Comuna Serboeni⁴⁵. Această comună ține de plasa Cotmeana-Găleşești și este situată la o distanță de ¼ oră cu trăsura, mai spre sud, de Costești. Are o populație de 824 suflete.

Primăria. Localul este mic și rău. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria am găsit că este binișor ținută. Conturile bugetare pe anii din urmă le-am găsit neîncheiate și excedentele nedepuse. Toate acestea le-am pus în vedere subprefectului, spre a lua măsuri d'a pune ordinea.

Școala. Localul este bun. În școală au urmat 24 băieți și 6 fete. Instrucțiunea elevilor a mers destul de bine și învățătorul își face datoria.

Biserica. Sunt 2 biserici în bună stare.

Agricultura. Starea recoltelor este bună.

⁴⁴ În prezent oraș Costești, jud. Argeș.

⁴⁵ În prezent sat, com. Buzoești, jud. Argeș.

Starea sănătății populației este bună. Mersul populației de la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie este: 26 nașteri, 25 morți și 5 căsătoriți. Cauza acestei mortalități a fost că au exista câteva cazuri de colici nenorocite. În această privință am atras atenția domnului medic primar. Locuințele țăranilor sunt rele și curățenia lasă mult de dorit.

Vitele. În comună sunt: 55 cai, 54 iepe, 200 boi, 195 vaci, 11 capre și 345 porci. Starea sănătății vitelor este bună.

Bugetul. Veniturile sunt lei 2163, bani 93 și cheltuielile 1857 lei.

Sosele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

Cârciumi. Sunt două. Regulile de poliție se observă. În general, starea și administrațiunea acestei comune lasă de dorit. Primarul și subprefectul au primit cuvintele avertismente.

Comuna Ionești⁴⁶. Această comună aparține de plasa Cotmeana-Găleşești și este situată la ½ oră mai spre sud de gara Costești. Are o populație de 835 suflete, din care 410 bărbați și 425 femei.

Primăria. Localul este mic, murdar și învelit cu coceni. Am comunicat primarului că va fi revocat din funcție, dacă în cel mai scurt timp nu va aduce îmbunătățiri la acest local. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit că este binișor ținută.

Scoala. Localul este mic și rău. În această comună învățătorul nu se plătește de stat, din care cauză școala nu este exactă. Am luat măsuri, sau a se înființa școală de stat, sau a se plăti un învățător cu mijloacele comunei. În privința localului, asemenea, am luat măsuri de îmbunătățire.

Biserica. Sunt 2 biserici în bună stare. La una din biserici am oprit d-a se mai îngropa, fiind situate <mormintele> prea aproape de locuințe.

Starea sănătății populației este bună. Mersul populației de la 1 ianuarie și până în cursul lunii lui iulie este: 30 nașteri, 17 morți, și 3 căsătoriți. Între copii a fost tuse convulsivă.

Vitele. În comună sunt 30 cai, 10 iepe, 300 boi, 200 vaci, 26 capre și 600 porci. Sănătatea lor este bună.

Bugetul. Venitul este lei 3695, bani 22 și cheltuielile 2621 lei.

Sosele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

Cârciumi. Este una. Regulile de poliție se observă.

Agricultura. Starea recoltei este bună.

În general, starea și administrațiunea acestei comune nu este mulțumitoare. Primarul și subprefectul au fost chemați a lua măsuri de îmbunătățire.

Comuna Băseni⁴⁷. Această comună aparține de plasa Cotmeana-Găleşești și este situată la 2 kilometri mai spre nord-vest de gara Costești. Are o populație de 1076 suflete, din care 553 bărbați și 523 femei.

Primăria. Localul primăriei este bunicel. Am recomandat a fi învelit din nou. Cancelaria am găsit-o bine ținută. Excedentele bugetare nu sunt încă depuse, pentru care am dat ordin a se vărsa de îndată. Asemenea, am luat măsuri, ca oborul de vite să fie lângă primărie.

⁴⁶ În prezent sat, com. Buzoești, jud. Argeș.

⁴⁷ Fostă localitate, numită ulterior Zorile, în componența orașului Costești, jud. Argeș.

Scoala. Localul este destul de bun. Am recomandat însă să se învelească cu șifă, fiind cu coceni. În școală au urmat 30 băieți și 12 fete. Instrucțiunea în școală a mers binișor.

Biserica. Sunt 2 biserici. Una de lemn și alta de zid. Starea celei de lemn este rea, și am recomandat locuitorilor de a o prefăce, fără care voi înștiința pe episcop spre a o închide.

Starea sănătății populației este bună. Mersul populației de la 1 ianuarie și până în cursul lunii iulie este <de> 30 <de> nașteri, 9 morți și 4 căsătorii.

Vite. În comună sunt 32 cai, 49 iepe, 280 boi, 180 vaci, 6 capre, 406 porci și 6 bivoli.

Bugetul. Venitul <este de> lei 3047, bani 16 și cheltuielile <de> lei 1975.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

Cârciumi. Sunt 2. Regulile de poliție sunt observate.

Agricultura. Starea recoltelor este bună. Gândacii de mătase și stupii n-au mers bine.

În general, starea și administrațiunea acestei comune lasă de dorit, și cauza trebuie să fie primarul pe care l-am văzut că este cu totul străin de administrație și starea comunei. Am dat ordine să fie de aproape supravegheat de subprefect.

Comuna Telești⁴⁸. Această comună aparține de plasa Cotmeana-Găleşti și este situată la 4 kilometri mai spre nord de gara Costești. Are o populație de 564 suflete, din care 284 bărbați și 280 femei.

Primăria. Localul de primărie fiind rău, am recomandat cuvenitele reparații. Mobilierul este bun. Excedentele bugetare după conturi nu sunt încă vărsate. În privința oborului, am ordonat a se face lângă primărie. Inspectând cancelaria am găsit-o binișor ținută.

Scoala. Pentru localul de școală am cerut a se face reparațiile de care are trebuință. În școală au urmat 24 băieți și 17 fete. Instrucția a mers destul de bine. Învățătorul se ocupă cu școala.

Biserica. Este una de zid în bună stare.

Starea sănătății populației este bună. Mersul populației de la 1 ianuarie și până în cursul lunii iulie este 23 nașteri, 7 morți și 5 căsătorii. În această comună locuințele mai bune și satul este așezat pe o linie.

Agricultura. Starea recoltelor este bună. Gândacii de mătase au mers binișor, iar stupii rău.

Bugetul. Venitul este lei 1849, bani 23 și cheltuielile 1550 <lei>, bani 1.

Vite. În comună sunt: 21 cai, 22 iepe, 206 boi, 96 vaci și 258 porci.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

Cârciumi. Sunt 2. Una din aceste cârciumi neavând date cele 5 garanții, am ordonat depunerea lor de îndată, sau închiderea.

În general, starea și administrațiunea acestei comune este destul de mulțumitoare”.

---

⁴⁸ Fostă localitate, în componența orașului Costești, jud. Argeș.

III

11 noiembrie 1882. Raport asupra inspecției din luna august⁴⁹

„**Comuna Băbana**”⁵⁰. Această comună aparține de plasa Pitești și este situată la o distanță de 12 kilometri spre nord-vest de orașul Pitești. Ea se compune din 7 cătune⁵¹ și are o populație de 476 suflete, din care 243 bărbați și 233 femei. Comuna este foarte rău situată, fiind răspândită pe mai multe dealuri și văi, ocupând un teren imens, ceea ce face a fi foarte greu de administrat.

În această privință, voi face un studiu special și la timp voi propune cum ar trebui să fie constituită pe viitor această comună.

Primăria. Localul de primărie este bunicel și cancelaria este binișor ținută.

Scoala. Localul de școală este bunicel. În anul școlar trecut au urmat cursurile 260 de elevi și nicio fată, pentru care am dat ordine a nu se mai neglija trimiterea fetelor la școală. Școala fiind în vacanță, nu am putut a mă încredința prin mine însumi despre cunoștințele lor. M-am informat însă că instrucțiunea în școală n-a fost tocmai bine îngrijită, din cauza învățătorului, care n-a pus destulă aptitudine. M-am grăbit în această privință a da avertismente atât primarului, cât și învățătorului, și-n ăst fel mă aștept să văd îndreptare. Școala are 17 pogoane date de stat.

Cutul. Sunt două biserici din care una este ruinată, și pentru care am făcut apel la locuitori spre a-și repara biserica. În aceste două biserici servesc 2 preoți și 2 cântăreți. Una din aceste două biserici, care este pe proprietatea statului, are cele 17 pogoane, iar cealaltă nu are, fiind situată pe pământul moștenitorilor. Epitropia funcționează și cimitirul se află în condițiile legii.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 1230 și cheltuielile de lei 1119. Aici am găsit conturile bugetare neîncheiate de le 1877, și strângerea contribuțiilor către stat, județ și comună înapoiate. În privința acestor neregularități am luat cuvenitele măsuri. Vânzări forțate nu s-au urmat.

Agricultura. Recolta porumbului bună, grâul bun, dar se cultivă puțin. Se cultivă asemenea, cânepa și inul. Gândaci de mătase nu s-au crescut. Stupi sunt 10.

Starea sanitară și mișcarea populației. Starea sănătății populației era bună, cea din urmă vizită a medicului, până la 18 august, data inspecție, a fost la 10 februarie, iar a vaccinatorului în martie.

De la 1 ianuarie și până la 18 august sunt 120 nașteri, 6 moți și 3 căsătorii.

Vitele. Sunt 24 boi, 20 vaci, 20 viței, 6 cai, 20 oi, 15 berbeci și 50 porci. Starea sănătății era bună. Reproducători de rasă nu sunt.

Cârciumile. Este una pe care am găsit-o închisă, din cauză că nu avea acele 5 garanții cerute de lege.

Șosele. Am găsit că se lucra.

Observații generale. În general, starea și administrația acestei comune este puțin mulțumitoare, pentru care am atras atenția primarului și a subprefectului prin ordine speciale.

⁴⁹ D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff.16^r-20^v; 25^r-27^v.

⁵⁰ În prezent sat și com., jud. Argeș.

⁵¹ Băbana, Pleșești, Gura Vacii, Băncilești, Prislopu, Enăchești, Oprești.

Comuna Slătioarele⁵². Această comună aparține de plasa Pitești și este situată la o distanță de 1½ oră cu trăsura de la Pitești spre nord-vest. Ea se compune din 6 cătune⁵³ și are o populație de 896 locuitori, din care 416 bărbați și 410 femei. Această comună este foarte răspândită, fiind așezată pe mai multe coline.

Primăria. Localul primăriei este bun și este proprietatea comunei. Inspectând cancelaria, am găsit-o că este bine ținută.

Școala. Localul este bun și cursurile au fost urmate de 40 băieți și 6 fete. Învățătorul se ocupă serios cu școala, pentru care am rămas mulțumit. Școala are 17 pogoane.

Cutul. În această comună este o singură biserică de lemn și ruinată, la care servesc 1 preot și 3 cântăreți. Această biserică are cele 17 pogoane, și mai primește de la comună 80 lei pe an. Am recomandat locuitorilor clădirea unei biserici de zid și dânsii mi-au arătat multă bunăvoință la apelul ce le-am făcut. Cimitirul fiind prea aproape situat de locuințe, am ordonat închiderea lui și deschiderea altuia, care să îndeplinească condițiile legii. Epitropia funcționează.

Bugetul comunal. Veniturile sunt de lei 1996 și cheltuielile de lei 1582. Comuna are 14 pogoane și 18 prăjini rămase de la foști clăcași. Strângerea contribuțiilor merge bine. Vânzări forțate n-au fost.

Agricultura. În această comună s-a cultivat mai mult porumb și puțin grâu, și recolta a fost bună. Cânepă și in s-au cultivat. Creșterea gâdacilor n-a mers bine.

În această comună se găsesc mai mulți lucrători zidari și dulgheri.

Starea sanitară și mișcarea populației. Starea sănătății populației era bună. Cea din urmă vizită a medicului și vaccinatorului socotit până la 13 august este: medicul la 14 iulie și vaccinatorului la 22 iunie. Vaccinarea s-a executat.

De la 1 ianuarie și până la 18 august sunt 17 nașteri, 13 morți și 3 căsătorii.

Vitele. Sunt 90 boi, 150 vaci, 72 viței, 10 boi și 7 iepe. Starea sănătății era bună. Reproducători de rasă nu sunt.

Cârciumile. Sunt două și condițiile cerute sunt îndeplinite.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale era începută.

Observații generale. În general, starea și administrația acestei comune este mulțumitoare.

Comuna Richițelele de Sus⁵⁴. Această comună ține de plasa Pitești și este situată la o distanță de 21 kilometri spre nord-vest de orașul Pitești. Ea se compune din 3 cătune⁵⁵ și are o populație de 778 <locuitori>, din care 392 bărbați și 386 femei.

Primăria. Localul primăriei este bun și cancelaria binișor ținută. În registrul Stării Civile, văzând că nu este trecut data unei căsătorii, am pus aceasta în vedere primarului.

Școala. Localul de școală este bun. Școala în anul trecut școlar a fost frecventată de 35 elevi. Învățământul n-a dat rezultate destul de bune, din cauză că învățătorul nu este destul de stăruitor. În această privință am scris revizorului și am cerut și subprefectului să observe de aproape pe învățător.

⁵² În prezent sat Slătioarele, com. Băbana, jud. Argeș.

⁵³ Slătioarele, Preculungeni, Zidărești, Ciobănești-Drâmbu, Băjenești, Metofu.

⁵⁴ În prezent sat Richițelele de Sus, com. Cocu, jud. Argeș.

⁵⁵ Dealul Richițelor, Dealul Scroafei, Dealul Greabănelui,

Cultul. Sunt două biserici, din care una de zid în bună stare, și alta de lemn și ruinată. M-am informat, că locuitorii, în primăvara viitoare o vor reconstrui. Aceste 2 biserici n-au pogoane, fiind situate pe locuri d-ale moșnenilor, și tot venitul lor este de 80 de lei pe an, ce se dă din bugetul comunei. Sunt 2 preoți și 4 cântăreți. Cimitirele sunt în condițiunile legii.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 966, bani 26 și cheltuielile de lei 806. Conturile bugetare sunt încheiate până la finele anului 1880. Strângerea dărilor merge bine.

Agricultura. Porumb mult și bun, grâu puțin, dar bun. Cânepa puțină. Gândaci nu se cresc din lipsa duzilor. Am recomandat plantarea duzilor. Stupi sunt 50.

Starea sanitară și mișcarea populației. Starea sanitară a populației era bună. Până la data de 18 august, ziua de inspecție, cea din urmă vizită a medicului a fost la 21 februarie, și a vaccinatorului la 17 mai. De la 1 ianuarie și până la 18 august sunt 15 născuți, 9 morți și 5 căsătoriți.

Vitele. În comună sunt 45 boi, 60 vaci, 23 viței, 5 cai, 3 iepe, 69 berbeci, 195 oi și 200 porci. Starea lor sanitară este bună.

Cârciumile. În comună nu nici o cârciumă.

Șosele. Lucrarea șoselei comunale am găsit-o începută.

Observații generale. În general, starea și administrația acestei comune este destul de mulțumitoare.

Comuna Richițele de Jos⁵⁶. Această comună aparține de plasa Pitești și este situată la o distanță de 20 minute cu trăsură de la Richițele de Sus mai spre sud. Ea se compune din 4 cătune⁵⁷ și are o populație de 837 suflete, din care 414 bărbați și 423 femei.

Primăria. Localul de primărie este bun și inspectând cancelaria, am găsit că este bine ținută.

Scoala. Localul de școală este bun. La școală, în anul trecut, au urmat 40 băieți și 2 fete. Învățătorul a mers binișor.

Cultul. Sunt 3 biserici, din care două bune și una în stare rea. Sunt 3 preoți și 7 cântăreți. Bisericile n-au pogoane, fiind comuna compusă din moșneni, și se susține cu subvențiunea ce se dă de comună, de 200 lei. Cimitirele sunt în condițiile legii.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 1593, bani 86 și cheltuielile de lei 1541. Conturile bugetare sunt încheiate până la 1881. Plata contribuțiilor merge bine. Nicio vânzare forțată.

Agricultura. Recolta a fost bună. În această comună se cultivă mai mult porumb. Gândaci nu se cresc. Sunt 34 stupi.

Starea sanitară și mișcarea populației. Starea sanitară a populației este bună. Cea din urmă vizită a medicului, socotită până la 18 august, a fost la 23 februarie.

De la 1 februarie și până la 18 august sunt 26 nașteri, 15 morți și 1 căsătorie. În această comună, pe primăvară, au fost cazuri de friguri tifoide.

Vitele. Sunt 42 boi, 39 vaci, 12 viței, 8 cai, 100 berbeci, 230 oi și 158 porci. Starea lor sanitară este bună.

Cârciumile. Nu se află în comună.

⁵⁶ În prezent sat Răchițelele de Jos, reședința com. Cocu, jud. Argeș.

⁵⁷ De fapt cinci: Bogdan, Mogândăneni, Dealul Scroafei, Greabănul, Dealul Richițelor.

Sosele. Lucrarea șoselei comunale este începută.

Observații generale. În general, starea și administrația acestei comune sunt destul de mulțumitoare.

Comuna Colțu-Ungheni⁵⁸. Această comună face parte din plasa Cotmeana-Găleşești și este situată la o distanță cu trăsura de 1½ oră de la gara Stolnici spre sud. Ea se compune din 2 cătune⁵⁹ și are o populație de 1450 suflete.

Primăria. Localul este al comunei, nou și bun. Inspectând cancelaria, am găsit-o bine ținută.

Scoala. În această comună sunt 2 școli, una plătită de stat și alta de comună. În școală au urmat 50 băieți și 10 fete. Învățămintul a mers bine și învățătorul se ocupă serios. Școala din cătunul Colțu, fiind pe proprietatea statului are 17 pogoane. Localul de școală este bun.

Cultul. Sunt două biserici în bună stare, cu trei preoți și trei cântăreți. Cea din cătunul Colțu are 17 pogoane după legea rurală. Cea din Ungheni n-are, fiind acolo moșneni. De la comună se mai dau 210 lei pe an, pentru aceste două biserici. Cimitirul îndeplinește condițiile legii.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 7822, bani 69, iar cheltuielile de lei 2961. Conturile bugetare sunt încheiate. Plata dărilor se face regulat și fără piedici.

Agricultura. Recolta este bună. În această comună se cultivă mai mult grâu.

Starea sanitară și mersul populației. Starea sanitară este bună. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 4 aprilie, și a vaccinatorului la 18 și 19 iulie. Toți copiii sunt sănătoși. De la 1 ianuarie și până la 20 august sunt 28 nașteri, 15 morți și 9 căsătorii.

Vitele. Sunt: 160 cai, 114 iepe, 441 boi, 290 vaci, 90 capre, 670 porci.

Cârciumile. Sunt 5 și regulile relative la ele sunt îndeplinite.

Sosele. Am găsit că s-a lucrat la șoseaua comună și zilele erau aproape terminate.

Observații generale. În general, am rămas mulțumit de starea și administrarea acestei comune.

Comuna Stolnici⁶⁰. Această comună face parte din plasa Cotmeana și este situată lângă gara Stolnici, pe linia ferată Pitești-Severin. Ea se compune din două cătune⁶¹ și are o populație de 911 locuitori, din care 486 bărbați și 425 femei.

Primăria. Starea localului este bună și cancelaria este bine ținută. Am găsit însă că conturile bugetare erau încheiate numai până la 1879, pentru care am luat cuvenitele măsuri.

Scoala. Localul este destul de bun. În școală au urmat 24 băieți și 18 fete. Învățămintul a mers bine. Aici am primit plângeri din partea învățătoarei că primarul nu-i dă cuvenitul ajutor, pentru care am orânduit cercetare.

Cultul. Sunt două biserici la care servesc doi preoți. Starea lor este bună. Una din biserici are cuvenitele pogoane, iar cealaltă n-are, din cauză că este pe loc moștenesc. Aceste două biserici primesc de la comună o subvențiune de 200 lei.

⁵⁸ În prezent sat Colțu, com. Ungheni, jud. Argeș; Ungheni, sat și com., jud. Argeș.

⁵⁹ Colțu și Ungheni.

⁶⁰ În prezent satul și com. omonime, jud. Argeș.

⁶¹ Stolnici și Izbășești.

Bugetul comunei. Venitul este de lei 4008 și cheltuielile de lei 3749. Plata contribuțiilor se urmează regulat.

Agricultura. Starea recoltelor a fost mulțumitoare.

Starea sanitară și mersul populației. Starea sanitară a populației era bună. De la 1 ianuarie și până la 20 august, data inspecției, sunt 22 nașteri, 5 căsătorii și 28 morți. În această comună a fost variolă.

Vitele. Sunt 74 cai, 78 iepe, 388 boi, 213 vaci, 56 capre și 280 porci. Starea lor era bună.

Cârciumile. Sunt 4. Măsurile și greutățile erau verificate și regulile de poliție observate.

Sosele. Am găsit lucrându-se la șoseaua comunală.

Observații generale. În general, starea și administrațiunea acestei comune este puțin mulțumitoare, pentru care, primarul și subprefectul au primit cuvenitele ordine.

Comuna Martalogi. Această comună face parte din plasa Cotmeana și este situată la o ½ oră cu trăsura de la gara Stolnici spre sud. Are o populație de 735 locuitori din care 320 bărbați și 415 femei.

Primăria. Localul este bunice, dar mic. Cancelaria am găsit că este bine ținută.

Școala. Localul este mic și întunecos. În școală au urmat 37 băieți și 12 fete. Învățămintul <este> de mijloc. Școala n-are pogoane, fiind comună de moșneni.

Cultul. Se află o singură biserică și aceea de lemn și rea. Am recomandat comunei a se gândi la reconstruirea unei noi biserici de zid. Biserica n-are niciun venit, afară de cele 17 pogoane și ceea ce dau locuitorii. Am regulat să se prevadă un fond în bugetul comunei.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 1096, bani 62, și cheltuielile de 1093 lei.

Agricultura. Recolta a fost mulțumitoare. În această comună se lucrează mai mult grâul.

Starea sanitară și mersul populației. Starea sanitară a populației era bună. De la 1 ianuarie și până la 27 august, data inspecției, sunt 9 nașteri, 1 căsătorie și 8 morți. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 16 aprilie, iar <a> vaccinatorului la 25 august. Locuințele sunt mici și rele.

Vitele. Sunt 4 cai, 10 iepe, 105 boi, 40 vaci, 15 capre și 50 porci. Starea lor sanitară era bună.

Cârciumile. Se află o cârciumă și care îndeplinește condițiile cerute.

Sosele. Se lucraser o parte din șoseaua comunală.

Observații generale. În general, starea și administrarea acestei comune erau destul de mulțumitoare.

Comuna Hârsești⁶². Această comună aparține de plasa Cotmeana și este situată la o distanță de 20 minute cu trăsura de gara Stolnici. Ea se alcătuiește din 3 cătune⁶³, și are o populație de 1208 locuitori, din care 614 bărbați și 594 femei.

Primăria. Localul deși este mic, este bunice. Inspectând cancelaria, am găsit că este bine ținută.

⁶² În prezent satul și com. omonime, jud. Argeș.

⁶³ Hârsești, Vlășcuța în Deal și Vlășcuța în Vale.

Scoala. Localul este bunicele. Au urmat cursurile 30 băieți și 12 fete. Învățămintul a mers destul de bine și învățătorul se ocupă. Școala n-are pogoane.

Cultul. Sunt 3 biserici cu 4 preoți și 8 cântăreți. Una din aceste biserici se află în stare rea. Această biserică primește de la comună o subvențiune de 600 lei pe an. Două din aceste biserici n-au pogoane, fiind situate în cătune de moșneni, iar aceea din cătunul Vlășcuța are numai 7 ½ pogoane. Am luat măsuri a se urmări restul pogoanelor, până la acela de 17 pogoane.

Bugetul comunei. Venitul este de lei 8187, bani 41, și cheltuielile de lei 3855. Aici am găsit că excedentul bugetar nu este întreg depus la Casa de Depuneri, și am dat ordine de urmărire. Încasările se urmează regulat și vânzări forțate n-au fost.

Agricultura. Recolta a fost bună. Aici se cultivă mai mult grâu de câț porumb. Gândaci de mătase nu s-au crescut. Stupi sunt 100.

Starea sanitară și mersul populației. Starea sanitară era bună. De la 1 ianuarie și până la 27 august, data inspecției, sunt 45 născuți, 8 căsătoriți și 40 morți. Această mortalitate a provenit din cauza variolei. În această comună am găsit 15 săteni care trăiau la un loc cu femeii, fără cununie. Am luat măsuri serioase prin preoți și primar, a-i îndemna să se căsătorească. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 22 și 23 mai, și a vaccinatorului la 18 mai.

Vitele. Sunt 31 cai, 81 iepe, 474 boi, 20 vaci, 20 capre, 526 porci. Starea lor este bună.

Cârciumile. Sunt 5 și regulile de poliție sunt observate.

Șosele. Lucrările de șosele erau începute.

Observații generale. În general, starea și administrația acestei comune sunt destul de mulțumitoare.

Comuna Căcărezeni⁶⁴. Această comună aparține de plasa Cotmeana și este situată la o distanță de 30 minute cu trăsura de la gara Stolnici. Ea are o populație de 1032 locuitori, din care 527 bărbați și 505 femei.

Primăria. Localul este mic. Cancelaria am găsit că este bine ținută.

Scoala. Localul nu este destul de bun. Au urmat cursurile 32 de băieți și 2 fete. Învățămintul a fost slab, din cauză că învățătorul nu se ocupă, pentru care a primit cuvenitul avertisment.

Cultul. Sunt 3 biserici, din care două de lemn și 1 de zid. Aceste biserici n-au pogoane, fiind comună de moșneni.

Bugetul comunei. <Veniturile> sunt de lei 5233, bani 81, iar cheltuielile de lei 2680. Excedentul bugetar nefiind strâns și depus, am dat ordine subprefectului a-l urmări. Plata contribuțiilor se face regulat.

Agricultura. Recolta a fost bună. În această comună n-au obiceiul d-a crește gândaci. Stupi n-au înroît.

Starea sanitară și mersul populației. Starea sanitară era bună. De la 1 ianuarie și până la 27 august, data inspecției. Sunt 18 nașteri, 4 căsătoriți și 20 morți. Au fost cazuri de variolă. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 16 aprilie și a vaccinatorului la 26 august.

Vitele. Sunt 365 boi, 179 vaci, 112 viței, 35 cai, 56 iepe, 360 berbeci, 25 țapi, 900 oi, 50 capre și 434 porci. Starea lor <este> cea bună.

⁶⁴ Veche denumire a satului Cotmeana, com. Stolnici, jud. Argeș.

Cârciumile. Sunt 5 și regulile de poliție se îndeplinesc.

Șosele. Lucrările erau începute.

Observații generale. În general, starea și administrația acestei comune este mulțumitoare.

Comuna Cochinești⁶⁵. Această comună aparține de plasa Cotmenii și este situată la distanță de 4 minute cu trăsura de gara Stolnici și are o populație de 853 locuitori, din care 403 bărbați și 450 femei.

Primăria. Localul este destul de bunicel și cancelaria bine ținută.

Scoala. În această comună n-am găsit la inspecție școală, pentru care am luat măsuri de înființare.

Cultul. Sunt două biserici, din care una este ruinată. Aceste biserici primesc de la comună o subvenție anuală de lei 80 și pogoane n-au, căci comuna este compusă din moșteni.

Bugetul Comunei. Venitul este de lei 1809, bani 94, și cheltuielile de lei 1665. Conturile bugetare neîncheiate de doi ani în urmă. Plata contribuțiilor este la curent.

Agricultura. Recolta a fost bună.

Starea sanitară și mersul populației. Starea sanitară era bună. De la 1 ianuarie și până la 27 august, data inspecției, sunt 13 nașteri, 3 căsătorii și 16 morți. Mortalitatea întrece aci nașterile, din cauză că au fost cazuri de variolă. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 16 aprilie, și a vaccinatorului la 10 august.

Vitele. Sunt 48 cai, 15 iepe, 60 boi, 70 vaci, 16 capre și 80 porci.

Cârciumile. Sunt 3, <și> regulile de poliție se observă.

Șosele. Toate zilele erau întrebuințate la lucrul șoselei.

Observații generale. În general, starea și administrarea acestei comune este puțin mulțumitoare.

Comuna Buzoești⁶⁶. Această comună aparține de plasa Cotmeana. Ea se compune din două cătune⁶⁷ și este situată la o distanță de 40 minute cu trăsura mai spre sud de gara Costești, pe malul drept al apei Teleorman. Are o populație de 648 locuitori.

Primăria. Localul este rău și mic, pentru care am scris subprefectului a lua măsuri. Cancelaria era bine ținută.

Scoala. Din cauza neglijenței primarului, în această comună nu este școală. Am fixat subprefectului un termen, prin care să văd înființarea școlii prin îngrijirea comunei.

Cultul. Sunt două biserici în bună stare, la care servesc 2 preoți și 2 cântăreți. Cimitirul de la o biserică, nefiind la în condițiile legii, am ordonat închiderea lui și deschiderea altuia.

Bugetul. Veniturile sunt de lei 1339, bani 86, și cheltuielile de lei 1335. Plata contribuțiilor merge bine.

Agricultura. Recolta a fost mulțumitoare.

Starea sanitară și mersul populației. Starea populației era bună. De la 1 ianuarie și până la 30 septembrie, data inspecției, sunt 22 nașteri, 8 morți și 1 căsătorie.

⁶⁵ În prezent sat Cochinești, com. Stolnici, jud. Argeș.

⁶⁶ Sat și com., jud. Argeș.

⁶⁷ Buzoești și Podeni.

Cea din urmă vizită a medicului a fost la 22 septembrie, și a vaccinatorului la 15 septembrie.

Vitele. În comună sunt 38 cai, 69 iepe, 128 boi, 122 vaci, 17 capre, 150 porci. Starea sanitară era bună.

Cârciumile. Este 1 cârciumă și regulile de poliție se observă.

Sosele. Se lucrase la șoseaua comunală și zilele erau achitate.

Observații generale. În general, n-am rămas mulțumit de starea și administrarea acestei comune, pentru care am făcut subprefectului cuvenitele observații, spre a lua măsuri și a observa de aproape pe primar, care se vede că nu este în stare a conduce afacerile lumii.

Comuna Găujani⁶⁸. Această comună aparține de plasa Cotmenii și este situată la o distanță de o oră cu trăsura mai spre sud de gara Costești și pe malul drept al apei Teleorman. Ea are o populație de 585 locuitori.

Primăria. Localul este rău și învelit cu coceni, pentru care am atras atențiunea primarului. Cancelaria <este> binișor ținută.

Școala. Deși această comună are un local destul de bun, dar n-are școală, ceea ce dovedește puțină stăruință a primarului și a subprefectului, pentru care amândoi, acești funcționari au primit observații cu îndatorire de a înființa școală cât mai nezăbovit.

Cultul. Se află o biserică, care și aceasta nu este pe teritoriul comunei.

Bugetul. Venitul este de lei 1803, bani 90 și cheltuielile de lei 1395. Am găsit excedentul bugetar neîncasat și nedepus.

Agricultura. Recolta a fost în mici cantități, dar de bună calitate.

Starea sanitară și mersul populației. Starea sanitară mulțumitoare. De la 1 ianuarie și până la 30 septembrie, data inspecției sunt: 11 nașteri, 14 morți și 5 căsătorii. În această comună au fost cazuri de dureri de inimă, după cum zic țărani. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 22 septembrie și a vaccinatorului la 15 septembrie.

Vitele. Sunt 54 cai, 60 iepe, 184 boi, 197 vaci, 6 capre, 246 porci, 3 bivoli. Starea lor este bună.

Cârciumile. Este 1 și regulile de poliție se observă.

Sosele. Se lucrase la șoseaua comunală și zilele erau terminate.

Observații generale. În general, starea și administrația a acestei comune lasă de dorit.

Comuna Cornățelu⁶⁹. Această comună face parte din plasa Cotmeana și este situată pe malul stâng al apei Teleorman, la distanță de 50 minute cu trăsura de la gara Costești mai spre sud. Ea are o populație de 319 locuitori.

Primăria. Localul este bun și este proprietatea comunei. Cancelaria este binișor ținută. Primarul însă nu știe carte și mi s-a părut a fi străin de treburile comunei, conducându-se acestea de către notar, ceea ce este mai rău.

Școala. Localul este bun și este proprietate a comunei. În școală am găsit: 31 băieți și 10 fete. Examinându-se instrucțiunea lor, am găsit-o binișor. Învățătorul este destul de stăruitor. Școala n-are niciun pogon proprietate.

⁶⁸ În prezent sat Găujani, com. Ungheni, jud. Argeș.

⁶⁹ În prezent sat Cornățel, com. Buzoești, jud. Argeș.

Cultură. Este o biserică care are nevoie de reparațiuni și pentru care am cerut aceasta, sub pedeapsă, d'a înștiința Episcopia, spre a o închide. Această biserică, afară de pogoanele legiuite mai primește de la comună o subvenție de lei 80 anual. Văzând că epitropia bisericii nu se ocupă cu interesele bisericii, am luat măsura ca legea să se aplice. Cimitirul îndeplinește condițiile legii.

Bugetul. Venitul este de lei 1847, bani 94 și cheltuielile de lei 1575. Conturile bugetare erau încheiate până la 1880. Plata contribuțiilor era la zi.

Agricultura. Recolta a fost mulțumitoare.

Starea sanitară și mersul populației. Starea sanitară <era> puțin mulțumitoare. De la 1 ianuarie și până la 20 septembrie, data inspecției, sunt 23 nașteri, 7 căsătorii și 20 morți. Primarul mi-a raportat că mai mulți copii au pierit de durere în gât, pentru care chiar a doua zi am trimis pe medicul de arondisment în acea comună, cu obligația de a sta cel puțin 3 zile acolo, spre a lua măsuri. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 5 aprilie, și a vaccinatorului la 30 mai.

Vite. Sunt 27 cai, 29 iepe, 147 boi, 135 vaci, 7 capre, 200 porci. Starea lor era bună.

Cârciumile. Sunt 3 și regulile de poliție se observă.

Șosele. Zilele comunale erau deja întrebuințate.

Observații generale. În general, starea și administrația acestei comune este destul de mulțumitoare.

Comuna Vulpești⁷⁰. Această comună face parte din plasa Cotmeana și este situată pe malul stâng al apei Teleorman, la o distanță de 40 de minute cu trăsura mai spre sud de gara Costești. Ea are o populație de 784 locuitori, din care 388 bărbați și 396 femei.

Primăria. Localul de primărie e bunicel și cancelaria e binișor ținută.

Școala. Localul este mic și puțin mulțumitor. În școală am găsit 30 băieți și 4 fete. Examinându-i pe școlari, am găsit că învățământul lasă de dorit, din cauză că învățătorul nu pune destulă stăruință. Școala n-are pogoane.

Cultură. Este o biserică în bună stare, la care servesc 1 preot și 2 cântăreți. Această biserică n-are pogoane, fiind comună de moșneni, și primește de la comună o subvenție de 200 lei pe an. Epitropia se ocupă cu interesele bisericii și cimitirul îndeplinește condițiile legii.

Bugetul. Venitul este de lei 3444, bani 30 și cheltuielile de lei 2285. Conturile bugetare sunt încheiate până la 1880 și parte din excedent este depus.

Agricultura. Recolta a fost mulțumitoare.

Starea sanitară și mersul populației. Starea sanitară este mulțumitoare. De la 1 ianuarie și până la 30 septembrie sunt 34 nașteri, 9 morți și 5 căsătorii. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 22 septembrie, și a vaccinatorului la 5 și 6 septembrie.

Vite. În comună sunt 60 cai, 27 iepe, 300 boi, 330 vaci, 30 capre, 270 porci, 2 bivoli. Starea lor era mulțumitoare.

Cârciumile. Sunt 3 și regulile de poliție sunt observate.

Șosele. Zilele comunale au fost întrebuințate la lucrări.

Observații generale. În general, starea și administrarea acestei comune este mulțumitoare”.

⁷⁰ Sat, reședința com. Buzoești, jud. Argeș.

IV

2 decembrie 1882. Raport asupra inspecției din luna noiembrie⁷¹

„**Localul de școală din comuna Găvana-Valea-Rea.** Este mic și puțin mulțumitor. Mă voi ocupa de îndată spre a vedea ce măsuri ar trebui luate spre a avea această școală un local în condițiuni mai bune. la această școală este profesoriță doamna E. Bărbuceanu și urmează cursurile numai 15 băieți și 12 fete. Acest număr este mic, în raport cu numărul elevilor din comună ce ar urma să frecventeze școala. Am căutat dar, să văz care este cauza, că chiar în urma măsurilor de rigoare, totuși, copiii nu vin la școală. Din informațiile ce am luat, m-am convins că părinții văzând că nu se învață nimic în această școală, cei mai avuți își trimit copiii la învățătură în orașul Pitești, iar alții prin comunele cele mai apropiate, rurale.

În școală am găsit numai vrei zece băieți, fără ca profesorița să fie prezentă. Ea se află acasă la dânsa, în apropiere de școală, unde se află și fetele care urmează cursurile. Am examinat, dar numai pe băieții <pe> care i-am găsit în școală, și din întrebările ce le-am făcut asupra diferitelor materii, am văzut că în adevăr nu știu nimic.

Am găsit elevi de doi ani în școală, care nu știu definiția scăderii, alții nu știu tabla înmulțirii și nici chiar să scrie, un număr de trei cifre.

În privința geografiei, erau cu totul slabi, nici chiar numele capitalei județului nu-l cunoșteau. În privința religiei, nu știau nici *Tatăl nostru*.

Despre aceasta, am cerut socoteală învățătoarei, și mi-a răspuns că ea își dă toată silința, dar că elevii nu vin regulat la școală, și că nu i se dă destul sprijin de comună. Adevărul, însă, nu este acesta. Instrucțiunea nu merge din cauză că învățătoarea nu este aptă pentru a fi dascăliță, și totdeodată, neglijează datoria sa.

În această privință n-am putut sta nepăsător, și pe dată, am pus toate acestea în vederea revizorului școlar, spre a revoca pe învățătoare și a numi un alt învățător, ca-n acest fel să se înceapă a se învăța carte și în comuna Găvana-Valea Rea.

Scoala din comuna Borlești-Vărzari. Această școală este instalată într-un bun local, proprietatea județului. Localul este destul de spațios și bine întreținut. În acest local șade și învățătoarea. Școala cuprinde patru clase și sunt înscriși pentru urmarea cursurilor 44 băieți și 8 fete. În ziua inspecției erau prezenți 27 băieți și 7 fete. Am examinat mai mulți elevi și eleve, și am văzut că instrucțiunea lor este mulțumitoare, și că profesoara se ocupă și se interesează de mersul regulat al școlii.

Scoala din comuna Bradu-Geamăna⁷². Localul este mic și în condiții puțin mulțumitoare pentru școală. Cursurile se urmează de 30 băieți și 1 fată, dar mulți nu vin regulat, din cauza părinților care întrebuințează pe copii la diferite servicii casnice. Am examinat pe elevi și am găsit că instrucțiunea lor lasă de dorit. În această privință, am atras atențiunea învățătorului, care este un preot, și totdeodată, am avizat pe revizor.

Scoala din comuna Bradu de Jos⁷³. Starea localului este puțin mulțumitoare, căci este mic și cu puțină lumină. Cursurile se urmează de 19 elevi. Din examenul ce

⁷¹ D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff. 21^r-21^v, 24^r.

⁷² În prezent satele Bradu și Geamăna, com. Bradu, jud. Argeș.

⁷³ Veche denumire a satului Bradu, com. Bradu, jud. Argeș.

am făcut elevilor, am văzut că instrucțiunea lor lasă de dorit, pentru care am făcut cuvenitele observații învățătorului, și am scris revizorului spre a controla mai des mersul acestei școli”.

Concluzia prin care prefectul își încheie raportul este următoarea: „În general, instrucțiunea prin școlile rurale lasă mult de dorit, și una din cauzele principale este negreșit și lipsa de adevărați învățători, care crescuiți și pătrunși de datoria lor să știe a crește și instrui pe copiii sătenilor”.

V

20 decembrie 1882. Raport asupra inspecției din luna decembrie⁷⁴

„Școala din comuna Prundu”⁷⁵. Localul de școală este destul de bunicel, în raport cu alte localuri. Am recomandat a se spoi pe timpul vacanțelor și a se face reparațiile de care are trebuință.

În școală am găsit 17 elevi, și examinându-i pe toți, am găsit că instrucția merge binișor și învățătorul, care este un preot, își face bine datoria. Despre starea acestei școli am avizat și pe revizor, spre a lua măsuri de îmbunătățire și a căuta ca și fetele să fie îndatorate d-a urma la școală.

Școala din comuna Găleşti. Localul de școală lasă mult de dorit, pentru care am recomandat a se lua măsuri de îmbunătățire. În școală am găsit 22 elevi și nicio fată. Examinând instrucțiunea elevilor, am văzut că ea lasă de dorit, și aceasta din cauza învățătorului, care este un preot tânăr, și care nu pune destulă stăruință. Am avizat pe revizorul școlar, spre a da cuvenitul avertisment învățătorului.

Școala din comuna Budeasa. Localul este bunicel și destul de spațios, pot zice că este mai bun decât multe localuri de școală. În școală am găsit prezenți 25 elevi și 3 fete. Am examinat instrucțiunea școlarilor și am văzut cu mulțumire că în această școală a început să se învețe carte, și că școala este pusă pe o cale bună și de progres. Învățătorul este un tânăr normalist și se ocupă serios cu școala”.

În finalul acestui raport, prefectul colonel Alexandru Budișteanu, opinează asupra situației școlilor rurale din județul pe care îl diriguia, făcându-i totodată ministrului Rosetti câteva sugestii pentru îmbunătățirea situației învățământului rural; raționamentul său, corect, specific militarului de carieră, este dublat de un patriotism sincer:

„Cred domnule ministru că nu pot încheia acest raport fără a-mi împlini o datorie sfântă de român și de cap al județului, spre a vă raporta că stăm rău cu instrucțiunea populației rurale și, pot zice, fără sfială, că încă statul n-a început a se ocupa și a se îngriji de această mare trebuință națională, aceea de a avea niște adevărate școli, care să fie o instituție, care să formeze buni cetățeni, să formeze inima copilului spre a-l pregăti pentru viața patriotică, și-n ăst fel, școala rurală să fie un centru puternic pentru educația națională.

Subsemnatul, pătruns de o asemenea datorie, am pus toate forțele mele pentru îmbunătățirea școlilor rurale, și fiindcă acesta este adevărul, pot spune fără sfială, că în

⁷⁴ D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff. 22^r-23^r.

⁷⁵ Actualmente cartier al orașului Pitești.

județul Argeș a început un avânt pentru instrucțiunea populației rurale, numai de când am avut onoarea să fiu chemat la această prefectură.

Mărturisesc însă că chestiunea este cu totul importantă și puterile unui prefect nu sunt suficiente spre a face tot ce lipsește. Este negreșit, nevoie de marele sprijin al statului, căci în afacerile cele mai naționale, statul are partea lui, cea mare, de ajutor.

În județul Argeș, din 164 școli, statul plătește numai pe învățătorii a 111 școli, sunt dar 53 comune rurale lipsite de școli, deși, după legea instrucțiunii au dreptul a se plăti învățătorii de stat.

În rezumat, cauzele care contribuie că instrucțiunea rurală este încă la începutul ei sunt:

1. Lipsa completă de localuri de școală în condițiunile ce se cer.
2. Lipsa de învățători rurali, care crescuiți și instruiți pentru acest scop, să știe a învăța și dezvolta gustul populațiilor la învățătură.
3. Lipsa completă din partea comunelor rurale, pentru a veni în ajutorul școlilor.
4. Răul sistem ce există astăzi în administrația și controlul școlilor.

În ceea ce privește construcția localurilor de școală, care astăzi sunt cele mai rele din sat, și care ar trebui să fie cele mai frumoase, aceasta nu se poate face, decât numai de stat, prin societatea de construcții. Cu acest mod, am putea avea aceste localuri cât mai curând și de același stil și prevederi în toată țara, ceea ce ar prezenta bine o singură idee și o singură măsură, adică ar da caracterul unei instituțiuni naționale, iar nu după cum se urmează astăzi, clădindu-se după diferite idei, care numai românești nu sunt. Afară de aceasta, județul n-are fondurile trebuincioase pentru a-și clădi localuri de școală. Pentru județul Argeș, dacă chiar ne-am mărgini la construcția a 150 școli, adică câte una în fiecare comună rurală, neținând socoteală de celelalte 3 sau 4 cătune care alcătuiesc o comună, și dacă am destina numai câte șapte mii lei pentru fiecare școală, ar trebui să cheltuim suma de 1 050 000 lei, ceea ce este peste puterile județului.

Rezultă dar, că numai statul poate începe această mare întreprindere, venind cu o parte în ajutorul comunelor, iar pentru rest a se prevedea modul de rambursare printr-o lege specială.

Pentru recrutarea învățătorilor rurali, trebuie ca școlile actuale, normale, să fie sporite, și învățământul să fie-n ăst fel, ca învățătorii ieșiți din această școală să fie crescuiți pentru viața simplă de la țară și apți pentru a fi dascăli poporului.

Astăzi școlile rurale se află sub administrarea și controlul statului. Acesta contribuie <la faptul> că autoritățile județene și comunale nu se interesează de mersul școlilor, privindu-le ca <pe> niște instituții unde numai statul are dreptul să se amestece. Propun dar, a se lăsa școlile în sarcina comunelor, ceea ce ar introduce o emulație, și ar fi mai bine dirijate și controlate. Dar fiind că aceasta ar aduce cheltuieli comunei, cred că darea monopolului cârciumilor în folosul comunei ar fi de un mare ajutor, și de o mare trebuință”.

FIVE INSPECTIONS OF THE COLONEL ALEXANDRU A. BUDIȘTEANU
(1836-1919), THE PREFECT OF THE ARGEȘ COUNTY, IN THE
PARISHES OF THE ARGEȘ COUNTY IN 1882

Abstract

The colonel Alexandru Budișteanu was appointed the prefect of the Argeș County on the 1-st of July 1881 as a consequence of the suggestion of the Minister of Home Affairs C.A. Rosetti. He inspected the territory five times between the July and December 1882. His conclusions were written in short and fair reports then he sent to C. A. Rosetti. They showed the general situation of the county's parishes. The reports presented the distance between the respective parishes and Pitești, the roads, the villages of those parishes, institutions (mayoralties, schools and churches), budget, agriculture, number of animals, pubs, health etc.

ASPECTE ALE UNOR LUCRĂRI EDILITARE ÎN COMUNA URBANĂ PITEȘTI, 1907-1913

VALENTIN MOTREANU*

Printre multele probleme importante pe care primăria a trebuit să le rezolve în această perioadă a fost aceea a asigurării apei pentru locuitori și instituții, construcția unui rezervor de apă, pavarea unor străzi și trotuare, construcția unui local pentru teatru, precum și construcția unui local pentru băile comunale.

Municipiul Pitești are un sistem centralizat de alimentare cu apă din anii 1908-1909, sursa de apă folosită fiind pânza de apă freatică din terasa cuprinsă între râul Argeș și râul Doamnei.

La finele anului 1905, primăria făcea contract pentru alimentarea orașului cu apă cu inginerul W. H. Lindley, care întocmește un proiect în acest sens. Pentru că era o problemă foarte importantă Consiliul Tehnic Superior din Cadrul Ministerului de Interne a solicitat doctorului V. Babeș să facă un referat asupra proiectului inginerului Lindley, precum și asupra raportului inspectorului tehnic dr. Bușilă. Lindley a făcut sondaje pentru captarea apei, „în susul orașului Pitești, cam la 1 km în regiunea confluenței râului Argeș cu râul Doamnei... la o distanță de 500 m de satul Gropeni...”¹. Însă în opinia doctorului Babeș, studiile trebuiau făcute mai în profunzime. Oricum pe lângă locuitorii orașului, de apa de la Gropeni va beneficia mai târziu și băile comunale, care vor consuma apa destul de multă. Așadar problema alimentării orașului cu apa bună și în cantități suficiente rămânea să fie rezolvată în anii următori și tot din zona aleasă de inginerul Lindley.

În anii 1907-1908, Serviciul Tehnic din cadrul Primăriei Comunei Urbane Pitești, atrăgea atenția d-lui primar N. G. Dumitrescu „că pompele de la fântânile de pe bulevardul Elisaveta Doamna, de la răspântia cu strada Craiovei, cea din strada Târgul din Vale și cea din strada Eliade Rădulescu, fiind uzate și deteriorate în urma gerului care a fost, au ajuns în stare de a nu mai funcționa”². Ele trebuiau înlocuite urgent cu pompe noi deoarece cilindreele erau sparte și nu se mai puteau repara. De aceea trebuiau procurate de urgență din comerț, trei pompe noi și așezarea lor la menționatele fântâni pentru ca să nu sufere publicul din localitate de lipsă de apă. O altă problemă importantă pentru această perioadă era și prelungirea unor străzi care să satisfacă nevoile cetățenilor. În această situație se aflau cele două străzi: strada Viilor și 24

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Argeș, fond Primăria Pitești, dosar nr. 57/1906, f. 32.

² Idem, dosar nr. 13/1907-1908, f. 1.

ianuarie La 4 martie 1908 s-a încheiat un proces-verbal între consilierii comunali Gh. Șerbănescu și C. Panciu ai urbei Pitești și inginer V. C. Dumitrescu, arhitect al aceleași urbe, care au constatat următoarele: „Strada 24 ianuarie e compusă din două părți aproape perpendiculare una pe alta, plecând cea mai lungă din strada Sfânta Vineri, iar cea scurtă din strada Băilor, lucru care dă străzii caracterul de înfundătură iar pentru asta este nevoie a se prelungi una din cele două porțiuni. Am constatat că pentru moment prelungirea părții din strada Băilor ca să iasă în strada Viilor, ar corespunde mai bine dorințelor și nevoilor locuitorilor”³(Fig. 1).

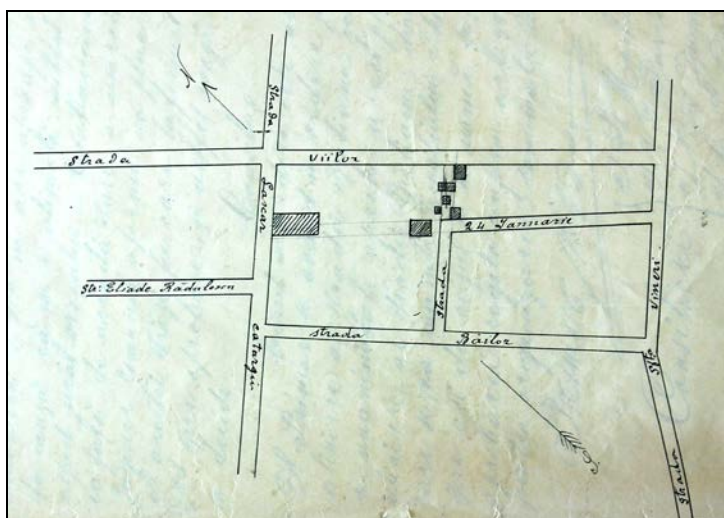

Fig. 1. Fragment dintr-un plan stradal al Comunei Urbane Pitești.

Pavajul de pe strada Viilor era încă în bună stare, doar trotuarele erau pe alocuri stricate, datorită și a apelor care stagnau pe rigole și aveau prin urmare nevoie de reparații. Dacă apele stagnau pe rigole era în cea mai mare parte și vina locuitorilor străzii care depozitau tot felul de gunoaie pe șanțurile străzii Lascăr Catargiu, în fața podului drumului de fier, care duceau apele de pe rigolele străzii Viilor spre râul Argeș. Astfel stând lucrurile, s-a hotărât că „este bine și de nevoie absolută să se facă prelungirea străzii 24 ianuarie până în strada Viilor”⁴.

Apele de pe strada Viilor aveau scurgerea pe strada Lascăr Catargiu, pe sub podul căii ferate, printr-un șanț nepavat și astupat. Inginerul Comunei d-l V.C. Dumitrescu era de părere că „pentru a înlătura acest inconvenient trebuie deocamdată astupat acest șanț, iar în primăvară să se paveze cu bolovani, atât șanțul cât și trotuarul cel puțin pe lungimea de 115 metri, începând din strada Viilor până la podul căii ferate, după cum se vede în alăturata schiță”⁵ (Fig. 2).

³ Idem, dosar nr. 28/1908, f. 7.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, f. 1.

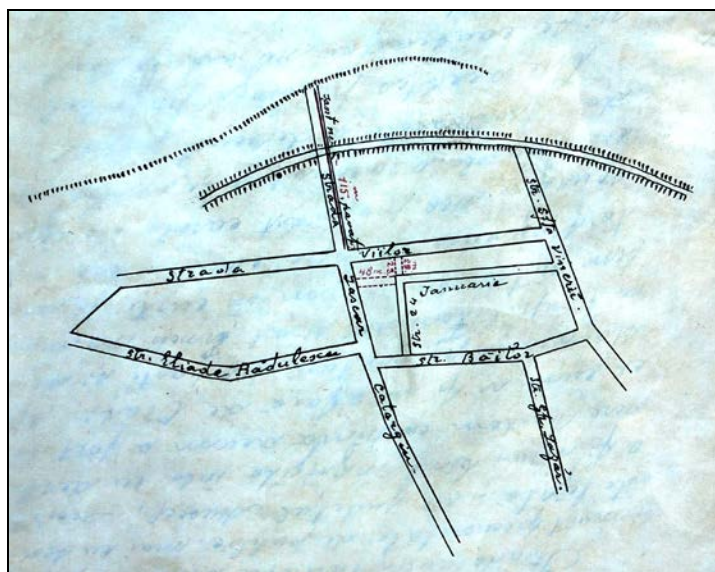

Fig. 2. Fragment dintr-un plan stradal al Comunei Urbane Pitești.

În ziua de 26 mai 1908 s-a ținut în localul primăriei, o licitație publică pentru „pavarea cu asfalt a trotuarului după partea dreaptă a stradei Șerban-Vodă, începând de la tribunal până în dreptul stradei Babic, în lungime totală de 360 m liniari”⁶. În vara anului 1908 s-a încheiat un contract între primarul comunei urbane Pitești și Teodor Spincho, antreprenor de lucrări publice, domiciliat în București, contract în urma căruia primarul urbei Pitești dădea în antrepriză acestui antreprenor pavarea trotuarului. Prețul cu care s-a luat această lucrare la licitație a fost de 6 lei și 80 de bani metru pătrat⁷.

Lucrarea după deviz se urca la suma de 5.050 de lei⁸ și s-a executat conform caietului de sarcini și a devizului.

În 1909 s-au continuat lucrările de edilitate ale comunei Pitești și anume: pavarea cu bazalt și bordură de piatră de granit, a trotuarului de pe bulevardul Elisabeta Doamna, începând din strada Oborului, partea dreaptă spre gară și până în strada Maior Giurescu (casa Emanoil), în suprafață de 1.219.990 metri pătrați. Apoi a fost pavat trotuarul din partea stângă de pe strada Oborului, începând cu bulevardul Elisabeta Doamna, până în strada Craiovei, continuând și în curtea bisericii Sf. Ilie, în suprafață de 324 metri pătrați. Costul acestor lucrări, urca după deviz la suma de 3.122 lei și 88 de bani⁹.

Necesar pentru orașul Pitești era construcția unui rezervor de apă.

Construcția rezervorului cu apă din orașul Pitești a început pe la sfârșitul anului 1908 și s-a terminat în anul 1910 sub îndrumarea inginerului Motoi.

⁶ Idem, dosar nr. 13/1908-1909, f. 14.

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem*, f. 43.

Construcția rezervorului:

Terasamentele: Pentru terasamente s-au făcut săpături de la cota 324 până la cota 320, inclusiv asigurările și proptirile, căptușirile etc. și lucrările necesare. Pământul provenit din săpătură a fost întrebuințat, o parte pentru umplere iar o parte pentru ridicarea terenului din apropiere la cota indicată în plan.

Pământul a fost cărat cu roaba sau cu vagonetele până la o distanță mijlocie de 150 –200 m și se va plana. Pământul era folosit astfel¹⁰:

1. pământ necesar pentru umplerea tranșeei până la înălțimea terenului, care se va face cu straturi de 40-50 cm și se va comprima bine;
2. pământ necesar la acoperirea rezervorului cu ajutorul celui provenit din săpături până la cota indicată în plan, așezat și comprimat în straturi de 40-50 cm. Stratul de deasupra va avea o grosime de 30 de cm. El consta din pământul vegetal care s-a depozitat la o parte, peste care apoi se va semăna iarba.

După terminarea acestor lucrări pentru terasamente au început lucrările de beton. S-a folosit beton pentru fundamente și pentru fundul rezervorului, în proporție de 15 mc de ciment , 10 mc nisip și 5 mc pietriș¹¹.

Betonarea a fost făcută conform desenurilor și după indicația Direcției Lucrărilor, în straturi de cel mult 15 cm grosime, bine bătut, inclusiv așezarea și zidirea pieselor de fier, pietrelor lucrate, furnizarea cimentului, nisipului, pietrișului și a apei, precum și a șabloanelor, căptușelelor și uneltelor necesare etc.

Tencuirea: După lucrările la terasamente s-a făcut tencuirea cu ciment a fundului rezervorului, inclusiv furnitura tuturor materialelor, schelelor și a uneltelor necesare. S-a lucrat în baza contractului. În contract s-a prevăzut „a se curăța mai întâi suprafața fundului rezervorului și apoi tencuirea în straturi de câte 3 mm grosime. Se va netezi bine tencuiala cu o linie și se va freca apoi cu un disc de lemn. După ce s-au terminat cele trei straturi, se va presăra praf curat de ciment și se va freca în părțile umede încă de tencuială, cu ajutorul unor discuri de pâslă (material textil obținut din fire de lână sau de păr de animal, întrebuințat și ca izolanț)”¹².

Au fost tencuiți cu ciment și pereții din interiorul rezervorului de apă. După cele trei straturi de tencuială cu ciment, s-a așezat un al patrulea strat mai subțire de mortar de ciment curat, care apoi s-a netezit așa cum s-a procedat și mai înainte. Un element de bază în construcția rezervorului l-a constituit piatra de talie. Piatra de talie era folosită „pentru deversorii, rigole de scurgere, trepte, cadre pentru ventilațiuni, uși și ferestre etc., și va fi lucrată exact după desen și zidită conform planurilor și condițiilor”¹³.

Izolare și ventilațiuni: S-au folosit ventilațiuni mari după desen și indicația Direcției Lucrărilor, dar și ventilațiuni mici atunci când a fost cazul. Acoperirea rezervorului s-a făcut cu asfalt și s-a executat conform condițiilor. S-a folosit și pietriș pentru drenarea apei în rigolele de deasupra bolților.

Costul total al construcției complete (Fig. 3) a fost de 8.730.000 lei¹⁴.

¹⁰ Idem, dosar nr. 73/1908, f. 13.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, f. 14.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

În luna mai, a anului 1911, au avut loc mai multe licitații în localul primăriei Pitești pentru darea în antrepriză a mai multor lucrări de edilitate comunală¹⁵: pavarea cu asfalt a trotuarului de pe strada Egalității, începând de la palatul administrativ până la casa nr. 22 (proprietatea Hagiescu), conform devizului al cărui cost se ridica la suma de 7 000 de lei; pavarea cu bolovani de râu, a porțiunii nepavate din strada Lascăr Catargiu, începând din strada Viilor și până la podul căilor ferate, în suprafață de 1.231 metri pătrați și al cărui cost după deviz se ridica la suma de 2.154,28 de lei; pavarea cu bolovani de râu a străzii Oescu din acest oraș, al cărei cost după deviz se ridica la suma de 1859, 17 de lei.

În anii 1909-1910, Consiliul Comunal al orașului Pitești ia în discuție, ridicarea unei clădiri de teatru și băi pe strada principală. Din cauza neglijenței antreprenorului dar și a lipsei de fonduri, lucrările vor dura aproximativ patru ani și jumătate.

La 24 martie 1910¹⁶ s-a încheiat un contract între Primăria Urbei Pitești și d-l Athanasie St. Bolintineanu, inginer din București, prin care acesta lua în antrepriză canalizarea străzilor: Brătianu, bulevard Sf. Vineri, Brâncoveanu, Lahovari, piața Craiovei (până în bulevard), Teiuleanu, precum și străzilor ce leagă strada Șerban Vodă cu strada I. C. Brătianu, precum și modificarea gurilor de scurgere și a căminurilor din strada Șerban Vodă pe întinderea prevăzută în planuri și devize.

În această perioadă începe și construcția unui canal colector, de pe bulevardul Elisabeta Doamna, „începând de la Monumentul Independenței până la vărsarea lui în râul Argeș”¹⁷, construcția de pavaje pe străzile principale ale orașului, pe străzile care erau deja canalizate, asfaltarea acestora și apoi pietruirea lor cu piatră cubică.

Pentru a suporta cheltuielile legate de aceste lucrări de edilitate primarii Comunei Urbane Pitești au fost nevoiți să facă credite la Casa de Credit Județean și Comunal. Astfel, în urma „ședinței Consiliului Comunal din data de 11 martie 1912, ședința prezidată de primarul Comunei Urbane Pitești d-l Alexandru Dumitrescu, și la

Fig. 3. Rezervorul de apă din cartierul Trivale.

¹⁵ Idem, dosar nr. 6/1911, f. 26, f. 53, f. 76.

¹⁶ Idem, dosar nr. 45/1906-1913, f. 97.

¹⁷ Idem, dosar nr. 22/1912-1913, f. 84.

care au participat nouă membri”¹⁸, primarul a fost autorizat de Consiliul Comunal să facă un împrumut de 800.000 lei de la Casa de Credit Județean și Comunal.

În unanimitate s-a aprobat facerea unui împrumut de 800.000 lei de către comuna Pitești, bani care au fost repartizați astfel: „84.000 lei pentru teatru și băi, 516.000 lei pentru canalul colector și pentru pavaje a fost aprobată suma de 200.000 lei”¹⁹. Această sumă era luată din împrumutul maxim de 1.200.000 lei, „împrumut votat de Corpurile Legiuitoare și aprobat prin Înaltul decret Regal nr. 2247 din 11 aprilie 1912 și ridicat apoi de la Casa de Credit Județean și Comunal”²⁰.

Canalizarea orașului era o problemă importantă, căreia i s-a acordat o atenție deosebită. Ceea ce se executase până acum era în condiții foarte bune, însă totodată această lucrare de până acum, nu ar fi adus reale servicii, dacă nu s-ar fi executat și colectorul principal de pe bulevard. Planul și devizul lucrărilor au fost aprobate de Consiliul Tehnic Superior, astfel că lucrarea a putut să înceapă. Această parte a canalizării a costat suma de 350.000 de lei²¹. Pe lângă această parte a canalizării au mai trebuit executate și canalurile de legătură de pe străzile: Industriei, Justiției, Grivița, Teiuleanu, prințul Carol etc., care după deviz se ridicau la suma de 80.000 de lei²².

Pavarea orașului era de asemenea o lucrare urgentă și absolut necesară și aceasta cu atât mai mult, cu cât cu ocazia canalizării, se desfundaseră mai toate străzile de prin centru, dând orașului un aspect urât.

Pentru executarea acestor importante lucrări s-a hotărât a se procura mijloacele necesare dintr-un împrumut de 2 200 000 lei pe timp de 40 de ani cu o dobândă între 4-5%. Bani ar fi repartizați astfel²³:

1) pentru iluminatul orașului cu electricitate	550.000 lei
2) pentru exproprieri de utilitate publică	150.000 lei
3) pentru canalizarea orașului	350.000 lei
4) pentru construirea de pavaje în oraș	500.000 lei
5) pentru construirea unui abator	80.000 lei
6) pentru reconstruirea pieței orașului	300.000 lei
7) pentru terminarea construcției de băi populare și teatru	270.000 lei
Total:	2.200.000 lei

În anul 1912 se dorea achiziționarea unui tub de fier forjat pentru deșertarea colectorului principal în râul Argeș, tub care se va plăti din fondul canalizării orașului Pitești și foarte necesar comunei. Au fost invitate la Pitești mai multe fabrici speciale în astfel de lucrări, pentru a face o ofertă până la data de 7 mai 1912. Aceste fabrici erau: fabrica Vulcan București și E. Wolff, uzinele Lemaitre București, fabrica Meteor Ploiești și uzinele Metalurgice Ploiești. Ultima de fapt a făcut și oferta cea mai bună. Acest tub din fier consta din diferite tuburi cu flanșe pentru care Uzinele Metalurgice au furnizat și șuruburi și material de etanșare. Începutul conductei era „ancorat cu o placă de ancoragii și sfârșitul era prevăzut cu o construcție specială de gură și cu un picior conic, iar tuburile au fost vopsite atât pe interior cât și pe exterior cu culoare

¹⁸ *Ibidem*, f. 85.

¹⁹ *Ibidem*, f. 86.

²⁰ *Ibidem*, f. 88.

²¹ *Ibidem*, f. 9.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, f. 10.

contra ruginei”²⁴.

S-a stabilit ca tubul să fie predat prin gara Pitești iar termenul de predare să fie de maxim 30 de zile de la data comenzii. Costul acestui tub de fier forjat a fost stabilit la suma de 21.000 lei iar achitarea lui să se facă după furnizarea lui și după recepția de primărie. Toate taxele de timbre și înregistrare au fost suportate de Uzinele Metalurgice din Ploiești. La data de 30 septembrie 1912 a fost emisă factura nr. 5042 prin care primăria achita din suma totală de 21.000 lei pentru acel tub de fier suma de 10.000 lei, iar mai târziu la data de 24 octombrie a fost trimisă o notă primăriei comunei Pitești în care se spunea „furnitura tubului forjat servind la deșertarea colectorului principal despre care am discutat fiind terminată, avem onoarea de a vă ruga a binevoi a dispune să ni se plătească și restul ce ni se cuvine pentru această furnitură în sumă de 11.000 lei”²⁵. Plata restului de bani care mai rămăsese a fost făcută a doua zi.

La 18 martie 1913²⁶ s-a încheiat un act de tranzacție între primarul Comunei Urbane Pitești, Alexandru Dumitrescu și inginer Virgiliu Ionescu din București, în calitate de antreprenor al construcției localului de băi populare și o sală de spectacole a primăriei, în urma căruia acesta trebuie să termine construcția acestor localuri, conform devizului și caietului de sarcini.

La 19 iulie 1913, Serviciul Central al Primăriei Comunei Urbane Pitești trimitea o telegramă ministrului de război în care se spunea: „Comuna are absolut nevoie de diferite materiale, necesare pentru lucrările localului de băi populare și teatru și pentru ca lucrările să nu stacneze, cu onoare vă rog a aproba să se pună la dispoziție următoarele:

- 1) trei vagoane fabricii de ciment Comarnic;
- 2) trei vagoane fabricii de ipsos H. Nicolau Slănic Prahova;
- 3) un vagon pentru piatra din Câmpulung de la d-l inginer Drăghicescu”²⁷.

O atenție deosebită s-a acordat canalizării teatrului comunal. La 16 august 1912, Societatea Anonimă Pentru Conducente de Apă trimitea o telegramă d-lui inginer Virgil Ionescu, în care spunea: „Mergând la Pitești pentru a începe canalizarea la teatru, am dat de dificultatea că Serviciul Diriginte al Lucrărilor cere modificări la proiectul întocmit, printre care cele mai importante sunt: 1) există două canale racordate cu strada din dosul teatrului făcute acum vreo doi ani; se cere ca aceste canale să fie utilizate pentru o parte din scurgeri; 2) se cere ca burlanele pentru apele de ploaie să fie și ele canalizate”²⁸.

Problema canalizării Teatrului Comunal (Fig. 4) s-a rezolvat în anul următor, iar în 1914 construcția teatrului era gata. Deoarece pădurea Trivale se afla la marginea orașului, oficialitățile, împreună cu locuitorii, s-au străduit să transforme o parte a acesteia în parc pentru agrement, denumindu-l parcul Trivale. Astfel în ședința Consiliului Comunal din 28 mai 1913 s-au aprobat „lucrările de amenajare a parcului Trivalea și facerea eleșteului, conform unui proiect și a unui deviz”²⁹.

²⁴ Idem, dosar nr. 35/1912-1914, f. 23.

²⁵ *Ibidem*, f. 24.

²⁶ Idem, dosar nr. 33/1909-1914, f. 1.

²⁷ Idem, dosar nr. 22/1913, f. 2.

²⁸ *Ibidem*, f. 6.

²⁹ Idem, dosar nr. 24/1913, f. 14.

Fig. 4. Teatrul comunal din Pitești.

Cu ajutorul unor credite suplimentare aprobate de Ministerul de Interne s-au cumpărat și s-au plantat flori și copaci ornamentali și în grădina publică și pe bulevard.

Acestea sunt câteva din lucrările edilitare, efectuate de Comuna Urbană Pitești în această perioadă. Prea multe lucrări edilitare nu se puteau face în această perioadă, asta și din cauza dezvoltării orașului în mod neunitar, sistematizarea lui fiind făcută zonal și parțial.

ASPECTS OF SOME WORKS OF PUBLIC UTILITY IN THE URBAN PARISH PITEȘTI 1907-1913

Abstract

In this paper some works of public utility effectuated in the city of Pitești in 1908-1913 are presented. Here are some of the important problems the town hall had to solve: water for the inhabitants and the institutions, the construction of a water reservoir (a work effectuated between 1908 and 1910), the paving of some streets and sidewalks, the construction of the sewerage for the theatre and communal spa.

DESPRE PRIMII AEROSTIERI ROMÂNI ȘI LUPTELE LOR DIN 1917

VASILE TUDOR*

Este adevărat, la noi invenția fraților Mongolfier din anul 1783, a fost cunoscută mult mai târziu și numai datorită baloanelor sferice captive ale unor experimentatori ori cele militare. Se poate considera fără teama de a greși că aeronautica română datează din anul 1880, anul în care Ministerul de Război a cumpărat din Franța un balon cu care a înființat prima secție ce s-a ocupat cu ascensiunile acestor aparate în scop militar.

După ce în anul 1904 prințul Bibescu s-a inițiat în zborul aparatelor mai ușoare ca aerul, a cumpărat din Franța un balon sferic pe care l-a botezat „România”, făcând și unele ascensiuni în țară. La acele experimentări a atras pe câțiva ofițeri, printre care și pe viitorul general Gorschi. Cei care s-au detașat atunci se pare că au fost primii observatori din aer ai armatei române. Ca urmare, din inițiativa aceluiași G. V. Bibescu și cu sprijinul lt. Asachi Eugen din artilerie „care făcuse studii speciale în Austria, anume pentru această menire...”¹ s-a creat și în România un aeroclub care, înzestrat cu două baloane sferice, a avut drept scop cercetările legate de acea nouă îndeletnicire la noi, precum și participarea la unele concursuri cu asemenea aparate. Atașate Regimentului 1 Geniu, în anii următori, aceasta a funcționat și s-a dezvoltat, ajungându-se ca în atelierele sale să se construiască în anul 1889 un balon sferic de 1.000 m³. Cu acestea în anii următori s-a participat la manevrele militare de la Murfatlar și Ghimpați.

Seria ascensiunilor cu balonul a fost reluată cu ocazia expoziției naționale organizată în 1906. Aceasta s-a bucurat de un mare număr de vizitatori, curioși ori interesați, ceea ce ne face să apreciem că opera de propagandă aeronautică din România, tocmai cu acea ocazie s-a declanșat.

În preajma marilor bătălii din anul 1917, aerostația română a fost organizată pe 4 companii dotate cu material nou (câte un balon) și încadrate cu personal instruit. În luna februarie 1917 a luat ființă cea de-a cincea companie. Toate au fost afectate marilor unități, după nevoi².

Fuseseră planificate mai multe, însă din cauza lipsei de material și, „... mai ales, datorită binevoitorului sprijin al protectorilor noștri ruși, care ne rătăciseră din

---

* Pitești.

¹ Radu Theodor, *Zborul nostru*, Editura Marvan, București, 1930, p. 42.

² ***, *Aripi românești*, Editura militară, București, 1966, p. 67.

întâmplare o cantitate de siliciu, de care aveam neapărat nevoie pentru înălțarea baloanelor, și care, trimisă din Franța încă din octombrie 1916, călătorea fără încetare pe căile ferate din Rusia...”³.

Aerostația, ca armă nouă, s-a dovedit de o neprețuită utilitate pentru comandamentele noastre. Cercetarea câmpului de luptă, reglarea tragerilor artileriei de calibru mare au fost misiuni pe care aerostația română le-a îndeplinit în condiții foarte bune. Dar tocmai acest fapt a făcut ca baloanele folosite de armata română să devină o țintă căutată de aviația și artileria inamică. Suprafața mare pe care o prezentau aerostatele, vizibilitatea lor, gazul inflamabil cu care erau umplute (hidrogen) și relativa lor imobilitate făceau baloanele foarte vulnerabile la atacurile din aer și de pe sol. Și trebuie recunoscut că am avut pierderi. Așa de exemplu, într-un interval de numai două săptămâni (22 iunie – 7 iulie 1917) Compania 2 Aerostație a pierdut două baloane, incendiate de aviația inamică din care observatorii s-au salvat cu parașutele. Dar cu toate pericolele, cu toate pierderile, aerostierii români au rămas neclintii la datorie, din zori și până noaptea târziu. Unul dintre cele două baloane pierdute de aeronautica română, a fost cel în care s-a aflat bravul lt. obs. Secărescu Aurel, născut în Pitești. Balonul său a fost străpuns de gloanțele trase de un avion german și imediat a început să se prăbușească, din cauza pierderii hidrogenului. Însă ofițerul a găsit timpul necesar pentru strângerea hărților și a notițelor, după care s-a aruncat cu parașuta în gol.

În preajma luptelor de la Mărășești, cele cinci companii erau cu mult înaintea încadrate în dispozitivul de luptă gândit de Comandamentul român, aducându-și partea lor de contribuție la pregătirea ofensivei, iar de la începutul lunii iulie au trecut la dispoziția Armatei a I-a⁴. Datele culese s-au dovedit de mare însemnătate, prin faptul că schimbările ce se petreceau pe front erau cunoscute rapid și cu mare exactitate. Lucrurile au culminat în ziua de 11 iulie 1917 când lt. Vițu Mihail, a descoperit 7 baterii grele germane ce se aflau în plină acțiune împotriva liniilor noastre și care, datorită precizărilor acestuia, au fost reduse la tăcere.

Dar nu numai cei aflați în nacela balonului, ci și personalul din echipele care făceau manevrele de ridicare ori coborâre a baloanelor au dat jertfe, fiind supus deseori la bombardare de artileria dușmană.

Un altul salvat cu parașuta a fost lt. obs. Bădărău Dan (mai târziu doctor în litere, care a trăit la Iași), căruia, în 7 iulie 1917, de asemenea, i-a fost mitraliat balonul. A avut însă șansa ca acesta să nu fie nimerit. În schimb, din întâmplare, unul dintre gloanțe a tăiat, întocmai ca o ghilotină cablul de oțel cu care balonul era ancorat la trăsura de pe sol. Eliberat, balonul a început să urce vertiginos, în timp ce vântul îl îndrepta spre liniile inamice. În acea situație, aerostierul a defectat balonul, după care a sărit cu parașuta. Atât observatorul cât și balonul au aterizat cu bine în liniile noastre. În același fel s-au mai salvat Mihalcea Mihail în ziua de 10 iulie, precum și Rally Demostene, care, la 21 august 1917, a fost obligat, pentru a doua oară, să se salveze cu parașuta⁵.

Sigur că nu în toate cazurile baloanele noastre au fost lovite, forțându-i pe aerostieri să le părăsească. În 13/26 iulie 1917, balonul nr. 1 a fost atacat de un avion

³ Radu, Theodor, *op.cit.*, p. 46.

⁴ Nicolau, Constantin, *Proba de foc*, Editura Albatros, București, 1983, p. 68.

⁵ Revista „Sport și tehnică”, anul XV, nr. 9/1969, p. 14.

inamic cu mare putere de foc la bord, însă, grație servanților și focului de apărare executat de observator, atacul a rămas fără rezultat⁶. De asemenea, în ajutorul aerostierilor a sărit și echipajul aviatorilor francezi Boneton-Nedervell, care a doborât avionul german ce intenționa să atace balonul nostru⁷.

Observatorii din balon au fost întotdeauna la posturi, cu excepția acelor zile în care timpul rău ori lipsa cărbunilor nu le-a permis ascensiunea. Pentru a oferi o imagine cât de cât apropiată de activitatea lor, vom insista mai mult asupra unor misiuni ce au avut loc în dramaticele zile din vara anului 1917. La 27 iulie, numai între orele 18.30-19.30, observatorii din balon au descoperit încă șase baterii inamice⁸. La fel, în ziua de 28 iulie, balonul nr. 3 a semnalat două baterii în acțiune, care au fost curând lovite în urma datelor transmise de ofițerul observator, iar balonul nr. 5 a descoperit în aceeași zi, alte patru baterii, care de asemenea, au fost reperate.

La 29 iulie din balonul nr. 3, aflat la 1200 m înălțime chiar din dimineața zilei, s-a condus tirul unor baterii de artilerie românești asupra satelor Străjescu și Putna Sărată, ocupate de inamic. La ora 9.30 el a primit aceeași misiune, corectând tirul executat de o altă baterie în raza localității Ciușlea. Apoi, la mai puțin de o oră, a executat pentru Grupul de artilerie „Spacu” reglajul tirului asupra satelor Bizighești și Paraipani⁹. De asemenea, la ora 11.45, precizia tragerilor de artilerie asupra aceluiași sat Paraipani a fost asigurată tot de balonul nr. 3, ca la ora 12.30 observatorul respectiv să conducă reglajele unui bombardament prestat de artileria noastră asupra satelor Balta Raței și Paraipani. În ziua următoare, activitatea balonului nr. 3 a fost aproape identică. Astfel, încă de dimineață el a identificat gurile de foc ce bombardau gara din Tecuci, ca apoi să treacă la supravegherea sectorului ce-i era încredințat și să descopere un grup de baterii inamice la sud de satul Străjescu. O oră mai târziu, același observator a semnalat un balon inamic ale cărei coordonate le-a transmis imediat celor de jos. Aproape în același timp a fost solicitat de artileriștii din grupul „Spacu” să coordoneze o adevărată canonadă asupra Bizigheștilor și șoselei Focșani – Ciușlea, a satelor Străjescu, Ciușlea și Paraipani, precum și în direcția balonului amintit mai sus.

Numai după o asemenea activitate a putut și acel observator să treacă la o mai liniștită cercetare a sectorului repartizat, consemnând activitatea trupelor inamice pe șoselele Focșani-Ciușlea și Focșani-Făurei¹⁰. Același observator experimentat în reglarea bombardamentului executat de artileria grea, a corectat, la 7 august, tragerile bateriei „Petculescu” de 150 mm îndreptate împotriva tunului german de mare calibru, ale cărui proiectile cădeau la Tecuci¹¹. Peste exact o săptămână, în timp ce regula tragerile a două baterii de 75 și 150 mm, la ora 14.20, balonul nr. 3 a fost atacat de artileria dușmană cu lovituri fuzante. Mult rău nu i-a făcut, însă peste două zile se afla încă în reparație.

Cu tot riscul, am avut observatori care, în conformitate cu misiunile primite, au petrecut multe ore suspendați cu baloanele între cer și pământ, pentru a observa situația de pe front. În fruntea lor se situează ofițerul observator Vițu Mihai, cu 171 de ore

⁶ A.M.R., fond 23, dosar nr. 308, p. 5.

⁷ Nicolau, Constantin, *Proba de foc*, Editura Albatros, București, 1980, p. 84.

⁸ A.M.R., fond 23, dosar nr. 308, p. 5.

⁹ *Ibidem*, p. 80.

¹⁰ *Ibidem*, p. 82.

¹¹ *Ibidem*, p. 86.

totalizate, urmat de Cherciu, Cristescu, Rally, Dragu, sau Atanasiu, dacă este să-i amintim pe cei care au adunat mai mult de 125 de ore fiecare în misiuni de supraveghere a frontului¹². Dar nu numai cei din aerostație au fost la înălțime. Arhivele militare păstrează mărturia unui caz în care s-a făcut dovada curajului demn de toată admirația, mai ales că eroul nici nu avea pregătirea necesară pentru asemenea misiuni, faptele datorându-se prezenței marinei noastre de luptă în Delta Dunării.

Așa cum bine se știe, în primăvara anului 1917 frontul s-a stabilizat iar Flota de apărare se afla retrasă în Deltă unde era aproape în permanență „bătută” cu bateriile grele inamice, existente în jurul orașului Tulcea. În acea situație s-a impus necesitatea unui observator aerian care să le identifice amplasamentele. Pentru aceasta s-a împrumutat de la trupele ruse un balon captiv, iar ca observator s-a oferit locotenentul Bălan Iacob care, până atunci, nu făcuse nici o ascensiune. Cu pricepere și curaj acesta a reușit să dirijeze tirul monitoarelor noastre cu foarte bune rezultate, chiar dacă nu luase parte până atunci la un asemenea gen de instrucție.

În luna octombrie a anului 1917, inamicul a intenționat să pătrundă în Delta Dunării, fapt pentru care bateriile de la Tulcea au devenit foarte active, bombardând navele noastre, aflate pe brațul Chilia. Pentru anihilarea lor, Flota română de apărare a inițiat o acțiune, recurgând la același balon rusesc ce se găsea la Ismail și, desigur, la același observator. La 17 octombrie, în scopul dirijării tirului monitoarelor „Catargiu” și „Brătianu”, ce erau în poziție de luptă, a fost înălțat balonul care avea la bord pe lt. Bălan Iacob, viitorul subdirector al Arsenalului Marinei, atunci la a doua ascensiune.

Nici nu ajunsese balonul la 1000 m înălțime când lt. Bălan, un bun cunoscător al zonei, a descoperit o baterie grea inamică, ce era instalată chiar pe câmpul de tragere al vechii cazărmi a regimentului 33 Tulcea. În scurt timp, aceasta a fost distrusă, iar monitoarele noastre, au putut să-și continue tragerile contra altor baterii.

În fața acelei situații, inamicul a cerut un avion de la Brăila care, în jurul orei 12, a atacat cu focuri de mitralieră, balonul în care se afla ofițerul român. Lt. Bălan care nu avea nici o armă de apărare, fiind echipat doar cu parașuta, a continuat calm să-și noteze cele observate, comunicându-le prin telefon la sol. Atunci când a fost atacat pentru a doua oară de același avion, comandorul Koslinski, cu care era în legătură, i-a ordonat să sară cu parașuta. Dar, ofițerul a implorat să rămână în continuare, trecând totul pe propria-i răspundere. Până la urmă a fost cântărit atât riscul cât și oportunitatea faptului și l-au lăsat să continue a dirija mai departe tirul navelor noastre. Numai că, pe la ora 15, a trebuit să suporte și pe cel de-al treilea atac al unui alt avion inamic care, până la urmă, a fost îndepărtat de focul mitralierelor amplasate la bordul navelor. După toate acestea, balonul a rămas în aer până la sosirea serii, cea care l-a obligat pe bravul ofițer să-și încheie o misiune deosebit de grea, dar de care se achitase cu prisosință, făcând observații din balon timp de 14 ore consecutiv. Insistența lt. Bălan l-a făcut pe inamic, ca în ziua următoare să aducă câteva avioane și chiar la Ismail, să atace balonul care, astfel, a fost incendiat. Cei trei ofițeri ruși ce se aflau la bordul lui, s-au salvat, sărind cu parașutele¹³.

Ei și încă mulți alții au stat de strajă în înaltul cerului cu binoclul într-o mână și cu carabina ori mitraliera în cealaltă, cercetând neconținut atât liniile inamice cât și

¹² A.M.R., fond 5487, dosar nr. 555, p. 71.

¹³ A.M.R., fond 3011, dosar nr. 555, p. 95.

orizontul pentru a nu fi surprinși de vreun atac aerian inamic. 103 ore petrecute în ascensiuni a avut și lt.obs. Secărescu Aurel, de care, fiind piteștean, ne vom ocupa cu justificată insistență.

Născut la Pitești în 6 noiembrie 1891, a fost fiul lui Vasile Secărescu, căsătorit cu Polixenia, din Pitești. Vasile Secărescu a fost comerciant și era din Brașov, iar Secărescu Aurel a fost căsătorit cu Cornelia Săndulescu, născută la Craiova în 1900.

Cât despre începutul carierei militare a lui Secărescu Aurel, din documentele păstrate în arhivele militare, aflăm că în 1910 era soldat TR în Regimentul 6 Artilerie (Pitești)¹⁴, iar în 9.OI.1911 se găsea în Școala de ofițeri rezervă după care a fost avansat la gradul de caporal la 1.03. 1911 și sergent în iunie 1911. La absolvire a primit gradul de plutonier TR, fiind desconcentrat la 1 octombrie 1912. iar în 15 decembrie 1912 a fost avansat la gradul de slt. în rezervă, ca la 15 august să fie chemat temporar în activitate ca rezervist¹⁵.

La 24 ianuarie 1915, se afla detașat la școala de observatori pentru artilerie, iar în 14 aprilie 1915 a fost brevetat ca observator. La sfârșitul anului 1915 era avansat la gradul de lt. și în cadrul Reg. 6 artilerie din Pitești, unde a executat 12 ore ascensiuni cu balonul. Aproximativ peste un an, la 1. 03.1917 avea să fie detașat la Corpul Aerostierilor pentru școala de observatori din balon și trimis pe front¹⁶. Din cauza ostilităților, abia la 1 septembrie 1917 când ajunsese deja căpitan, a fost brevetat observator aerostier cu același grad, alături de încă 26 ofițeri. Printre ei Vitzu Mihail, Petrov Traian, Săvescu Nic, Șerbănescu Gh și alții ca Bădărău Dan ori Raly Demostene¹⁷. Fiind cunoscut și apreciat în urma participării la războiul întregirii naționale de la 1.III.1919 a devenit ofițer activ. În decembrie 1919 era în evidența Gr. 4 Instrucție și avea comanda Companiei 2 Aerostație.

De la 1.X. 1923 a fost trecut la Școala Tehnică a Aeronauticii, unde s-a îngrijit de cursul de informații pentru căpitani până la 23 noiembrie, când în cadrul aceleiași școli a ținut cursul de observatori până la sfârșitul anului 1924, când a trecut ca personal navigant, până în 1926 când, cu gradul de maior, a fost mutat la Reg. 23 Artilerie, ca la 1 iulie 1930 să revină la Reg. 1 Aerostație. De acolo a fost adus la Școala de perfecționare a observatorilor din Aerostație, ca, în cele din urmă, cu gradul de lt.comandor, să fie trecut în rezervă de la Depozitul de Materiale al Aeronauticii.

Un alt argeșean care și-a început activitatea militară ca aerostier a fost comandorul Rădulescu Scarlat, cel născut la Câmpulung-Muscel în 25 noiembrie 1893 și pe care la 25 iunie 1913 îl găsim ca elev sergent la Școala pregătitoare de ofițeri de artilerie, geniu și marină. A fost mobilizat cu același grad în cadrul Batalionului Specialități Compania I Aerostație, iar în 1914 era slt. în același batalion și companie¹⁸. În acea vreme pentru specialitatea de „balonist” ori „bășicari” cum li s-a mai spus în glumă, nu existase vreo școală și nici nu se acordase brevete, ci s-au folosit de ofițerii aflați în compania respectivă.

¹⁴ A.M.R., fond 1736, dosar nr. 1, p. 81.

¹⁵ *Ibidem*.

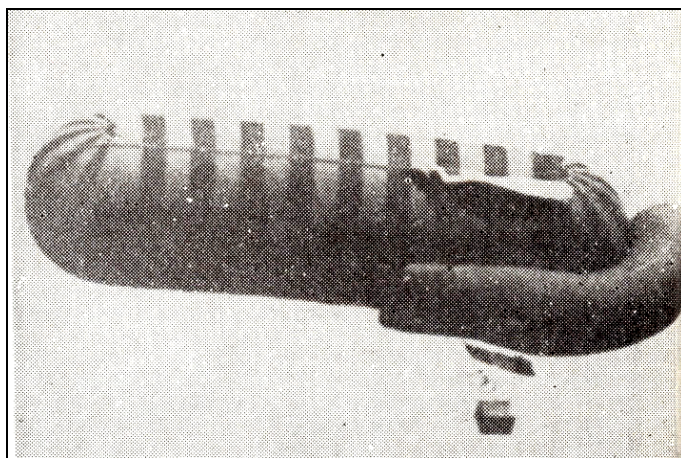
¹⁶ *Ibidem*, p. 82.

¹⁷ Monitorul Oastei, nr. 43 din 20 octombrie 1930, p. 879.

¹⁸ AMR, fond 1736, dosar nr. 1, p. 326.

În septembrie 1914 s-a umflat un balon pe câmpul de la Cotroceni. Cu acela s-au făcut ascensiuni și recunoașteri de sector sub comanda cpt. Iarca Ion, comandantul Companiei. Trageri de artilerie al căror tir să fie reglat cu ajutorul baloanelor captive nu s-au făcut, ci numai supravegherea generală a vreunui sector dat. Cu ocazia acelor exerciții Rădulescu Scarlat a executat circa 20 de ore de ascensiuni atât în luna septembrie cât și octombrie. Observatori din balon, formați în anul 1915 dintre ofițerii de artilerie și geniu, au rămas în aviație doar doi: Giosanu și Scarlat Rădulescu. Pentru acele misiuni erau folosiți ofițerii unității de aerostație proveniți din artilerie și geniu, fără vreo pregătire specială, iar ascensiunile aveau loc destul de rar din cauza costurilor mari. Abia în septembrie 1914 s-a umflat un balon pe câmpul de la Cotroceni cu care s-au făcut ascensiuni, având ca misiuni recunoașteri de sector, conduse de cpt. Iarca Ion, comandantul Companiei. Tragerile de artilerie cu ajutorul baloanelor nu existau, ci numai supravegherea generală.

În ce-l privește pe Rădulescu Scarlat, acesta a executat în anul următor circa 20 ore de ascensiune în cursul lunilor septembrie și octombrie pe când era sublocotenent în Compania I Aerostație. Balonul s-a umflat în două rânduri. În luna aprilie pentru ascensiuni de inițiere și în toamna respectivă când balonul a făcut exerciții până la 1 noiembrie. În lunile aprilie și mai s-au făcut primele trageri de artilerie cu observări din balon pe câmpul de la Cotroceni cu o baterie din Reg. 2 Artilerie Grea. Câmpulungeanul nostru a ascensionat aproape zilnic, atât pentru exercițiile Companiei cât și pentru școala de observatori aerieni de artilerie. În septembrie 1915 s-au făcut deplasări și teme de aerostație între Cotroceni și Domnești. Cu acea ocazie a executat un marș de 3 ore în balon, făcând crochiuri și observarea de supraveghere a sectorului. Cum în acel an au fost numai doi ofițeri subalterni la Companie, destinați ca observatori din balon, din cauza încordării evenimentelor politice, a executat un număr de aproximativ 50 ore suspendat între nacelă și balon, grăbindu-și în acest fel pregătirea de luptă.

Balon folosit de aeronautica română în 1917.

În prima perioadă a campaniei 15.08. 1916 – 1. 06. 1917 a fost comandantul unei companii de aerostație, care, în septembrie, pe frontul din Transilvania, a avut puține zile de utilizare, iar în retragere a staționat o perioadă la Costești și Pitești. După retragerea cunoscută, între 1.01.1917 și 1.05.1917, a făcut școala de observatori cu Misunea. Franceză, ascensionând ca elev peste 20 de ore, ceea ce era minim pentru a fi brevetat observator din balon, primind brevetul nr.2 din iunie 1917.

În perioada 1.V.1917 – 1.XII.1918 a contat la Compania 3-a. Ordinele erau că numai observatorii să execute ascensiuni iar comandantul de companie să facă legăturile necesare, să dea misiunile și să recunoască primul sectorul în care se vor face ascensiunile balonului său. Totuși, Rădulescu Scaralat a executat circa 10 ore în misiuni de inițiere a noilor sosiți. La una din acele ascensiuni a fost în nacelă cu el și generalul Papazolu, pe atunci lt.colonel, șeful de Stat Major al Diviziei a 7-a, ocazie cu care a fost citat pe Divizia 7 Infanterie, deoarece Compania ce comanda a executat în 1917 un număr de 424 de ascensiuni cu 111 reglaje de artilerie și 60 de baterii descoperite din care 20 i-au revenit.

Ca urmare a încetării luptelor pe frontul din Moldova, în anul 1918 s-a limitat numărul obs. din balon la 10, printre ei numărându-se cpt. Vasiliu Gh, lt. Vițu M. Lt. Gârleanu, lt. Șerbănescu Gh. Lt. Atanasiu și alții.

În 1918 nu a avut loc nici o ascensiune, iar în 1919 a adunat circa 25 ore cu elevii școlii de obs. la Cotroceni și câteva în cadrul categoriei „Antrenament”. În perioada anilor 1920 - 1923 a fost mutat în Corpul Aerostierilor, iar în 1924 a fost directorul școlii de observatori din balon cu gradul de maior, efectuând exerciții la Cincu Mare și la Vâlcov, cu ocazia participării la manevrele trupelor terestre și marinei militare.

Contând pe experiența sa, în 1927 s-a deplasat la Paris, unde a luat parte la recepția de materiale pentru aeronautică. Apoi, în 1930, a efectuat un stagiul de 6 luni în aeronautica italiană și avansat la gradul de lt. comandor. După trecerea în rezervă, a fost folosit în aviația civilă unde a avut diverse funcții, așa cum a fost cea de director al acesteia¹⁹. De asemenea, în 1945 generalul Rădulescu Scarlat era menținut în aceeași categorie de „concentrați”, însă fără drepturi²⁰.

ABOUT THE FIRST ROMANIAN AEROSTIERS AND THEIR BATTLES FROM 1907

Abstract

Though some military actions of ascending in a balloon had taken place in Romania before only on the eve of the World War I the Romanian Aeronautics organized four companies. Due to their good results they were used even in the World War II and little after it. Then the technique was considered to be old-fashioned and consequently abolished.

¹⁹ A.M.R., fond 3392, dosar nr. 182, p. 622.

²⁰ A.M.R., fond 5476, dosar nr. 902, p. 31.

REVISTA „ROMÂNIA MILITARĂ” ÎNTRE NECESITATEA
REÎNFIINȚĂRII ȘI DIFICULTĂȚILE INERENTE NOULUI ÎNCEPUT
(1920-1921)

CRISTIAN-MARIUS BALEA *

„În intervalul 1919-1939 au apărut aproape 70 de publicații periodice cu tematică militară, ceea ce reprezintă mai mult de jumătate din numărul acestui gen de tipărituri, apărute în întreaga perioadă de dinainte și din timpul primului război mondial”¹.

Revistele și publicațiile periodice apăreau sub egida Ministerului de Război (Ministerul Armatei din 1930 sau Ministerul Apărării Naționale din 1932), Marelui Stat Major sau a inspectoratelor de armă. Au mai fost tipărite publicații și sub egida unor comandamente teritoriale, comandamente de mari unități și unități militare, asociații ale ofițerilor de rezervă, precum și de către persoane private care făceau sau nu parte din cadrele active ale armatei.

După încheierea primului război mondial, armata, intrând din nou în activitatea ei din timp de pace, s-a făcut simțită necesitatea „de a se pune în discuție pe calea publicității, învățămintele trase din Marele Război precum și celelalte chestiuni de interes social, politic care interesează armata și sunt necesare a fi aduse la cunoștință ofițerilor”².

În aceste condiții, ministrul de război, Ioan Rășcanu, dispunea, prin Ordinul nr. 2763 din 13 mai 1920, ca Marele Stat Major să studieze chestiunea înființării unei reviste militare cu caracter general, la care să concureze toate valorile de seamă din armată și din afara ei: „Războiul recent, scoțând în relief învățămintele noi și punând în discuție idei de mare însemnătate asupra armatei viitorului, în toate țările conducătorii militari ca și oameni de stat, prin marile cotidene, prin reviste de educație cetățenească, cât și prin reviste militare, își spun cuvântul asupra tuturor chestiunilor la ordinea zilei privind apărarea națională, organizarea și pregătirea armatei de mâine în raport cu nevoile timpului. La noi presa și puținele reviste nu agită deloc sau foarte puțin asemenea chestiuni. Articole izolate și la mari intervale de timp, ce apar pe ici pe colo, nu sunt de niciun folos din cauza valorii îndoielnice a revistelor și gazetelor în care sunt publicate.

* Pitești.

¹ *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, București, 1989, p. 284.

² Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), *Fond Cabinetul Ministrului*, dosar nr. 63, fila 3.

O bună revistă de largă cultură militară la care să colaboreze toate valorile de seamă atât din sânul armatei cât și din afară ar umple un gol ce astăzi este atât de puternic simțit atât în lumea militară cât și în cea civilă.

Ca o consecință, cu onoare vă rog, să binevoiți a lua deîndată în studiu crearea unei reviste care să răspundă din toate punctele de vedere acestui gol.

Baza de plecare în studiul ce se va face va fi popularizarea ideilor <<Armata de mâine>> și <<Națiunea înarmată>>, realizate cu concursul reciproc al inițiativei private și oficialității”³.

Pe baza ordinului dat la 16 mai 1920, Marele Stat Major, al cărui șef era generalul C. Christescu, a convocat Comitetul Consultativ de Stat Major, în cadrul căruia s-a hotărât compunerea Comitetului de Direcțiune, propunerea făcută Principelui Carol, de a primi președinția de onoare, modul în care să fie administrată revista, vărsarea fondului revistei dinainte de război la noul comitet. Același comitet concluziona: „Este absolut necesar reînființarea unei reviste de largă cultură militară, în care să se expună toate învățămintele trase din războiul european precum și să se facă toate propunerile relativ la nevoile armatei de mâine în legătură cu mijloacele economice, de personal, de material, de instrucție și educație militară”⁴.

Prin procesul verbal nr. 1 din 17 mai 1920, Comitetul Consultativ al Marelui Stat Major era de părere a se limita, pentru moment, aprobările la o singură revistă în care să se trateze toate chestiunile relative la armată, aceasta pentru a nu obliga ofițerii la cheltuieli mari.

La 22 iulie 1920, după aprobarea generalului Rășcanu din 6 iulie 1920, a fost convocat la Marele Stat Major comitetul care a reînființat revista după război în frunte cu șeful Marelui Stat Major, general de corp de armată Christescu C., general de divizie Istrati I., inspector tehnic al genului, general de divizie Torocanu Radu, director superior al Serviciului Geografic, intendentul general de divizie Zaharia C., inspectorul tehnic al intendenței, general de brigadă Papană I. de la Inspectoratul Tehnic al Artileriei, general de brigadă Gorsky Al., primul subșef al Marelui Stat Major, coloneii Samsonovici N., al doilea subșef al Marelui Stat Major, Manu I. de la Inspectoratul Tehnic al Cavaleriei, comandor Negru C., delegatul Inspectoratului Tehnic al Marinei, coloneii Cerchez Leon de la Inspectoratul Tehnic al Învățământului, Rujinski de la Inspectoratul Tehnic al Aeronauticii, Prodan Ion și Rădulescu Lazăr de la Marele Stat Major, locotenent-coloneii Procopiescu D. și Vasilescu Gr. de la Inspectoratul Tehnic al Infanteriei și maior Popovici Andrei de la Aviație.

Comitetul de redacție, în frunte cu Samsonovici Nicolae, prin intermediul Secției 3-a Marele Stat Major răspândește un ordin circular către toate comandamentele și unitățile armatei, ordinul circular nr. 887 din 13 iulie 1920 prin care se anunța reînființarea revistei „România militară” și se făcea apel la toți ofițerii să contribuie cu scrierile lor.

„Simțindu-se nevoia apariției unei reviste de largă cultură militară prin ajutorul căreia ofițerii să-și poată îmbogăți și completa cunoștințele din studiul chestiunilor

³ Din trecutul „României Militare”. Cu prilejul comemorării a 75 de ani de la apariția ei în viața armatei (1864–1938), București, 1939, p. 265.

⁴ Ibidem, p. 266.

interesante deduse din experiența marelui război, dl. Ministru de război a aprobat înființarea revistei <<România militară>>.

Pentru atingerea acestui scop revista va publica lunar atât chestiunile generale care interesează armata, organizarea sa viitoare, cât și, chestiunile speciale ale fiecărei arme în parte: aeronautica, armament, învățământ militar, serviciul intendenței, serviciul sanitar, etc.

Din cauza scumpetei materialului de imprimat domnul ministru de război, pentru a veni în ajutorul ofițerilor a binevoit a acorda revistei o subvenție anuală, astfel încât, costul ei să fie cât se poate de redus. Revista face apel la toți domnii ofițeri din orice armă sau serviciu, datori a contribui prin cunoștințele d-lor, la scopul ce se urmărește, rugându-i să binevoiască a trimite revistei lucrările lor spre a fi cercetate și publicate. Lucrările vor putea îmbrățișa orice chestiune pe care autorul crede interesant a fi cunoscută”⁵.

Rezultatul acțiunilor desfășurate în scopul înființării publicației militare se va materializa în Decizia Ministerială 605 din 8 octombrie 1920 publicată în „Monitorul Oficial” nr. 178/1920, p. 6555 care pune la temelia funcționării revistei.

Pentru a întreține și lărgi cunoștințele de cultură militară generală și profesională a ofițerilor armatei, precum și a concretiza învățămintele trase din Marele Război, pe calea unui organ de publicitate periodică, se lua decizia reînființării în ziua de 20 septembrie 1920, pe lângă Marele Stat Major, a revistei „România militară”. Aceiași decizie, alcătuită din trei articole, a fost completată mai târziu cu al patrulea articol în care se menționa că „toți ofițerii combatanți și asimilați din activitate vor fi considerați ca abonați ai revistei”⁶.

Măsurile organice hotărâte la reînființare au fost diverse: o gestiune diferită de cea a vechii reviste, prețul de 5 lei exemplarul contându-se pe 11.000 de ofițeri abonați, încurajarea ofițerilor dispuși a colabora cu publicații prin plata a 500 lei coala pentru lucrări originale și 250 lei pentru compilații, s-au alcătuit statutele revistei în 35 de articole pe 11 capitole, a fost înființată rubrica „Știri despre armatele streine” și s-a introdus rubrica „Concurs de aplicațiuni tactice pentru ofițeri”, „cu scopul ca prin rezolvarea diferitelor situații concrete, date prin temele publicate în revistă, să se pună în discuție noile metode de luptă, rezultând din întrebuintarea noilor mijloace de luptă”⁷.

Un membru al comitetului redacțional a fost însărcinat cu întreținerea în mod regulat a rubricii „Revista revistelor”, în care să realizeze un rezumat foarte succint al articolelor de marcă din revistele mai importante.

Revista nu a putut apărea la 20 septembrie 1920 datorită numărului insuficient de lucrări oferite spre publicare, primul număr al revistei reînființate apărând sub titlul „România militară”, „revistă generală lunară”, în ianuarie 1921.

Articolul program intitulat „1916-1920” făcea o prezentare succintă a evenimentelor desfășurate de la intrarea României în război până la finalul anului 1920, prezentându-se și rostul reapariției publicației dar și programul ei: „<<România militară>> umple un gol mult resimțit în armata noastră din cauza lipsei unei reviste în

⁵ *Ibidem*, p. 268.

⁶ *Ibidem*, p. 271.

⁷ A.M.R., *Fond Cabinetul Ministrului*, dosar nr. 63, fila 4.

care să se poată scri învățămintele deduse din războiul nostru precum și să se discute ideile noi ale organizării armatei de mâine”⁸.

Același număr conținea și statutele publicației, la capitolul I, „Constituirea revistei” arătându-se că aceasta are formatul de 7-10 coale de tipar fiind astfel structurată: prima parte, în proporție de $\frac{1}{2}$ rezervată scrierilor de cultură militară, cuprinzând și teme; a doua parte, în proporție de $\frac{1}{4}$ destinată scrierilor și studiilor de caracter general științific, social; a treia parte, în proporție de $\frac{1}{4}$ destinată lucrărilor și revistelor mai de seamă care apar în țară și străinătate, recenziilor, dărilor de seamă, propunerilor, revistei revistelor, bibliografiilor, etc.

În capitolul al II-lea din statute era prezentat scopul revistei:

„a) Să dea publicității învățămintele trase din războiul mondial precum și studii relative la organizarea și nevoile armatei de uscat și marinei. b) Prin scrierile sale să contribuie la dezvoltarea culturală și fizică a armatei. c) Să urmărească progresele tehnice ale armatelor străine, pentru ca cititorii revistei să fie la curent cu ultimele progrese. d) Să folosească ca îndemn corpului ofițeresc pentru ca să contribuie la progresul armatei prin scrieri și lucrări atât originale cât și traduceri”⁹.

În capitolul al III-lea intitulat „Condițiuni de publicitate”, se făcea, referitor la lucrările trimise spre publicare, precizarea că acestea trebuie „să nu cuprindă polemici personale, indiscrețiuni, care ar primejdui apărarea țării și în fine să nu atingă disciplina, sau să fie contrariu prestigiului armatei”¹⁰.

Capitolul al IV-lea prezenta organismele de conducere ale revistei: comitetul de direcție, redacția și administrația, profund detaliate în capitolele al V-lea, al VI-lea și al VII-lea.

În capitolul al VIII-lea se menționa că fondul revistei avea ca sursă de alimentare: abonamente, vânzările revistei, subvenții, donații, sume depuse. Abonamentele erau de două categorii: pentru ofițerii activi, de rezervă, funcționari civili ai armatei și pentru bibliotecile corpurilor, serviciilor și școlilor, etc.

În capitolul al IX-lea, „Verificări”, se menționa faptul că un ofițer de intendență însărcinat cu verificarea contabililor în bani și materii ai Marelui Stat Major urma a controla administrația revistei.

Capitolul al X-lea făcea referiri cu privire la convocarea organelor de conducere, în vreme ce capitolul al XI-lea informa privind condițiile de modificare a statutelor sau privind bugetul și darea de seamă anuală.

Articolul 35, ultimul din statute, menționa că apariția revistei s-ar putea suspenda vremelnic numai în caz de război, fondurile urmând a fi depuse spre folosință în conformitate cu hotărârea comitetului redacțional, ori a primi o altă destinație.

Bilanțul revistei „România militară” pe anul 1921 a fost de 97 de articole publicate, din care 64 de lucrări originale, 6 traduceri și 27 recenzii. Din cele 97 articole publicate pe 1921, 64 s-au referit la chestiuni generale, 4 la chestiuni de infanterie, 6 de artilerie, 4 geniu, 4 cavalerie, 7 marină, 2 pentru aviație, 1 pentru intendență și 5 sanitare.

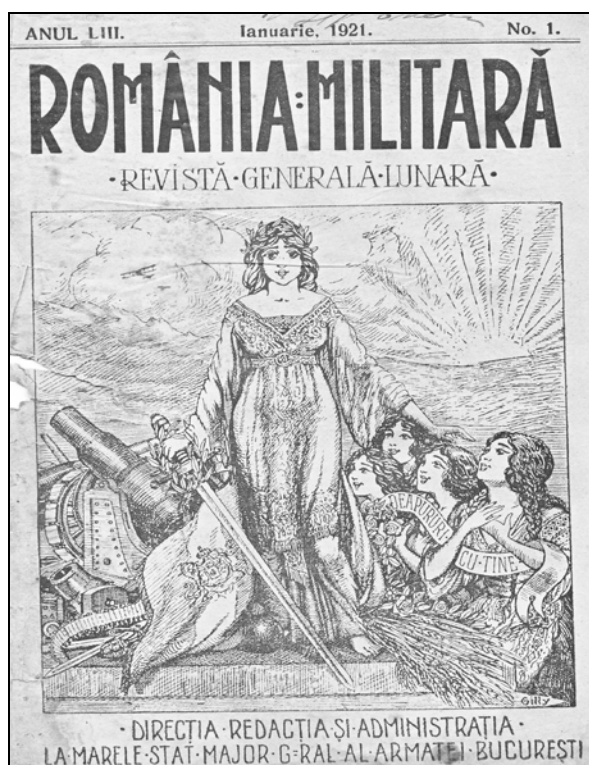
⁸ „România militară”, an. LIII, 1921, nr. 1, p. 13.

⁹ A.M.R., *Fond Cabinetul Ministrului*, dosar nr. 63, fila 7.

¹⁰ *Ibidem*.

Ministerul de Război a căutat să facă toate înlesnirile posibile, aprobându-i toate cererile de personal, fonduri, mobilier, însă cu toată solitudinea ministerului, administrația revistei nu a putut obține decât foarte puțin din ceea ce sa aprobat. Nu s-au făcut în primul an al reapariției abonamente la reviste străine deoarece cu câteva state (Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria, Germania) a fost obținută, prin schimb, revista lor militară oficială.

În aceste condiții, zbatându-se între necesitatea prezenței sale pe firmamentul ziaristicii militare românești și dificultățile inerente noului început, revista care își întrerupea activitatea în august 1916, reapărând în ianuarie 1921 „răscolește gânduri, frământări și răspândește idei pentru dezvoltarea spiritului și întărirea armatei, în acord cu realitățile și năzuințele neamului și țării”¹¹.

¹¹ Din trecutul „României Militare”..., p. 262.

THE “ROMÂNIA MILITARĂ” MAGAZINE: THE NECESSITY OF THE
REFOUNDATION AND THE INHERENT DIFFICULTIES OF THE NEW
BEGINNING (1920- 1921)

Abstract

After the World War I the army began its peace time activity and the necessity of discussing the teachings of the big war became clear. Those teachings as well as other social and political issues had to be told to the officers. The leadership of the army led by the War Minister, the General Ioan Rășcanu, decided to refund the “România Militară” magazine. But there were two difficulties: a financial one and another determined by the insufficiency of the published material. The first copies of this third stage of the magazine, having as subtitle “general monthly magazine”, were published at the beginning of 1921.

RELAȚII ROMÂNNO-GERMANE ÎN PERIOADA 1934-1937

AURELIAN CHISTOL *

În perioada premergătoare „Marelui Război”, România a întreținut puternice relații economice, militare și politice cu Imperiul German. După încheierea tratatelor de pace, aceste legături au fost întrerupte, iar puterile învingătoare și-au însușit investițiile Reichului din țara noastră. Bucureștiul a intrat în sfera de influență economică a democrațiilor occidentale și s-a integrat în mod inexorabil în sistemul de securitate colectivă patronat de Franța.

Fidelă menținerii statu-quo-ului și respectării Pactului Societății Națiunilor, diplomația românească s-a arătat îngrijorată de revirimentul Germaniei, al cărei revizionism a fost proclamat fățiș după accederea lui Hitler la guvernare.

Reluând politica „Drang nach Osten”, Berlinul căuta să-și impună hegemonia în zona danubiană, din care dorea să facă o bază a unei eventuale invazii a Ucrainei.

Datorită complementarității economiilor română și germană, Hitler a încercat să intensifice la maximum relațiile comerciale bilaterale, sperând că apropierea pe acest tărâm va determina ieșirea României din constelația politică dominată de Franța.

Subminarea influenței Parisului în Europa Răsăriteană trebuia să înceapă prin crearea unor disensiuni în interiorul Micii Înțelegeri, în sensul tratării preferențiale a Iugoslaviei și României în defavoarea Cehoslovaciei. Dorința lui Hitler de a implementa respectiva strategie a fost reliefată implicit cu prilejul vizitei premierului maghiar Gömbös la Berlin, din ianuarie 1933, atunci când dictatorul nazist a amânat încheierea unei alianțe revizioniste cu Ungaria¹.

Pentru a-și ține în șah potențialii parteneri est-europeni, revizioniști sau nu, Germania a promovat o diplomatie extrem de nuanțată, bazată pe existența paralelă a Ministerului de Externe (Auswärtiges Amt - AA) și a Oficiului de politică externă al partidului nazist (Aussenpolitisches Amt - APA) condus de la 1 aprilie 1933 de către Alfred Rosenberg.

Între cele două instituții diplomatice au apărut inerente disensiuni și rivalități, ceea ce-i facilita Führerului controlarea lor. Disputele nu au ocolit nici problema politicii față de patria noastră. Elocventă în acest sens a fost scrisoarea confidențială adresată de către Rosenberg lui Hitler pe 18 decembrie 1933, în care se referea la necesitatea „de a detașa România mai întâi economic și apoi politic de Mica

* Universitatea din Pitești.

¹ Walter M. Bacon Jr., *Nicolae Titulescu și politica externă a României. 1933-1934*, Iași, Institutul European, 1999, p. 183.

Înțelegere”, dar și la atitudinea refractară a Ministerului de Externe față de respectivul demers².

Manifestarea dezinteresului economic german față de țara noastră în cursul anului 1934, dublată de încheierea unor importante acorduri comerciale cu Ungaria, Iugoslavia, Turcia și Polonia reprezenta o subtilă presiune politică făcută asupra Bucureștiului. De asemenea, sistemul francez de alianțe răsăritene a fost serios zdruncinat prin încheierea, la 26 ianuarie 1934, a pactului „de conciliere și bună vecinătate” germano-polon. Prăbușirea sa a fost evitată de refuzul ferm al țărilor din Mica Înțelegere de a urma exemplul Varșoviei³.

Fără a fi refractar la ideea apropierii româno-germane, Titulescu o vedea posibilă doar prin subordonarea ei principiului securității colective și prin respectarea intangibilității angajamentelor internaționale ale Bucureștiului. În schimb, regele Carol avea o viziune mai nuanțată și mai corectă în perspectivă, datorită sesizării interdependenței dintre declinul Franței și creșterea potențialului german. Intenția suveranului de a nu condiționa în nici un fel strângerea legăturilor cu Reichul l-a iritat pe Titulescu, determinându-l să-l aducă pe Barthou în țară și cu scopul de a stăvili presupusa germanofilie a lui Carol⁴.

Asasinatul de la Marsilia din 9 octombrie 1934 a accentuat nu doar sentimentele antigermane ale opiniei publice românești, ci și mefiența cabinetului Tătărescu în Berlin.

Declinându-și orice responsabilitate în comiterea atentatului, Hitler l-a delegat pe Göring să reprezinte guvernul german la funeraliile regelui Alexandru I al Iugoslaviei, desfășurate la Belgrad, pe 19 octombrie. Urmând instrucțiunile Führerului, Göring a întreprins o abilă operațiune de „intoxicare” a României în legătură cu poziția Germaniei față de revizionismul maghiar, cu scopul de a-și promova interesele politice în țara noastră.

Fiind primit în audiență de către regele Carol, demnitarul german l-a asigurat că Reichul „nu va ridica nici chiar degetul mic pentru a sprijini Ungaria în pretențiile sale revizioniste”, ceea ce nu însemna că renunța la solicitarea egalității în drepturi sau chiar la revizuirea unor clauze ale Tratatului de la Versailles⁵.

Reîntors la Berlin, Göring l-a contactat pe reprezentantul nostru diplomatic, N. Petrescu-Comnen, la 24 octombrie, confirmându-i cele comunicate suveranului român și precizându-i că, în urma instrucțiunilor primite de la Hitler, poate declara „că Germania nu este revizionistă” și că „revendicările ungare nu interesează Reichul”. Ca argument în favoarea afirmațiilor făcute, liderul nazist a menționat că Iugoslavia și România erau mult mai interesante în plan economic decât Ungaria, dar și mult mai tolerante cu minoritățile germane⁶.

² Ioan Chiper, *România și Germania nazistă. Relațiile româno-germane între comandamente politice și interese economice (ianuarie 1933 - martie 1938)*, București, Editura Elion, 2000, p. 73.

³ *Ibidem*, p. 78-79.

⁴ Walter M. Bacon Jr., *op. cit.*, p. 189-190.

⁵ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, ediție coordonată de George Macovescu, București, Editura Politică, 1967, p. 577-578, doc. nr. 330.

⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita A.M.A.E.), fond Germania (1920-1944), vol. 74, f. 148; Telegrama Legației din Berlin nr. 3327 / 24 octombrie 1934.

Telegrama lui Comnen către București a fost descifrată de către germani, maghiari și italieni, producând bulversarea mediilor diplomatice din statele respective. Intimidat, Göring a negat totul, catalogându-l pe ministrul român „mincinos”, iar șeful Auswärtiges Amt (AA), Von Neurath, i-a declarat lui Petrescu-Comnen, la 10 decembrie 1934, că Germania nu va renunța niciodată să solicite revizuirea Tratatului de la Versailles, că-i va sprijini moral pe toți cei care susțineau revizionismul, inclusiv pe unguri, fără a încuraja însă „o soluție prin forță” a Budapestei⁷.

Deși la Berlin reprezentanții Auswärtiges Amt și cei ai Aussenpolitisches Amt au continuat și în 1935 să exprime opinii contradictorii în legătură cu atitudinea față de revendicările revizioniste ale Ungariei, se pare că regimul nazist, fără a îmbrățișa necondiționat și în totalitate cererile Budapestei, a căutat să dirijeze ostilitatea acesteia împotriva Cehoslovaciei⁸.

Reintroducerea serviciului militar obligatoriu de către Germania și încheierea pactelor de asistență mutuală franco-sovietic și cehoslovaco-sovietic au înăsprit semnificativ relațiile româno-germane.

Reichul și-a activizat în mod deosebit diplomația în sud-estul Europei, reușind să se apropie de guvernul iugoslav constituit în vară de către Stojadinovici, dar și să crească presiunea asupra țării noastre, prin acuzațiile aduse Bucureștiului, alături de Polonia, referitoare la negocierea unui pact de asistență cu Uniunea Sovietică, menit a permite Armatei Roșii să tranziteze teritoriul românesc pentru a veni în sprijinul Cehoslovaciei.

Atitudinea diplomaților și a jurnaliștilor germani de demonizare a României pe tema alianței cu Moscova l-a determinat pe Nicolae Titulescu să transmită, la 27 iulie 1935, directive Legației din Berlin, în care menționa că nu avuseseră loc nici un fel de discuții cu U.R.S.S.-ul. Fără a nega intenția încheierii în perspectivă a unui pact româno-sovietic menit a garanta integritatea teritorială a țării împotriva oricărui agresor, șeful diplomației își manifesta disponibilitatea semnării unui acord similar și cu Reichul⁹.

În paralel cu acțiunea de combatere a orientării politicii externe a României, Berlinul a desfășurat o intensă activitate de captare a benevolenței unor grupări și oameni politici de dreapta și extrema dreaptă din țara noastră, prin acordarea unor „subvenții”, de regulă sub paravanul unor tranzacții comerciale.

Unul dintre principalii beneficiari ai prodigalității interesate a Germaniei a fost filosoful și ideologul mișcării legionare, Nae Ionescu, în calitate de reprezentant al „I. G. Farben Industrie” în România. De asemenea, prin Radu Lecca, angajat formal al „Völkischer Beobachter”, s-a facilitat fuziunea Partidului Național Agrar cu Liga Apărării Național Creștine, la 14 iulie 1936. În finanțarea nou creatului Partid Național Creștin pare a fi fost implicat și jurnalistul german Weber, expulzat de către autorități în septembrie. Deși au planat suspiciuni și asupra „subvenționării” Gărzii de Fier de către Berlin, în stadiul actual al cercetărilor lipsesc dovezile peremptorii în acest sens¹⁰.

⁷ Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 99-100.

⁸ *Ibidem*, p. 100-101.

⁹ *Ibidem*, p. 112.

¹⁰ Radu Lecca, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, București, Editura Roza Vânturilor, 1994, p. 107-111; Nichifor Crainic, *Zile albe. Zile negre. Memorii*, vol. I, Casa Editorială „Gândirea”, 1991, p. 288-289.

În toamna anului 1935, o prioritate a diplomației germane a fost „torpilarea” oricărei tentative a lui Titulescu de „a arunca România în brațele Sovietelor”. Pe la mijlocul lunii septembrie, reprezentanți ai Reichului l-au contactat pe Comnen pentru a-și exprima disponibilitatea de a ne livra material de război, în schimbul produselor românești¹¹, dar Bucureștiul a ignorat propunerea.

Declarațiile ferme ale lui Gheorghe Brătianu împotriva unui pact româno-sovietic, expuse inclusiv sub cupola parlamentului, i-au determinat pe germani să-i cultive prietenia, inclusiv prin invitarea la Berlin în ianuarie 1935. În convorbirile purtate cu personalități ale Reichului, precum Göring sau von Neurath, Gheorghe Brătianu a încercat să se edifice asupra poziției Germaniei față de revizionismul maghiar. El a luat act cu satisfacție de comunicările interlocutorilor săi privind dezinteresul Reichului pentru aspirațiile Ungariei, iar la revenirea în țară, pe 28 ianuarie, a făcut presei declarații tranșante împotriva dezvoltării raporturilor româno-sovietice peste limita strictă a bunei vecinătăți. Pentru Gheorghe Brătianu, intrarea Uniunii Sovietice în sistemul românesc de alianțe ar fi contribuit, ipso-facto, la apropierea Germaniei de statele „care nu ne sunt favorabile și pe care nu vrea de altfel să le susțină contra noastră”¹².

În pofida impactului mediatic al declarațiilor liderului partidului georgist, guvernul român a evitat să se angajeze pe linia unei apropieri de Berlin, rămânând ferm atașat de principiul securității colective. Dovedind o bună cunoaștere a realității, von Neurath recunoștea într-o convorbire purtată în aprilie 1936 cu Wilhelm Fabricius – noul ministru al Reichului în România* – că, din punct de vedere politic, la București „nu se poate realiza mult”, trasându-i diplomatului german sarcina de a face „ordine” în relațiile economice bilaterale¹³.

Problema încheierii pactului româno-sovietic a continuat să ocupe un loc primordial în agenda raporturilor dintre Berlin și București, după cum au demonstrat-o numeroasele întâlniri ale lui Fabricius din vara anului 1936 cu oficialitățile române.

Eșecurile înregistrate de Societatea Națiunilor în gestionarea crizelor abisiniană și renană, dublate de marota lui Titulescu de a încheia un acord de asistență mutuală cu Sovietele, au determinat activizarea acțiunilor diplomației germane împotriva ministrului nostru de externe, concretizate printr-o amplă campanie de presă, dar și prin exercitarea de noi presiuni politice asupra României. Din arsenalul propagandistic antititulescian a făcut parte și audiența acordată de către Führer lui O. Goga, pe 8 august, la Berlin, în cursul căreia cei doi și-au exprimat hotărârea fermă de a lupta contra bolșevismului.

Zvonuri neconfirmate documentar au lăsat să se înțeleagă că Hitler i-ar fi trimis regelui Carol al II-lea, prin intermediul liderului P.N.C., un amplu dosar întocmit de Gestapo, determinant în decizia suveranului de a se debarasa de șeful Palatului Sturdza¹⁴.

¹¹ A.M.A.E., fond Germania (1920-1944), vol. 74, f. 271; Telegrama Legației României nr. 1516 / 21 septembrie 1935.

¹² Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 123-124.

* Fusese numit în locul lui Dehn-Schmidt, rechemat la Berlin în februarie 1936.

¹³ Ion Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*. București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 152.

¹⁴ Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 155-156.

Jurnalele germane au primit cu satisfacție vestea remanierii guvernamentale din 29 august 1936, apreciind totuși că îndepărtarea lui Titulescu nu însemna și schimbarea politicii externe românești, întrucât succesorul său, V. Antonescu, era un sincer partizan al Franței¹⁵.

O opinie similară exprima și W. Fabricius, într-un raport din 1 septembrie, în care se arăta încrezător că „politica de prietenie sovietică nu va mai primi un nou impuls”¹⁶.

Rămânând fidel liniei tradiționale a diplomației noastre, V. Antonescu a făcut eforturi în vederea adaptării ei la evoluția rapidă a relațiilor internaționale. El s-a pronunțat nu doar în favoarea apropierei economice româno-germane, ci și a celei politice, decizând să refuze extinderea obligațiilor externe ale țării, pentru a evita iritarea inutilă a Reichului. La rândul său, Auswärtiges Amt constata, într-o circulară din 25 septembrie, că „în căderea lui Titulescu mai putem vedea o posibilă relaxare a politicii românești”¹⁷.

În perioada următoare, Berlinul a emis o serie de semnale încurajatoare pentru România în ceea ce privește problema revizionismului maghiar. În plus, Gheorghe Brătianu a fost invitat în noiembrie în Germania, unde a avut întâlniri cu Göring, cu von Neurath și chiar cu Führerul. În cadrul discuției cu Hitler, din 16 noiembrie 1936, politicianul român a arătat că primejdia pactului cu Sovietele a fost înlăturată, și-a exprimat satisfacția legată de reapropierea țării noastre de Polonia și Iugoslavia, dar și convingerea că România devenise o barieră în calea expansiunii comunismului și un stat „neutru”, dornic să evite transformarea sa în „drum de trecere” sau „câmp de bătaie”.

Declarându-se favorabil strângerii legăturilor economice cu Germania, Gheorghe Brătianu a subliniat că ea ar putea fi împiedicată datorită sprijinului pe care Reichul îl acorda revizionismului maghiar. Hitler a replicat prompt, cerându-i să citească ziarul „Völkischer Beobachter” din ziua anterioară, în care Rosenberg publicase, după indicațiile lui, un articol referitor la dezinteresul Germaniei față de cererile Ungariei. El și-a autorizat interlocutorul să comunice regelui și factorilor de răspundere din România că desprinderea țării noastre de influența sovietică și apropierea de Reich l-ar determina să ne sprijine „în mod public și oficial, la Roma și la Budapesta” împotriva revendicărilor revizioniste maghiare¹⁸.

Atitudinea condescendentă a Germaniei a atins punctul culminant pe 4 decembrie 1936, cu prilejul unei conversații purtate între Comnen și Göring. Precizând că i se adresa din însărcinarea lui Hitler, demnitarul nazist, după ce a confirmat cele declarate de către Führer lui Gheorghe Brătianu, a adăugat: „dorim a ajunge cu domniile voastre la aceleași relațiuni ca și cu Iugoslavia. Cu aceasta avem azi un aranjament lămurit «ganz klare abnachung». Ceea ce cerem de la dvs. este să ne asigurați că nu sunteți și nu vă veți angaja în nici un fel de «combinațiune» împotriva

¹⁵ Doru Dina, Ion Ivașcu, Dorin Teodorescu, *Ecouri internaționale la demiterea lui Nicolae Titulescu*, Slatina, Editura Fundației „Universitatea pentru toți”, 2004, p. 34-35.

¹⁶ Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 205.

¹⁷ Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 28.

¹⁸ *Ibidem*, p. 28-29; Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 13-16, doc. nr. 2; Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 209-210.

Germaniei. În schimbul acestei asigurări suntem gata a da României «o garanție formală de stat» pentru integritatea sa teritorială. Nu avem nici un fel de angajamente față de Ungaria. Vă oferim amicitia noastră. Dacă Domnia Voastră o refuzați, ne vom căuta prieteni în altă parte și să nu vă mirați dacă vom întări legăturile noastre cu Bulgaria și cu Ungaria. În caz de ameliorare a relațiilor noastre politice, vă vom face cele mai bune condițiuni economice, contribuind în același timp la întărirea Domniei Voastre militare. Vă asigur că în asemenea condițiuni veți obține cele mai bune și chiar cele mai secrete «vertrauliche» arme”.

Luat prin surprindere de oferta germană, Comnen a evitat să se angajeze a da un răspuns tranșant, întrebându-și interlocutorul dacă Hitler nu credea că ar exista o incompatibilitate între asigurările cerute României și alianțele sale.

Göring a lămurit și această problemă arătând că: 1. Germania era satisfăcută de îmbunătățirea relațiilor româno-poloneze; 2. Reichul dorea ca Mica Înțelegere să-și păstreze „characterul primitiv, având ca unic obiectiv ținerea în respect a Ungariei”; 3. După opinia liderului nazist, alianța cu Franța nefiind îndreptată contra Germaniei, nu constituia o dificultate.

În finalul discuției, demnitarul german s-a interesat de atitudinea principială a României în cazul în care Armata Roșie ar fi intenționat să-i tranziteze teritoriul în drum spre Apus. Exprimând o părere personală, Comnen a precizat că țara noastră s-ar opune unei astfel de încercări, indiferent din partea cui ar veni¹⁹.

Uluitoarea propunere a Reichului, parțial infirmată de către W. Fabricius într-o convorbire cu V. Antonescu din 7 decembrie, evidențiază dualitatea politicii externe germane și pune în evidență o reală dificultate diplomația românească, nevoită a decela adevăratele intenții ale Berlinului.

Mesajele contradictorii venite dinspre Auswärtiges Amt și Aussenpolitisches Amt au determinat Palatul Sturza să reacționeze prudent, evitând să se angajeze în acțiuni spectaculoase și hazardate. Amânând sine-die elaborarea unui răspuns oficial la oferta lui Göring, România și-a reafirmat fidelitatea față de alianțele tradiționale, fără a respinge apropierea de Germania²⁰.

Evoluția ascendentă a raporturilor bilaterale din iarna 1936/1937 a fost umbrită de un penibil „incident diplomatic”, datorat participării lui Fabricius, alături de diplomați reprezentând și alte state, pe 13 februarie 1937 la funeraliile eroilor legionari Moța și Marin.

Catalogată de către elita politică românească drept o imixtiune în treburile interne ale țării, prin sprijinul moral acordat gardiștilor, prezența diplomaților străini la înmormântare a generat discuții aprinse, inclusiv în parlament, determinându-l pe Gheorghe Tătărescu să-i propună lui Antonescu să solicite oficial rechemarea din posturi a celor incriminați²¹.

În cadrul audienței acordate lui Comnen pe 17 februarie, von Neurath a respins acuzațiile Bucureștiului aduse lui Fabricius, precizând însă că o eventuală

¹⁹ A.M.A.E., fond Germania (1920-1944), vol. 75, f. 178-183; Telegrama Legației din Berlin nr. 36298 / 4 decembrie 1936.

²⁰ *Ibidem*, f. 188; Telegrama lui V. Antonescu către N. P. Comnen nr. 68407 / 9 decembrie 1936.

²¹ *Ibidem*, fond Dosare Speciale, vol. 376/1, f. 22-23; Telegrama lui Gheorghe Tătărescu către V. Antonescu nr. 9288 / 16 februarie 1937.

retragere a acestuia nu ar fi urmată de numirea unui nou ministru plenipotențiar în România²².

Susținerea inebranabilă a diplomaților implicați în incident de către propriile state a determinat cabinetul Tătărescu să negocieze cu acestea o soluție de compromis în vederea închiderii conflictului.

În ședința de guvern din 8 martie 1937 a fost aprobat conținutul scrisorii ce urma a fi remisă de către Ministerul de Externe German cu scopul lichidării oficiale a incidentului²³. Chiar a doua zi, ea a fost înmănată de către Fabricius lui V. Antonescu, depășindu-se astfel un moment tensionat al raporturilor româno-germane²⁴.

După ce spiritele s-au calmat, la 20 martie 1937 N. P. Comnen i-a prezentat lui Göring și răspunsul oficial al Bucureștiului la oferta acestuia din 4 decembrie 1936. În baza instrucțiunilor primite, ministrul nostru i-a comunicat liderului nazist următoarele: „1) Guvernul meu ține să lămurească din capul locului că România nu înțelege să-și abandoneze nici una din amicitiiile și alianțele sale actuale, rămânând în același timp credincioasă obligațiilor izvorând pentru ea din pactul Societății Națiunilor; 2) Dacă Germania este dispusă a ne garanta în mod precis și categoric integritatea noastră teritorială, România ar fi la rândul său dispusă a da asigurări că nu va încheia cu Sovietele nici un tratat de alianță și nici o convenție particulară de tranzit de forțe militare; 3) România este de asemenea dispusă a da asigurări că nu va lua parte la nici o «combinațiune» îndreptată împotriva Germaniei; 4) România este dispusă a dezvolta relațiile comerciale cu Germania cât mai mult, ținându-se însă seama de posibilitățile României, de obligațiile acesteia și de nevoile sale specifice»²⁵.

Deși s-a declarat formal satisfăcut de răspunsul primit, Göring a fost dezamăgit și, în consecință, a evitat să-l mai întâlnească pe Comnen. El l-a primit totuși în 16 aprilie pe Atta Constantinescu – membru al partidului georgist – care i-a transmis mulțumirile regelui Carol pentru declarațiile antirevizioniste ale Führerului de la finele anului 1936. Confirmând acceptarea în principiu de către Reich a poziției adoptate de România la 20 martie, demnitarul german s-a declarat favorabil strângerii legăturilor economice dintre cele două state²⁶.

De-a lungul întregului an 1937 Berlinul s-a concentrat asupra accentuării disensiunilor din cadrul Micii Înțelegeri, canalizând revizionismul maghiar exclusiv asupra Cehoslovaciei, adâncind colaborarea cu Iugoslavia și încercând să-și apropie România.

În privința efectului acțiunilor diplomatice germane, W. Fabricius raporta în octombrie că „linia României este absolut clară: nu se vor mai încheia alianțe. Acest lucru este valabil și în privința Germaniei, cu aceasta dorindu-se doar o adâncire a relației de prietenie”²⁷. Corectitudinea evaluării ministrului plenipotențiar al Reichului

²² *Ibidem*, f. 47-48; Telegrama Legației din Berlin nr. 9609 / 17 februarie 1937.

²³ În respectivul document se preciza că Fabricius „a asistat cu titlu personal și numai din propria sa inițiativă” la înmormântare, fără să „fi avut vreun gând de imixtiune în treburile lăuntrice ale României” (*Ibidem*, f. 127-129).

²⁴ *Ibidem*, f. 135.

²⁵ *Ibidem*, fond Germania (1920-1944), vol. 75, f. 266-267; Telegrama Legației din Berlin nr. 37056 / 25 martie 1937.

²⁶ *Ibidem*, f. 298-300; Rebecca Haynes, *op. cit.*, p. 37.

²⁷ Rebecca Haynes, *op. cit.*, p. 40.

și-a găsit confirmarea chiar în ultimele zile ale guvernării Tătărescu, atunci când o delegație a tineretului hitlerist, condusă de Baldur von Schirach ne-a vizitat țara, fiind primită în audiență de către regele Carol al II-lea²⁸.

Constituirea cabinetului Goga-Cuza va da un nou impuls apropierii româno-germane, fără a afecta în mod semnificativ orientarea prooccidentală a Bucureștiului.

TWO MYTHS OF THE WORLD WAR II

Abstract

Two myths of the contemporary historiography still try to explain the unsuccessful campaign of the Russian Army in 1941: one is that of the extermination of the Red Army elite and the second one is that of the lack trained and competent commanders. This article presents some arguments which contradict these myths.

---

²⁸ Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 231.

CU AVIOANELE IAR-39 ÎMPOTRIVA PARTIZANILOR DIN CRIMEEA

VASILE TUDOR*

Odată cu intrarea României în cel de-al doilea război mondial, 52 de escadrile de aviație au luat parte la operațiile militare împotriva Uniunii Sovietice. Una dintre acestea a fost și Escadrila 20 Observare, componentă a Flotilei 1 Informații, care a sosit pe front încă din prima zi a cuceririi și jertfei poporului român¹. Luptând a ajuns la Odessa, de unde, începând cu 11 octombrie 1942, în urma ordinului Cartierului General Aero nr. 10002/1942, împreună cu Escadrila 43 Vânătoare a fost deplasată la Eupatoria, în Crimeea, ca de acolo să acționeze la ordinele Comandamentului Crimeei². Dotată cu avioane IAR-39 de construcție lemnoasă și acoperite cu pânză, în perioada 1 septembrie – 31 decembrie 1943, o găsim subordonată Corpului 1 Aerian German, coordonatorul recunoașterilor pe mare, care i-a dirijat misiunile executate³ și de care ne vom ocupa în rândurile care urmează.

Scopul imediat al acestor ordine, în cele mai multe cazuri, a fost siguranța apropiată a convoaielor navale ce aveau de străbătut apele Mării Negre între Sevastopol și alte porturi din Crimeea, vânătoarea de submarine și paza coastelor împotriva unor eventuale debarcări. Dacă ne gândim că în majoritatea cazurilor, activitatea acestora s-a petrecut peste mari suprafețe de apă, folosind avioane cu un singur motor și fără flotoare, vom fi de acord că aviatorilor noștri li se încredințase o sarcină deosebit de grea și chiar riscantă.

Totuși, în cele 4 luni, au executat 258 misiuni cu un total de 418 ore de zbor, acoperind totodată, peste 101 000 km parcurși în lungul coastelor Crimeei, în interiorul peninsulei ori peste apa mării. Este adevărat că în jumătate dintre ele, inamicul, poate obligat și de prezența aviației noastre, a fost mai puțin activ, motiv pentru care multe din informații au fost sărace. Este tot atât de adevărat că într-o seamă de cazuri instalațiile de radiocomunicații nu au funcționat. Cu toate acestea, au fost zile când prezența sovieticilor s-a făcut simțită destul de serios, obligând pe aviatorii noștri să procedeze în consecință. Zilnic, în luna septembrie 1943, escadrila a avut 7 avioane disponibile, acționând, în general, pe coasta de vest și sud a Crimeei.

---

* Pitești.

¹ Arhiva M.Ap.N. fond 5476, dosar nr. 190, p. 281.

² Idem, fond 5476, dosar nr. 312, p. 20.

³ Idem, fond 3392, dosar nr. 534, p. 1.

Situația din prima zi a lunii septembrie a solicitat 3 misiuni de recunoaștere și vânătoare de submarine, totalizând 6.15 ore de zbor și peste 1300 km străbătuți în spațiul Mării Negre, spațiu ușor accesibil și aviației inamice. De asemenea, în 2 septembrie s-au ordonat alte 3 misiuni tot pentru vânătoare de submarine, însă s-a executat numai una⁴.

În schimb, fără a se cunoaște din vreme, escadrila a fost inspectată de generalul de escadră Jienescu Gheorghe, Ministrul Subsecretar de Stat al Aerului, care a verificat totul cu amănunțime. La conferința cu personalul, a cerut să se îngrijească bine materialul volant, deoarece de el depindea viața personalului navigant care, cum s-a văzut, zburând peste întinderi de apă, avea o misiune grea. După vizită, totul a decurs în nota obișnuită frontului și fără nici o reacție din partea inamicului până la 10 septembrie 1943. Atunci, începând chiar de la ora 5 dimineața, pentru siguranța apropiată a convoiului „Bodega”, au zburat 5 avioane acoperind peste 2100 km. La ora 7.20 slt. obs. (r) Oprișan Ion, aflat la bordul avionului IAR-39 nr. 190, pilotat de adj. av. Buzdugan Aristide și apărât de serg. maj. (r) Tiron Gh. „a semnalat o torpilă lansată de inamic, direcția torpilei formând un unghi ascuțit cu direcția de înaintare a convoiului. La semnalele de alarmă date de ofițerul observator, convoiul și-a micșorat viteza și a schimbat formația. Două vedete rapide s-au îndreptat cu viteză spre locul semnalat. Având însă o eroare de 200 m față de torpilă nu au reperat-o, însă slt. Oprișan a repetat insistent semnalele asupra locului, precum și direcția. Un culegător de mine s-a apropiat de locul indicat, descoperind-o și atacând-o cu lovituri de tun. Nici o pierdere în convoi...”⁵.

Față de numărul misiunilor primite în septembrie 1943, Escadrila 20 Observare a folosit un număr de 42 avioane care au executat 78 ore de zbor și au efectuat mai mult de 17 000 km.

În luna octombrie din anul 1943, misiunile s-au înmulțit în raport direct proporțional cu numărul convoaielor ce au trebuit să fie însoțite, acționându-se pe coastele de vest și est în regiunea de nord a peninsulei Crimeea. Chiar în dimineața zilei de 1 octombrie s-a reclamat protecția apropiată a convoiului „Turm” până la intrarea în Sevastopol, iar după - amiaza s-a făcut o recunoaștere și o vânătoare de submarine între Sevastopol și Kap -Turchankut.

Începând cu 2 octombrie, misiunile escadrilei au primit încă un sector de cercetare. Pentru executarea acestuia ei traversau peninsula și ajungeau pe coastele de est ale Crimeei, zburând peste apele Mării de Azov, între Genistscesk și Arabat, încercând să „dibue” o eventuală debarcare inamică pe plajele de acolo. Asemenea misiuni au avut loc și în 3 octombrie, când din nou, s-a ajuns peste apele Mării de Azov, survolând istmul Arabatskaja, unde nu aveau nici un vas de suprafață, pentru o eventuală salvare, până la același Genitschesk. S-a cerut aviatorilor să aterizeze cât mai târziu fie pe aerodromul din Samowsk ori cel de la Sarabuz unde s-ar fi făcut și realimentarea avionului cu benzină și ulei. S-au executat numai 2 misiuni și în cea de după-amiază, la ora 16.10, echipajul slt. Oprișan a surprins din depărtare atacul cu bombe executat asupra localității Genitschesk, care tocmai se terminase, fără să fi fost văzute avioanele sovietice.

⁴ Idem, p. 1.

⁵ A.M.R., fond 3392, dosar nr. 534, p. 3.

Traversarea Mării Negre de către convoiul „Tigan”, alcătuit din 32 vase de la Sevastopol la Ak. Mecet a impus încă de la revărsatul zorilor protecția de aproape, executată de 5 avioane. Tot atunci, încă un avion a ajuns în după – amiaza respectivă să zboare peste Marea de Azov, încât cele 6 avioane au totalizat 14 ore de zbor și 3116 km⁶, cifre care, par a fi cele mai mari din câte s-au realizat zilnic în cele 4 luni. A urmat perioada 7 octombrie – 15 octombrie când misiunile au fost aproape identice cu cele din zilele anterioare. De reținut că, în data de 15 octombrie, s-a prezentat la comanda escadrilei cpt. av. Păunescu Anghel⁷.

Ziua în care aviatorii noștri din Escadrila 20 Observare au fost foarte solicitați este cea de 17 octombrie, când li s-a ordonat protecția convoiului „Columbus”. Atunci, în afara recunoașterilor din marea de Azov, alte 3 avioane au zburat în permanență 5.50 ore. La ora 10.36 când în preajma convoiului se afla avionul IAR-39 nr. 42 cu echipajul alcătuit din slt. obs. Cercel Constantin, adj. stg. av. Șandru Mircea și serg. maj. (r) mitralior Gălușcă Petre, „convoiul a fost atacat de două avioane care au lansat fiecare câte o torpilă. Una dintre torpile a lovit vasul din capul formației, imobilizându-l, fără să-l scufunde”⁸. Observatorul a reușit în mai puțin de un minut să dea alarma, anunțând aviația de vânătoare, aflată și ea pe aerodromul de la Eupatoria. O celulă de avioane IAR-80 a sosit după numai 15 minute, însă avioanele inamice dispăruseră în ceața mării. La fel s-au petrecut faptele în 25 octombrie, când trei avioane IAR-39 în aproape 6 ore au asigurat convoiul „Tanbe” compus din 38 vase. La ora 12.00 în careul 2647 un submarin a atacat și scufundat cu o torpilă un vas de pescuit și un șlep. Submarinul și torpila nu au putut fi văzute din cauza mării agitate. Tot așa, în 26 octombrie 1943, pe când asigurau protecția convoiului „Pappel” ce trebuia să ajungă la Sevastopol, echipajul alcătuit din slt.obs. Cercel Constantin, adj. șef av. Cucu Dumitru și serg. mitralior Bătrânu Gh. a semnalat un avion inamic ce a apărut la înălțimea de 3000 m deasupra convoiului și care, după ce picat la 1000 m, a dispărut în direcția sud-est.

În 30 octombrie, deși a trebuit să se asigure de aproape convoiul „Filder”, s-a comunicat, cu ordin special și s-a executat o recunoaștere în zona Perecop, unde se bănuia că sovieticii reușiseră o debarcare de trupe și material de război⁹. Aceași misiune s-a ordonat în ziua următoare cât mai de dimineață, avionul românesc aducând confirmarea existenței unui cap de pod în zona golfului Perecopskij.

Totalul misiunilor executate în luna octombrie a fost de 62 în care s-au adunat 120 ore de zbor și 27 000 km străbătuți.

În luna noiembrie 1943, Escadrila 20 Observare a acționat în largul mării și pe coastele de vest și nord-vest ale Crimeei, începând să se mute pe terenul de la Saki, încă din primele zile. În 3 noiembrie 3 avioane au executat vânătoare de submarine cale de 916 km. La ora 16.05 echipajul compus din slt. obs. Oprișan Ion, adj. stj. av. Baticu Nicolae și serg. mitralior Murgoci Petre, a semnalat la 80 – 100 km vest de Sevastopol mai multe nave pe care nu le-a putut identifica mai bine, deoarece a fost nevoit să se întoarcă din cauza rezervei de combustibil.

---

⁶ *Ibidem*, p. 2.

⁷ *Ibidem*, dosar nr. 535, p. 4.

⁸ *Ibidem*, p. 6.

⁹ *Ibidem*, dosar 543, p. 4.

Ocuparea în continuare a peninsulei de către inamic, a făcut ca în 4 noiembrie Escadrila 20 Observare să fie iarăși vizitată de generalul de escadră Jienescu Gh și de generalul av. Ionescu Emanoil, comandantul Corpului Aerian Român, sosiți la Eupatoria cu un avion trimotor Ju-52. După ce s-au interesat de situația materialului volant și moralul echipajelor, au ordonat grăbirea mutării escadrilei pe terenul de la Saki, unde erau condiții mult mai bune. Au mai promis, în cazul evacuării Crimeei, că le va pune la dispoziție mijloacele de transport necesare. Continuându-și vizita și la escadrila de vânătoare vecină, cei doi generali au rămas peste noapte alături de zburătorii lor. Cele două escadrile, constituiau Grupul Aero de la Eupatoria al cărui comandant fusese numit de la 1 noiembrie căpitanul comandor Protopopescu Victor¹⁰.

Primele două echipaje au ajuns la Saki în 6 noiembrie, iar restul s-a mutat în zilele următoare, când aveau deja probleme cu stația centrală de radio care nu era montată. Cu toate acestea, Comandamentul German al Aviației de Mare în 8 noiembrie le-a ordonat 3 misiuni pentru vânătoarea de submarine, însă în ciuda încercărilor slt. av. Petrescu Gh., nu s-a putut executa din cauza vremii improprie. În schimb, în după-amiaza respectivă, la cinematograful din localitate, cu ocazia zilei numelui M.S. Regele Mihai I, a avut loc o serbare dată de Grupul Aero „E”.

În 9 noiembrie, inițial, s-a cerut escadrilei de observare, efectuarea a trei misiuni de vânătoare de submarine paralel cu coasta de vest a Crimeei. Ulterior a sosit o radiogramă prin care s-a ordonat executarea, în paralel, a unor zboruri de recunoaștere pe coastele de est și nord-est ale Crimeei „pentru a semnală eventualele debarcări inamice...”¹¹. Față de aceasta, escadrila a reușit numai trei misiuni de recunoaștere a coastei pe itinerariul Saki - Eupatoria - Tarhankut - Perekop, iar la întoarcere au făcut vânătoare de submarine pe distanța Sevastopol - Saki. Unul din echipaje a semnalat trageri de artilerie la Bulgakof și bombardarea unui convoi amic în timp ce ei asigurau de aproape un alt convoi de vase. Tot atunci a sosit la comanda escadrilei cpt. av. Panaitopol Gh., care a continuat deplasarea escadrilei pe noul teren.

Zborurile de recunoaștere asupra coastelor au fost continuate în 3 noiembrie când 3 avioane le survolau. Acestea au semnalat o baterie inamică în acțiune și trageri de artilerie în regiunea Armiansk Bulgakof. Un alt echipaj compus din slt. obs. (r) Cercel Constantin, adj. Baticu Nicolae, pilot și trăgătorul aerian Stancu Ion s-a întâlnit cu 5 avioane inamice, care nu se știe din ce motive, nu i-au atacat și nici ei nu s-au grăbit s-o facă din cauza superiorității numerice a acestora. Deși pare greu de înțeles, în 13 noiembrie s-a întâmplat ca un echipaj de talia celui care a cuprins pe slt. obs.(r) Cercel, pe slt.av. Manolescu Constantin și mitraliorul Vasiliu Grigore să nu găsească convoiul „Carabee”. În schimb, trebuie reținut că în 15 noiembrie a avut loc cea mai mare activitate din acea lună efectuată de cei din escadrila de observare aeriană la care au participat 7 avioane care au zburat 13 ore, străbătând 2870 km. Însă tocmai atunci lt.obs. Voiculescu Traian, adj. șef Cucu Dumitru și sergentul mitralior Vasiliu Grigore nu au reușit să descopere un vas care nu a răspuns la semnalul de recunoaștere cerut de marina din Eupatoria. De asemenea, la ora 11.00 s-a trimis un alt avion în careul 1657 pentru a stabili locul precis al unui vas avariat și dacă acesta era protejat de alte ambarcațiuni, însă nici acesta nu a fost găsit. În 17 noiembrie au fost trimise în misiuni

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 536. p. 3.

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

la inamic 4 avioane care au zburat mai mult de 10 ore. Echipajul din care au făcut parte lt. obs. (r) Banciu Ion, adj. stg. av. Baticu Nicolae și serg. maj. mitralior Tiron Gh., aflați în avionul IAR-39 nr. 40, a semnalat o torpilă lansată contra unui convoi ce traversa careul 1689. În cele din urmă, pentru a o opri din înaintarea ei nimicitoare, au hotărât s-o explodeze, fapt pentru care au lansat cu succes 12 bombe.

Forțați de presiunea inamicului, la 20 noiembrie, au început transportarea la Tiraspol și Cetatea Albă a materialelor disponibile în escadrilă. Cu toate acestea, în 21 noiembrie, când s-a impus asigurarea convoaielor „Meduza” și „Chmagne” au zburat aproape 12 ore, folosind un număr de 6 avioane. La ora 9.20, echipajul care a numărat printre membrii săi pe slt. obs (r) Gradea Mircea, adj. stg. av. Teodorescu Stelian și sergentul mitralior Rusu Ion, au fost surprinși de o formație de 3 bombardiere „Boston”, însoțită de 4 avioane de vânătoare Iak-1, care au atacat convoiul¹². Ca primă măsură observatorul a semnalat sosirea bombardierelor care lansau bombe la o depărtare de aproximativ 200 m de convoi, fără să provoace pagube. Imediat după terminarea bombardamentului, un avion bimotor „Bristol” a atacat cu o rafală de mitralieră aparatul românesc. După câteva evoluții de evitare, pilotul Teodorescu Stelian, a răspuns trăgând două rafale cu mitraliera din plan. Reacția avionului nostru a atras atenția avioanelor de vânătoare care, pe rând ori câte două, l-au atacat, obligând întregul echipaj să întrebuințeze aproape neîntrerupt mitralierele de la bord. În cele din urmă, cu puțin noroc, au ajuns la aerodromul de bază numai cu pilotul ușor rănit. Tot în aceeași zi, însă la ora 11.55, în careul 3533, echipajul lt.obs. (r) Banciu Ion a lansat 4 bombe într-un loc de pe suprafața mării, unde au bănuț că s-ar fi aflat un submarin inamic și unde, înaintea lor, aruncaseră grenade antisubmarine vasele de pază. Sperând într-un rezultat favorabil, au insistat și ei, lansând încă 8 bombe, fără a observa ceva semnificativ.

La câteva zile după cele petrecute escadrila a fost vizitată de generalul german Deychman, care a felicitat echipajele, acordând decorații lt. (r) Costescu Iosif, adj. stg. av. Baticu Nicolae și mitraliorilor Tiron Gheorghe și Georgescu Constantin¹³.

Bilanțul lunii noiembrie a fost de 70 misiuni executate cu un total de 140 ore de zbor și aproape 30 000 km.

Ca și până atunci, în luna decembrie 1943, ordinele s-au primit de la Corpul I Aerian German. Acțiunile Escadrilei 20 Observare s-au desfășurat în continuare pentru paza convoaielor, pe coastele de vest și nord ale Crimeei, precum și într-o zonă situată la sud-vest de Simferopol, unde începuseră să opereze partizanii¹⁴.

Încă din prima zi a lunii decembrie, ca urmare a celor stabilite de generalul Deichman, comandantul Corpului 1 German și cpt.comandorul Protopopescu, comandantul Grupului Aero „E”, Escadrila 20 a pus la dispoziția Corpului de Vânători de Munte Român avioanele necesare misiunilor de recunoaștere și bombardament, care să acționeze în zonele respective. Aceasta deoarece o dată cu începerea ofensivei de către forțele Frontului 4 Ucrainean în direcția Crimeei, activitatea detașamentelor de partizani a cunoscut o amploare fără precedent. Chiar din ziua de 1 decembrie s-a trecut la executare, trimițând primul avion care a descoperit în colțul unei păduri colibe de

¹² *Ibidem*, p. 5.

¹³ *Ibidem*, p. 6.

¹⁴ *Ibidem*, p. 1.

partizani, din care, aceștia, au tras cu mitraliera în avion, însă fără să-l lovească. Misiunea au repetat-o în 2 decembrie când din același loc, adică în careul 4316, s-a tras în avion cu două mitraliere grele. Avionul pilotat de adj. av. Baticu Nicolae, a reacționat, folosind armamentul de la bord și bombardând zona cu 20 de bombe, s-a întors la aerodrom cu urmele a patru gloanțe ce trecuseră prin fuselaj și planuri. Tot atunci alte echipaje au făcut protecția convoiului „Diogene”. Unul dintre ele, la ora 10.50, în careul 2656, a observat apariția a trei avioane de bombardament inamice, însoțite de avioane de vânătoare care au atacat convoiul, lansând 12 bombe fără rezultat. Cu toată inferioritatea lor, echipajul alcătuit din Baticu Nicolae, Gradea Mircea și Tiron Gheorghe, au dat alarma, reacționând imediat cu tot armamentul de la bord, adică cele trei mitraliere de 7,92 mm, îndepărtând avioanele atacatoare. La fel un alt echipaj a căutat mai mult de o oră un submarin semnalat de un hidroavion BV-138 german, fără a-l descoperi.

Activitatea tot mai susținută a partizanilor a impus ca avioanele ce urmau să execute misiuni împotriva lor, să decoleze de la Simferopol. În ziua de 4 decembrie s-au solicitat 5 ieșiri la inamic, din care două pentru vânătoarea de submarine, iar 3 în regiunea partizanilor. Într-una din acestea, în zona careului 4517 s-a observat un grup de bărci trase la mal, iar la circa 250 m de ele lăzi cu materiale. Au lansat 4 bombe, iar restul de 16 în satul Asport care li s-a părut plin cu partizani. Într-o altă misiune au descoperit o colibă mare, înconjurată cu un șanț de tragere de pe care, cei de la posturile lor de observație, i-au amenințat cu pumnii. Tirul executat de aceștia a obligat echipajul să răspundă, bombardând zona cu 20 bombe. În ziua de 5 decembrie aviatorii noștri au înregistrat numai două zboruri de supraveghere a convoaielor și o misiune la partizani. La fel și în cea de 6 decembrie când s-a executat bombardarea zonei din sudul Simferopolului și au mitraliat așezările de partizani, descoperindu-se alte colibe în careul 4532 și lucrări de organizare a terenului pentru luptele de apărare. Din toate acestea s-a tras cu înverșunare în avion. Pentru ziua de 7 decembrie s-a ordonat 3 asemenea misiuni dar nu s-a putut observa nimic din cauza vizibilității reduse. Abia în 8 decembrie s-a reușit iarăși bombardarea și mitralierea partizanilor al căror număr creștea cu fiecare zi mai mult. De asemenea, în 8 decembrie, au protejat un vas rămas de convoi în regiunea Sevastopolului până la sosirea hidroavionului german BV-138. Acțiunile duse împotriva partizanilor s-au amplificat în ziua de 9 decembrie când, în afara celor două zboruri de pază a coastei, s-au trimis trei avioane de recunoaștere la sud de Simferopol. Acestea au identificat, în careurile 4516 și 4515, multe materiale depozitate, căruțe, vite și oameni care au folosit tot ce au avut la îndemână ca gură de foc împotriva avioanelor care i-au mitraliat și bombardat cu cele 60 de bombe câte au putut duce 5 avioane. Însă, de această dată, partizanii au răspuns și cu tunuri antiaeriene. Unul dintre avioane a fost lovit destul de serios în planul drept. Chiar și cu necazurile avute, printre care cel mai mare a fost defectarea stației centrale de radio, în 12 decembrie s-au efectuat alte 5 zboruri, dintre care 3 la partizani, unde apăruseră numeroase colibe, noi amplasamente de mitraliere și tunuri a.a. al căror tir și-a atins țintele de câteva ori. Unul dintre avioane a fost lovit în rezervorul suplimentar de benzină, iar altuia un proiectil i-a rupt comenzile direcției. Cu greu și numai datorită măiestriei, calmului și prudenței dovedită de echipajul compus din adj.av. Pelin

Emilian, slt. obs. Gradea Mircea și mitraliorul Ciobanu Nicolae, au reușit să ajungă la terenul lor¹⁵.

De la 16 decembrie și până la 29 decembrie, în ciuda timpului nefavorabil, cu excepția intervalului 26-28 decembrie, s-au executat misiuni în fiecare zi, atât de protecția convoaielor maritime, de recunoaștere în zona partizanilor și chiar de căutare a unor avioane aterizate forțat din cauza ceții. Din 29 decembrie aproape întreaga escadrilă a trecut numai la misiuni de cercetare a zonei partizanilor. Ordinele de misiune le-au primit de la cpt. comandorul Protopopescu, aflat tot timpul pe lângă comandantul operativ al Corpului de Vânători de Munte. În acea zi, când s-a ordonat o permanență aeriană, 8 avioane au executat misiuni a căror durată de zbor a întrecut 14 ore și un total de peste 3200 km parcurși în zbor. Echipajele au adus informații referitoare la activitatea inamicului și a trupelor proprii, au executat reglajul tirurilor pieselor de artilerie, mitraliind și bombardând concentrările partizanilor cu un număr de 120 bombe care, se pare, este cel mai mare număr din toată perioada. Cu aceeași intensitate luptele au continuat și în 30 decembrie. Abia în 31 decembrie au zburat numai 3 avioane care au lansat 58 de bombe. Într-o asemenea situație, în perioada 29 decembrie 1942 și 4 ianuarie 1944, Comandamentul Corpului de Munte a organizat acțiuni deosebite în masivul păduros aflat la 20 km est de Simferopol. Toate au fost terminate cu totală distrugere a partizanilor masați în acea zonă¹⁶. La terminarea acelei acțiuni, Generalul de Divizie Schvab Hugo, comandantul Corpului de Munte, a adus mulțumirile sale aviației care a „...dezorganizat complet sistemul de apărare al inamicului și al spatelui, ușurând cum nu se poate mai bine acțiunea unităților noastre terestre...”¹⁷.

Din ziua respectivă avioanele s-au retras pe aerodromul Saki, de unde urmau să-și continue activitatea în funcție de ordinele ce aveau să primească.

St.maj.Aewr. Dosar 1059, p. 361

Eșalonul E nr. 406/17 dec. 1943 către st.maj.Aer. Raportul Esc. 20 Obs.

În ziua de 12 dec. 1943, ora 9.20 a fost trimis în misiune ordonată de rec. din vedere și atac cu bombe și armamentul de bord al partizanilor din regiunea SE Simferopol, echipajul compus din:

Obs.slt. Gradea Mircea,

Pilot adj.stg-av- Pelin Emilian,

Mitralior serg. Ciobanu Nicolae, toți cu avionul IAR-39 nr. 37.

Echipajul a acționat într-o formație de 3 avioane care, descoperind noi poziții ale partizanilor, necunoscute încă, a executat mai multe treceri, atacând cu bombe (20 buc.), pozițiile descoperite. Mitraliorul a tras toată muniția ce o avea la dispoziție (12 încărcătoare) dacă venea o rata??) contra obiectivelor din zonă și contra unor cirezi de 250-300 vite ce aparțineau partizanilor. În tot timpul trecerii avionul a fost ținta tragerilor executate de partizani cu mitralierele a.a.

¹⁵ A.M.R., fond 5476, dosar nr. 1059, p. 361.

¹⁶ A.M.R., fond 5476, dosar nr. 195, p. 505.

¹⁷ *Ibidem*, p. 507.

Prin trecerile repetate asupra obiectivelor alese, echipajul sus menționat, a întârziat față de restul formației, rămânând singur în zonă încă 10 minute. Pilotul având încă muniție în banda mitralierei sale, a executat încă o trecere în picaj. În timpul ultimei treceri avionul a fost lovit de o rafală de mitralieră a.a., care i-a găurit rezervorul suplimentar de benzină și i-au fost rupte cablurile de la comanda direcției.

În această situație critică echipajul a dat dovadă de bărbăție. Pilotul a condus numai cu manșa, obs. udat bine de benzina care curgea din rezervorul spart, a cercetat în amănunțime carlinga și a descoperit cablurile de la comanda direcției rupte. Ca primă inițiativă a slt. Gradea a fost de a înfășura cablul rupt în jurul mâinii sale și de a acționa astfel asupra direcției. Nemaiputând să suporte frigul din cauza curgerii benzinei pe mână și de durerile provocate de cablul înfășurat strâns pe mână, Gradea a reușit să lege cablul de palonier obs. Ajuns deasupra aerodromului, pilotul a tras racheta de pericol, a tăiat contactul pentru a evita un eventual incendiu la bord provocat de benzina revărsată în tot avionul și a aterizat normal.

GUIDING THE IAR-39 AIRPLANES AGAINST THE PARTISANS IN CRIMEA

Abstract

The Airplanes IAR-39 were made of wood and cloth and were used for aerial bombing missions. Because it was not fast, the plain was vulnerable even facing the infantry armament. In these circumstances the missions of the Romanian pilots against the Soviet partisans were heroic indeed.

DOUĂ MITURI ALE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU*

Propaganda comunistă a lansat tot felul de clișee prin care să ascundă adevăratele intenții ale regimului instaurat în 1917 la Moscova. Cum planurile erau odioase din punct de vedere uman, s-a aruncat totul în spatele lui Stalin și se plânge acum pentru victimele făcute de gloanțele plutoanelor de execuție în rândurile Armatei Roșii și în cele ale NKVD. Stalin mai este acuzat și de slăbirea potențialului de luptă prin uciderea a circa 40.000 de ofițeri în perioada epurărilor, ceea ce a dus la dezastrele militare din Finlanda și din anul 1941. Cifrele curg asupra cititorului chiar și prin revistele de popularizare. Sunt impresionante la prima vedere și teoria pare susținută cu argumente solide, de necombătut. Aflăm astfel că au pierit 15 din cei 16 comandanți de corp de armată, 136 din cei 199 de comandanți de divizie, 221 din cei 397 comandanți de brigadă, 3 din 5 mareșali¹. Măcelul s-a produs în anii 1938-1939, adică exact înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, deci RKKA a avut conducerea practic decapitată. Situația tristă de la nivelul conducerii s-a văzut în sângerosul război din Finlanda.

Avem în față un model tipic de dezinformare în combinație cu o interpretare eronată a bazei documentare. Toți autorii care au scris pe această temă au preluat datele din lucrările mai vechi sau mai noi ale autorilor ruși. O informație bine ticluită putea să deterneze gândirea cercetătorilor pentru zeci de ani. Nu este nicio exagerare în a spune că atunci a fost distrusă fără milă structura de bază a Armatei și Flotei sovietice formată din cele mai bune cadre². Pentru a face teoria mult mai credibilă, se poate face apel și la unele citate din Adolf Hitler³. Trebuie să facem o scurtă analiză a rezultatelor pentru a vedea cu ce a mai rămas Uniunea Sovietică după așa-zisa decapitare a armatei. Avea în 1939 doi mareșali, un comandant de armată, 7 comandanți de corp de armată, 63 comandanți de divizie, 176 comandanți de brigadă și se adăugau două treimi din comandanții de regimente⁴. Trebuie să oftăm pentru insuficiența efectivelor din corpul de comandă. Cifrele privind execuțiile înfioră orice suflet normal și aici a bătut psihologia roșie. Trebuie să facem doar o mică analiză și o comparație și o să vedem că

* Colegiul Național „Alexandru Odobescu”, Pitești.

¹ Ilie Oana, *Teroarea roșie atinge apogeul*, în „Historia”, nr. 3/2007, p. 65. Trebuie menționat că autoarea articolului este doctorandă și, probabil, materialul este un extras din teza de doctorat sau dintr-un referat, dar a încurcat comandanții de armate cu cei de corp de armată.

² Roy Medvedev, *Oamenii lui Stalin*, Editura Meridiane, București, 1993, p. 22.

³ *Ibidem*, p. 23.

⁴ *Ibidem*, p. 22.

nimic nu s-a schimbat în rău. Ideea pare șocantă, dar nu ne bazăm decât pe interpretarea acelorași cifre oferite de statisticile sovietice. URSS avea la dispoziție 63 de divizii cu comandanți experimentați. Puțin, chiar foarte puțin va spune un analist militar de birou. Pare infim doar până la o primă comparație. Germania a atacat Polonia cu 63 de divizii și două brigăzi⁵. Se știe că a reușit să înfrângă armata inamică și cu ajutorul vecinului roșu. Propaganda se mai bazează și pe diferențierea unităților în divizii și brigăzi. O divizie era echivalentă cu două brigăzi în ceea ce privește puterea de foc. Dacă facem un simplu calcul matematic, Stalin mai avea la dispoziție comandanți pentru 88 de divizii din diferite arme. Avem un total de 151 de divizii, adică mai mult decât a mobilizat Germania în primăvara anului 1940 împotriva Franței (134 de mari unități)⁶. Forța de izbire a acestor unități era mai mare decât a celor din alte armate deoarece fiecare dispunea de tancuri pentru sprijinirea valurilor de infanteriști, iar artileria era cea mai bună din lume. Pe lângă marile unități, Armata Roșie mai avea în structură regimente, batalioane și baterii independente care erau conduse de ofițeri inferiori. Se puteau adăuga și trupele NKVD, dacă situația frontului ar fi cerut-o. Acestea erau păstrate îndeosebi pentru misiuni de teroare și securitate, chiar dacă aveau din belșug armament automat, artileristic, tancuri și mașini blindate. Stalin nu ducea lipsă de ofițeri și, oricum, tinerii puteau să promoveze. Dictatorul de la Kremlin îi aprecia pe acei comandanți care dădeau dovadă de curaj, pricepere în manevrarea trupelor și claritate în gândire și limbaj.

Autorii mai cad în plasa propagandei roșii atunci când repetă cifrele privind pierderile în ofițeri. R. Medvedev afirma că au dispărut din organigramele armatei 25.000 - 30.000 de ofițeri și lucrători politici⁷. Nu trebuie să considerăm o pagubă dispariția comisarilor. Au încurcat de prea multe ori operațiunile militare prin ideile lipsite de valoare, uneori de-a dreptul stupide. Experiența lor se limita doar la executarea de atacuri în valuri, fără a poseda cunoștințe privind efectuarea manevrelor. Împușcarea juriștilor și a procurorilor militari care au comis abuzuri și muni de dosare pline de înscenări a reprezentat un beneficiu pentru aerisirea pârgghiilor de comandă. Nu se poate spune că au fost simpatizate undeva curțile marțiale. Mulți autori consideră că toți ofițerii arestați în această perioadă au fost executați de sadicii ofițeri NKVD sau au murit de foame prin lagăre mai mult sau mai puțin cunoscute. Realitatea a fost total diferită. Mulți ofițeri au fost supuși la detenție și cazne, dar au fost reintegrați în RKKA în anii 1940 și 1941. Poate cel mai cunoscut caz este cel al mareșalului Rokossovski. N-au fost cazuri izolate. În 1940 s-au întors în activitate 12.461 de cadre de comandă⁸. Demonstrația clară și documentată a fostului spion GRU nu este suficient de popularizată nici măcar în mediul științific, parcă pentru a se demonstra cât de înrădăcinate sunt miturile comuniste în mintea oamenilor. De ce a procedat Stalin în acest fel? Simplu. Regimul comunist trebuia să fie condus de un singur om, care să urmeze fără remușcări ideile leniniste. Dictatorul era obsedat de ideea extinderii comunismului la scară planetară și avea nevoie de un instrument deosebit de eficace. Armata Roșie dispunea de o tehnică deosebită, dar unii ofițeri aveau prea mult

⁵ Leonida Loghin, *Al doilea război mondial*, Editura Politică, București, 1984, p. 554.

⁶ *Ibidem*, p. 555.

⁷ R. Medvedev, *op. cit.*, p. 22.

⁸ Victor Suvorov, *Epurarea*, Polirom, Iași, 2000, p. 47.

prestigiu. Stalin era obsedat de ideea asigurării spatelui armatei pentru a nu se repeta situația din 1917 când trupele ruse au fost contaminate de bolșevism și s-au debandat. Măsurile de securitate au dat roade și Armata Roșie a executat toate ordinele primite de la Stăpân fără crâcnire.

Statistica a mai fost modificată pentru a duce la creșterea procentelor. Se uită de existența a trei comandanți de armată de rangul 1⁹ și astfel se poate spune că Stalin a ordonat lichidarea a cinci din cinci, adică a atins procentul de 100%. Cum să mai reziste Armata Roșie în fața trupelor germane ? Să presupunem însă că Stalin, într-un acces de furie proletară a poruncit să fie împușcați toți ofițerii amintiți ulterior în lucrările științifice, adică până la 40.000 de persoane. Concluzia nu poate să fie decât una singură: rușii au plătit un greu tribut incompetenței conducătorilor armatei promovați de Stalin¹⁰. Nimeni nu precizează totalul ofițerilor existenți în 1937, adică pe la începutul epurării. Cifra era secretă, dar a fost publicată în 1993. Mareșalul Vorosilov informa conducerea partidului că Armata Roșie are 206.000 de ofițeri¹¹. Epurarea lui Stalin ar fi afectat cel mult 19,41% din totalul impresionant. Dacă punem la socoteală persoanele reintegrate și ofițerii formați în aceeași perioadă de instituțiile superioare de învățământ, măsurile luate n-au afectat potențialul ofensiv al armatei. Armata Roșie a putut să înfrângă rapid diviziile japoneze primitiv echipate, să ocupe o parte din Polonia, Țările baltice și părți din Finlanda și România. Incompetența apare atunci când se discută de pierderile din Finlanda, dar nu trebuie să cădem în capcana întinsă de analiștii superficiali. Țara nordică era prea mică pentru a se opune colosului roșu. Generalul Iarnă a putut să demonstreze că și oamenii obișnuiți cu fenomenele meteo extreme sunt vulnerabili și nu pot forța troienele atunci când nu dispun de echipamente adecvate. Tehnica blindată s-a dovedit neputincioasă în fața capriciilor naturii și războiul-fulger n-a mai avut loc. Trupele menținute sub cerul liber au suferit pierderi grele, mai ales cele aduse din sudul imperiului. Victimele din 1941 au fost din cauza tacticii pur ofensive adoptată de Stalin și Jukov. Nu au nicio legătură cu valoarea corpului de comandă. Ordinele inițiale nu s-au potrivit cu realitatea câmpului de luptă. Este greu de crezut că o altă armată s-ar fi comportat mai bine în condițiile date.

Mai este un alt aspect nesesizat de autorii care scriu despre Uniunea Sovietică și despre a doua conflagrație mondială. Iosif Stalin avea ceva probleme cu logica și s-a apucat să lichideze armata de sus în jos. A început cu ofițerii și comisarii. Evident că a scăzut potențialul Armatei Roșii. Ce trebuia să facă tovarășul Stalin pentru a-și vedea

⁹ *Ibidem*, p. 32/33.

¹⁰ Oana Ilie, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 65.

¹¹ V. Suvorov, *op. cit.*, p. 28. Cum o divizie germană avea teoretic 17.500 de militari, înseamnă că Stalin dispunea în 1937 de aproape 12 divizii formate numai din ofițeri (aproape 16 după standarde sovietice). Uniunea Sovietică dispunea în 1937 de 206.000 de ofițeri pentru timp de pace, pericolul german fiind la momentul respectiv minim. Armata română mobilizată în iunie 1941 putea să conteze doar pe 39.476 ofițeri (Eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei 22 iunie - 26 iulie 1941, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 90), dar operativ pe frontul răsăritean au fost considerați suficienți 10.361 (*Ibidem*, p. 91). Se observă că Stalin avea înainte de mobilizare, cu mult înainte de declanșarea războiului, o superioritate de 5,21 față de resursele unui stat vecin. Față de forțele necesare războiului modern, diferența crește la valori greu de imaginat, de 19,88 ori. Dacă România avea 10.361 ofițeri pentru 354.005 soldați, atunci Stalin era pregătit pentru chemarea sub arme a peste șapte milioane de rezerviști. Planul a fost chiar depășit în 1941 când Armata Roșie a ajuns rapid la 11 milioane de luptători. Doar invazia germană a dereglat mecanismul perfect conceput pentru invadarea vecinilor și nu numai.

liniștit de epurări? Să încerce o alianță cu Marea Britanie și Franța împotriva Germaniei și împotriva Japoniei care se ridica în Extremul Orient. Nici SUA n-ar fi disprețuit sprijinul roșu pentru a neutraliza pretențiile nipone în Asia și Oceanul Pacific. Surprinzător, la 19 august 1939, s-a dat ordinul prin care trupele de sub comanda lui Jukov au străpuns liniile japoneze de la Halhîn Gol. Mai mult. Forțele sovietice au invadat Polonia, Estonia, Letonia, Lituania și România fără să îndrăznească ceva să opună o rezistență semnificativă. Nici nu s-a încercat o prietenie cu Finlanda. Dacă n-ar fi existat capacități militare deosebite, Stalin n-ar fi dat ordinul de atac. Lecția poloneză a funcționat perfect.

Autorii, civili sau militari, n-au observat un alt aspect al discuției în jurul epurării. Ofițerii care au câștigat războiul la Berlin au fost activi în epoca odioasă a arestărilor, au participat la campaniile de eliberare, au fost participanți la luptele din 1941 și au avansat permanent. Generalul Jukov a întocmit planul privind atacarea Germaniei și a asigurat succesele sovietice în cele mai sensibile sectoare ale lungului front estic. Boris Mihailovici Șapoșnikov a scris lucrările pe care se întemeia doctrina militară sovietică, Iosif Vissarionovici Stalin fiind încântat de simplitatea ideilor. Armamentul de calitate a fost proiectat tot în anii 1937-1939, deci a existat suficientă competență pe fondul presiunilor politice. NKVD-ul a strâns cam tot ce avea de frunte cercetarea științifică din URSS și toate proiectele s-au derulat în cel mai mare secret. Legenda despre scăderea capacității de luptă a Armatei Roșii trebuie să dispară. Erau oare mai buni rezerviștii români, maghiari sau turci lipsiți de tehnică blindată? Câmpurile de luptă au demonstrat că nici trupele germane nu aveau suficient potențial ofensiv și defensiv, iar erorile tactice și strategice au abundat. Observăm faptul că nici astăzi, după trecerea deceniilor, istoricii n-au putut sau nu vor să înțeleagă evenimentele și să prezinte adevărul. Titlurile științifice îi orbesc și repetă la infinit aceleași teze învechite.

Pentru a convinge cititorul de valabilitatea tezelor noastre trebuie să analizăm care ofițeri sovietici erau pe graniță sau în adâncimea teritoriului în iunie 1941 și s-au afirmat ulterior prin lovituri devastatoare împotriva trupelor germane. Trecătorile munților Carpați erau studiate de către Ivan Hristoforovici Bagramian din punct de vedere al trecerii coloanelor blindate, ceea ce nu se potrivea cu apărarea zonei. N-a fost pedepsit pentru această eroare de gândire. A primit noi misiuni și a rămas un model pentru conceperea operațiunilor de dublă învăluire folosind mase de tancuri¹². Leonid Aleksandrovici Govorov era în armată din 1916 și s-a specializat în folosirea artileriei, armă prin tradiție a rușilor. A fost trimis la Frontul de Vest în 1941¹³, adică acolo unde se preconiza o puternică ofensivă sovietică. Ivan Stepanovici Konev a fost numit comandant al Armatei 19 în 1941 și era renumit pentru arta atacului prin surprindere și exploatarea succesului cu ajutorul unităților mobile de tancuri¹⁴. Dimitri Danilovici Leliușenko, comandant al Corpului 21 mecanizat, a rămas în istorie ca expert al

¹² C. Căzănișteanu, V. Zodian, A. Pande, *Comandanți militari*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 44. Am utilizat o ediție veche, din perioada comunistă, pentru a sublinia valoarea comandanților. Autorii ar fi putut să scrie că s-au comis mari erori de gândire strategică și tactică, dar afirmațiile de acest gen lipsesc.

¹³ *Ibidem*, p. 141.

¹⁴ *Ibidem*, p. 187.

străpungerilor în adâncimea apărării¹⁵. Nu sunt decât patru exemple din ceea ce a pregătit Stalin la granița apuseană a vastului imperiu sovietic.

Poate se va spune că acești ofițeri nu aveau pregătire de specialitate, că și-au dobândit cunoștințele doar prin luptă după trista experiență a înfruntării trupelor germane. Este adevărat că, teoretic, se învață din greșeli și din experiență, dar comandanții sovietici aveau suficiente cursuri de specialitate, cu accent pe tehnica modernă, motorizată. Aveau și experiența de a conduce unități și experiența frontului (primul război mondial, războiul civil, războiul civil din Spania, războiul din Manciuria și din Finlanda). Să analizăm câteva exemple pentru a fi suficient de convingători în combaterea mitului exterminării elitei Armatei Roșii. Nikolai Feodorovici Vatutin s-a afirmat ca un expert în folosirea forțelor blindate și avea urmate în 1941 trei școli militare și două cursuri de perfecționare, ultimul în 1937, adică în perioada epurărilor¹⁶. Rodion Iakovlevici Malinovski a absolvit Academia de Științe militare M. V. Frunze în 1930 și era în armată din 1914. A fost voluntar și în timpul războiului din Spania¹⁷. Era un adept hotărât al utilizării blindatelor indiferent de condițiile de mediu și relief¹⁸. Gheorghi Jukov, personalitate militară ce nu mai are nevoie de vreo prezentare, era absolvent al școlilor de cavalerie și era în armată încă din 1914¹⁹. Arta de a comanda mari mase de soldați a fost verificată pe toate fronturile deschise la ordinul lui Stalin.

De unde a apărut totuși mitul exterminării elitei militare și a lipsei de competență? Simplu. Dezastrul militar din vara anului 1941 a dus la imaginea unei Armate Roșii lipsită de orice experiență, bazată doar pe ideologie și pe comandanți numiți numai prin simpla voință a lui Stalin. RKKA era în 1941 mult mai puternică decât Wehrmachtul, dar a fost prost amplasată din dorința dictatorului sovietic de a trece la așa-zisa eliberare a Europei. Unitățile de elită au fost distruse în zona de graniță și a fost necesar un imens efort pentru a limita pătrunderea germană. Totul a fost o improvizație până la Stalingrad unde s-a demonstrat în mod evident forța de izbire a mașinii de război sovietice. Intervenția politicii în treburile armatei a avut rezultate dezastruoase și mulți ofițeri competenți au plătit greșelile conducerii de partid și de stat. Odiosul NKVD a mărit inutil lista victimelor ascultând ordinele lui Stalin privind întărirea spatelui. Armata germană a fost acoperită multă vreme de eficiența aviației, ceea ce a ascuns puterea armatei sovietice. Trupele române au fost de multe ori salvate numai datorită priceperii piloților²⁰.

Acest scurt articol sper că a pus capăt celor două mituri analizate. Exterminarea elitei Armatei Roșii și lipsa de comandanți competenți și instruiți trebuie să rămână doar ca două metode de dezinformare cu un impact destul de mare datorită propagandei roșii.

¹⁵ *Ibidem*, p. 195.

¹⁶ *Ibidem*, p. 329.

¹⁷ *Ibidem*, p. 203.

¹⁸ *Ibidem*, p. 204.

¹⁹ *Ibidem*, p. 178.

²⁰ *** , *Pe țărmul nord-pontic (17 iulie 1941 – 4 iulie 1942)*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 204/205.

TWO MYTHS OF THE WORLD WAR II

Abstract

Two myths of the contemporary historiography still try to explain the unsuccessful campaign of the Russian Army in 1941: one is that of the extermination of the Red Army elite and the second one is that of the lack trained and competent commanders. This article presents some arguments which contradict these myths.

ASPECTE PRIVIND ALEGERILE DIN NOIEMBRIE 1946 ÎN JUDEȚUL MUSCEL

ION ȘTEFAN*

Decisive pentru comuniști și aliații lor din Blocul Partidelor Democratice dar și pentru Opoziție în frunte cu Partidul Național Țărănesc, alegerile generale au fost acceptate de guvernul procomunist condus de dr. Petru Groza, ca urmare a hotărârilor adoptate de miniștrii de externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii în cadrul Conferinței de la Moscova din decembrie 1945.

Declarația guvernului dată la 8 ianuarie 1946, preciza următoarele:

1. Efectuarea alegerilor legislative în cel mai scurt timp;
2. Asigurarea libertății acestor alegeri pe baza sufragiului universal și secret, cu participarea tuturor partidelor democratice și antifasciste, care vor avea dreptul să-și prezinte candidații;
3. Asigurarea libertății presei, a cuvântului, a religiei și a dreptului la asociere.

Cele anunțate de guvern erau aproape identice cu hotărârile de la Moscova, cu o excepție care va afecta grav desfășurarea în bune condițiuni a viitoarelor alegeri; „Miniștrii Afacerilor Interne, Justiție, Cultelor și Propagandei sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a acestei hotărâri”¹. Astfel miniștrii comuniști Teoharie Georgescu, Lucrețiu Pătrășcanu și Petre Constantinescu-Iași la care se adaugă și generalul Constantin Vasiliu Rășcanu, ministrul de război, comunist și el, se vor ocupa de desfășurarea campaniei electorale și de alegerile propriu-zise. Pentru a avea timpul necesar să-și pregătească planul și pentru a prelungi perioada de intimidare a adversarilor politici, guvernul procomunist de la București a fixat ziua alegerilor în data de 19 noiembrie 1946. Autoritățile au pus în mișcare toate forțele și toate mijloacele pentru câștigarea acestor alegeri care le-ar fi dat legitimitatea necesară în fața opiniei publice din țară dar mai ales din străinătate.

Județul Mușcel a fost atent supravegheat având în vedere influența deosebit de mare pe care o avea Opoziția, mai ales Partidul Național Țărănesc. Campania electorală și desfășurarea alegerilor în acest județ s-au făcut în același context al confruntării dintre reprezentanții și susținătorii Blocului Partidelor Democratice-comuniști și Opoziție constituită din Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal și Partidul Social Democrat al lui Titel Petrescu. Incidente deosebite s-au petrecut în

---

* Școala nr. 11, Pitești.

¹ Dinu C. Giurescu, *Falsificatorii „Alegerile” din 1946*, Centrul de istorie a românilor „Constantin C. Giurescu”, București, 2006, p. 28.

Plasa Domnești a județului Mușcel, atât în timpul campaniei electorale cât și în timpul desfășurării alegerilor.

Plasa Domnești era constituită din comunele Domnești, Slănic, Aninoasa, Vlădești, Berevoiești, Berevoiești-Pământeni, Ungureni, Corbi, Stănești, Pietroșani, Bădești, Retevoiești, Leicești, Coșești, și Jupânești. Locuitorii acestor comune, dincolo de aversiunea față de comunism, erau nemulțumiți, ca toți ceilalți locuitori ai țării, de faptul că noua putere de la București nu reușea să scoată țara din criza ivită ca urmare a secetei anului 1946 care se va prelungi și în perioada următoare.

Soluțiile găsite de guvern loveau și mai puternic în situația și așa precară a locuitorilor din această zonă de deal-munte, unde cerealele erau cultivate pe suprafețe mici. Una dintre aceste soluții privea restricții la fabricarea pâinii.

Prefectul județului, Nicolae Minculescu, preciza prin Ordonanța nr. 7814/18 septembrie 1946, reglementările privind fabricarea pâinii:

- fixarea prețului la pâine 3.500/pâinea albă și 500 lei pâinea neagră;
- cetățenii nu pot aduce făină la brutărie;
- pâinea se va vinde numai personalului înscris pe tabele.

„Sunt și rămân cu desăvârșire interzise fabricarea produselor de cofetărie, plăcintărie și simigerie, de orice natură sub orice denumire, inclusiv fabricarea de chifle, cornuri, covrigi din făină neagră sau albă de grâu sau din alte făinuri”².

Și în legătură cu ordinul privind restricționarea circulației persoanelor și a cerealelor existau nemulțumiri. O notă telefonică din 8 ianuarie 1946 întocmită de șeful de post al comunei Domnești privitor la starea de spirit a populației, menționa printre altele: „În urma dispozițiilor luate de guvern pentru blocarea tuturor cerealelor, populația a început să murmure”³. Același șef de post în Foaia de serviciu cu nr. 179/20 august 1946 arăta că „... populația este foarte îngrijorată din cauza secetei. Totodată este nemulțumită și de măsurile luate de Guvern în ultimul timp, de a interzice transitul cerealelor”⁴.

Seceta prelungită și măsurile coercitive luate de guvern, a condus și la un alt aspect periculos pentru autorități. În „Buletinul informativ, asupra stării de spirit a populației, de pe teritoriul Inspectoratului de Jandarmi Pitești, întocmit pe timpul de la 1 octombrie 1946, conform ordinului Inspectoratului General al Jandarmeriei nr. 45.006/1946”, era semnalat faptul că mulți proprietari „...intenționează să nu mai însămânțeze terenurile pe motiv că și la anul viitor li se vor ridica cerealele socotind că este bine să cultive numai celelele strict necesare nevoilor proprii. Din această cauză însămânțările de toamnă au mers cat se poate de greu...Am dat ordin de informațiuni legiunilor din raza Inspectoratului a luat măsuri ca toți cei găsiți în vină să li se dreseze acte și înaintați justiției”⁵.

Un alt motiv de nemulțumire era reprezentat de îndeplinirea condițiilor de armistițiu. Acestea erau abuziv puse în aplicare, autoritățile comuniste depunând toate eforturile în acest sens. La 7 septembrie 1946, Ministerul Afacerilor Interne emitea un ordin către „...prefecții, primarii de municipii, orașe de reședință și nereședință și

² Arhivele Naționale Direcția Județeană-Argeș, *fond Primăria comunei Bădești*, dos. nr. /1946, f. 6.

³ A.N.D.J.-Argeș, *fond Primăria comunei Domnești*, dos. nr. 6/1946, f. 1.

⁴ *Ibidem*, dos. nr. 3/1946, f. 73.

⁵ Arhivele Militare Romane, *fond Divizia a II-a „Horia, Cloșca și Crișan”*, dos. nr. 379/1946, f. 387.

Preturi”, prin care atrăgea atenția că „...cea mai importantă dintre sarcinile care incumbă organelor administrative este aplicarea loială și scrupuloasă a condițiilor de Armistițiu”.⁶ Pretorul Plășii Domnești, Romeo Teodoru, îi anunța la 18.04.1946 pe primarii plășii de cantitățile ce le au de predat: 50 bucăți bovină, 26 porcine, 4000 de ouă, 350 kg piei de oi, 3000 kg prune uscate⁷.

Prefectul Nicolae Minculescu transmitea preturilor ordinul nr. 8520/27 septembrie 1946 cu următorul conținut:

- prețul maximal la cartofi va fi de 1500 de lei/kg;
- producția de cartofi, ceapă, varză și zarzavaturi se va preda centrelor de la Federalele Cooperativelor, Fabricilor de conserve, economatelor, până cel târziu la 1. XI. 1946;

- raționalizarea cartofilor, cepei, verzei și zarzavaturilor.

Consecințele grave cauzate de seceta prelungită afectau în perspectivă procentele Blocului Național Democrat la viitoarele alegeri. Acest aspect era conștientizat de liderul comunist, Emil Bodnăraș, secretarul general al Consiliului de Miniștri al României, care arăta că „...greutățile economice provocate de secetă au afectat întrucâtva popularitatea partidelor din arcu guvernamental”⁸.

În aceste condiții se va desfășura campania electorală, o campanie în care autoritățile comuniste susținute de sovietici erau hotărâte să convingă prin orice mijloace populația să voteze B.P.D-comuniștii.

Campania electorală din județul Mușcel, ca de altfel din toate celelalte județe ale României, a fost una plină de violență și ilegalități. Considerat fief al Opoziției, mai ales a celei național-țărăniște, județul Mușcel, la fel ca și județul vecin, Argeș, a suferit din plin „teroarea roșie”. Autoritățile au pus în mișcare toate forțele și toate mijloacele pentru câștigarea alegerilor considerând astfel că ar fi avut legitimitatea necesară în fața opiniei publice din țară și străinătate.

În județul Mușcel instituțiile principale pe care se sprijinea puterea comunistă erau: Prefectura județului condusă de prefectul Nicolae Minculescu; Legiunea de jandarmi Mușcel condusă de maiorul Ion Mătăchescu și comandanți secunzi, locotenent George Ionescu și sublocotenentul Gheorghe Vlăduca, secund E.C.P.; Comandamentul centrului militar teritorial Mușcel, colonelul C. Georgesu.

Cele trei instituții și cei care le conduceau, se vor implica în mod fățiș de partea B.P.D.

În timp ce adversarii politici erau împiedicați prin diferite mijloace să organizeze mitinguri, autoritățile comuniste cereau sprijinul organelor de ordine pentru buna desfășurare a întrunirilor Blocului. Astfel prin adresa nr. 8435/18 septembrie 1946, Prefectul Nicolae Minculescu, cerea Legiunii de jandarmi Mușcel sprijin „...Pentru ca ceste întruniri să poată fi ținute în liniște, vă rugăm să binevoiți a lua măsuri ca să se organizeze efectivul de jandarmi...”⁹. Același prefect trimite nota o telefonică către Pretorii de județ: „Rugăm dați dispozițiuni primarilor din plasa Dvs. să

⁶ A.N.D.J.-Argeș, *fond Prefectura județului Muscel*, dos. nr. 142/1945, f. 1 și 2.

⁷ *Ibidem*, *fond Primăria comunei Bădești*, dos. nr. 4/1946, f. 6.

⁸ *Magazin istoric*, noiembrie 1995, p. 11.

⁹ A.N.D.J.-Argeș, *fond Prefectura județului Muscel*, dos. nr. 4/1946, f. 5.

pună la dispoziția membrilor B.P.D. sosiți în comună pentru diferite misiuni electorale mijloacele de cazare și mâncare”¹⁰.

Pentru pregătirea unui asemenea miting erau date indicații minuțioase. În adresa Preturii Domnești, nr. 1239/1.X.1946, semnată de pretorul Romeo Teodoriu, adresată „Comunelor și Sectoarelor de jandarmi” se preciza: „Vă facem cunoscut că Duminică 22 septembrie a.c. Echipe de Propagandă vor veni în fiecare comună din plasă. În acest scop, încă de azi veți lua măsuri ca tot satul să fie prezent la manifestație (...). Până când vor veni (Duminică) veți face-pestă tot unde este posibil cu var - semnul electoral al Blocului (Soarele). Se vor șterge toate inscripțiile antiguvernamentale”¹¹. Prin adresa nr. 1362/21 octombrie 1946, același pretor transmitea primarilor ordinul prefectului prin care se cerea a se lua măsuri „...pentru strângerea unui număr cât mai mare de locuitori care să fie prezenți în data de 22 octombrie 1946, orele 8 dimineața în comuna Topoloveni „...unde se va ține o întrunire publică”¹². De reținut că adresa preciza faptul că transportul acestor persoane până la Topoloveni, pe calea ferată, era gratuit.

Asemenea mitinguri pregătite minuțios de reprezentanții B.P.D. se desfășurau și în unitățile militare. Miza era mare având în vedere că legea electorală din 13 iulie 1946 dădea drept de vot, pentru prima dată și militarilor. Campania electorală în armată era apanajul numai al B.P.D., Opoziției fiindu-i refuzat accesul în unitățile militare. Un asemenea miting a avut loc în ziua de 31 octombrie 1946 în unitatea militară aparținând Regimentului 5 Voluntari Infanterie din Câmpulung. Au participat „...ofițeri, subofițeri și trupă de la următoarele unități: C. T. Mușcel, Reg. 5 Inf. Vol. și Legiunea de jandarmi Mușcel”¹³. Din partea B.P.D. au participat Maria Sevastru și prof. Ilie Patraulea care a încheiat discursul său: „...Dacă vreți să începeți o viață nouă (...), pe 19 noiembrie când veți fi chemați să vă spuneți cuvântul „Votați „Soarele”.

De toată atenția s-a bucurat, din partea autorităților și campania electorală a Opoziției dar pe cu totul alte coordonate. Spre exemplu, Pretura plășii Ștefănești anunța prin adresa nr. 1555/1.XI.1946, Prefectura Mușcel, că „în ziua de 10 curent orele 17,30, la cererea Dlui Niță de la B.P.D. a fost oprită mașina turism nr. 68 Clung ce venea dinspre Topoloveni, de către organele jandarmerești. În mașină au fost următorii ocupanți: 1. Georgesu Petre Titi din Clung strada Negru Vodă nr. 99;

2. Profesor C. Dumitrescu str. Negru Vodă Nr. 107;

3. Mișu Mușetescu, avocat din Clung, toți din partidul Național Țărănesc manist.

Numiții au avut de scop a ține o întrunire, întrucât o parte din populație (tineret) se plimba pe șosea fiind zi de Duminică”¹⁴.

O atenție specială a fost acordată liderilor Opoziției și în mod special celor ai Partidului Național Țărănesc. Este binecunoscut cazul vicepreședintelui P.N.Ț, Ion Mihalache, în același timp și lider local mușcelean. Prin intermediul pretorului plășii Topoloveni, Bărbuceanu, numele lui Ion Mihalache a fost șters din listele electorale ale

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ A.N.D.J.-Argeș, *fond Primăria comunei Bădești*, dos. nr. 4/1946, f. 3.

¹² *Ibidem*.

¹³ Arhivele Militare Române, *fond Divizia „Horia, Cloșca și Crișan”*, dos. nr. 379/1946, f. 325.

¹⁴ A.N.D.J.-Argeș, *fond Prefectura Mușcel*, dos. nr. 4/1946, f. 103.

comunei Dobrești. Judecătoria Topoloveni a menținut măsura abuzivă iar liderul național-țărănist s-a adresat printr-o contestație Tribunalului din Câmpulung. Cazul lui Ion Mihalache trebuia să intre pe rol în ziua de 16 octombrie 1946.

Autoritățile au făcut tot posibilul pentru a împiedica plecarea susținătorilor lui Ion Mihalache către orașul Câmpulung. Astfel în Foaia de serviciu de 15 octombrie 1946, șeful de post din comuna Domnești, nota că în ciuda eforturilor depuse, o mașină și multe căruțe cu susținători ai lui Mihalache au luat drumul Câmpulungului¹⁵.

Un eveniment asemănător este descris în adresa cu nr. 127/17 oct. 1946 a Sectorului de jandarmi din Topoloveni către Legiunea de jandarmi Mușcel. Astfel în ciuda faptului că s-au executat patrulă și posturi „...institute pe calea ferată și pe șoseaua națională București-Pitești în vederea împiedicării afluirii cetățenilor către C-lung, pentru ziua de 16 octombrie când se judeca la tribunal contestația D-lui Ion Mihalache”, numeroși cetățeni au reușit să se strecoare către Câmpulung¹⁶.

Puțini susținătorii ai liderului național-țărănist au reușit să intre în oraș din cauza măsurilor drastice luate de autorități la intrările Câmpulungului. În „Darea de seamă” întocmită după desfășurarea evenimentelor, comandantul Legiunii de jandarmi Mușcel, maiorul Ion Mătăchescu preciza că încă din seara zilei de 15 octombrie au fost detașați 1 ofițer, 3 subofițeri și 9 ostași pentru cele trei intrări în oraș¹⁷. Au mai fost puși la dispoziția Poliției 1 ofițer, 3 subofițeri și 29 ostași iar la cererea prefectului, în ziua de 16 octombrie a fost dislocată o companie formată din două plutoane care au înconjurat clădirea Tribunalului. Procesul s-a încheiat prin acceptarea contestației lui Ion Mihalache și reînscrierea sa pe listele electorale ale comunei Topoloveni la poziția 471¹⁸. Puterea comunistă de la București a forțat ștergerea numelui lui Ion Mihalache de pe listele electorale iar membrii completului de judecată care au dat verdictul la 16 octombrie, în frunte cu judecătorul Aurel Marinescu, au suportat represiunea regimului comunist.

Un alt lider național-țărănesc atent supravegheat a fost Gheorghe Șuța din comuna Domnești. Bun prieten cu Ion Mihalache, liderul din Domnești era o personalitate recunoscută de locuitorii comunei dar și de către cei din comunele învecinate. Gheorghe Șuța, mic industriaș, a reprezentat pentru locuitorii satelor de pe valea Râului Doamnei simbolul rezistenței împotriva bolșevizării țării.

Notele informative și adresele Legiunii de jandarmi recunosc că în Domnești B.P.D. avea puține șanse în viitoarele alegeri „...deoarece aici activează mai mult partidele istorice și în special Național-Țărăniștii”¹⁹. În „Darea de seamă asupra întrunirii politice ce a avut loc în comuna Domnești de către partidele Democrate, în ziua de 16 iunie 1946” se precizează faptul că reprezentanții B.P.D. au fost contraziși de „...mai de multe ori” de „...reprezentantul acestui partid (P.N.Ț) Gheorghe Șuța din comuna Domnești”²⁰. De remarcat că Gheorghe Șuța îl avea ca frate pe avocatul Nicolae Șuța din Câmpulung unul dintre apărătorii lui Ion Mihalache în procesul de la Câmpulung.

¹⁵ *Ibidem*, fond Primăria comunei Domnești, dos. nr. 1/1946, f. 4.

¹⁶ *Ibidem*, fond Legiunea de jandarmi Mușcel, dos. nr. 14/1946, f. 18.

¹⁷ Arhivele Militare Române, fond Divizia „Horia, Cloșca și Crișan”, dos. nr. 379, f. 300.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ A.N.D.J.-Argeș, fond Postul de jandarmi Domnești, dos. nr. 6/1946, f. 19.

²⁰ *Ibidem*, dos. nr. 1/1946, f. 5.

Mai amintim și pe învățătorul Ion (Iancu) Arnăuțoiu din comuna Nucșoara tatăl viitorilor luptători anticomuniști din mișcarea de rezistență, Toma și Petre Arnăuțoiu. O notă informativă raporta întâlnirea pe care a avut-o Iancu Arnăuțoiu în comuna Corbi cu învățătorul Constantin Andreescu: „De la primăria Corbi Ion Arnăuțoiu a luat contact la telefon cu Gheorghe Șuța din Domnești”.²¹

Mulți alți lideri locali erau atent supravegheați de ochiul vigilent al poliției și jandarmeriei. Apropierea zilei alegerilor a întărit atenția autorităților, și pe bună dreptate. Legiunea de jandarmi Mușcel/Serviciul E.C.P trimitea prefectului Nicolae Minculescu nota informativă nr. 276/7 noiembrie 1946 cu privire la intensificarea activității organizației P.N.Ț. din Domnești și a liderului său Gheorghe Șuța. În consecință „...Legiunea de Jandarmi va lua măsuri să trimită acolo oameni capabili pentru menținerea ordinii”²².

Cu o zi înaintea alegerilor, pe 18 noiembrie, a avut loc un eveniment, în aceeași comună Domnești, între militanții B.P.D. și locuitorii comunei amintite descris de nota telefonică trimisă de comandantul Legiunii de jandarmi, maiorul Ion Mătăchescu, prefectului județului Mușcel. În nota amintită se raportează faptul că „...în timp ce delegații echipei de petroliști lipeau afișe B.P.D. prin comună, au fost împiedicați de membrii partidului național țărănesc, în care timp unul din petroliști a luat o piatră și a aruncat în membrii partidului național țărănesc”²³. Intervenția jandarmilor a fost evident în favoarea petroliștilor care s-au trezit atacați de un număr de 100 săteni. În fața mulțimii, jandarmi i-au adăpostit în sediul sectorului de jandarmi „...însă după circa 5 minute, au adunat în fața sectorului un număr de circa 500 persoane, bărbați, femei și copii, cerând socoteală...”²⁴.

Aceste evenimente demonstau clar autorităților că cel puțin în Domnești și în satele celelalte de pe Râul Doamnei exista o rezistență fățișă la încercarea de comunizarea a țării. Darea de seamă a șefului de post din Domnești, Plut. Maj. C. Barbu, din 6 august 1946, indica că „...În comuna Domnești nu se întrevide reușita în alegeri a B.P.D. unde P.N.Ț are cam circa 80-85% din populație...”²⁴.

Desfășurarea alegerilor în județul Mușcel s-a făcut în același context tensionat cauzat de măsurile represive luate de autorități împotriva Opoziției și a susținătorilor ei. În anumite secții de votare confruntarea electorală a îmbrăcat aspecte dramatice și chiar tragice. Pentru desfășurarea alegerilor s-au constituit 45 de gărzi militare care au fost transportate la secțiile de votare „...cu trenul, mașini și pe jos”²⁵. O atenție deosebită a fost acordată așa ziselor zone sensibile precum comunele Domnești și Topoloveni unde efectivele au fost mai numeroase. Despre modul cum au decurs alegerile ne arată comandantul secund E.C.P. al Regimentului 5 Inf. Vol., maior Grigore Angheloiu în „Darea de seamă asupra desfășurării operațiunilor de votare în județul Mușcel”: „În general și la majoritatea secțiilor de votare, operațiunea votării s-a desfășurat în liniște”²⁶. După această introducere urmează partea referitoare la incidentele deosebite petrecute în timpul votării: „La secția de votare Nr. 2 Bădești, opoziția în frunte cu

²¹ *Ibidem*, fond Prefectura județului Mușcel, dos. nr. 3/1946, f. 222.

²² A.N.D.J.-Argeș, fond Prefectura județului Mușcel, dos. nr. 3/1946, f. 320.

²³ *Ibidem*, f. 155.

²⁴ *Ibidem*, fond Postul de jandarmi Domnești, dos. nr. 6/1946, f. 89.

²⁵ Arhivele Militare Române, fond Divizia a II-a, „Horia, Cloșca și Crișan”, dos. nr. 379/1946, f. 380 și 381.

²⁶ *Ibidem*.

locuitorul Gh. Șuța (Domnești) frate cu Advocatul Nic. Șuța prim candidat pe lista P.N.Ț Maniu, împreună cu Av. Nic. Adamescu și învățătorul Florea din Com. Retevoiești Muscel, Nica și Drăgușan din Com. Bădești au rupt cordoanele și imobilizând garda au atacat localul de votare (...). Pe toate căile de acces spre localul de vot o mulțime de circa 2.000 de reacționari asaltau localul de votare”²⁷.

„Reacționarii” au ocupat camerele unde se găseau telefonul și muniția. În atare situație din rândul armatei un ofițer a aruncat o grenadă în sala de votare și au fost trase focuri de armă. Rezultatul a fost rănirea gravă a 7 locuitori ce doreau să voteze și uciderea a altor doi, Gheorghe Zărnescu, Neculae Safta Gheorghe și Ion Bratu²⁸. „Ordinea a fost restabilită către orele 3 noaptea (din 20 Noiembrie 1946) după care comisiunea terminându-și lucrările către ora 4 a părăsit localul de vot în două mașini”²⁹. În fapt comisia de votare condusă de maiorul Gh. Mușatescu a dat foc urnei de vot, procesul verbal încheindu-l cu procentul majoritar acordat B.P.D.³⁰. Probabil că ceea ce s-a întâmplat la secția de votare din Bădești reprezintă unul dintre evenimentele cele mai grave din țară în contextul alegerilor din anul 1946.

Este deosebit de interesant faptul că în documentul amintit puterea comunistă recunoaște că în unele cazuri că a pierdut alegerile în fața P.N.Ț. Astfel după ce enumără o serie de întâmplări și critică organizarea de la secția nr. 11, Lerești, maiorul Angheliu arată: „Rezultatul voturilor, după cum era de așteptat a fost în favoarea P.N.Ț-ului Maniu. Se impune măsuri severe...”³¹. Același ofițer confirmă că și la secția de votare nr. 23 Vulturești „Lucrările de asemenea au mers prost. Reacțiunea a predominat tot timpul, P.N.Ț. Maniu obținând majoritatea voturilor”³².

Importanța acestor precizări este mare atâta timp cât puține sunt dovezile în favoarea adevărului că alegerile au fost câștigate de P.N.Ț. iar rezultatul a fost falsificat de puterea comunistă. Rezultatele oficiale în județul Mușcel dădeau câștigător Blocul Partidelor Democratice astfel:

Înscriși	91.105
Voturi exprimate	80.541
Lista Nr. 1 B.P.D	55.075
„ Nr. 2 independent	847
„ Nr. 3 independent	420
„ Nr. 4 independent	480
„ Nr. 5 Soc. Dem.-T.P.	1440
„ Nr. 6 Naț. Țărăn	15.105
„ Nr.7 Țărănist Dem. N. Lupu	2141
„ Nr. 8 Naț. Lib. Brătianu	3880
Total voturi întrunite	79.388
Voturi declarate	1153
Numărul total al votanților.....	80.541 ³³

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Arhiva Primăriei Pietroșani, *fond Registrul pentru morți, Vol. I pe anul 1946*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Informații transmise de unii locuitori ai satului Bădești, martori ai acelor evenimente.

³¹ A.M.R., *ibidem*, f. 382.

³² *Ibidem*.

³³ A.N.D.J.-Argeș, *fond Prefectura județului Mușcel*, dos .nr. 3/1946, f. 244.

În urma acestui scor electoral, comuniștii au început prigoana împotriva celor ce le-au fost împotrivă la alegerile din noiembrie 1946. Liderii locali ai P.N.Ț. și P.N.L. au fost urmăriți, hăituiți arestați sau chiar asasinați. Așa a fost cazul lui Gheorghe Șuța din comuna Domnești. În prejma alegerilor din anul 1948, regimul comunist îl considera un pericol prin autoritatea de care se bucura în continuare în rândul locuitorilor satelor de pe Vala Râului Doamnei. Pentru a speria și intimida pe opozanți, cu două zile înainte de alegeri, adică pe 26 martie 1948, comuniștii l-au arestat, l-au dus la siguranța locală, iar comuna a fost ocupată de armată și jandarmi. În noaptea de 27/28 martie 1948, sub pretextul că va fi transportat la Câmpulung, marele patriot Gheorghe Șuța a fost împușcat ca un câine la numai 50 de metri de sediul siguranței³⁴.

Alt lider local al P.N.Ț., învățătorul Ion Arnăuțoiu va pieri în temnițele regimului comunist în urma implicării sale în mișcarea de rezistență anticomunistă din zona Nucșoara. Ceilalți, au luat pentru o vreme calea pribegiei sau au făcut închisoare fiind de atunci permanent în vizorul securității.

Replica la represiunea nemiloasă a regimului comunist, în regiunea de nord a județului Mușcel, a fost organizarea unor grupuri de rezistență anticomunistă în care au fost implicați și numeroși locuitori care s-au opus în noiembrie 1946 validării puterii comuniste de la București, impusă prin violență și teroare.

ABOUT THE ELECTIONS FROM NOVEMBER 1946 IN THE MUSCEL COUNTY

Abstract

The elections of 1946 represented an important moment for the recent history of Romania. Numerous people fought against the communist power which was very violent during the electoral campaign, as well as during the elections. Some of the most severe acts of violence were recorded in Domnești and in the Muscel County. Though the opposition (especially the P.N.Ț.) won, the communist power falsified the results as it could be seen in the documents worked out by the authorities.

---

³⁴ Informații transmise de locuitorii comunei Domnești.

„AVEM ÎN PERMANENȚĂ BAGAJELE FĂCUTE”
RECHIZIȚIONAREA CONACELOR MOȘIEREȘTI
DIN ANUL 1948 ÎN JUDEȚUL TELEORMAN

STELUȚA CHEFANI-PĂTRAȘCU*

Nevoia de spațiu locativ era prea mare pentru comuniștii veniți după 1946 să îmbunătățească soarta poporului român. În aceste condiții instituțiile publice și personalul aferent necesar ridicării nivelului de trai, la sate, puteau fi plasate în condiții bune prin limitarea spațiului locativ al privilegiaților vechiului regim, în speță a moșierilor. Acest procedeu de confiscare a unei părți din conac, mergând până la stăpânirea lui totală a purtat numele în epocă de *rechiziționare*. Cele mai multe consemnări, pentru județul Teleorman, privind rechiziționările, se referă în primul rând la conacele de pe moșii, și în al doilea rând, cu o pondere mai scăzută, la imobilele proprietarilor din orașele Alexandria, Roșiori de Vede, Turnu-Măgurele, Zimnicea. Până la decretul nr. 83/1949 din 2 martie 1949, care desființa proprietățile moșierești, s-a mers pe rechiziționarea unei părți din conacele locuite permanent de proprietari, iar în cazul conacelor locuite doar temporar s-a hotărât rechiziționarea lor totală. Aceasta era politica comunistă bine camuflată de sloganul „egalitarismului”. În Dicționarul Enciclopedic Român din anul 1966, termenul de rechiziționare avea următorul înțeles: „act de stat, intervenit în împrejurări excepționale, prin care organele administrative iau unele bunuri mobile sau imobile de la populație în folosință temporară și în schimbul unei despăgubiri, în, condițiile prevăzute de lege”. Din cercetarea documentelor reiese că, în practică, procedeu a căpătat alte valențe. Rechiziționările nu s-au efectuat în împrejurări excepționale, nu au fost temporare și s-au făcut fără despăgubiri.

„Greul” activității de sechestrare a fost dus de Ministerul de Interne, având concursul administrației locale. Primăriile aveau două îndatoriri: în primul rând de a informa ministerul despre situația și starea conacelor, și, în al doilea rând, propunea destinația pe care să o ia imobilul rechiziționat. Chiar dacă rechiziționările au fost legalizate prin ordinele M.A.I., ele au fost în fapt abuzuri flagrante ale proprietății particulare și ale intimității personale. Fenomenul va deveni uzitar în perioada comunistă.

Până în anul 1948, Ministerul Agriculturii și Domeniilor Publice, în baza legii de reformă agrară din 23 martie 1945, avea dreptul să confişte toate bunurile persoanelor vinovate de dezastrul țării sau de crime de război¹.

* Muzeul Județean Teleorman.

¹ D.J.T.A.N. fond *Prefectura județului Teleorman*, ds.7/1948, vezi legea nr. 312/24 aprilie 1945, f. 16.

În 1948 era dată legea nr. 10/27 din ianuarie, special elaborată, pentru trecerea în patrimoniul statului a tuturor bunurilor: clădiri (excepție au făcut cele necesare industriei și comerțului), terenuri virane situate în comune urbane, terenuri agricole, conace, vii, stabilimente industriale, exploatări de subsol și toate bunurile mobile ca inventar casnic, inventar agricol viu și mort. Toate bunurile mobile urmau a fi confiscate, chiar, și cele care fuseseră transportate în altă parte, și predate toate primăriilor ca bunuri aparținând statului².

În ordinul nr. 16/26 apr. 1948 trimis Prefecturii județului Teleorman de către Direcția Generală a M.A.I. se specifica faptul că bunurile care fac obiectul legii 10/27.1.1948 trebuie să aparțină următoarelor categorii de persoane: criminali de război, celor ce și-au pierdut cetățenia română, emigranți trecuți fraudulos frontiera și cei legal, cei dispăruți și căutați de justiție, precum și cele aflate părăsite pe motive încă necunoscute³.

Oficial Serviciul de Siguranță găsește patru persoane în județul Teleorman, care se încadrau în litera legii. Bunurile acestora urmau a fi inventariate în luna iunie 1948 și puse la îndemâna colectivității. Aceste persoane erau: Nicolae Racottă, comuna Ștorobăneasa, de profesie inginer fugit în Egipt din 1947; Alexandru Racottă din aceeași localitate fugit tot în Egipt. Familia Racottă deținea „un corp de case: salon, 11 camere, bucătărie, la etaj 3 camere și un antreu. Uzină electrică atașată de casă. Un corp de case compus din cancelarie și 3 camere la rând. Magazie, remiză, garaj de trăsură, garaj de mașini și atelier de fierărie. Un pătur cu magazie la mijloc și o magazie reparată. Un corp de case cu 5 camere unde locuiește spălătoreasa. Un grajd în care încăp 40 de vite. O seră de flori și un parc de 5 pogoane cu eleșteu. La o distanță de 500 metri mai există 2 corpuri de casă cu câte 4 camere, construcție nouă. O crâmă cu 3 ha vie, 2 camere de locuit. O casă în fața școlii unde se află postul de jandarmi cu 6 camere, iar în pădure la 2 km de sat un conac compus dintr-o casă cu 3 camere, 4 grajduri de vite și staul de oi. Toată această gospodărie este în bună stare și se pretează pentru fermă model”⁴. Aurelia Oroveanu, comuna Vitănești, fără ocupație, căsătorită cu consulul Italiei, Gerbore, și plecată la Roma în 1947 fără a se mai întoarce. Aceasta deținea un conac și două clădiri, o magazie de cereale, pătur, grajd și 50 ha arabile luate de țărani fără forme legale încă din 1945. În 1948 se afla deja instalat la conac dispensarul veterinar al stației de montă și locuința medicului veterinar⁵. După rechiziționarea conacului la 24 sept. 1948 primăria comunei Vitănești propune să i-a ființă și o casă de nașteri⁶.

Ultima persoană semnalată de siguranța statului era Alexandru Neagu, ministru de finanțe antonescian, în perioada 25 septembrie 1942 - aprilie 1944. În urma exproprierii mai deținea 50 ha, un conac cu 8 camere și un antreu în comuna Călinești⁷. De fapt, această avere rămăsese după expropriere, tatălui său, Dumitru Neagu. Alexandru Neagu considerat criminal de război, în urma aplicării legii de reformă agrară din 23 martie 1945, a fost încadrat la art. 3 lit. b și expropriat în întregime.

² Idem, ds. 7/1948, f. 16, f. 40.

³ *Ibidem*, f. 41.

⁴ *Ibidem*, f. 63.

⁵ *Ibidem*, f. 26.

⁶ Idem, Fond P.M.R.-Comitetul județean Teleorman, ds. 74/1948.

⁷ *Ibidem*, f. 58.

Securitatea informa că averea acestuia era administrată de Ștefan Florea în calitate de administrator al lui Dumitru Neagu. Acesta pretindea că pământul este al lui fără a avea cu ce să dovedească, se specifica în nota informativă⁸. Toate bunurile familiei Neagu au fost confiscate și predate comunei. În conacul rechiziționat primarul comunei propune să se înființeze un azil, o casă de odihnă sau un gimnaziu⁹.

Până la elaborarea legii nr. 10 /27.1.1948 tot ceea ce se expropria era trecut în patrimoniul statului. De la enunțata lege, toate bunurile erau puse la dispoziția primăriilor comunale. Astfel, în cazul lui George Cretzeanu, ministru de finanțe în perioada 14 sept. 1940 - 27 ian. 1941, i-a fost expropriată în totalitate moșia din comuna Orbeasca de Sus, județul Teleorman încă din anul 1946. Averea acestuia devenind ferma de stat „6 martie”¹⁰ în cadrul A.F.S.M.-ului, mai târziu luând numele de ferma „23 august 1948”.

Abuzuri ale autorităților comuniste

În practică, s-a rechiziționat abuziv o mare parte din conacele moșierești; autoritățile locale extinzând litera legii asupra tuturor proprietarilor. Încă din anul 1948 ordinele indicau ce urma să cazeze conacele și anume instituții publice (așezăminte de utilitate publică - numite în documente), organizații sindicale dar și spațiu locativ pentru funcționarii publici și militari activi transferați în interes de serviciu. Pentru o mai bună aplicare a ordinului cererile „de rechiziționare urmau a fi înaintate Direcției Administrației de Stat din cadrul M.A.I. cu mențiunea noii întrebuintări date în folosul comunei”¹¹.

Rechiziționările fiind aprobate de M.A.I. la cererea primăriilor comunale și urbane nu se pune problema unei mișcări de rezistență. Astfel, Marcela N. Capră, proprietară în comuna Mavrodin, cere să nu-i fie rechiziționat conacul pentru că îl locuiește în tot timpul anului împreună cu familia sa. Cererea îi este aprobată din două motive: în primul rând soțul ei avea grave probleme psihice fiind declarat „dement” iar în al doilea rând ea soluționează problema punând la dispoziția primăriei al doilea corp de case cu 6 camere libere în aceeași curte, pentru cazarea nou înființatului A.F.S.M.¹². În dosarele arhivei județului Teleorman este singura cerere acceptată și soluționată în favoarea unui proprietar.

Pentru proprietarii care nu locuiau la conace decât în timpul muncilor agricole, în restul timpului reședința lor fiind în orașe ca București, Alexandria, Roșiorii de Vede, Turnu Măgurele, rechiziționarea conacelor a încălcat dreptul la proprietate, garantată de Constituția din 28 martie 1948. Dintr-un „tabel de conace din județul Teleorman ce trebuiesc rechiziționate pentru diferite instituții de utilitate publică”, semnat de prefectul Florea Crețeanu, extragem câteva exemple: conacul proprietarului I. Gh. Manu din comuna Scrioaștea; cele trei case având 14 camere și dependențele aferente ale proprietarilor Zoe Goleșcu și Ecaterina Goleșcu din comuna Dracea, propuse pentru fermă model; conacul vilă așezat în luncă cu multe încăperi al lui Jean Berindei, din comuna Dobrotești era considerat foarte bun pentru casă de odihnă;

⁸ Idem, *Prefectura județului Teleorman*, ds. 7/1948, f. 26.

⁹ Idem, *Fond P.M.R.-Comitetul județean Teleorman*, ds. 74/1948, f. 58.

¹⁰ Idem, *fond Prefectura județului Teleorman*, ds. 7/1948, f. 33.

¹¹ *Ibidem*, ds. 15/1948, partea I, f. 32.

¹² *Ibidem*, f. 340.

conacul cu parc plin de pomi al colonelului Berindei era considerat bun pentru a fi locuit de muncitorii agricoli sau lucrătorii de la C.F.R. fiind aproape de stația C.F.R.-Beuca; conacul cu 20 de camere, magazie, pățul, al proprietarilor Ioviță și Mișu Plopșanu, din comuna Slăvești, era bun pentru gimnaziu sau liceu, iar cealaltă casă având 6 camere din comună „poate caza două familii”; conacul cu 8 camere al lui Lincu Ionescu din comuna Ciolănești Deal, considerat „foarte bun pentru gimnaziu unic cu internat” (nu se ținea cont de proprietarul care locuia aici); conacul cu 15 camere, magazie, grajd al proprietarului C-tin Vetra din comuna Slăvești, considerat bun pentru cooperativă, proprietarul se afla la închisoare pentru sabotaj, etc.¹³.

Făcând o sinteză a întregului proces de confiscare se întâlnesc situații majoritare în care proprietarii au rămas să locuiască în condiții jenante, împreună cu personalul instituțiilor cazate, mai mult decât atât, procedeul s-a extins până la mutarea lor din propriile case, statul cazându-i în altă parte sau chiar aruncându-i afară fără a li se oferi un alt spațiu de locuit.

De exemplu, la 22 mai 1948 se aproba de către prefectură rechiziționarea din conacul doamnei Madelina Protopopescu din comuna Vârtoape de Jos „a unui antreu, 2 camere în dreapta și în stânga și alta în fund pentru înființarea agenției B.N.R.”¹⁴, proprietara urmând să locuiască sub același acoperiș cu personalul băncii. Ministerul Afacerilor Interne aproba rechiziționarea „cu plata chiriei legale a conacului din comuna Balaci, proprietară Elena Bălănescu pe seama și la dispoziția ocolului Agricol local, urmând ca proprietara să rămână cazată mai departe în același imobil cu acces la dependențe”¹⁵. Lui Costică Oprescu, din comuna Dulceanca, având o familie formată din 5 membri, o casă cu 3 camere și o sală, i s-a rechiziționat o cameră unde „s-a și mutat cooperativa fiind un local corespunzător”¹⁶. Liniștea familiei avocatului Florian Drăghici din Turnu-Măgurele, Str. 6 Martie a fost definitiv alungată prin rechiziționarea a 3 camere din cele 10, unde urma să funcționeze localul oficiului P.T.T. din oraș¹⁷.

În ce privește familia Busuioceanu, din Zimnicea, formată din 2 persoane, proprietară a unei locuințe cu 8 camere, primăria cere rechiziționarea, la 5 martie 1948, a 3 camere și un antreu pentru cazarea secției de jandarmi a orașului¹⁸. Ne putem imagina conviețuirea proprietarilor în atmosfera unei asemenea instituții. În schimb, proprietara Victoria Anastasescu, din comuna Merii Goala se putea considera fericită, pentru că, cele 3 camere rechiziționate urmau să găzduiască evenimentele culturale ale comunității prin înființarea căminul cultural în locuința ei¹⁹.

Conacul fraților Mihail și Ion Plopeanu, comuna Slăvești, era locuit la 15 noiembrie 1948 de 4 membri în coproprietate, aceștia nu mai dețineau alte locuințe. După rechiziționare, 4 camere adăposteau Sindicatul Agricol iar în celelalte 4 camere, cămară, baie, sufragerie, o dependență cu 2 camere urmau a trăi mai departe proprietarii. Pentru că, le rămăsese prea mult spațiu locativ, Pretura Plășii Slăvești,

¹³ Idem, fond *Prefectura județului Teleorman*, ds. 74/1949, f. 58-70.

¹⁴ *Ibidem*, f. 72,90.

¹⁵ *Ibidem*, f. 52,52.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, f. 18.

¹⁸ *Ibidem*, f. 27.

¹⁹ *Ibidem*, f. 3.

propune la 24 noiembrie o nouă rechiziționare. După cum reiese din documente, conacul a suferit două rechiziționări într-o singură lună. De data aceasta urma a se instala aici Ocolul Agricol și Zootehnic Veterinar și Dispensarul Veterinar. Motivarea celui de-al doilea demers consta în faptul că, „corespunde scopului cu atât mai mult cu cât are dependențe: grajd, remiză, necesare Ocolului Agricol pentru animale”²⁰.

Să fii proprietar al unui imobil și să locuiești cu chirie.

Au existat și cazuri când proprietarii au fost deposedați de casele lor devenind chiriași. Rechiziționarea fiind considerată de guvernul comunist o închiriere pentru care proprietarii primeau bani. În fapt era un paradox să-ți închiriezi casa și tu să stai cu chirie. Vom vedea mai jos ce însemna chiria plătită de stat. Astfel, stația meteorologică a Institutului Meteorologic Central, din Turnu-Măgurele intrând în posesia unei aparaturi noi a considerat inadecvat vechiul local de aceea cere „să se rechiziționeze imobilul lui Procopiu Marinescu, iar acesta să fie mutat în localul eliberat de stația meteorologică, însă, cu chirie”²¹.

Avizul ministerului a fost favorabil și în cazul clădirii lui Dumitrache din strada Mărășești nr. 25, Roșiori de Vede, necesar pentru o sală de ședințe și cabinet medical. Cofetăria se compunea din prăvălia propriu-zisă, o cameră locuită de familie și un laborator. În cazul acestui proprietar, el își pierde odată cu casa și serviciul, devenind șomer. În aceeași adresă a Ministerului Afacerilor Interne, către prefectură, este recunoscut faptul: „posibilitatea de cazare a cofetarului evacuat este minimă, în oraș nemaigăsindu-se imobile disponibile potrivite, de aceea rechiziționarea trebuie aprobată fără obligația din partea noastră de cazare”²².

Toate aceste rechiziționări, fie ele parțiale sau totale, purtând amprenta autorității locale, denotă de cele mai multe ori ura personală a acestora față de moșieri și în general față de pătura înstărită. Primarii comuniști, puși în fruntea satelor, de partid, făceau parte din categoria sătenilor săraci, singurii în măsură să corespundă standardelor sovietice. Se produce o bulversare a societății rurale românești, în care moșierii și sătenii înstăriți, de fapt, satul în întregime ajunge să fie condus de sătenii, până mai ieri marginalizați. Moșierul și cei câțiva țărani înstăriți reprezentau adevărata autoritate a localității. Prin rechiziționarea conacelor, autoritatea moșierilor, era știrbită. Puternicii zilei deveneau săracii de ieri.

În acest sens, concludent, este exemplul de mai jos, în care primarul comunei Deparați-Hârlești, la sfatul prefectului venit în inspecție prin comună, cere rechiziționarea conacului proprietarilor Ecaterina Elvira și Mihai D. Slăvescu motivându-și demersul prin faptul că: „localul primăriei comunei este vechi pentru că moșierii nu au avut nici un interes să-l întrețină, din contra a desconsiderat autoritatea comunală, ei având conace impunătoare. Mihail Slăvescu mai are un conac în câmp la marginea satului unde se poate muta sau i se poate ceda pentru locuință actualul local al primăriei. Prin rechiziționarea conacului Mihail Slăvescu se face și un act politic necesar în procesul ascuțiri luptei de clasă pentru creșterea autorității comunale și limitarea foștilor moșieri din comună și a chiaburilor. De aceea vă rugăm să binevoiți a aproba în întregime clădirile conacului Mihail Slăvescu în mod excepțional față de

²⁰ *Ibidem*, f. 525-530.

²¹ *Ibidem*, f. 437-439.

²² *Ibidem*, f. 371.

ordinul dvs. nr. 39320A/1948”²³. Tot acest discurs al primarului justifica de fapt cererea de a rechiziționa în întregime conacul pentru că de fapt el suferise o rechiziționare, în prealabil.

Teroarea în care trăiau cei doi proprietari cu toată familia lor este redată, de aceștia, în memoriul adresat ministerului la 16 octombrie 1948. Din el reies condițiile precare și insecuritatea în care trăiau. Cu toate că spațiul locativ fusese restrâns, este impresionant că nu au renunțat la standardul de viață impus de categoria socială din care făceau parte. Nu aveau certitudinea că cele câteva camere care le mai rămăseseră vor mai fi ale lor, credința lor în lege, deoarece erau educați în acest spirit, contrar acțiunilor comuniștilor, cât și, faptul că ginerele familiei Slăvescu lucra în M.A.I., îi făceau să sperie la renunțarea demersului inițiat de însuși prefectul județului.

Redăm documentul în întregime întrucât acesta redă de fapt situația disperată a tuturor moșierilor din anul 1948. Iată cum își prezentau soții Slăvescu starea de incertitudine și insecuritate în care se aflau: „În luna mai după formarea sindicatelor lucrătorilor agricoli am fost obligați să cedăm fără plată acestui oficiu o cameră spațioasă și luminoasă cu mobila necesară. Deși casa noastră este de zid are 6 camere, baie și sufragerie, totuși în afară de camera cerută de sindicat, celelalte camere sunt de trecere din camere de locuit și sunt întunecoase neavând ferestre directe afară și lumina le vine prin celelalte camere. Familia este numeroasă în afară de noi doi, mai locuiește fiica noastră cu un copil de 5/6 ani cu guvernanta, soțul ei din când în când, când îi permite serviciul, vine să-și vadă soția și copilul fiind funcționar în Ministerul Afacerilor Interne. Mai locuiesc administratorul cu soția și copilul de 4 ani și guvernanta. Acesta este angajat prin contract fiind obligat a-i da locuință și întreținere.

De câțva timp însă, se vehiculează ideea să se propună spre o nouă rechiziționare a altei părți din casă pentru alte instituții: primărie comunală, gimnaziu, cămin cultural etc. Chiar dl. prefect al județului venind în comună de câteva ori în această vară, a dat ordin organelor administrative să facă propunere în acest sens iar funcționarii respectivi au arătat că nu se pretează pentru motivele de mai sus arătate, lipsa de spațiu, de lumină și numărul mare al membrilor familiei. În afară de asta mai există un motiv mai serios: în cazul în care veți aproba rechiziționarea pentru primărie, aceasta fiind un oficiu ce funcționează în permanență ziua și noaptea cu telefon, trebuie să stea porțile deschise în permanență și avutul nostru viu și mort, precum și cerealele din magazie, după predarea cotei de cereale, nu ar mai putea fi păzite. Postul de jandarmi are în pază 3 comune mari și nu are decât doi jandarmi.

Deoarece de câteva luni stăm sub presiunea de a fi evacuați, astfel că avem în permanență bagajele făcute. Respectuos vă rugăm domnule ministru să trimiteți pe cineva să cerceteze pentru a înceta situația alarmantă și nesigură care ne face să trăim într-o veșnică presiune morală. Semnează, Ecaterina Elvira și Mihail Slăvescu”²⁴.

Prin ordinele Direcției Generale a Administrației de Stat, date de Ministerul Afacerilor Interne, nr. 3911A din 16 februarie 1948, rechiziționările de conace și case erau aprobate de acest minister pentru instituții publice nou apărute dar și pentru *ridicarea nivelului de trai la sate*, lozincă des folosită de comuniști, pentru a da politiciii lor sentimentul grijii față de cei săraci. Astfel se cere rechiziționarea conacului

²³ *Ibidem*, f. 361.

²⁴ *Ibidem*, f. 361-365.

proprietarei Ioana Gh. Stoicescu din comuna Dobrogostea pentru sedii ale organizației P.M.R. și A.R.L.U.S. și pentru școală. Conacul avea 5 camere, o bucătărie și o sufragerie²⁵.

La 4 septembrie 1948 M.A.I., prin ordinul nr. 28617, aproba, cu plată, rechiziționarea corpului de clădire gol cu garaj și magazie din comuna Furculești a proprietarului Constantin Furculescu pentru instituirea unei „stațiuni de egrenare a bumbacului”²⁶. La 18 octombrie 1948 se rechiziționau 2 camere din imobilul proprietatea Dr. Vișină Gheorghe pentru Frontul Plugarilor unde urma a se deschide sediul Organizației de plasă Roșiori de Vede, „vechiul local nu mai corespunde” motivează autoritățile²⁷.

De spațiu locativ aveau nevoie și instituțiile care vegheau din umbră la siguranța statului popular român pentru a nu fi sabotat. La 7 iulie 1948, prin ordinul M.A.I. nr. 7190, se rechiziționează pentru biroul de siguranță Roșiori de Vede imobilul din strada Basarab nr. 22 proprietar Ioniță Lincă. Ministerul se obliga a-i achiziționa acestuia pentru cazare o locuință în altă parte²⁸. Pretura Plășii Balaci la 6 septembrie 1948 prezenta Prefecturii județului Teleorman necesitatea unei noi rechiziționări pentru biroul de siguranță local. Situația în care se afla proprietarul era paradoxală, „în prezent se află în imobilul domnului Ion Constantinescu-Petrea din Calea Oltului nr. 5, pentru că nu prezintă suficiente condiții de igienă necesare ca: arest, cameră de serviciu, magazie de lemne etc. și în plus o parte din imobil este ocupat de proprietar, având ușă comună cu încăperile folosite de biroul de siguranță, contrar dispozițiilor formulate de poliția superioară”²⁹. Motivarea demersului privind lipsa condițiilor de igienă pentru personalul siguranței și deținuți, pare hilară. Adevăratul motiv era lipsa intimității unei instituții care în același an s-a transformat în Securitatea Statului.

Școli și grădinițe în conace

În ceea ce privește ridicarea nivelului de trai M.A.I., prin ordinul circular din 21 august 1948, încearcă să rezolve problema școlilor care erau neîncăpătoare și pentru a nu mai construi altele cere să „se cerceteze în acele comune în care există conacuri sau clădiri libere care ar putea fi ușor amenajate în localuri de școli” și îi îndeamnă „cereți acestui minister rechiziționarea lor”³⁰. Cea mai mare parte a autorităților locale se grăbesc să răspundă favorabil apelului lansat de minister. În comuna Balaci conacul proprietatea fraților Ghe. Dumitrescu, Dan Dumitrescu și Angela dr. I. Făgărășeanu „ar putea caza grădinița de copii” iar conacul doamnei Rațiu cu 11 camere poate fi transformat în gimnaziu unic, hotărâsc autoritățile locale³¹. Ferma Academiei R.P.R. din comuna Tufeni, trecută în proprietatea Ministerului Agriculturii și administrată de A.F.S.M.-ul din Pitești, primește înștiințare de la Pretura Plășii Balaci privind conacul aflat pe proprietatea acesteia. El urma să fi rechiziționat „în vederea amenajării claselor școlii elementare cât și pentru o sală de cinema”³². Lui Radu Velicescu din comuna

²⁵ *Ibidem*, f. 267.

²⁶ *Ibidem*, f. 125.

²⁷ *Ibidem*, f. 253.

²⁸ *Ibidem*, f. 166.

²⁹ *Ibidem*, f. 168.

³⁰ *Ibidem*, f. 575.

³¹ *Ibidem*, f. 480, 566.

³² *Ibidem*, f. 3.

Slobozia-Mândra, la 18 octombrie 1948, i se rechiziționează o cameră pentru „sala de clasă a cursului elementar, ciclu II”³³.

Există și cazul unor activiști de partid mai zeloși care înainte de primirea ordinului de mai sus au încercat să construiască școli pe banii comunității. Astfel, au găsit diferite modalități de strângere a banilor și i-au folosit în scopuri personale. Spre exemplu, ministerul află de situația comunei Smârdioasa, din nota informativă, nr. 62 din 31 mai 1948 trimisă de un informator: „, deținem informația că secretarul P.M.R. din comuna Smârdioasa împreună cu biroul politic din această comună, fără a avea vreun ordin aprobator, au hotărât să oblige pe toți comercianții și oamenii înstăriți din comună să dea pentru terminarea construirii școlii primare o sumă de bani care varia între 5 000- 30 000 lei, pentru predarea sumei au fixat să dea venitul de pe 15 zile. Datorită amenințărilor ce li s-a fixat acestora au dus să dea sumele ce li s-au impus. Banii s-au încasat fără chitanță. Cu acești bani în loc să se termine localul școlar au fost întrebuințați pentru scopuri personale. Toți din comitet s-au îmbrăcat, atât ei, cât și familia lor într-un lux pe care nu-l poartă nici cei mai buni gospodari, ajungând să plătească un palton de blană pentru damă cu suma de 45 000 lei. Se țin veșnic ziua și noaptea de chefuri care-i costă bani mulți. Comitetul de asemenea face parte din conducerea cooperativei de bumbac și au făcut și mari fraude acolo din care au realizat mari venituri pe care le-a întrebuințat pentru îmbrăcăminte și chefuri. Populația este nemulțumită [...] își pierd încrederea în actualul regim”³⁴.

Așezămintele sanitare au luat ființă tot în urma rechiziționărilor. La o lună după ordinul privind necesitatea înființării de școli, M.A.I. trimite un nou ordin circular prin care primăriile erau îndrumate să-și de-a concursul și în ce privește soluționarea problemelor sanitare, care necesitau măsuri urgente prin înființarea a „cât mai multe instituții sanitare ca de exemplu: spitale, sanatorii, case de nașteri, case de sănătate, serviciu sanitar atât în mediul urban cât și în mediul rural pentru care se cere un tabel cu imobilele rechiziționate”³⁵. În conacul din Vitănești a proprietarei Aurelia Oroveanu în urma rechiziționării a luat ființă casa de nașteri³⁶.

Nu doar instituțiile aveau nevoie de spațiu locativ ci și funcționarii care le deserveau. Situațiile erau mult mai stânjenitoare pentru proprietarii care se vedeau astfel nevoiți să-și împartă bunul lor cu niște străini, ajungând astfel să nu mai aibă intimitate în familie. În urma rechiziționării Paulică Pătrașcu, din Roșiori de Vede, a trebuit să-i cedeze secretarului preturii, Ștefăruță Valentin, 2 camere, un antreu și o bucătărie, iar proprietarii urmau să locuiască în anexele din curte³⁷. Șefului de ocol agricol împreună cu cei 3 membri ai familiei lui în urma rechiziționării i-au fost alocate 4 camere din imobilul proprietarei Elena Nicolescu din Roșiori de Vede, mamei acesteia rămânându-i 2 camere³⁸.

Dacă rechiziționarea a pornit de la moșieri care dețineau câte un conac aceasta s-a extins la rechiziționarea unor părți din locuințele țăranilor înstăriți, pe cei care regimul îi va denumi peiorativ - *chiaburi*.

³³ *Ibidem*, f. 358.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, f. 575.

³⁶ *Ibidem*, f. 260.

³⁷ *Ibidem*, f. 310.

³⁸ *Ibidem*, f. 351.

Redăm mai jos cazul comunei Slobozia-Mândra unde avem de-a face cu unul din cei mai zeloși primari, în data de 3 decembrie 1948, cu un tabel rezolvând global toate problemele locative ale comunei. Ar trebui amintit că această comună va da în anul 1949 prima gospodărie agricolă colectivă din județul Teleorman, eveniment amplu relatat în ziarul *Scînteia*, oficiosul Partidului Comunist. Iată adresa în totalitate:

„1. Constantin Ionescu, familia compusă din 4 membri, deține 34 ha și o locuință cu 5 camere. Să se rechiziționeze 2 camere și o sală pentru cooperativă

2. Constantin Sârbu, familia compusă din 4 membri, deține dărac de lână, mașină de treier, are 5 camere. Să se rechiziționeze o cameră pentru sediul U.F.D.R.

3. Alexandru Petculescu, familia compusă din 6 membri, deține 50 ha, cazan de țuică, are o casă cu 7 camere. Să se rechiziționeze 3 camere cu intrare la stradă pentru sediul P.M.R.

4. Marin Ploieșteanu, familia compusă din 3 membri, deține 21 ha, 5 camere. Să se rechiziționeze o cameră cu intrare la stradă pentru O.T.S.

5. Florin Mihăilescu, familia compusă din 7 membri, deține 18 ha, dărac de lână, o casă cu 8 camere. Să se rechiziționeze 3 camere pentru Organizația Frontul Plugarilor și cămin cultural”. Motivația acestui demers este dată de primar în josul tabelului „au refuzat să cedeze de bunăvoie și privesc cu ochi răi regimul”³⁹. Din tabel se observă că instituțiile politice ale noului regim aveau cea mai mare nevoie de spațiu locativ.

Regimul popular credea că aceste încălcări flagrante ale proprietății puteau fi compensate. Ministerul Afacerilor Interne, vroia să de-a o umbră de legalitate, trecând în dreptul fiecărei aprobări de rechiziționare specificarea: „se rechiziționează cu plată”. Această plată nu era de fapt decât o simplă formulă rămasă pe hârtie. Unele documente lasă să se întrevadă că acea plată dată sub forma unei chirii era de cele mai multe ori simbolică. De exemplu Biroul de Siguranță din Plasa Balaci a luat ființă la 1 ianuarie 1948 și s-a mutat în locuința lui Marin Preotescu. În ce privește prețul chiriei pretorul plășii spune că „este desigur mic [...]. Biroul de Siguranță nu are alt local în care să se poată muta iar chiria nu poate fi majorată decât cu aprobarea Direcției Siguranței”⁴⁰.

Rechiziționările se impuneau ca o soluție bănească convenabilă. Astfel în cazul proprietarei Elena Nicolescu „rechiziționarea se cere pe motiv că proprietara pretinde o chirie considerabil de mare pe care direcția agricolă nu o poate plăti”⁴¹. Dacă până acum am văzut că prețul era modic din următorul document înțelegem cât era în realitate. Conacul proprietarei Eliza Vorvoreanu din comuna Brânceni, în urma reformei agrare din 1945 a găzduit Stațiunea de Cercetări agricole în baza unui contract prin care se plătea suma de 40 000 lei. În anul 1948 în adresa înaintată M.A.I. primăria cere „să se dea ordin să se rechiziționeze pentru a nu se mai plăti”⁴².

Dacă prin rechiziționări statul rezolva, fără prea mari cheltuieli într-un mod fericit, nevoia de spațiu locativ a noilor instituții și a personalului aferent, în schimb, cei cărora li se luau pornind de la o parte până la toată casa au avut de trecut prin diverse situații dramatice. Întregul proces a purtat amprenta Ministerului Afacerilor de Interne cu concursul administrației locale. Aceste ordine M.A.I. au fost un preludiul a

³⁹ *Ibidem*, f. 565.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 228.

⁴¹ *Ibidem*, f. 351.

⁴² *Ibidem*, f. 583.

ceea ce avea să se întâmple în primăvara anului 1949. Prin decretul 83/1949 moșierii au fost scoși în miez de noapte din conacele de pe proprietățile lor și au primit domiciliu obligatoriu pe raza altor județe iar toate bunurile și conacele au trecut în patrimoniu statului.

‘OUR LUGGAGE IS ALWAYS READY’-REQUISITION
OF LANDLORDS’ MANSIONS IN 1948

Abstract

Following the instructions sent by the Ministry of Internal Affairs in 1948, the landlords’ mansions were requisitioned partially or totally. Landlords were representing the real authority in the world of Romanian villages. Through requisition, the communist authorities determined the landlords’ poverty and limit of the authority. The state planned to host inside the mansions institutions like municipalities, schools, banks, post offices, etc. or simply the staff of these institutions. There are several cases when the owners were sent out of their properties to rent another house. The mansions were not given back to their owners because in 1949, due to the decree nr. 83, all the landlords’ assets had become state patrimony.

REMANENȚE ALE DISCURSULUI NAȚIONALIST
DE TIP COMUNIST ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ
POSTDECEMBRISTĂ (1990-2005)

SIMONA PREDA*

Istoriografia românească a traversat o nouă etapă după căderea comunismului. Școala europeană, provocările și rezultatele occidentale, modelele ce i-au parvenit de acolo, au adus la nivelul scrisului istoric românesc un mare semn de interogație. Există un decalaj major între producțiile străine și ceea ce reușise să articuleze istoriografia românească sub regimul comunist¹. În pofida acestui fapt, istoriografia perioadei totalitare și producția de orientare marxistă nu trebuie judecate în bloc, întrucât numeroși istorici au încercat să mențină legătura cu istoriografia occidentală, să se încadreze, atât cât se putea în ritmurile dezvoltării ei, să se alinieze unor curente și tendințe. În același timp însă, și-au făcut remarcată prezența și așa - numiții istorici oficiali, a căror misiune a însemnat difuzarea către societate a unui tip de discurs despre istorie în acord cu ideologia regimului².

Intenția prezentului demers a fost de a analiza ce anume a rezistat din discursul de tip naționalist din perioada comunistă (discursul dominant) în fața alternativelor pe care le-au propus valorile democrației, care sunt conceptele și clișeele ce pot fi regăsite și, mai ales, la ce palier al societății s-a înregistrat această remanență a discursului. A lăsat paradigma protocronistă repercusiuni la nivelul mentalităților ce pot fi regăsite în controversele legate de naționalism, mit sau patriotism?

Este bine cunoscut faptul că discursul despre istorie este susceptibil de a ne formula un diagnostic asupra societății din care parvine, de a ne trasa repere clare asupra mentalităților care operează la nivelul maselor și nu în ultimul rând asupra ideologiilor și formațiilor (școlilor) din care provin istoricii, autorii discursurilor. Cu alte cuvinte în discursul istoric se reflectă epoca - cu oamenii, orientările și aspirațiile lor. Discursul (sau discursurile) istoric al tranziției se plasa în aceleași coordonate, conturând o societate care tocmai traversase un sistem de tip comunist și se îndrepta, cu un ritm propriu către democrație.

---

* C.I.M.E.C., București.

¹ Alexandru Zub, *Discurs istoric și tranziție. În căutarea unei paradigme*, Institutul European, Iași, 1998, p. 55.

² Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Editura Institutului European, Iași, 2000, p. 81.

În ansamblu, pentru istoria națională există o curiozitate populară. Ea se manifestă prin setea cu care publicul, chiar în condițiile în care dispune de nenumărate alte oferte de amuzament și de informare, continuă să se intereseze de elemente ale tradiției noastre istorice. Există un interes (de multe ori manipulat demagogic de politicieni) pentru istorie³. Indivizii, și cu atât mai mult comunitățile umane, au nevoie de o anumită identitate, sau, mai corect spus, au nevoie de un set de „ancore identitare”. Astfel, orice grup social, cât de mărunț sau de puțin numeros, se identifică printr-o anumită origine, prin raportarea la un set de ascendenți și eventual la anumite fapte sau întâmplări considerate memorabile din viața grupului respectiv. Identitățile servesc la integrarea socială a fiecăruia dintre noi, ca un fel de coduri prin care se facilitează comunicarea dintre indivizi. Pe de altă parte, identificarea cu o anumită comunitate este de natură să confere diverșilor indivizi și un sentiment sporit de securitate, de confort spiritual. Mistica strămoșilor fondatori, legitimatori sau protectori, a jucat un rol important în stimularea studiilor istorice și a dat sens existenței păstrătorului de memorie care este istoricul⁴. Istoria spune foarte multe unei comunități, este una dintre principalele căi de manifestare a identității unui grup sau a constituirii unei națiuni. Interesează pe foarte multă lume, oamenii sunt foarte sensibili la ea, mai ales când interpretările se abat de la cele cunoscute și deja acceptate. Însăși conștiința națională s-a clădit pe un anume discurs despre istorie.

În acest sens, o primă moștenire în materie de istoriografie a fost vulgata etno-națională. Caracteristic acestui tip de discurs este modul extrem de selectiv în care fuseseră reținute elemente ale istoriografiei clasice românești din secolul al XIX-lea. În mare măsură, vulgata etno-națională arăta ca o mitologie romantică, adaptată nevoilor unui partid-stat. Chestiunea care se ridica la începutul anilor '90 era în ce măsură se întrezărea o alternativă la vulgata națională, sau, mai curând, cum se putea reformula vulgata (pentru că nicio societate nu poate trăi fără o vulgată istorico-națională, ea este un metatext, un metatrop cultural crucial pentru orice fel de proiect comun) în acord cu noile principii ideologice⁵. Era foarte dificil ca oamenii să înțeleagă necesitatea renunțării la istoria oficială, întrucât această poveste romanțioasă, plină de fapte de măreție, de nedreptăți, de jafuri, de mutilări teritoriale, părea să întruchipeze cu succes veleitățile unei societăți care dorea să își impună conștiința națională în raport cu ceilalți. Prin urmare, o bună parte a societății avea cunoștință de faptul că istoria fusese denaturată, că personajele și întâmplările erau adesea plătuite, însă nu se știa până unde mergea modificarea, care erau limitele și cât de departe erau de adevăr. Existau în același timp și voci care se pronunțau (în mod special printre istoricii oficiali) pentru formele propuse de comunism invocând o puternică denaturare a sentimentului patriotic.

Alături de vulgata etno-națională, ideea patriotismului exacerbă, sau mai concret spus, a infuziei de patriotism, ar putea fi acceptată ca fiind tributară vechiului regim. În genere, patriotismul reprezintă principalul constituent al conștiinței naționale (al identității naționale). Este chintesența asumării personale, responsabile pentru

³ Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 107.

⁴ Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, Editura All Educațional, București, 2000, p. 9.

⁵ Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi, *op. cit.*, p. 90.

identificarea unui destin comun. Ca și alte concepte sociologice fundamentale, conceptul de patriotism a cunoscut și va cunoaște, pe parcursul evoluției istorice a societăților umane, mutații care îi corelează semnificația cu caracteristicile etapei în care se găsesc comunitățile umane respective. De fapt, patriotismul, definit ca sentimentul de dragoste față de patrie, față de locurile natale, este mai puțin supus mutațiilor istorice decât conceptul de patrie.

Comunismul a excelat prin a insufla maselor ideea de patriotism. Nu exista referire oficială la istoria românilor, fără a se divaga într-o litanie patriotardă, plină de victorii, de sânge și de viteji. Epopeea națională devenise, într-o vreme când și postul de televiziune transmitea mai ales filme cu conținut istoric, un recitativ pe care toți românii erau datori să îl cunoască și în care să se erijeze ori de câte ori era nevoie. Istoria putea justifica orice și mai ales, orice bun comunist era dator să cunoască marile noastre victorii. Nu același lucru se întâmpla cu înfrângerile suferite de români de-a lungul timpului. Ele intrau de obicei într-o altă logică, cea a lamentației cauzată de nedreptățile la care au fost supuși. Niciodată ei nu au pierdut în mod corect, totdeauna raportul de forțe a fost în favoarea inamicului, sau de cele mai multe ori cruzimea sau trădarea unor elemente nocive au dus la victoria acestuia. Românii au fost întotdeauna în defensivă, iar singura lor grijă a fost să se apere neconținut și să încerce să își păstreze ființa etnică. O asemenea vocație de martiri era imposibil să nu cutremure sensibilitatea oricărui om de bună credință și să nu stârnească o puternică euforie patriotică. În perioada comunistă s-a marșat foarte mult pe acest sentiment, iar educația în acest spirit începea de la cele mai fragede vârste. Cărțile pentru copii din colecțiile istorice (cele scrise de Eusebiu Camilar, Elvira Bogdan, Dumitru Almaș, etc.), scenetele și piesele de teatru cu conținut istoric, ce se jucau încă de la grădiniță, cercurile de la „Casa pionierului”, toate reprezentau rampe prin care tinerii erau apropiați treptat de fabuloasa istorie națională, și în același timp modalități prin care se insufla sentimentul de patriotism.

După căderea comunismului, în haosul politic și instituțional care s-a creat, conceptul de patriotism a fost invocat tocmai pentru a promova noile valori. Până la urmă, patrioții au susținut revoluția (pe lângă multe alte elemente diversioniste conduse mai mult sau mai puțin de acest sentiment); datorită curajului unor patrioți s-a putut efectua schimbarea regimului, și mai presus de toate, datorită acestui sentiment au putut fi manipulate masele ori de câte ori a fost nevoie. În mod uzual, patriotismul este o vocație retorică. În cele mai multe cazuri patrioții sunt de meserie patrioți, deci niște oameni care fac carieră din această exercitare și această impostură. A fi patriot înseamnă că îți pasă de soarta țării, și că ești dator până la urmă să faci ceva pentru țara ta. Să profesezi, să lucrezi, să câștigi, să gândești în interesul României.

Cu toate acestea, referința istorică permanentă (din perioada comunistă) care putea să ducă la saturație și la exasperare un public obișnuit, a rămas totuși prezentă, și există în imaginarul colectiv românesc al tranziției un loc în care discuția despre istorie se poate oricând insera.

Există frecvent referințe istorice, conversația despre afacerile curente este saturată de ele, există o oarecare obsesie a trecutului⁶. Discursurile politice din perioada tranziției fac deseori apel la sentimentul patriotic și la dragostea de țară. De altfel,

⁶ Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi, *op. cit.*, p. 111.

depășind granițele politicului și luând în considerație caracteristicile tranzițiilor în genere (perioade de timp în care societățile trec de la un sistem politic la altul, sunt sensibile la factori externi, își caută valorile naționale, se autochestionează în privința alegerilor, se polarizează către anumiți lideri, practic, se confruntă deschis cu istoria prezentă) se poate spune că tentația de a se erija în discursuri istorice se manifestă la foarte multe paliere ale societății și domenii extrem de diferite. Nu de puține ori însă, memoria colectivă a societății noastre a reținut inevitabil clișeele propagandei național-comuniste în detrimentul unor lucruri edificatoare, importante, ce constituiau identitatea națională, iar repercusiunile acestui fenomen sunt elocvente în vocabularul istoric al tranziției.

Naționalismul e de altfel un produs inerent momentelor de criză, cum s-a putut constata în istoria ultimelor două secole, iar Revoluția franceză i-a conferit un suport doctrinar, de care s-a uzat și s-a abuzat din plin. Din punct de vedere politic, devierile și exacerbarile de tip naționalist sunt apanajul extremelor, fie ele de dreapta sau de stânga. Se ivesc atunci când crezul național degenerază, își pierde moderația, alunecând în zonele obscure și periculoase ale confruntării, ale agresivității, ori ca simplă unealtă demagogică sau propagandistică.

Naționalismul, în cadrul discursului istoriografic, se comportă ca o extremă spre care se alunecă deseori (cu scop bine definit, în general inclus în sfera manipulărilor sociale), de cele mai multe ori pentru a contracara un tip de viziune mai deschis criticismului și relativismului. Cei mai mulți dintre profesioniștii istoriei au conferit propriului discurs echilibru, măsură și claritate, însă nu au lipsit nici cazurile în care au fost oferite în perioada postcomunistă discursuri impregnate de naționalism. Justificarea prin istorie a reprezentat de foarte multe ori o manieră abilă de a încuraja anumite acțiuni politice și sociale ale unora dintre liderii politici și deseori istoria a constituit un alibi veritabil pentru manipularea maselor.

Pluralismul discursurilor în istoriografie a fost o teză inițial blamată de o parte a societății, întrucât ar fi afectat puternic interesul național. Momentul manualelor alternative a fost unul semnificativ în acest sens. Discuția despre manuale a alunecat ușor în sfera discursului politic (istoria a fost chemată să justifice campaniile prezidențiale), și a manipulării de masă, fenomene condamnabile mai ales în fața unui popor sensibil la istorie, și, în general, la trecut⁷. Dispariția manualului unic a fost un pas important în direcția pluralismului de opinii, însă greutatea cu care s-a făcut, a redat rezistența unor formule de tip comunist în fața diversității perspectivelor, a libertății de inițiativă, a apropierei de valorile democrației.

O analiză a discursului oficial din această perioadă a tranziției relevă persistența unor atitudini izolaționiste în contradicție cu aderarea la valorile europene. Tentația izolării părea greu de depășit nu atât din lipsa reperelor, cât mai ales din imposibilitatea de a pune capăt atitudinii naționaliste și patriotarde cu care a fost intoxicată societatea românească. Există o serie de clișee în discursul naționalist din perioada comunistă (originile daco-romane, continuitatea, unitatea, lupta pentru independență, definirea obsedantă a identității naționale, rolul jucat în apărarea Europei, victimizarea românilor supuși adversității celorlalți, o întreagă retorică a sângelui) care așezau trecutul într-un tipar mental tradițional și care au supraviețuit

⁷ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 6.

după căderea sistemului. Autosuficiența, tendința de a inventaria păcatele altora pentru a le camufla pe ale noastre, lamentații uzate privind neșansa istorică, Yalta, Malta, turcii, evreii fac parte dintr-un repertoriu deja clasic⁸.

În același timp, unele atitudini naționaliste, izolaționiste și xenofobe care se remarcă uneori în discursurile din perioada tranziției ilustrează o stare de spirit ce genera atât confruntări ideologice, cât și o reală lipsă de deschidere către valorile democrației. Aceste atitudini pot fi considerate ca fiind moștenirea directă a mitologiei comuniste care, inevitabil, date fiind conjuncturile sociale și politice, a supraviețuit sistemului.

În sfera unui patriotism cu accente naționaliste, dar și protocroniste, se poate insera și evenimentul petrecut în anul 2001, în București, intitulat „Cel de-al doilea Congres Internațional de Dacologie”. Figura centrală a acestei a doua ediții a Congresului a fost regele Burebista, care ar fi întemeiat primul stat „independent, centralizat și suveran” iar ideea care i-a pus în mișcare pe participanți a fost aceea conform căreia spațiul carpato - danubian a fost la originea civilizației europene, iar dacii sunt strămoșii unici ai poporului român și ar fi fost chiar inventatorii scrisului⁹. Congresul s-a bucurat de o mare susținere financiară, iar întregul spectacol a fost o infuzie de naționalism cu accente xenofobe (s-a cântat *Marșul dacilor*) și un prilej de rememorare a parastaselor și comemorărilor din perioada comunistă.

Tot în anul 2001, pe data de 8 august, a mai avut loc un eveniment găzduit de această dată de Academia Română și anume comemorarea celor 400 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul. Organizată în colaborare cu Ministerul Culturii și Cultelor, manifestarea a reunit o serie de personalități printre care președintele României, Ion Iliescu, Majestatea Sa Regele Mihai, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române – Prea Fericitul Părinte Teoctist, demnitari de stat și ambasadori acreditați la București. Întreaga manifestare s-a dorit a fi (după cele afirmate de către Academie în cadrul comunicatului de presă), un semn de reconciliere națională, de solidaritate, de întoarcere la normalitate sub semnul democrației și al valorilor morale și spirituale și un bun prilej de a-i muștra pe istoricii care lansează ideea de „mitul lui Mihai Viteazul”. Normalitatea la care se refereau istoricii prezenți era centrată în materie de scris istoric pe cei patru piloni și anume: vechimea, continuitatea, independența și unitatea¹⁰, piese de rezistență pe care se putea clădi adevăratul patriotism al românilor. Această abordare a istoriei din această perspectivă minimaliza și într-un fel chiar distrugea valorile naționale, potențând xenofobia și izolaționismul¹¹.

Anul 2002 aduce în prim plan un alt eveniment istoriografic și anume lansarea primelor patru volume ale sintezei colective *Istoria românilor*, apărută sub egida Academiei Române. A fost cea de-a treia inițiativă asumată în această direcție de către înaltul for științific, după încercările neduse până la capăt din anii 1960-1964 și 1980. Deși nu a fost contestată valoarea individuală a contribuțiilor adunate în cadrul acestei sinteze, ceea ce a stârnit dezaprobări a fost tocmai ideea unei „istorii oficiale” – descendentă în linie directă din proiectele similare ale epocii comuniste. O parte dintre

⁸ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 6.

⁹ *În România reînvie dacomania*, în *Monitorul*, 17 august 2001, p. 6.

¹⁰ Ioan Scurt, *Istoria la români*, în *Adevărul literar și artistic*, 3 aprilie 2001, p. 2.

¹¹ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 6.

istorici (mulți dintre ei făcând parte și din echipele de coordonare), s-au declarat entuziaști de reușita proiectului respectiv și au considerat ca utilă realizarea acestui tratat de istorie oficială și „obiectivă” cum a ținut să precizeze însuși președintele Academiei. Totodată, au existat însă voci care s-au pronunțat radical împotriva ideii de istorie oficială, specifică mai ales sistemelor ermetice de tipul totalitarismelor, întrucât puneau serios în discuție pluralismul interpretărilor și relativitatea discursului istoric, care presupune o inevitabilă încărcătură ideologică și mitologică.

În concluzie, putem afirma vizualizând cei cincisprezece ani de după căderea regimului, că se remarcă rezistența, în formule variate și de intensități diferite, a unor clișee și concepte din perioada comunistă. Nu se poate vorbi de o veritabilă remanență a discursului din epoca ceaușistă, însă există medii, orientări politice, sociale și ideologice în care unele idei par să fi rezistat în timp sau par a-și fi găsit un teren prielnic. Cu certitudine că în paralel noile principii ideologice promovate de valorile democrației au dus la elaborarea unor discursuri diferite de cel tributar comunismului, și că aceste discursuri au fost dominante în toată perioada tranziției. O cercetare amănunțită demonstrează însă, că tot atunci, a rămas, în forme închistate și paradoxale, un comunism rezidual la nivelul mentalităților, potențat de o serie de factori politici și sociali, și tributar în mare măsură nesiguranței și instabilității care s-a instalat la trecerea de la un sistem politic la un altul.

THE PERSISTENCE OF THE NATIONAL SPEECH OF THE COMMUNIST REGIME IN THE ROMANIAN POST COMMUNIST HISTORIOGRAPHY (1990-2005)

Abstract

This project aims to provide an analysis of the elements of the national speech typical of the communist era (the dominant speech), which managed to resist the alternatives gained along with democracy, which are the concepts and the clichés that still can be heard today and, above all, what part of society sheltered the best these elements.

Had the protochronist paradigm repercussions on our ways of thinking that come to light in controversies related to nationalism, myth or patriotism? In the transition period it had been very difficult for people to understand the necessity of renouncing the official history because this sentimental story, full of grandiose deeds, injustices, thefts and mutilation of the territorial integrity seemed to accurately reflect the ambitions of a society which wanted to impose its national consciousness on its members.

Besides the ethno-national vulgata, the exacerbation of patriotism, or better said, the infusion of patriotism could be generally considered a tribute paid to the former regime.

Not a few times though the collective memory of our society inevitably kept the clichés of the national-communist propaganda at the expense of the genuine facts, shaping the national identity and the repercussions of this phenomenon are most eloquent for the historical vocabulary specific to the transition period.

Our self-sufficiency, the tendency to outline the other's misdeeds in order to camouflage our own ones, the overused lamentations about our hapless history, Yalta, Malta, the Turks, the Jews, all this became recurrent ideas in our vocabulary.

The analysis of the official speech from the transition period broadly outlines the persistence of an attitude which leads to isolation, in stark contrast with the European values. This tendency of isolation seemed too stubborn to overcome, not due to a lack of reference points, but because of the inability to end this national and patriotic attitude which intoxicated the Romanian society.

There are a whole series of clichés in the national speech which dates back from the communist period: our daco-romans' origins, the continuity, the unity, the fight for independence, the obsessive definition of the national identity, the role played in defending Europe, the victimization of the Romanians who are always facing the others' adversity, the whole rhetoric of the sacrificed blood. All these clichés made us think about the past using traditional mental patterns; therefore they managed to survive even after the fall of the system.

In a nut shell, analyzing 15 years after the fall of the regime, we can state that the clichés and the communist concepts still persist in various forms, having different intensities. We cannot pinpoint a complete resistance of the speech popularized during Ceausescu's reign, but we can state that there still are some environments, political, social and ideological orientations in which some of these ideas seem to have challenged time as they found fertile ground.

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI

„GRIJA FAȚĂ DE OM“ ÎN FILOSOFIA LUI ARISTOTEL

CONSTANTIN ALIN IONESCU*
MĂDĂLINA-ADELA IONESCU**

În Etica nicomahică, Aristotel vorbește despre fericirea omului, toate celelalte subiecte ale cărții fiind subsumate acesteia. Așa se face că problema funcției omului (viața rațională), ca și chestiunea virtuților (etice și intelectuale) care optimizează această funcție și realizează prin această optimizare „binele omului“ - convergând în ideea de eudaimonia. Structura eudaimoniei e însă una complexă; ea nu e pur și simplu o anumită activitate și nici măcar doar un anumit mod de viață. Asupra acestei complexități suntem avertizați încă din cartea I: „Fericirea [...] este un anume gen de activitate a sufletului în acord cu virtutea; iar dintre celelalte bunuri, unele sunt condiții necesare ale fericirii, iar altele sunt în mod natural de folos și servesc drept mijloace utile pentru realizarea ei (1099b, 25-28). Persoana fericită e aceea care, înzestrată cum se cuvine cu bunurile exterioare, se implică în activități care sunt în acord cu virtutea completă, nu doar pentru o perioadă limitată de timp, ci pe parcursul întregii vieți (1101a, 10 - trad.Crisp)“.

Ceea ce rezultă fără dubii din aceste fragmente e că noțiunea de eudaimonia are anumite „părți constituente“ - cum le numește Aristotel în Retorica I, 5. Expresia „părți“ ale fericirii nu e specifică Eticii nicomahice, ci pare să fie o urmă a influenței lui Platon din Philebos, regăsită în Protrepikos, Etica endemică și Retorica. Totuși, mi se pare că Aristotel rămâne fidel acestei idei chiar și în Etica nicomahică atunci când afirmă că nucleul fericirii e format din „activitățile în acord cu virtutea“, adică din „binele sufletului“; dar pe lângă acestea ea mai conține și tipuri de „bine“ care sunt „cerute în mod complementar pentru a avea o viață pe deplin fericită“ (1100b, 10). Acestea par a fi „binele corpului“, precum și anumite „bunuri exterioare“ (1098b, 15). La toate acestea Aristotel adaugă „norocul“, căci o viață plină de neșansă nu poate fi numită fericită (1153b, 18). Și, pentru a avea o listă completă, el nu uită „plăcerea“ (1099a, 10), căci e greu de conceput o viață fericită însoțită de interminabile și copleșitoare dureri. Prin această complexitate, Aristotel se opune concepției socratice și cinice despre fericire ca reductibilă pur și simplu la virtute (1095b, 31-1096a, 3; 1153b, 14-25). Conceptul aristotelic de eudaimonia absoarbe într-o formă adaptată, în urma aplicării analizei dialectice, elementele raționale prezente în variatele opinii curente cu privire la fericirea omului. În Retorica I, 5, autorul aranjează în următorul fel „părțile

---

* Parohia Sf. Andrei, Trivale, Pitești.

** Școala nr. 19, Pitești.

constituente ale fericirii”: Bunuri interne: bunurile sufletului și ale corpului; Bunuri exterioare: o naștere bună, prieteni, bani și onoruri; Norocul.

Conform Eticii nicoimahice, nucleul de sens al fericirii este dat de „genul de activitate a sufletului în acord cu virtutea desăvârșită” (1102a, 10); cu alte cuvinte, fericirea rezidă esențialmente în „bunurile sufletului” - „căci scopul se va dovedi a fi un bine al sufletului, nu un bine exterior” (1098b, 20). Când vorbim despre conținutul (propriu-zis al) fericirii ne gândim la asemenea activități, ce actualizează virtuțile etice și dianoetice. Dar Aristotel nu poate respinge ca fiind total lipsite de raționalitate și alte componente ale fericirii, evidențiate de filozofii anteriori. Soluția pe care o adoptă este aceea de a accepta, pe lângă acest nucleu semantic, și o seamă de condiții complementare. Pasajul 1099b, 25-28 din Etica nicomahică propune o aranjare a acestor condiții care diferă de cea din Retorica. Bunăoară, ni se spune că așa-numitele „condițiile necesare” ale fericirii ar fi, pe de o parte, „bunurile exterioare” și „bunurile corpului” (virtuțile corpului) și, pe de altă parte, „condițiile care servesc drept mijloace utile pentru realizarea (fericirii)” și care se referă la posesia acelor lucruri bune care se datorează „norocului”. Acestea din urmă nu sunt însă condiții necesare ale fericirii umane căci sunt datorate hazardului, cu toate că sunt bine-venite atunci când există. Desigur, această compoziție complexă a fericirii nu ar fi completă fără a lua în considerare, într-o formă originală, plăcerea. Într-o formă mai explicită, lucrurile stau astfel: Conținutul fericirii: bunurile sufletului; Condiții necesare ale fericirii: bunurile exterioare, bunurile corpului; Mijloace utile auxiliare: bunurile datorate hazardului; Plăcerea.

După o scurtă trecere în revistă a câtorva concepții populare despre fericire, Aristotel formulează ceea ce el numește „concepția noastră” cu privire la acest subiect. Aceasta ar putea fi structurată pe patru niveluri, deși nivelurile III și IV par a putea fi unite sub conceptul de „bunuri exterioare”: I. Fericirea constă în activitățile ce se află în acord cu virtutea desăvârșită; II. Viața fericită e totodată o viață plăcută în sine, activitățile care o compun „conțin plăcerea în ele însele” (nu în rezultatele lor); III. Viața fericită presupune anumite condiții necesare adiționale: bunurile corpului și bunurile exterioare; IV. Viața fericită presupune și anumite mijloace utile, dar nenecesare, pentru realizarea ei, cum sunt bunurile datorate norocului.

Această viziune pluralistă asupra fericirii e susținută explicit de Aristotel împotriva oricărei soluții moniste (fericirea constă numai în virtute sau numai în bogăție). Acesta e și sensul delimitării lui de conținutul inscripției de pe un templu din sanctuarul de la Delos care separa virtuțile etice de cele ale corpului și de plăceri: „cele mai bune activități au toate aceste calități” - susține în replică Aristotel. Iar fericirea constă în toate acestea - sau în una dintre ele, cea mai bună, fără însă a le neglija complet pe toate celelalte, măcar în calitate de condiții auxiliare (1099a, 35). Pe scurt, fericirea constă într-o viață virtuoasă, fiind însoțită de plăcere și condițională de posesia unor bunuri exterioare. Această structură a eudaimoniei explică prezența în cuprinsul Eticii nicoimahice a unor capitole despre plăcere și despre prieteni, cu toate că extensiunea acestora pare disproporționat de mare comparativ cu importanța lor în economia lucrării și contrastează flagrant cu ignorarea cvasicompletă a celorlalte bunuri exterioare (banii, onorurile, nașterea bună etc.).

Bunurile exterioare sunt condiții indispensabile ale realizării fericirii deși ele nu intra în definiția fericirii, căci ele nu sunt activități ale sufletului sau moduri de

viață. Dar ele sunt condiții fără de care un mod de viață fericit „este imposibil sau nu ușor să fie realizat“ (1099b). Absența bunurilor exterioare deteriorează în orice caz fericirea, căci „persoana care e teribil de urâtă, are o origine joasă, e solitară sau fără copii, nu e genul de persoană pe care s-o numim fericită, cu atât mai puțin cu cât are copii sau prieteni ce sunt cu totul răi sau sunt buni, dar morți“ (1099b).

Aristotel include în categoria „bunurilor exterioare“ prietenii, bogăția, puterea politică, dar și originea nobilă, copiii reușiți, frumusețea, încheind lista cu norocul (1098b, 1-10). Și dacă pura contemplare (theoria) se poate lipsi în cea mai mare măsură de bunurile exterioare, ea fiind în cel mai înalt grad suficientă sieși (autarhică), acțiunile ce exprimă virtuțile etice nu o pot face, și aceasta pentru că ele au ca obiect afectele ce sunt legate de anumite asemenea bunuri, cum ar fi proprietățile sau banii schimbați sau împrumutați, partenerii de afaceri sau de luptă etc. Etica nicomahică nu oferă din păcate nici un fel de sistematică a bunurilor exterioare și nici o explicație completă a lor. De aceea vom apela la Retorica I, 5, lucrare ce ne va fi de mai mare folos în această privință. Să vedem cum caracterizează aici Aristotel diferitele bunuri exterioare:

Originea nobilă a unei persoane se referă la faptul că ambii părinți trebuie să fie cetățeni liberi, iar strămoșii să fi fost cunoscuți pentru virtutea lor sau pentru bogăție ori pentru ceva ce e prețuit în general, familia să fie numeroasă, formată din persoane distinse și aparținând tuturor generațiilor. A fi străin sau sclav înseamnă a nu te putea bucura de drepturile politice sau de anumite drepturi economice, deci a nu-ți putea manifesta virtuțile (dacă le ai) în raport cu alții, adică în mod complet, sau a nu avea dreptul să stabilești contracte, ori să te aperi în tribunale, ori să-ți manifesti curajul pe câmpul de luptă. Originea nobilă este așadar o condiție necesară a virtuții etice și, în consecință, a fericirii.

A avea copii reușiți și umili înseamnă a avea copii numeroși și bine educați din punctul de vedere al frumuseții caracterului, aceasta însemnând formarea acelorași calități atât la băieți cât și la fete, dar mai cu seamă a virtuților stăpânirii de sine și a hărniciei, iar dintre virtuțile corpului a frumuseții și ținutei. În acele cetăți în care calitățile femeilor sunt ignorate în educație, și de aceea situația femeii e rea, „aproape jumătate din viața omului e deteriorată“.

Bogăția e necesară virtuții și o condiție a vieții fericite; ea include banii, proprietățile funciare, uneltele, rezervele de hrană și sclavii. Bogăția în genere se referă aici mai ales la utilizarea lucrurilor decât la posedarea lor.

Faima înseamnă să fii respectat de toți ceilalți sau să ai anumite calități care sunt dorite de toți, de cei mai mulți sau de cei buni ori de înțelepți.

Onorurile sunt un caz particular al faimei unui om care a făcut un bine. Onorurile sunt de regulă aduse celor ce au făcut un bine, dar uneori și celor ce pot să-l facă în viitor. A face un bine se referă la a apăra viața și mijloacele necesare vieții și, în acest sens, e o condiție indispensabilă a vieții fericite. Onorurile pot consta în sacrificii, comemorări în versuri ori proză, atribuirea de privilegii, ridicarea de statui, împrumutarea cu un lot de pământ, atribuirea unor locuri în primele rânduri la serbările publice etc.

Virtuțile corpului. O categorie specială de bunuri exterioare o reprezintă virtuțile corpului. Căci nu poți avea o viață fericită dacă ești bolnav sau infirm. Virtuțile corpului se referă, în esență, la sănătatea corpului și fără aceasta nu putem face

multe lucruri pe care omul le poate în principiu face. Pe lângă sănătate, între virtuțile corpului mai intră frumusețea corporală, care înseamnă lucruri diferite la vârste diferite și care poate fi întreținută cu exerciții care sunt specifice fiecărei perioade a vieții. Pentru bătrâni, de exemplu, ea înseamnă mai degrabă a fi scutit de acele deformări și dereglări fiziologice specifice bătrâneții, care produc durere atât celui în cauză cât și apropiaților săi. Forța fizică e o altă virtute a corpului, ca și perfecțiunea în dimensiuni (a depăși oamenii obișnuiți în ce privește înălțimea, lățimea și grosimea, dar în așa fel ca acest lucru să nu ne încetinească mișcările). Virtuțile atletice ale corpului sunt dimensiunile, forța și agerimea. Sigur, îmbătrânirea deteriorează aceste virtuți ale corpului. Dar aceasta nu înseamnă că bătrânețea nu poate fi fericită: „fericirea la bătrânețe constă în faptul că bătrânețea vine încet și fără dureri; căci un om nu se bucură de fericire dacă el îmbătrânește repede sau încet, dar dureros. Ea ia naștere atât din virtuțile corpului cât și din noroc“ (Ret. I, 5).

Norocul se referă la achiziția sau posesia acelor bunuri care sunt datorate bunei șanse, adică nu se află sub controlul dorinței raționale sau alegerii deliberate ale agentului. De pildă, cele ce sunt datorate naturii, dar și unele calități contrare naturii, provin din șansa bună sau noroc. Bunăoară, frumusețea și statura care sunt datorate naturii și stărnesc de regulă invidia spunem că se datorează norocului, bunei șanse. Norocul poate fi și cauza unor lucruri ce se petrec împotriva așteptărilor, ca atunci când toți frații sunt urâți, dar tu ești frumos; sau când găsești o comoară pe lângă care au trecut toți; sau când o săgeată îl lovește pe cel de lângă tine, dar nu pe tine; sau când ești singurul om care nu merge la un moment dat într-un loc, unde mergeai de obicei, iar ceilalți merg acolo pentru prima dată, și sunt uciși de un cutremur.

În fine, a avea mulți și buni prieteni e o altă condiție indispensabilă a fericirii; căci prieten e acela care va încerca întotdeauna, de dragul tău (nu pentru un câștig sau pentru plăcerea egoistă), să facă ceea ce el crede că e bine pentru tine. Dar acest „bun exterior“ - prietenii - are un statut mai complex: el e, în primul rând, „cel mai important dintre bunurile exterioare“ (1169b, 14) și, în al doilea rând, e un „bun“ ambiguu: el e atât o virtute, cât și un bun exterior propriu-zis. Nu e întâmplător prin urmare că Aristotel îi rezervă două cărți în *Etica nicomahică*, deși mulți comentatori înclină să creadă ca acestea au constituit la origini o lucrare separată. Alții le exagerează importanța susținând că discuția despre prietenie este un element cardinal al teoriei sale etice deoarece abia aici ni se elucidează importanța luării în considerare a intereselor altora pentru definirea completă a fericirii umane.

În concluzie, mi se pare că Aristotel rezolvă aporia legată de „părțile fericirii“ (1214b, 25) concluzionând că atât elementele definitorii ale fericirii, cât și condițiile ei necesare pot fi numite „părți“ ale ei, dacă dăm sensul adecvat cuvântului „parte“, în schimb, „mijloacele utile“, care sunt calități „accidentale“ ale fericirii, nu sunt considerate „părți“ (1099b, 28). Dacă lipsesc total condițiile necesare, e „imposibil“ să trăiești fericit; dacă lipsesc total „mijloacele utile“, „nu e ușor“ să trăiești fericit, deși acest lucru nu e imposibil (1099a, 35). Condițiile necesare pot însă varia cantitativ de la caz la caz fără a anula prin aceasta fericirea, căci „chiar și în aceste situații strălucește frumusețea morală, când cineva suportă cu seninătate multe și mari nenorociri, și nu din insensibilitate, ci din noblețe, din grandoare sufletească“ (1100b, 25-35). Dar e limpede că nu poți fi fericit doar bazându-te pe condițiile necesare și pe mijloacele utile, oricât de generoase ar fi ele; esența fericirii se află în altă parte.

THE CONCERN FOR THE MAN IN ARISTOTLE'S PHILOSOPHY

Abstract

The main theme of the Aristotle's ethics is the happiness of the man. The state of eudemonia is a complex way of life. The nucleus of happiness is made by "the activities according to virtues", coming from "the soul's well-being". The parts of the happiness are the following: inner goods, that is those of the soul and body, and the external goods: a good birth, friends, money, honors and luck. The happiness is offered by the "activity of the soul according to the complete virtue". If the necessary circumstances are missing, it is "impossible" to be a happy person. The happiness could fail to come if some circumstances could not be complete, but if someone tolerates many misfortunes not because the insensibility but because of nobleness, then he could be happy.

DE LA IMPERIUM ROMANORUM LA BASILEIA BIZANTINĂ
ETAPE IMPORTANTE ÎN EVOLUȚIA PROCESULUI DE GRECIZARE
A IMPERIULUI ROMAN DE RĂSĂRIT (SECOLELE IV-VII D.HR.)

ION BICA*

La sfârșitul secolului al IV-lea, Alexandru cel Mare (336-323, rege al Macedoniei și suveran al Greciei, cucerește Imperiul persan deschizând o nouă eră în istorie, caracterizată de contopirea diverselor populații prin difuzarea elenismului în Orient. Victoria de la Issos (333 a.Hr.) asupra lui Darius al III-lea, regele Persiei, îi eliberează lui Alexandru Macedon calea spre cucerirea Siriei și Egiptului. Pornind să cucerească lumea, fostul elev al lui Aristotel, avea credința că pornește la cunoașterea și prefacerea ei, că dă un nou și puternic impuls fluxului istoriei. Opera înfăptuită de Alexandru cel Mare „a rupt barierele care despărțeau lumea îndepărtată a Orientului de cea a Mării Egee”¹. Ca urmare a acțiunilor sale, o serie de popoare și orașe din Asia sunt trezite la viață nouă, sunt atrase mai puternic în sfera de influență a culturii și civilizației elene.

După moartea lui Alexandru (323), o nouă civilizație deja în declin dispare, aceea a lui Solon, Eschil, Aristofan, caracterizată în structura politică prin forma sa de cetate. Dar o alta, care, sub mai multe aspecte, prelungește vechea civilizație greacă, este pe cale a se naște. Astfel, începe o nouă perioadă, care s-a convenit să fie numită epoca elenistică².

După cuceririle lui Alexandru Macedon limba oficială întregii jumătăți orientale a lumii antice, a fost greaca. Provenită în exclusivitate din dialectul atic și ionian, a căror uzanță predominase la curtea lui Alexandru Macedon și într-o mare parte în regiunea Mării Egee, aceasta a devenit „*dialectul comun*” al noi lumi grecești³.

* Universitatea din Pitești.

¹ Adelina Piatkowski, *O istorie a Greciei antice*, București, 1988, p. 323.

² Istoria epocii elenistice este puțin cunoscută. Nu a trecut decât un secol de când ea reține atenția erudiților pentru care istoria greacă se oprea înainte de disputele sângeroase dintre Demostene și Filip al II-lea. Termenul de elenism a fost introdus pentru prima dată de istoricul german J. Droysen, pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Droysen înțelegea prin elenism perioada istorică cuprinsă între secolele III-I a. Hr., perioadă, care, după el, datorită campaniilor lui Alexandru Macedon, s-a răspândit până departe, în țările Orientului. Cronologic, epoca elenistică poate fi circumscrișă anilor 336 a. Hr. (anul urcării pe tron al lui Alexandru Macedon) și 31 a. Hr. (anul în care are loc bătălia de la Actium, când ultimul mare stat elenistic - Egiptul - cade sub stăpânirea romană). Marin Constantin, *Ethos elenistic. Cunoaștere și libertate*, București, 1981, p. 9.

³ Guido A. Mansuelli, *Civilizațiile Europei vechi*, vol. I, traducere de Alexandra Slavu, prefată și control științific de Radu Florescu, București, 1978, p. 224.

Cucerirea Cartaginei de către Roma marchează începutul așa-ziselor cuceriri romane în Orient. În anul 148 a.Hr., sunt transformate în provincii romane Grecia și Macedonia, iar, la scurt timp, Pergamul. Pompei continuă expansiunea în Orient și, în anul 63 a.Hr., anexează imperiului noi provincii (Cilicia, Siria), iar, mai apoi, în anul 31 a.Hr., după bătălia de la Actium, Octavian Augustus reușește să transforme Egiptul în provincie romană. Pe lângă afluxul de bogății și controlul asupra comerțului, pe care aceste cuceriri le-au avut ca efect, Roma a fost puternic influențată de cultura superioară a regatelor elenistice, moștenitoarele marii culturi grecești și orientale.

Elenismul nu era un lucru nou la Roma, căci acesta s-a manifestat de timpuriu prin intermediul etruscilor, iar, mai apoi, cucerirea Italiei de sud, la sfârșitul secolului al IV-lea, avea să întărească acest proces. Acceptarea culturii grecești era, de altfel, pentru Roma o necesitate politică, constituind un mijloc de a ieși din mediul italic, de a accede la viața internațională, de a-și crea relații mai vaste într-o lume dominată din punct de vedere cultural de elenism⁴.

Cu toate că limba oficială pe teritoriul Imperiului Roman era considerată, desigur, latina, în realitate imperiul era bilingv. În Occident, latina se implantează, mai repede sau mai lent, potrivit cu progresele urbanizării, limitele fiind destul de precise: în Africa, Marea Sirtă; în Balcani, hotarele septentrionale ale provinciilor Macedoniei și Traciei. În Orientul elenistic, însă, în pofida succeselor obținute de legiunile romane, limba culturală și chiar cea a administrației rămâne greaca. În aceste condiții, autoritatea romană a fost obligată să se acomodeze situației de fapt⁵. Se poate afirma, așadar, pe bună dreptate, că „Roma nu și-a putut absorbi imperiul”⁶.

În secolul al III-lea, Imperiul Roman traversează o perioadă de criză, în urma căreia era să se prăbușească. Câțiva împărați energici ai acestei epoci, precum Claudiu al II-lea Gothicus, Aurelian sau Probus, au început opera restaurării Imperiului Roman, dar, din cauza instabilității relațiilor marcate de uzurpări, tulburări la frontiere și crize economice, nu s-au putut obține decât progrese limitate. În toamna anului 285, armata Orientului proclamă împărat pe ilirul Dioclețian (285-305). Demersul lui, indisolubil legat de crearea tetrarhiei, a reușit să înlăture o serie de neajunsuri și să garanteze Imperiului Roman, pe lângă integritate teritorială, și o oarecare stabilitate. În politica de romanizare, împăratul Dioclețian cel dintâi a încercat să facă din limba latină singura limba oficială. În acest sens, el desființează ultima monetărie greacă autonomă, cea din Alexandria, atelierul de aici continuând să emită numai monede imperiale latine⁷.

Către sfârșitul perioadei Principatului, centrul de greutate al Imperiului Roman s-a deplasat în partea de răsărit, care se bucura de o viață economică mai înfloritoare și avea o populație mai numeroasă decât partea occidentală. Tot aici amenințările dușmanilor din afara Imperiului creșteau din ce în ce mai mult, iar împotriva lor se impuneau măsuri cât mai energice și mai neîntârziate în apărarea miliară. După înfrângerea definitivă a lui Licinius, în ziua de 8 noiembrie 324, Constantin cel Mare (306-337) pune piatra de temelie a unui nou oraș, situat pe malul european al strâmtorii Bosfor, care a fost denumit, după numele împăratului, Constantinopol. În contextul

⁴ *Ibidem*, vol. 2, p. 27.

⁵ *Ibidem*, p. 278.

⁶ *Ibidem*, p. 327.

⁷ Ion Barnea-Octavian Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982, p. 9.

evenimentelor politice de la începutul secolului al III-lea, „*Nova Romă*” se dorea a fi „*un fel de avanpost al latinității în zona greacă*”⁸, care să contribuie la consolidarea procesului de romanizare a Orientului⁹. Cu toată străduința împăratului Constantin, originar dintr-o regiune puternic latinizată (sudul Dunării), de a da orașului un caracter latin, majoritatea populației vorbea limba greacă, cea latină pierzând treptat din importanță¹⁰. Întemeierea Constantinopolului „*marchează victoria Orientului asupra Occidentului și a anumitei forme de elenism, puternic orientalizat, asupra latinității*”¹¹.

În timpul împăratului Constantius al II-lea (337-361), unul dintre cei trei fii ai lui Constantin cel Mare și succesor la conducerea imperiului, Constantinopolul începe să devină un important centru cultural. Retorul păgân Themistius, care nu știa latinește, într-un discurs pronunțat în cinstea împăratului, la 1 ianuarie 357, îl felicită pe Constantius pentru că sprijinise alcătuirea unei colecții de opere ale literaturii grecești antice. Un corp de caligrafi transcrie operele poezilor, filosofilor, oratorilor și istoricilor greci. De asemenea, a fost declanșată o amplă acțiune de căutare și colecționare a tuturor manuscriselor vechi a căror situație era deplorabilă, fiind salvate, astfel, de la o dispariție iminentă¹². Această activitate este continuată și susținută și de împăratul Valens (363-378). Printr-un edict din mai 372, el numea patru scribi de limbă greacă și trei de latină, care să-și desfășoare activitatea în cadrul Bibliotecii din Constantinopol¹³.

Teodosie al II-lea (408-450), prin edictul din 26 februarie 425, face o reorganizare a învățământului superior din Constantinopol. El creează un *auditorium* care cuprindea 31 de catedre, 16 în limba greacă și 15 în latină: gramatică (10 în greacă, 10 în latină); retorică (5 în greacă, 3 în latină); filosofie (o singură catedră în limba greacă); drept (2 catedre în latină)¹⁴. Crearea catedrelor de limbă greacă și numărul mai mare al retorilor greci scot în evidență răspândirea pe care o avea această

⁸ Bertrand Lançon, *Constantin cel Mare*, traducere, prefată și note de Gheorghe Lazăr, București, 2003, p. 118.

⁹ *Ibidem*, p. 118; Cf. Gilbert Dagron, *L'empire romain d'Orient au IVe siècle et les traditions politique de l'hellénisme. Le témoignage de Thémistios*, Travaux et Mémoires, Paris, 3, 1968, p. 3: “Le point fondamental nous a paru être les relations nouvelles qui s'établissent entre Orient et Occident après la création d'une capitale orientale. Pour la première fois sont réalisées les conditions d'un transfert effective de l'héritage romain en Orient”. În opinia cercetătorului francez, tocmai accentuarea procesului de romanizare a Orientului a contribuit la ruptura dintre Orient și Occident: “Paradoxalement la romanisation de l'Orient crée aussi les conditions d'une rupture que le problème barbare et les conflits religieux mettant en lumière” (*Ibidem*, p. 203).

¹⁰ Ion Barnea-Iliescu Octavian, *op.cit.*, p. 54; La Sinodul I ecumenic de la Niceea din anul 325, Constantin cel Mare le-a vorbit participanților în latină, iar un asistent a tradus discursul său în grecește. Eusebiu de Cezarea, *Viața lui Constantin cel Mare* (Scrieri, partea a II –a), traducere și note de Radu Alexandrescu, studiu introductiv de prof. dr. Emilian Popescu (Colecția „Părinți și scriitori bisericești”, 14), București, 1991, p. 131: „...și încheindu-și cuvântarea ținută de el în limba latină, dar imediat tălmăcită de cineva”.

¹¹ Paul Lemerle, *Istoria Bizanțului*, traducere de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, 1998, p. 29-30.

¹² Paul Lemerle, *Le premier humanisme byzantin. Notes et remarques sur l'enseignement et culture à Byzance des origines au Xe siècle*, Paris, 1971 (Bibliothèque byzantine. Publié sous la direction de Paul Lemerle. Études-6), p. 54-57.

¹³ L.Bréhier, *Notes sur l'histoire de l'enseignement supérieur à Constantinople*, Byzantion, 3, 1926, fasc. 2, p. 89.

¹⁴ Louis Bréhier, *Civilizația bizantină*, traducere din limba franceză de Nicolae Spincescu, control și note de subzol de Alexandru Madgearu, București, 1994, p. 351.

limbă în capitală și în provinciile din Orient¹⁵. Așadar, în timpul lui Teodosie al II-lea, Constantinopolul, capitala Imperiului romano-bizantin, devine centrul cultural al unei civilizații impregnată profund de influențe antice¹⁶.

Secolul al VI-lea este dominat de personalitatea covârșitoare a împăratului Iustinian I cel Mare (527-565), denumit, din această cauză, și „secolul lui Iustinian”¹⁷. El este catalogat de către istorici „ultimul împărat roman pe tronul Bizanțului”¹⁸. Provenit dintr-o regiune puternic latinizată (Illyricum), a fost călăuzit, pe tot parcursul domniei, de ideea imperială romană, adică de a reda Imperiului integritatea și prosperitatea de altădată. De aceea, întreaga sa politică externă a fost dominată de ideea recuceririi Occidentului, în vreme ce activitatea legislativă urmărea să dea Imperiului astfel reconstituit forma și strălucirea, după modelul oferit de gloriosul trecut roman. Din timpul lui Teodosie al II-lea până la Iustinian I, însă, avuseseră loc foarte multe transformări în interiorul societății romano-bizantine. În ciuda eforturilor făcute de Iustinian I în sprijinul romanității, limba greacă câștigă foarte mult teren în defavoarea latinei, care mai era încă limba oficială în imperiu. Astfel, dacă majoritatea operelor ce alcătuiesc „*Corpus juris civilis*” (Codex Justinianus, Pandectes, Institutes) sunt scrise în limba latină, cele mai multe dintre „*Novellae*” (154 de decrete promulgate după 534) sunt redactate în greacă, deoarece locuitorii care făceau parte din imperiul nu mai înțelegeau limba latină, considerată limbă oficială a Statului romano-bizantin¹⁹. Iată ce spune chiar Iustinian în cuprinsul uneia dintre aceste *Novellae*: „*Iar noi nu am redactat această lege în limba părinților noștri (Non paterna voce legem conscripsimus), ci în cea vulgară și greacă (sed hac communī et graeca), pentru ca ea să fie înțeleasă mai ușor de către toți*”²⁰. Având în vedere ambițiile universaliste ale împăratului Iustinian I „această mărturisire trebuie să-l fi costat mult pe împărat, care nu iubea deloc elenismul și nu folosea greaca decât silit de împrejurări, fără plăcere”²¹.

La începutul secolului al VII-lea, domnia împăratului Herakleios (610-641) încheie perioada romană târzie (protobizantină) și inaugurează începutul istoriei bizantine în adevăratul înțeles al cuvântului²². Imperiul bizantin medieval rămâne

¹⁵ Nicolae Bănescu, *Istoria Imperiului Bizantin*, vol. I, Imperiul creștin și asaltul invaziilor (313-610), ediție îngrijită de Tudor Teoteoi, București, 2000, p. 291.

¹⁶ Charles Diehl, Georges Marçais, *Le monde oriental de 395 à 1081* (Histoire du Moyen Âge, tome III), Paris, p. 9: „Mais déjà aussi, dans le Constantinople de Théodose II, plus greque que latine, plus chrétienne que païenne un monde nouveau naissait”: Georges Ostrogorski, *Histoire de l'État byzantin*, traduction française de J. Gouillard, préface de Paul Lemerle, Paris, 1965, p. 83-84: „... en Orient le latin recule de plus en plus devant le grec, tout en demeurant la langue officielle et en étant protégé artificiellement à ce titre. La grécisation de l'Orient se poursuit sans interruption et elle fait sous Théodose II et impératrice Athénaïs-Evdokia des progrès particulièrement sensible”.

¹⁷ Paul Lemerle, *Istoria Bizanțului*, traducere de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, 1998, p. 55.

¹⁸ Georges Ostrogorski, *op.cit.*, p. 107.

¹⁹ Paul Lemerle, *op.cit.*, p. 65.

²⁰ Din motive obiective, textul original nu ne-a fost accesibil. Pentru exemplificare, am folosit Nicolae Iorga, *Istoria vieții bizantine*. Imperiul și civilizația după izvoare, traducere de Maria Holban, București, 1974, p. 49, nota 95, cu traducerea.

²¹ Paul Lemerle, *op.cit.*, p. 65.

²² Georges Ostrogorski, *op.cit.*, p. 134: “Ce n'est pas seulement dans le domaine de la politique, c'est aussi dans celui de la culture que l'époque d'Héraclius marque un tournant historique dans l'empire d'Orient. Elle clot l'âge romain et inaugure l'âge byzantin au sens propre du mot”.

atașat procesului, început cu mult timp în urmă, de a înlocui limba latină, folosită în întreaga administrație și în armată, pe care însă marea majoritate a populației orientale nu o înțelegea. De fapt, după cum am putut constata, dualitatea lingvistică, una a conducerii și alta a poporului, a fost o trăsătură caracteristică a întregii epoci romano-bizantine. Începând cu secolul al VII-lea, limba greacă devine limba oficială a Statului bizantin, folosită atât în administrație cât și în Biserică. Grecizarea imperiului aduce transformări fundamentale, printre altele, și în titulatura imperială. Împăratul Herakleios renunță la complicata titulatură latină (*imperator, caesar, augustus*) pentru denumirea populară de „*basileus*”²³. Iată, așadar, că Imperiul Roman, a cărui trăsătură fundamentală era latinitatea, sfârșește prin a se eleniza complet.

FROM *IMPERIUM ROMANORUM* TO BYZANTINE *BASILEIA*
IMPORTANT STAGES OF THE EVOLUTION OF THE GRAECISATION
OF THE EASTERN ROMAN EMPIRE (THE 4-TH 7-TH CENTURIES A.D.)

Abstract

The civilisation of Solon and Aeschylus and Aristophanes, a civilisation which was already on the wane, vanished after the death of Alexander (323). Thus a new age begins. It is known as the Hellenistic Age. As a consequence of the Alexander's conquests the Greek became the official language of the half of the Oriental World.

From the 7-th century the Greek became the official language of the Byzantine state. It was used both in administration and church. Thus the Roman Empire whose main feature was the Latinity ended by being completely Hellenized.

---

²³ *Ibidem*, p. 134-135.

CÂTEVA ÎNSEMNĂRI DESPRE ORIGINEA ȘI ACTIVITATEA
ARHIMANDRITULUI IOSIF - PRIMUL EGUMEN AL
MĂNĂSTIRII ARGEȘ

RADU OPREA *

Ctitoria lui Neagoe Basarab, Biserica închinată „Adormirii Maicii Domnului”, a fost concepută ca o parte a unui coerent ansamblu arhitectural și monastic, menit parcă să-i pună în valoare propriile-i contururi și volume. Nu degeaba cronicarul Gavriil Protul scria că voievodul făcu mănăstirea „asemenea raiului lui Dumnezeu. Iar în mijloc era acea casă Dumnezeiască stând ca și pomul acela al vieții”¹.

Nu știm sigur când au început lucrările de construcție, dar mănăstirea exista deja la 7 ianuarie 1517, data când este emis hrisovul de danie pentru vama domnească de la Ocna Mică din Târgoviște, cu scopul evident de a se constitui o sursă de venit pentru „frații aflători în acel sfânt loc”².

Dintre construcțiile ce vor fi alcătuit ansamblul monahal ridicat în vremea lui Neagoe (zidul de incintă și turnul - clopotniță, trapeza, bucătăria, brutăria, povarna de olivină, chiliile, Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Paraclisul „Sf. Nicolae”, casa domnească)³, o parte era încă în lucru, ceea ce va face ca unele dintre acestea să fie finalizate abia spre sfârșitul anului, așa cum s-a întâmplat cu lăcașul paraclisului, sfințit - se pare - la 6 decembrie 1517⁴.

Obștea de viețuitori din sfântul lăcaș de curând edificat avea în fruntea sa - cum era și firesc - un părinte egumen, căruia i se adresează voievodul, în actul său de danie, îndemnându-l „să adune oricât a fost vama domnească”⁵ de la Ocna Mică din Târgoviște.

Fără îndoială că cel pus de Neagoe Basarab să orânduiască viața mândrei sale ctitorii, încă din primele zile ale ființării ei, nu era altul decât egumenul Iosif, cel ce va fi ridicat la rangul de arhimandrit de soborul înalților ierarhi, având în frunte pe patriarhul Teolipt al Constantinopolului, cu prilejul fastuoasei procesiuni de târnosire a Bisericii Mănăstirii, petrecute în ziua de 15 august 1517.

* Pitești.

¹ Gavriil Protul, *Viața și traiul Sfinției sale, părintele nostru Nifon, patriarhul Țarigradului*, în *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, ed. G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 97.

² *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. II, București, 1972, doc. nr. 148, p. 290.

³ Pavel Chihaiia, *Artă medievală*, vol. II, București, 1998, p. 10.

⁴ *Ibidem*, p. 14.

⁵ *DRH, B*, vol. II, doc. nr. 148, p. 290.

Martor ocular al acestui eveniment istoric, Gavriil Protul va scrie: „Și puseră pre chir Iosif să fie arhimandrit într-aceea mănăstire nouă și-l blagosloviră să facă liturghie cu bederniță. Așijdirea toți câți vor fi după dânsul tot să poarte bederniță, și blagoslovenie să deade de chir Teolipt patriarhul și de tot soborul, cum și mai nainte se didease și să făcuse în Tismana cu blagoslovenie lui Filotei patriarhul. Și tocmiră să fie acestea mănăstiri amândoo cinstite într-un chip și arhimandrii și scaune mai mari de cât toate mănăstirile Țării Muntenesti. Și să făcu lucrul acesta cu mare legătură și cu groaznic blestăm”⁶.

Dar părintele egumen Iosif nu era numai un vrednic slujitor al bisericii, ci și un destoinic slujbaş domnesc, menționat fiind ca „ispravnic” într-un act emis la 30 octombrie 1517, chiar în „Mănăstirea de lângă Argeș”⁷, prin care Neagoe întărește lăcașului din Govora un ȝigan, dăruit de boierul Tatu din Râmnic, în urma unei judecăți. Facem precizarea că, în spiritul vremii, ispravnicul indica pe dregătorul desemnat de domn să aducă la îndeplinire o poruncă a sa⁸, ceea ce denotă - în cazul de față - încrederea de care se bucura Iosif în ochii voievodului său.

De altfel, respectul și aprecierea acestuia față de vrednicul său slujitor transpare și din textul unor documente cum ar fi cel dat la Pitești, în 15 ianuarie 1519, prin care se întărește Mănăstirii Argeș „și prea cinstitului părinte egumen chir Iosif și tuturor fraților care trăiesc în acest sfânt loc, ca să le fie lor satul numit Topana, cu tot hotarul, pentru că l-a cumpărat sfânta mănăstire de la jupan Badea postelnic, pentru 14.000 aspri”⁹.

În legătură cu conținutul acestui act, este poate momentul să ne întrebăm dacă postelnicul Badea, viitorul comis și văr primar cu Neagoe (după mamă), aparținând neamului boierilor din Hotărani, nu a ales să vândă acest sat către mănăstire tocmai în semn de omagiu și de pomenire pentru defunctul său frate Stroe postelnicul, stins de tânăr, după ce se călugărise în noua ctitorie a vărului său, la rugămintea acestuia, luându-și numele de Ioasaf¹⁰? Din păcate, un răspuns sigur nu se poate da la această întrebare și rămânem doar pe terenul ipotezelor.

Dar să revenim la „prea cinstitul părinte egumen chir Iosif”, cum îl numește cu simpatie și respect voievodul pe vrednicul arhimandrit, într-un document scris tot la Pitești, în 11 iulie 1519, prin care se întărește Mănăstirii Argeș metohul și morile de lângă acest oraș, probabil la Geamăna. Așa cum se poate constata din cuprinsul unor acte ulterioare, ocina și morile în cauză au fost inițial în stăpânirea boierilor din Izvorani, crotopite apoi de Neagoe Basarab și dăruite ctitoriei sale, câștigate în cele din urmă de ceata costăpânitoare a boierilor musceleni, în frunte cu marele vornic Șerban (văr prin alianță cu domnul) - și donate de ei aceleiași mănăstiri pentru pomenire, în timpul lui Vlad Vintilă voievod (1533)¹¹.

Chiar și după moartea lui Neagoe, și mai ales acum, într-o vădită situație de criză, Iosif rămâne credincios familiei domnului, fiind alături de tânărul Teodosie care-l

⁶ Gavriil Protul, *op. cit.*, p. 96.

⁷ DRH, B, vol. II, doc. nr. 164, p. 320-321.

⁸ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coordonatori: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 237.

⁹ DRH, B, vol. II, doc. nr. 177, p. 340.

¹⁰ Pavel Chihaiia, *op. cit.*, p. 117.

¹¹ DRH, B, vol. III, doc. nr. 173, p. 282-283.

trimite într-o solie de taină la Sibiu, în 7 ianuarie 1522, dându-i și o scrisoare de recomandare către județul și cei 12 pârgari ai orașului, în care precizează că „am trimes acolo pe părintele nostru, egumenul Iosif de la Argeș, cu ale noastre adevărate și de trebuință cuvinte la domnia voastră. Drept aceea oricâte vă va spune domniei voastre de la domnia mea, iar domnia voastră întru toate bine să-l credeți, căci sunt spusele domniei mele adevărate”¹².

Tonul cald, aproape intim, cu care tânărul voievod îl recomandă unor oficiali pe „părintele” său, precum și natura „delicată” a misiunii sale diplomatice, ne face să credem că egumenul Iosif era o persoană foarte apropiată domnului, poate chiar educatorul său, ori o rudă mai mult sau mai puțin apropiată „casei” domnești.

În acest sens, socotim că de o înrudire directă nu poate fi vorba, pentru că ea ar fi fost relevantă - într-un fel sau altul - de izvoare. Pe de altă parte, o rudenie prin alianță - singura alternativă rămasă în cazul de față - este mai dificil de stabilit, pentru că trebuie precizate, în urma unei analize de detaliu, ramura și persoana prin care se face această legătură între familii sau între neamuri.

În cele din urmă, o cercetare sistematică ne-a îngăduit să identificăm veriga lipsă în relația de rudenie amintită, în persoana călugăriței Magdalina, cunoscută ca mirean sub numele de jupanița Mușa din Corbi. Personajul în cauză era, de fapt - așa cum am încercat să arătăm într-un studiu anterior¹³ - unica fiică a lui Neagoe de la Craiova, cel mai puternic boier oltean de la sfârșitul secolului al XV-lea, și sora fraților Craiovești (Barbu, Pârvu, Danciu și Radu), ce a trăit în perioada 1460 - după 1526¹⁴.

Tânăra jupaniță a fost căsătorită mai întâi cu boierul muscelan Cârjeu, vistier al doilea în timpul lui Radu cel Frumos. Acest Cârjeu stăpânea, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, împreună cu Mogoș (fratele sau ruda sa apropiată), Corbii de Piatră, ocina de la Micești cu vaduri de moară și satul Malureni (Mălureani), în hotarul orașului Mioveni de azi¹⁵.

Dar Iosif, egumenul argeșean, pare a fi tocmai fiul lui Mogoș și nepot de frate al lui Cârjeu, deci, implicit, și al jupaniței Mușa (viitoarea Magdalina monahia). Această relație de rudenie este clar exprimată într-un act datat de editori <înainte de 6 iulie 1526>, prin care Magdalina dăruiește unui om, numit Gânștea cel bătrân și fiilor săi, un loc de casă în Micești. Între martorii prezenți la întocmirea actului, primul menționat este „nepotul meu, egumenul Iosif”¹⁶.

Prin urmare, abia acum aflăm că Neagoe Basarab așezase în fruntea falnicei sale ctitorii, de fapt, pe nimeni altul decât pe vărul său prin alianță, învățatul călugăr Iosif, format desigur în atmosfera centrului de cultură de la Mănăstirea Bistrița. Nu întâmplător mătușa sa, Mușa, și cel de-al doilea soț al ei (jupan Hamza) dăruiseră

¹² St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 27; Grigore Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603*, București, 1931, doc. nr. 273, p. 265.

¹³ Radu Oprea, *O călugăriță din neamul Craioveștilor și ctitoriile sale muscelene*, în „Argesis”. Studii și comunicări. Seria Istorie, XIV, Pitești, 2005, p. 355-361 (extras).

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Radu Oprea, *op. cit.*, p. 356.

¹⁶ *DRH, B*, vol. III, doc. 22, p. 40. Documentul se află azi în colecțiile Bibliotecii Academiei Române și a fost publicat, pentru prima dată, în anul apariției acestui volum din corpusul de documente privind istoria națională (1975).

ctitoriei fraților Craiovești, la sfârșitul secolului al XV-lea, o parte din satul muscelean Mălureani, ocină rămasă moștenire de la răposatul Cârjeu vistierul¹⁷.

Acum aproape o jumătate de veac, regretatul istoric și bizantinolog Petre Ș. Năsturel a venit cu ideea ingenioasă de a compara textul *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* cu textul celor două inscripții ale pisaniiilor de pe fațada Bisericii Mănăstirii Argeș, redactate cu siguranță sub supravegherea și chiar cu colaborarea domnului însuși¹⁸. Examenul demonstrează convingător înrudirea lor, așa că autorul comunicării, reactualizând cu acest prilej toate datele problemei autenticității operei citate, ajunge la concluzia că dacă ne putem întreba în ce măsură Neagoe personal a ținut în mână condeiul, sau a apelat la un colaborator, poate chiar la o față bisericească importantă, nu se poate pune la îndoială contemporaneitatea *Învățăturilor* cu inscripțiile și deci cu domnul ce apare ca autor¹⁹.

Călugărul care lucra pentru domn - susținea P. Ș. Năsturel - știa foarte multă carte și compila din Biblie și din sfinții părinți toate textele pe care el le socotea folositoare creșterii odraslei domnești. „Oare pe igumenul Mănăstirii Argeș, Iosif, patriarhul Teolipt al Constantinopolului și Neagoe l-au ridicat la rangul de arhimandrit numai și numai pentru că lăcașul târnosit la 15 august 1517 era cel mai falnic din Țara Românească? Mai curând am crede ca la o mănăstire împodobită cu o biserică ce întrecea în gândul contemporanilor templul lui Solomon de la Ierusalim și biserica Sf. Sofia de la Constantinopol a lui Iustinian, a fost trimis să îi fie năstavnîc un bărbat întru totul ales. În această privință amănuntul de la sfârșitul celei dintâi pisanii prin care se povățuiesc egumenul și monahii de la Argeș a nu primi în mănăstire averi străine pentru a le adăposti, dă și el de gândit că a fost chibzuit de înțelepciunea egumenului de atunci al așezământului de curând ridicat de către Neagoe Vodă Basarab. De altfel, cinstirea lui Iosif și a mănăstirii sale cu treapta de arhimandrit și de arhimandrie, așa cum se întâmplase în veacul al XIV-lea cu Sfântul Nicodim și cu Mănăstirea Tisman, dovedește acest lucru”²⁰.

Tot autorul acelor rânduri se întreba dacă nu cumva chipul călugărului zugrăvit în josul scării, pe fațada chivotului din portretul ctitorilor, poate să fie chiar egumenul mănăstirii, părintele Iosif²¹.

Care va fi fost soarta înțeleptului egumen, după moartea lui Teodosie, este greu de spus, pentru că nu avem prea multe știri din această perioadă. Oricum, în fruntea obștii de viețuitori de la Argeș figurează, pe rând, părintele Gherasim (3 februarie 1522)²², apoi egumenul Gheorghe (22 august 1526)²³, Ilarion (15 aprilie 1533)²⁴ și chir Paisie ieromonah (10 aprilie 1535)²⁵, viitorul domn al Țării Românești,

¹⁷ DRH, B, vol. I, doc. nr. 246 și nr. 247/1494 martie 16, p. 400, 404.

¹⁸ Petre Ș. Năsturel, *Învățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisaniiilor de pe Biserica Mănăstirii de la Argeș*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XII, nr. 1-2, 1960, p. 12-23.

¹⁹ *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Versiunea originală*. Transcriere, traducere în limba română și studiu introductiv de prof. dr. G. Mihăilă, cu o prefată de Dan Zamfirescu, București, 1996, p. XC.

²⁰ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 22-23.

²¹ *Ibidem*, p. 19.

²² DRH, B, vol. II, doc. nr. 211, p. 406.

²³ DRH, B, vol. III, doc. nr. 31, p. 54.

²⁴ *Ibidem*, doc. nr. 153, p. 245.

²⁵ *Ibidem*, doc. nr. 195, p. 327.

Radu Paisie voievod. Dar cum în actul său de donație, deja citat, monahia Magdalina îl arată a fi încă „egumen”, ne gândim că Iosif fusese adus în fruntea Mănăstirii Corbii de Piatră, ctitoria mătușii sale, devenită așezământ domnesc și metoh al Mănăstirii Argeș.

Iată, pe scurt, povestea omului pe care renașcentistul voievod Neagoe Basarab l-a respectat și apreciat, deopotrivă, considerând că poate sta cu cinste în fruntea vestitei sale ctitorii, ale cărei destine le-a condus vreme de câțiva ani, în primii pași din existența sa multiseculară, destul de zbuciumată. Omul acesta, întruchipându-l cumva pe înțeleptul monah al vremilor Renașterii și cu care domnul era văr prin alianță, i-a fost adus aproape de ruda sa de sânge, călugărița Magdalina din Corbi, o demnă reprezentantă a stirpei Craioveștilor.

FEW NOTICES ABOUT THE ORIGIN AND THE ACTIVITY
OF THE ARCHIMANDRITE IOSIF – THE FIRST SUPERIOR
OF THE ARGEȘ MONASTERY

Abstract

The paper critically discusses a few 16-th century documents (1517-1535) which show the origin and the activity of the archimandrite Iosif, the first superior of the Argeș Monastery.

The learned monk was a relative of the voivode Neagoe Basarab and the co-worker of his writings as well as the secret herald of his son Theodosie. Thus the archimandrite Iosif appears to be a man of the Renaissance.

SCURTĂ ISTORIE A UNUI ANTIMIS

IOAN OPRÎȘ*

Grija pentru păstrarea în bune condiții a bunurilor ecleziale a cunoscut, în timp, conotații diferite, fiind motivată diferențiat de către deținătorii direcți și de drept ai valorilor bisericești sau de către autoritățile specializate în ocrotirea patrimoniului cultural.

La 5 iulie 1921 Octavian Goga a aprobat membrilor Comisiunii Monumentelor Istorice o delegație permanentă prin care aceștia aveau dreptul de „a ridica din biserici și mănăstiri în schimbul unei chitanțe, toate obiectele scoase din uz, aflate azi la voia întâmplării, spre a fi depuse în Muzeul C.M.I.”¹. Comisiunea - sub semnăturile lui D. Onciul și V. Drăghiceanu a trimis o circulară tuturor celor interesați.

Autorizarea în cauză era susținută de numeroase probe ale lipsei de cunoaștere a celor mai elementare reguli de conservare. Ministrul-poet n-a fost singurul care a constatat asemenea deficiențe. Și el și cei care l-au urmat au căutat să consolideze sistemul de protejare a patrimoniului cultural religios, stându-le în sprijin prestigioasa Comisiune a Monumentelor Istorice. Aceștia i se datorează în bună măsură nu doar politica juridică și domeniială ci și instalarea unor concepte și practici autorizate prin puterea cu care a fost investită și prin calitatea de excepție a membrilor săi. Comisia a creat un sistem de protecție și deopotrivă un climat pozitiv față de soarta avuției culturale².

La începutul anului 1938 C.M.I. l-a delegat pe Victor Brătulescu, secretarul Comisiunii, „cu adunarea și clasarea obiectelor vechi scoase din uz, de la toate bisericile din țară”. Măsura urmărea, pe de o parte, să mărească patrimoniul Muzeului de Artă Religioasă, iar pe de alta, să salveze obiecte neglijate de unii preoți. Reacția la această măsură însușită și de Ministerul Cultelor și Artelor, dar care-l avea în fundal pe Nicolae Iorga, a fost de natură să ceară exceptare sau chiar să încurajeze muzeificarea unor valori bisericești. Astfel, Mitropolia Ungro-Vlahiei, prin semnătura Episcopului Veniamin a anunțat ministerul că „Arhiepiscopia noastră (a Bucureștilor, n.n.) își va înființa un muzeu propriu de obiecte bisericești”, așa născându-se colecția muzeală de

* Muzeul Național de Istorie a României, București.

¹ S-a răspuns astfel la nota C.M.I., nr. 404/28 VI 1921, A.N.I.C., fond M.C.A., dosar 2/1921, f. 56.

² Ioan Oprîș, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, Editura Enciclopedică, București, 1994.

la mănăstirea Antim³. Cât privește un muzeu național - vizat de Nicolae Iorga - al Bisericii Ortodoxe, decizia înființării lui s-a amânat *sine die*.

Venerate și conservate adeseori după metode empirice, multe icoane, veșminte, piese de mobilier de cult au fost transmise cu pioșenie demnă de recunoscut, dar în precare condiții fizice. Radicalizarea concepțiilor de conservare științifică, ca și instalarea - prin sisteme juridice - a unor autorități în domeniu au condus uneori la conflicte între deținătorii legali și stat.

Un astfel de moment conflictual l-a marcat cazul antimisului de la Brădetu-Argeș. Piesa în cauză a fost prezentată în ședința Academiei Române din 22 noiembrie 1935 de însuși președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, Nicolae Iorga. Valoarea piesei o sublinia apartenența la bunurile mitropolitului Luca și datarea ei precisă la 1604. Antimisul fusese integrat „într-o sfântă *Evanghelie* tipărită la 1697 și dăruită bisericii noastre de Ioasaf, episcopul Buzăului, cu o dedicație specială, care dedicație se termină cu următoarele cuvinte: «Cel ce va îndrăzni a înstreina această Sfântă *Evanghelie* de la mănăstirea Brădetu, să fie sub osânda Domnului nostru Isus Hristos»“⁴.

Valoroasa piesă s-a păstrat într-un așa-zis muzeu al așezământului și a impresionat pe toți cunoscătorii care au avut prilejul să o vadă la fața locului.

Ionel Brătianu, în 1912, l-a felicitat chiar pe parohul bisericii pentru că n-a cedat-o Muzeului de Artă Religioasă, dovedind „mare dragoste de a fi păstrătorul acestor valori istorice“ și l-a încurajat „și de aici înainte, fii tot așa, iar urmașilor transmise-le aceeași dragoste, spre a te imita“⁵.

A văzut-o și Episcopul Argeșului Calist, recomandând „să-l păstrezi cu cea mai mare sfințenie și să se simtă mândru de el atât el (preotul Victor Popescu, n.n.) cât și sătenii, că sunt în posesia unor adevărate valori istorice“⁶. Iar urmașul acestui ierarh, Episcopul Nechita le-a dat „sfaturi și îndemnuri de felul cum trebuie să păstrăm, aceste valori“, asta în vara anului 1934 când preotul a participat la serbarea Ateneului „Stelian Popescu“⁷. La fel, I. D. Ștefănescu, cunoscut istoric de artă, „a rămas uimit când a văzut acest antimis“, considerându-l „a fi cel mai vechi din țară, recomandându-ne să-l păstrăm cu cea mai mare îngrijire, fără a-l înstrăina, rămânând pentru totdeauna la locul unde de la început a fost sortit să stea, dându-ne sfaturi și exemple în acest sens“⁸.

Asemenea sugestii și aprecieri - scria preotul - „au pătruns în sufletul nostru“ ca un blestem „aplicat nu numai pentru acea Sfântă *Evanghelie*, ci și pentru toate obiectele ce le are biserica“⁹.

Așa că, atunci când N. Iorga l-a cercetat din nou, și „a rămas încântat de felul cum se păstrează“, dar l-a cerut preotului motivând că „dacă nu-l am, nu pot scrie, nici

³ Cf. adresa Mitropoliei Ungro-Vlahiei - Arhiepiscopia Bucureștilor, cu nr. 3045/23 III 1938, în A.N.I.C., fond M.C.A., dosar 17/1938, f. 7.

⁴ În răspunsul preotului parohiei Brădetul către Episcopia Argeșului, care a cerut date cu adresa nr. 204871/23262/1935, f. d., f. 1, în A.N.I.C., fond M.C.A., dosar 52/1936, f. 3v.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

vorbi despre el, și este expus să rămână ca un obiect fără nici o importanță¹⁰, preotul l-a refuzat. A făcut-o deși a recunoscut că „în parte, lucrurile chiar așa s-au petrecut, căci până acum nu s-a vorbit decât prea puțin de el”¹¹. Argumentele sale trebuie corect evaluate și nu pot fi neluate în considerație: „pentru noi reprezintă o bogăție istorică neprețuită. E atracția și admirația tuturor vizitatorilor sfântului locaș”; „face parte din ultimele rămășițe de obiecte istorice din câte le-a avut mănăstirea Brădet” „căci celelalte fuseseră deja duse la Curtea de Argeș „dimpună cu toate documentele, de unde, nu astăzi, ci încă de demult, nu se mai știe de ele - nu se mai găsesc”¹².

Iată de ce, nu din îndărătnicie, nu din neascultare, ci din „adâncă smerenie, atât eu cât și parohienii mei și cerem iertare dacă nu îndrăsnim a deposea sfânta biserică de un obiect cu așa de mare valoare istorică”¹³ parohul a hotărât să nu se supună. Celor care ca N. Iorga, doreau să cerceteze antimisul, preotul Victor Popescu le-a adresat invitația și „deosebita cinste să vină la fața locului, unde noi le vom pune toate la dispoziție”¹⁴.

La 31 decembrie 1935 Episcopia Argeșului a dat curs cererii parohului de la Brădet, trimițând-o alături de intervenția sa, la Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor¹⁵.

Tocmai eparhia a semnalat - evident, la cererea ministerului - prezența antimisului în muzeul bisericii, menționând că se afla „în bună stare”. Pe această corespondență, ministrul Al. Lapedatu - atunci și președinte al Academiei Române - a notat la 22 ianuarie 1936 lapidar: „Cred totuși că e necesar să fie adus la Episcopie”¹⁶. Drept răspuns, ministerul a transmis Episcopiei Argeșului, la 30 ianuarie 1936 hotărârea ministrului: „crede că e mai bine să se ducă antimisul mitropolitului de la parohia Brădet, jud. Argeș, la acea Sfântă Episcopie, unde se va păstra cu mult mai bine decât în muzeul parohiei”¹⁷.

Decizia luată atunci avea în calcul obligația fiecărei eparhii de a organiza colecțiile bisericești, într-un muzeu eparhial, evident mai bine făcut, protejat și deschis intereselor de cercetare. Hotărârile respective au aparținut Sinodului și Adunării Bisericești, fiind încurajate de Patriarhul Miron Cristea, ca și de istoricul Al. Lapedatu. Ele aparțineau unui proces de modernizare culturală, în cadrul căruia Biserica a jucat un rol deosebit de important.

Or, unde altundeva ca în Palatul Episcopal al Argeșului s-ar fi convenit să fie adunate cele mai de seamă mărturii care să pună în larg circuit public, tezele istoriei împreunate cu însemne ale credinței!

---

¹⁰ *Ibidem*, f. 3.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, f. 3v.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Cf. adresa nr. 8373/31 XII 1935 semnată de Episcopul Nechita, idem f. 2.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Cf. adresa M.I.C.A. nr. 2336-237/30 I 1936; idem f. 2v.

SHORT HISTORY OF AN ANTIMIS

Abstract

As a consequence of the verdict from the 5-th of July 1921, all the objects which were out of usage of the churches and monasteries from all over the country had to be gathered by the delegates of the Historical Monuments Board and brought to the museum of the institution. Certain object generated some conflicts. Among these objects was the Antimis (cloth used for the altar's table) from the Brădet monastery (the Argeș County), dated 1604, which Nicolae Iorga asked for in order to be brought to the museum of the Board. The priest of the hermitage refused the proposal and thus a strong dispute regarding the place where the object was to be stored was created. Finally the chosen place was the Argeș Bishopric.

MARIA A ROMÂNIEI, REGINA SOLDAT ȘI ARTIST

OCTAVIAN UNGUREANU*

Ne încumetăm să-i dedicăm Mariei a României câteva considerații în dorința de a arăta lumii o alcătuire de lumină, cum se vede și azi dintr-un portret al lui Costin Petrescu, aflat în Muzeul de la Cotroceni, în ochi cu albastrul cerului, încununată cu aurul părului, iradiind inteligență, un suflet ales, blând și învăluitor, o frumusețe de poveste și o inimă generoasă. Splendidă sinteză anglo-germano-rusă!

Darurile ursitoarelor i-au călăuzit trăirile spre pana scriitorului și paleta pictorului. A fascinat Europa cu talentul și farmecul fizic. S-a afirmat în diplomatie, și-a riscat viața în holera din campania 1913 și-n tifosul exantematic din iarna și primăvara de pomină 1916-1917, fiind cea dintâi soră de caritate în anii de zbucium și glorie ai Războiului întregirii Neamului și făuririi României Mari.

Maria a României, dincolo de succese literare și picturale și-n viața de zi cu zi cu balurile, seratele, recepțiile și paradele strălucitoare, dincolo de onoruri fastuoase, de adulările de circumstanță și de jigniri brutale, de afronturi și claustrări, s-a situat mereu în vârful piramidei intelectuale, ceea ce i-a îngăduit să-și mențină tonusul și să-și îndeplinească îndatoririle și demnitățile oficiale.

Povestea vieții mele ni se relevă, în contextul arătat, ca o frescă a vieții de la curțile britanică - de unde se trăgea - germană și țaristă, din România istorică și pitorească; scriitoarea puncta chiar tiraniile unchiului Carol și ale Carmen Sylvei, nehotărârile lui Ferdinand și ipocriziile slujitorilor instituției monarhice. Exasperată de ranchiune și perfidii, de care n-a scăpat niciodată, regina-scriitoare avea momente dezlănțuitoare de furtuni, de pe când era Principesa moștenitoare.

„Pentru că m-am săturat, am ajuns la capătul răbdării (și) vreau să descurc o dată toate și să spun tot ce am de spus. [...] N-aveți nici unul din voi nici o milă, îi striga primului ministru Sturza, nu înțelegeți că sunt un arbore transplantat, că mi s-au smuls rădăcinile din pământul de baștină; sunt singură împotriva tuturor, o străină în

---

* Pitești.

țară străină, fără apărare, dată pe mâna unei țări în care am venit plină de încredere. [...] Mereu trebuie să ascult cu inima sângerată acușările ce mi le aduceți sau bârfelile scornite pentru a-mi întuneca renumele și nu se găsește unul care să ridice glasul în apărarea mea; toți urlă laolaltă ca lupii. Se așteaptă de la mine să mă supun cu smerenie atâtor nedreptăți, pentru cîntea ce mi-ați făcut-o primindu-mă ca soție a viitorului vostru rege, dar eu atîta vă spun, că despre partea mea socotesc că tot atîta cîntea v-am făcut eu“.

Soarta care o aruncase aici era însă neîndurătoare. A adus șase copii în Casa regală, dintre care pe unul - Mircea - l-a îngropat doar cu câteva zile înainte de refugiu, din toamna de viitor 1916, la Iași.

Unul dintre neosteniții pânditori și denigratori ai Mariei a României a fost Constantin Argetoianu, politician oportunist, vîrât în toate hățurile politicianiste cel care-l compromisese și pe N. Iorga ca prim-ministru al Guvernului de Uniune Națională din 1931-1932, cu păgubitoarea, cea de a treia curbă de sacrificiu, care lovide greu în soarta corpului didactic, cu deosebire. Ochiul său iscoditor nu pregeta să pătrundă prin găurile cheilor și prin ușile întredeschise ale alcovului reginei, ca să dea interpretări veninoase și să lanseze desconsiderări ale vieții personale a reginei. N-au fost rare nici aprecierile laudative ale acestui boier oltean din neam în neam, Breasla Doljului duplicitar în rosturile lui politice dar cu rar talent de memorialist. Peste toate acestea, Maria este văzută de exegeții literari și cronicarii plastici din epocă drept mare creatoare de imagini artistice. S-a îndeletnicit, din adolescență, cu desenul și pictura. Tematica de predilecție a fost peisajul rustic și florile, apusurile de soare care-i înlesneau mînuirea unei largi palete cromatice: „Dragostea mea pentru culoare și un simț înnăscut al liniei mi-au fost de mare ajutor (...)“.

Împreună cu regina-poetă Carmen Sylva, Maria s-a apucat să illustreze cărți cu texte din cronici sau versuri rustice românești, ca apoi să picteze și să scrie artistic cărți bisericești. Așa au izbutit cele două mari artiste ale cuvîntului și paletei să scrie și să picteze, pe foi de pergament, celebra *Evanghelie*, operă grafică unică, împodobind și azi Biserica Episcopală de la Curtea de Argeș.

Regina era prezentă la toate vernisajele expozițiilor din saloanele Capitalei. Atracția, ei neliniștită pentru vechea artă românească a făcut-o cunoscută în elita artistică de la noi. A girat cu prestigiul său întemeierea Societății „Tinerimea” - sculptorie și revista „Ileana” publicație coordonată de Alexandru Bogdan-Pitești, Luchian, Ștefan Popescu, Vermont, Verona, Steriadi, Artachino, Costin Petrescu, Spaethe și mulți alții onorau această societate. În anii interbelici, când avangarda literar-artistică se afirma tot mai puternic, regina frecventa expozițiile lui C. Petrescu, Teodorescu Sion și Paul Molda; o încântau pânzele lui Molda, acest maestru al frescei și șevaletului, școlit la Veneția, Florența, Ravena, Roma și Palermo, reținându-și peisaje și flori, chipuri de siciliene și florărese bucureștene. Nu-i înțelegea însă pe unii creatori de la „Tinerimea”, care-i jigneau amorul artistic cu lucrările lor de o curioasă manieră: „Cu cea mai mare bunăvoință din lume, nu pot vedea lucrurile cum le văd ei; de ce trebuie să fie toate cât se poate de urâte și să pară a fi desenate de un copil de trei ani? De ce trebuie vaca să fie albastră, de ce să aibă un portret atât de puțin relief încât să fie lipit de fundul tabloului, iar toate obrazurile să aibă culoarea kaki? De ce să pară casele că s-au îmbătat, iar lumea să aibă numai câte un ochi și nas deloc? [...] Îmi vine să cred, într-adevăr, că artiștii de azi încearcă să vadă până unde își pot bate joc de public fără ca el, publicul, să se răzvrătească”.

Cea dintâi carte a scriitoarei poartă delicata sintagmă: „De la inima mea la a lor”. S-a tipărit la Milano, în traducerea lui Nicolae Iorga, mentorul literar al reginei. Au urmat „Crinul vieții” și „Țara mea”. Capodopera Mariei rămâne însă „Povestea vieții mele”. Aici se cuprind peste 40 de ani din viața scriitoarei (1875-1918), după care regina își oprește condeiul. Treburile oficiale îi răpesc tot timpul. După moartea lui Ferdinand - 1927 - la scurt timp, devine regentă în locul lui Buzdugan, președinte Înaltei Curți de Casație - decedat și el. Conflictele din familie, destul de dese și crâncene, îi scurtează însă viața.

Regina scriitoare și artistă își dă sufletul în ceruri la numai 63 de ani, în 18 iulie 1938. Zbuciumul unei inimi mereu înflăcărate fusese întreținut de adversarii neîndurători, între care și fiul risipitor Carol II, cu veleitățile lui politice, cu amorurile lui scandaloase, cu pierderile spectaculoase de averi la jocurile de noroc. Se vorbea că pierduse într-o noapte toate milioanele destinate înzestrării armatei, bani strânși cu greu de la românul contribuabil. Regina a lăsat cu limbă de moarte să-i fie dusă inima la Balcic, pe malurile însorite ale Mării Negre, pe Coasta de Argint, ca să vibreze neconținut la tălăzuirea valurilor înspumate. Balcicul era locul cel mai îndrăgit de regină și cel mai nimerit spre a-i adăposti inima dăruitoare de nobile simțăminte. Până în ultima clipă, România i-a încântat ființa cu frumusețile ei unice, cu oamenii ei de sorginte latină, cuviincioși și de mare delicatețe de spirit. „România era o țară de legendă, scria regina, țara fâgăduinței, o țară de munți înalți, văi adânci și câmpii întinse ca oceanul; o țară plină de cântece și poezie, de țărani cu ochi mari, în port măiestrit, o țară depărtată, aproape de Soare-Răsare”.

Se rezumă în frazele redată din *Povestea vieții mele* tabloul de înaltă viziune al Țării care-i dăruise coroana, îi fascinasă existența și-i înflăcărase închipuirea. Urmărea - în 1916-1918 - desfășurarea tratativelor păcii de la Buftea-București și exclama cu inima sângerândă: „Fiecare zi e mai grozavă, în fiecare zi se mai strânge lanțul în jurul gâtului nostru”. Pe urmă, când a venit Al. Marghiloman la Iași ca să obțină iscălitura lui Ferdinand pe „Pacea rușinoasă”, care ne lăsa fără Ardeal și munții

noștri, fără Dobrogea și cu jugul economic pe grumaji pe 90 de ani, regina a intervenit numaidecât, și Suveranul a respins cererea. Mai târziu, la 27 martie 1918, Regina nota: „Basarabia s-a declarat alipită la România; aceasta ne pricinuieste o mare bucurie“.

Când în 1940 Carol al II-lea ceda Cadrilaterul, prin iscălirea Protocolului româno-bulgar la Palatul Jean Mihail din Craiova, unde l-am văzut pe Suveran intrând, la 7 septembrie, un amic al meu, dascălul de țară de mai târziu - Marin Mazilu din Lădești - Vâlcea avea onoarea, ca ofițer concentrat, să comande grupa de gardă de onoare care aducea de la Balcic - după închiderea noii și păgubitoare frontiere cu Bulgaria cutia de argint conținând inima Reginei, ca de aici de la Curtea de Argeș să fie dusă la Castelul Bran, unde deschisă de mai multe ori și în contact cu aerul, să se micșoreze într-atât încât să nu mai rămână decât o fărâmbă.

MARY OF ROMANIA, THE SOLDIER AND ARTIST QUEEN

Abstract

The author presents few features of the Queen Mary of Romania, who always remained on the top of the intellectual pyramid despite the successful artistic life, and the glamorous balls and parades, and the controversial image she had. Because all of these aspects, the queen succeeded in carrying out all her duties.

DIN FAMILIA BRĂTIENILOR - SABINA CANTACUZINO

MARIA GEORGESCU*

Începând din secolul al XIX-lea, a apărut în societatea românească un spirit civic, ca urmare a experiențelor intelectuale și sociale, ușurând ieșirea femeii din sfera privată, cea a casei și trecerea ei treptat în sfera publică pe care femeia o va ocupa într-o măsură importantă, departe totuși de a fi egală cu a bărbaților. Femeile au încercat să devanseze prin educație și cultură, prin voință și mentalitate, tiparul îngust în care societatea organizată de bărbați le-a încorsetat. Imaginea femeii în societatea românească este un domeniu ce s-ar cere mai mult abordat, mai ales că scormonind prin arhive și prin publicații de epocă găsim destule surse de inspirație și informație.

Un exemplu semnificativ - mai ales pentru aceste meleaguri argeșene - este Sabina Cantacuzino, una dintre fiicele ale familiei Ion și Pia Brătianu - nume emblematic pentru construcția României moderne, independente și întregite.

Găsind întâmplător în fondurile de arhivă păstrate la Biblioteca Academiei Române pașaportul (Fig. 1) doamnei Sabina Cantacuzino¹, cu seria 302 884, eliberat în anii '30 de Ministerul de Interne, „în numele Majestății Sale Carol II, prin grația lui Dumnezeu și voința națională Rege al României”, act ce îi conferea dreptul de a călători în Europa, am considerat un prilej pentru evocarea acestei personalități feminine într-un lăcaș de cultură - Muzeul Județean Argeș - din apropierea „Floricii” sale natale.

Privind fotografia acestei „frumoase bătrâne, cu capul amintind figuri din secolul al XVIII-lea francez”², după cum ne-o descria profesorul de istoria artei George Oprescu, descifrăm multe din trăsăturile comune celor din neamul Brătienilor, ochii vii și inteligenți, mândrie și eleganță, distincție și energie.

Sabina Cantacuzino - fiica cea mare (prima născută, Florica, a murit copil) a „Vizirului” - a fost mai bine de jumătate de secol o prezență constantă și activă în viața culturală și socială, iar indirect - prin tatăl și frații săi - și în viața politică a României, de la intrarea țării ca actor distinct în sfera relațiilor internaționale (1878), la întregirea granițelor ei (1918) și apoi la rășluirea lor (1940). Cu nimic mai prejos ca intelect și pregătire intelectuală decât iluștrii săi frați (Ionel, Vintilă și Dinu), dovedind sentimente puternice de dragoste pentru țară, de înțelegere a datoriei cetățenești, apărând și

---

* Universitatea din Pitești.

¹ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, A. 1226.

² *Două personalități. Sabina Cantacuzino*, I. Niculescu Dorobanțu, Așezământul Cultural Ion C. Brătianu, LXII, „Independența”, 1945, p. 15-16.

aplicând principiile liberalismului, Sabina Cantacuzino a avut handicapul de a fi femeie și a nu se putea implica direct în viața politică. Acest fapt nu a împiedicat-o să colaboreze de mică cu tatăl său. Având acces la dicționarul personal cifrat al primului ministru, Sabina împreună cu Ionel descifrau în timpul Războiului de Independență telegramele importante la care nu avea acces nici șeful de cabinet al primului-ministru. De-a lungul vieții, Sabina și-a asumat cu mândrie și responsabilitate rolul de sora cea mare a Brătienilor, fiind o sfătuitoare apropiată a fraților săi, inclusiv în probleme de interes politic și a trăit cu maximă intensitate toate evenimentele istorice definitorii pentru țară. Iată de pildă, într-o scrisoare către Ionel Brătianu din 8/21 noiembrie 1918, trimisă de la București la Iași în euforia creată de reintrarea României în război de partea Antantei, Sabina Cantacuzino surprindea cu emoție nu numai clipa aceea ci și amintirea altora la fel de emoționante pentru întreaga familie și pentru România: „Ce schimbări! O lume s-a prăbușit și vedem începutul uneia nouă. Ți aduci aminte când ne-a anunțat mama declararea independenței? Eram încă în pat dimineața. Fiecare se bucura după firea lui: eu că vom fi pe carta Europei de o culoare diferită de a Turciei; Vintilă zicea cu satisfacție d-rei Marie: *Nous garderons nos argents!* – nu vom mai plăti tribut. Și zilele trecute m-am surprins admirând pe cartă forma frumoasă a țării întregite și supărată de colțul ucrainean din nord. Multe am văzut chiar noi. Ce să mai zicem de mama? Ce viață frumoasă și bucurii pe dânsa, nu numai ca româncă, dar și ca mamă și ca soție”³.

Fig. 1. Pașaportul Sabinei Cantacuzino.

³ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, S1(254)/CCCLXXII.

Sabina a fost căsătorită cu dr. Constantin Cantacuzino, alături de care a trecut cu demnitate și curaj prin multe momente grele ale vieții, îndeosebi cele din perioada ocupației germane a Bucureștilor (1916-1918). Rudenia cu familia Brătianu le-a adus prejudicii grave, prin privare de libertate. Internată la Mănăstirea Pasărea timp de nouă luni, Sabina Cantacuzino și-a păstrat încrederea și energia, ieșind parcă mai întărită sufletește din această încercare, ce i se părea minoră față de dimensiunile nenorocirilor familiei sale și ale întregii țări. Acest episod din anii războiului de întregire, precum și alte evenimente ale istoriei țării până în ianuarie 1941, amintiri din copilărie legate de familie, precum și de prietenii și colaboratorii tatălui său, toate au fost adunate de Sabina Cantacuzino în două volume, intitulate *Din viața familiei Brătianu*, publicate în 1933 și în 1937, la Editura Universul⁴. Aceste amintiri, scrise într-un stil alert și îmbibate cu parfum de epocă, sunt încărcate de evenimente și stări emoționale pozitive sau negative, reflectând respect pentru tradiția familiei și încredere în forțele neamului. Memoriile Sabinei Cantacuzino se individualizează prin evidențierea rolului familiei Brătianu în crearea și consolidarea statului român modern. Firesc, aceste memorii au un puternic caracter subiectiv, fără a fi neapărat apologetic conțin totuși unele aprecieri pătimașe altele poate inexacte la adresa unor personalități ale vremii și în redarea unor evenimente. Dincolo de aceste caracteristici, amintirile Sabinei Cantacuzino completează memorialistica unei epoci care mai așteaptă să fie descifrată de cercetători în multe dintre fațetele sale. Pe de altă parte, aceste volume de memorii ne dezvăluie talentul de scriitoare al unei femei șlefuită prin cultură și educație la început prin grija părinților, ulterior pe cale autodidactă prin lecturi din varii domenii și prin contact permanent cu lumea artelor.

Conform uzanțelor epocii, Sabina a primit o educație temeinică, alături de frații și surorile ei, la început acasă cu profesori particulari, dintre care multe nume de prestigiu precum Spiru Haret, dr. Grecescu, sculptorul Georgescu și mulți alții, educație completată cu studii liceale. Prin inteligență, muncă tenace, dorință de cunoaștere și dragoste pentru artă, Pe lângă aprofundarea literaturii clasice și cunoașterea limbilor moderne (germana, franceza, engleza), Sabina a dobândit o cultură armonioasă prin inteligență, muncă tenace, dorință de cunoaștere și dragoste pentru artă. Chiar dacă nu a beneficiat ca frații săi de frecventarea unor înalte școli în străinătate, deseale călătorii în aproape întreg spațiul european, efectuate încă din tinerețe, i-au întregit formația intelectuală.

A interesat-o arta sub toate aspectele ei. Lecțiile de muzică au fost completate cu audierea concertelor, familia Brătianu fiind printre primele abonate la concertele de la Ateneul de lângă Cișmigiu și nescăpând nici un artist de seamă care a concertat la București. Mai târziu Sabina Cantacuzino a fost o prezență statornică la Ateneul Român, având loc rezervat lângă loja Familiei Regale. Nu i-au scăpat nici spectacolele de teatru prezentate în Capitală, Teatrul Național, unde i-a văzut pe Rossi în toate spectacolele lui Shakespeare, pe bătrânul Millo sau pe tânărul Manolescu. În deseale sale călătorii prin Europa, nu i-au scăpat nici marile muzee, nici importante concerte, nici opere literare recent publicate. În Franța avea din vremea tinereții legături durabile

⁴ Vezi Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, 1821-1891, Universul, București, 1933; vol. II, Universul, București, 1937; ediția a doua a volumului II a fost publicată de Editura Albatros, 1996 de Elisabeta Simion, cu completări după manuscris, studiu introductiv și note.

cu unii artiști și colecționari de artă. Casa sa din str. C. A. Rosetti, nr. 37, din București era plină de obiecte cu valoare artistică. Spirit vioi și activ, amabilă și surâzătoare, Sabina Cantacuzino oferea adesea oaspeților șezători artistice și serate muzicale, în care evoluau artiști de prestigiu. „Nimic nu era contrafăcut sau disonant, totul era armonios și autentic”, nota profesorul Eugeniu Angelescu⁵.

Crescută într-o atmosferă de respect pentru carte, muncă și datorie, „Mica oltencă” – cum o numea tatăl ei – s-a dăruit cu încăpățănare și energie pentru dezvoltarea culturii și a asistenței publice în România, ducând la bun sfârșit tot ce începea. „Hărăzită de la Domnul cu cele mai înalte virtuți, cu acele însușiri de energie, de râvnă, de stăruință, care sunt apanajul șefilor născuți; ajutată de o inteligență scilpitoare, de o memorie desăvârșită, de o vastă cultură generală și mai presus de toate de un dinamism excepțional, Sabina Cantacuzino a trecut prin viață înfăptuind continuu și fără preget alcătuiri care să înalțe spiritele sau să aline durerile”⁶. Aprecierea postumă a lui Radu Mandrea, membru al comitetului de conducere al „Universității Libere”, era pe deplin îndreptățită, având în vedere instituțiile de binefacere, de asistență socială și culturale pe care Sabina Cantacuzino le-a slujit sau le-a întemeiat și dezvoltat.

Sabina Cantacuzino a lucrat la Așezământul „Regina Elisabeta”, unde a îngrijit bătrâni și săraci cu sacrificii personale, iar în anii primului Război Mondial a condus un spital de răniți din Capitală cu dăruire și responsabilitate.

În calitate de președintă a „Asociației pentru profilaxia tuberculozei” s-a implicat în combaterea acestui teribil flagel ce secera anual zeci de vieți. A început această activitate plecând de la trei barăci de lemn retrase de pe frontul din Bulgaria pe care le-a instalat în Capitală și strângând bolnavii de pe străzi pentru a le da un minimum de îngrijire. Prin stăruința sa neîntreruptă, după 25 de ani de la înființarea acestei societăți, a obținut o clădire proprie pentru un spital de tuberculoși, construit și utilat după cerințele moderne, unde au fost spitalizați câteva mii de bolnavi, civili și militari. La parastasul de 40 de zile, dr. Tătușescu aducea un sincer omagiu pentru opera socială pe care a dezvoltat-o în mod solid și modern și totodată mulțumirile bolnavilor care au beneficiat de „duioșia sufletească a prezidentei societății”⁷.

După 1918, Sabina Cantacuzino a înființat și condus Asociația „Universitatea Liberă”, instituție culturală constituită sub patronajul Reginei Maria, cu scopul ridicării nivelului de cunoștințe a celor care nu puteau să ajungă în învățământul public universitar. Conform statutului de funcționare, această societate „va organiza cursuri, conferințe și excursiuni; concerte și reprezentațiuni; va putea înființa expozițiuni și biblioteci; va putea încuraja sau ajuta sub orice formă pe intelectuali meritori; va putea întreprinde orice lucrare de răspândire a culturii și de întărire a solidarității intelectuale naționale”⁸.

„Universitatea Liberă” a fost opera Sabinei Cantacuzino. În calitate de președintă a contribuit la alcătuirea de programe pentru conferințe bianuale ținute în toată țară de nume de prestigiu ale culturii române, cu subiecte literare, filosofice ori

⁵ *Două personalități...*, p. 38.

⁶ *Ibidem*, p. 22.

⁷ *Ibidem*, p. 20-21.

⁸ *Ibidem*, p. 39.

privind istoria națională și idealurile românilor. Profesorul Ion Zamfirescu considera reuniunile de lucru ale membrilor colectivului de conducere, ce aveau loc în biroul Sabinei Cantacuzino, „adevărate mici Academii”. Președinta îi solicita să alcătuiască teme „nu atât îndrăznețe, cât de natură să ridice probleme, să solicite interesul publicului instruit, să marcheze puncte de orientare în haosul social sau în criza spirituală a vremii”. În asemenea împrejurări, profesorul Ion Zamfirescu i-a putut remarca „vioiciunea de spirit, informația bogată în numeroase domenii ale culturii, curiozitatea intelectuală neobosită, intuiția ascuțită cu privire la mersul evenimentelor, ironia fină și mai presus de toate prețuirea hotărâtă a sensurilor și valorilor cărțurărești”⁹. La rândul său, un alt colaborator, Radu Mandrea, avea să sublinieze cu pietate la aceeași pomenire de 40 de zile: „Cei care am cunoscut-o nu puteam să nu admirăm autoritatea și tactul cu care conducea dezbaterile pentru alegerea subiectelor și a conferențiarilor. Ea îndruma conferențiarii, împăciuia neînțelegerile, însuflețea șovăielnicii, numai cu scopul ca programele alcătuite să fie cât mai perfecte și cât mai frumos expuse de elita cărțurarilor noștri”¹⁰.

Membă în comitetul artistic al Muzeului „Toma Stelian”, Sabina Cantacuzino a făcut cu câteva luni înaintea morții o importantă donație de tablouri, desene, acvaforte și stofe brodate, donație cu adânci semnificații nu numai pentru generozitatea de care dădea dovadă, dar mai ales pentru ceea ce sugera: atmosfera în care i-a plăcut să trăiască și bunul său gust pentru frumos. Ținea ca donația să-i facă onoare și i-a îndemnat pe directorul muzeului, profesorul George Oprescu și pe președintele consiliului artistic, Stelian Popescu, să aleagă din casa sa, fără restricție, lucrările ce meritau a fi expuse într-un muzeu. O altă însemnată donație de tablouri, colecții de artă, costume a făcut-o Muzeului Etnografic, păstrate azi la Muzeul Țăranului Român.

Casele sale din str. C.A. Rosetti, nr. 37 le-a dăruit „Așezământului I.C. Brătianu” pentru înființarea unei fundații care să poarte numele ei și al soțului ei, dr. Constantin Cantacuzino. Intenția sa a fost de a întemeia un cămin pentru tinerii doctoranzi români care să găsească „un mediu prielnic pentru continuarea studiilor” și un loc agreabil pentru întâlniri amicale și științifice ale intelectualilor români și străini ori pentru primirea unor mari artiști străini. Acest așezământ era conceput după modelul „Fondation Thiers” din Paris, creat în 1893, unde s-au perindat mulți dintre personalitățile de mai târziu ale Franței.

Sabina Cantacuzino s-a stins din viață la 23 august 1944, într-un moment pe care l-a așteptat și pregătit alături de liderii opoziției democratice, printre care și liberalii conduși de fratele său mai mic, Dinu Brătianu. În anii dictaturii antonesciene în casa ei s-au ținut mai multe consfătuiri ale grupării bătrânilor liberali ce urmăreau ieșirea țării din Axă și trecerea ei de partea Națiunilor Unite. În aprilie 1944, a privit cu interes apelul intelectualilor către Ion Antonescu pentru ieșirea României din războiul contra URSS, SUA și Marii Britanii. „Știa ce cuprinde și cine erau semnatarii lui. Îl aproba și vedea în el preludiul unor dezlegări politice însemnate”¹¹. Din păcate aceste „dezlegări politice însemnate” au condus la sovietizarea și comunizarea României, deviată pentru o jumătate de secol de la un curs firesc spre democrație.

⁹ *Ibidem*, p. 32.

¹⁰ *Ibidem*, p. 23.

¹¹ *Ibidem*, p. 33-34.

„Bătrîna doamnă” a murit la timp, acasă, cu speranța în schimbarea în bine a României și crezînd în puterea ideilor sale. Moartea a scutit-o de a împărtăși soarta fratelui său Dinu Brătianu, a nepotului său Gheorghe Brătianu și a altor membri ai familiei ori a oamenilor politici care au sfârșit dramatic încarcerați în închisorile comuniste sau nevoiți să părăsească țara.

FROM THE BRĂTIANU FAMILY – SABINA CANTACUZINO

Abstract

The author evokes the personality of Sabina Cantacuzino starting from a document (the Missis Cantacuzino's passport). She was one of Ion and Pia Brătianu's daughters and the wife of Doctor Constantin Cantacuzino. Her face reminds of many of the features of the Brătianu Family: the intelligent eyes, the pride and the elegance, and the distinction.

Sabina Cantacuzino was an active presence of the Romanian social and cultural life. She proved to be as intelligent and prepared as her brilliant brothers (Ionel, Vintilă and Dinu) due to her strong feelings and love for her country. Her cultural and charitable actions contributed to the development of the Romanian spirit.

INTERIORUL LOCUINȚEI TRADIȚIONALE DIN MIOVENI-ARGEȘ

MIHAIL M. ROBEA*

Mioveniul este una dintre cele mai vechi așezări ale județului, ale țării, fiind atestat pentru prima dată indirect printr-un hrisov pierdut privind transferul unei moșii din localitate în vremea domniei lui Radu cel Frumos (1462-1475) și direct printr-un alt act din 7 septembrie 1485 care menționează pe cel precedent. Situată pe ultimele două terase vestice ale Piemontului Cândești, deci într-un cadru natural ospitalier evoluției omului, așezarea a cunoscut în cursul existenței sale istorice o ascensiune economică și spirituală cu nimic mai prejos decât a celorlalte localități din zonă.

Interiorul locuințelor, cu piesele și organizarea lor funcționale constituie un capitol important din istoria socială a localității Mioveni Argeș. Cum pe terenurile caselor tradiționale demolate se ridică lunar noi blocuri cu P+4 nivele și cum satul este înlocuit rapid cu orașul, cercetarea componentelor interiorului și a măiestriei organizării lor în microuniversul locuibil a devenit, spre a nu rămâne ignorate, mai mult decât stringentă.

Locuința este spațiul în care membrii familiei își petrec o mare parte din existența lor. Aici se nasc, își trăiesc o mare parte din timp, se odihnesc, meditează și își fac planuri de viitor. Tocmai de aceea, ei ca și alți locuitori din alte părți - au căutat, potrivit mijloacelor materiale și imaginației lor, într-un context etnografic zonal larg, să-și creeze un interior cât mai agreabil și cât mai îmbietor.

Strâns legat de construcția casei, interiorul este, evident, tot atât de vechi ca și aceasta. Însă, din nefericire, nu-i putem urmări evoluția, din lipsă de informații, mai vechi decât în epocile modernă și contemporană, adică pe o durată de aproape 200 de ani. Mai multe documente de arhivă¹, numeroase informații din teren² și diverse materiale conservate încă, oferă o imagine concludentă a evoluției și bogăției interiorului locuințelor pe timpul evocat.

În altă împrejurare, a fost investigată dezvoltarea gospodăriei țărănești din Mioveni, inclusiv evoluția construcțiilor de case³, în epocile modernă și contemporană.

---

* Pitești.

¹ Documente din arhiva comunei Mioveni-Muscel, Arhivele Statului - Pitești, Arhivele Naționale - București; Arhivele familiilor Ion C. Năstase, Mihail M. Robea.

² Informatori: Ion C. Năstase, 12 ani, Mioveni, 4 I 1954; Marița M. Robea, 87 de ani, Mioveni, 7 I 1960; Zina M. Robea, 60 de ani, Mioveni, 5 VIII 1971, 20 VII 1982; Stelica Nuță, 79 de ani, Mioveni, 14 IX 1980; Nicolae Brutărea, 68 de ani, Mioveni, 31 XII 198; Culegător M. M. Robea.

³ Mihail M. Robea, Gospodăria țărănească din Mioveni-Argeș, comunicare pregătită pentru sesiunea anuală de comunicări științifice a Complexului Muzeal Golești, noiembrie 1981.

În timpul respectiv, numărul locuințelor a crescut enorm, de la 53 de case în 1774⁴ la 337 de locuințe (gospodării) în 1972⁵, dată când s-a sistat construirea de case particulare în Mioveni, deci numărul acestora a crescut de 6,35 de ori. În evoluția lor istorică, casele din Mioveni, ridicate din lemn în veacurile trecute și cu cărămidă în secolul nostru, au cunoscut, datorită îmbunătățirii relative a condițiilor de viață și a schimbării opticii sociale a oamenilor, precum și sporirii numărului acestora, profunde modificări în planurile lor. Modificările structurale au generat, de la o perioadă la alta, mai multe tipuri de case. În cercetarea menționată, au fost identificate șapte tipuri de case în ambele perioade - 5 tipuri în epoca modernă, fiind cele mai multe, și 3 tipuri în epoca contemporană, însă prima categorie de tipuri a coexistat cu ultima în epoca contemporană, încât, la începutul anului 1980 se aflau, cu excepția casei cu o cameră și cu tindă, toate celelalte 7 tipuri, având o repartizare proporționată. Concomitent cu dezvoltarea planurilor caselor, a evoluat și interiorul lor, compus din sistemul de iluminare, de încălzire și de pregătire a mâncării, din mobilier și din piese de textile.

În epoca modernă, prin cele 5 tipuri, locuințele din Mioveni ne apar destul de variate. La începutul secolului trecut se aflau deja în peisajul așezării trei tipuri de case, care, în mod vădit, veneau din secolele anterioare.

Un prim tip era locuința monocelulară, cel mai vechi și cel mai simplu tip de casă. El va rămâne în epoca contemporană la îndemâna femeilor sărace și văduve. Într-o asemenea locuință, cu intrarea directă ori de pe prispă, structura interiorului o constituia: vatra, patul, masa, scaunele, dulapul, lada de zestre, textilele.

Vatra, una dintre cele mai importante componente ale interiorului, era situată într-o poziție opusă ușii, în colțul nord-vest sau nord-est - depindea de așezarea casei - format din cei doi pereți corelați prin construcție și deseori de un al treilea perete, pe care se înălța apoi coșul cu corlata. Vatra, căreia la nivel zonal i s-a atribuit termenul de cămin, avea trei funcții: ilumina încăperea, o încălzea și ajuta la pregătirea mâncării. Direct, în unghiul construit de primii doi pereți, pe spațiul lui pătrat, se făcea focul și se pregătea mâncarea: mămăliga într-un tuci fixat în cârligul unui lanț axial sau, mai târziu, pe pirostrii. Pe marginea focului se înșirau oalele cu ciorbă, varză, cartof ș.a. În continuare, pe spațiul dintre foc (vatră) și ultimul perete, al treilea care închidea vatra, se depozitau temporar vasele de ceramică (oale, ceanace de diferite mărimi etc.), uneori umplute cu alimente. Patul urma, de obicei, în continuarea sobei. Când erau două, într-o odaie mai mare (4 x 5 m), ultimul era așezat lângă celălalt perete, într-o poziție simetrică. El era lucrat foarte simplu, mai înainte, din 4 pari bine aleși, câte 2 la fiecare capăt bătuți adânc în pământ (podea), uniți la cele două capete superioare cu o scândură solidă, peste care se așezau scândurile late și lungi, cât se dorise să fie patul. Spre sfârșitul perioadei interbelice, parii au fost înlocuiți cu caprele, câte una pentru fiecare capăt. Deasupra blănurilor se așezau, spre a se evita duritatea lor și a se menține căldura, mai rar rogojini, procurate din orașele apropiate, și îndeosebi fân și paie sau foi de la știuletele de porumb. Acest material era învelit cu o pânză, chiar de sac, ori, deseori, cu un țol subțire din cânepă, confecționat în casă. La ultimul capăt al patului, se așeza căpătâiul, o pernă lungă, cât lățimea patului, confecționată din: pânză de

⁴ Florina Mohanu, Ion Hera-Bucur, Catografia județului Muscel din 1774, în „Revista Arhivelor“, an IX, vol. LIV, nr. 3, iun.-sept. 1992, p. 344-345.

⁵ Arhiva primăriei orașului Mioveni-Argeș. Recensământul din 1 ian. 1972.

câneapă sau bumbac și umplută cu foi de porumb sau fulgi de pasăre. Evident, pe lângă perete se mai adăugau perne dreptunghiulare și, mai rar, pătrate, decorate cu diverse motive, de obicei geometrice.

Masa era una joasă, rotundă, cu 3 picioare, din scândură de brad, lucrată de meșterii locali. Era însoțită de scaune joase, sferice, cu trei picioare, realizate de meșterii rudari din Mioveni sau din satele vecine. Numărul scaunelor era dictat de cel al membrilor familiei și de necesități.

Când se servea masa, ea era poziționată în centrul odăii, având scaunele în jurul ei. După luarea mesei, ea era așezată într-una din laturile libere ale locuinței, deseori lângă sobă, sau afară pe prispă. Scaunele, cu excepția a 1-2 exemplare, se introduceau sub pat. Aspectul estetic al mesei și al scaunelor se reducea la cioplitul pieselor cât mai performant și la încheierea lor cât mai perfectă, în special a scaunelor rudărești, cu fundul semisferic.

Dulapul, introdus mai târziu, se așeza la fereastra dinspre uliță ori drum, lângă pat sau între cele două paturi. Era un tip de mobilier de masă-dulap, procurat de la meșterii rudari și de la târgurile locale. Poseda două uși și cele trei laturi exterioare cu o frumoasă decorație scrijelită în forme perfecte geometrice (rozete, semirozete, pătrate, triunghiuri ș.a.). În interior se depozitau temporar vase cu sau fără alimente gătite.

O altă piesă distinctă o constituia lada de zestre, poziționată deseori pe capătul unui pat, dar și pe un spațiu liber de lângă un perete și procurată tot de la meșterii locali și târgurile periodice. Nici lor nu le lipsea decorația geometrică și uneori florală, obținute tot prin scrijelire. În cazuri mai rare, lada de zestre provenea din atelierele talentaților meșteri brașoveni. În această ladă adusă de stăpâna casei se păstrau piese de îmbrăcăminte ale ei și ale familiei.

La intrarea în odaie, lângă ușă, fixată pe suporturi de piatră ori de cărămidă, se întâlnea întotdeauna talpa - o scândură groasă și scurtă (1 x 0,25 m) - pe care se înșirau vase mari (oale, vedre, găleți) cu apă.

În fine, textilele, unele utilitare, iar altele strict decorative, se găseau în locuința monocelulară într-un număr mai restrâns, cu o cromatică limitată și cu un repertoriu sărac de motive. Întrucât creșterea oilor în localitate era foarte limitată și lână nu se producea în gospodărie, ca în nordul Muscelului, țesăturile din câneapă dominau. Pe pat se așternea în cursul zilei un țol simplu, relativ ușor, cu urzeala și bătătura din fire subțiri de câneapă, țesut în culori naturale mai închise (negru, maro ș.a.) și cu un decor simplu, linear și deschis la culoare. Pentru învelitul în timpul odihnei, exista un alt țol, gros, țesut cu urzeală de fire subțiri și cu bătătura din fibre groase, din zgrebani de câneapă sau gate. Uneori, spre a proteja pereții, a reține căldura și a conferi o anumită estetică interiorului, țealele în câte o lățime de țesătură, lucrate mai cu gust, deveneau păretare, fiind fixate pe peretele dinspre pat. Dulapul și lada de zestre erau uneori acoperite cu țesături denumite fețe de masă, lucrate de obicei în casă din fire mai subțiri de câneapă. Ornamentele, puține, simple și geometrice, ale fețelor de masă albe ori crem se alcătuiau din alesături. Practica decorării cu șervete a pereților acestui tip de locuință era, în prima jumătate a secolului trecut, sporadică. Se prindeau uneori, pe cei doi pereți longitudinali câte un șervet de întindere mijlocie (1 m lungime și 0,30 m lățime), din câneapă și mai rar din bumbac, de culoare albă sau cremă, cu dungi ori cu alesături, lucrate de femei și de fete în familie. În jurul icoanei obișnuite, din carton și lemn, se așeza un alt șervet asemănător, dar cu dimensiuni reduse.

Fig. 1. Șervete de perete cu motive vegetale.

Fig. 2. Alte șervete de perete, cu motive vegetale și geometrice.

Un al doilea tip, casa cu o cameră și cu o tindă, frecvent în secolul trecut, apărut prin adăugarea unei încăperi relativ restrânse la casa monocelulară. La acest tip de casă, odaia era destinată locuirii, iar tinda - depozitării unor obiecte și în unele cazuri, bucătăriei. În principiu, camera de locuit avea un interior cu structură similară locuinței monocelulare: vatra cu coș în colțul din stânga, paturile așezate paralel pe lângă pereții longitudinali, cu masa-dulap între cele două paturi. Deosebirile dintre interiorul acestei locuințe și cel anterior sunt minime. Vatra cu coș, în câteva case, este transferată în tindă pe la mijlocul veacului trecut. Tot de atunci a fost introdusă soba

din cărămidă înaltă și dreptunghiulară, dar în special pătrată, cu vatra direct în față. La acest tip de casă funcționa soba oarbă, poziționată în peretele despărțitor, spre a încălzi ambele încăperi. Tinda, încăperea importantă în ansamblul casei, îndeplinea funcția unei cămări, în care se depozitau alimentele, recipientele, tronul cu mălai, lada de zestre, îmbrăcămintea ș.a.

Al treilea tip de casă, bicelular, cu camera de locuit și camera bună (camera curată) sau cum i se mai zicea, dincolo, având fiecare intrarea separată de pe prispă. Acest tip de casă se dezvoltă așa de mult în epoca modernă și în perioada interbelică încât va domina celelalte tipuri și va fi locuința caracteristică a țăranilor săraci și mijlocași. Ultimii săteni, pentru trebuința unei bucătării de vară sau pentru depozitarea unor obiecte, vor adăuga o polată în spatele casei. Interiorul acestui tip de casă, mai puțin exteriorul, a trecut prin profunde modificări. În secolul trecut, cele două camere erau în totalitate pe jos cu pământ bătut și uns cu humă și cu pereții văruiți în alb de câteva ori pe an, la marile sărbători. Varul îl procurau de la producătorii ambulanți veniți cu căruțele din satele de la munte.

Prima cameră a casei (4 x 4 m) era așezată în prima ei parte, în interiorul curții, ea îndeplinind funcții multiple: de locuință și de bucătărie. La începutul secolului al XX-lea continuau să coexiste unele inovații și adăugiri: vatra în unghiul format de peretele median și de cel longitudinal din spate, paturile, cu pari bătuți în pământ sau cu capre, peste care se fixau scânduri de brad sau de fag și apoi fân, paie sau rogojini; erau stabilite paralel, lângă pereții longitudinali, având între ele masa-dulap, flancată de două scaune înalte „rudărești” cu patru picioare și speteze. Masa rotundă, dacă nu era așezată pe prispă, ocupa una din laturile libere dintre vatră și paturi ori dintre aceasta și ușă. Scaunele se plasau după servirea mesei, lângă vatră ori sub paturi. Ca piese textile: țoale subțiri și trainice pe pat și țoale groase strânse sub formă de pachet la căpătâi; fața de masă pe masa-dulap; perdele de bumbac sau de cânepă la ferestre; păretare dintr-o foaie de țol subțire vărgat pe pereții dinspre paturi; apoi șervetele din pânză de bumbac și borangic decorate cu motive geometrice florale și animaliere, executate ireproșabil de cusătoresele locale și așezate cu gust de gospodină în spațiile libere de pe pereți, uneori și deasupra păretarelor în tehnica rândunicii. Toate pernele aveau tocul dintr-o pânză groasă, durabilă, de obicei de cânepă, iar fețele erau din pânză, decorate cu compoziții florale între chenare. În casele multor țărani-moșteni, îndeosebi după Primul Război Mondial, țoalele de pe pereți și de învelit erau înlocuite cu țesături din lână, velințe și plocade, iar cele de pe perete cu scoarțe și chilimuri, fie lucrate în casă, fie cumpărate de la târgurile din Pitești, Stâlpeni și Câmpulung. Implicit, se înlocuia vatra cu soba cu plită - local, soba cu mașină - atât de necesară la gătitul alimentelor și conservarea căldurii, în cealaltă jumătate a casei, în partea dinspre drum ori uliță. Fiind destinată primirii unor oaspeți deosebiți și unor adunări familiale mai importante, i se acorda calității componentelor și esteticii arhitecturii lor o atenție sporită. În general se aflau aceleași piese de mobilier și de textile. În majoritatea camerelor, vatra lipsea. Pe unul sau pe ambii pereți longitudinali se așezau în mod corespunzător unul sau două paturi. Între paturi, la ferestrele dinspre drum, se fixa masa, înaltă și dreptunghiulară închisă cu tăblii, flancată de cele două scaune cu spătare, de proveniență locală ca și masa - acestea toate lipsite de decorări. Lada de zestre se situa, de obicei, în locul vetrei, Așternuturile erau în parte alcătuite din țoale sau velințe. Căpătâiele se îmbrăcau în țesături mai groase, iar pernele în fețe (de perne) din bumbac ori cânepă, decorate cu

motive florale și zoomorfe. Atât masa-dulap cât și lada de zestre erau acoperite cu o pânză albă decorată pe laturile ei cu motive, confecționată special și numită față, dar și față de masă. Cu astfel de față de masă se protejau de praf hainele așezate în cuier.

Pereții camerelor erau de asemenea decorați pe două registre; pereții dinspre paturi: pe registrul de jos se fixau păretarul (țol special ori covor), iar pe registrul superior se fixa un șervet lung și decorat, în tehnica de fluture, încadrat de altele mai scurte sau de batiste cu motive vegetale și geometrice de o mare frumusețe, unele inscripționate și semnate în cusătură cu arnici, de culoare albastră, vișinie și roșie. Acești doi pereți prin organizarea decorației și policromia pieselor atrăgeau cel mai mult atenția. Ceilalți doi pereți aveau o decorație mai sobră, adaptată la spațiu, cu un singur registru organizat de obicei la linia mediană a spațiului, cu textile aproape asemănătoare cu cele din al doilea registru de pe primii doi pereți, nelipsind însă șervetele mari sub formă de fluture, cele mai mici fiind aplicate în figură dreptunghiulară, ori renumitele batiste pătrate, însă așezate sub formă de romb. Deasupra icoanei și oglinzii, poziționate în partea dreaptă a intrării, se puneau șervete de lungime mijlocie, cu o ornamentație variată. În anumite camere nevestele împodobeau pereții și cu batiste de nuntă, tivite și cu chenare din arnici și cu flori în centru, organizate longitudinal sau în formă de romb. Astfel împodobit, interiorul atrăgea și plăcea privirilor.

Fig. 3. Interiorul unei camere-dormitor (1960).

Însă, la începutul secolului trecut și îndeosebi în perioada interbelică interiorul casei cu două camere trece prin profunde transformări, înnoiri, căci în camera obișnuită vatra se înlocuiește de soba cu plită (soba cu mașină), paturile cu pari - cu capre și Țoalele - cu pături din lână. În „camera bună“, în mod frecvent, se construiește soba din cărămidă, se introduc paturile cu ramă și paturile cu tăblii, având saltele de paie ori din fân în locul celor vechi, se aduc mese și scaune lucrate mai cu gust și se așează o podea din scânduri. Pereții continuă să fie decorați cu piese tradiționale, însă de calitate superioară sub aspectul țesăturii și ornamentației. Pe pereți apar sporadic fotografiile înrămate ale familiei. Iluminatul încăperilor era produs numai de lampa cu petrol (gaz) procurat de la „găzarii“ ambulanți și magazinele locale. Interiorul a devenit astfel mai confortabil și mai strălucitor.

Tipul al patrulea de casă se compunea din două camere și o tindă la mijloc (2 x 3 m), din care se făcea intrarea prin câte-o ușă în cele două încăperi. Un tip de casă mai rar. Comparativ cu tipul precedent, avea în plus tinda de obicei fără fereastră, mobilată uneori cu un pat mai mic, o masă și un cuier și cu pereții decorați discret cu servete mijlocii. Încolo, camerele aveau aceleași dimensiuni, aceleași funcții și aceleași interior cu odăile din tipul precedent.

Al cincilea tip de casă din Mioveni, complex, îl constituia casa cu două nivele (caturi) sau casa musceleană. Creată la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, îndeosebi de către sătenii-moșneni, ea ajunsese înaintea începerii demolării (1972) la un număr de 30 de exemplare. Una dintre ele, a lui Niță Năstase, demolată printre primele, era inscripționată cu anul construcției: 1910. Casa musceleană tipică din Mioveni avea în planul ei, la fiecare nivel, câte două încăperi și o sală din care se putea intra separat în acestea. Planul de la primul nivel era oarecum diferit de cel de al doilea, întrucât încorporea două încăperi: o cameră situată în partea dinspre drum sau uliță destinată locuirii și bucătăriei, având două paturi, o masă-dulap între ele, o masă rotundă cu scaune cu trei-patru picioare, un dulăpior pentru vase ce era fixat pe un perete și o sobă cu plită și cuptor; o altă cameră poziționată în ultima parte a casei, cu ori fără o fereastră într-un zid lateral, denumită în mod curent beci, în care se păstra îmbrăcămintea mai groasă în cuiere și se depozitau alimente, fructe, butoaie cu Țuică, mici unelte gospodărești etc. Catul al doilea reproducea, în fond, planul tipului de casă joasă cu două camere, posedând în plus o scară interioară spre sală din care se intra separat în fiecare cameră. Ca și în cazul încăperilor din planul anterior, camera dinspre șosea ori uliță era „camera bună“ destinată oaspeților sau unor membrii ai familiei aflați la studii, iar cealaltă cameră dinspre interiorul curții era folosită ca dormitor. Evident, fiecare cameră dispunea de câte două rânduri de ferestre cu tot atâtea perdele albe și înflorate, unul înspre șosea ori uliță și altul spre curte sau grădină, întotdeauna înspre sud, primind toată ziua lumină de la soare. Ca și în cazul celorlalte tipuri de locuință, iluminatul era produs de lampă (cu gaz) și, în fine, după introducerea curentului electric în localitate, de către becurile electrice. În cele trei camere, inventarul și organizarea pieselor din interior suferise modificări restrânse. Într-adevăr, după Primul Război Mondial, în mare parte se înlocuiseră vechile piese - paturile pe capre fuseseră schimbate cu paturile cu tăblii, cumpărate de la Pitești sau Câmpulung, Țoalele erau înlăturate pentru macaturi în carouri, având deseori cearceafuri albe sub ele, pernele mari și mici începuseră să atragă atenția prin fețele cu figuri de păsări și animale. La sfârșitul perioadei postbelice, mesele dreptunghiulare și cu scaune înalte pe

patru picioare, luaseră locul mesei rotunde și scaunelor lor, achiziționate de la meșterii locali sau din orașele apropiate. Pe podeaua din scândură de brad, se așezau deseori preșuri „țărănești“, confecționate în casă, cu urzeala din fire de cânepă și cu bățătura din gâte, așezate de așa natură încât să creeze o succesiune de dungi de felurite culori. Textilele așezate pe pereți se substituie cu unele piese înnoite: păretarul era preferat de unul mai mare și în figuri geometrice cu o cromatică vie. Nu se renunțase la șervete în fluture; se introdusese frumoase batiste (30 x 30 cm; 40 x 40 cm) personalizate și cu câte un scurt mesaj, în culori albastre, vișinii ș.a. încât ansamblul sporea curiozitatea și admirația tuturor. În unele spații libere din, camera bună își făcuse loc tablouri familiale, dar și unele provenite de la artiștii anonimi. Foarte rar se întâlnea în asemenea cameră pe vreun perete, câte o piesă ceramică sub formă de tablou excepțional. Mirosul de busuioc, produs prin frământarea frunzelor lui uscate arhaiza și optima atmosfera din cameră. De altfel, legătura trainică a gospodariilor cu natura o sugera și glastrele cu diferite flori instalate pe polimarul sălii și pe suporturi anume din locuință.

Tipul al șaselea de locuință îl prezenta casa cu legătură, adică două construcții apropiate „legate sau nu printr-un fel de pod“, de pasarelă. Astfel de construcții erau rarități în Mioveni. În localitate în preajma declanșării demolării gospodăriilor, supraviețuiseră două astfel de tipuri: unul (familia Tonică Profir) cu o casă mare cu trei încăperi ce era legată printr-o scurtă pasarelă de altă casă, având o singură cameră (3 x 4 m) ce servea drept bucătărie, uneori și ca dormitor, și altul (familia Constantin C. Robea) cu corpurile a două case dezvoltate cu mai multe camere, fiecare în stil și structuri moderne, erau foarte apropiate, chiar legate printr-un culoar. În privința interiorului și organizării lui, prima casă cu legătură își conservase aspectele tradiționale, dar la a doua casă aproape totul (paturile, mobilierul, textilele, iluminatul) era reînnoit cu piese moderne procurate de la oraș ori din magazinele locale de specialitate. Oricum în interioarele ultimei locuințe, majoritatea textilelor de perete, în primul rând șervetele și batistele, fusese abandonate în favoarea fotografiilor de familie și desenelor sau picturilor înrămate.

Tipul al șaptelea cu trei camere figurează drept o casă nouă din cărămidă. Primii gospodari cu astfel de casă au fost, după 1955, familiile Ivașcu și Crăcănel. Treptat, ea s-a extins. Planul noii case consta din trei camere inegale și cu jumătate de sală, cealaltă jumătate fiind inclusă în spațiul locuinței. În componența casei intrau obișnuit: camera mare („camera bună“) situată spre drum; camera mijlocie (dormitor) și camera mică (bucătăria), cu destinație separată pentru prima dată. „Camera bună“ sau camera de „dincolo“ se bucura de o atentă îngrijire și, decorare de mobilier nou, posedând în plus un șifonier și o masă dreptunghiulară, precum și unele piese de textile tradiționale. De asemenea, nici dormitorului și nici bucătăriei nu-i lipseau mobilierul nou și, la ultima încăpere, vasele din metal, care înlocuiau ceramica tradițională. Constatativ, tipul acesta de casă era una de tranziție, de la casa tradițională (2-3 camere) la cea modernă (cu 4-5 camere și spații auxiliare).

Acestea sunt tipurile de casă tradițională, destul de multe, construite inițial din lemn, apoi din „vârghele“ și, în fine, din cărămidă.

În toate tipurile de case, mai vechi ori mai noi, se întâlnește un inventar utilitar de origine populară, procurat de la meșteri talentați locali ori străini. Dintre toate categoriile inventarului de interior, textilele constituie categoria de piese cu cea mai

impresionantă marcă locală, originală, ele fiind produse aproape în totalitate în locuințele gospodinelor harnice. De altfel, statisticile, precum și cea de la 1839, indică prezența în același timp a 3-4 „cusătorese” profesioniste și tot atâtea „torcătoare” pricepute. Trebuie însă relevată în mod special Anica Mazilu din perioada interbelică, o cusătoreasă talentată, harnică și o atentă deținătoare a motivelor populare vechi. Deși era ușor infirmă de un picior, a reușit să adune un grup de fete în odaia ei din centrul comunei, să le inițieze în arta cusutului în zilele de adevărate șezători și să obțină anumite cusături frumoase și surprinzătoare.

Și atracția artistică se exercita asupra privirilor chiar începând cu modalitatea de lucrare a Țoalelor (de pat, de învelit) și a preșurilor din aceeași categorie - cu suprafețele ritmate de „dungi” subțiri, late, de diverse culori, în special în alb și negru. Alternanța motivelor lineare te întâmpina, de asemenea, pe velințe, păretare, scoarțe, chilimuri ș.a. Piese ale acestora ultime din interior, mai „groase”, erau decorate destul de frecvent cu motive geometrice (pătrat, romb, cerc, semicerc ș.a.) singular sau în benzi, în culori vii. Sub raportul artistic, șervetele și batistele, poziționate pe al doilea registru de pe pereți, polarizau în cel mai înalt grad atenția. Căci, ele cultivau șiruri de ornamente avimorfe și fitomorfe, fie separat, fie în combinație, cu o policromie adecvată. Dintre ele, șirurile de frunze de viță de vie și cocoșei atingeau frecvențele cele mai dese și perfecțiunile ireproșabile într-o mulțime de șervete din colecția noastră. Uneori, printre benzile cu motivele mărite erau înserate altele mai mici, configurând adevărate compoziții surprinzătoare și încărcate de simboluri. În decorarea pereților, nu lipseau nici batistele „cusute”. Un loc aparte îl ocupau „batistele de nuntă” pregătite de fete pentru măritiș. Concepute compozițional, aveau pe toate laturile executate câte un șir de motive fitomorfe, apoi la colțuri o casetă în care se amintea de scopul confecționării batistei („suvenir”) și pe cele patru spații dintre casete semnătura „proprietarei”, ca pe acest exemplar: „Mă recomand/ Domnișoara/ Lenuța/ Nole, an. 1925”. În Mioveni, poziția batistelor este lineară, la rând cu șervetele, nu etajate, ca în nordul Argeșului.

Apropiate prin dimensiuni, erau fețele de pernă, având cusut un motiv central supradimensionat (animal, pasăre, floare etc.) înconjurat lateral de benzi cu motive reluate. Parțial, cusătura a fost înlocuită - în ultimii treizeci de ani - de broderie, introdusă aici și în vecinătăți de talentata brodăreasă Joița M. Anghel - Robea (n. 1936). Privit în ansamblu, interiorul tradițional al locuințelor din Mioveni se prezenta într-un tot unitar, armonios, policrom.

Îmbunătățirea relativă a situației materiale a sătenilor din Mioveni, produsă de veniturile din activitatea de pe platforma industrială locală și din comercializarea propriilor zarzavaturi, ei au reușit, în perioada postbelică, într-un procent de aproximativ 80%, să-și reconstruiască casele într-un spirit modern cu 4-6 camere, cu grup sanitar, cu 1-2 balcoane etc. Introduseseră mobilă orășenească și creaseră un interior cu un aspect nou, fără prea multe textile tradiționale, dar cu destule picturi și tablouri de familie pe pereți. Casele aveau planuri moderne diversificate, întrucât acum proprietarii locuințelor se ambiționaseră ca ele să nu se asemene cu altele.

Însă avântul construcțiilor atât de puternic a fost întrerupt brutal, nociv, de către hotărârea forurilor superioare pentru construirea orașului actual.

THE INSIDE OF THE TRADITIONAL HOUSES FROM MIOVENI ARGEŞ

Abstract

In this paper the author presents the type of the houses built in the last 200 years and examines the evolution of the ensemble of the component parts of the houses' inside, such as the lightning system, the furniture, and the textiles.

ADDENDA

RĂSPUNS LA UN ALT MOD DE A ATACA TRATATUL DE ISTORIA ROMÂNILOR (DE DATA ACEASTA VOL. V) DIN 2003*

CONSTANTIN REZACHEVICI**

La rubrica *Addenda et corrigenda* din „SMIM“, XXIV (2006), p. 265-266, citesc, sub semnătura lui Ștefan Andreescu, materialul intitulat *Despre un mod de a scrie istoria*, în care nu doar că mi se răstălmăcesc unele spune, dar mi se atribuie ceva ce nu am susținut și chiar ce nu am scris în vol. V al tratatului de *Istoria românilor* (sec. XVII), apărut sub egida Academiei Române în 2003. Din capul locului observ că e vorba, în fapt, de încă *un atac împotriva amintitului tratat*, în cazul de față vol. V (dacă e vizat secretarul științific al acestuia, cel ce scrie aceste rânduri, cu atât mai bine), datorat cuiva care nu a dorit să participe la alcătuirea tratatului, dar care după apariția acestuia a devenit se vede foarte critic, după o rețetă (se analizează un mic aspect, iar concluzia defavorabilă se generalizează la un întreg volum masiv) de-acum bine cunoscută! *Nihil novi sub sole*. Pe scurt, Șt. Andreescu pretinde că aș fi preluat interpretarea pe care a dat-o în 1983 unui *episod* din domnia lui Matei Basarab fără să înregistrez titlul „contribuției“ sale la bibliografia finală a capitolului respectiv; material care discută, în fapt, între altele, o mai veche „contribuție“ a mea din 1978! Altfel zis, în 2003 mi-aș fi schimbat, chipurile, părerea din 1978, sub influența „operei“ sale. Apoi, în final, într-un limbaj care se vrea oarecum ironic, dar care, cinstit spus, poate fi calificat drept obraznic, autorul amintit afirmă, nici mai mult nici mai puțin, că asta ar reprezenta „doar niște nevinovate (!?) furtișaguri! Pe de altă parte, mă întreb: dacă și restul textelor redactate de C. Rezachevici au fost concepute tot așa, oare ce

---

* În chip firesc, această replică ar fi trebuit să apară în numărul următor, pe 2007, din „Studii și Materiale de Istorie Medie“, pentru aceiași cititori ai materialului care a prilejuit-o. Numai că Șt. Andreescu, devenit redactor șef (în urma decesului lui Paul Cernovodeanu), chiar de la vol. XXIV (2006), în care și-a introdus intervenția respectivă, a refuzat publicarea dreptului meu la replică, ascunzându-se după colegiul de redacție (dar membrii acestuia pe care i-am întrebat mi-au spus că nu știu nimic despre aceasta) și sub pretextul evident - relatat doar la sesizarea mea de către secretarul de redacție - că răspunsul meu ar fi, chipurile prea lung. De fapt, a procedat discreționar, așa cum făcea și mai înainte de 1989 (dată după care a devenit cercetător), în calitate de redactor (cu legitimație de ziarist) la „Revue Roumaine d'Histoire“. Nu credeam că astfel de practici din perioada comunistă se mai aplică în mediul științific din 2007, discreditând și colegiul de redacție care le aprobă. Dacă se simțea lezat că nu i-am citi mica sa notă (pentru că nu m-am referit la tema acesteia!!!) în bibliografia vol. V al tratatului de *Istoria românilor*, de sub egida Academiei Române, normal și cavaleresc ar fi fost să publice răspunsul meu și apoi să poarte o polemică științifică atât cât ar fi necesar pentru lămurirea cititorilor. Cum nu a procedat astfel, mă văd silit să-mi public dreptul la replică, folosind unele formulări pe măsura celor întrebuințate de Șt. Andreescu, în altă revistă.

** Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“, București.

temei științific se mai poate pune pe conținutul celui de-al V-lea tom al tratatului îngrijit în ansamblu de domnia sa?¹ Așadar, aici a vrut mai ales să ajungă Șt. Andreescu. Legându-se fără temei, repet, de unele afirmații, care în textul meu ocupă doar **câteva rânduri**, aruncă o pată asupra unui **întreg volum** din tratatul de *Istoria românilor*. Cum la acest al cincilea volum, cel mai întins dintre toate, însumând 1123 pag. + anexe, s-a lucrat din greu, cu prețul multor sacrificii; nu pot lăsa ca munca mea și a celorlalți autori să fie atacată de un autor vădit răuvoitor și complexat, care îmi schimbă o frază... pentru a critica ceea ce a schimbat chiar el (!) și mai ales confundă „episoadele” la care se referă cu atât aplomb! Ca atare, știind că cel ce răspunde unor calomnii e nevoit să consume mai mult spațiu decât calomniatorul, fac următoarele precizări:

1. Șt. Andreescu se află într-o vădită confuzie, plecând de la o premiză falsă, astfel că întreaga sa „demonstrație” este greșită. În fapt, intervine hodoronc-tronc acolo unde nu era cazul, astfel încât, grăbit să găsească pete în soare și să lege cu orice preț „contribuția” sa de textul meu, *nu observă că se referă la o altă acțiune decât cea pe care o reconstituiesem în 2003!* Pentru a clarifica lucrurile: în 1978 am atras atenția, după un document din 10 <1646-1657>, asupra unei acțiuni militare anterioare a boierilor Catargii refugiați în Moldova și reveniți cu oaste de acolo și cu tătari împotriva lui Matei Basarab, care i-a înfrânt și alungat. Acest, să-l numesc „*episod al Catargiilor*”, l-am plasat în 1637 (și *nu mi-am schimbat până astăzi părerea*, din motive asupra cărora stăruie mai jos) în legătură cu expediția lui Vasile Lupu din toamna aceluiași an pentru înlocuirea lui Matei Basarab cu Ion, fiul celui dintâi¹. Alte datări ale *acestui episod* n-au întârziat să apară. În 1982-1983 N. Stoicescu s-a propus anul 1632², uitând că în 1971 optase pentru anul 1636³, iar Șt. Andreescu s-a decis pentru 1635, chiar în materialul din 1983⁴ pe care pretinde că ar fi trebuit să-l citez în bibliografia vol. V al tratatului de *Istoria românilor*. Însă tocmai pentru că datarea acestui episod s-a vădit controversată, o problemă științifică pe care nu era cazul să o dezbate într-o lucrare de sinteză, **nici nu am mai amintit episodul Catargiilor în tratat (!)**, socotind că necesită o discuție specială (cf. mai jos observația nr. 7). Altceva am afirmat la p. 112 a tratatului, unde m-am ocupat de poziția boierimii muntene față de Matei Basarab, așa că trebuia să menționez și atitudinea Catargiilor. Anume că: „*În 1637 Catargii fugiți în Moldova, în frunte cu Necula vistier, au fost printre cei care l-au îndemnat pe Vasile Lupu ca să-l atace pe Matei Basarab, campanie care a avut loc în octombrie-noiembrie 1637, cu scopul de a-l instaura la Târgoviște pe Ion vodă, fiul domnului din Moldova*”. Unde ar putea vedea aici Șt. Andreescu atacul militar al Catargiilor asupra lui Matei Basarab, pe care el l-a plasat în 1635, după care, chipurile, folosindu-i „opera”, în 2003 l-aș fi plasat și eu în 1635? E vorba doar de ipoteza foarte plauzibilă a unui „îndemn” adresat, între alții, de Catargii lui Vasile Lupu de a-l ataca

¹ Constantin Rezachevici, *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul al XVII-lea, Partea I*, în „SMIM”, IX (1978), p. 77-78

² Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab (20 septembrie 1632 - 9 aprilie 1654)*, București 1982, p. 34-35; „SMIM”, X (1983), p. 135.

³ Idem, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 147.

⁴ Ștefan Andreescu, *Un episod al relațiilor moldo-muntene din timpul lui Matei Basarab*, în „AIIAT”, XX (1983), p. 428-430 la rubrica Miscellanea.

pe Matei Basarab, și acesta oricum „în 1637“, nicidecum la 1635! Atât și nimic mai mult la p. 112 a tratatului⁵. De altfel, nefiind de acord, repet, nici măcar cu datarea în 1635 a episodului militar în care au fost implicați Catargii, ca atare, *de ce ar fi trebuit să citez „contribuția“ din 1983 a lui Șt. Andreescu, pe care, ca atare, nu am utilizat-o?*

În primăvara 1635 am plasat o altă acțiune a lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab care nu e legată de amintitul episod al Catargiilor, așa cum îmi atribuie Șt. Andreescu, Nu eu am „uitat ce am scris la distanță de numai câteva pagini“, cum afirmă („observă în treacăt“) Șt. Andreescu, ci acesta a citit superficial și cu idei preconcepute, pe care se străduie ulterior să le argumenteze, textul meu din tratat (2003), din care rezultă foarte clar că mă refer la două *evenimente diferite* ale raporturilor lui Vasile Lupu cu Matei Basarab, plasate de mine la 1635, respectiv 1637!

2. În legătură cu evenimentul din primăvara 1635, subliniez încă odată pentru a fi bine înțeles, aici nu e vorba de *episodul Catargiilor*, așa cum îmi pune în seamă Șt. Andreescu, pentru a afirma că în 2003 am replasat acest episod din 1637 în 1635 sub influența „contribuției“ sale din 1983, ci de o cu totul altă acțiune a lui Vasile Lupu ostilă lui Matei Basarab. Cum Șt. Andreescu nu reproduce textul meu respectiv, mă văd silit să menționez că într-un alt subcapitol din vol. V al *Istoriei românilor*, cel dedicat politicii externe a lui Matei Basarab, prezentând relațiile dintre acesta și Vasile Lupu, încă dinainte de începutul domniei acestuia din urmă, am arătat în trei rânduri, în contexte diferite, că: (I) „... înlocuirea lui Moise Movilă, în primăvara 1634, prin Vasile Lupu, care din 1635 chiar a încercat să-i ia scaunul lui Matei Basarab, a compromis înțelegerea cu Moldova“ (p. 121-122); că (II) „Poarta nu cunoștea amploarea planurilor antiotomane ale domnului muntean, care în 1635, amenințat de Vasile Lupu, susținut de turci, ceruse chiar împăratului Ferdinand al II-lea un contingent de 3.000 de mușchetari și o seamă de călăreți unguri...“ (p. 122); în sfârșit, că: (III) „În acest context de rivalități și «amestecături», Vasile Lupu a trecut cel dintâi la acțiune. Chiar la capătul primului an de domnie, în ciuda legăturii de prietenie încheiate cu Matei Basarab în primele luni de domnie, dublate însă de intrigi la pașa de Silistra, el a încercat să-l surprindă, în mai 1635, pe Matei, aflat dincolo de Olt, la curtea sa din Brâncoveni, dar cum acesta, aflând despre concentrarea de trupe moldovene, s-a întors la București în iunie, acțiunea militară a lui Vasile Lupu a fost oprită“ (p. 124). Am folosit pentru aceste afirmații relatarea lui Miron Costin despre „amestecăturile“ lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab la pașa de Silistra⁶, itinerarul lui Matei Basarab din mai-iunie 1635 după documentele sale⁷, și, desigur, lucrările lui Ion Sârbu despre politica externă a lui Matei Basarab⁸ și Vicior Motogna despre epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu⁹, care amintesc încercarea de atac a lui Vasile Lupu împotriva lui Matei vodă din mai 1635, toate acestea fiind menționate în bibliografia capitolului respectiv din tratat (p. 175-180). Acestea sunt mai mult decât suficiente pentru a

⁵ Deși textul de mai sus, care îmi aparține, apare doar la p. 112, Șt. Andreescu pune trei puncte după acesta, citând și p. 113, ca și cum s-ar referi tot la Catargii; în realitate acolo fiind vorba de alți boieri ai lui Matei Basarab, din Țara Românească.

⁶ Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 112.

⁷ D.R.H., B, XXV, București, 1985, p. 99-108.

⁸ Ion Sârbu, *Relațiile externe ale lui Matei vodă Basarab 1632-1654 (Cu privire la istoria Orientului European)*, Timișoara, 1992, p. 41 și nota 111, p. 187.

⁹ Victor Motogna, *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, în CI, XIII-XVI (1940), nr. 1-2, p. 473.

documenta într-o *lucrare de sinteză* simplele mele mențiuni (totalizând cele câteva rânduri amintite mai sus) despre încercarea de acțiune militară a lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab din primăvara 1635, de altfel, cunoscută, cum vedem, și istoriografiei mai vechi.

3. În plus, pentru ce să citez în bibliografia amintită „contribuția” lui Șt. Andreescu din 1983, de vreme ce aceasta *bate la porți deschise* în ceea ce privește documentarea acțiunii lui Vasile Lupu împotriva domnului muntean în primăvara 1635, motiv pentru care, desigur, nu e citată nici în alte lucrări de sinteză care înregistrează încercarea lui Vasile Lupu de a „acapara” tronul lui Matei Basarab la acea dată¹⁰. Iar „mica sa demonstrație” din 1983, cum o numește acum Șt. Andreescu, „contribuția” sa la reconstituirea acestui moment, care constă în atribuirea acțiunii nu lui Vasile Lupu, cum se socotea până atunci, ci Catargiilor, nu numai că nu m-a „convins” în 2003, cum susține Șt. Andreescu, ca de altfel, nici în 1983 (din păcate nu i-am dat atunci replica), dar am găsit-o întotdeauna chiar ridicolă, ca să nu spun altfel. Aceasta deoarece primul izvor pe care în 1983 Șt. Andreescu îl invocă în sprijinul părerii sale, și încă după ce i-a făcut mai întâi „critica internă” (?!), este, de fapt, cel mai puternic argument documentar **împotriva opiniei sale!** Citez chiar din lucrarea lui Șt. Andreescu din 1983 care reproduce, după Ion Sârbu și în traducerea lui Victor Motogna, pasajul respectiv din memoriul solului muntean Sima vistier al doilea către Gheorghe Rákóczi I referitor la solia sa și a marelui sluger Zaharia la principe, de la sfârșitul lui mai 1635 (data stabilită de Șt. Andreescu!): „Primăvara, când domnul nostru [Matei Basarab] ne trimisese la Măria Ta [Gheorghe Rákóczi I] pe mine și pe slugerul Zaharia, iar Măria sa plecase în plimbare dincolo de Olt, Vasile vodă și-a adunat în ascuns oaste, ca sa-i răpească tronul, precum bine știi, căci Măria ta ne-ai spus acest lucru, fiind noi aici. Domnul nostru prinzând de veste, s-a întors repede și s-a așezat în scaun. Înțelegând Vasile vodă că planul lui a fost dat de gol, a trimis în solie pe Catargiul pentru împăcare. S-au și împăcat, dar el a început alte uneltiri și mai blestemate”¹¹.

Dar de aici oricine poate vedea, ca să nu spun că e la mintea cocoșului, de vreme ce în mai 1635 Vasile Lupu l-a trimis pe (Necula) „Catargiul” la Matei Basarab, cu care a negociat pacea între cei doi domni, evident că tot în aceeași lună nu putuse avea loc acțiunea militară condusă de același Necula Catargiul împotriva lui Matei vodă, cum afirmă (!!) Șt. Andreescu. Apoi din memoriul lui Sima vistierul rezultă limpede că în mai 1635 acțiunea lui *Vasile Lupu* (nu a Catargiilor!) în Țara Românească *nu a mai avut loc*, după ce Matei Basarab a prins de veste și s-a întors la reședința domnească, în timp ce documentul din 10 <1646-1647> arată, dimpotrivă, că expediția Catargiilor *a avut efectiv loc*, „cu sabia și cu oaste din țara Moldovei și cu tătari și cu atâtea răutăți aici în țară”, adică în Țara Românească, unde Matei Basarab mărturisește că „*au căzut sub picioarele domniei mele și i-am scos domnia mea din țară cu rea rușine*”. Ba în actul său Matei vodă dă și data când a avut loc aceasta: „*în cursul anilor 7145*” (1636-1637)¹².

¹⁰ Cf. *Istoria militară a poporului român*, III, București, 1987, p. 259 (episodul e documentat după lucrarea lui Victor Motogna, amintită în nota precedentă), iar bibliografia capitolului respectiv nu înregistrează „contribuția” lui Șt. Andreescu din 1983.

¹¹ Ștefan Andreescu, *Un episod al relațiilor moldo-muntene*, p. 428.

¹² *D.R.H.*, B, XXXI, București, 2003, p. 14-16.

Așadar, e vorba de două acțiuni diferite; pregătirea intervenției ratate a lui Vasile Lupu, în urma căreia a trimis la Matei Basarab pentru împăcare tocmai pe Necula Catargiul înainte de 24 mai st. v. 1635¹³, și expediția Catargiilor în Țara Românească înfrântă de Matei Basarab în 1637, despre care am amintit și în 1978 și va fi vorba și mai jos. De aceea, repet, nefiind de acord cu contopirea celor două episoade sub data celui dintâi de către Șt. Andreescu (care mistifică adevărul închipuindu-și că i-am preluat această părere, după mine greșită), este clar de ce nu am folosit „contribuția” sa din 1983, și nu aveam de ce să o citez în bibliografia capitolului respectiv din tratat.

4. În râvna sa de a ponegri cu orice preț pe mine ca autor și volumul V al tratatului de *Istoria românilor*, apărut sub egida Academiei Române, Șt. Andreescu nu se dă în lături de la un procedeu absolut reprobabil: **intervine în reproducerea unui text care îmi aparține, modificându-i înțelesul, pentru ca să critice pe seama mea tocmai ceea ce a schimbat chiar el.** Ar putea fi o simplă inadvertență în cursul transcrierii, dacă paranteza pe care o introduce în textul meu nu i-ar trăda reaua credință.

Iată în paralel textul original și modificarea șireată cu paranteza critică, accentuată chiar printr-un *sic!*, a acestuia:

C. Rezachevici în *Istoria românilor*, V, București, 2003, p. 124:

„În acest context de rivalități și «amestecături», Vasile Lupu a trecut cel dintâi la acțiune. Chiar la capătul primului an de domnie, în ciuda legăturii de prietenie încheiate cu Matei Basarab în primele luni de domnie, dublate însă de intrigi la pașa de Silistra, el a încercat să-l surprindă, în mai 1635, pe Matei,...”

Șt. Andreescu, *Despre un mod de a scrie istoria*, în „SMIM”, XXIV (2006), p. 266:

„În acest context de rivalități și «amestecături», Vasile Lupu a trecut cel dintâi la acțiune. Chiar la începutul primului an de domnie [*sic!* în realitate la sfârșitul primului an], în ciuda legăturii de prietenie încheiate cu Matei Basarab în primele luni de domnie, dublate însă de intrigi la pașa de Silistra, el a încercat să-l surprindă, în mai 1635, pe Matei,...”

Așadar, în tratat am plasat corect acțiunea lui Vasile Lupu din mai 1635 la „capătul”, adică sfârșitul, primului an de domnie a acestuia, iar nu la „începutul” primului an, cum îmi atribuie, pentru a îndrepta, chipurile, eroarea mea, Șt. Andreescu. Mărturisesc că în peste 40 de ani de cercetare în domeniul istoriei nu am întâlnit un astfel de procedeu! Aplicând „rețeta” lui Șt. Andreescu ar trebui acum, citându-l, să întreb și eu: dacă și „restul textelor” redactate de acesta „au fost concepute tot așa, oare ce temei științific se mai poate pune” în general pe afirmațiile sale?

5. Mai ales în condițiile de astăzi când există o întinsă literatură istorică parazită și speculativă, care nu aduce nimic nou, bibliografia capitolului de sinteză nu poate fi decât esențială (fără a urmări erudiția), înregistrând, desigur, și contribuțiile mărunte atunci când au fost efectiv folosite, ceea ce nu e cazul comunicării, lui Șt. Andreescu, *Un episod al relațiilor moldo-muntene în timpul lui Matei Basarab*, din

¹³ Ștefan Andreescu, *loc. cit.*

„AIIAI“, XX (1983), p. 427-431, a cărei concluzie nu am împărtășit-o încă de la apariție și deci nu avea cum să mă „covingă“ în 2003, cum crede autorul ei. De altfel, Șt. Andreescu pare urmărit de ideea de a fi citat cu orice preț¹⁴. În cazul bibliografiei capitolelor din vol. V al tratatului de *Istoria românilor* (sec. XVII) în care m-am implicat ca autor și secretar științific, el a fost citat începând cu capitolul II care îmi aparține (p. 99, 773, 907). Însă Șt. Andreescu este autorul unor lucrări în general de amănunt dintre care doar unele se potrivesc cu tematica veacului XVII, într-o carte totuși de sinteză, iar autorii vol. V au decis personal dacă și ce să utilizeze și să citeze dintre acestea.

În ceea ce mă privește, în ultimele patru decenii nimeni nu mi-a reproșat că n-aș fi citat vreo lucrare având o cât de mică legătură cu orice subiect tratat. Dimpotrivă, la fiecare subiect, aducând cu grijă bibliografia la zi, am fost „acuzat“ mai degrabă de exces de informație bibliografică. Ca atare, l-am citat și pe Șt. Andreescu, *atunci când a fost cazul*. De pildă, în *Bibliografia selectivă a volumului Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998 p. 479, am menționat cinci lucrări ale acestuia, *efectiv utilizate*. Iar în *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, București, 2001, i-am amintit lucrările de nu mai puțin de 41 de ori!¹⁵. În alte cazuri am mers până acolo încât am citat până și informațiile orale pe care mi le-au furnizat unii autori¹⁶, ceea ce nu se prea obișnuiește. Nu am cerut însă nimănui să mă citeze, mai degrabă s-au sesizat alții când a fost cazul¹⁷, mulțumindu-mă să protestez, și asta doar în ultimul timp, la unele furturi și plagiate grosolane din lucrările mele¹⁸.

6. Să vedem însă cum citează uneori Șt. Andreescu lucrările mele. De pildă, în *Restitutio Daciae*, II, București 1989, vorbind de Andronic Cantacuzino, se referă la actul locotenentei domnești „din vara 1600“ de la 26 iunie, despre care la nota 61, p. 29, afirmă: „Act editat de C. Rezachevici, *Bătălia de la Gura Nișcovului...*, p. 1156. Autorul îl confundă, însă, cu Andrei Călugărul, un boier ucis de Simion Movilă (Idem, *Poziția mării boierimi...*, p. 61)“. Este aici o mostră de superficialitate și de înțepătură răutăcioasă, eronată. Mai întâi că actul locotenentei nu este din „1600“ iunie 26, când oricine are noțiuni elementare despre domnia lui Mihai Viteazul știe că aceasta era la apogeu, iar Mihai tocmai se intitulase domn al celor trei Țări Române, și nici vorbă de locotenență domnească. Eu am publicat actul sub anul corect „1601“ (C. Rezachevici, *Bătălia de la Gura Nișcovului (august 1601). Contribuții privind istoria Țării Românești în epoca lui Mihai Viteazul și activitatea militară a lui Radu Șerban înaintea domniei*, în „Studii“ XXIV (1971), nr. 6, p. 1150-1151, 1156), ceea ce este cu totul altceva. În al doilea rând, de unde scoate Șt. Andreescu că îl „confund“ pe

¹⁴ Cf. discuția pe această temă cu Cristian Luca din „SMIM“, XXII (2004), p. 275; XXIII (2005), p. 317-319.

¹⁵ Cf. indicele, p. 810.

¹⁶ Traian Ionescu-Nișcov, la C. Rezachevici, *Steagurile românești din oastea lui Jan Sobieski în campania pentru eliberarea Vienei (1683), după un nou izvor polon*, în „RdI“, XXXVI (1983), nr. 6, p. 616 nota 72, sau Minai Maxim, la idem, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, București, 2001, p. 319, 334, 355.

¹⁷ Cf. mai nou, „SMIM“, XXIII (2005), p. 368-372; XXIV (2006), p. 312.

¹⁸ Cf. *Note și comentarii*, pe care le-am adăugat la ed. a II-a a *Istoriei românilor*, vol. V, de N. Iorga, București, 1998, p. 393-394, nota 48, p. 397; *Plagiatul din nou în actualitate*, în „SMIM“, XX (2002), p. 417-429 (titlul nereprodus din vina responsabilului de volum).

Andronic vistier cu „Andrei Călugărul”? În studiul meu *Poziția mării boierimi din Țara Românească față de Mihai Viteazul și Simion Movilă (noiembrie 1600 - august 1601)*, în „Studii”, XXVI (1973), nr. 1 p. 61, vorbeam de cruzimea lui Simion Movilă, care a executat o seamă de boieri, „între care un document din 18 ianuarie 1618 amintește pe Andrei Călugărul, cunoscut din alte documente ca fost ban”. Iar în articolul precedent, *Bătălia de la Gura Nișcovului*, p. 1151, nota 51, citez chiar părerile lui I. Ionașcu și D. Gh. Ionescu despre identificarea sau nu a lui Andronic vistier cu Andronic Cantacuzino. Unde vede aici Șt. Andreescu o fantezistă confuzie a lui Andronic vistier cu un anume „Andrei Călugărul”? Pur și simplu îmi atribuie ceva la care nici nu m-am gândit, inventează ceva pentru a critica ceea ce a inventat el însuși!

Dar superficialitatea de care dă dovadă Șt. Andreescu în citarea lucrării mele (*Bătălia de la Gura Nișcovului*), în care am publicat documentul amintit din 26 iunie 1601, apare și în vol. III din *Restitutio Daciae*, București, 1997, p. 34, nota 78, în care *nici nu menționează titlul articolului meu*, aceasta sunând ca atare: „Act editat de C. Rezachevici, în «Revista de istorie», tom. 24 (1971), nr. 6, p. 1156 (cu o reproducere foto în afară de text)”. Care reproducere nu este a documentului din 1601, cum se înțelege din context, ci a celui emis de Matei Basarab la 3 februarie 1645, ce menționează bătălia de la Gura Nișcovului!

Încă și mai răuvoitor și lipsit de temei este felul în care Șt. Andreescu citează în *Restitutio Daciae*, II p. 13 și nota 49, p. 27, studiul meu despre *Poziția mării boierimi*. În text nu este de acord cu părerea lui Dan Zamfirescu din 1967 despre trădarea marilor dregători ai lui Mihai Viteazul, trecuți de partea lui Simion Movilă, iar nota de trimitere bibliografică e formulată astfel: „Dan Zamfirescu, *Studii și articole de literatură română veche*, București, 1967, p. 288; punct de vedere însușit - fără a-l cita pe Zamfirescu - de Constantin Rezachevici, *Poziția mării boierimi din Țara Românească față de Mihai Viteazul și Simion Movilă (noiembrie 1600 - august 1601)*, în «Studii» - Revistă de istorie, t. 26 (1973), nr. 1, p. 52-57”. Însă căutând pagina respectivă din cartea lui Dan Zamfirescu, surpriză, aceasta nu are decât 236 de pagini! Stăruind totuși să caut, ceea ce un cititor obișnuit nu ar face, am aflat la p. 228 că Dan Zamfirescu motiva politic lipsa din cronica lui Mihai Viteazul (cuprinsă în cea a țării) a ultimului an din domnia acestuia, prin faptul ca intervalul „privește exact epoca în care toți boierii lui Mihai, inclusiv Buzeștii, îl trădaseră trecând de partea lui Simion Movilă” (sublinierile lui D.Z.) Numai că eu nu am vorbit niciodată de trădarea *tuturor* boierilor față de Mihai Viteazul în 1600-1601. Șt. Andreescu știe foarte bine că nu am susținut aceasta, de vreme ce a citat studiile mele despre *Bătălia de la Gura Nișcovului* și *Poziția mării boierimi* (p. 52-62), la care se adaugă și alte articole referitoare la pribegia și împrejurările morții lui Mihai Viteazul, apărute înaintea notei sale¹⁹, în care am arătat limpede care boieri l-au însoțit pe Mihai Viteazul²⁰ și care au rămas în Țara

¹⁹ Cf. Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul - de la Praga la Guraslău*, în vol. *Mihai Viteazul și Sălajul - Guraslău 375* - Zalău, 1977, p. 139; idem, *Tabăra de lângă Turda (pe Câmpia Turdei) și sfârșitul lui Mihai Viteazul*, în *ibidem*, p. 455; idem, *Cine a adus la Târgoviște capul lui Mihai Viteazul?*, în MI, III (1969), nr. 6, p. 58-61; idem, *Glorioasa pribegie a lui Mihai Viteazul*, în MI, VI (1972), nr. 3 p. 58-59; idem, *Ultimele zile*, în MI, X (1976) nr. 8 p. 21.

²⁰ În *Restitutio Daciae*, II, p. 27, nota 48, Șt. Andreescu menționează pe Mihalcea banul și alți boieri care l-au însoțit pe Mihai Viteazul la Viena și Praga, deși despre însoțitorii acestuia am scris încă din 1969 (C.

Românească, sub tot felul de motive (cele ale Buzeștilor sau Udrea Băleanu fiind consemnate în mărturii incontestabile)²¹, trecând, pentru un timp sau nu, de partea lui Simion Movilă, în vreme ce „hicleenii“ (trădătorii) incontestabili ai lui Mihai fugiseră încă de câțiva ani buni în Moldova, așadar, o situație foarte complexă²², care nu se potrivește cu afirmația atât de categorică, susținută, am văzut în ce context, de Dan Zamfirescu. Și totuși Șt. Andreescu îmi reproșează că nu l-am citat pe acesta, deși sumarul punct de vedere al lui Dan Zamfirescu, pe care chiar și acesta îl propunea ca o „ipoteză de lucru“, nu se potrivea deloc cu afirmațiile mele și nu aveam de ce să-l preiau și să-l citez. În plus, Șt. Andreescu dezinformează, cu sau fără voie (dacă e o greșală de tipar necorectată) cititorii care ar fi avut curiozitatea să vadă ce spune Dan Zamfirescu la... inexistenta pagină 288!

Interesant este că tocmai Șt. Andreescu este cel care reia afirmația, fără nicio bază documentară despre „închinarea“ unor mari boieri și căpitani ai lui Mihai față de Simion Movilă, „în temeiul unei înțelegeri cu autenticul lor stăpân, plecat după ajutoare la împăratul Rudolf II“²³, după ultimul ei susținător, Manole Neagoe, a cărei lucrare din 1976 este, în orice caz, mult anterioară „contribuției“ sale, fără să sufle niciun cuvânt despre părerea acestuia²⁴ sau a altor predecesori! Realizez astfel încă odată cât adevăr cuprinde vechea zicală populară „Cine spune ăla e!“.

7. În sfârșit, revenind la datarea „episodului Catargiilor“ împotriva lui Matei Basarab, menționat în documentul acestuia din urmă din 10 <1646-1647>, să vedem de ce, ipotetic, continui să îl datez tot în legătură cu expediția lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab din toamna 1637:

- Pentru că însuși Matei Basarab îl plasează „în cursul anilor 7145“, adică 1636-1637²⁵, și e greu de crezut că Matei vodă, implicat în acest conflict, s-ar fi putut înșela la nici un deceniu de la eveniment, într-un document oficial de cancelarie.

- De altfel, tot la anul 1637, dar înainte de 20 februarie, trimite și un alt document de danie pentru același beneficiar, în care Matei Basarab se referă tot la atacul Catargiilor, arătând că acesta a avut loc „acum“ („Dar când au fost acum tot s-au sculat ei Catargieștii cu vrăjmașii domnii mele...“)²⁶.

- Evident, în lumina celor două documente de mai sus, atacul Catargiilor a avut loc înainte de 20 februarie 1637, și este plasat mai aproape de campania lui Vasile Lupu din toamna aceluiași an, oprită de intervenția Porții, înainte de a se ajunge la o bătălie între cei doi domni²⁷, decât de încercarea de campanie nefinalizată a domnului

Rezachevici, *Cine a adus la Târgoviște capul lui Mihai Viteazul?*, p. 58; cf. și idem, *Poziția marii boierimi*, p. 56, și celelalte articole de la nota precedentă.

²¹ Constantin Rezachevici, *Poziția marii boierimi*, p. 54-56. Pentru istoriografia problemei, p. 52, nota 20.

²² Idem, *L'attitude des boyards valaques envers Michel le Brave et Simion Movilă en 1600-1601: nouvelles donnees concernant les boyards Rudeanu*, în „RRH“, XXXII (1993), nr. 3-4, p. 247-252.

²³ Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, II, București, 1989, p. 13.

²⁴ Manole Neagoe, *Mihai Viteazul*, Craiova, 1976, p. 258: „În istoriografia noastră, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu, I. Ionașcu, Al. Lapedatu și alții au susținut ideea că Mihai a păstrat legătura cu boierii rămași în țară și a fost de acord cu o mascată colaborare a acestora cu Simion Movilă. Bunul simț, logica și faptele pledează în acest sens“.

²⁵ *D.R.H.*, B, XXXI, p. 14-16.

²⁶ Ștefan Andreescu, *Un episod*, p. 429, rezumatul unui act din 20 februarie 1637 pus la dispoziție de Paul Cernovodeanu.

²⁷ Constantin Rezachevici, în *Istoria românilor*, V, p. 115.

Moldovei din primăvara 1635. De aceea am legat episodul Catargiilor de campania lui Vasile Lupu din 1637. Pentru cine cunoaște sub aspect militar acest gen de acțiuni caracteristice pentru veacul XVII, de tipul confruntărilor dintre Radu Șerban și Moise Secuiul sau Matei Basarab și Vasile Lupu, nu e o surpriză trimiterea unor corpuri de oaste asupra inamicului din țara vecină, cu multe luni înainte de desfășurarea campaniei domnești, așa cum a fost și cel condus de Necula Catargiu („*Catargieștii*“), care a fost înfrânt de Matei Basarab. Vasile Lupu a acționat abia în octombrie-noiembrie 1637, de aceea nici nu e amintit în actele lui Matei Basarab referitoare la acțiunea Catargiilor, din 1637 și 1646-1647, ultimul redactat în plină epocă de pace între cei doi domni. Catargii, refugiați în Moldova, nu au acționat de capul lor. Nu există mișcări antidomnești ale boierilor fără ca în spatele lor să nu se afle un pretendent ridicat din rândul sau din afara lor. La 1637 pretendentul era Ion, fiul lui Vasile Lupu, tatăl sprijinind întreaga acțiune, tot așa cum la 1618 marea răscoală condusă de Lupu Mehedințeanu împotriva lui Alexandru Iliș urmărea readucerea în scaun a lui Radu Șerban²⁸ etc. Cât despre tătari, aceștia nu acționau unitar și nici Poarta nu-i putea struni întotdeauna²⁹, astfel că participarea lor în corpul de oaste moldo-tătără condus de Necula Catargiu, n-ar trebui să mire pe nimeni.

În lumina celor de mai sus, observ că procedeul lui St. Andreescu de a-mi atribui cu rea intenție, dar și cu o neașteptată superficialitate, ceea ce *nu am susținut*, modificându-mi într-un caz chiar textul, *pentru a critica ceea ce el însuși mi-a atribuit*, este cu totul blamabil. Nu m-a „convins” în 2003 plasarea de către Șt. Andreescu, în 1983, a acțiunii „Catargiilor” împotriva lui Matei Basarab în cadrul încercării de expediție a lui Vasile Lupu asupra Țării Românești din primăvara 1635, aceasta din urmă binecunoscută istoriografiei românești, ba dimpotrivă, mi-a întărit părerea pe care am exprimat-o încă din 1978 că acest episod se leagă de pregătirea campaniei domnului Moldovei din 1637, așa că în tratatul din 2003 nu i-am preluat ideea din 1983 fără să-i citez „opera” la bibliografia capitolului respectiv. Nici nu aveam cum, de vreme ce acțiunea Catargiilor menționată în documentul din 1646-1647 nu am amintit-o în vol. V al tratatului de *Istoria românilor*!

Ca atare, nota lui Șt. Andreescu e, în realitate, fără obiect, menită printr-o nepermisă generalizare să atace întreg volumul V al tratatului de *Istoria românilor*, pornind de la o singură afirmație. „*Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose*”: spune un proverb francez. Iar Șt. Andreescu nu e la prima încercare de a-mi atribui și critica lucruri pe care nu le-am spus. Greșeala mea este că, în general, nu doar în cazul lui Șt. Andreescu, am aplicat prea multă vreme vorba lui Pușkin: „*Lauda și bârfa privește-le cu indiferență și nu-l contrazice pe prost*”, astfel că nu am răspuns la vreme acuzațiilor nefondate, care, de-a lungul timpului au fost însă destul de puține. De acum însă voi răspunde prompt și documentat, așa cum merită, oricăror critici nefondate la adresa mea sau a tratatului de *Istoria românilor*, V, apărut sub egida Academiei Române, din partea oricui ar veni.

²⁸ Idem, *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul XVII*, I, p. 37-70.

²⁹ Chiar la începutul lui 1637 Poarta urmărea să-l înlocuiască pe hanul din Crimeea pentru a putea porni netulburată campania asupra Iranului (Ion Sârbu, *Relațiile externe ale lui Matei vodă Basarab*, p. 58).

RECENZIE

Neagu Djuvara, *Thocomerius - Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești*. Cum a purces întemeierea primului stat medieval românesc dinaintea de „descălecătoare” și până la așezarea Mitropoliei Ungrovlahiei la Argeș. Noi interpretări. Humanitas, București, 2007, 231 p.

NICOLAE CONSTANTINESCU*

Există în istoriografia românească probleme controversate (stare nu chiar singulară în acest colț al Europei, unde ghemul desfășurărilor și al faptelor petrecute cândva prezintă fațete încă obscure), acestea mai cu seamă încurajând opinii, ipoteze și chiar curente istoriografice, prezentate adesea ca unice temeiuri ale discernerii trecutului nostru istoric. Altminteri, cum releva atât de pregnant N. Iorga, nu rareori se întâmplă ca un crâmpel informațional, aparent neînsemnat, să aibă menirea de a răsturna cele mai cutezătoare eșafodaje în materie de interpretare istorică - și poate tocmai în această privință e de amintit ce rol a avut, abia din 1920 încoace, descoperirea grafitului din Biserica Domnească a Argeșului, cu data morții lui Basarab I, la leat „6860”/1351-52 (în lucrarea de care mă ocup aici, evident greșit: leat 6996!); reper cronologic care a schimbat radical tot ceea ce privea până atunci istoria Principatului muntean. Asupra începuturilor acestuia stăruie lucrarea, atât de incitantă prin ramificațiile înfățișate încă prin titlu, datorată dlui N. Djuvara. Să stărui la rândul mi începând chiar cu însuși autorul.

D-sa, un respectabil nonagenar, se prezintă printr-un succint CV pe coperta ultimă, dar aici voi prelua deocamdată tot din propriile mărturii, publicate anterior, din care reies mai conturat tribulațiile fostului licențiat în litere – un sorbonard (1937) cu doctorat în drept (1940) - ajuns în diplomație și decident încă din 1944 să ia calea exilului, în Apus, iar după 1961, timp de 23 de ani, ajuns în plin continent african, consilier prezidențial în Niger! Un exil deloc aurit, mai ales că autorul se hotărăște să se înscrie la aceeași Sorbonă pentru a obține doctoratul de stat (sau docența noastră de odinioară), muncind din greu și discontinuu la teza de filosofie a istoriei, definitivată în 1970 și prezentată cunoscutului sociolog Raymond Aron, susținută apoi în fața unui juriu (1972) și tipărită abia în 1975 /în treacăt fie spus, în afară de R. Aron, care, în vederea publicării, „îmi făgăduise că-mi va da o mână de ajutor, dar nu s-a ținut de cuvânt”, cum notează N. Dj. – nici unul dintre membrii juriului nu figurează în acel *Dictionnaire des idées contemporaines*, sous la direction de Michel Mourre, Éditions

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

universitaires, Paris, 1966/. „Îmi pusesem speranțe nebunești în acea împlinire – mai notează memorialistul nostru – și vedeam acum că e o nimica toată, o fițiică care (sic!) nu mă ducea nicăieri. La 50 de ani trecuți, fără nici o carte publicată, izolat în acel pustiu african, orizontul îmi părea închis în toate părțile”. Era, putem zice, un nimeni în 1975, drept care N. Dj. continuă: „Eram descurajat, deprimat... Hotărâsem, de mult, ca după isprăvirea tezei de filozofie a istoriei, să mă apuc de istorie românească /.../ Îi destăinuisem lui Dupront (membru al juriului amintit, n. N.C.) proiectul – visul meu de a scrie despre procesul de occidentalizare a românilor *la cumpăna secolelor XVIII și XIX* (subl. N.C.) /.../ Lecturile mele în domeniul istoriei noastre rămăseseră deci sporadice, răzlețe, dar ideea centrală, planul cărții crescuseră încet în mintea mea, se plămădiseră pe nesimțite. Acum că isprăvisem teza, apoi o prezentasem la Sorbona, firesc era să mă înham cu nădejde la acest nou – și totuși vechi – proiect. Dar starea de deprimare în care mă aflam, chiar că nu-mi dădea aripi”, cf. N. Djuvara, *Amintiri din pribegie (1948-1990)*, Albatros, Buc. 2002, p. 252, 357-58. Schimbarea salvatoare s-a ivit odată cu evenimentele din decembrie 1989, când îndelung-exilatul revine în țară.

Într-adevăr, cum se zice pe malurile Senei, „l'appétit vient en mangeant, mais la soif s'en va en buvant”: dl N. Djuvara devine dintr-odată nu doar filosof al istoriei, ci pur și simplu istoric plurivalent. „Fițiica” din 1975 e tradusă în românește (patru ediții!, alte lucrări – despre Mircea cel Bătrân și turcii, despre Vlad Țepeș și altele, inclusiv o istorie destinată tinerilor, toate acestea în zeci de ediții!). O istorie „în spirit polemic” ne-a fost prezentată pe postul public de televiziune (prilej pentru N. Dj. să ajungă și la Biserica Domnească din Curtea de Argeș - și acolo, pe treptele de la intrare așezat, să peroreze folosind cunoscutul clișeu desuet „Talabă-Toxabă - Basarabă”, prefațând de pe atunci lucrarea de care mă ocup aici). În scurt, autorul nostru, ajuns în optica unora un nou dascăl al națiunii – oricum, mai mare decât N. Iorga, a știut alături de mulți alții, inclusiv de pe tărâm academic! (deși pentru N. Dj. cercetarea academică și îndeosebi Instituția însăși sunt pur și simplu *nomina odiosa*, de aceea și evocate cu o ură viscerală, inclusiv casa editorială de profil, menționată constant ca fiind „a R.S.R.”) să profite din plin în anii '90 și următori, când, sub pretextul reînnoirilor critice și de regulă de pe poziții neo-elitiste organizate în diverse ONG-uri (uneori și cu afișări de *evghenie recentă*) se spulberau „mituri”, apăreau sumedenie de manuale „alternative”, se vânau oameni și cărți... Ecoul acestor stări de lucruri respiră din lucrarea recentă a dlui N. Djuvara, pe alocuri chiar la fiecare rând. Să vedem mai îndeaproape demersul său, ferindu-mă (deși omeneste îmi pare imposibil) să nu cad în mrejele pamfletului.

Subliniez de la început un fapt semnificativ, că autorul comite deliberat un fel de *pia fraud* sau fals aievea în plan istoriografic: coperta I ne înfățișează binecunoscutul chip ctitoricesc din Biserica Domnească argeșeană, respectiv din scena *Deesis* pictată în luneta de deasupra intrării în naos; personaj asupra căruia, ca identitate, s-au pronunțat destui dintre cei avizați, mai ales după restaurările din anii 1911-20 (personal, cum am afirmat în repetate rânduri, îl văd acolo pe ctitorul principal, Vladislav I-Vlaicu Vodă). Dar dl Djuvara e părtaș cu ilustratorul de carte (menționat la p. 4) de vreme ce pe amintita copertă se asociază reprezentarea picturală cu numele lui Thocomerius voivod (sic; de prisos îndemnul autorului de a respinge grafiile *voievod* sau *voevod*, atestate de majoritatea izvoarelor); anacronism în regulă, căci personajul princiar din *Deesis* poartă coroană cu flori de crin – de inspirație angevină neîndoiește (Carol Robert preia tronul ungar abia în 1308), pe când Thocomerius al dlui Djuvara a

viețuit mai ales pe vremea dinastiei arpadiene și în plus – reper informațional pe care venerabilul autor îl ignoră în mod strigător la cer, prin ceea ce se cheamă *discriminare prin omisiune* - sub locașul păstrat astăzi se afla celălalt, mai vechi, din pragul veacului al XIII-lea (ignorat de V. Drăghiceanu dar intuit în chip remarcabil de regretatul A. Sacerdoțeanu și cercetat/pus în valoare de subsemnatul)...

Spiritul înalt este înzestrat cu gust - scria G. Ibrăileanu despre statura și rolul lui T. Maiorescu în cultura română - simțul ridicolului reprezentând alesătura gustului; iar fațeta cea mai ordinară a ridicolului fiind lipsa de măsură (*hybris*, sub pedeapsa zeilor în tragedia greacă...), așadar lipsa discernământului. Se poate afirma în liniște că acest opuscul urzit de dl Djuvara, cu tot sprijinul masiv al celor invocați de d-sa (dar pe care îi mai și recuză din când în când) se remarcă tocmai prin lipsa măsurii, ceea ce reiese limpede din economia lucrării în ansamblu, din sumarul prezentat și îndeosebi din *tezismul înfățișat*, punctual, în Introducere (p. 8-25), dezvoltat în cap. III (p. 55 și urm.), presărat apoi pe parcurs (pe alocuri în mod obsesiv), autorul reluând - repet: fără discernământ - opinii exprimate în diverse straturi crono-istoriografice, unele interesate din alte rațiuni decât cele de ordin științific (cele provenind din istoriografia maghiară fiind peremptorii - și e semnificativ că N. Dj. nu a auzit de un savant medievalist de talia lui Gy. Görrff...); opinii care (nu toate!) absolutizează în plan istoric rolul pe care l-au avut cumanii, ca prezență reală în spațiul medieval timpuriu românesc, respectiv prin așa-numita „simbioză” cu elementul autohton. Ridicolul situației (respectiv al textelor în cauză) constă în aceea că autorul, darnic în epitete și reproșuri („aberații”, obsesia „continuității” /ghilimelele autorului/, „îi dă înainte” ș.a.), fără cunoștințe în materie de limbi turanice (ca și noi, de altfel) se încumetă în „analize” și divagații de ordin geo-istoric/toponimie, antroponimie, „lieux-dits” cum îi place dlui Djuvara să amintească, întemeiat pe spusa altora – dar evident fără nici o legătură cu problema-Thocomerius, respectiv cu pretinsa origine cumană a acestuia. În scurt, aproape tot ceea ce încearcă să aducă în discuție autorul s-a spus și exprimat prin scris în istoriografie, astfel încât, chiar dacă dl. Djuvara procedează la modul *da, dar...*, în ansamblu, lucrarea d-sale este un fel de *puzzle*, adică un soi de talmeș-balmeș conținând *ad libitum* un straniu și incoerent amestec de fapte, constatări și opinii, referințe bibliografice, teme și probleme etc. toate par așezate cu furca și „rezolvate” ad-hoc, cu varii interogații retorice și dubii de circumstanță... Din păcate și cu voite omisiuni (lipsesc nume prestigioase de autori: Dinu C. Gurescu, R. Theodorescu, Șt. Pascu, V. Spinei ș.a.) dar mai ales, cum voi arăta imediat, cu o *condamnabilă lipsă de probitate științifică* (pe care doar cititorul neavizat nu o distinge...). Inevitabil, și selectiv, sunt nevoit să intru în detalii.

Marșând pe pista turanică, dar mai ales pe considerentul că voievodul de neam cuman, a descălecat în finalul veacului XIII din Făgăraș, autorul nostru crede indubitabilă concluzia: nici vorbă de antroponimul de origine slavă *Tihomir* (redat Thocomerius, resp. la genitiv, în doc. lat. din 1332, cum voi preciza la rândul-mi ceva mai departe și cum, altminteri, deslușesc *in extenso* în articolul prezentat anume - v. în acest volum, *supra*, p. 1-24). „Când au luat cunoștință de acest document, toți istoricii noștri - punctează cu ironie N. Dj. - l-au tradus îndată prin numele slavo-român Tihomir, întâlnit în numeroase documente de epocă. Patrioții noștri răsuflau ușurați: dacă tatăl lui Basarabă purta un prenume slavo-român, sigur că el era de origine română și doar întâmplător purta un nume împrumutat de la cumanii conlocuitori

(copilul unor cnezi sau voievozi slavo-români, creștini de veacuri, să-și fi botezat copilul cu acest nume păgân?!). A trecut aproape o jumătate de veac de când marele nostru orientalist Aurel Decei și, înaintea lui, și Laszlo Rasonyi au semnalat că Thocomer aduce mai mult cu numele cuman Thoctomer, de la Toq-tamir sau Toq-timur „fier călit”. Iar forma Thocomerius sugerează mai curând varianta Thoctomieră sau Thoctomieră /.../, întâlnită la un prinț din Cumania Albă, citat într-o cronică rusească. *Tatăl lui Basarabă întemeietorul s-a numit Thoctomieră* și putem presupune că *ie* este aici o diftongare rusească și că la noi era Thoctomeru”. Și îndată: „Cu toată elucidarea lui Decei, istoricii noștri, de zeci de ani, i-au dat înainte cu Tihomir (cel mult, unii - Maria Holban, Sergiu Iosipescu - au mai sugerat și alte variante posibile, tot slavo-române, ca Tugomir sau Tatomir) și în toate tratatele și manualele noastre de istorie, chiar cele mai recente, găsim în continuare, ca fondator al dinastiei noastre, pe Tihomir. O atare perseverență era vrednică de o cauză mai bună. Gândul că prima noastră dinastie națională ar fi putut fi de origine cumană înfiorează mai departe” etc. etc. (p. 110 și urm., fiind vorba de cap. V, intitulat *Thocomer-Negru Vodă și data probabilă a „descălecătoarei”*, reieșind că în demersul pe care și l-a asumat N. Dj. d-sa a avut nevoie de peste o sută de pagini spre a intra în problema-cheie titrată în capul lucrării). Să mai notăm că autorul de azi ocolește faptul că orientalistul Aurel Decei a spulberat din istoriografie invenția Bezaram-ban - Ilaut (cu variante, inspirate din scrierea lui Rashid-od Din), fiind vorba de castelanul de Sandomir, Brzesk, din Țara Liovului... Altminteri, în materie de năvala tătarilor din 1241 cititorul poate renunța la cap. I din lucrarea lui N. Dj (p 27 și urm.), îndemnându-l să prefere demersul de înaltă ținută al lui Victor Spinei (*Ist. Rom.*, III Genezele românești, Ed. Encicl., 2001; spre a nu reveni, menționez că tot aici, la rândul-mi, ofer o interpretare mai judicioasă a Diplomei ioașiților - 2 iun. 1247, decât încearcă, precar dar stufos în exprimare, dl Djuvara).

Numai că N. Dj. dovedește și alte, chiar mai serioase lacune în plan informațional – mai mult, trece intenționat, vădind carențe metodologice, peste faptul că în materie de nume personal precum *Tugomir/Thocomer* s-au exprimat istoricii noștri vechi – un Al. D. Xenopol, de pildă (menționat de Dj. doar ca fiind de origine etnică străină, un „xenos” ce ascundea originea sa irlandeză...!, cf. p. 144), care în *Istoria* sa menționează nu numai faptul că „Basarab care domnea în Muntenia în 1332 este dat într-o diplomă din acest an a regelui Carol Robert napolitanul ca fiul lui *Tugomir* (Thocomer)”, ci și pe acela (deloc întâmplător, desigur) că prioritatea celui care a folosit mai întâi documentul respectiv aparține lui B. P. Hasdeu – cf. Xenopol, II, ed. a III-a (I. Vlădescu), resp. ed. N. Stoicescu - Maria Simionescu, Ed. Șt. și Encicl., Buc. 1986, p. 243; Hasdeu, *Ist. critică...*, I (1875) / resp. ed. Gr. Brâncuș, Minerva, Buc. 1984, p. 189; mai târziu, în 1899: „eu cel întâi am constatat numele tatălui lui Alexandru Basarab (*sic*; astfel considerau istorici vechi, n. N. C.), menționat într-o diplomă din 1332...”, v. *Etymologicum...* IV, p. CLXX, citat ap. Xenopol, l.c./. Și lui Dimitre Onciul i s-a părut că Thocomer(ius) din 1332 „aduce mai mult” cu Tugomir (în scrierile sale – *passim*), aici, spre exemplificare (în context fiind vorba de circumstanțele războiului din 1330, tratat într-o manieră mai mult decât discutabilă de senescentul autor de astăzi, v, cap. VI, p. 155 și urm.) meritând a fi reproduse idei exprimate în text, precum și în primele rânduri dintr-o notă de subsol și unde savantul medievist aproape că își expune substanța opiniilor. Astfel, scria Onciul, în 1301-1308, timpul interregului ungar, „când trebuie să punem achizițiile voievodului român în

confiniile regatului, încă nu domnea Basarab /.../. În același timp, tatăl lui Basarab, numit într-un document unguresc din 1332 „Thocomer”, probabil și predecesor în domnie, era pe atunci încă în amintire la curtea lui Carol Robert, poate în urma relațiilor ce le va fi avut cu acesta după 1308, când voievodul transilvan, aliatul voievodului român, refuza până la 1310 să recunoască pe noul rege. Din aceste elemente de tradiție și de date istorice pare să rezulte că confiniile regatului cele revendicate în 1330 au fost ocupate de predecesorul lui Basarab, probabil tatăl său Thocomer”. Iar mai departe – atenție!: „Tradiția cronicilor noastre înfățișează «descălecatul» acestui Negru Vodă ca purces din Amlaș și Făgăraș la Câmpulung, apoi la Argeș, unde el „și-au pus scaunul de domnie”. În realitate, descălecatul atribuit predecesorului lui Basarab n-a putut să fie decât invers: de la Argeș, capitala principatului, la Câmpulung (mai înainte sub stăpânire ungurească / mai degrabă săsească, n. N.C./), apoi la Făgăraș și Amlaș, în țara vlahilor din Transilvania /.../. Această vagă amintire despre vechiul descălecat de peste munți, păstrată în tradiția întemeierii, s-a contopit apoi cu tradiția despre faptul posterior al unirii părților de peste munți cu nou înființatul principat al Țării Românești” /subl. N.C./. – vezi, D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui /1901-1903/,* în *Scrieri istorice*, II, ed. A. Sacerdoțeanu, Buc. 1968, p. 102-103 (cu n. 178, opiniile lui Gr. G. Tocilescu din 1886 și A. D. Xenopol din 1889, spre a împăca tradiția cu istoria admit că Tugomir /Thocomer/ a luat în domnie numele de Radul Negru, și-i atribuie „descălecatul din Amlaș și Făgăraș. Această părere, sprijinită pe tradiția câmpulungeană, trebuie modificată în înțelesul arătat...”). Asemenea opinii, analizate cum trebuie, i-ar fi prins mai bine preopinientului nostru, care se străduie în van să mai discute – și cum anume! - despre *Letopisețul cantacuzinesc* și explicația ciudățeniilor din el, resp. în cap. IV, p. 83 și urm...

/Adaos informațional ignorat de N. Dj: *Tih*/din sl. „tih” - liniștit sau „tihy” - tăcut regăsit în „6. Tihomir zis și Tugomir Wd., tatăl lui Basarab I (= *Tocomer* în doc. lat. ungare)”, cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Ed. Academiei, 1963, p. 389). Mai nou, o exemplificare grăitoare din spațiul moldovean: „seliștea lui *Tigomir* pe Bucovăț” - mențiune în hotarnica pentru Oană vornic din 1420 (moșii ajunse curând în stăpânirea vechii m-ri Căpriană, de care m-am ocupat în 1996), v. Al. Gonța, *DIR*, A, Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane, Ed. Academiei, 1995 /curavit I. Caproșu/, p. 665, s.v. *Tigomir* /.

În scurt, în onomastica medievală, inclusiv în Transilvania, în „țările” sale au intervenit, inevitabil, la nivelul clasei stăpânitoare feudale (dar și în popor) nume personale și patronime împrumutate, de origine slavă, cumană, apoi și maghiară etc., care nu dezvăluie neapărat că ele ascund și etnicul respectiv, dovadă că Basarab, de origine „cumană” în viziunea lui N. Dj. (și a istoriografiei maghiare, în general – cum reiese și din ultimul *Magyar Nagylexikon* în 19 volume, unde, de pildă despre satul *Basarabasa* din Țara Zarandului, menționat în 1437-39 /v. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, 216, 317/, se afirmă că fusese „întemeiat de cumani” - inf. în presă de V. Lechințan, de la Arhivele Naționale-Cluj, 8. III. 2008), era știut drept „olacus” în cancelaria angevină, cf. doc. din 26. XI. 1332).

Despre acest document m-am ocupat cu ani în urmă, semnalând faptul că menționarea numelui lui Thocomerius alias Tugomir/ Tihomir se datorează absolut hazardului istoric: un dregător regal, judele Curtii lui Carol Robert, adresează împreună

cu fratele său rugămintea, ca regele să reunească cinci *litterae patentes* (emise între 22 iunie și 17 august 1332, privind moșii și dependințe din Austria și în care, evident, nici vorbă de războiul purtat de rege, de Basarab I și de tatăl său!) în una privilegială (*litterae privilegiales*) - ceea ce regele concede, mențiunile atât de importante pentru istoria noastră aflându-se în redactarea propriu-zisă a actului privilegial, deci după transcrierea (= *transumptum*) celor cinci patente – v. reproducerea foto ca anexă la articolul subsemnatului, *supra*, fig. 1-2 (cf. *DRH*, D-I, nr. 25, p. 49-52, act publicat de G. Fejér, *Codex...*, VIII/3, 1832, 623-27). În lucrarea sa, dl Djuvara se dovedește absolut aerian, de vreme ce scrie: „Numele tatălui lui Basarab ne este cunoscut printr-un singur document: la 26 noiembrie 1332, regele Carol Robert îi dăruia o moșie lui Laurențiu, etc.” (p. 111-112)! Cinci erau moșiile, în locuri diferite și nu era vorba atunci, în toamna lui 1332, decât de un suveran *act de reconfirmare* din partea regelui, aspect scăpat din vedere juristului nostru de azi. Dacă judele amintit nu ar fi insistat cu demersul său pe lângă rege – nici astăzi nu am fi știut de numele tatălui lui Basarab I, căci mențiunea din toamna lui 1332 este absolut singulară! (Sub rezerva documentelor din arhivele ungare care mai stau, cert, dosite). Revine a spune, că hazardul i-a dat prilej și dlui Djuvara de a se pronunța despre un voievod de neam „cuman”..., dar fără a binevoi să fie și prob în demersul său, acceptând contribuția subsemnatului, inclusiv în plan arheologic.

Fapt este că autorul a avut sub ochi articolul meu din 1986, dovadă că i s-a năzărit și d-sale să vorbească de Niccolo Luccari („star neutrale in quella guerra”, etc., fiind vorba de episodul 1330 - Velbujd...), urmându-l însă, privitor la invazia angevină, pe dl C. Rezachevici (în trecut, căci nu voi reveni asupra momentului Iachint - 1359, tratat mai bine, socot, în articolul subsemnatului din „Argesis”, XI/2002, 137-42: N. Dj. trece sub tăcere localizarea lui Iachint la Câmpulung, potrivit ipotezei neașteptate a celui abia menționat); furt de-a binelea în materie de citare, de vreme ce la p. 167-68 dă impresia că d-sa defrișează împrejurările venirii la tron a lui Basarab I (în condițiile inamicității regelui angevin - episodul Mehadia, etc.), apoi în multe alte locuri, inclusiv referitor la mențiunea din *Chronicon pictum*, despre ultimele două zile ale războiului din 1330 - textual *feria sexta beati Martini et post in sequenti <feria secunda>*. (p. 188!). Or, formularea redată ca atare, respectiv adaosul în paranteze unghiulare, aparține subsemnatului, fiind preluată din varianta publicată în „SRH”, I, p. 499 și aflată întocmai în actul capitlului transilvan din 16. III. 1331 (*DRH*, D - I, nr. 19, p. 42), ceea ce N. Dj. nu catadicsește să menționeze, ignorând, ca jurist de formație, principiul străvechi - *suum cuique tribuere, neminem laedere*. Meteahnă greu vindecabilă, desigur, dar deloc scuzabilă la atâtea pretenții afișate *urbi et orbi*.

În fine, un ultim aspect se cuvine relevat: lucrarea, prin autorul ei, ne îndeamnă să reținem un dat istoric și anume, că spre deosebire de vecini, care de timpuriu și-au construit state puternice - românii, popor molatec, izbutesc abia către 1290, prin descălecatul din Făgăraș să simtă *mâna forte* a unui principe de neam „cuman”; mesaj subliminal transmis vremurilor în care ne aflăm...